

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI**

**TATAR EDEBİYATINDA TARİHİ ROMANLAR VE
YAZAR TAHİR NEBİULLİN'İN "KAÇKIN" ROMANI**

**HAZIRLAYAN
MEHMET ARAZ
1541020026**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. FATMA ŞAHAN GÜNEY**

HAZİRAN 2019

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

TATAR EDEBİYATINDA TARİHİ ROMANLAR VE YAZAR TAHİR
NEBİULLİN'İN "KAÇKIN" ROMANI

MEHMET ARAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 01.07.2019.
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 21.06.2019

Tez Danışmanı: DOÇ.DR. FATMA ŞAHAN GÜNEY
Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL BÜLBÜL OĞUZ
Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLSİNE UZUN

Enstitü Müdürü: PROF. DR. TUNCAY ÖĞÜN

HAZİRAN, 2019

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü 03/04/2019. tarih ve 884/4 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mehmet Araz'ın "Tatar Edebiyatında Tarihi Romanlar ve Tahir Nebiullin'in Kaçkın Romanı" adlı tezini incelemiş ve aday 21/06/2019. tarihinde saat 13.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 20 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine 03/07/2019 ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Fatma Şahan Güney

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Gülsine Uzun

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Betül Bülbül Oğuz

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tatar Edebiyatında Tarihi Romanlar ve Yazar Tahir Nebiullin’in “Kaçkın” Romanı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/06/2019

MEHMET ARAZ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU****YAZARIN**

Soyadı : ARAZ

Adı : MEHMET

Referans No: 10260536

TEZİN ADI

Türkçe : Tatar Edebiyatında Tarihi Romanlar ve Yazar Tahir Nebiullin'in Kaçkın Romanı.

Y. Dil : Historical Novels in Tatar Literature and Kaçkın Novel by Author Tahir Nebiullin.

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : GÜNEY ŞAHAN FATMA

Ünvanı : DOÇ. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 357

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Tatar Edebiyatında Tarihi Romanlar
2. Tahir Nebiullin
3. Kaçkın Romanı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Tatar Edebiyatı
2. Tarihi Romanlar
3. Tahir Nebiullin
4. Kaçkın Romanı
5. Aktarım

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Tatar Literature
2. Historical Novels
3. Tahir Nebiullin
4. the escapee Novel
5. Translation

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 21/06/2019

ÖZET

“Tatar Edebiyatında tarihî romanlar ve Tahir Nebiullin’in “Kaçkın” adlı romanının tematik incelemesi” adlı bu çalışmada Tatar edebiyatında roman türünün yazılmaya başlanması ve tarihî roman türünün ortaya çıkmasıyla birlikte Kazan Tatarlarının yeniden kimliklerini var etme girişimleri incelenmiştir.

İncelemede dünyada roman ve tarihî romanın doğuşu ve gelişmesi hakkında bilgiler verilmiş daha sonra Tatar edebiyatında roman ve tarihî roman konusu ele alınmıştır. Tahir Nebiullin’in “Kaçkın” adlı tarihî romanını Türkçeye aktararak Kazan Tatarlarının 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla kadarki bütün dönemleri incelemeye alınmıştır.

Tatarlar, sürekli olarak savaşlara maruz kalmış ve canlarını yitirmekle beraber milli varlıklarının kanıtı ve zenginliği olan eserlerin yok olmasına maruz bırakılmışlardır.

Tarihî bilgiler ışığında incelenen Tatar edebiyatı dönemleri ayrıca Tatarların 9. yüzyıldan beri tarih sahnesinde olduğunu göstermiştir. 16. yüzyılda yani 1552 yılında son bağımsız ülkelerini kaybetmeleriyle yaşadıkları acılar çalışmamızda yer edinmiştir.

Nitekim biz “Kaçkın” romanında kullanılan birçok mekân ve şahıs isminin tarihî kaynaklarda yer alan isimlerle birebir örtüştüğünü ayrıyeten çalışmamızda gösterdik.

18. yüzyılda Türkistan bölgesinde cereyan eden bağımsızlık hadiseleri 19. yüzyılda Tatar edebi hayatında yeni bir sıçramanın habercisi olmuştur. Bütün bu hadiseler neticesinde de yeni türlerin Tatar edebiyatına girmesi kaçınılmaz olmuştur.

1886 yılında Musa Akyığıtzade’nin “Hüsameddin Molla” adlı romanıyla Tatar edebiyatına giren roman türünün ardından 1969 yılında Nurihan Fettah’ın “İtil Suyu Akar Durur” eseriyle tarihî roman türünde eserler vermeye başlanmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde Tatar edebiyatında tarihe yönelim ciddi bir şekilde bütün ideolojik baskılara rağmen devam etmiştir. İncelemeye aldığımız ve 2001 yılında Tatar yazar Tahir Nebiullin tarafından neşredilen “Kaçkın” romanı bu tarihî eğilim sonucunda ortaya çıkan romanlardan bir tanesi olmuştur.

Kaçkın romanında yazar Nebiullin; Tatar halkının Altın Orda devleti dönemindeki yaşayışından başlayarak Kazan Hanlığının yıkılmasından sonraki özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda halkın karşı karşıya kaldığı sosyal ve siyasi baskılar göz önüne serilmiştir.

Çalışmada Tatar halkının gelenek-görenekleri, yaşayış biçimleri, maruz kaldıkları politikalar ve özlüklerini, dinlerini koruma yöntemleri verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Tatar Edebiyatının gelişim aşamasından dönemler şeklinde bahsedilmiştir. Diğer bölümlerde ise “Kaçkın” romanı üzerinden tematik

inceleme yapılarak Tatar halkının yaşayış biçimleri, gelenek-görenekleri tarihî kaynaklarla kıyaslanarak incelenmiştir.

ABSTRACT

In this study the attempts to write the novel genre in Tatar literature and the re-identification of the Kazan Tatars with the emergence of the historical novel genre were examined.

In the study, there is information given about the birth and development of novel genre and historical novel genre in the world and then the subject of novel and historical novel in Tatar literature is discussed. Tahir Nebiullin's historical novel named "Kaçkın" was transferred to Turkish and all periods of Kazan Tatars from the 14th to the 21st century were examined.

Tatars, who have a rich historical identity, have been exposed to wars and have lost their lives so their works, which are proof and wealth of their national assets, were destroyed.

The Tatar literature periods examined from perspectives of historical information have also shown that Tatars have been on the stage of history since the 9th century. In the 16th century, their suffering after 1552 events took place in our study.

As a matter of fact, we have shown in our study that the names, which were used in many of places of "Kaçkın" novel, coincides completely with the names in the historical sources.

The events of independence in Turkistan in the 18th century marked the beginning of a new leap in Tatar literary life in the 19th century. As a result of all these events, it was inevitable for new species to enter Tatar literature.

In 1886, the novel named "Hüsameddin Molla" was published by Musa Akyiğitzade. That were very first attempts of novels in Tatar literature. Afterwards when Nurihan Fettah's "İtil Suyu Akar Durur" was published on 1969, there were given starting point for historical novels.

In Tatar literature in the last quarter of the twentieth century, history orientation continued seriously despite all ideological pressures. The novel "Kaçkın", published by Tatar author Tahir Nebiullin in 2001, was one of the novels that emerged from this historical trend.

We have found that the social and political pressures faced by Tatars in the 17th and 18th centuries after the collapse of the Kazan Khanate began to emerge.

In this study, the traditions, ways of life, policies and personalities of the Tatar people and their methods of preserving their religion were given.

In the first part of the study, the period of development of Tatar Literature is mentioned as periods. In other chapters, the thematic analysis was made through the novel Kaçkın and the ways of living and traditions of the Tatar people were tried to be explained by making comparisons with historical sources.

ÖNSÖZ

“Tatar edebiyatında tarihî romanlar ve Tahir Nebiullin’in “*Kaçkın*” adlı tarihî romanının incelenmesi” başlığı altında şimdiye kadar ayrıntılı bir şekilde incelenmemiş olan “Tatar Edebiyatında Tarihî Romanlar” konusunu ele aldık. Bütün Türk dünyası tarafından İdil Ural Türkleri olarak bilinen Tatarların özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinde tarihî roman yazmaya başlaması ve bu konuda yeterince araştırma yapılmaması dikkatimizi çekmiştir. Bu alanda yazılmış tarihî romanları tespit edip, Tahir Nebiullin’in yazmış olduğu “*Kaçkın*” adlı tarihî romanın tematik incelemesini yapmaya karar verdik.

Yazmış olduğumuz bu tezin amacı, Tatar edebiyatında yazılmış olan tarihî romanları tespit edip bunlardan biri olan “*Kaçkın*” romanın tematik incelemesini (mekân, zaman, tarihî, kültürel öğeler, ekonomik-sosyolojik ve idari açıdan) yaparak, bu tarihî roman aracılığıyla Tatar edebiyatının özellikle de 16. yüzyılları hakkında bilgi vermektir.

Tatar edebiyatında XIX. yüzyılın sonlarında ilk örneklerine rastladığımız roman, yaklaşık bir asır sonra yazılmaya başlanan tarihî romanlar ile gelişimine devam etmiştir. Tatar edebiyatında roman “*Hüsameddin Molla*” romanı ile başlamıştır. Modern anlamda 1886 yılında yazılmış olan bu eseri Musa Akyığıtzade yazmıştır. Yazılan bu ilk romandan sonra Kazan ve çevresinde neredeyse “eli kalem tutan herkes” roman yazmaya çalışmıştır. Böylelikle matbaalar roman eserleriyle kısa süre zarfında dolmuştur.

İdeolojik temelli sebeplerden dolayı Tatar edipleri tarihî roman yazma girişiminde bulanamamışlardır. Tatar edebiyatında tarihî romanın ilk örneklerine XX. yüzyılın ikinci döneminin ortalarına doğru rastlamaktayız. Tatar edebiyatında tarihî roman, 1969 yılında Nurihan Fettah’ın “*İtil Suyu Akar Durur*” adlı tarihî romanını yazmasıyla başlar. Fettah, tarihe ve tarihî romana olan ilgisini, bu konuda çok eksikliğin olmasından ve Tatarlar hakkında yalan yanlış bilgilerin yazılmasından geldiğini, “el âlemin senin tarihin hakkında doğrusunu söylemesini ummak, doğmamış güneşin altında güneşlenmeye benzer” (Kurban, 2014: 200) sözüyle ifade etmiştir.

Tarihî alanda yazılmış olan ve inceleme konumuz olan Tahir Nebiullin’in “*Kaçkın*” adlı romanı Altın Orda Devleti döneminden XXI. yüzyıla kadarki dönemleri

kapsamaktadır. Tatar Türklerinin son bağımsız ülkeleri olan Kazan Hanlığının 1552 yılında Rus çarı İvan tarafından yıkılmasından sonra Kazan edipleri uzun yıllar eser verememişlerdir.

Tatar edebiyatında tarihî roman, Tatar Türkleri hakkında yazılmış olan eserlerin çoğunun savaşlarda ilk olarak yok edilmesine ve XX. yüzyılın sonlarına doğru yazılmaya başlanmasına rağmen asırlar öncesinde cereyan eden birçok hadiseyi gözler önüne sermektedir.

1552 yılında bağımsızlıklarını kaybedip Rusların boyunduruğu altında zor koşullar içerisinde yaşamaya gayret etmiş olan Tatar Türkleri, XVIII. yüzyıldan itibaren yenileşme hareketlerinin etkisiyle kimlik arayışına girmişlerdir. Ortaya çıkan bu yenileşme hareketleriyle beraber cesur edipler ideolojik ve diğer bütün baskılara rağmen, önce roman daha sonra tarihî roman yazmaya başlarlar.

XX. yüzyılın ikinci döneminin ortalarında Tatar edebiyatında görülen ve bu dönemde ilk örnekleri verilmeye başlanan tarihî roman, Tatar edebiyatı için, edebiyata girmiş olan yeni bir tür olmasından ziyade asırlarca ihmal edilmiş ve ihmal edilmeye mecbur bırakılmış tarihlerinin gün yüzüne çıkarılabilmesi için ışık olmuştur.

Tarihî romanların değerini yazılmış olan ilk tarihî romanların içerisindeki bilgilere bakarak görebilmekteyiz. Nitekim incelemeye aldığımız “Kaçkın” romanına baktığımızda özellikle XVIII. yüzyılda Tatar Türklerinin sosyal, siyasal ve ekonomik durumları hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Bu konuda bana çalışma fırsatı veren, tez çalışması boyunca yardım ve yönlendirmelerini esirgemeyen saygı değer hocam Doç. Dr. Fatma Şahan Güney’e teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca bu çalışma boyunca bana sabır ve metanet gösteren başta anne-babam ve bütün aileme teşekkür ediyorum.

Mehmet ARAZ

2019,
Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII

TATAR EDEBİYATINDA TARİHİ ROMAN TÜRÜ VE TAHİR NEBİULLİN'İN “KAÇKIN” ROMANI

BİRİNCİ BÖLÜM

TATAR EDEBİYATININ GELİŞİMİ VE TARİHİ DEVİRLERİ

1.1. Tatar Edebiyatının Gelişimi.....	1
1.1.1. Bulgar Devri Edebiyatı (IX.-XIII. Yüzyıllar)	2
1.1.2. Orta Çağın Ortalarındaki Edebiyat (Altın Orda Devri Edebiyatı) (XIII. Yüzyılın Ortaları ile XV. Yüzyılın Ortaları).....	3
1.1.3. XV. Yüzyıl Ortaları- XVIII. Yüzyıl Ortaları Tatar Edebiyatı	5
1.1.4. Yeni Dönem Tatar Edebiyatı	7

İKİNCİ BÖLÜM

ROMAN TÜRÜ ve TATAR EDEBİYATINDA TARİHİ ROMAN TÜRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Roman	10
2.2. Başlangıçtan Günümüze Tarihî Romanlar	11
2.3. Tatar Edebiyatında Roman Türü	17
2. 4. Tatar Edebiyatında Tarihî Romanın Doğuşu ve Gelişmesi	26
2. 5. Tatar Edebiyatında İlk Roman ve Tarihî Romanlar	34
2. 6. Tatar Edebiyatında Tarihî Romanların İçeriği Hakkında	35

2.6.1. Nurihan Fettah (İdil Suyu Akar Durur, 1969).....	36
2.6.2. Ilgaz Vahap Nevruzhan (Süyüm Bike, 1984)	37
2.6.3. Mösegyt Hebibullin (Kubrat Han, 1985)	39
2.6.4. Süyüm Bike Melike Hem Korkunç İvan (1996)	40
2.6.5. Han Torunu Hansöyer (1997)	40
2.6.6. Batu Han ve Leyla (2002)	41
2.6.7. Aybibi (2004)	41
2.6.8. Fevziye Bayramova (1950)	41
2.6.9. Bahadırşah (2004)	42
2.6.10. Küçem Han (2007).....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAÇKIN ROMANININ İNCELENMESİ

3.1. Yazar Tahir Nebiullin Hakkında.....	46
3.2. Kaçkın Romanının Yazılışı Hakkında	47
3.3. Romanın Özeti.....	49
3.4. Şahıs Kadrosu ve Tarihî Kişiler.....	53
3.4.1. Roman Kahramanları	54
3.4.2. Yardımcı Karakterler	55
3.4.3. Tarihî kimlikler	64
3.5. Mekân.....	67
3.6. Zaman	72
3.6.1 Tarihî Dönemler	72
3.6.1.1. Ondördüncü Asır.....	72
3.6.1.2. Onaltıncı Asır.....	73
3.6.1.3. Onsekizinci Asır.....	74

3.6.1.4. Yirmi Birinci Asır	75
3.6.2. Mevsimler.....	77
3.6.3. Takvim	79
3.7. Milli Hafızada Yer Etmiş Tarihî Olaylar.....	86
3.8. Kaçkın Romanında Hıristiyanlaştırmayla İlgili Tarihî Anılar	88
3.9. Kaçkın Romanında Tarihî Kültürel Öğeler	92
3.9.1. Maddi Kültürel Öğeler	92
3.9.1.1. Müzik Aletleri	92
3.9.1.2. Barınma	93
3.9.1.3. Haberleşme Araçları	93
3.9.1.4. Giyim Kuşam	94
3.9.1.5. Atın Tatarlar Arasındaki Önemi	94
3.9.2. Kaçkın Romanında Manevi Kültürel Öğeler	95
3.9.2.1. İnanç ve İnanışlarla İlgili Öğeler.....	95
3.9.2.2. İslam Kültürüne Ait İnançlar, Uygulamalar	102
3.9.2.3. Sağlıkla İlgili İnanışlar, Uygulamalar	104
3.9.2.4. Toprağın Kazılmasıyla İlgili İnanışlar	104
3.9.2.5. Yumurta Gömme Geleneği	105
3.9.3. Diğer Adetler, Gelenek ve Görenekler	105
3.10. Halklar ve Sosyal Sınıflar	106
3.10.1. İdil-Ural Tatarları	106
3.10.1.1. Mişer Tatarları	107
3.10.1.2. Kreşin Tatarları	107
3.10.1.3. Tipter Tatarları	108
3.10.2. Çuvaşlar	109

3.11. Romanda Geçen Meslekler ve Sınıflar	110
3.11.1. Tomrukçuluk	110
3.11.2. Beyzade Nesli	111
3.12. İdari Yönetim Birimleri ve Kişiler	111
3.12.1. Guberniya	111
3.12.2. Piskopos	111
3.12.3. İspravnik.....	112
3.12.4. Öyez	112
3.13. Toprak Yönetimi	112
3.14. Atasözleri ve Deyişler	114
3.15. Deyimler	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	123
EK	129

KISALTMALAR

Kısaltmalar

Açıklama

TDK

Türk Dil Kurumu

TDVİA

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

SSCB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Yy.

Yüzyıl

Haz.

Hazırlayan

Çev.

Çeviren

TDES

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü

TTK

Türk Tarih Kurumu

EÜ

Ege Üniversitesi

BİRİNCİ BÖLÜM

TATAR EDEBİYATININ GELİŞİMİ ve TARİHİ DEVİRLERİ

Çalışmamızın ilk bölümü olan bu bölümde genel anlamda Tatar edebiyatının geçmişten günümüze gelişimini kısa bir şekilde Bulgar Devri, Altın Orda Devri, 15. Yüzyıl Ortaları-16. Yüzyıl Ortaları ve Yeni Dönem Tatar Devri başlıkları altında incelenmiştir.

1. 1. Tatar Edebiyatının Gelişimi

Tatar edebiyatı, çok eski asırlara uzanan çeşitli devirlere kucak açmış olan kültür ve birikim bakımından zengin evreler geçiren köklü ve geniş bir geçmişe sahiptir. Tatarlar, diğer birçok Türk boyunun da kendi eseri olarak ortak kabul ettiği eserleri, kendilerine miras olarak kabul etmişlerdir. Tatar edebiyatı çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu evrelerden geçerken kimi zaman ihtişam dönemi yaşanmış kimi zaman ise varlıklarını kabul etmeyen birçok millet tarafından kültürleri zedelenmiş, ciddi bir çöküntü ile karşı karşıya kalmış ve edebiyatta oldukça gerileme göstermişlerdir.

Tatar edebiyatında roman türü hakkında bilgi vermeden önce Tatarların sırasıyla yaşadıkları dönemleri ve bu dönemlerde yaşadıkları olaylar hakkında bilgi vermek istiyoruz. Nitekim Tatar edebiyatında XX. yüzyılın son çeyreğinde yazılmaya ve ortaya çıkmaya başlayan tarihî roman türü hakkında bilgi vermeden önce bu halkın edebiyat tarihini bilmemiz bizi, Tatarların birçok edebi türde eser vermesine rağmen neden tarihî roman türünde XX. yüzyılın sonlarına kadar eser verilmemiş olduğu sorusunun cevabına ulaştıracaktır. Kısaca Tatar edebiyatı tarihi hakkındaki bilgilerimiz şu şekildedir:

1.1.1. Bulgar Devri Edebiyatı (IX.-XIII. Yüzyıllar)

İdil¹-Çulman² boylarında ortaçağda kurulmuş, IX.-XIII. yüzyıllarda varlığını sürdürmüş, büyük bir medeniyet haline gelerek dönemin coğrafyasında saygınlık kazanmış Bulgar Devleti³ devridir. Daha önceki dönemin yazılı olmamasından dolayı aslında birçok bilim adamı Tatar edebiyatının tarihî köklerini bu asırlara dayandırmaktadır.

Uzun yıllar kazı çalışmaları yapan dünyaca ünlü arkeologların daha sonraki yüzyıllarda İdil topraklarında eriştikleri bulgulara bakıldığında, İdil Bulgar Devletinin ne derecede ilerlediğini ve sahip olduğu kültürel zenginliği görebilmekteyiz.

Bu yüzyıllarda ilim ve irfanın odak noktası olmuş olan İdil Bulgar Devleti, ilim ve irfana kucak açan ileri medeniyetlerden biri haline gelmiştir. Fakat bizler bütün bilgileri ve delilleri kazılardan elde edilen bilgi ve bulgulardan yola çıkarak bu medeniyetten bahsedebiliyoruz. Çünkü bu medeniyete ait yazınsal kaynakların günümüze ulaşması pek mümkün olmamıştır.

Tatar edebiyatı, İdil-Bulgar devrinde hem sözlü hem de o yüzyıllarda yerleşik hayata geçilmesiyle beraber artık yazılı koldan da ilerlemeye başlamıştır. Bu yüzyılda Türk edebiyatı ve doğu edebiyatı müthiş bir sentez oluşturmayı başarmıştır.

“12. yüzyılın ikinci yarısında Ya’küb b. Nu’mân adlı Bulgar kadısının Bulgar tarihi adlı bir eser yazdığı rivayet edilir. İbn Fadlan’ın *Seyahatname*’si, İdil-Bulgar devletiyle ilgili en eski yazılı bilgileri ihtiva etmektedir.” (Taşağıl, 2000: 473)

“Nu’mân dışında Burhaneddin İbrahim bin Yusuf retorik, tıp ve tefsir üzerine yazdığı kitaplarla ün kazanmıştı. Ayrıca, Hamid bin İdris, Ahmed el Bulgarî, Muhammed sadr

---

¹ Volga (Türkler tarafından İdil, İtil veya Etil diye adlandırılır. Eski çağda Rha ve Oarus diye anılırdı), Avrupa’nın en büyük nehri. Uzunluğu yaklaşık 3500 km dir (daha önce 3690 km idi). Kaynağı Moskova ile Leningrad arasındaki Valday tepelerinde, deniz seviyesinden 240 m yükseklikte bulunur ve dünya denizlerine nazaran 28 m daha aşağı seviyede Hazar denizine dökülür (Gürsoy R, C. 1984, cilt, 33: 319).

² Çulman Nehri, Kama Nehri veya Çulman Nehri (Rusça: Káma; Tatarca:Чулман), Rusya’da Volga Nehri’nin sol kolu olan bir nehirdir (Sarı, 2017: 38). Tataristan’ın güneyinde akmaktadır (Zaripova, 2004:3).

³ İslamiyeti resmi din olarak kabul eden ilk Türk devleti (X-XV. Yüzyıl) (Taşağıl, 2000: 472). Bulgar Devleti, 635 yılında Azak Denizi bozkırlarında kurulmuş olup, başkenti Taman yarımadasında bulunmuştur (Kurban, 2014: 203).

bin Alaeddin, Hasan bin Ömer ve Muhammed el-Bulgarî gibi bilim adamları da tanınmış kişilerdi.” (Rorlich, 2000: 52).

Ne yazık ki, tarih bu dönemden sadece bir şairin adını koruyabilmiştir: Kul (G)ali. Onun “*Kıssa-i Yusuf'u*”, 13. yüzyıl Bulgar toplumunun manevi mirasının göz dolduran bir örneği olarak hem dilbilimcilerin hem de edebiyat tarihçilerinin ilgisini çekmiştir (Rorlich, 2000: 53).

Edebiyat tarihçilerinden birisi olan Georgiy Lomidze, Kul Ali'nin bu eseri hakkında; “eser sadece Türk edebiyatının değil, aynı zamanda dünya edebiyatında da en seçkin mücevherlerinden biridir” demiştir. Birçok bilim adamı *Kıssa-ı Yusuf'un* kaynağını milattan iki-üç bin yıl öncesine kadar götürmüştür. Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplarda çok güzel işlenmesinin yanı sıra son kutsal kitap sayılan İslam'ın kitabı Kur'an'ı Kerimde de başlı başına bir sure olarak yer almıştır. Özellikle *Kıssa-i Yusuf*, Tatarların Bulgar Devleti devrinde yeni bir tarihî dönemin entelektüel yükselişini, sanat yoluyla genelleştirmiştir (Yuziyev, 2001: 19).

Özellikle XII. ve XIII. yüzyıllarda yazılan eserler dini yönünde ağırlık kazanmıştır. Bunun sebebi ise Bulgar Devletinde İslamiyet'in kabul edilip çok hızlı bir şekilde bütün devlet çapında yayılmış olmasıdır.

Edebi eserlerin birçoğunun yok olmasına ve günümüze ulaşabilen çok az sayıda eser olmasına rağmen bizler bu dil yadigârlarının, Bulgar Devri Türk edebiyatının pek çok özelliklerini ortaya koyabilecek, devrin sosyal yapısını, felsefesini ve edebiyatını aydınlatacak nitelikte eserler olduklarını biliyoruz.

1.1.2. Orta Çağın Ortalarındaki Edebiyat (Altın Orda Devri Edebiyatı)

XIII. Yüzyılın Ortaları ile XV. Yüzyılın Ortaları

Bu dönem XIII. ve XV. yüzyıllar olmak üzere içine iki yüz yılı alan bir dönemdir. Moğolların, Bulgar Devletinin egemenliğine son verdiği XIII. yüzyıldan; Altın Orda Devletinin yıkılmasına ve daha sonra hanlıklar döneminin başlamasına kadar süren bu dönem aslında bir nevi Bulgar devrinin devamıdır denilebilir.

İdil-Bulgar şehri, Altın Orda zamanında da güçlü kültür merkezlerinden biri olmaya devam etmiştir.

Yakubovski'den aktaran Yüziyev'e (2001) göre:

Bununla ilgili tarihçi, Yakubovski; "Harezmi'de, Bulgar şehrinde ve Kırım'da, buraları yağmalayanlarınkine göre daha üstün ve köklü bir medeni hayat vardır." demiştir. Ayrıca bu özelliğinden dolayı, Bulgar Türkleri, yeni devletin terkiğine girdiklerinde de, Altın Orda kültürünün oluşum ve gelişmesine de katkı sağladıklarını ifade etmiştir. Bilim adamları bu dönemde eski Tatar Türkçesinin bütün devlet içerisinde bir etkileşim dili olarak kullanıldığına, edebi dilin oluşumunda eski Tatar Türkçesinin payının büyük olduğunu bu tarihî lehçeyle yazılmış edebi ve tarihî eserlerin bütün Türk boyları tarafından benimsenmesine dikkat çekmişlerdir (s. 21).

Birçok Seyahatname ve tarihî kaynak Altın Orda Devletinin başşehri Saray'ın ilim ve kültür bakımından önemli bir merkez haline geldiğini kaydetmiştir. Bununla ilgili olarak örnek verecek olursak, Arap din ve tarihi bilginlerinden olan İbn-i Arap Şah, Saray Berke hakkında şöyle demektedir: "Saray Berke, ilim ve irfan bakımından en önemli merkezlerden biri haline gelmiştir. Kısa bir süre içerisinde orada âlimler, büyük zatlar, filologlar ve sanatkârlar yetişti" (Yüziyev, 2001: 22) demiştir.

Halk mitolojisi de bu devirde Tatar edebiyatının başlıca özelliklerinden birisi olmuştur. İnsanın kendi çevresinde, toplum içerisinde erdemli ve iyi bir insan olması, kendisinin varoluş sebebi ve nasıl bir insan olunmasını öğütleyen hikmetli sözleri barındıran birçok eser verilmiştir. Bu özellikleri sebebiyle Balasagunlu Yusuf'tan, Ahmet Yesevi'den, Edip Ahmet Yükneki'den, Kul Ali'den devralınan gelenekler, bu dönemde zenginleşerek devam ettirilmiştir. İşte bu yüzden Altın Orda devri Türk edebiyatını, varlık problemini mucizelerle anlatan, hikmet ve nasihat dolu mitolojik bir edebiyat olarak anlatmak mümkündür (Yüziyev, 2001: 22).

Bu dönemde bütün Türk edebiyatının ortak olarak kabul ettiği eserler yazılmıştır. Bu eserlerden biri olan ve konusunu başta Kur'an'ı Kerim'den alan ve peygamberlerle ilgili kıssaları içinde barındıran 1310 yılında Nasreddin İbn-i Burhaneddin Rabbuzi'nin yazmış olduğu Kısasü'l Enbiya eseridir.

Kısasü'l Enbiya'da anlatılan ve takip edilen yol daha sonra yazılan *Nehcü'l Feradis* adlı eserde de devam etmiştir.

Yüziyev'in aktardığına (2001) göre:

Nehcü'l Feradis eseri Tatar edebiyatında öğüt ve akıl verici hikâye türünün gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Her bölümünde Hz. Muhammed'in hadislerinin tefsir edildiği bu eser kırk bölümden oluşmaktadır. Eser dini içerikli olup hadislerin konularına bağlı olarak hikâyelere yer verilmiştir. Tatar edebiyatında ders verici hikâye türünün gelişmesi bakımından Tatar edebiyatında önemli bir yer edinmiş olan bu eserin yazarı, eserin sonunda toplum için öğütler verir. İyi bir Müslüman nasıl olmalı, nelere uymalı, Allah'a iman, helal kazanç, Anne ve babaya hürmet, kötülüklerden sakınma gibi öğüt ve sakınmaları ihtiva etmektedir.

Kıyasü'l Enbiya ve *Nehcü'l Feradis* eserleri gibi bu dönemde yazılan, Tatarlar arasında sevilerek okunan; öğüt ve nasihatleri toplumun artık neredeyse yapı taşı gibi olan birçok eser yazılmıştır. Özellikle bu iki eserden feyizlenerek daha sonra yazılan Sarayi,'nin "*Gülistan bil-Türki*" adlı eseri de bu dönemin yapı taşlarını oluşturan diğer iki eser gibi nasihat ve toplumu ikaz görevi taşımıştır (s. 23).

1.1.3. XV. Yüzyıl Ortaları- XVIII. Yüzyıl Ortaları Tatar Edebiyatı

Tatar edebiyatı ve tarihi için dönemlerin en zor dönemlerden biri olan XV. yüzyıl ortaları ile XVIII. yüzyıl ortaları Tatar edebiyatı dönemi, edebiyat tarihçilerine göre iki safhaya ayrılarak incelenmelidir;

- A. Kazan Hanlığı Dönemi Edebiyatı (XV. Yüzyıl Ortaları- XVI. Yüzyılın Ortalarına kadar)
- B. Kazan Hanlığının Yıkılmasından Sonraki Tatar Edebiyatı (XVI. Yüzyılın Ortaları- XVIII. Yüzyılın Ortalarına kadar)

XV. asırda hanlıklara ayrılan Altın Orda devleti bütün kültürel, siyasi faaliyetleri derinden etkilemiştir. Kültür ve medeniyetin o devirde adeta başkenti haline gelmiş olan bu güçlü devletin yıkılmasıyla; Kazan, Kırım, Sibir, Nogay ve Kasım Hanlıkları ortaya çıkmış ve böylelikle Tatarlar bu hanlıklara ayrılmışlardır.

Kazan Hanlığının yıkılıp hanlıkların ortaya çıkmasıyla bağımsız bir millet olma özelliğini kaybeden Tatarlar, bu dönemde aşırı şiddet ve baskıya maruz kalmışlardır.

Zorlaşan hayat şartları Tatar Türklerini özellikle dini inançlarına daha fazla sahip çıkmalarına yol açmıştır. Konuyla ilgili Seyit Serçelik şunları aktarmıştır:

XVI-XVII. yüzyıllarda Türkler arasında Müslüman kimliği oldukça baskındı. XVII. yüzyılın sonundan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar, hatta XX. yüzyılın başına dek İdil-Ural sahasında yaşayan Türkler, dini kimliklerini, milli kimliklerinin önüne çıkararak, “Müslüman” olduklarını vurguluyorlardı. Dini kimlik, o derece baskındı ki, dil ve din birlikte algılanıyordu. “Halkın (hatta Rus memurlarının) konuşulan kolektif Türk dilini tanımlamak için ‘Müslüman dili’ yahut ‘Müslümanca’ tabirlerini kullanmaları, dini kimliğin ne derece baskın olduğunu açıkça göstermektedir (Serçelik, 2002: 390).

Sosyal ve siyasi sebepler Tatar edebiyatını sekteye uğratmış olsa da tamamıyla durdurmayı elbette ki başaramamıştır. Kendi benliklerine ve bağımsızlıklarına düşkün olan bu halk farklı kültür merkezlerine akın ederek faaliyetlerine devam etmeye ve edebiyatlarına sahip çıkmaya devam etmişlerdir.

1550’ den sonra Tatarlar her ne kadar kendi edebiyatlarına sahip çıkmaya çalıştılsa da Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra; büyük bir kısmı şehir medeniyetinden göçebe hayata geçmek zorunda kalmıştır. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Tatar edebiyatı bu dönemde önce yavaşlamış daha sonra duraklamaya başlamıştır.

Böylelikle bizler sosyal ve siyasi şartların edebiyatın gelişimi üzerindeki etkisini görmüş oluyoruz. Bunun en güzel örneğini XIV. yüzyılda sanat ve edebiyatın keskin bir şekilde gerilemesini gösterebiliriz.

Asırlardan beri, gerek İdil-Bulgar devri zamanında gerek Altın Orda Devleti zamanında içinde Tatar halkının da büyük rol oynadığı kültür medeniyetlerinde eserler verildiği gibi elbette Kazan Hanlığı döneminde de birçok eser yazılmıştır. Fakat bunların büyük bir çoğunluğu istilalar ve savaşlar sonucu yok olmuşlardır. Bütün bunlara rağmen günümüze kadar o dönemden yazılı kaynakların ulaşması, Kazan Hanlığının ne kadar zengin olduğunu göstermektedir.

1.1.4. Yeni Dönem Tatar Edebiyatı

Sosyal ve kültürel alandaki canlanma XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve “Yeni Devir Edebiyatı”nın oluşmasını sağlayan, Tatar âlimleri arasında en iyi bilinen dönemlerden biri olan ve yeni yüzyıla yeni umutların beraberinde geleceği ışığını uyandıran bir dönemdir.

Bundan önceki dönemlerde, özellikle de Orta Asır edebiyatında Tatarlar; bireysel ve toplumsal olarak toplumun her aşamasında dini sahiplenmiş ve aslında İslamiyet’in kabul edilmişinden beri en fazla din ile bütünleştikleri tarih olarak orta asrı gösterebiliriz.

“Halkların genel anlamda burjuva ile tanışıp burjuvalaşması elbette her millete farklı tarihlerde girmiştir. Tatar halkının da burjuva ile münasebeti XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yerleşmeye başlamış ve XIX. yüzyılın devamında hızlı bir şekilde gelişmeye devam etmiştir” (Yüziyev, 2001: 175).

Tatar halkının burjuva ile münasebeti, sosyal ve kültürel alandaki düşünce yapısının değişip zenginleşmesi, düşüncede tasavvufun dışında dünyevi fikirlerin ortaya konmasını sağlamıştır. Bütün bunların XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyıl aralığında meydana gelmiş olması Tatar edebiyatının; Orta Asır ve öncesi edebiyatı kadar olmasa da bu yüzyılda uzun bir aradan sonra parlak ve farklı düşüncelerle dolu bir dönem olmasını sağlamıştır. Bununla ilgili Ahmet Temir’in aktardıklarına göre:

19. yüzyılda bütün Türk dünyasında görülen batılılaşma ve yenileşme hareketleri, bir taraftan Osmanlı-Türk, diğer taraftan Avrupa-Rus yolu ile İdil-Ural bölgesinde de büyük bir kültür kalkınmasına sebebiyet verecek şekilde tesirini göstermiştir. Bu devirde kuzey kültür bölgesini coğrafi bakımdan kat’i olarak sınırlandırmak pek mümkün değildir. Kazan-Tatar yazı dilinin Kazan’dan başka Astırhan’a, İdil’den Kazak bozkırlarına ve batı Sibiryaya içlerine kadar hâkim olduğunu, diğer cihetten Türkiye, Azerbaycan, Kırım, Dağıstan, Batı ve doğu Türkistan ile sıkı münasebetin devam ettiğini görüyoruz (Temir, 1976: 514).

Bu dönemde Tatar halkının İlahiyat ile sınırlı olan dünya görüşlerini dünyevi düşüncelerle yoğurması, beraberinde Tatar halkının kendini eskisi gibi tanıyıp, tanıtmalarını sağlamıştır. Buna örnek olarak yöneticilere karşı yapılmış olan Batırşa ve Kankayev gibi ayaklanmaların büyük kahramanlıklarla dolup taşması ve geniş bir

yankı uyandırması, bunun neticesinde milli benlik ve bağımsızlık duygusunun artmasını gösterebiliriz. Yüziyev'e göre: Dönemin iktidarı her ne kadar toplumsal fikirleri gizlemeye çalışsa da o dönemin yazınsal arşivleri tarihsel birer belge olmak üzere saklanmıştır. Tarih bir süre sonra bunları gün yüzüne çıkarmış ve o devirde Tatar halkına, işgalci, dini baskıya karşı doğan bu gazeteciliği tüm yönleriyle göstermiştir (Yüziyev, 2001: 175-176).

Nitekim bugün arşivlenmiş bu tarihî belge niteliğindeki eserlere baktığımızda Tatar halkının Yeni Devir Edebiyatında hangi zorluklar ve durumlar içerisinde olduğunu görebiliyoruz. Örneğim, gazetecilik o dönemde halkın düşüncelerine ayna olmuştur ya da Batırşa'nın Çar ile mektuplaşması Tatar edebiyatının o devirdeki durumunu yansıtması açısından önemli belgelerdir. Kanlıdere'nin aktardıklarına göre: XIX. yüzyılda esas olarak Rusya yoluyla gelen Batı Avrupa medeniyetinin tesirleri, Tatar uleması arasında iki farklı yönde kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu tesirler bir taraftan, Tatar ulemasından bazılarının kendi tarihlerine karşı ilgi geliştirerek kültür değerlerine olan bağlılıklarını arttırırken, diğer yandan onların geleneksel inanç ve değerlerini sorgulamalarına yol açmıştır. Okumuş kesim arasındaki bu aydınlanma ve uyanış, büyük oranda dinî renk taşımaktaydı, zira İslam hem inanç hem de belli bir kültür biçimi olarak Tatarların "millî" kültürlerini korumalarında büyük bir öneme sahipti (Kanlıdere, 2002: 418).

XIX. yüzyılda Kadimcilerin durumunu Kamalievâ şu şekilde göstermiştir:

Kadimciler Avrupa medeniyetleriyle ilgilenmenin, onlarla ilişki kurmanın günah olduğu yolunda fetvalar verirler, gericiliği ısrarla savunurlar. Çar da bunları destekler. Çünkü onlar halkın arasında ikilik çıkarır ve kardeşi kardeşe düşürür. Bu durum da Çarın "böl ve hükmet" politikasına uygun düşer Ancak artık her tarafta yeni düşüncelerin rüzgârları eser. Eskinin kuralları yeniliklere ayak uyduramaz, işte bu yüzden hiç kimse yıllarca ezilen halka "dur!" diyemez (Kamalievâ, 2009: 149).

Bu yeni devir, Tatar edebiyatının da birçok alanda yenilik sağladığı bir dönemdir. Musa Akyığıtzade ve Zahir Bigiyev gibi birçok Tatar edibi bu dönemde Rus okullarında eğitim alıp Avrupa ve Rus kültürünü kendi edebi kültürleriyle yoğurmayı başarmışlardır.

Elbette Tatar ediplerindeki bu zengin birikim çok geçmeden kendini gösterecek ve Tatar edebiyatının bu yeni devrinde roman, dram, komedi, uzun hikâye gibi yeni türlerin doğmasına zemin hazırlayacaktır. Musa Akyığıtzade'nin "*Hüsameddin Menla*" (1886) adlı uzun hikâyesi, Zahir Bigiyev'in "*Büyük Günahlar*" (1890), Fatih Halidi, Abdurahman İlyasi'nin piyesleri Tatar edebiyatının yeni devrinde kazanılan yeni türlerin ilk örnekleri olarak sıralanabilirler (Akpınar ve Ağca, 2013: 211-228).

19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan "Maarifetçilik Hareketi", Tatar Edebiyatı başta olmak üzere bütün sanat dallarına etki eden bir aydınlanma hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tatar Edebiyatının çeşitli dallarında bu hareketin etkisi ile eserler verilmiştir. 20. yüzyılın başlarında ise Maarifetçilik hareketinin etkisiyle aydınlanan Tatar edebiyat ve sanat adamları Avrupa'daki fikir ve sanat akımları ile daha yakından ilgilenmiş, değişik sanat akımlarının etkileriyle özgün eserler vermişlerdir (Kamalieva, 2009: 156-157).

Tatar edebiyatının geçmişten günümüze nasıl geliştiğini, hangi aşamalardan geçtiğini ve yüzyıllar içerisinde yeni etkileşimlerle beraber neler kazandığını, hangi seyir içerisinde gelenek ve göreneklere bağlı bir şekilde günümüz edebiyatına kadar varlığını nasıl sürdürebildiğini kısa bir şekilde özetlemeye çalıştık.

Tatar edebiyatının Bulgar, Altın Ordu, Kazan Hanlığı ve Kazan Hanlığı sonrası Yeni Dönem Tatar Edebiyatı devirlerinin, yüzyıllar içerisindeki gelişimini kısa bir özet halinde burada ifade etmeye çalıştık. Bu araştırmanın devamında ise Tatar edebiyatında tarihî roman türü, romanların doğuşu ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMAN TÜRÜ VE TATAR EDEBİYATINDA TARİHİ ROMAN TÜRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Özellikle Yeni Devir olarak adlandırdığımız “Yeni Dönem Tatar Edebiyatı” zamanında Tatar edebiyatı sonlara doğru birçok yeni tür kazanmıştır. Peki, bu yüzyılda Tatar edebiyatına birçok yeni tür girmiş olmasına rağmen Tatar halkının varlığını en güzel şekilde yansıtabilecek kaynaklardan biri olan tarihî roman türü, Tatar edebiyatında neden zayıf kalmıştır?

Bu bölüm, roman türünün ilk olarak nerede doğduğu ve gelişimini hangi dönemlerde yaptığı hakkında bilgiler içermektedir. Tatar edebiyatında roman türünün ilk örneklerini ve ilk tarihî roman yazma eğilimlerini bu bölümde inceledik. Tatar edebiyatında, özellikle de 1970’li yıllardan sonra yazılmaya başlanan tarihî romanların özetlerini sade bir şekilde derledik.

2.1. Roman

Anadolu Edebiyatına 19. yüzyılın başlarında Batı’dan tercüme yoluyla giren bu yeni tür; 19. yüzyılın sonlarına doğru Tatar edebiyatına girmiştir. Roman sözcüğüyle ilgili İsmail Çetişli şunları ifade etmiştir: “Roman”⁴ kelimesi, Batı dillerinde IX. yüzyıldan beri “Roman dili” (Lingua Romana, Romania, Romanca) ibaresi içinde kullanılmaktadır. Roman dili, Orta Çağ Avrupa’sında kilise ve mekteplerin dışında halk arasında konuşulan Latincenin bozulmuş şekli; okuma yazma bilmeyen halkın konuştuğu (Klasik Latinceden farklı) Latincenin adıdır. İşte Batıda bu dille yazılan/ anlatılan manzum-mensur bütün tahkiyeli eserlere “romans/roman” denilmiştir. Batı toplumlarının milletleşmesi ve milli dillerinin oluşumundan sonraki yüzyıllarda da, halkın büyük ilgi duyup tercih ettiği bu tür, büyük çoğunlukta bu isimle günümüze kadar ilerleyip gelmiştir (Çetişli, 2014: 39).

---

⁴ Fransızca: roman, Almanca: roman, İtalyanca: romanzo, İngilizce: novel, İspanyolca: novela (Çetişli, 2014: 39).

Romanın kavram anlamı veya tanımına gelince: Elbette diğer manzum ve mensur olan bütün edebi türlerde olduğu gibi roman da eskiden beri birçok kişi tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu ihtilaf; milletlerin, edebi anlayış ve sanat farklılığının tabii sonucu olarak görülebilir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, roman hakkında; “Roman bir hayat tecrübesinin mahsulü, muayyen bir mizacın ve şahsi bir görüşün bir sanat eseri halinde tecellisidir. Roman, yaratıcı muhayyilenin yavrusudur.” (Çetişli, 2014: 39) ifadesini kullanmıştır.

Yakup Kadri'nin de yukarıda ifade etmiş olduğu gibi romanın herkese göre farklı anlam kazanabilecek, insanın iç ruhunu yansıtabileceği bir edebi tür olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.2. Başlangıçtan Günümüze Tarihî Romanlar

Tarih bugün ile geçmiş arasında köprü olan bir diyalogdur. Tarihçi elde ettiği bilgilerle ilk olarak bu belgeler arasında bir seçme işlemi yapar bu işlemden sonra daha cazip hale getirebilmek için işin içine kendi birikiminden bir şeyler katmaya başlar (Argunşah, 2016: 420).

Tarihi roman yazarı ile tarih yazarı arasında az da olsa değerlendirme ve yorum konusunda bazı benzer noktaların olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim geçmişte yaşanmışlar ile yazılanlar arasında benzerlik ve birlikteliğin olup olmadığı her zaman tartışma konusu olmuştur. Yakup Çelik'in, İlhan Tekeli'nin tespiti üzerinden bize aktardıklarına göre; İlhan Tekeli, tarihçinin görevini şöyle açıklar: “Tarih ancak bugünden geçmişe gidilerek bir bütün olarak kavranabilir ve tarihçinin yaklaşımı da bugünden geçmişe giderek tarihî anlamak olmalıdır” (Çelik, 2003: 54).

Yukarıda ifade edilen bu tespite bakarak biz de diyebiliriz ki; tarihi roman yazma durumu daha farklıdır. Çünkü roman yazarı; tarihçilerin duyduklarını, yazıya aktardıklarını; başka efsanelerle kendi düşünceleriyle bunu yoğurarak bu malzemelerin hepsini insana cazip hale getirerek, insanın duygularına, yaşam tarzına hitap edilebilecek şekle sokarak bize sunar.

Bu konu aslında birçok tarihçi ve romancının üzerine durduğu konulardan birisidir. Yani romancı tarihçinin belgelerinden faydalanıyor, duyduklarından, efsanelerden ve

ayrıca tarihçinin kendi yorumlarından faydalanabiliyor. Bu doğrudur. Fakat şunun da göz ardı edilmemelidir. Tarihçi nasıl tarihten veriler elde ederken kendi yorumlarını katarak tarihî daha cazip hale getirmek için eklemeler yapıyorsa, elbette bunu tarihî roman yazarı da yazısını daha akıcı hale getirmek için yapar.

Bu konuyla ilgili aklımıza şu soru gelebilir. Tarihî veriler belgelere dayalı ise tarihçi veya tarihî roman yazarı bunları neden yorumlar? Yakup Çelik; tarihî roman yazarı ile tarihçi arasındaki ilişkiye Werner Schiffer'in de değindiğini ifade etmektedir. Ona göre, tarihî her belgenin bir hayal yapısı vardır. Belgeler, bu kurmaca yapı ile beslenir. “Tarih yazıcısı, tarihsel bir metin oluşturmanın organize edici bir ögesidir. Tarihçi, geçmişte meydana gelen olaylarla ilgili belgelere şüphe ile yaklaşmak zorundadır. Tarihçinin bir olayı kaynaklardan yorumlayarak alması onu kurmacaya yaklaştırır. Bu da tarihçinin tarihî roman yazarına yaklaşması demektir” (Çelik, 2003: 55).

Tarih; yeni araştırma, yorum ve ortaya çıkan yeni bilgi, bulgu ve belgelerle sürekli kendini tamamlar ve zenginleştirir. Elbette tarih ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında değişebilir. Fakat burada asıl üzerinde durulması gereken tarihin gerçeği yansıtması gerektiğidir. Oysaki tarihî romanda, roman yazarının tarihçiden faydalanarak kendi yorum gücünü insanın yaşam tarzına uygun ve cazip hale getirerek oluşturduğu bir tür haline getirilir.

Tarihî roman yazarının herhangi bir ispat iddiası yoktur. O, tarihçinin kaynaklarını kullanarak kendi materyallerini zenginleştirme peşindedir. Tarihî roman kavramı daha önce olduğu gibi günümüzde de yazın bilimcilerin yoğun tartışmalarına konu olmuş ve üzerinde henüz bir uzlaşmanın söz konusu olmadığı bir kavramdır. Bununla ilgili Turgut Göğebakan şunları aktarmıştır: “İlk olarak tarihsel roman nedir? Sorusuna bir yanıt aramakla başlayabiliriz işe. Alman yazarı Alfred Döblin; “tarihsel roman her şeyden önce bir romandır, tarih değil” diyor. Kendisi de bir tarihsel roman yazarı olan Döblin, tarihsel romanın öncelikle “roman” niteliğinin ön planda olması gerekliliğini vurgulamak istiyor” (Göğebakan, 2004: 13).

“İnsan aslında yaşadığı zamanı değerlendirirken geçmişe de ihtiyaç duyar ve onu irdeler. Bir yandan geleceğe dair her şeyi insanoğlu farklı kurmalarla, tasarır, plân, rüya, hayal terimleriyle karşıyorken; geçmişle ilgili olanları ise tarih ve hatıra terimleriyle ifade etmiştir. Hatıra daha çok insanın kendi

geçmişle ilgili olan bir zamanı çağrıştırırken, tarih insanlığın geniş anlamıyla milletlerin geçmişleriyle kurdukları bağların adıdır” (Argunşah, 2016: 420).

Gögebakan’ın tespit ettiği üzere bir romanın tarihsel roman sayılabilmesi için, Sadık Tural’ın olağanüstü deyişle, konunun tamamlanmış, zaman mührünü yemiş olması gerekiyor. Yani tarihsel olayın yazın malzemesi haline geldiği tarihin de mutlaka tamamlanmış olması gerekir. “Tural, olayın etkilerinin de bitmiş olması gerektiğini savunuyor. Olayın gerçekleştiği tarihle yazarın onu bir yazınsal malzeme haline getirdiği tarih arasındaki zaman aralığı sorunu, yazın bilimcileri çok uğraştıran konulardan birisi olmuştur” (Gögebakan, 2004: 15).

Gögebakan’ın da yukarıda ifade etmiş olduğu gibi tarihsel romanın ortaya çıkabilmesi için meydana gelen olayın bitmiş olması gerekir. Ancak bu şekilde yazılan roman kimlik kazanabilir.

Romanın, roman olma sorunuyla ilgili yani gerçekleşen olayın bitmiş olması gerektiği tartışmaları kadar romanın dünyada çıkış tarihi ile ilgili de çeşitli görüşler olmuştur. Bununla ilgili Ayşegül Gülşen şunları ifade etmiştir:

“Birçok yazın bilimci hiç şüphesiz tarihsel romanın doğuşunu 18. yüzyıla kadar götürmektedir. Bu hususta yazın bilimcilerin büyük bir çoğunluğu Walter Scott’un “*Waverley*” adlı tarihî romanının ilk tarihsel roman olduğu üzerinde mutabık olmuş olması tarihsel romanın başlangıç noktasını 19. yüzyıl olarak kabul etmemizi sağlamıştır” (Gülşen, 2012: 10-12).

Konuyla bir başka araştırmacı olan Hülya Argunşah da Scott’u ilk tarihî roman yazarı olarak kabul etmiştir. Bunun ilgili şunları aktarmıştır:

“Walter Scott’un *Waverley*’i ilk tarihsel roman kabul edilmekle hem tarihsel romanın çıkış tarihini hem de tarihsel romanın ana hatlarını, ilkelerini ve geleneğini oluşturmuş oluyor. Dolayısıyla bizler Scott’un *Waverley*’ini ilk tarihsel romandır diyerek tarihsel romanın çıkış tarihini kesin tarihe bağlamış oluyoruz” (Argunşah, 2016: 295-298).

Bu bağlam da Scott’un tarihî romanının ortaya çıkmasıyla; edebiyatın, tarih ile ilişkisini de daha açık bir şekilde görebiliyoruz. Çünkü Scott, İskoç halkına ait olan birçok hikâye ve efsaneleri toplamış kendi bilgisiyle ve tecrübesiyle bunları tarih ile

harmanlayıp tarihî roman haline getirmiştir. “Scott’un bu romanının büyük yankı uyandırmasının ilk tarihsel roman olması açısından elbette etkisi vardır. Ama çoğunluk olarak Scott’un gerçek bir olayı dizginleyip, kendi dünyasıyla yoğurarak onu okuyucuya cazip hale getirmesinden kaynaklanıyor” (Argunşah, 2016: 295-298).

Scott, İskoçya tarihinde 1745’li yıllarda meydana gelen Jakoben ayaklanmasını temel almıştır. İşte bu yüzyılda tarihî romanın ilk örneklerine rastlanmaya başlanmıştır. “Scott, *Waverley* ve daha sonraki diğer romanlarında İngiltere toplumunun nasıl meydana geldiğini, içindeki farklı kesimlerin özelliklerini tek tek kaybedip yeni bir İngiliz toplumunun nasıl inşa olduğunu anlatmaya çalışmıştır” (Çelik, 2002: 49-64).

Elbette tarihsel romanın temellerini atan Scott, hem kendi ‘kurucu’ kişisi olmuş hem de kendisinden sonra gelen tarihsel roman yazın bilimcilerini etkilemiştir. Scott’un etkisi kendi ülkesiyle yani İngiltere ile sınırlı kalmamıştır. Avrupa da hatta dünyanın birçok yerinde büyük ve yeni bir akım başlatmıştır. Özellikle de Avrupa’da, İngiltere dışında başta Almanya ve Fransa olmak üzere o dönemde birçok ülkede etkisi hissedilmiş ve yazın bilimcilerin önderi konumuna gelmiştir. Göğebakan bunu şöyle ifade eder:

“Scott’un bu etkisi ile ilgili örnek olarak; Almanya da romantiklerin tarihe yönelmesinde çok büyük bir öneme sahiptir. Dönemin en büyük yazın bilimcilerinden olan ve Avrupa’yı eserleriyle etkisi altına alan Goethe’nin “Wilhelm Meister” adlı oluşum romanı dizisinin ana kaynağı olduğu ve ‘Wilhelm Meister tipi’ anavatanında bile onun yarattığı bu yeni roman akımıyla gölgede kaldığını söyleyebiliriz” (Göğebakan, 2014: 13-21).

Göğebakan’ın ifade ettiği üzere Scott’un Avrupa’da özellikle Almanya’da çok büyük bir etki yarattığını Lukacs da şöyle ifade etmiştir:

“Lukacs, özellikle Almanya’da çok uzun ve büyük bir etki yaratan Scott’un Fransız gerçekçi yazarlar olan Balzac, Viktor Hugo gibi ünlü yazarları da kuramıyla etkilediğini ifade etmiştir. Avrupa’nın dışında Rus yazarlar da Scott’tan nasibini elbette almışlardır. Örneğim ‘Savaş ve Barış’ romanının ünlü yazarı Tolstoy, Scott’un bu yeni akımından etkilenmiş ve hatta kendi eserlerinde bile Scott’un tekniklerinden kullandığı ileri sürülmüştür” (Göğebakan, 2004: 13-21).

Peki, Scott'u bu denli önemli kılan, dünyada etki yaratmasını sağlayan ve dünyaca ünlü yazarları gölgesinde bırakmasını ve kendi çizgisine çekip yeni bir akım başlatmasını sağlayan nedir? Scott'u bu kadar yücelten şey aslında kendisinin tarih bilinci ve özellikli bir tarih anlayışının ona tarihe yeni bir bakış açısı kazandırıp bunu yeniden canlandırmasını sağlamasıdır. İşte bu Scott'ın temel alınmasının ana nedenidir. Başka bir ifade ile Scott'tan önce yazılan tarihî romanlar, kahramanının bütün zorlukların üstesinden yalnız başına gelmesi ve bütün olayların bu kahramanın etrafında dönmesiyle oluşurken; Scott'un tarihsel roman anlayışında romanın kahramanı ve diğer karakterleri sıradan insanlar haline gelmiştir.

Kısacası Scott'un roman anlayışında, kahramanların olağanüstü güçleri yoktur. Herkes gibi onlar da yenilebilirler, sorunlar yaşayabilirler ve ölebilirler. Yani sıradan insanların başına gelebilecek her şey Scott'un tarihsel romanın anlayışındaki karakterlerin başına da gelebilecek şekilde işlenmiştir.

Olayların olağanüstülükten uzak bir şekilde sıradan insanların etrafında dönmesiyle yeni bir roman anlayışı ortaya çıkaran ve dünyaca ünlü yazarları, Scott'un metotlarını kullanmaya sürükleyen bu yeni anlayışın İngiltere'de çıkmış olması tesadüf müydü? Bununla ilgili Macar filozof ve araştırmacı György Lukacs, "tarihsel romanın türünün İngiltere'de doğmuş olmasının aslında bir tesadüf olmadığını özellikle belirtmiştir. Çünkü Sanayi Devrimi Almanya ve Fransa'da İngiltere'den tam yüz yıl önce meydana gelmiştir" (Lukacs, 2008: 7-24).

Bu dönemde, Scott ta İngiltere'de yaşayan bir fert olarak o dönemde ülkesinin insanların yaşadığı bu olayları, tarihsel bir bakış açısıyla; olağanüstülükten uzak bir şekilde yansıtmaya çalışmıştır. İşte o dönemde büyük bir yankı, beğeni ve hayranlık yaratan bu tarihsel roman macerasının ortaya çıkışı ancak bu şekilde açıklanabilir.

18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da farklı nedenlerden dolayı meydana gelen ulusçuluk akımı Fransız devrimini kaçınılmaz kılmıştır. Fransız devrimi, tarihsel romanın ortaya çıkışında aslında bir başka etkendir denilebilir. Avrupa'da bu devrim havası hemen hemen her ülke de yeni gelişmelere ve değişmelere zemin hazırlamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Fransız devriminin getirdiği ulusçuluk akımı sonucunda hem iç ve dışın bir biriyle tutarlı olduğu tarihsel roman örneklerinin ortaya çıkmasını hem de 19.

yüzyılda tarihsel romanın en zengin bir dönem yaşamış olmasını tesadüfi değil, bahsettiğimiz bu sürecin sonucu olduğunu ifade edebiliriz.

Scott'un temellendirdiği tarihsel roman modelinin genel olarak her yerde kabul görmesine rağmen bunun daha çok 19. ve 20. yüzyılın başında geçerli bir model olduğunu söyleyebiliriz. Bununla ilgili Gögebakan şunları aktarmıştır:

“Bir roman türü olan tarihsel roman yazınsal-felsefi akımların etkisiyle her dönem farklı bir akımdan etkilenmiştir. Burada şunu da ifade etmeliyiz; 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında ve hatta daha sonra yazılan tarihsel romanlarda bile elbette Scott'un geleneği az da olsa kabul edilmiştir. Fakat genel olarak bahsettiğimiz bu dönemlerde akımların etkisiyle olaylara daha geniş bir çerçeveden bakılmaya başlanmıştır” (Gögebakan, 2004: 13-23).

Yukarıda bahsettiğimiz bu konu üzerinde Gögebakan, Lukacs'ın tarihsel roman kuramının ideolojik bir karakterinin olduğunu ve Marksist bir temel üzerine inşa edildiğini bu nedenle 20. yüzyılın özellikle son çeyreğinde kaleme alınan tarihsel romanların ne Scott geleneğine ne de Lukacs'ın beklentilerine uygun bir görüntü çizmemesinin doğal karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü bu romanlarda sıradan kahramanlar ve bu kahramanların etrafında cereyan eden gerçek olaylar bulunmamaktadır.

Scott modeli tarihsel romanlarda tarihsel bir olay, olay örgüsünde doğrudan tarihi belgelere dayandırılarak verilmiştir. Fakat yeni doğan roman anlayışlı okuyucuya alternatifler sunulmuştur. Gögebakan, bu konuyla ilgili şunları aktarmıştır:

“Bu bağlamda Geppert bizlere çok sayıda bilimsel çalışma arasından önemli ipuçları sunmuştur, Scott geleneğine bir alternatif getirmiştir. Diğer tarihsel roman. Scott'un izinden giden tarihsel romanlarda bir tarihsel olay, olay örgüsünde ya doğrudan ya da bir arka plan olarak yer almıştır. Geppert de bu yapıyı reddetmiyor, ancak yazara daha fazla özgürlük veren bir kuram oluşturmaya çalışıyor” (Gögebakan, 2004: 20).

Gögebakan'ın tespit ettiği gibi Geppert, diğer tarihsel roman anlayışı ile Scott'un tarihsel roman anlayışına yeni bir alternatif getirmiş oluyor. Öyle ki Geppert, koşulların farklılaştığını gösterdiği gibi aslında okur kitlesinin de değiştiğini ve geçen yüzyıllar ile aynı olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla gelişen roman türü, değişen

tarihsel olaylar ve farklılaşan okur kitlesi elbette tarihsel roman yazarını farkına varması için tetiklemiş ve buna göre kurgusunu şekillendirmeye başlamıştır. Buradan yola çıkarak romancı, yaratıcılığını tarihsel bilgiyle birleştirip romanı can sıkıcılıktan kurtarmak için kendi sanatını yaratıcılığıyla monotonluktan kurtarmaya çalışır diyebiliriz.

Geppert'in sunduğu bu yeni modelin çok taraflı olması kesinlikle Scott'un tahtından indirildiği anlamına gelmez. Aynı şekilde Gepperte alternatif olarak 20. yüzyılın özellikle son çeyreğinde birçok tarihsel roman yayımlanmıştır, üstelik bu yayımlanan tarihsel romanlar Geppert'tin istediği özgür ortamdan daha özgür bir şekilde kaleme alındılar (Çelik, 2002: 58-59).

Tüm bu görüşleri özetlemek gerekirse; tarihî roman, tarihin aktarılması değildir. Çünkü tarihî roman önce yazarın çalışmasından geçer, çeşitli bilgilerle zenginleşir ve ondan sonra farklı roman tiplerine bürünerek ortaya çıkar. “Günümüzde, tarihî roman yazarları, tarihin konu edildiği romanlarda, kesin bilginin olduğu gibi aktarılmasının önemini kabul etmemektedirler. Kendi aralarında da bunu tartışmaktadırlar” (Çelik, 2002: 58-59).

2.3. Tatar Edebiyatında Roman Türü

Tatarlar, bilim insanları ve sanatçı yetiştirmiş olsalar bile neredeyse her asır uğradıkları felaketler yüzünden nesir türüne XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında geçebilmişlerdir. XIX. Yüzyıl; Tatarların dil, din ve tarih gibi birçok alanda kendi içlerinde geçmişe yönelik hesaplaşmaların olduğu, geleceğe yönelik yeni fikirlere açık olduğu, halkın nasıl eğitilmesi ve aydınlatılması gerektiği konularında gelişmelerin yaşandığı dönemdir.

XIX. sonlarına kadar nazım türünü kullanan Tatarlar bu yüzyılda Türkistan bölgesinde cereyan eden bağımsızlık hareketlerinin etkisiyle matbuatta hiç beklenmedik bir şekilde kitap neşretmede artış yaşanmasını sağlamışlardır.

XX. yüzyılda edebiyatta ediplerin daha iyi ve güçlü bir biçimde ilerlemesini sağlayan yollar ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz ki burada en önemli etken matbuatın ortaya çıkması olmuştur. XIX. yüzyılda temelleri atılan ve bir türlü çıkarılamayan Tatar

gazeteleri, bu yüzyılın bağımsızlık ortamında, önünde hiçbir engel tanımayarak çıkmaya başlamıştır. Aslında bu dönemde doğan matbuat her ne kadar Rus yönetimi tarafından sansürlenmiş, ömürleri uzun olmamış olsa da ortaya çıkan birçok gazete-dergi, Tatar matbuatının sürekli ve sağlam ayaklar üzerine bastığının açık bir göstergesi olmuştur. “XIX. yüzyılda Tatar matbuatının doğması için yoğun çaba sarf eden Abdurrahman İlyasi ve Kayum Nasırı gibi ceditçi edipler bunun karşılığını XX. yüzyılda matbuatın tam anlamıyla doğup hızlı bir başlangıç yapmasıyla almışlardır.” (Zaripova, 2006: 145) Bununla ilgili Çulpan Zaripova şunları ifade etmiştir:

“XX. yüzyılı aslında bir önceki yüzyıllardan ayıran en önemli özelliklerden birisi matbuatın doğmasıyla birlikte, bu matbuatın özellikle de genç edipleri bir araya toplaması ve bu toplanma sonucunda ortak sonuçların, siyasi çizginin belirlenmesi, ediplerin eğitilmesi ve her türlü eksiğin giderilmesi açısından önemli bir merkez haline gelmiş olmasıdır. Bir süre sonra Kazan dışında, Rusya imparatorluğu bünyesinde bulunan bütün Tatarlara sesini duyuran matbuata bu dönemde sekiz yüzden fazla yazarın eseriyle katıldığı malumdur” (Zaripova, 2006: 145).

Bütün bu gelişmelerden sonra Tatar edebiyatında yeni türlerin doğması her ne pahasına olursa olsun kaçınılmaz olmuştur. Yazdıkları şiirlerle halka bazı eksiklikleri göstermeye çalışan Abdullah Tukay, Segiyt Remiyev ve Dermend gibi şairler bu dönemde şiir türünde öne çıkan isimler olmuştur.

Tatar edebiyatının toplumu geliştirme açısından en önemli silahlarından birisi olarak görülen ve bu edebiyata on dokuzuncu yüzyılın sonlarında girmeye başlayan dram ve hikâye türlerinde Fatih Emirhan, Alimcan İbrahimov, Şemsettin Kemal, Mecit Gafuri gibi büyük edipler eserleriyle ön plana çıkmıştır (Zaripova, 2006: 146).

Bu dönemde Tatar edebiyatı, tıpkı bir zincirin halkaları gibi oluşmaya başlamış, edebiyatta doğan her yeni tür bir başka türün eklenmesine, eklenen yeni türünde pekişmesine olanak sağlamıştır. “Tiyatronun doğuşu dramın gelişmesini ve yayılmasını sağlıyor”. XIX. yüzyılın son yıllarında, özellikle de Kazan şehrinin öğretmen okullarında okumuş olan Tatar gençlerinin Rus dilinde piyesler yazması, Kasım şehrinde de tiyatroların Tatarca oynanması bunu destekler niteliktedir. Daha önce yazılan birçok piyes de bu dönemde sahnelenmiştir (Zaripova, 2016: 138-150).

Tatar edebiyatı XIX. yüzyılın son çeyreğinde daha istikrarlı bir hale gelmiş ve sürekli gelişim göstermiştir. Elbette bu gelişme ve istikrar içerisinde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu dönemde çok ciddi tartışma ve hesaplaşmalar da olmuştur. Ceditçilik adı altında yüzünü Batıya çeviren bazı Tatar edipleri Kadimciliği savunan diğer Tatar âlimleriyle fikir ayrılıklarından dolayı sürekli bir hesaplaşma içerisinde olmuşlardır.

Bu dönemde edebiyatın umumi bir şekilde gelişmeye başlaması, elbette ki kendini sadece tiyatro, dram ya da piyeslerde göstermemiştir. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde Anadolu Türkçesinden Namık Kemal'in "*Zavallı Çocuk*" adlı dramı tercüme edilip sahnelenmiştir. Anadolu ile etkileşim dram ya da piyeslerle sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde Fransız edebiyatıyla haşır-neşir olan Anadolu Edebiyatı, Kazan Tatarlarının Edebiyatını birçok yönden etkilemeyi başarmıştır (Akınar ve Ağca, 2013: 211-215).

Anadolu Edebiyatında, Fransa'ya giden aydınların dönmesiyle ve beraberinde yabancı dillerden okumalar ve tercüme yapımlarıyla beraber ilk roman çevirileri yapılmıştır. Roman, Anadolu Türkleri edebiyatına, Fransızcadan yapılan çevirilerle girmiştir. Yusuf Kamil Paşa'nın; "Fenelon" adlı yazardan Türkçeye tercüme ettiği "*Terçeme-i Telemak*" adlı eser, edebiyatımıza giren ilk çeviri roman olarak kabul edilir. Bu aşamalardan sonra Türk edebiyatında ilk roman denemeleri tecrübe edilmiştir (Akınar ve Ağca, 2013: 209-228).

Şemsettin Sami'nin "*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*" (1872) adlı eseri Anadolu Edebiyatında ilk Türkçe telif roman olarak bilinmektedir. Daha sonraki süreçte bunları Tanzimat döneminde yetişmiş olan; Ahmet Mithat Efendi'nin, Namık Kemal'in, Sami Paşazade Sezai'nin, Nabizade Nazım'ın, Recaiade Mahmut Ekrem'in, Halit Ziya Uşaklıgil'in yazmış olduğu romanlar takip etmiş ve Türk edebiyatında romanın sağlam bir zemine oturması sağlanmıştır (Dayanç, 2019: 82-92).

Tatar ediplerinin bu dönemde Batıya yönelmesi de Anadolu Türklerinin edebiyatıyla yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. İşte bu dönemde Türk edebiyatında bu gelişmeler yaşanırken, Tatar Edebiyatının edipleri de bazı Türk yazarların eserlerini Tatarca'ya tercüme etmeye başlamışlardır. Bu dönemde, Tatar aydınları; Anadolu Türklerinin ediplerini örnek almak, taklit etmek ya da amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullanmaktan daha çok onları benimseyip sahiplenmişlerdir. Tatar edebiyatında bu dönemin en önemli ediplerinden birisi olan Fatih Kerimi'nin daha Kazan'dayken

Ahmet Mithat'ın eserlerini okuması ve Türkiye'ye geldiğinde Ahmet Mithat'ın himayesine girmek istemesi, Tatar ediplerinin bu dönemde Anadolu ediplerine bağlılıklarını göstermektedir. Fazıl Gökçek'in şu tespitleri söylediklerimizi desteklemektedir: “Ahmet Mithat Efendi, Kazan'dan Anadolu'ya eğitim amaçlı gelen o zamanın talebelerine okudukları okuldan tahsillerini tamamladıktan sonra kendi vatanlarına dönüp orada hizmet edeceklerine dair söz aldıktan sonra yardımcı olmuş ve eğitimlerine destek vermiştir. Örnek olarak; Ahmet Mithat Efendi ile Kerimi arasındaki mektuplardan anlaşılacağı üzere Ahmet Mithat, Kerimi'den, mektebi bitirdikten sonra ülkesine döneceğine ve halkına hizmet edeceğine dair söz aldıktan sonra yardım etmeyi kabul etmiştir” (Gökçek, 1999: 315).

Yüzyılın başında ilişkiler özellikle Ahmet Mithat'a olan saygıyı Fatih Kerimi'nin, Ahmet Mithat'ın ölümünden sonraki şu yakınışı daha güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Fatih Kerimi, Ahmet Mithat'ın ölümü üzerine şöyle demiştir:

“16 Aralık sabahı kalktığımda Türk gazetelerini karıştırmaya başladım. Sabah gazetesinin dördüncü sayfasında en aşağı da “Ziya-ı Azim” ser levhasıyla yazılmış olan yedi sekiz satırlık haber gözüme ilişti. Okudum. Fazıl-ı şehir, hâkim-i muhterem Ahmet Mithat Efendi'nin 15 Aralık'ta gece saat on bir buçukta Darüşşafaka mektebinde vefat ettiğini yazıyordu. Gözlerime inanmadım, şaşıp kaldım. Derhal başka gazetelere baktım. İkdâm ve Tasvir-i Efkâr'da aynı şekilde üçüncü dördüncü sayfalarda, gazetenin en ehemmiyetsiz yerinde beş altı satırlık bir yazı ile Ahmet Mithat Efendi'nin vefatı haber veriliyordu.

Yahu, bu kişi Türkiye için bizim Rusya'nın Tolstoy'u, Murmusof'u idi. Onlar öldüğünde Rusya matbuatı nasıl yazdı, Mithat Efendi ölünce Türk gazeteleri nasıl yazıyorlar? (...) Tamam, Türkiye Rusya değil, Mithat Efendi de Murmusof değil, Fakat Mithat Efendi'nin Türkiye'ye ettiği hizmet, Murmusof'un Rusya'ya ettiği hizmetten hiç de az değildir. Belki ondan çok daha fazladır. Rusya'nın Murmusof'un emsallerini bulması mümkün ama Türkiye'nin böyle zeki ve kendisine iyi hizmet eden bir vatan sevdalısını bulması zordur” (Gökçek, 2001: 84-85).

Şehabettin Mercani, Kayyum Nasırı ve Rızaeddin Fahreddin ile birlikte Modern Tatar Edebiyatının kurucularından birisi olan Fatih Kerimi'nin yukarıdaki ifadeleri bizlere Tatar edebiyatçılarının Türk edebiyatını ne kadar yakından takip ettiklerini ve sahiplendiklerini göstermektedir.

Ahmet Mithat'ın, 1898 yılında Kazan'da Dombrosk matbaasında basılan “*Yaşlık Yüerlik*” (Gençlik Çılgınlık) eseri Sadri Maksudi tarafından Tatarcaya tercüme edilen bir eserdir. Ahmet Mithat'ın “*Bekârlık Sultanlık mı Dedin?*”, “*Kıssadan Hisse*” gibi başka hikâyeleri de Tatarcaya, Türkçeden tercüme edilen başka eserler olmuştur (Uslu, 2004: 33).

XIX. yüzyıl sonlarında Tatar edebiyatında da diğer bütün milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi yeni gelişmeler, beraberinde yeni edebi deneyimleri ve türleri getirmiştir. Roman türünü incelediğimiz Tatar edebiyatı bu dönemde yani XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında siyasi ve toplumsal açıdan çok karışık bir dönemdedir. Modern anlamda, Tatar edebiyatında roman ve hatta hikâye türünün ilk örnekleri XIX. yüzyıl sonlarında yazılmıştır.

Tatar edebiyatında 1886 yılında ilk roman, “*Hüsameddin Molla*” adıyla Musa Akyiğitzade tarafından yazılmıştır. Musa Akyiğitzade'nin bu eseri Tatar edebiyatında roman türünün ilk örneği olarak kabul edilir. XIX. yüzyıl sonlarında yazılmış olan bu eser roman türünün ilk örneği olması sebebiyle önemlidir. Fakat şurası gerçektir ki yazılan eserler Tatarların durumunu anlatmaktan ziyade asırlardır yok sayılan dillerinin önem kazanarak yükseldiğini ve bu dilde neşredilen ilk roman ve hikâyelerle milli kimliklerinin şekillenmesi konusunda büyük rol üstlendiğini apaçık göstermiştir.

Musa Akyiğitzade'nin neşrettiği “*Hüsameddin Molla*” eserinden sonra, Kazan'da farklı yaş gruplarından oluşan birçok insan eline kalemi alıp; roman ve hikâye yazmayı denemişlerdir. Bu eser ile yazma eylemi Kazan sınırlarını aşmayı başarmış ve Ufa, Orenburg gibi etraftaki diğer şehirlerdeki yazarları da etkilemeyi başarmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında roman türünde eserlerin yazılması ve Tatarların kimlik arayışı içerisine girmesi aslında XVIII. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan ve XIX. yüzyıl sonlarında zirveye ulaşan bir durumdur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kazan şehri ve çevresinde bulunan Tatar ediplerinin birçoğu XVIII. yüzyıldan sonra Ceditçilik hareketiyle birlikte Batıya yönelmişlerdir.

Nitekim XIX. Yüzyılın son çeyreğinde bu türün ilk örneği olarak kabul edilen Musa Akyığıtzade'nin "*Hüsameddin Molla*" romanının diline bakıldığında, Osmanlı Türkçesinin etkisini eserde görmek mümkündür. Modern Tatar Edebiyatında, bu türün ilk örneği olan eserde bile Türk edebiyatının örnek alındığını görebiliriz (Uslu, 2004: 9).

Sadreddin Maksudi'nin, "*Maişet*" romanının ön sözünde verdiği bu bilgiler ışığında ve romanın içeriğini incelediğimizde; *Maişet* romanının, milli edebiyatın yazılı ilk örneği olduğunu, daha 19 yaşında olan bir Tatar gencinin kaleminden saf Kazan şivesiyle yazılarak neşredilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Tatarların önemli ediplerinden sayılan Sadreddin Maksudi, 1914'te ikinci baskısını yapan "*Maişet*" adlı romanını neden yazdığını ve bu romanı yazarken hangi sorunlarla karşılaştığını okuyucularına Ayşen Uslu'nun Maksudi'den aktardığına göre şöyle açıklamıştır:

"Bu hikâye bundan on altı yıl önce pek genç vaktimde yazılmış bir eserdir. "*Maişet*"- 1899uncu yılda yazıldı. 1900üncü yılda basıldı. O vakitler saf bir şivede yazılmış milli edebiyat numuneleri meydana çıkmamış idi.

Ben Türkî diller arasında Kazan şivesinin de bir edebi dil olmaya hakkı olduğunu, bu dilde edebi eserler meydana getirmenin milli terakkimizin büyük şartı, mühim bir basamağı olduğunu anlayanlardan idim. Bu milli edebiyat binası temeline kendi tarafımdan bir taş koyayım diye, "*Maişet*"i yazmaya cesaret ettim. Lakin bu "*Maişet*"- in talihi pek ilginç oldu. Üç bin nüshadan iki bine yakını Kazan'da 1902nci yılda meydana gelen büyük yangında yandı.

Bu hâsıl olan 1902 yangınından dolayı bu kitap halk arasında dağılmadan kaldı. İşte o zamandan bu zamana kadar tekrar bastırmaya muvaffak olamadım. "*Maişet*"- yazıldığından beri milli hayatımızda, fikri ve içtimai hayatımızda epeyce değişiklikler oldu. Birincisi, milli terakkimizin bir devrini, millet içinde yavaşça terakki fikirlerinin zuhurunu, milli emellerin doğuşunu doğru dürüst tasvir ettiği için, ikincisi saf Kazan şivesinde yazılan milli hikâyelerin ilki olduğu için "*Maişet*" in her zaman matbuat meydanında bulunmaya hakkı vardır diye düşünüyorum" (Uslu, 2004: 16).

Musa Akyığıtzade'nin Tatar edebiyatında ilk roman olarak kabul edilen "*Hüsameddin Molla*" romanından sonra; Sadreddin Maksudi'nin "*Maişet*" adlı eseri de modern

anlamda yazılan ilk realist eser olup edibin on dört on beş yıl sonra ikinci baskısını yaptığı eserinin önsözünden anlaşılmıştır.

Maksudi, “*Maişet*” romanının önsözünde kendi romanının ilk olduğunu iddia ederek, Adile Ayda’nın iddia etmiş olduğu Tatar edebiyatının ilk roman örneğidir tezine karşı çıkmıştır.

Sadreddin Maksudi, romanın önsözünde ifade ettiği gibi saf Kazan şivesiyle romanı yazmış ve o dönemde Kazan şivesiyle eserlerin yazılmadığını, bu dilin bir edebî dil haline gelmesi için bu dilde eserler yazılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre edebi dile hizmet etmek, milli gelişmelere de hizmet edecektir.

XIX. yüzyıl sonlarında Tatar edebiyatına giren roman ve hikâye türü kısa bir süre içerisinde birçok roman denemesinin yapılmasına, roman ve hikâyelerin yazılmasına ortam hazırlamıştır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Zahir Bigiyev, Çağdaş Tatar Edebiyatının ikinci romanı *Uluf Yaki Güzel Kız Hatice’yi* (1887) yazmıştır. Yazar 4-5 yıl aradan sonra *Günah-ı Kebair* (Büyük Günahlar) (1890) romanını yazdı. *Günah-ı Kebair*’in devamı niteliğinde olan *Mürted ve Katile* (1891-92) isimli iki roman yazmış, Kazan’daki kitap neşriyatına vermiş fakat bunlar basılmamışlardır (Akpınar ve Ağca, 2013: 211-215).

19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında bu geleneği, Kerimi; *Şakirt ile Student* (Öğrenci ile Öğretmen) (1899) ve *Morza Kızı Fatıyma* (Beyzade Kızı Fatıma) (1901), Sadreddin Maksudi; *Maişet* (1899), Rızaeddin Bin Fahreddin, Gafil Bin Abdullah takma adıyla; *Selime Yaki İffet* (1899), *Esmâ Yaki Amel ve Ceza* (1899), Ayaz İshaki; *Kelepüşçi Kız* (Başlıklı Kız) (1902), *İki Yüz Yıldan Sonra İnkıraz* (İki Yüz Yıldan Sonra Yok Oluş) (1902), *Oçraşu Yaki Gülizar* (1903), *Tilenci Kız* (Dilenci Kız) (1907), *Üç Hatın Bile Turmuş* (Üç Kadın ile Durmuş) (1908), *Turmuş mu Bu?* (Durmuş mu Bu?) (1911), *Mulla Babay* (üç bölümlü roman 1912) Aliesgar Gafurov Çığtay; *Tutam* (1908) adlı romanları ile devam ettirmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler 1917 İhtilali öncesi yaşanırken, elbette 1917 İhtilaliyle birlikte ediplerin dünyaya karşı fikirleri, sanat anlayışları ve toplumla aralarındaki ilişkiler edebiyatın ilerleyişine ve gelişmesine de kuvvetli bir etki yapmıştır. Belki İhtilal sonrasını tarihî ya da edebi kitaplardan okuyanlar bu dönemde çıkan gazete ve dergi sayısının çok fazla olduğunu ve bu dönemde matbuattın İhtilalden etkilenmediği

düşünebilirler. Kanımızca, İhtilal sonrası, özellikle de 1920 yıllarına geçen zaman süresince bir “sansür” dönemi yaşanmıştır. Nitekim bu dönemde edebi hareketler ve dünya ya bakış açıları belli bir merkeze (Rus hükümetinin ideolojisine) dayandırılmıştır.

Bolşevik İhtilali ile birlikte kendi geçmişleri hakkında yazı yazmaları kısıtlanan Tatar ediplerinin çoğu baskıya karşı başka ülkelere gitmiş ve yarım kalan fikirlerini tamamlamaya çalışmışlardır. Bu ediplerden biri de Ayaz İshaki'dir. İshaki bu dönemde kendi topraklarını terk ederek, farklı ülkelerde yaşayan ve sürgünde olan birçok Tatar edibini bir araya toplayarak, Tatarca eserlerin yayımlanmasını sağlayan “Milli Yol” ve “Yeni Milli Yol” adlı dergileri çıkarmıştır. Bu zorlu koşullarda bile vatan hasreti içerisindeyken Ayaz İshaki'nin nesre katkısı çok büyük olmuştur. Öyle ki bu dönemde yazdığı “*Eve doğru*” (1922) adlı romanı, “*Güz*” (1923) adlı uzun hikâyesi; dram ve piyesleri Tatar tarihi ve hayatı açısından büyük önem taşır (Akpınar ve Ağca, 2013: 211-215).

XIX. yy. sonlarında Batılaşma ve yenileşme hareketleriyle beraber Tatar edebiyatı farklı bir mecraya girmiş, edebiyata yeni giren modern edebi türlerle halkın sosyal, ekonomik ve siyasi yönleri bu yeni edebi türlerin içerisinde yer almaya başlamıştır. 1905 devrimi olarak bilinen Rus devrimiyle Türkistan coğrafyası yeni bir buhranlı döneme girmiş, 1917 Ekim devrimiyle de beraber siyasi ideolojinin sert baskısına maruz kalmışlardır. Nitekim bu dönemde verilen eserlerin birçoğu siyasi olmaktan kaçınmış, konular daha çok sosyal hayattan alınmıştır. Bununla ilgili Zaripova şunları aktarmıştır:

1917 Ekim ihtilalinin baskılarını henüz atlatamamış olan Kazan Tatarları, 1930-1940'lı yıllarda edebi eserlerinin var olan ideolojiye göre şekillendirmek zorunda kalmışlardır. II. Dünya Savaşının meydana gelmesiyle birlikte karışık bir siyasi ve sosyal ortam içerisinde bulunan Tatar aydınları, çeşitli baskılarla yıldırılmış ve kendi duygu ve düşüncelerini gerçek bir şekilde yansıtmaları engellenmiştir. Gerçekleri yansıtmaya çalışan yazarlar ise ya sürgün edilmiştir, ya çok ağır cezalarla cezalandırılmış ya da akıbeti kaybettirilmiştir (Zaripova, 2006: 146).

1930'lu yıllardan 1940'lı yıllara kadar olan süreçte Tatar yazarları siyasi ideolojinin istekleri doğrultusunda davranmak zorunda kalmış ve siyasi ideolojiye zarar verecek herhangi bir faaliyet yapmaları engellenmiştir. 1940'lı yıllardan sonra aydınlar İkinci Dünya savaşına yönelik yazılar yazmış ve halkın sosyal durumunu yansıtmaya çalışmışlardır. Nitekim aydınlar savaşın tam ortasında kalmış ve cephedekiler için yazılar yazıp onlara moral vermekle beraber, cephe gerisindekilere de ümit olmuşlardır (Benhür, 2008: 130-155).

II. Dünya savaşı sırasında halk ile cepheye bütünleşen birçok Tatar yazarı cepheye düşerek şehit edilmiştir. Musa Celil, Fatih Kerim, Hasan Tufan gibi yazarlar cepheye ve hapisanelerde şehit olan yazarlara örnektir (Zaripova, 2006: 148).

1950'li yıllardan itibaren parti idarecileri kontrolünde Sovyetler Birliği'nin çeşitli cumhuriyetlerinde Tatar edebiyatı tanıtılıp çeşitli sanat günleri yapılır. Bu dönemde Tatar yazarları bu tanıtımla çeşitli yurt dışı gezileri gerçekleştirip hem kendilerini hem de Tatar edebiyatını tanıtmaya imkânına sahip olurlar. Bununla ilgili Zaripova şunları aktarmıştır:

Bu yıllarda özellikle de 1960 ve 1980 yılları arasında Tatar edipleri çeşitli ilmi konferanslar düzenleyip, kendileri için büyük önem taşıyan ve Tatar halkı uğruna gerçekleri yazmaktan hiçbir zaman çekinmeyen büyük edipleri olan; Abdullah Tukay, Alimcan İbrahimov, Musa Celil gibi edipleri anma günleri düzenlenmiştir (Zaripova, 2006: 148).

1945' ten sonra bir türlü kendi hayat hikâyelerini romanlara yansıtamayan Tatarlar, 1960-1965 yıllarına kadar özellikle roman türü alanında birçok eser vermişlerdir. Fakat savaş sonrasında verilen ilk eserler tematik olarak II. Dünya savaşının Tatar halkı üzerine bıraktığı etkileri, acıları işlemiştir. Bu dönemden sonra Tatar edebiyatçılarında kendi tarihlerine yönelme çalışmaları başlamıştır. Konuyla ilgili Zaripova şunları aktarmıştır:

“Çağdaş Tatar edebiyatı tarihî konuları aydınlatmada ve edebiyatta değişikliklerin doğuşu izlenmekte. Siyasi irade halkın uzun geçmişteki tarihini aydınlatmaya savaştan sonraki dönemde uzun yıllar boyu izin vermedi. Yine de edebiyatta bu alanda kazançlar oldu; Neki İsanbet'in “*Hoca Nasrettin*” (1939), “*Spartak*” (1940), “*İdegey*” (1941), “*Gülcamal*” (1943), “*Mullanur Vahitov*” (1946), “*Abugalisina*”

(1959) adlı piyesleri yazıldı. Nurihan Fattah ise savaş sonrası yıllarda eski tarihi kaynakları öğrenmeye başlıyor. Eski Bolgar devleti dönemini iyi öğrenmesi neticesinde o, “*İtil Suyu Aka Durur*” (1969) adlı romanını, “*Kul Ali*” (1973) adlı trajedisini yazıyor. 80’li yıllarda edibin, meşhur Sün (Hun) medeniyeti ile o dönem (III.-IV. asırlar) Türklerinin yaşayışını, ruhsal dünyalarını anlatan “*Islık Çalan Oklar*” adlı eseri yayınlanıyor” (Zaripova, 2006: 149).

2. 4. Tatar Edebiyatında Tarihî Romanın Doğuşu ve Gelişmesi

Ünlü Tatar tarihçisi Hadi Atlasi tarih bilimiyle ilgili şunları yazmıştır: “İnsanı gerçek anlamda insan yapan bilimlerin ilki hiç şüphesiz tarih bilimidir. Kendisinin kim olduğunu bilmeyen insan ne kadar duygusuzsa, ulusunun tarihîni bilmeyen insan da o kadar duygusuzdur” (Kurban, 2014: 195).

Tatarlar, geçmişi çok eskilere dayanan tarihe sahip olan bir millettir. Bu konuyla ilgili Doğu Türkistan mücadelesinin önder isimlerinden birisi olan İklil Kurban’ın Tatarlar hakkındaki şu tespiti önemlidir:

“Çin Seddi’nin kuzeyinde kılıç sallayan korkusuz eski Tatarlar, bağımsızlıklarına düşkün eski Bulgarlar, Karadeniz bozkırlarında at oynatmış sarışın Kıpçaklar, dünya ticaretine ev sahipliği yapmış tüccar İdil boyu Bulgarları ve başkalarını imrendirecek kadar medeniyetler yaratmış bugünkü Tatarlar.” (Kurban, 2014: 198) Tatarların ataları 8-9. yüzyıllarda Bolgar Devletini, 12. yüzyılda Altın Orda İmparatorluğunu; 15. yüzyılda da Kazan Hanlığını kurmuştur. Bununla ilgili Roza Kurban şunları aktarmıştır:

Kazan Hanlığının yıkıldığı 1552 yılında burayı işgal eden Ruslar, Kazan Tatarlarına ait olan bütün medeniyeti, kültürü ve edebiyatı yakıp yıkmışlardır. Böylelikle Tatarların, Kazan da birikmiş olan binlerce yıllık edebiyat ve tarihî yok olmuştur. Aynı zihniyet Çarlık Rusya döneminde de varlığını hissettirmiş, kimlik arayışında olanları sindirmeye çalışmıştır. Elbette ki bu durum sadece Kazan Hanlığının yıkılması ya da Çarlık Rusya’sının Tatar edebiyatı gelişmelerine sansür uygulaması ile sınırlı değildir. Ruslar, daha önceki dönemlerde uyguladıkları baskı ve sindirme politikasını Sovyetler döneminde de devam ettirmişlerdir (Kurban, 2014: 198).

Kazan Hanlığının yıkılması faciasından sonra, uzun bir süre toparlanamayan Kazan Tatarları; Çarlık Rusya'sı döneminde de edebiyatlarını geliştirmeye çalışmış fakat imkân bulamamışlardır. Konuyla Kurban şu bilgileri aktarmaktadır:

Yazılan birçok eser ya ideoloji yanlısı olmuştur ya da korkudan dolayı yayınlanmamıştır. Bu durum aynı şekilde Sovyet döneminde de devam etmiştir. Yazılan birçok eser çok fazla değere sahip olmadığı için unutulmuştur. Dolayısıyla halkın sorunlarının bile yansıtılmasının zor ve yasak olduğu bu dönemlerde tarihten ya da tarihî romandan bahsetmek deliliktir. Elbette delilik olmakla beraber, derin bir tarih ilmini de gerektirmiştir. Özellikle de 1552 kara yılı kaleme almak olacak şey değildir (Kurban, 2004: 199).

Yukarıdaki bütün bu durumları göz önüne aldığımızda Tatar edebiyatında 18. yüzyıl sonlarında başlayan Ceditçilik hareketiyle beraber birçok eserin tercüme ve taklit yoluyla Anadolu Türklerinden ya da Avrupa'dan alınmasıyla eserler verildiğini söyleyebiliriz.

Anadolu Türklerinin edebiyatında tarihî romanı ilk olarak Tanzimat'ın II. döneminde Namık Kemal 'in "*Cezmi*" adlı eseriyle görüyoruz. Pe ki o dönemde Tatar edebiyatının tiyatro, hikâye, roman gibi birçok edebi türü Anadolu Türklerinden örnek almasına rağmen tarihî romanda uzun bir süre eser verilmemesinin, verilememesinin sebebi neydi? Kazan Tatarları tarihlerinin farkında değil miydiler? 1905 ve 1917 Rusya da meydana gelen ihtilallerden sonra 1945 yılında kendilerini yeni bir savaşın içerisinde bulan Tatar aydınları, bununla birlikte Rus rejimlerinin politikası Tatar ediplerinin tarihî roman yazma girişimlerini erteletmiştir. Fakat 1970'li yıllardan sonra Zaripova'nın da aktardıklarına göre; "İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda tarihî kaynaklara yönelen ve özellikle de İdil-Bolgar devleti dönemini çok iyi kavrayan ilk yazar Nurihan Fettah'tır. Fettah, *İtil Suyu Aka Durur* (1969) adlı tarihî romanı yazmıştır" (Zaripova, 2006: 149).

Tatar edebiyatında tarihî roman dediğimizde akla gelen bir diğer isim de Mösegiyt Hebibullin'dir. Daha sonraları tarihî roman yazma kervanına Fevziye Bayramova katılmıştır. (Kurban, 2014: 199) Büyük bir adım atarak Tatar tarihinin karanlığa gömülmüş olan sayfalarına tarihî roman yazarak aydınlığa çıkarmaya çalışan ve bu türde eser veren ilk isim olarak karşımıza çıkan Nurihan Fettah'tır. Fettah,

Başkurdistan'ın Yanavıl bölgesinin Küçtavıl köyünde 1928 yılında dünyaya gelmiş ve Sovyet döneminde Tatarlar ile ilgili tarihî roman yazmaya başlayan ilk yazardır. 1969 yılında “*İtil Suyu Akar Durur*” tarihî romanını yazmıştır. Tarihe olan ilgisini ve tarihî roman yazma hakkındaki kararını verme serüvenini Kurban'ın aktardıklarına şöyle ifade etmiştir:

Türkî halkların tarihîni genelde Türk olmayan bilginler yazmış ve yazıyor. Onların bize karşı olan düşmanlığı kanlarına sinmiştir. Onlar halen bizim dedelerimizin kahramanlığını, büyüklüğünü unutamıyorlar ve bugün bizim horlanıp, geride kalmaya zorlandığımız dönemde, bizim şimdiki durumumuzu dedelerimizin devrine götürüp, bizi doğuştan beceriksiz ve barbar olarak göstermeye çalışıyorlar. El âlemin senin tarihîn hakkında doğrusunu söylemesini ummak, doğmamış güneşin altında güneşlenmeye benzer. Fakat ne acıdır ki, yalnız yabancılar değil, bizim kendi bilginlerimiz de başkalarının Tatarlar hakkında, Türkiler hakkında söylediği her uydurmasını dua gibi ezberleyip, kendi eserlerinde de durmaksızın: Tatarlar cahilmiş, Tatarlar barbarmış! Fikrini tekrarlıyorlar.

İşte bu koşullar altında, 1950-1960'lı yıllarda ben Tatarlar hakkında tarihî roman yazmayı düşledim. Fakat hangi devir hakkında yazmalıyım? Kazan Hanlığı veya Altın Orda hakkında düşünmek bile mümkün değil. Yazarsan hemen götürürler, milliyetçilik, Pantürkizm ve daha nelerle suçlayacaklar.

Düşündüm taşındım ve Bulgar devri hakkında yazmaya karar verdim. Bulgar devri bir nebze tarafsız bir devirdir. Ruslarla kanlı savaşlar da fazla değil, olsa bile artık unutulmuştur. Bulgar devri birkaç yüzyıldan ibarettir. Ben hâkim ideolojiye, resmi görüşlere dokunmayan X. yüzyıl başlarına dikkat ettim.” 1970 yılında yazılan bu romanı, Nurihan Fettah bu düşünceler içerisinde yazmıştır (Kurban, 2014: 200).

“*İtil Suyu Akar Durur*” adlı romanını nasıl yazdığını ve bu tarihî romanı yazarken dikkat ettiği ve değindiği konuları ifade eden Fettah böylelikle Tatar tarihî romanlarının kapısının aralanmasına ortam hazırlamıştır. Fettah ise tarihî gerçeklere sadık kalarak, tarihî romanı yazmaya çalıştığını şöyle ifade etmiştir:

Nurihan Fettah'ın romanı hakkında yazar ve edebiyat bilgini olan Telgat Galiullin şöyle demiştir: “*İtil Suyu Akar Durur*” romanına Nurihan Fettah, başlamadan önce o pek zorunlu olmayan, fakat fikir yürütme gelişimi için önemli olan birçok eser yazdı, yayımladı. İlk tarihî romanına başlamadan önce onun büyük işler yaptığı, İlmi, arkeoloji, etnografya eserlerini arşivlerdeki toz kaplamış el yazmaları, halk edebiyatının önemli eserlerini derinlemesine öğrenmesi, tüm bunları zihni ve duygusundan geçirdiği malumdur.” demiş olması Nurihan Fettah'ın, tarihî romanı yazmadan önce neler yaptığı ve birikiminin ne olduğu hakkında bizlere açıkça bilgi vermektedir (Kurban, 2014: 201).

Nurihan Fettah'ın bu romanları yazıldığı dönemde ilk olması açısından elbette ki önemlidir. Fakat Fettah'ın özellikle de bu dönemde yazdığı ve Tatar tarihinin Bulgar dönemini canlandıran “*İtil Suyu Akar Durur*” adlı tarihî romanı kimi yazarlar tarafından ilk zamanlarda hayal kurma, “gerçeklerden kaçma” olarak görülse de kimi yazarlar tarafından “çağdaş meselelere cevap arama” olarak görülmüştür (Kurban, 2014: 201).

Azade Rorlich'e göre, Tatarların bir yandan artık, tarih boyunca oluşan özgün niteliklerinin idrakine varıldığını ve gerek Tatarların etnik şuuruna ayrı bir özellik vermede gerekse içinde yaşadıkları topluma meydan okumalarına karşı cevaplarını belirlemede bunların oynadığı rolü takdir edildiğini göstermektedir (Rorlich, 2000: 338).

1970'li yıllardan sonra tarihî roman yazmaya başlayan Fettah'tan sonra aynı yüzyılın son çeyreğinde tarihî roman yazan başka yazarlarda oldu. Bu yazarlardan birisi olan ve Tatar edebiyatında tarihî roman yazan ikinci kişi olarak bilinen Mösegiyt Hebibullin'dir. “Hebibullin'in ilk tarihî romanı “*Kubrat Han*” romanıdır. 1981-84 yılları arasında yazılan bu kitap 1985 yılında Kazan'da yayınlanmıştır. Bu romanın konusu adından da anlaşılacağı gibi Bulgar Devletinin kurucusu olan Kubrat Han dönemini anlatmıştır” (Kurban, 2014: 203). Elbette Hebibullin'in bu alandaki eserleri “*Kubrat Han*” eseriyle sınırlı kalmamıştır.

Aktif bir şekilde çalışmayı seven ve kendi milletine tarihî gerçekleri ortaya çıkarıp kendi tarihî geçmişlerinden haberdar olmalarını sağlamaya çalışan Mösegiyt

Hebibullin, “*Elçiye Zeval Olmaz*” (1990) ve “*Şeytan Kalesi*” (1993) adlı tarihî romanları yazarak karanlıkta kalan Tatar halkının tarihini aydınlatmaya çalışmıştır. Yazdığı bu iki roman Kubrat Han romanının devamı niteliğinde olmuştur. Yazarın bunlar dışında “*Süyüm Bike Melike hem Korkunç İvan*” (1992), “*Han Torunu Hansöyer*” (1997), “*Batu Han ve Leyla*” (2002), “*Aybibi*” (2004), “*Allah’ın Hediyesi*” (1999), “*Atilla*” (2002), (Kurban, 2014: 204-206) adlı tarihî romanları bulunmaktadır.

Tatar tarihinin gün yüzüne çıkması için çalışan ve tarihî romanlar yazma cesareti gösteren bir diğer yazar ise Fevziye Bayramova’dır. 1950 yılında Tataristan’ın Saba bölgesinin Sabay köyünde dünyaya gelmiştir. Birçok romanı olan ve henüz 16 yaşındayken gazetecilik mesleğine başlayan Bayramova, 26 yaşında yazarlığa, 2004 yılında ise tarihî roman yazmaya başlamıştır (Kurban, 2014: 207).

Tatar edebiyatında tarihî roman türünün ve yazımının zayıf kalması sadece dönemin siyasi şartlarından değil bilgi eksikliğinden de kaynaklanmıştır diyebiliriz. Tatar edebiyatında roman ilk çıktığında, “eli kalem tutan herkesin” roman yazmaya kalktığını ifade etmiştik. Fakat tarihî roman yazımında maalesef öyle bir ortam oluşmamıştır. Bir yandan siyasi rejimin baskıları, bir yandan yazarların bilgi eksikliği ve hayatta kalmak istemeleri tarihî romanın belli başlı yazarlarla kısıtlı kalmasına sebep olmuştur (Kurban, 2014: 200-207).

2004 yılında tarihî roman yazmaya başlayan Bayramova, Hebibullin gibi kendisinin de tarihî roman yazımına nasıl başladığını “Tarihî Romanlar Hakkında” adlı yazısında Kurban’ın aktardıklarına göre şu şekilde ifade etmiştir:

Tarihî roman yazmak için çok bilgili olmak, sarsılmaz millî-siyasi konuma sahip olmak, kıblenin doğru olması şarttır, tüm bunlar olmazsa, kendin de yanılır, milleti de yanılırsın... Ben tarihî roman yazma işine hayli geç, elli yaşımı geçtiğimde karar verdim, o sırada artık Tatar tarihî hakkında bilgim çoktu, akla kararı, doğruyla yalanı ayırt edebilecek durumdaydım, milli meselelerde sarsılmazdım, imanım kâmeldi (Kurban, 2014: 208).

Bayromova, “Tarihî Romanlar Hakkında” adlı yazısında belli bir bilgi birikimine ve olgunluğa eriştikten sonra tarihî roman yazmaya karar verdiğini ifade etmiştir. Oysaki yazarın hayat hikâyesinden, 26 yaşındayken yazarlığa başladığı anlaşılmaktadır.

“Bayramova’nın ilk tarihî romanı “*Bahadırşah*” tır. Bu eserin konusu XVIII. yüzyıl ortalarında zorla Hıristiyanlaştırılmaya karşı isyan bayrağını açan ve cihat çağrısında bulunan Tatar mollası Batırşa (Bahadır şah)’nın ayaklanmasıyla tarihe geçen bir olaydır” (Kurban, 2014: 208).

Bu tarihî olayla ilgili bilgileri tarihî romanlar başlığı altında “*Bahadırşah*”⁵ romanının içerisinde gösterdik. Fevziye Bayramova, “*Bahadırşah*” tarihî romanını yazmadan önce konu hakkında ayrıntılı bir araştırma yaptığını Kurban’ın aktardıklarına göre şöyle ifade etmiştir:

Bu eseri yazmadan önce, ben Batırşa Hazretin doğduğu toprakları; Başkurdistan’ın Baltaç bölgesinin Karışbaş köyünü de, onun imamlık yaptığı şimdiki Çilebe bölgesinin Möslim köyünü de, zorla Hıristiyanlandırıldıktan sonra tekrar Müslüman olan Tatarların diri diri ateşte yakıldığı Yekaterenburg şehrini de Müslüman-Tatar için zindan haline gelen Tubıl şehrini de ziyaret ettim. Aynı zamanda Kazan, Moskova, Petersburg şehirlerinin arşivlerinde ve kütüphanelerinde konuyla ilgili belgeleri de araştırdım (Kurban, 2014: 209).

“*Bahadırşah*” romanından sonra Bayramova; 2007 yılında “*Küçem Han*” adlı tarihî romanı yazmıştır. Bu tarihî roman Sibirya Hanlığını⁶ ve Küçüm Han⁷’ı anlatan bir romandır. Bayramova’nın bu tarihî romanları dışında “*Kırık Sıradağ*” (Kırık Sırt) (2005) “*Karabolak*” (2005), “*Gümüş Zil*” romanlarını sıralamak mümkündür.

“*Kırık Sırt*” (Kırık Sırt) adlı romanında Kolhozlaşma⁸ dönemine atıf yapan Bayramova, bu dönemde malı mülkü elinden alınmış olan ve kendi doğup büyüdükları topraklardan acımasız bir şekilde sürgüne gönderilmek üzere anavatanlarından koparılarak ve Sibirya’ya sürgün edilen Tatar ailelerin kaderini tasvir etmiştir (Zaripova, 2009: 342).

---

⁵ Bkz: sayfa 43-44.

⁶ Batı Sibirya’da kurulan Türk- Tatar hanlığıdır (Kemaloğlu, “Sibirya Hanlığı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2: 511-512).

⁷ 1563-1581 yılları arasında Batı Sibirya Hanıdır (Sinanoğlu, “Küçüm Han” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26: 532).

⁸ Bütün Türkistan bölgesinde yaşayan halklara uygulanan bir politika olmuştur. Halk ellerindeki mal-mülkü devlete vermek zorunda kalmıştır (Devrisheva, 2016: 39).

Tatar edebiyatında tarihî romanlar elbette ki Möseğıyt Hebibullin, Nurihan Fettah ve Fevziye Bayramova'nın yazdığı eserlerle sınırlı kalmamıştır. Türk yazar Ilgaz Vahap Nevruzhan “*Süyümbike*” adlı tarihî romanı yayınlamıştır (Zaripova, 2006: 150).

Yukarıda adlandırdığımız tarihî romanlar dışında 1990’lı yıllardan sonra özellikle, Sovyetlerin de dağılmasıyla birlikte tarihe yönelimin daha fazla olduğunu ve tarihî roman yazan yazarlara daha fazla rastlandığını söyleyebiliriz. Bununla ilgili Kurban’ın aktardıklarına göre:

Rinat Möhemmediyev’in “*Sırat Köprüsü*” (1992), bunların dışında Stalin döneminde topraklarından sürgüne gönderilmiş ve hapisanelerde çeşitli işkencelere maruz kalmış olan yazarların da yazdıkları romanlar vardır. İbrahim Salahov’un “*Kolima Hikâyeleri*” (1989) yazar bu hikâyesini uzun hikâyeler şeklinde yazmış ve hapisanede kaldığı süre içerisinde yaşadıklarını anlattığı gerçek bir romana benzetmiştir. Bir başka ünlü Tatar yazar, Ayaz Gıylecev de Kazakistan da sürgün yıllarını 1997 yılında yazdığı “*Dua Edelim*” adlı roman-hikâyesinde anlatmıştır. Bu gibi yazarlar Stalin döneminde sürgüne gönderilmiştir (Kurban, 2014: 213).

Son yıllarda tarihî roman yazan yazarlar arasında, üzerinde inceleme yaptığımız “*Kaçkın*” (2001) adlı tarihî romanın yazarı Tahir Nebiullin de bulunuyor. Tahir Nebiulla oğlu Nebiullin 25 Mart 1933 yılında Tataristan’ın Apas İlçesinde Bolın-Balıkçı köyünde köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 2001 yılında yazdığı “*Kaçkın*” adlı tarihî romanında 14. yüzyıldan itibaren Tatarların çektiği sıkıntıları ve maruz kaldığı olayları açık bir şekilde romanında yansıtmıştır.⁹

Yukarıda bahsettiğimiz ve özellikle de tarihî romanlarıyla dikkat çeken yazarlar arasında yazar Sufiyan Povarisov da vardır. “Başkurdistan’da yaşayan bilim adamı ve yazar Povarisov, Tatar Türklerinin XX. yy. başında yaşayan ve eserler veren ünlü yazar, bilim adamı ve gazeteci olan Alimcan İbrahimov’un hayatı ile ilgili “*Peygamber Tanı*”, “*Göğün Yedinci Katında*” ve “*Facia*” adlı tarihî romanları yazdı” (Zaripova, 2009: 341).

---

⁹http://sptatar.ru/index.php?option=com_virtuemart&view=productdetails&virtuemart_product_id=454&virtuemart_category_id=16&lang=ru

Kazan Tatarları asırlar boyu kimi zaman güçlü devletlerle anılmış, kimi zaman da çok büyük acılarla karşı karşıya gelmiş ve bu zorluklarla baş etmeye çalışmışlardır. Tatarların bu durumu elbette, özellikle de 1990'dan sonra yazılan tarihî eserlerde yer bulmuştur. Yüzyıllar boyu sürekli baskı altında kalmış, zulüm görmüş ve Hıristiyanlaşma politikası ile karşı karşıya kalarak her durumda kendi kimliklerini kaybetme riskiyle karşılaşmış Tatar halkının kendi tarihini öğrenmeye her milletin olduğu gibi hakkı vardır. Bütün bunların sonucunda; Nurihan Fettah, Mösegiyt Hebibullin, Feyziye Bayramova gibi yazarlar tarihî romanlar yazarak bir sonraki yazarlara hem öncülük etmiş hem de bu konuda cesaret vermişlerdir.

Elbette bahsettiğimiz bu öncü yazarlar bu işe kalkışmadan önce sadece cesaretlerine güvenmemişlerdir. Örneğim Bayramova, 26 yaşında roman yazmaya başlamış birisi olarak sürekli araştırmalar yapmış ve alan çalışması yaptıktan sonra yeteri kadar tarihî bilgi birikimine sahip olduğunu düşündükten sonra yani 54 yaşlarında tarihî romanları yazmaya karar vermiştir (Kurban, 2014: 208).

Tarihî romanların doğuşu ve gelişimi hakkındaki bilgimizi noktalamadan önce Kurban'ın aktardığına göre Mustafa Kemal Atatürk Türk dünyası için şunları söylemiştir:

Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuşlardır. Bunu aramak incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.

Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocukları kendileri için lazım olan atılım kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Türk çocukları, bu tarihten bağımsızlık fikrini kazanacak, o büyük başarıları düşüneceklerdir, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyecekler (Kurban, 2014: 214).

Bütün bunlarla beraber asırlardır tarihî yazılmayan, yazarların da avcı oldukları ve sürekli izleri yeryüzünden silinmeye çalışılan Kazan Tatarlarının tarihini geçmişe iz sürerek yazma hakları olduklarını ve bunu yaparken de çok iyi bir tarih bilgisine sahip olunması gerektiğini; milli ruha sahip ve tarafsız bir şekilde yazılması gerektiğini ifade

etmek istiyoruz. İşte bu amaçlarla tarihî romanlar ortaya çıkmış ve zorunluluk haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Tatar edebiyatında, tarihî romanların ilk eserlerini veren yazarların; tarihî romanları ile kendi halklarının tarihleri hakkında bilgiler verdiklerini ve tarihî roman yazma geleneğinin Tatar Edebiyatında yerleşmesini sağladıklarını söyleyebiliriz.

2.5. Tatar Edebiyatında İlk Romanlar ve Tarihî Romanlar

Bu başlık altında Tatar edebiyatında yazılmış olan ilk roman ve tarihî romanlar hakkında bilgiler verdik. Tatar edebiyatında 1886 yılında Musa Akyığıtzade'nin Hüsameddin Molla adlı romanı ilk neşredilen roman olarak kabul edilmiştir. Bundan neredeyse bir asır sonra 1969 yılında Nurihan Fettah, "*İdil Suyu Akar Durur*" tarihî romanıyla Tatar edebiyatında ilk tarihî roman sayılan bu eseri neşretmiştir.

a) Tatar Edebiyatında İlk Romanlar Şöyledir:

Musa Akyığıtzade, "*Hüsameddin Molla*", Kazan 1886

Zahir Bigiyev, "*Uluf Ya ki Güzel Kız Hatice*", Kazan 1887

Zahir Bigiyev, "*Günah- ı Kebair*", Kazan 1890

Zahir Bigiyev, "*Mürted*" ve "*Katile*", Kazan 1891-92.

Fatih Kerimi, "*Şakirt ile Student*", Kazan 1899

Rızaeddin Bin Fahreddin (Gafil Bin Abdullah takma adıyla), "*Selime Yaki İffet*", Kazan 1899

Rızaeddin Bin Fahreddin (Gafil Bin Abdullah takma adıyla), "*Esmâ Yaki Amel ve Ceza*", Kazan 1900

Sadri Maksudi, "*Maişet*", Kazan 1900

Ayaz İshaki, "*Kelepüşçi Kız*", Kazan 1902

Ayaz İshaki, "*İki Yüz Yıldan Son İnkıraz*", Kazan 1903

Ayaz İshaki, “*Oçraşu Ya Ki Gülizar*”, Kazan 1903

Ayaz İshaki, “*Tilenci Kız*”, Kazan 1907

Fatih Kerimi, “*Morza Kızı Fatıyma*”, Kazan 1907

Ayaz İshaki, “*Üç Hatın Bile Turmuş*”, Kazan 1908

Aliliesgar Gafurov Çığtay, “*Tutam*”, 1908

b) Tatar Edebiyatındaki İlk Tarihî Romanlar Şöyledir:

Nurihan Fettah, “*İtil Suyu Akar Durur*”, Kazan 1969

Nurihan Fettah, “*Islık Çalan Otlar*” (İki kitaptan oluşmaktadır) Kazan 1977-1985.

Mösegyt Hebibullin, “*Kubrat Han*”, Kazan 1981-84.

Ilgaz Vahap Nevruzhan, (Türk yazar) “*Süyüm Bike*”, İstanbul 1984.

Mösegyt Hebibullin, “*Elçiye Zeval Olmaz*”, Kazan 1990

Mösegyt Hebibullin, “*Şeytan Kalesi*”, Kazan 1993

Mösegyt Hebibullin, “*Süyümbike Melike hem Korkunç İvan*”, 1985-1992

Mösegyt Hebibullin, “*Batu Han ve Leyla*”, Kazan 2002

Mösegyt Hebibullin, “*Aybibi*”, Kazan 2004

Fevziye Bayramova, “*Bahadırşah*”, Kazan 2004

Fevziye Bayramova, “*Karabolak*”, Kazan 2005

Fevziye Bayramova, “*Küçem Han*”, Kazan 2007

2.6. Tatar Tarihî Romanlarının İçeriği Hakkında

“Kültürünü kaybeden milletler başka milletlerin avı/ şikârı olur.” Mustafa Kemal Atatürk’ün de ifade ettiği gibi ve üzerinde ehemmiyetle durduğumuz romanın tarih ile sentezi hususundaki son başlığımızı atarken, Kazan Tatarlarının ediplerinden olan ve kültürlerinin başka milletlere şikâr olmasını engellemeye çalışan Kazan Tatarlarının tarihî roman yazarları hakkında bilgiler verdik.

2.6.1. Nurihan Fettah “İdil Suyu Akar Durur” (1969)

Nurihan Fettah, 1928 yılında Başkurdistan’ın Yanavıl bölgesinin Küçtavıl isimli bir köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Fettah, 1950 yılında Kazan Devlet Üniversitesinde okuduktan sonra Tataristan kitap neşriyatında tercüman olarak çalışmaya başlar. Yazar, 1955’te kendisinin öğrencilik yıllarını anlatan “*Sizninçi Niçik?*” romanını yazmıştır. 1962 yılında bozkır çobanlarını anlattığı “*Bala Künili Dalada*” (Çocuğun gönlü Bozkırda) romanını yazar (Yüziyev, 2001: 327).

Fettah, asıl ününü ve ülke genelindeki tanınmışlığını daha önce yazdığı romanlarıyla değil, zengin bir tarihî bilgi birikimine sahip olduğu 1969 yılından sonra yazmaya başladığı tarihî romanları sayesinde kazanmıştır. Nurihan, Tatar edebiyatında ilk tarihî roman olarak kabul edilen “*İdil Suyu Akar Durur*” romanını yazmıştır. Bu romandan sonra yazar “*Islık Çalan Otlar*” tarihî romanını yazmış ve ününü ülke geneline ulaştırmıştır. Yazar, “*İdil Suyu Akar Durur*” adlı tarihî romanında; Tatar tarihinin ilk defa bu şekilde aralanmasına dikkat ederek, Kazan Tatarlarının ataları olan ve o dönemde Ruslar ile ciddi muharebelerin olmadığı Bulgar döneminin X. yüzyıllarını kaleme almıştır. Bu dönem, romanda biraz daha tarafsız olarak gösterilmiştir (Kurban, 2014: 200-202).

Uzun yüzyıllar hüküm sürmüş olan Bulgar devletinin X. yüzyıl başlarını anlatan yazar, daha çok toplumdaki işleyiş; otağlar arasındaki ilişkiler, Ruslar ve diğer milletlerle ticaretler ve Ruslar ile ufak tefek sürtüşmeler hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Daha çok gelenek ve görenekler üzerinde romanı oluşturmaya çalışan yazar ideolojiye ve resmi görüşlere dokunmayacak şekilde romanını kurgulamıştır. Yazarın uzun yıllar emek vererek yazdığı bir başka eseri ise “*Islık Çalan Otlar*” adlı tarihî romanıdır. 1977-1985 yılları arasında yazdığı “*Islık Çalan Otlar*” tarihî romanında yazar daha çok hayal gücünü kullanarak olayları birbirine bağlamayı başarmıştır. Fettah, bu tarihî romanında MÖ III. yüzyılda Moğolistan ve Çin Seddi’nin kuzeyinde yaşayan eski Türk kabilelerinin yaşamı, gelenekleri, inançları ve komşuları ile olan ilişkileri hakkında bilgiler vermiştir (Kurban, 2014: 201-202).

Ayrıca yazar bu romanında büyük bir ustalıkla savaşları tasvir etmiştir. Onun dışında binlerce insanın ava çıkması, çeşitli kabilelerin yayladan kışı geçirmek için dönüşünü

ve kışı geçirdikleri yerden yaylaya gidişinin tasviri, kurban etme ve kurban bayramını yapma ile ilgili, doğa tasvirlerinin betimlendiği hacimli (iki kitaptan oluşmakta ve toplam 748 sayfadır) bir romandır (Kurban, 2014: 201).

2.6.2. Ilgaz Vahap Nevruzhan “Süyüm Bike” (1984)

Ilgaz Vahap Nevruzhan, bu tarihî romanını 1984 yılında İstanbul’da neşretmiştir. Süyüm Bike, Nogay bozkırlarından Kazanın ihtişamlı saraylarına gittiğinde; saray tam bir kargaşa ve Ruslara hizmet eder durumuna düşmüştü. Bir süre sonra Süyüm Bike faktörü ortaya çıkarak ve dönemin Hanlarını etkileyerek bu dönemde Rusların üst üste ağır yenilgiler almasını sağlamıştır. Süyüm Bike tutsak olduktan sonra ise Kazan Tatarları için bitişin başlangıcı başlamıştır (Nevruzhan, 1984: 1-140).

Süyüm Bike romanı, Kazan Tatarlarının 1520 ile 1555 yıllarını anlatan tarihî bir romandır. O dönemde Kazan Tatarlarının nasıl uykuya daldıklarının ve Kazan vilayetinin düşman tarafından içerideki hainler tarafından nasıl fethedildiğini anlatan ve okuyanları gerçek anlamda tarihî o günlerine götürebilen bir romandır (Nevruzhan, 1984: 1-140).

Tatarların bazıları bu dönemde Hanlığı ele geçirmek için çeşitli entrikaların içine girmiş ve sivri dillerini kullanarak Kazan’ın boyunduruk altına girmesi için çalışmalar yapmışlardır. Kazan Hanlığı dönemini anlatan bu tarihî romanda sadece birkaç Han’ın ismi geçmektedir. Ünlü tarihçi Mihail Hudyakov; “Kazan Hanlığı Tarihi” adlı bu önemli eserinde, Kazan Hanlığı tahtına geçenlerin listesinin gözden geçirildiğinde, Hanların çok sık değiştiğinin görüldüğünü ifade etmiştir. Kazan Hanlığında 118 sene müddetinde (1438-1556) 15 Han değişmiştir. Bunların bazıları ikişer hatta üçer defa tahta geçmişlerdir. (Muhammed Emin, Safa Giray, Şah Ali) Bu ahval Hanlığın dâhili hayatındaki çeşitli cereyanların çarpışmasından dolayı tahta çıkan bir Han’ın hâkimiyetine suni şekilde son verilmesinden ileri gelmiştir (Hudyakov, 2009: 157).

Süyüm Bike romanında ismi geçen ve ilk okuduğumuzda bizlere sadık ve cesur bir Tatar olarak görünen daha sonra ihanet eden Bulat Han ise “Kazan Hanlığı Tarihi” eserinde şöyle geçmektedir:

“Başka bir dinde olan, Müslümanların padişahı olamazdı. Eğer bir han Hıristiyanlığı kabul ederse derhal hâkimiyetini kaybediyordu. Nitekim Kasım Hanlığı gibi Rusların elindeki kukla Hanlık da 1573 yılında Sayın Bulat Han Hıristiyanlığı kabul ettiğinde derhal Kasım tahtından ıskat edilmiştir” (Hudyakov, 2009: 158–159).

Süyüm Bike romanının 146. sayfasında yer alan ve Süyüm Bike'nin Rus çarına esir olarak götürüldükten sonra odaya kapatılmasını ve burada duvarda asılı bulunan çar portresini tersine çevirip arkasına yazdığı ve ölümünden sonra yerde bulunan buruşuk kâğıtlarda yazıldığı ifade edilen şu sözler romanın anlatıcısı durumundadır.

Nevruzhan, Süyümbike romanında aktardıklarına göre:

“Vatan sevgisini, vatan kaybedenler bilir.

Gönül meselesini ansızın ayrılanların bildiği gibi”.

“Her şeye sahip oldum, hepsini de kaybettim.

Her türlü acıyı çektim; acıların en

Büyüğü vatan acısı imiş”.

“Bir devleti yıkmak için, silahların en

Tesirlisi casusların dili” .

“Körü körüne itimat en büyük budalalık,

İtimada ihanet ise en büyük alçaklık”.

“Bin beş yüz elli bir senesi alçaklık aptallığı

Yendi.”

“Beni, benden olanlar mahvetti” diye yazılmıştı (Nevruzhan, 1984: 146).

Yukarıdaki ifadeler Süyüm Bike'nin Kazan Hanlığının yıkılışı sırasında yazdığı ve Kazan Tatarlarının o süreç içerisinde içinde buldukları durumu izah etmektedir.

Roman; casuslar, Kazan Hanlığının saraylarında, düşman; Hanlığın çevresinde kol gezerken, Kazan Hanlığındaki yöneticilerin birbirleriyle taht münakaşaları yapıp Kazan topraklarının yüzyıllar boyu kan ve gözyaşı dökmesine nasıl sebebiyet verdiklerini anlatmaktadır. Ayrıca romanda; cesur bir Tatar kadınının kendini halkı için gözünü kırpmadan nasıl feda ettiğini ve esir düştükten sonra bile düşmana boyun eğmeyip, düşmanı nasıl aciz bıraktığı yansıtılmıştır (Nevruzhan, 1984: 1-146).

2.6.3. Mösegiyt Hebibullin “Kubrat Han” (1985)

Mösegiyt Hebibullin, 25 Aralık 1927 yılında Orenburg’un Abdullin bölgesinin Gabdurrahman köyünde dünyaya gelmiştir. Yazar, birbirinden farklı işlerde çalıştıktan sonra yazarlığa adım atmıştır. Yazar ilk hikâyesini 1966 yılında yazmış, ilk tarihî romanını ise 1981–1984 yılları arasında yazmış ve 1985 yılında neşretmiştir. Yazarın ilk romanı olan “Kubrat Han” romanı aynı zamanda Tatar edebiyatının da ilk tarihî romanlarından biridir.

Kubrat Han romanının konusu adından da anlaşılacağı üzere Büyük Bulgar Devleti’nin kurucusu olan Kubrat Han¹⁰ (580-642) ve dönemidir.

Kurban’ın, Mösegiyt Hebibullin’den aktardığına (2014) göre:

“Büyük Bulgar Devleti, 635 yılında Azak Denizi bozkırlarında kurulmuş olup, başkenti Taman yarım adasında bulunmuştur. Bizanslılar Kubrat Han’ı “İskit Han’ı” diye adlandırmıştır. Romanda, Büyük Bulgar Devleti’nin Bizans imparatorluğu ile olan ilişkileri ele alan yazar, bununla birlikte din konusuna da değinmiştir. Bu dönemde Hıristiyan ve İslam dininin güç kazanması, putperestliğin güçlenen dinler karşısında gerilemesi, tüm bu olayların cereyanında kabilelerin ve aynı şahısların faciası romanda büyük bir ustalıkla anlatılmıştır.” (s. 203)

Kubrat Han romanı, Büyük Bulgar Devletinin kurucusu Kubrat Han’ın ölümü ile sonuçlanır. Kubrat Han’ın ölümüyle kurduğu devlet te dağılmıştır. Kubrat Han’ın ilk oğlu Batbay kendine bağlı olan kişilerle birlikte Hazar Devleti’nin egemenliği altına girmiş ve Kuzey Kafkasya topraklarına yerleşmiştir. Kubrat Han daha hayattayken, kuzey İdil boyundaki toprakları bölüp ikinci oğlu Kodrak’a vermiştir. Kodrak, Orta İdil boyuna 640 yılında göç etmiştir. İdil Bulgar devletinin kurulmasında esas rol oynamıştır. Kubrat Han’ın üçüncü oğlu Asparuh çevresindekilerle birlikte Tuna’yı aşmış ve orada Tuna Bulgar Devletini kurmuştur. Kubrat Han’ın küçük oğlu Aslan ise

---

¹⁰ 580-642 Hüküm sürmüş Bulgar Devleti’nin Kurucusudur. (Kurban, 2014: s. 203)

eğitim bahanesiyle Padişah Kale¹¹'ye gönderilmiştir. Orada Aslan Hıristiyanlığa geçmiş ve Aleksandr olmuştur (Kurban, 2014: 204).

Mseğıyt Hebibullin'in yazdığı “Kubrat Han”, “Elçiye Zeval Olmaz” ve “şeytan Kalesi” tarihî romanları birbirlerinin devamıdır.

2.6.4. Sym Bike Melike Hem Korkunç İvan (1996) Roman

Yazar Mseğıyt Hebibullin'in bir başka romanı olan ve 1992 yılında önce dergide daha sonra 1996 yılında kitap olarak basılan “Sym Bike Melike ve Korkunç İvan” adlı romanı, Kazan Tatarlarının içinde buldukları kargaşayı yansıtmiştir. Romanda Kazan Tatarlarının son bağımsız devleti olan Kazan Hanlığı dönemi ele alınmıştır. Olaylar Kazan Hanlığının son melikesi Sym Bike (1519-1557) ve Moskova Knezi IV. İvan¹²'ın hayatları üzerinden yansıtılmıştır. Dinler atışması, siyasi görüş, anlatılmıştır (Kurban, 2014: 204-205).

2.6.5. Han Torunu Hansöyer (1997) Romanı

Hebibullin'in bir başka tarihî romanı olan “Han Torunu Hansöyer” romanı, XIII. yüzyıl İdil Boyu Bulgar Devletini konu edinmiştir. Bu dönem İdil Bulgar Devleti tahtında İlham Han¹³ oturmuştur. Romanda İdil Bulgarlarının Moğollara karşı verdiği amansız mücadeleden bahsedilmiştir.

Kurban'ın, Hebibullin'in Han Torunu Hansöyer adlı romandan aktardığına (2014) göre:

İlk Moğol- Bulgar atışması Saksin kalesinde gerçekleşmiştir. Kale birkaç kez elden ele geçmiş, fakat sonunda Bulgarlar Kaleyı terk edip çekilmek zorunda

---

¹¹ O zamanlardaki Konstantinopol, bugünkü İstanbul, Bulgarlar tarafından bu adla adlandırılmıştır (Kurban, 2014: 204).

¹² Rus arı IV. İvan, on altı yaşında tahta geçmiş ve ilk defa ar unvanını kullanan kişi olmuştur. Rusya İmparatorluğunun temellerini atan kişi olarak tarihe geçmiştir. Saltanatı sırasında insanların can ve mal güvenliğini önemsememiş ve oldukça zalim davranmış bu yüzden “Korkunç İvan” olarak adlandırılmıştır (Taşkesenliğil, 2017: 143).

¹³ İdil Bulgar Devletinin tahtında oturan hanlardan birisidir (Kurban, 2014: 205).

kalmıştır. Savaş ayrılık ve gözyaşlarını beraberinde getirmiştir. Birbirinden ayrılmak zorunda kalan sevgililer, acıklı kaderler romana ayrı bir renk katmış ve romanı sürükleyici hale getirmiştir. (s. 205)

2.6.6. Batu Han ve Leyla (2002) Romanı

Mösegiyt Hebibullin, 2002 de yazdığı bu romanı XIII. yüzyılda yaşanan olayları aşk üzerine kurgulayarak oluşturmuştur. Moğolların XIII. yüzyıl başlarında 13 yıl aralıksız olarak doğu Avrupa'ya yaptığı saldırılardan Bulgar-Tatarlar da nasibini almıştır. Bulgarlar kendilerini savunmak için büyük mücadeleler vermişlerdir. İşte böyle bir çatışma sırasında Altın Ordu hükümdarı Batu Han (1204-1255), savaş alanında korkusuz Leyla'yı görmüş ve onun cesareti karşısında hayran kalmıştır. Bu Bulgar kızına âşık olan Batu Han, onunla evlenmiştir. Bulgar kızı Leyla yalnız Batu Han'ın değil, kardeşi Berke Han'ın da saygısını kazanmıştır. Leyla'nın Hanların saygı ve sevgisini kazanmasının Bulgar halkına da büyük yararı olmuştur (Kurban, 2014: 205-206).

2.6.7. Aybibi (2004) Romanı

Mösegiyt Hebibullin'in 2004 yılında yayınlanan "Aybibi" adlı bu romanında Hazar devleti konu alınmıştır. X. yüzyılda var olan Hazarlar, İdil kıyıları ve Kırım adası arasında 468-965 yılları arasında imparatorluk kuran Türk boyudur. Onlar, 800-965 yılları arasında Museviliği resmi din olarak benimsemişlerdir. X. yüzyılda Hazar Devletinin tahtında Yusuf Kağan İdil boyu Hanı Muhammed'in ikinci kızı olan Aybibi'yi sarayına getirtmiştir. Daha aşkın ne olduğunu bilmeyen Aybibi, Yusuf Kağan'a ilk görüşte âşık olmuştur. Aşk üzerine yazılmış olan bu romanda Hazarların hayatı da gözler önüne serilmektedir (Kurban, 2014: 206).

2.6.8. Fevziye Bayramova

Fevziye Eühadi kızı Bayramova 1950 yılında Tataristan'ın Saba bölgesinin Sabay köyünde dünyaya gelmiştir. 16 yaşındayken bir yerli gazete de muhabir olarak çalışmaya başlamıştır. Bundan sonraki hayatında Tataristan da çeşitli gazete ve

dergilerde çalışmıştır. 1986 yılında ilk romanı olan “Çayırılık” adlı eseri yayınlanmıştır. Bayramova, aynı yıl SSCB Yazarlar Birliği üyesi olmuştur (Kurban, 2014: 208).

1950’de doğan ve 26 yaşında yazarlığa başlayan Bayramova 2004 yılında yani 54 yaşındayken tarihî roman yazmaya başlamıştır. Tarihî roman yazma konusunda Kurban’ın, Bayramova’nın “Tarihî Romanlar Hakkında” adlı yazısından şunları aktarmıştır:

Tarihî roman yazmak için çok bilgili olmak, sarsılmaz milli-siyasi konuma sahip olmak, kıblenin doğru olması şarttır, tüm bunlar olmazsa, kendin de yanılır, milleti de yanıltırsın... Ben tarihî yazma işine hayli geç, elli yaşımı geçtiğimde karar verdim, o sırada artık Tatar tarihî hakkında bilgim çoktu, akla kararı, doğruyla yalanı ayırt edebilecek durumdaydım, milli meselelerde sarsılmazdım, imanım kâmildi (Kurban, 2014: 208).

2.6.9. Bahadırşah (2004) Romanı

Bayramova’nın yazmış olduğu ilk tarihî roman “Bahadırşah”tır. Bahadırşah¹⁴ (Bahadır Şah) romanının konusu, XVIII. yüzyıl ortalarında zorla Hıristiyanlaştırmaya karşı isyan bayrağını açan ve cihat çağrısında bulunan Tatar mollası Batırşa (Bahadır Şah)’ dir.

1552 yılında korkunç İvan’ın Kazan Hanlığı’nı işgali ile başlayan Rus zulmü XVIII. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. O yıllarda Rusya çariçesi Anna İvanovna¹⁵’nın (1693-1740) emriyle binlerce cami yıkılmış, Tatarlar topluca zorla Hıristiyanlaştırılmış, tekrar Müslümanlığa geçmek isteyenler ise diri diri ateşlere atılmışlardır (Kurban, 2014: 208).

---

¹⁴ Bahadırşah (Bahadır Şah) 18. Yüzyılın ortalarında zorla Hıristiyanlaştırmaya karşı isyan eden ve halka cihat çağrısı yapan Tatar mollası Batırşa’dır. Bu ayaklanma tarihte 1755 yılında meydana gelmiş ve “Batırşa Ayaklanması” adı ile tarihe geçmiştir (Kurban, 2014: 208).

¹⁵ 18. Yüzyılda (1693-1740) Tatarların zorla Hıristiyanlaştırılması emrine veren, Tatarları köylerinden çıkarıp yerine Rus halkını yerleştirme hedefi taşımış olan ve Tatar halkına farklı acılar yaşatmış olan Rus Çariçesidir (Kurban, 2014: 208).

Tatarlar zorla Hıristiyanlaştırılma ve akabinde gelen baskılarla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tatar halkının millet olarak, hatta Müslüman ümmeti olarak top yekûn yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı o günlerde imam olan din âlimi Batırşa sahneye çıkar. Tarih sayfalarına daha sonra “Batırşa Ayaklanması” olarak geçecek olan bu ayaklanmayla din âlimi Batırşa bütün halkı ayaklanmaya ve Rus zulmüne karşı gelmeye davet eder. Tatarların birlikte hareket etmeyişi, kendi aralarında çıkan sorunlardan ve tarafların güç eşitsizliğine Tatar hainleri de eklenince Batırşa hem ihanete uğramış hem de ağır bir yenilgi almıştır. Batırşa, bazı Tatarlar tarafından ihbar edilmesiyle ve yeterince destek bulamaması sonucunda ormana doğru kaçmıştır. Ailesi ve çoğu taraftarıyla ormana sığınan Batırşa ilerleyen zamanlarda Başkurt-Tatarlar tarafından yakalanmış ve Ruslara teslim edilmiştir (Kurban, 2014: 208-209).

Batırşa, düşmanın pençesine düştükten sonra da mücadelesine devam etmiş ve bu uğurda çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Hapishanede kendisinin zorla Hıristiyanlaştırılmasını reddetmiş ve milleti uğruna mücadelesine devam ederek çaricesi Yelizaveta Petrovna¹⁶’ya mektuplar yazmıştır. Vatan ve millet sevgisi adına Dinini ve kimliğini çiğnetmeyen, kendini halk uğruna feda eden Batırşa, dönemin çaricesi Yelizaveta Petrovna’ya yazdığı mektupta Tatarların içinde bulunduğu ağır şartları¹⁷ ifade etmeye çalışmıştır.

Ömrünün sonuna kadar zindanda tutulan ve türlü işkencelere maruz bırakılan Batırşa’nın yapılan işkencelerde dili ve burnunun kesildiği ve hapishaneden kaçmak üzereyken öldürüldüğü romanda ifade edilmiştir (Kurban, 2014: 209).

2.6.10. Küçüm Han (2007) Romanı

Küçüm Han romanı, Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra devam eden mücadeleyi ele alan ve aslında 1552’de yıkılan Hanlığın sonrasını anlatan romandır. Romanda yer

---

¹⁶ 1741- 1762 yılları arasında tahtta kalmış Rusya imparatoriçesidir. Petrovna, romanda gösterilen Tatarlara karşı koyulan ağır kanunları ile dikkat çekmektedir. 1755 yılında vuku bulan “Batırşa” olayı da, Çarice döneminde meydana gelmiştir (Kurban, 2014: 209).

¹⁷ Bkz: 92 ile 97 sayfaları arası.

alan Süzge Bike karakteri yani Küçüm Han'ın eşi Kazan Hanlığının ve Tatarların anası/atası olan Süyüm Bike'nin kızıdır. Dolayısıyla Kazan Hanlığının yıkılmasından hemen sonraki tarihler (1560-1600) ele alınmıştır. “Bu tarihî romanda Bayramova, avcılar tarafından yazılan yanlış tarihî gün yüzüne çıkarılması için elinden gelen bütün çalışmaları yapmıştır. Böylelikle tarih sayfalarında Yermak-Küçüm Han çarpışmaları olarak gösterilmeye çalışılan ve ehemmiyetsiz olarak yansıtılan bu büyük olay Bayramova'nın araştırmaları sonucunda öyle olmadığı, aslında Moskova Rus Devleti ve Sibiryaya Tatar Hanlığı arasında iki devletin yaptığı savaş olmuştur” (Kurban, 2014: 211-212).

Sibiryaya Tatar Hanlığı ile Ruslar arasında yapılan amansız mücadeleyi anlatan roman, Küçüm Han'ın dillere destan mücadelesini de yansıtmıştır. 80 yaşına geldiği halde orduya komutanlık ederek savaşan Küçüm Han Rusların korkulu rüyası haline gelmişti. Yarım kör halde amansız savaflara giren bu cesur insan, Rusların vaatlerine kanmamış, onların önüne diz çökmemiş ve Rusların verdiği hiçbir vaadi kabul etmemiştir. Ömrünün sonuna cesur kadar bir kahraman olarak savaşmış ve onurlu bir insan olarak ölmüştür. Romanın sonlarına doğru Bayramova, Küçüm Han öldükten sonra mücadelenin hiç durmadığı aksine kimi zamanlarda daha çok şiddetlendiğini ifade etmiştir. Küçüm Han öldükten sonra mücadeleye oğullarının, oğulları öldükten sonra torunlarının ve iki nesil sonrasına kadar yapılan çetin mücadeleler anlatılmıştır. Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra bir türlü devletleşemeyen Tatarlar bütün mücadelelerinde yeni bir Tatar Hanlığı kurma olmuştur. Fakat bütün bu mücadelelere ve kimi zaman Küçüm Han'ın neslinden olanlarında mankurtlaştığı bu çetin mücadelelerin sonunda Küçüm Han'ın torunları da kaybetmiş ve Tatarlar yenilmişlerdir (Bayramova, 2016: 1- 350).

Romanın sonunda yer alan şu sözler Tatar tarihinin 1600 yıllarından 1700'lü yıllarına kadarki zaman dilimini Bayramova şu sözlerle ifade etmiştir:

Saldırdı düşman Tatar İline
Toprağına, milletine, dinine
Küçüm Han'ın dediği gün geldi.
Cengiz Han'ın bayrağı,
Kana bulandı.
Tatar toprağını ezdi düşman.

Kırım, Kazan, Astrahan,

İsker, Saray, Bulgarı

Tek tek hepsi yok oldu,

Tatar yurdu dağıldı... (Bayramova, 2016: 353-354).

Bayramova, yukarıda ifade etmiş olduğu romandan da alınmış satırlarda Tatarların, özellikle de Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra başlarına gelen felaketleri anlatmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, bu tarihî romanlarda yazarlar; Tatar tarihinin aydınlanmasını, Tatar neslinin kendi tarihinden haberdar olmasını amaçlamışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAÇKIN ROMANININ İNCELENMESİ

Bu bölümde, incelemesini yaptığımız “Kaçkın” tarihî romanı hakkında bilgiler içermektedir. Tahir Nebiullin’in hayatı, edebi kişiliği ve yazmış olduğu “Kaçkın” romanının özetini vererek romanın yazılması hakkında bilgiler verdik. Çalışmamızın son bölümü olan ve çalışmanın asıl konusunu teşkil eden üçüncü bölümde, romanın tematik incelemesini yaptık. (şahıs kadrosu-tarihi şahıslar, zaman, mekân, takvim, tarihi dönemler, milli hafızada yer etmiş tarihi olaylar, Hıristiyanlaştırmaya yönelik politikalar, dini terimler, halklar ve sosyal sınıflar, roman içerisinde yer alan İdil-Ural Tatarları, İdari yönetimler, atasözleri ve deyimler incelenmiştir.)

3.1. Yazar Tahir Nebiullin Hakkında

Yazar Tahir Nebiulla oğlu Nebiullin 25 Mart 1933 yılında Tataristan’ın Apas İlçesinde Bolın-Balıkçı köyünde köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yılları savaş zamanına ve savaştan sonraki senelere denk geldiği için pek çok çocuk gibi Tahir de küçüklüğünden itibaren ev ve kolhoz işlerine katkıda bulunur. Memleketinin harika güzelliği-hoş kokulu geniş tarlaları, temiz sulu deryaları ve doğduğu köy Nebiullin’de tecrübe biriktirmiştir.¹⁸

Köyünün hizmet seven halkı, örf ve adetleri, gelenekleri, candan şarkıları, kişilerin ilginç şekilde uzatarak tıpkı şarkı söyler gibi konuşma şekli, bunların hepsinden çabuk etkilenen ve bunları her şeyiyle merak eden Tahir’in gönlüne sonsuz hatıralar bırakmıştır.

Edebiyat dünyasına girme hevesi güçlü olsa da ortaokulu tamamladıktan sonra işe girince hayat Tahir Nebiullini tamamen farklı yöne alıp götürür: Nebiullin, Finans ve İktisat Enstitüsünden mezun olunca uzun yıllar Başkurdistan ve Çelebi Bölgesinde çalışır. 1969 yılında ise Tataristan’a dönerek çeyrek asır ayrılmadan Tüben Kama

---

¹⁸http://sptatar.ru/index.php?option=com_virtuemart&view=productdetails&virtuemart_product_id=454&virtuemart_category_id=16&lang=ru.

şehrindeki Petrol-kimya birliğinin genel muhasebecisi vazifesinde bulunur. Stresli gündelik hizmet Nebiullin'in gönlünü çeken edebiyat işini rahat bir şekilde yapmasına imkân vermez. Gerçekten de, edebiyat işine o, kendisinin söylediğine göre, sadece hizmet süresini doldurarak, emekli olunca başlamıştır. Nebiullin; 1986 yılında "Tataristan Cumhuriyeti'nin şerefli iktisatçısı" unvanını almış, 1993 yılında da Tataristan Yazarlar Birliği üyesi olmuştur. Yazar 2009 yılında Kazan'da vefat etmiştir.

Basılan Kitapları

1. Turnalı Tup: Şiirler. – Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1986.
2. Urman Zatı (Orman Yaratığı): Fantastik roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1992.
3. Mercen Ubası: (Mercan Tepesi) roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1994.
4. Tyuluk: (Doğa Koruma Alanı) roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1997.
5. Gaile: (Aile) roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1999.
6. Kaçkın: (Kaçak) roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 2001.
7. Bortaslar (Bortaslar: Kabile Adı) roman, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 2004.¹⁹

3.2. Kaçkın Romanının Yazılışı Hakkında

18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda Türkistan bölgesinde şiddetlenen yenilikçi hareketler, birçok yeni edebi türü (roman, gazete, dergi, dram) beraberinde getirmiştir. Ekim Devriminden sonra toplumun yeniden inşası propagandasıyla başlayan yenilikçi hareketler Sovyetler Birliği'nde yeni tarihî roman anlayışının ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Fakat Devrimin ilk yıllarında Sovyet tarihî romanı resmi ideoloji ile çok sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Sovyetler Birliği'nde bulunan halkların tarihi romana olan ilgisi özellikle 1960'lardan sonra büyük bir artış göstermiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan'da görülen bu gelişmeler, buradaki halkların kendi özünü, soyunu

---

¹⁹http://sptatar.ru/index.php?option=com_virtuemart&view=productdetails&virtuemart_product_id=454&virtuemart_category_id=16&lang=ru

araştırmaya ve kim olduğu hakkında çalışmalar yapmaya itmiştir (Zaripova, 2016: 139-150).

1552 yılında sonra bağımsızlığını kaybeden Kazan Tatarları, kendi tarihlerini bilmek ve yaşanmış olan bütün gerçekleri tarihî romanlar aracılığıyla anlatmak istemişlerdir. Sovyet ideolojisine bağlı olarak tarihî roman yazımına izin verildiği için Kazan Tatarları kendilerinin asıl gerçek tarihlerini yazma girişiminde bulunamamışlardır.

Tatarlar, ilk olarak 1960'lı yıllardan sonra tarihî eserler yazmaya başlamışlar; ideolojik baskılara rağmen ortaya çıkan cesur edipler, ataları hakkında detaylı tarih bilgisine sahip olduktan sonra bunları yazmaya başlamışlardır. İdil-Ural taraflarında ilk tarihî romanı 1969 yılında Nurihan Fettah yazmıştır. "İdil Suyu Akar Durur" adındaki bu tarihî roman da yazar, henüz Ruslarla askeri münasebetlerin olmadığı Bulgar döneminin X. yüzyıllarını kaleme almıştır. 1969 da "İdil Suyu Akar Durur" adlı tarihî romanıyla tarihin sayfaları aralanmış ve sırasıyla Mösegyt Hebiullin ve son dönemlerde Feyziye Bayramova gibi yazarlar tarihî romanlar yazmıştır (Kurban, 2014: 195-215).

Tahir Nebiullin, 2001 yılında Kazanda "Kaçkın" tarihî romanını neşretmiştir. Yazar diğer yazarlardan biraz daha farklı bir yol izleyerek romandaki zaman aralığını genişletmiştir. Romanda yazar, 14. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki dönemleri ele almıştır. On dördüncü yüzyılda Altın Orda Devletinin ihtişamlı medeniyetinin yükseliş devrinden başlanarak ele alınan dönemlerde, Kazan Hanlığına çok fazla değinilmemiştir. On altıncı yüzyıldan sonra, Kazan Hanlığının yıkılmasıyla birlikte başlayan esaret döneminde en çok Hıristiyanlaştırma politikasından bahsedilmiştir.

Nebiullin, tarihte ismi geçen ve tarihe bir dönem yön vermiş olan Timur'dan, Toktamış Han'dan ve Şiban Han gibi önemli şahıslardan bahsetmiştir. Diğer birçok ismin kurgu için kullanıldığı romanda, 18. yüzyılda yaşanan Batırşa isyanını²⁰ temsil eder nitelikte

---

²⁰ Batırşa: Batırşa'nın hayatı ile ilgili bilgiler çeşitli kaynaklarda farklı şekilde verilmiştir. Tarihte Batırşa veya Batırşah adıyla bilinse de, tarihçiler onu Gabdulla Aliyev, Batırşa Aliyev, Gabdulla Myazgaldin adıyla tanıtmışlardır. Ünlü tarihçi Gaysa Höseyenov'a göre, Batırşa'nın gerçek adı Bahadırşah Miñlegali oğlu (Galiyev), halk arasında ise onun adını kısaltarak Batırşa diye adlandırmışlar; Gobeydulla Mezgıtdin – onun lakabıdır. Rizaetdin Fehretdin'e göre, Batırşa'nın gerçek

Feshetdin adlı kahramana rol verilmiştir. Feshetdin, köyün beyzadesi olan Hamza Bey'in kızı Zahide'ye âşık olmuş fakat sosyal sınıf, asilzade ruhu, bir zaman sonra köylerini Ruslardan koruyacak olan Feshetdine ile kızın evlenmesine izin vermemiştir.

18. yüzyılın ortalarından sonra Çariçe tarafından getirilen yeni kanunlarla Tatarlar, hayatı açık bir cezaevinden çok daha kötü koşullarda yaşamaya başlamışlardır. İnsanları hayattan soğutan bu kanunlar, Hıristiyanlaştırma politikası, hayvanları Tatar halkından daha üstün görme gibi sebepler Batırşaların çoğalmasını sağlamıştır.

Nebiullin'nin *Kaçkın* romanında Ruslara karşı savaşı ve uzun bir süre Rusları tehdit eden, Feshetdin ile Batırşa'nın yaşadığı tarihler aynıdır. Burada yazarın; Batırşa'yı, Feshetdin karakteri üzerinden anlatmış olabileceği de düşünülebilir.

Roman, tarihî gerçekleri anlatırken okuyucuyu da tarihin derinliklerine kadar sürüklemektedir. Kazan Tatarlarının; dinlerine olan bağlılıkları, örf ve adetleri, maruz kaldıkları bütün politikalar romanda gözler önüne serilmiştir.

3.3. Romanın Özeti

Yazar Nebiullin 14. Yüzyıldan başlayarak Tatarların yaşadığı sorunlar hakkında bilgi vermiştir. Dönemin Semerkant Emiri olan Timur²¹ bu dönemde Altın Orda Devleti toprakları etrafında olan Ayırı Kalbak Hanlığı²² ile sürekli çatışma halindedir. Karşı tarafta ise İsmail Han²³ vardır. İsmail Han, kendini Timur'dan korumak için Altın Orda

---

adı Gabdulla Tuktagali oğlu (Galiyev) (Kurban, 2019: [http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=rus-zulmune-bas-kaldiran-batirsa-\(bahadur-sah\)&Bil=840](http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=rus-zulmune-bas-kaldiran-batirsa-(bahadur-sah)&Bil=840)).

18. Yüzyılın ortalarında zorla Hıristiyanlaştırmaya karşı isyan eden ve halka cihat çağrısı yapan Tatar mollası Batırşa'dır. Bu ayaklanma tarihte 1755 yılında meydana gelmiş ve "Batırşa Ayaklanması" adı ile tarihe geçmiştir (Kurban, 2014: 208).

²¹ Emir Timur, Altın Orda devleti yükselme devrine geçtiği sırada Semerkant emiridir. Tarihte baktığımız da kendisine itaat etmeyenlere acımasız davranmıştır. Şehirleri yakıp yıkan güçlü askerleri vardır (Kafalı, 1976: 15-114).

²² Yaptığımız incelemelerde Ayırı Kalbak Hanlığına tarihte rastlamadık. Yazar burada farklı isim kullanmış olabilir.

²³ Timur hükümdarın kendi yörelerine, obalarına zarar vermesini engellemek isteyen binbaşısıdır. Altın Orda döneminde yaşamıştır. Tarihte geçen bir ismi yoktur. Fakat romanda Toktamış'a sığındığı ifade ediliyor. Bu nedenle İsmail Han'ın, Altın Orda döneminde yaşadığını söyleyebiliriz.

Devleti²⁴ topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Uzun bir süre Altın Orda Devleti Han'ı olan Toktamış Han²⁵'in himayesinde kalmıştır. Bu dönemde Toktamış Han, Timur ile çatışma içerisine girmiştir. Savaş iki han arasında uzun yıllar sürmüştür.

Kazan Hanlığı²⁶ yıkıldıktan sonraki ilk yıllar da Ruslar Kazan çevresine kış şartlarından dolayı gelememişlerdir. Bahar aylarının gelmesiyle birlikte Rus Hıristiyan adamları yanlarında aldıkları Tatarca bilen tercümanlarla birlikte Tatar köylerini teker teker dolaşıp Tatar halkını Hıristiyanlığa davet etmişlerdir. Tatar halkının bunu kabul etmemesi üzerine atlı Rus askerleri İlkbahar'ın ekim vakti geldiğinde, bütün köylerin insanları kırdı, tarlalarında bitmez-tükenmez işlerindeyken köylere girmeye başlarlar.

Hodayverdi ve Kadımet²⁷ Üçkül²⁸ köyünün yaşlılarından. Bu yıllarda halkı birlik olmaya çağırmışlardır. Ruslara karşı düzensiz, silahsız bir direniş grubu kurarlar. Bu direniş grubunun başına Hodayverdi'nin oğulları Akay ve Arslan²⁹'ı koyarlar. Ordunun başına Akay'ı atadılar. Yardıma küçük kardeşi Arslan'ı verdiler. Akay ve Arslan uzun yıllar Ruslara karşı savaşırlar. İlk yıllarda düzensiz bir orduyla Ruslara karşı savaşan Tatar köylüleri daha sonraki yıllarda Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra köylere yerleşen Hanlığın eski komutanları sayesinde eğitimli bir ordu hazırlarlar. Uzun yıllar Ruslarla çatışmalar yaşanır ve Ruslara ağır kayıplar verdirilir.

---

²⁴ 1241- 1502 yılları arasında Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren bir Moğol-Türk devleti (Saray, 1989: 538).

²⁵ Cuci Han'ın on üçüncü oğlu Toğay- Timur neslinden gelen Tuy- Hoca'nın oğludur. Cuci Han ise Cengiz Han'ın en büyük oğludur. Şecere-i Türk'e göre ataları sırasıyla şöyledir. Cengiz Handan sonra; Cuci Han oğlu Togay- Timur oğlu Öz-Timur oğlu Sarıca oğlu Kõnçek-Oğlan oğlu Tokul-Hoca-Oğlan oğlu Toktamış. Dolayısıyla Altın Orda Hanlarının cediti olan Cuci Han, Toktamış'ın yedinci nesilden atası durumundadır. Altın Orda Devletinin Tekrar yükseliş dönemine geçmesini sağlayan, Timur Hükümdar dâhil hiç kimseye boğun eğmemiş bir Handır (Kafalı, 1976: ss.15-114).

²⁶ 1437-1556 yılları arasında Karadeniz'in kuzeyinde İdil-Ural bölgesinde hüküm süren bir Türk devletidir (Türkoğlu, 2002: 136).

²⁷ Hodayverdi, Kadımet hakkında tarihi bilgilere ulaşılammıştır. Simge isimler kullanılmış olabilir.

²⁸ Üçkül köyü hakkında yaptığımız incelemelerde herhangi bir tarihi bulguya rastlamadık. Yazar burada da simge ad kullanmış olabilir. Üçkül köyünün önemi 16. Yüzyılda Kazan Hanlığı yıkıldıktan sonra Rus politikalarına ve askerlerine en fazla direniş gösteren köylerden birisi olmuştur.

²⁹ Akay ve Arslan romanda geçen Hodayverdin'in oğullarıdır. Ruslara karşı savaşmak için kurulan ordulara komutanlık yapmışlar ve uzun süre Rusların Tatar köyü olan Üçkül köyüne girmesini engellerler. Tarihsel olarak Akay ve Arslan adlarına rastlamadık.

Rivayete göre, Akay ile Arslan'ın babaları usta kavalcıymış. Onun kaval sesi bütün yörede işitilmiş. Vahşi hayvanlar gümüş gibi sesi duyunca oldukları yerde beklerlermiş. Akarsular, şırl şırl akan çeşmeler dinlermiş. Çok uzaklara kadar giden sihirli sesi dinlemek için başka köylerden de insanlar toplanır, onun kavalını dinlerlermiş. Eğer bir de buna katılan oğulları Akay ile Arslan şarkı söylerlerse, dinleyenlerin bu sihirli manzarayla akılları başlarından gidip, istemeden gözyaşları akarmış. Onların gönüllerine kanaat bezenirmiş, kederlendiren düşünceleri, sızıları yok olurmuş, hayran olurlar, çok etkilenir, sevinirlermiş. Onların şarkıları uzaklara götürürmüş, tatlı ve hüzünlü gönüllerini yüceltirmiş.

Böyle bir zaman yöreye korkunç, kötü düşman her taraftan saldırmış. O da kendisiyle birlikte dehşet, kanlı ölüm, kulluk getirmiş. Güneşli gün karanlık geceye dönmüş, babanın oğlunu, ananın kızını bilmediği belalar getirmiş.

Kısa bir zaman sonra iki kardeşten büyüğü Akay doğduğu yöreye, vatandaşlarına haber göndermiş. Onun mağrur sesi bütün etrafı kaplamış. İnsanlar bütün işlerini bırakıp Akay yiğidin yanına toplanmışlar. Asker olanlar, baskıncılara karşı savaşmak için yüceltilmişler. Kanlı savaşlarda düşmanlarını kovup göndermişler. Ama hain düşmanlar devamlı azimleniyor, yeni güçler toplayıp, bir kere daha yöreye her taraftan saldırıyorlarmış. Akay, yiğit kurt gibi onların üstlerine hücum ediyormuş. Böyle yaparak, o yöresini on yıl boyunca düşmandan kurtarmış.

Yedi-sekiz neslin değişmesiyle, önceki yiğitler tarihte kaldı.

Şükür ki, hepsi yok olmadı.

Onsekizinci asırda yaşamış olan Ciankul sürekli olarak dedelerinin verimli toprakları, Kazan³⁰ ı terk edip gitmelerinden dolayı kendi kendine sorular sormaktadır. Ciankul; Çulman³¹ boylarında ömür süren Yurmatı³² adlı nesilden. Bu nesil vakit geçtikçe çok büyümüştü. Onun kökleri üç-dört boyun devrinden oluşmaktadır. Yurmatılar hangi sebeptendir, çeşitli yörelere dağılmaya başlamıştı. Birinci sebep, belli, İvan'ın

---

³⁰ Rusya Fedarasyonu'na bağlı Tataristan Cumhuriyeti'nin Başşehri (Türkoğlu, 2002: 134).

³¹ İdil Nehri bölge topraklarının batı ucundan kuzey-güney doğrultusunda akar. Topraklarının büyük bölümünü İdil'in bir kolu olan Çulman nehri sular (İdil Nehrinin bir koludur) (Sarı, 2017: 38).

³² Bu nesil ile ilgili tarihin sayfalarında bilgiye rastlanmamıştır. Fakat Kaçkın romanındaki bilgilere göre bu nesil 18. Yüzyıllarda yaşamış olan Tatar ahalisi Ciankul'un yedi nesil öncesi atalarıdır.

Mihribansız orduları Kazan Hanlığının topraklarını sallayarak o taraflara doğru gelmişti.

18. yüzyılda Rus rejimi Tatar köylülerine karşı acımasız davranır. Kanunlar ağırlaşır, balık avı yasaklanır ve Hıristiyanlaştırma politikası kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlar. Bu kadar engel yetmedi, mümin- Müslümanlardan İslam dinini bırakmalarını istediler, kendi dinlerini zorla benimsetmeye çalıştılar. Ya Allah, Tatar halkı her şeye razı oluyordu. Hayatın bütün zorluklarına dayanıyorlardı. İçki haletine, ruhuna, ruhunun esas teşkil ettiği dinine el uzatmalarına dayanılır mı?

Bugün sabah, sürü halinde köye yeni yetme (genç) atlı askerler geldiler,- diyerek devam etti Asan, onlar çoktu. Silahlı askerler köyün iki ucundaki kapıları tuttular ve hiç kimseyi çıkarmadılar. Gelenler halkı toplayıp, bir gün içinde kendi dinlerini kabul etmeyi emrettiler. Meydan ortasına tekne ile rakı koydular. Herkesi teknenin yanına getirip, testi ile rakı vermeye başladılar. Önce papaz testiyi eline alan kişinin adını soruyor, cevap verince, kendisi ona yeni isim veriyordu. Hıristiyanlaştırıp boynuna haça benzer bir şeyler asıyordu. Onun yanında duran ikinci bir kişi, bir kitaba yazıyordu. Bunu gören insanlar farklı farklı taraflara kaçmaya başlayınca, atlı askerler mescit karşısındaki meydanı kuşatarak kamçılar ile döverek, yeniden topladılar. Böylece orası mahşer oluyordu.

1700'lerin ilk çeyreğinden sonra kalan son beyzadelere birisi olan Hamza Beyzade, Morzalar³³ köyünün beyzadesidir. Kızının, kendi hizmetçisi olan Feshetdin ile olan aşkını kabullenememiş ve sürekli olaylar çıkarmıştır. Ticaret yapma hırsı uğruna kızını, sevdiği kişi olan Feshetdin ile evlenmesine karşı çıkmıştır.

Feshetdin, Hamza Beyzade tarafından kovulmuş ve ondan sonra da gün yüzü görmemiştir. Hamza Beyzade'nin kızı ise hayatı zindan da yaşar gibi yaşamış en sonunda yaşlı ve çocuklu birisi ile evlendirilmiştir.

Çıkarılan yeni kanunlar ile Hamza Beyzade, köylüsü olan Feshetdin'in tomrukçuluğa gitmesini sağlamış ve Feshetdinin hayatı cehenneme dönmüştür. Tomruk cezası bittikten sonra hakkında atılan iftiralarla Hıristiyan olduğu söylenen Feshetdin bir papazı öldürerek, hayatının tamamını kaçak olarak yaşamaya başlamıştır. Hamza

---

³³ Köy hakkında herhangi bir tarihe bilgiye ulaşılamamıştır.

Beyzade'nin gütüğü kin ve nefretten dolayı, Morzalar köyünden musibetler eksik olmamaya başlamıştır. Bütün bu olaylardan sonra Hamza Beyzade yine de akıllanmamış, Feshetdin'e karşı olan hırsına yenik düşmüştür. Netice itibari ile Ruslar bu durumdan faydalanmak istemişlerdir.

Hıristiyanlaştırma politikası, fahiş vergiler, yasaklar ve bunların üzerine tomrukçuluk görevi eklenince köylüler dayanamayacak hale gelmiştir.

Ölüm fermanıyla aranan Feshetdin, kendisi gibi kaçak olanlarla birleşip Ruslara pusu kurmaya başlamış ve Rusların köylere rahat bir şekilde yaklaşmasını engellemiştir. Uzun bir süre devam eden bu çatışmalar neticesinde rahat bir gün yüzü görmemiş olan Feshetdin uzak diyarlara gitmeye karar vermiştir.

Hamza Beyzade, yaşlanmış fakat etrafında ona bakacak hiç kimse kalmamıştır. Bütün mal-mülk boşuna kalmıştır. "İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur" İşte Beyzade Hamza böylelikle yaşlanmış ve kimsesiz kalmıştır.

Feshetdin'in sevdiği kız olan Zahide, başka köyden olan Mustafa ile evlenmiş ve mutlu bir hayat yaşamaya başlamıştır.

Köyde Feshetdin'e karşı kin besleyen muhtarın oğlu Şehabettin, Feshetdin'i takip edip ateş ederek sırtından vurmuştur. Ölümle yaşam arasında gidip gelen Feshetdin belinden bıçağını çıkararak Şehabettin'i vurup öldürmüştür.

Yazar; Romanın başında başlık niteliğinde "Asırların Benzerliği" demiştir. Gerçekten Tatarlar, 14. yüzyıl ortalarından itibaren sıkıntı çekmeye başlamışlardır. 16. yüzyılın ortasında yani 1552'de Kazan Hanlığını kaybetmeleriyle kendileri için sonrasındaki bütün yüzyıllar aynı olmuştur diyebiliriz. Sonraki bütün yüzyıllarda Tatarlar aşırı vergi sistemi, yasaklar ve Hıristiyanlaştırma gibi türlü türlü politikalara maruz kalmışlardır (Nebiullin, 2001: 1- 230).

3.4. Şahıs Kadrosu ve Tarihî Kimlikler

İncelediğimiz "Kaçkın" adlı tarihî romanının şahıs kadrosuna bakıldığında, romanda geçen bazı kahramanların tarihî fonksiyonlara sahip olduğu görülmektedir. Bu tarihî şahısları incelerken çeşitli tarihî kaynaklardan hangi dönemlerde yaşadıkları ve kim oldukları hakkında bilgiler verdik.

3.4.1. Roman Kahramanları

Almalı Sultan: Binbaşı olan İsmail Han'ın oğludur. Neslin devamı için elinden geleni yapmıştır. “O yüzden İsmail Han oğlu Almalı Sultan'ı ırkını, kalan malını kurtarmak için yazlıklara gönderdi. Diğer taraftan o oğlunun sağ selamet dönmesini de istemişti” (Nebiullin, 2001: 2).

İsmail Han: Almalı Sultan'ın babasıdır. Timur Hükümdar'ın kendi yörelerine, obalarına zarar vermesini engellemek isteyen binbaşısıdır. Altın Orda döneminde yaşamıştır. Tarihte geçen bir ismi yoktur. Fakat romanda Toktamış'a sığındığı ifade ediliyor. Bu nedenle İsmail Han'ın, Altın Orda döneminde yaşadığını söyleyebiliriz (Nebiullin, 2001: 1-3).

“Babası ölen İsmail Han, bütün nesli ile kuzeye Altın Orda topraklarına girip sığınmaya mecbur kaldı. Şimdilik Altın Orda Han'ı Toktamış, cömertlik göstererek verimli otlakları, ormanlı arazileri, zengin su kaynakları olan yerleri verdi” (Nebiullin, 2001: 2),

Hamza Beyzade: Ulus³⁴'ta kalan tek beyzadedir. Genel anlamda Hamza Beyzade, dünya malına çok fazla ehemmiyet veren biri olup, para ve ticaret yapma konusunda gözünü hırs bürümüştür. Tek kızı olan Zahide'nin sevdiği çocukluk arkadaşı Feshetdin ile evlenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Sonuç itibariyle bey kızı bey oğluna gider düşüncesindedir. Geniş bir soy ve nesilden geldiği hatta ırkının, Toktamış'a kadar ulaştığı ifade ediliyor (Nebiullin, 2001: 174-175).

Zahide: Açık yüzlü, aydın çehreli, herhangi bir kimsenin dikkatini çekebilecek sevimli birisidir. Hamza Beyzade'nin kızıdır. Küçüklüğünden beri şımarık bir kız çocuğu olarak büyümüştür. Feshetdine âşık olmuştur. Zengin Beyzade'nin kızı olan Zahide, fakir ve hizmetçi olan Feshetdin ile birlikte kaçmaya çalışmış fakat yakalanmıştır. Bundan sonraki süreçte olaylar arka arkaya gelmiştir.

Feshetdin: İki-üç yaşlarından beri Hamza Beyzade'nin mal-davarlarına bakarak büyüyen, ailesi gün yüzü görmemiş fakirlik içinde yaşamıştır. Romanın ana

---

³⁴ Romanda geçen Kazan şehri etrafında yer alan bir mekândır. Tarihî kaynaklarda böyle bir yere rastlamadık.

karakterlerinden birisidir. Sürekli sıkıntı ve acılarla yüz yüze kalmıştır. Kimi zaman satılmış hain olarak nam salmış olsa da çoğu zaman kahraman olarak bilinmiş köylerini Hıristiyanlaşmaktan korumuş ve en sonunda kendi köylüsü tarafından öldürülmüştür.

Akay: Kavalcı Hodayverdi'nin oğludur. Tatarların, kendilerini Ruslara karşı muhafaza etmek için kurdukları ordunun komutanı olmuştur. Halk tarafından koruyucu, umut verici ve kurtarıcı olarak görülmüştür. On- on beş yıl kadar Ruslarla savaşmış, kendi köyünü ve etraftaki köyleri düşman tehlikesinden korumayı başarmıştır.

Arslan: Akay'ın Kardeşi ve Hodayverdi'nin oğludur. Ordu kurulup başına Akay getirildikten sonra yardımcısı da Arslan olmuştur.

Kadimet: Üçkül köyünün yaşlılarından biridir. Sözü dinlenen ve sürekli yapılması gerekenler konusunda danışılan birisidir. Ruslar tarafından köyleri yakıldıktan sonra öldürülmüştür.

Ciankul: Örf ve adetlerine bağlı, Rusların Hıristiyanlaştırma politikasına şiddetle karşı çıkan Künbaktı yaşlılarındanıdır. Ciankul, atalarının tarihini yazmak ve gelecek nesillere aktarmak isteyen, aynı zamanda 16. yüzyılda yaşamış olan Akay'ın sekiz boy sonraki torunudur.

Ömür boyu bütün insanlara öğüt-nasihat, tavsiyeler verip, kendi halinde dini mücadele içerisinde yaşamış ve en sonunda bu kutsallıkta yaşamına son vermiştir.

Çok iyi derecede dini bilgilere sahip olan Ciankul, köyün kurtuluşu uğruna kendini köyün camisinin minaresinden aşağıya atmış ve Rusların korkarak Künbaktı köyünden çıkmasına neden olmuştur. Halkın hafızasında Köyünü Rusların Hıristiyanlaştırma politikasından kurtaran bir kahraman olarak yer almıştır.

3.4.2. Yardımcı Karakterler

Tulganay: Komşu kabile başının kızıdır. Almalı Sultan'ın annesidir.

Talgın: Beyaz keçeli otağın yani Han otağının hizmetçisidir.

Yurmatı: Almalı Sultan'ın oğludur. Romanda geçen bu isim Şiban Han'ın torunu olarak gösterilmiştir. Şiban Han'ın hangi oğlu olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

Ketib Alçın: Almalı Sultan'ın yardımcısıdır. Almalı, Timur ile muharebeye çıkmadan önce Şiban Han'ın torunu olan oğlu Yurmatı'yı teslim ettiği kişidir. Ketib Alçın Yurmatı'yı iyi biri olarak yetiştireceğinin sözünü vermiştir.

Yaşlı İhtiyar: Şapka altından görünen kısa ak saçlı, derli toplu bir şekilde olan sakal-bıyıkları, etrafa nur saçan terbiyeli sarımsı gözleriyle o, Hızır Aleyhisselam'ı anımsatan yaşlı bir adamdır. İşi; Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra köyden köye geçip Tatar köylerini, Rusların politikalarına karşı tembihlemek olmuştur.

Hodayverdi: Üçkül köyünün yaşlılarından bir tanesidir. Kaval çalmada ustadır.

Tarhan: Tatar köylerine saldıran Rus birimlerinden bir tanesinin komutanıdır. Tarhan birliğiyle Üçkül köyüne saldırmış fakat askerleri bozguna uğratılınca Tarhan kaçmıştır.

Kotlibay: Zamanında Kazan Hanlığında muhafızlık görevi yapmıştır. Yaşamının son yıllarını kendi toprakları içinde geçirme arzusundadır. Akay'ın, Ruslara karşı kurmuş olduğu orduyu eğitme görevini üstlenmiştir.

Yüzbaşı Azau: Akay ve Arslan'ın kurmuş olduğu orduda yüzbaşıdır.

Cömert Artık: Orduda görevli bir askerdir. Kendi arkadaşları tarafından komik hikâyeler anlatıp, sıcakkanlı olarak görülür. Artık, kendi isminin koyulmasıyla ilgili; benim annemin-babamın benden öncede çocukları varmış onun için bana Artık ismini koymuşlar. Fakat ben hiç Artık, (fazla) kişi olmadım: sürekli sürü otlattım, çift sürdüm ve iş yaptım hikâyesini anlatmış ve muharebeye giderken bütün asker arkadaşlarını güldürmüştür.

Ermek Onbaşı: Akay'ın kurduğu orduda onbaşı görevini yapan bir askerdir. Köyün yaşlılarından olan ve sürekli danışılan Şimet Bey'in tek oğludur.

Kolçura Köylüleri: Rus birimleriyle Akay'ın askerleri arasında çarpışma olacağı sırada inek sürülerini koruyan Kolçura köyünün ahalisidir.

Kondrat Brus: Emrinde üç yüze yakın Rus askeriyle Tatar köylerini ve bu köylerde başkaldırmak isteyenleri cezalandırmak ve yok etmek için görevlendirilmiş birisidir.

Azau komutasındaki Tatar askerleriyle çarpışma sırasında, Yüzbaşı Azau tarafından başı kesilerek öldürülmüştür.

Şimet Bey: Akay'ın ordusunda onbaşı olan Ermek'in babasıdır. Köyün yaşlılarından. Sürekli olarak oğlunun selameti ve Tatarların muzaffer olması için dua etmektedir.

Dine: Ciankul'un torunudur.

Yoldaş: Ciankul'un oğludur. Ruslara karşı savaş hazırlığı yapılırken onbaşı olmuştur.

Meyünçur: Künbaktı yaşlılarından birisidir. Sözleri itibar görmektedir.

Baştak: Çocukluğu üzüntülü bir şekilde geçmiştir. Babası sürü otlatmak için yer bulmaya gittiği yerde kavga çıkmış ve oracıkta öldürülmüştür.

Annesi Baştak'ı zor koşullar içerisinde doğurup, altı yaşına kadar büyütüp vefat etmiştir. Kendisine küçükken sahip çıkan ve evini açan Künbaktı köylülerine yetişkin olduğu zamanlarda, köyün zor günlerinde yardım etmiştir. Başka diyarlardan olduğu için dili de farklı olup, Mişer Tatarlarının diline benzer.

Aksak Karatun: Rahip olarak yeni atanmış bir kişidir. Çok kötü biri olmakla beraber, kendisinin kötü kurallarını halka zorla kabul ettirmek istemektedir. Birkaç asker ile Tatar köylerine gelip Hıristiyanlık dinine geçmeleri için zor kullanır.

Burtay: Yaramaz, yerinde duramayan, verilen işi önemsemeyen bir çocuktur.

Taşhoca: Sakin, sabırlı kendisine verilen vazifeyi en iyi şekilde yapmaya çalışan bir çocuktur. Sonradan, büyüünce köyün muhtarı olmuştur.

Asan: Tarlı köylülerindendir. Ruslar, Tarlı köyünü Hıristiyanlaştırmak için geldiği sırada babasının söylemesi üzerine Künbaktı köyüne yardım almak için kaçmak istediği sırada nehre düşmüş ve boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Künbaktı köylüleri olan Taşhoca ve Burtay nehirde balık avlarken Asan adlı çocuğu görmüş ve kurtarmışlardır. Tarlı'ya gelen Hıristiyanlar hakkında bilgiler vermiştir.

Papaz İnnokentiy: Çok iyi derece Tatarca bilen bir Hıristiyan din adamıdır. Kendisinin yanına birkaç din ehli adamı alıp Tatar köylerinden olan Müslüman Künbaktı köyüne sessiz, sakin bir şekilde gelerek; güzel yollarla Künbaktı köyünün Hıristiyanlığı kabul etmesini hedefleyen birisidir.

Ulu Papaz Protoiyiriy Aleksandır: Merhametsiz, kötü bir din adamı, kendisi korkak bir kişiliğe sahiptir. Kanın dökülmesinden de çekinmekte olan biridir.

Vladiko Luka Kanaşiviç: Kazan Piskopos'udur. Tatar köylerine karşı acımasız birisidir. Köylerin Hıristiyanlığa geçmemesi durumunda:

“Neden sizin ilçenizde bir Tatar köyü önceki kadar Ortodoksluğu benimsemedi? Ne yapıyorsunuz siz orada? Sizin askerler ne için çatışıyor? Dinlemiyorlarsa; asın, kesin, yakın! Hiçbir köylüye rahat huzur vermeyin!” (Nebiullin, 2001: 42) diyen birisidir.

Zimskaya Müdür: Kazan valiliğinde bir müdürdür.

Ulus Kargin Müdürü: Ulus şehrinin müdürüdür. Tatarların Hıristiyanlığa karşı başkaldırıp, Rus İmparatorluğunu tekrar karşılarına almasına oldukça şaşırmıştır. Kargiy Tatarlarını tekrar nasıl boyun eğdirebileceği konusunda baş çatlatacak kadar düşünen birisidir.

Yona Babalık: Kazan Piskoposu olan Vladiko Luka Kanaşiviç'i, Papaz Aleksandır'ı görevinden alarak yerine atadığı kişidir.

Efiser: İnnokentiy'in yardımcısıdır. İnnokentiy ve yirmi askeriyle beraber Künbaktı köyüne gidip, bütün köyü Hıristiyanlaştırmayı hedeflemiştir.

Zegıyn Dede: Künbaktı köylülerinden biridir. Burtay ve Taşhoca ile birlikte sürü otlatmaktadır.

Nurbike: Dinenin annesidir.

Etreç Kişisi: Künbaktı ahalisi, Çüki dağlarından ayrılıp yeni bir yurt edinmek için yola çıktıkları sırada, yolda karşılaştıkları ve kendilerine yol tarifi yapan Etreç'li bir köylüdür.

Buraş: Künbaktı ahalisinin yurt araması sırasında yolda rastladığı Acem köylüsüdür. Arkadaşı Kazım ile birlikte köylerinden uzağa, avcılık yapmaya çıkmıştır.

Kazım: Künbaktı ahalisinin yurt araması sırasında yolda rastladığı Acem köylüsüdür. Arkadaşı Buraş ile birlikte köylerinden uzağa, avcılık yapmaya çıkmıştır.

Cemere: Baştak'ın fedakâr annesidir. Kocası çobanlık yer aramaya çıktığı zamanlarda öldürülmüş ve yalnız kalmıştır. Zor koşullarda oğlunu doğurup, iyi terbiye edip büyötmüştür.

Ciren: Cemerenin köpeğidir. Kurt basan neslinden olup, büyük gövdeli ve geniş bir yapıya sahiptir. Bu acayip akıllı köpek, Künbaktı köyüne yerleştikten sonra birçok yavru doğurup yaşlanıp ölmüştür.

Böri: Böri lakaplı bu köpek, sahibi Baştak'ın yetiştirdiği şekilde büyümüştür. O, Ciren'in torunudur. Ciren gibi çok güçlü ve duygusal bir hayvandır.

Camaş: Kurulmuş olan yeni köyün (Avıl köyünün) mescidinin hocasıdır. Camaş, Ciankul'un torunudur. Ondan daha ilim sahibi olup bu işe isteyerek atılmıştır.

Bikhoca: Burtay'ın on iki yaşındaki oğludur. Babası gibi sessiz, sakin biridir.

Candar: Sibir taraflarına gönderilen kürek cezalı mahkûmların konvoy müdürlüğünü yapan kişidir. Yol kenarında balık avlamaktan gelen Avıl köylüsü Burtay'ı öldüren kişidir.

Gabdulla: Camaş'ın oğludur. Babası vefat ettikten sonra köyün yeni imamı olarak kabul edilmiştir. Halkı İslam dini yolundan sapmadan götüren, hayatının son günlerine kadar Mileşlikte ezan okuyup, her gün namaza davet eden, nasihat ve samimi öğütler vererek yaşayan fedakâr bir kişidir.

Latife Nine: Yeni kurulmak istenen köyün Bileü etrafında kurulmaması gerektiğini ve bunu rüyasında gördüğünü söyleyen, bu topraklarda huzurun bulunmayacağını söyleyen köy ahalisinden biridir.

Mustafa: Uzun yuvarlak yüzlü, geniş alınlı, siyah kaşlı; uzun kirpikleri olan, renkli gözlü ve ikiye ayrılan geniş çeneli birisidir. Yetim büyümüştür. Küçüklükten beri babasını kaybetmiş, Annesi kör olmuştur. Hayatın bütün zorluklarına göğüs germeye çalışan, çokça fakirlik içinde büyüyen ve yaşayan biridir.

Şahide: Mustafa'nın hasta olan eşidir. Daha oğlu Galimcan küçük yaşlardayken vefat etmiştir.

Galimcan: Mustafa'nın oğludur. Küçük yaşta annesini kaybetmiştir.

Eptüş Bey: Mustafa'nın kendisine ormandan tarla açtığı kişidir.

Selam: Mustafa'nın annesidir. Derdinden ağlaya ağlaya kör olmuştur.

Gabdilhey: Hamza Beyzade'nin dükkânında çalışan satıcıdır.

Kanzafar: Yeni Orenburg³⁵ (Irnbur) taraflarından gelen bir tacirdir. Tatar topraklarında doğup büyümüştür.

Nepyuev Efendi: Orenburg valisidir. Kan-kardeş olarak gördüğü, Tatar- Başkurt ve Kazakların birbirlerine karışmasını ve böylelikle ticaretin gelişeceğini söylemiştir.

Kadirmet: Köyün bıçak ve kaval ustasıdır. Bıçak ustalığı konusunda bir şeyler öğrenmek isteyenler, Kadirmet Usta'nın yanına giderler. Ona hizmet eder, övgüsünü kazanırlar.

Cegfersadyk: Köyün muhtarıdır. Kırk yaşlarında ve oldukça kuvvetlidir. Köylülere merhametsiz olan, toprak vergilerini vaktinde toplayıp alan ve üsttekilere rüşvet vererek koltuğunu sağlamlaştıran birisidir.

Feride: Hamza Beyzade'ye hizmet eden komşularının kızıdır.

Fatiha: Mustafa ve Şahide'nin kızıdır. Annesi öldükten sonra anne hasretiyle uzun yıllar yaşamış daha sonra yeni annesi olan Zahide'ye kavuşmuştur.

Gaynulla: Mustafa'nın merhametli komşularıdır. Mustafa'nın eşi Şahide vefat ettikten sonra çocukları için dede-nine görevini üstlenmiş ve her zaman Gaynulla, Gaynicamal ile beraber Mustafa'ya ve çocuklarına yardımcı olmuştur.

Gaynicamal: Gaynullah'ın eşidir. Şahide vefat ettikten sonra Galimcan ve Fatiha'ya ninelik yapmıştır.

Hekimcan: Hamza Beyzade'nin babasıdır. Eşi Bibikamal vefat ettikten sonra çok zorluk çekmiştir. Ruslar Hekimcan için birçok plan kurmuştur; topraklarının çoğunu elinden alıp kendileri yerleşmiştir.

Küksi: Hamza Beyzade'nin dedesidir. Şöhretli ve çok güçlü biridir. Eskiden beri Tetiş, Etreç daha sonra Yomralı zenginleri ve mollalarıyla samimi olmuş biridir.

Bibikamal: Akıllı, kocasına saygı duyan genç bir kadındır. 25 yaşındayken Zöye'de, yaz yağmurlarının etkisiyle yükselen dalgaların yutması sonucu Bibikamal ve küçük

---

³⁵ Eski adı Irnbur (Orenburg) Moskova'nın güneyinde Ural nehri civarındadır. 1740-50'li yıllarda Rusya'nın Türkistan hanlıkları ile ticari ve diplomatik ilişkilerinin ağırlık merkezi Orenburg şehri olmuştur (Çapraz, 2011: 54-55).

Kazan Şehrinin güneydoğusunda yer alır (Güner, 2011: 162).

kızı Aysulu ölmüştür.

Aysulu: Hekimcan Beyzade'nin eşi Bibikamal ile Zöye nehrinde ölen küçük kızıdır. Hamza da o zamanlar on yaşındadır.

Binbaşı Karaev: Hekimcan Beyzade'yi ve ihtiyarları Tetiş kalesinde sıcak bir şekilde karşılayan binbaşısıdır. Hekimcan Beyzade'nin elinden topraklarını alıp, oralara Rusları yerleştirmeyi başarmıştır.

Gospodin Sadavnikov: Öyez kalesinde bulunan, ruhsat işi ile ilgilenen bir kişidir. Mührü ile kişilere dükkân açma hakkı vermektedir.

Strarosta Steklov: Uzun boylu, aklaşmış uzun saçlı; geniş sakallı bir Rus'tur. Hekimcan'ın topraklarına yerleşmek için gelen kafilenin başındaki kişidir.

Kelimulla Molla: Köyün imamıdır. Köyde herkese iyi davranır, hal-hatır sorar ve herkese yardım etmeye çalışmaktadır. Bütün herkes onu övmekte ve sevmektedir.

Lokman: Halka haksızlık yaparak halkın nefretini kazanmıştır. Köy muhtarı Cegfersadyk'ın yardımcısıdır. Köylülerle alay eder, onları ezmeye çalışır.

Samigulla: Çocukluğundan beri köyden çıkıp gitmiştir. Annesi-babası, çocuk yaşta vefat etmiştir. Kazan'a gidip çizme dükkânında çalışmış ve yaşlanınca kendi köyüne dönüp yaşamak istemiş olan birisidir.

Mahitap: Samigulla'nın eşidir.

Kanzafar: Orenburg taraflarından gelmiş büyük bir tacirdir.

Murtaza: Bir Başkurt oğludur. On iki yaşındayken babası ölmüştür. Kanzafar Kırgız-Kaysak topraklarına giderken bu yetim çocuğu yanına alır ve onu kendi oğlu gibi görür.

Mikluvşa Dede: Yalçık köyünün hocasıdır. Hamza'nın iyi tanıdığı eski bir arkadaşısıdır. Aynı zamanda yaşlı bir Çuvaş'tır. Zahide ve Feshi'nin yanına gidip saklandığı ve onları Hamza'ya yakalattıran kişidir.

Dimitriy: Bogorodskuyu köyündendir. Doktor olunca kendi isteğiyle kendi köyünden uzak Ulus köyüne, Tatarların arasında çalışmaya, dillerini, hayatlarını, örf ve adetlerini; tarihlerini öğrenme merakıyla gelen bir kişidir. Doktor Dimitriy, Ulus

pazarında Feshetdin ile tanışmış ve daha sonra samimi olmuşlardır. Dmitriy, Tatarların bulunduğu duruma acıyan merhametli biridir.

Safi Hazret: Hamza Beyzade'nin, Kelimulla Hoca'ya "kızımın nikâhını kıy" demesi üzerine Kelimulla Hoca'nın, Hamza Beyzade'ye önerdiği kişidir. Kelimulla Hoca, Safi Hazret'i kendisinden daha üstün ve tecrübeli olarak göstermiştir.

Hanife: Başkurlara gelin giden kadın olarak tarif edilmiştir. Bu olayla oradaki bir yola "Hanife Yolu" ismi verilmiştir. Çünkü Hanife bu yolda kızı Sara'yı dünyaya getirmiştir.

Sara: Hanife'nin yolda doğurduğu kızıdır.

Yakup: Hamza Beyzade'nin tek oğludur. Babasının sözünden çıkmaz, dediği her şeyi yapmaktadır. Babasının kendini dünya malına kaptırmasına çok kızmaktadır. Eşi Naciye hastalanıp öldükten kısa bir süre sonra kendisi de vefat etmiştir.

Naciye: Yakup'un eşidir. Hamza Beyzadelere gelin geldiğinden beri evdeki mallara kendisi bakmıştır. Naciye, sürekli ev işleri ile uğraşmış en sonunda hastalanıp ölmüştür.

Cemalettin: Camay olarak bilinen Cemalettin, Morza köyünün muhtarıdır.

İvanay: Mikluvşa'nın yanında küçüklüğünden beri kız kardeşiyle birlikte çalışan zavallı birisidir. Daha sonra Mikluvşa'ya karşı kin ve nefret beslemiştir. Çünkü Mikluvşa onun kız kardeşini yaşlı bir adamla evlendirmek istemiş, evlendirmeden önce İvanay'ın kardeşine tecavüz etmiştir. Kız kardeşi bu olaydan sonra intihar etmiştir. İvanay ise o günden sonra intikam gütmeye başlar.

Şehabettin: Morza köyünün muhtarı olan Cemalettin'in oğludur. Feshetdin'e karşı büyük öfke beslemiştir. En sonunda Şehabettin, Feshetdin'i vurmuş ve kendisi de Feshetdin tarafından öldürülmüştür.

Üretnik Dubov: Geniş gövdeli, kendi derecesini bilen ve başkalarına da gösteren nankör birisidir. Kendilerini üstün gören, halkı iliklerine kadar ezmek isteyen, halka hiç acıma göstermeyen bir kişidir.

Olıs Papazı: Siyah paltolu, kahverengi uzun sakallı, her zaman boynunda büyük haç takılı olan birisidir. İyi derecede Tatarca bilir. Hıristiyan dinine geçeceklerin tomrukçuluktan muaf tutulacağını bildirmiştir.

Ahmet Ziya: Morza köyünün yaşlılarından. Oğlunu tomruğa göndermişlerdir.

Ahmet Safa: Ahmet Ziya gibi bu da, Morza köyünün yaşlılarından. Oğlunu tomruğa göndermişlerdir.

Gallemeddin: Ahmet Safa'nın oğludur. Feshetdin ile birlikte tomrukçuluğa gönderilmiştir.

Şeyhetdin: Ahmet Ziya'nın oğludur. Feshetdin ile birlikte tomrukçuluğa gönderilmiştir.

Mevletşah: Açık yüzlü, temiz gönüllü; konuşmaya mahir birisidir. Ütemeş köyündendir. Tomrukçuluk hizmetine alınmıştır. Ormanda meydana gelen bir kaza sonucu ölmüştür.

Feyizhan Dede: Feshetdin'in babasıdır. Bütün hayatı boyunca eşi ve tek oğlu Feshetdin ile birlikte Hamza Beyzade'ye hizmet etmişlerdir. Feshetdin'in olayı (Zahide ile yaşadığı aşktan sonra birlikte kaçmak istemeleri ve Hamza Beyzadeye yakalanmaları olayı) olduktan sonra Hamza tarafından kovulmuş ve ömürleri boyunca gün yüzü görmemişlerdir.

Fatima: Feshetdin'in annesidir. Günyüzü görmemiştir. Feshetdin tomrukçuluğa gönderildikten sonra ve kocası Feyizhan vefat ettikten sonra kör olmuştur. Feshetdin tomrukçuluktan geri döndükten kısa bir zaman sonra ruhunu teslim etmiştir.

Şefigulla: Mustafa'nın kuzenidir.

Gizzetulla: Şefigulla'nın oğludur. Galimcan ile birlikte küçüklüklerinden beri birbirleriyle arkadaşlıklar. Atları otlatmaya beraber giderler.

İskender: Kendi köyündeki kişilere iyi davranmadığı için Ulus müdürünü dövmüş ve zindana girmemek için kaçıp Ruslardan intikam almak isteyen genç bir delikanlıdır. O, benzer durumlardan kaçıp ormana sığınmış üç kişiyle beraber yaşamış ve daha sonra Feshi ile tanışıp Ruslara karşı beraber saldırılar gerçekleştirirler.

Timerşa: Köylerden, farklı yerlerden at çalmasıyla kendi işinde çok mahir biridir. Onun sayesinde yanındaki bütün kaçaklar at sahibi olmuştur. En sonunda Feshi ile tanışıp onunla birlikte Ruslara saldırılar gerçekleştirir.

Enes: Beki pazarından at çalmak isteyen ve Timerşa sayesinde kurtulan Temte sakinlerinden birisidir. Kendisi at çalma konusunda Timerşa'dan daha ustadır. Feshi ile tanışıp ona katılmıştır.

Palaşa: İvanay'ın kız kardeşidir. Mikluvşa, İvanay ve kardeşini yanına almıştır. Palaşa yetişkin kız olunca, İvanay onu yaşlı birisiyle evlendirmek istemiştir. Fakat evlendirmeden önce kendisi tecavüz etmiştir. Bunun üzerine Palaşa kendini buzlu suya atarak intihar etmiştir.

3.4.3. Tarihî Kimlikler

Toktamış Han: Romanda geçen Toktamış Han, Mustafa Kafalı'nın aktardıklarına göre:

Cuci Han'ın on üçüncü oğlu Toğay- Timur neslinden gelen Tuy- Hoca'nın oğludur. Cuci Han ise Cengiz Han'ın en büyük oğludur. Şecere-i Türk'e göre ataları sırasıyla şöyledir. Cengiz Handan sonra; Cuci Han oğlu Togay- Timur oğlu Öz-Timur oğlu Sarıca oğlu Kõnçek-Oğlan oğlu Tokul-Hoca-Oğlan oğlu Toktamış. Dolayısıyla Altın Orda Hanlarının cediti olan Cuci Han, Toktamış'ın yedinci nesilden atası durumundadır. Altın Orda Devletinin Tekrar yükseliş dönemine geçmesini sağlayan, Timur Hükümdar dâhil hiç kimseye boğun eğmemiş bir Handır (Kafalı, 1976: 15-114).

Toktamış Han, romanda tarihte var olduğu gibi Altın Orda devletinin yöneticisi olarak gösterilmiştir. “Babası merhum olan İsmail Han, bütün nesli ile kuzeye Altın Orda topraklarına girip sığınmaya mecbur kaldı. Şimdilik Altın Orda Han'ı Toktamış, cömertlik göstererek verimli otlakları, ormanlı arazileri, zengin su kaynakları olan yerleri verdi” (Nebiullin, 2001: 1).

Timur: Emir Timur, Altın Orda Devleti yükselme devrine geçtiği sırada Semerkant emiridir. Tarih te baktığımızda kendisine itaat etmeyenlere acımasız davranmıştır. Şehirleri yakıp yıkan güçlü askerleri vardır (Kafalı, 1976: 15-114).

Romanda; Toktamış ve İsmail Han'ın askerlerinin, Timur'un askerleriyle savaşmaya cesaret edemedikleri vurgulanmıştır. Aynı zamanda, romanda "Semerkant emiri Timur, İsmail Han'ın tüm soyuna açgözlü ejderha gibi sürekli afet getiriyor" (Nebiullin, 2001: 1) ifadesinin yer alması Toktamış ve İsmail Han ile çarpışmalarının olduğunu teyit etmektedir.

Ebüce Han: İsmail Han'ın babasıdır. Romanda, Ebüce Han, Semerkant Emiri Timur tarafından öldürülür.

"Seyhun ırmağının Aral denizini kıyısında yaşayan babası Ebüce Hanı sıkıştırdı. Babası ölen İsmail han, bütün nesli ile kuzeye Altın Orda topraklarına girip sığınmaya mecbur kaldı" (Nebiullin, 2001: 1).

Şiban Han: Tarihte Cuci'nin beşinci oğlu olarak geçtiğini ifade edilir. Şiban Han, Ayırı Kalbak Hanıdır. "Şiban Han, Cuci Han'ın beşinci oğludur. Şiban Han'ın on iki oğlu olmuş ve Deşt-i Kıpçağın kurumasında büyük rol oynar" (Kafalı, 1976: 33).

Romanda şu şekilde geçmiştir:

"Size, tanınmış atamız Ayırı Kalbak Han'ı olan Şiban Han'ın torunu Yurmatı'yı takdim ediyorum. Babam ya da benim; öyle veya böyle başımıza bir şey gelse neslin yöneticisi oğlanım olur" (Nebiullin, 2001: 3).

İvan Padişah: 1552 yılında Kazan Hanlığını küle çeviren ve tarihte korkunç İvan olarak bilinen Rus padişahıdır. Korkunç İvan, 1552 yılında Süyün Bike'nin nihai barış teklifini kabul etmeyerek büyük bir orduyla Kazan'a saldırmış ve Süyün Bike'yi esir almıştır. Kazanlılar ise Süyün Bike yakalandıktan sonra çok acımasız bir şekilde infaz edilmişlerdir. Romanın kahramanlarından biri olan Ciankul, bu durum ile ilgili şunları söyler:

"Onun gibi babalarının da, babalarının babaları hakkında da hatıralar yoktu. İvan padişahın Rusları, gruplar halinde köyden köye, yayladan yaylaya Tatarları talan ettiği zamanlarda, bütün Kazan Hanlığı topraklarının alt-üst olduğu yıllarda babaları neler yapıyordu?" (Nebiullin, 2001: 25).

"Böylece Ciankul; onun, (Akay'ın) kötü İvan'ın Kazan'ı yıpratmasından sonra Hanlığının bütün topraklarını talan ederek ordularına karşı savaşta büyük başarıya erişmesi, gayretli bir er olduğu hakkında birçok malumatlara sahipti" (Nebiullin, 2001:

26).

Çariçe Yelizaveta Petrovna: 1741- 1762 yılları arasında tahtta kalmış Rusya imparatoriçesidir. Petrovna, romanda gösterilen Tatarlara karşı koyulan ağır kanunları ile dikkat çekmektedir. 1755 yılında vuku bulan “Batırşa” olayı da, Çarice döneminde meydana gelmiştir. (Kurban, 2014: 209) Tatar halkı sürekli olarak Çarice yasalarına uyulmamasıyla ilgili tehdit edilmiştir. Örneğim;

“Aptal herifler, haydutlar, çeteciler! Büyük Çariçe Yelizaveta Petrovna fermanına, onun verdiği özgürlüğe memnun kalmayarak karşı mı çıkıyorsunuz? Bunun adı fitne! Bunun için sizi köyünüzle birlikte Sibiryaya ya sürgüne göndermek lazım” (Nebiullin, 2001: 156).

3.5. Mekân

Nebiullin, yazmış olduğu “Kaçkın” romanında farklı asırlara yer vermiştir. Bunun sonucunda romanın mekân incelemesini yaptığımızda yüzyıllarla beraber farklı coğrafyalara da rastlamaktayız. İlk olarak 1200’lü yıllardan Atın Orda topraklarına değinildiğini görmekteyiz.

Orenburg, Tatarların merkez olarak kabul ettikleri Kazan Şehrinin Güneydoğusunda yer almaktadır. Ama genel anlamda ifade edecek olursak bu tarihî romanda olaylar Kazan Şehrinin etrafındaki köy ve şehirlerde geçmektedir.

Çulman nehri: Çulman nehri ve Zey ırmağı Binbaşı İsmail Han ile Toktamış Han askerlerinin muharebe için Timur Hükümdar’ı karşılamak için gittikleri yerdir.

Cayık Irmağı: Toktamış Han’ın, Timur ile savaştan çekinmesiyle geriye doğru çekilmeye başladığı ırmak olarak geçmektedir.

Semerkant: Emir Timur’un 1370 yıllarından sonraki dönemlerinde kullandığı baş şehirlerinden birisidir. Romanda Toktamış ve İsmail Han’ın askerlerine saldırmak için Timur’un Semerkant vilayetinden hareket ettiği ifade edilmiştir.

Aral Denizi: Romanda geçen Aral Denizi yani Aral Gölü, o zamanlar Altın Orda toprakları içerisinde bulunuyordu. İsmail Han, neslini kurtarmak için bu topraklara sığınmıştır. Toktamış Han’ın himayesi altında bulunan bu topraklara sığınmak iyi bir fikir olmuştur. Çünkü bu dönemde Toktamış Han, kendisi Timur’a karşı başkaldırmış ve bu toprakların tek lideri olmayı hedeflemiştir.

Romanda geçen “Şimdilik Toktamış, verimli, sulu toprakları İsmail Han’a verdi” ifadesi bize gösteriyor ki, Toktamış Han; Timur’a rağmen İsmail Han’ın, kendi topraklarına sığınmasına izin vermiştir.

Seyhun Irmağı: Aral Gölünün hemen yanında olan ve Altın Orda toprakları içerisinde olan bir ırmaktır. İsmail Han, Orda topraklarına sığınınca ilk yerleştiği yer burası ile Aral Gölü arası olmuştur.

Altın Orda Devleti, 1227–1502 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Altın Orda topraklarına sığınan İsmail Han, ülkenin güneydoğusuna yani Aral Gölü ile Seyhun ırmağı arasına yerleşmiştir.

Ik Nehri: Yukarıdaki haritada Ik³⁶ nehri gösterilmemiştir. Fakat romanda Timur'un Ik nehrini geçip Toktamış ve İsmail Han'a yakınlaşmaya çalıştığı ifade edilmiştir.

Üretme nehri: Almalı Sultan'ın, Emir Timur'un askerlerinden korunmak için geri çekildiği yerdir.

Şuşman: Almalı Sultan, soyunu korumak, Timur'un askerlerine yakalanmamak için ilk olarak Üretme Nehri etrafına daha sonra Şuşman'a gelmiştir.

Zey: Büyük bir akarsu değildir. Fakat akışı çok hızlıdır. İki tarafı girdaplı ve dikey olan bu akarsu da farklı bitkiler yetişmektedir. Almalı Sultan'ın oğlanlarıyla birlikte kaçmayı planladığı bir yer olarak da geçmektedir (Nebiullin, 2001: 1-2).

Üçkül Köyü: Hodayverdi, Kadimet gibi köy yaşlılarının Ruslara karşı bir ordu tertip edip başına Akay ve Arslan'ı getirdikleri bir Tatar köyüdür. Romanda Ruslara karşı bu köylülerin çarpışmaları anlatılmıştır.

Bornay Nehri: Tataristan'da bir nehir adıdır. Yüzbaşı Azau'nın önderlik ettiği Tatar ordusunun, Kondrat Brus adlı atamanın önderlik ettiği Rus askerlerini bekledikleri yerdir.

Akay Kalesi: Akay ve Arslan'ın askerler için, savaş hazırlıkları için karargâh olarak kullandıkları yerdir.

Kırman Ormanı: Rus askerleriyle çarpışmak için Tatarların, Rusları beklediği bir orman alanıdır.

Mari Nehri: Kırman ormanının hemen yanındır. Düşman ile çarpışmak için Akay ve askerleri buraya gelmiştir.

Künbaktı Köyü: İdil'in sağ taraflarında bulunan Üleme nehrinin boyunda yer alan bir Tatar köyüdür.

Çulman-Zey: Ciankul'un ataları olan Akay ve Arslan'ın ilk yaşadıkları topraklardır. Ciankul atalarının bu güzel, verimli toprakları bırakıp gelmelerinin sebebi hakkında düşünmüş ve atalarını bu toprakları bıraktıkları için eleştirmiştir.

---

³⁶ Kama nehrinin kuzey kolu olan bir nehirdir (Güner, 2011: 162).

Kama nehri: İdil nehrinin kollarından biridir. Tataristan topraklarının büyük bir bölümünü sular (Güner, 2011: 162).

Çulman: Başkurdistan'da bir yerdir. Romanda geçen Yurmatı neslinin yaşadığı topraklardır.

Tetiş Boyları: Korkunç İvan, Kazan topraklarını ele geçirince, Kazan Tatarlarının kaçıp yerleştikleri topraklardır.

Cayık: Korkunç İvan Kazan topraklarını ele geçirince, bir kısım Kazan Tatarının kaçıp yerleştikleri topraklardır.

Tarlı Köyü: Romanda, Tatarların Hıristiyanlaştırılmaya başlandığına yönelik haberlerin geldiği, adı geçen ilk köydür.

Tarlı Nehri: Tarlı köyünden olan Asan adındaki çocuğun, Rusların; Tarlı ahalisini Hıristiyanlaştırmasına karşı Künbaktı köyüne yardım almak için gittiği sırada düştüğü ve boğulma tehlikesi geçirdiği nehirdir.

Çuvaş ve Mukşı Köyleri: Bu köyler, Ruslar tarafından zorla Hıristiyanlaştırılmış köylerdir. Sürekli diğer Tatar köyelerine örnek olarak gösterilmişlerdir.

Etrec: Tarlı ve Künbaktı köyü Hıristiyanlaştırma politikası ile karşı karşıya kaldığı vakitlerde, Künbaktı köyünün Ruslara karşı beraber hareket etme teklifine bize, "uğramazlar" diyerek geri çeviren köylerden biridir. Kısacası, "Bize dokunmayan yılan bin yaşasın" demişlerdir.

Çuki Dağları: Büyük olmayan, fakat her birinin arkasında plato ve çöküntülerin olduğu dağlardır. Künbaktı halkı, köyleri yandıktan sonra ilk bu toprakları yurt edinmeyi düşünmüşlerdir. Dağ platolarının bazıları çok büyük, İdil'e çok yakın, seyrek ormanlık çalılık ile kaplanmış alanlardır.

İnce Göl: Üleme'nin arka tarafındaki dağın alt taraflarında kalan uzun bir göldür.

Üleme Nehri: Kalın orman ile kaplanmış olan, adeta ormanın içinde kaybolan bir nehirdir.

Acem Köyü: Yeni yurt aramak için yola çıkan Künbaktı halkına yolda rastlayan Buraş ve Kazım adındaki iki atlının yaşadığı köyün adıdır. Algazi Nehrine yakın kurulmuştur. Bu köyde geçim, avcılık ve balıkçılıkla sağlanır. Bütün işleri tarımdır. Arpa, buğday ve yulaf yetiştirmektedirler.

Şomgatı: Rus köyüdür. Gökgöz köyünün hemen yanında yer alan bir köydür. Tatar köylerindeki avcılar, avladıkları hayvanların derilerini Şomgatı'daki Ruslara satarlar. Onlar da Kazan'a gönderirler.

Ulu Göl: Yoldaş önderliğindeki Künbaktı ahalisinin yeni yurt edinmek için yerleştikleri topraklara yakın bir Göldür.

Avıl (Köy): Künbaktı halkının, Yoldaş ile birlikte yeni yurt edinmek için gelen kişilerin yerleştikleri topraklara kendilerinin verdiği isimdir.

Utarlı Köyü: Avıl köylülerinin alışveriş yapmak için geldiği köydür.

Şemek Köyü: Avıl kişilerinin (Yoldaşlar) alışveriş için geldiği köylerden biridir.

Sibir: Kürek cezasına çarptırılan mahkûmların sürgüne gönderildikleri yerdir.

Biya Çayı: Kürek cezasına çarptırılıp Sibir'e sürgüne gönderilen mahkûmların yolda kaçıp saklandıkları yerdir.

Bileü: Burtay'ın muhafız müdürü Candar tarafından öldürülmesiyle ve mahkûmların geçiş güzergâhının köy üzerinden geçmesiyle göç edip geldikleri yeni yerdir.

Bileü Gölü ile Zöye arasına yerleşmeye karar vermişlerdir.

Yanavıl: Bikhoca'nın yeni köy olarak yerleşmek istediği fakat Gölün kıyısında bebek sesinin geldiği iddia edilen topraklardır.

Biş Köyü: Yanavıl'dan iki kilometre uzaklıktaki Rus köyüdür. Bu köylüler Zöye'ye balık avlamaya gelmektedirler.

Mileşlik (Üvezlik) Köyü: Üvez ağaçlarının çokluğundan dolayı bu köyün tuğrası, mührü haline gelmiş bu ismi koymuşlardır.

Mileşlik köyü; Orman, bataklık, göller arasında yer almaktadır. Ana yoldan başka köylere giden yolların da dışında kalan bir köydür. Buraya ne mahkûmlar uğrar ne de Rusların domuzları rahatsız eder.

Ceple Gölü: Yeni gidilen topraklarda kurulan Mileşlik köyünün hemen yanındaki göldür. Temiz sulu olan bu göl, Mileşlik köyünün balık ihtiyacını karşıladıkları, hayvanlarını sulamak ve çiftçilik yapmak için yeterli ve güzel bir göldür.

Beki Pazarı: Boynuzlu iri mallar ve atların satılmasıyla ünlü bir pazardır. Hayvan pazarıdır denilebilir.

Yalçık Pazarı: Buğday satışıyla tanınan, gıda satışına yönelik pazardır denilebilir.

Ataklı Şemek Pazarı: Çömlek ve altın-gümüşten yapılmış, bezenmiş eşyalarıyla, cam satmasıyla ünlenmiş pazardır.

Şomgatı Pazarı: Malların çeşitliliği yönünden başka hiçbir yere benzemeyen, civarın en büyük pazarıdır.

İrınbur: Şu anda halen var olan Orenburg Şehrinin Tatarca adıdır.

Spiridon: Atların dinlenmesi için bırakıldıkları ve tüccarların dinlenip birbiriyle tanışmak için kullandığı Han ya da yurt tarzı bir mekândır.

Öyaz Kalesi: Tetiş'te kurulmuş bir kaledir. Ruslar etraftaki Tatar köylerinin çoğunun kontrolünü bu kale sayesinde yapmışlardır.

Kaz Gölü: Toprağı kireçli, verimsiz, sürüldüğünde de sabanı tahrip edebilen toprakların kıyısının olduğu göldür.

Naratbaş Köyü: Birkaç Rus din adamanın gelip Hıristiyanlığa geçmesi için teşvik ettiği köydür. Köylüler toplanıp din adamlarını döverek köyden kovmuşlardır.

Yalçık Köyü: Çoğunluk olarak Çuvaşların yaşadığı köydür. Mikluvşa Dede'nin yaşadığı yerdir. Feshi, Zahide'yi kaçırap ilk olarak bu köye gelmiştir.

Hanife Yolu: Eski adı "Su Böler Yol" olan bu yol, Hanife'nin burada doğum yapmasıyla "Hanife Yolu" adını almıştır.

Bogorodskoye: Feshetdin'in dostu Dimitriy'nin, anne ve babasının yaşadığı yerdir. Feshetdin, tomrukçuluktan sonra bir süre burada yaşamıştır.

Morzalar: Tataristan'ın Apas bölgesinde yer almaktadır. Beyzade Hamza'nın köyüdür. Bir zaman sonra Feshetdin'in de olaylar çıkarmasıyla bu köy isyan eden köy olarak görülmüştür.

Batır Köyü: Çuvaş Cumhuriyetinde var olan ve çoğunlukta Tatarların kaldığı bir köydür. Feshetdin'in ve Zahide'nin kaçarak nikâh yapmak istedikleri köydür.

Ütemés: Mevletşah'ın köyüdür. Bu köyden de tomrukçuluk için adam toplanmıştır.

Ursak Köyü: Tomrukçuluk için adam toplanan köylerden biridir.

3.6. Zaman

“Kaçkın” romanında zaman farklı yüzyılları kapsamaktadır. Yazar Nebiullin, romanı 14. Yüzyıldaki olaylardan başlatıp 21. yüzyıla kadar Tatarların yaşadığı sıkıntıları anlatmıştır. Bizler de romanda bazı önemli tarihleri incelemeye çalıştık.

İncelemesini yaptığımız zaman kavramında bazı tarihî devirler üzerinde durmakla beraber, yıl içerisinde etkili olan mevsimler ve önemli günleri de gösterdik.

3.6.1. Tarihi Dönemler

Yazar Nebiullin, 2001 yılında neşretmiş olduğu “Kaçkın” adlı tarihî romanında zaman aralığını geniş tutmuştur. Zaman aralığının geniş tutulmasıyla beraber farklı tarihî devirlere yer veren Nebiullin; 14. asırdan başlayıp 21. asra kadarki devirleri ele almıştır.

3.6.1.1. Ondördüncü Asır

Bu dönem Altın Orda döneminin Toktamış ile tekrar yükselişe geçtiği dönemdir. Fakat romanın içeriğine baktığımızda aslında yükselme döneminin tarihî kaynaklara dayanarak 1379- 1397 yılları arasında olduğunu görmekteyiz. O halde diyebiliriz ki, yazar bu romanda Altın Orda Devletinin; özellikle yükseliş döneminin son zamanlarını ele almıştır. Kaçkın romanında şu şekilde geçmiştir:

“Babası vefat eden İsmail Han, bütün nesli ile kuzeye Altın Orda topraklarına girip sığınmaya mecbur kaldı. Şimdilik Altın Orda Han’ı Toktamış, cömertlik göstererek verimli otlakları, ormanlı arazileri, zengin su kaynakları olan yerleri İsmail Han’a verdi.” (Nebiullin, 2001: 1)

Ondördüncü asırda gerçekleşen bu olayda İsmail Han, Toktamış Han’ın toprakları olan Altın Orda Devletinin topraklarına sığınmıştır. Toktamış Han ise sığınan İsmail Han’ın hem sığınmasını kabul etmiş hem de verimli topraklar vermiştir. Romanda bir başka yerde ise şöyle geçmektedir:

“İsmail Han’a haber geldi: Timur ordusu İnk nehriyi geçtikten sonra, Toktamış Han’ın Ordusunu yıkıp geçiyorken, ordu hiç şüphesiz onların yurtlarını da yıkıp geçecekti. Yolunda Almalı Sultan’ının anasını, akrabalarını yok edecek, tek oğlu Yurmatı’yı köle edecekti. O yüzden İsmail Han oğlu Almalı Sultanı ırkını, kalan malını kurtarmak için yazlıklara gönderdi” (Nebiullin, 2001: 2). Burada ise yine Ondördüncü asırda Timur’un hem Altın Orda Devleti’nin Han’ı Toktamış ile hem de Orda Devletinin topraklarına sığınan İsmail Han ile savaştığı görülmektedir.

3.6.1.2. Onaltıncı Asır

Yazar romanda Kazan Hanlığı dönemi hakkında bilgi vermemiştir. Sadece Üçköl köyüne gelen ve köyden köye gezip insanları Rusların tehlikesine karşı tembihlemeye çalışan ve Hızır Aleyhisselam’a benzediği ifade edilen yaşlı adam, Kazan hakkında bir düşüncesini şöyle ifade edilmiştir:

“Açıkçası, kendiniz de öğrenmişsinizdir, Kazan Hanlığı boşuna terkedildi. Rus kâfirleri buraya çok gelip gitmediler” (Nebiullin, 2001: 10). Elbette yazarın burada bu ifadeyi neden kullandığını tam olarak bilmiyoruz. Çünkü tarihî kaynaklardan bize ulaşan bilgilere baktığımızda, Kazan Hanlığına giren Rusların 1552’de korkunç bir katliam yaptıkları son yıllardaki bütün tarih kaynakları yazmıştır (Kurban, 2014: 195-215).

Böyle bir durumda Kazan Tatarlarının, Kazan’dan çıkmaması ya da kaçmaması ölüme bile bile gitmek olacaktı. O halde yazarın “Kazandan boşuna çıkıldı” ifadesini kullanmasından dolayı eleştirdik. Romanda tam olarak şu şekilde geçmiştir:

“Kendinizde anlamışsınızdır şimdi, Kazan Hanlığı boşuna terkedildi, Rus kâfirleri buraya çok gelip gitmediler. Kış geldi. Yollar kapandı. Şimdi de işte yaz geldi. Yollar açıldı. İdil anamızda kayıklar yürümeye başladı. Ruslar buraya çıkıp gelebilirler, gözetleye durun” (Nebiullin, 2001: 9).

Romanın devamına baktığımızda aslında Rusların Kazan’ı işgal ettikten sonra hava koşulları nedeniyle Kazan’a gidemedikleri, İlkbahar döneminde askerlerle beraber Kazan’a geldiklerini görüyoruz. Romanda bununla ilgili şöyle yazılmıştır:

“Atlı Rus takımı kendisini çok bekletmedi. İlkbahar’ın ekim vakti geldiğinde, bütün köylerin insanları kırdı, tarlalarında bitmez-tükenmez işlerindeydiler. Bu nedenle onlar; köylerine girenlere hiç karşılık vermediler denilebilir. Köylerine dalıp, yerleşip, gerektiğinde de yakıp yıkıp, küçük görüp alay eder gibi adeta halka kan kusturup sanki eğleniyorlardı” (Nebiullin, 2001: 9).

Onaltıncı Asır yani Kazan Hanlığının yıkıldığı bu dönemle ilgili çeşitli tarihçi ve yazarlardan bazılarının konuyla ilgili aktardıkları şu şekildedir:

Pultar’ın aktardığına (2008) göre:

Kazan’ın düşmesinde, Kazan’daki iç bölünmelerin ve orada Moskova’ya yaklaşmış olan Hanzadelerin büyük rolü görülmektedir. Onlar, Osmanlı gücüne güvenen Kırım Hanı’na karşıydılar. Kırım Hanları ise, Osmanlıdan aldıkları destek ile Moskova’nın genişlemesini engellemeye çalışıyorlardı. Safa Giray öldükten sonra Osmanlı Devleti Kırımın aracılığıyla Kazan’ı himayesi altına almıştır. Fakat öbür taraftan Osmanlı politikası Kırım Hanlığının çok güçlenmesini de istememiştir. (45-55)

Tarihçi Mihail Hudyakov ise konuyla ilgili şunları aktarmıştır: Ruslar, Kazan kalesinin kapılarını defalarca denemelerine rağmen geçememişlerdir. 1552 yılında Korkunç İvan Kazan’ın üzerine çok büyük bir orduyla gelmiş ve yorgun düşen Kazan’a girmeyi başarmıştır. Kale içine giren Ruslar burada harp bittikten sonra, dehşetli katliamlara başlamışlardır. Rus kumandanları şehirdeki bütün erkeklerin kılıçtan geçirilmesini emretmiş, erkeklerin yanı sıra pek çok kadın ve çocuk öldürülmüştür (Hudyakov, 2009: 134–137).

Sonuç itibari ile bu dönemde yaşanan yenilgi, Tatarların son bağımsız devletleri olan Kazan Hanlığının yıkılmasına neden olmuştur.

3.6.1.3. Onsekizinci Asır

Kazan Hanlığı yıkıldıktan sonra toplumun içinde bulunduğu durgunluk uzun bir süre devam etmiştir. Romanda da görüldüğü üzere Tatarların yaşadığı köylere Rus askerleri sürekli olarak girip çıkmaya ve baskıyı arttırmaya başlamışlardır. “1552 yılında

başlayan Rus esareti, bölgedeki Tatarlar için var olma savaşımını başlatmıştır. Ruslar bu dönemde Tatarların bulunduğu köylere haç ve kılıçlarıyla sürekli olarak gelmişlerdir. Akıl almaz vergiler uygulamışlar” (Kurban, 2014: 267).

1755 yılında Batırşa, yukarıdaki bütün koşullara isyan niteliğinde Ruslara karşı top yekûn bir mücadele başlatmıştır. İsyanın hafiflemesi ve durdurulabilmesi için dönemin Çariçesi Yelizaveta Petrovna, birçok geri adım atmıştır. Vergiler hafiflemiş, Hıristiyanlaştırma politikası yavaşlatılmıştır. 1756 yılında Batırşa yakalanmış olsa da aslında bu isyan bir sonraki dönemlerde Ruslara karşı yapılacak mücadelelerin kaynağı olmuştur diyebiliriz. Romanımızda da görülüyor ki özellikle 18. yüzyılda Ruslara karşı köylerde çetin mücadeleler veriliyor. Tatarlar buralarda her şeye katlanıyor fakat dini Mübin olan dinlerine el uzatılmasını, yok edilmek istenmesini engellemek için her yolu denemişlerdir (Yüziyev, 2001: 175-176, Kurban, 2014: 207-209).

3.6.1.4. Yirmi Birinci Asır

Yazar Yirmi birinci yüzyılın sonlarına doğru dünyanın her yerinde dil, sanat, edebiyat ve tarih biliminin farklı dallarıyla ilgili bir araştırmanın yapılmasını ve araştırmanın sonuçlarını kasetlere kaydedilmesinin istendiğini ifade ediyor.

Bunlardan birisi olarak Doğu Avrupa, Sibirya bölgesi için sorumlu komisyonlardan birisi Beşeri Bilimler Komisyonu diye adlandırılmıştır. Komisyonun içerisinde; tarihçi, filolog, yazar, mühendis, psikolog ve bunlara soru yönelten ve konuları toparlayan başkan bulunmuştur. Bu kişiler her alandan haberdar olan genç bilim adamlarıdır. Bu bilim adamları dil, din, teknoloji ve edebiyat hakkında tartışmalar yapmışlardır. Bu tartışmalar şu şekildedir:

Tarihçi: İnsanın insanı öldürmesini, savaşlar yapmasını eleştirmektedir. Tarihte yazılanların çoğunun gerçekte tam aksinin olduğunu iddia etmektedir. Tarihî doğru bir şekilde yazmayan tarihçileri, tarihî kesinlikle affetmeyeceğini belirtmektedir.

Psikolog: Savaş konusuna psikolojik açıdan bakan psikolog, insanın aslında ilk olarak kabile halinde var olduğunu ve av, verimli topraklar için başka topraklara psikolojik olarak ihtiyaç duyduğundan dolayı savaştığını iddia eder. Tarihi Rusların kendi

dileklerine göre şekillendirdiklerini, istedikleri gibi tarihî olayları çarpıttıklarını söylemiştir.

Halkları alt tabakada tutarak yöneten Rusların, bu siyaset ile tabi rahatlıkla elinde tutabilmeyi başardığını aktarmıştır.

Devrimden sonraki yıllarda Rusya'nın tabi halkların koşullarını düzeltecek iddiasıyla başlattığı; “eskiliği temeline kadar yıkarak yeni hayat kurarız” sloganının boşuna gittiğini ve 1941–1945 yıllarından sonra bile yerli halkın, Ruslar tarafından bir hayvana benzetildiğini ifade etmiştir (Nebiullin, 2001: 84).

Başkan: Rusların uyguladığı katı siyasetten aslında en fazla kendilerinin etkilendiğini ve zarara uğradıklarını iddia etmiştir.

Milletlerin, tarihi kendi keyiflerine göre yazmalarını, tarihçilerin de buna ortak olmasını şiddetli bir şekilde kınamaktadır. Tarih insanın istediği gibi yürümez, onunda kendi kanunları vardır. Bunun için yalan üzerine temel kurulduğu zaman, o temelin bir gün yıkılabileceğini anlatmak istemiştir.

Yazar: Milletlerin birbiriyle olan savaşları sırasında bazen kendi topraklarını ele geçiren, insanları öldüren padişahların nefret uyandırması gerekirken, toprakları ele geçirilenler tarafından yüceltilmesinin ilginçliğine dikkat çekmiştir.

Rusların en alt tabakasından olan bir Rusun bile “O Tatar, sen ise Rus kafasıyla onun yönetimi altında mı çalışıyorsun?” (Nebiullin, 2001: 79) demesini hayret verici olarak görmektedir. Bunun asıl nedeni olarak da, Rus milletindeki ideolojik eğitimi göstermiştir.

Sosyalist rejim döneminde kimsenin gerçek edebiyata yaklaşmadığını, özgür bir düşünceye sahip olamadığını, aksini yapan yazarların helak olduğunu aktarmıştır.

Komünist rejimin çökmesiyle edebiyatın biraz rahata erdiğini fakat bu sefer de yazarların birbirleriyle yarışarak ve mahrem konularını fazlasıyla irdeleyerek toplumun ahlaki yapısının bozulmasına neden olduklarını söylemiştir.

Filolog: Dinin etkisiyle insanın hem kendisine hem de başkasına saygı duyduğunu söylemektedir. Dine inanmanın törelerini yapmakla kabul olunacağını, bunu yapınca da insanın ruhunun güçlendiğini, huzur verdiğini, ümit kıvılcımları yaktığını aktarmıştır. Dilin; doğup, büyüüp, ölmesini tıpkı bir canlıya benzetiyor. Türk

lehçelerinin kelime kökeni olarak Rus dilinde birçok kelime barındırdığını, fakat Rusların bunu görmek istemediğini söylemiştir (Nebiullin, 2001: 80-91).

Dillerin, hangisinin daha eski olduğu ile ilgili olarak kelime kısalığına bakılıp bulunabileceğini iddia etmiştir. Mesela; *baş, göz, kaş* gibi asırlar önce sık kullanılmış sözler ne kadar kısaysa dilde o kadar eski sayılmıştır. Özellikle dil politikasında Ruslar, İdil bölgesindeki halkı, Tatarları Hıristiyanlaştırarak onların dillerini unutmasını hedeflemişlerdir. Çuvaş, Mari, Udmurt, Mordva milletleri Hıristiyanlaşarak dillerini kaybettiler. Sadece Tatarlar buna dayanabilmiş ve Müslüman kalmayı başarabilmişlerdir (Nebiullin, 2001: 83).

Mühendis: Silah üretme, savaş yapma insanın doğasında vardır. İnsanoğlu savaşlardan ibarettir. 20. yüzyıl ortalarından itibaren nükleer silah yapma, onları deneme sıradan bir hal almıştır. Son yüzyılda yapılan teknolojik gelişmelerin insanlığı yok etme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığını söyler (Nebiullin, 2001: 80-91).

3.6.2. Mevsimler

“İlkbahar zamanlarında ekim işleri yapılırdı” (Nebiullin, 2001: 192).

Tatar köylülerinin ekim işlerine başladıkları dönemdir. Romanın çoğu yerinde geçen bu kavramın bazı zamanlarda Tatarların faciaya uğramasına neden olduğunu da ifade etmiştir. Çünkü dünyadan habersiz olan Tatar köylüleri kendi bitmez-tükenmez ekim işlerindeyken, Köylerine gelen yabancıları fark edememiş ve daha sonra bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalmışlardır.

“İlkbahar gelince” (Nebiullin, 2001: 146).

İlkbahar zamanlarında ekimin yapılacağı zamanlarda ormandan İşna dedikleri yani Ormanda tarla açma olayı sık yapılmıştır. Tarla açıldıktan sonra genellikle hem insanlara hem de hayvanlara yarayacak tahıllar ekilmiştir. Buğday, arpa ve çavdar gibi. Bu tahılların içi insanlara, dışı ise hayvanlara besin olmuştur:

“İlkbahar geliyor, Mustafa'nın atlı kişileri ile orman kesmesinde yanlarına atları alıp, sürdüler. Kır'a herkes ekim için gelmişti. Gaynullah ağabey eyeri getirdi” (Nebiullin, 2001: 147).

18. Yüzyılın özellikle ilk çeyreğinden sonraki dönemlerinde Tatarların yaşadığı bölgeleri Hıristiyanlaştırma adına birçok uygulamanın yapıldığı dönemdir.

Bu dönemde vergiler had safhaya çıkarılmış, Köyler camileri yakılmakla tehdit edilmiş, adaletsiz toprak dağıtma uygulamaları yapılmış ve daha birçok zalim uygulamaya Tomrukçuluk da eklenmiştir.

Tam olarak Tomrukçuluk kanununun yürürlüğe konduğu tarih olarak romanımızda 1751 olarak gösterilmiştir.

Tomrukçuluğun daha ne olduğunu bilmeyen bu zavallı köylüler kimisi erken yaşta gidip yaşlı gelmiş, kimisi yaşlı gidip orada vefat etmiş ve birçoğu da yaşlı, genç demeden orada helâk olmuşlardır.

Romanın 159. sayfasında geçen ve dönemin Çariçesi tarafından ilan edildiği belirtilen bu kanunun niyeti aslında temel de yatan Hıristiyanlaştırmadır. Nitekim siyah giyimli din adamları köyleri geldiklerinde, mazlum halka Hıristiyanlığa geçen köyler tomrukçuluktan muaf edilmişlerdir ifadesiyle gerçek niyeti ortaya koymuştur.

Hatırlanacağı üzere 18. yüzyılda yani 1755 yılında kahraman Batırşa bütün bu uygulamaların sonucunda isyan etmiş ve halkı başkaldırma hususunda örgütlemiştir.

“İmparatorluğun 14 Haziran 1751 hükmüyle tomrukçuluk hizmetinde görevli Tatarları, beyzade ve yasaklı Tatarlar dâhil, almaya emir buyrulmuştu. İşte o niyetle Olıs memurları köye gelmişler. Fakat hükme göre bu işe sadece Hıristiyan dininde olmayanlar alınmalıydı” (Nebiullin, 2001: 159).

Ömrü boyunca Feshetdini sevmiş olan Zahide soğuk bir kış ayında başka bir köyden olan Mustafa ile evlenmiştir.

Nebiullin, *Kaçkın* romanında aktardığına (2001) göre:

“Böyle uzun nasihatten sonra Zahide’yi teşvik etmeye çok gerek olmadı, gerektiği gibi nikâh töreni sonra büyük olmayan, düğün töreni geçti ve gençleri köyelerine Balıklı’ya uğurladılar.

Bu bin yedi yüz elli bir senesinin kırılç³⁷ ayı sonlarına denk geliyordu.” (173)

³⁷ Kışın en soğuk zamanı (Nebiullin, 2001: 173).

3.6.3. Takvim

Romanda ilgimizi çeken ve üzerinde çalışma yaptığımız kavramlardan birisi olan zaman kavramını incelerken daha önce hiç rastlamadığımız ay isimlerini fark ettik. Bunun sonucunda Takvim kavramını, zaman kavramından ayrı olarak gösterdik.

Aylar ile ilgili birçok inceleme yapılmıştır. Fakat yazarın kitapta yer verdiği aylar hakkındaki bilgilerin çoğuna Rus kaynaklarından ulaşabildik (Hüseynov, 2019: 80-83).

Yazar, romanda farklı dönemlere ait takvimleri kullanmıştır. Nitekim romanda geçen tarihî olaylar da farklı dönemlere aittir.

Tatarlar, mevsimlere, hava koşullarına ve doğa olaylarına göre farklı zamanlarda halklar arasında batıdan alınan ay adlarını yok etmek için kendi doğa koşullarına göre yeni takvimler oluşturmuşlardır. Bu köklü bir geçmişe sahip olan halkların çoğunda meydana gelmiş bir olaydır. Anadolu'ya baktığımızda bile kendi topraklarımız içerisinde birçok farklı takvimin kullanıldığı görebilmekteyiz. Hiç şüphesiz ki bu farklılıkta başta coğrafi konum etkili olmuştur. Fiziki coğrafyanın birbirinden farklı olduğu ülkemizde, neredeyse her yöre kendine özgü ay adlandırması yapmıştır. Örneğin:

14 Ocak ile 13 Şubat: Kalendar, Zemheri, Yeni yıl, Büyük Ay

Rumi takvime göre Trabzon'da Kalendar, Giresun ve Artvin' de Zemheri, Güneysuda Yeni yıl, Hemşin'de Büyük ay adıyla anılmaktadır. 14 Ocak yeni yılın başlangıcı kabul edilerek çeşitli kutlamalar yapılmaktaydı.

14 Ekim- 13 Kasım: Ohtovi, Üzüm, Darı

Rize'de Ohtovi veya Ohtovri, Trabzon'da Üzüm ayı ve Avara, Giresun'da darı ayı olarak bilinmektedir. Trabzon'da kokulu siyah üzümler olgunlaşmış pekmez yapılmak üzere toplanmakta ayrıca tüm bölgede Giresun ve Ordu'da ise darı olarak anılan mısır toplanarak, kuruması için seranderlere kaldırılmaktaydı.³⁸

³⁸ <http://ozhanozturk.com/2017/08/29/dogu-karadenizde-halk-takvimi-eski-hesap/>

Türk sözlük bilimci Özhan Öztürk'ünde ifade ettiği gibi aslında farklı bölgelere bile bakmaya gerek yok bölgenin kendi içerisinde bile farklı adlandırmalar ve farklı özellikler taşıdığını görebilmekteyiz.

Tatarlar, diğer birçok konuda olduğu gibi takvimler konusunda da Batının ya da Rusların kullandığı ayları değil de kendi coğrafi durumlarını doğa olaylarıyla birlikte ele alıp farklı takvimler oluşturmaya çalışmışlardır.

Bütün bu bilgileri göz önüne aldığımızda denilebilir ki, coğrafi özellikler, doğa olayları takvimlerdeki ayların belirlenmesini sağlamıştır.

Ulusal hava durumu ve doğa olayları özellikle de çiftçi kesimi, toprak işçisi yeni takvimlerin meydana gelmesini sağlamıştır. Buna istinaden kullanılan Tatar halk takvimi şöyledir:

Hüseynov'un aktardığına (2019) göre:

Açay-Ачай = Aç ay: Ocak.

Yarsay-Ярсай = Öfkeli: Ocak-Şubat ayları

Sever- Сәвәр = Şubat- Mart ayı

Kaderleş-Кадерләш = Uzun zamandır beklenen: Mart-Nisan.

Sabay ay-Сабан ай =(pulluk): Nisan-Mayıs ayında

Çeçek ay-Чәчәк ай= Mayıs-Haziran ayı

Balkuvar-Балкуар= Haziran-Temmuz ayı

Almay-Алмай = Elma: Temmuz-Ağustos

Közbagar-Көзбагар=Sonbahar, verimli: Ağustos- Eylül ayı

Közay-Көзай =Sonbahar: Eylül-Ekim ayı.

Bozay-Бозай = Derin sonbahar: Ekim ayı.

Sugımay-Сугымай =Soğuk taşıyan: Kasım- Aralık ayı. (80-83)

Bu takvim bizlere Tatarların bir zamanlar özellikle doğa koşullarına bağlı kalarak oluşturdukları takvimi göstermektedir. Nesilden nesile devam eden bu takvim uzun bir dönem devam ettiği görülmektedir.

“Tatarlarda daha eskilere gidildiği zaman Rus kaynaklarına göre takvimde yakınlaşmanın daha çok yaşandığı ifade edilmiştir. Tatarların en eski zamanlarda

atalarından aldıkları Doğu takvimini kullandıkları görülmektedir” (Hüseynov, 2019: 80-83).

Romanımızda görüldüğü üzere tarihî dönemlere gidildikçe yazar eski takvim dediğimiz yani doğu takvimini Altın Orda Devleti döneminden başlatmıştır. Tatarların kullandığı ve bir başka takvim olan Doğu takvimi Hüseynov’un aktardığına göre şöyledir:

Hemel-Хәмәл=Koç: Mart.
Sevir-Сәвер–Sevir=Boğa: Nisan.
Cevza-Жәүза=İkizler: Mayıs
Sereten-Сәрәтән= Yengeç: Haziran
Esed-Әсәд=Aslan: Temmuz.
Söbile-Сөнбелә=Virgin: Ağustos.
Miyzan-Мизан=Terazi: Eylül
Gakrep-Гакрәп=Akrep: Ekim.
Kaves-Кавәс=Yay: Kasım
Cedi-Жәди= Oğlak: Aralık
Delüv-Дәлү= Kova: Ocak.
Hut-Хут=Balık: Şubat (Hüseynov, 2019: 80-83).

Bu takvimin aylarına göre; Mart yılın ilk ayıdır. Aynı zaman da ilkbahar ve baharın başlangıcı, Nevruz kutlamalarının yapıldığı aydı (Hüseynov, 2019: 80-83).

Sonuç olarak; Tatarlar farklı zamanlarda, farklı ekolojik ve etnolojik nedenlerden dolayı çeşitli takvimler kullanmışlardır. Kimi takvimleri doğa olaylarından almışlar kimilerini de hayvan adlarına bağlı kalarak oluşturmuşlardır. Dolayısıyla incelediğimiz romanımızda da farklı dönemlere ait farklı takvimler kullanılmıştır.

Eylül ayı: Bizmen Ayı

Eylül ayı, soğukların yavaş yavaş kendini hissettirmeye başladığı aydır. Henüz soğuklar tam olarak kendini hissettirmez fakat sıcaklıklar da etkisini kaybetmiş oluyor. Eylül ayı; Havanın değişime başladığı aydır denilebilir. Bu ay, bir mevsim geçişi

niteliğindedir. Çünkü çok sıcak olan Ağustos ayı ile havanın soğumaya başladığı Ekim ayı arasındadır.

Çiftçilikle uğraşanlar için kışa hazırlık yapılan son aylarından birisidir. İşte Eylül ayında Tatar köylüleri kışa yönelik olan bütün hazırlıklarını bitirmek için var güçleriyle çalışmışlardır. Mesela romanda geçen Künbaktı ahalisi her yıl soğuk aylar olan Ekim ve Kasım aylarında yaptıkları biçmeleri o sene Eylül ayının güzel, güneşli günlerinden faydalanarak yaptıkları ifade edilmiştir.

“Künbaktı ahalisi, köylerine geri dönerek, rahat bir gün geçirdiler. Ekin işlerini hallettiler. Ama deste vuruşunu onlar önceki yıllar gibi kışın soğuklarına bırakmadılar. Baharın kuru günlerinden faydalanarak, bizmen³⁹ ayında yaptılar” (Nebiullin, 2001: 44).

Burada öyle görülüyor ki, doğa koşulları bizlere Hangi ayda nelerin yapıldığını göstermektedir. Nitekim romanda geçen diğer ayları da ele aldığımızda bunu daha açık bir şekilde görmekteyiz.

Ekim ayı: Kelew ayı

Soğuk rüzgarların esmeye başladığı, kara bulutların gökyüzünü kapladığı, güneşten eser kalmadığı Ekim ayında bütün kırsal kesimlerde yaşayan insanlar için kışa hazırlığın bitmiş olması gereken aydır. Çünkü romanda da ifade edildiği gibi bu ay içerisinde mecburiyet dışında soğuktan dolayı hiçbir iş yapılmaz:

“Ekim ayının, soğuk rüzgârları başladı. Üleme tarafından kuzey-batıdan esen yel daha büyük acı getirip herkesin canını üşütüyordu. Rüzgâr kendisi ile beraber karı-yağmuru, bulutu kovalayarak getiriyor. Renksiz bulutlar böyle de dertli günde daha da nursuz, melül gönlünü soğutarak artıyordu” (Nebiullin, 2001: 45).

Anadolu’da ise Ekim ayı, geleneksel olarak, toprağın bozulup ekildiği dönem olup “ekim” denir. “ekim-biçim”, “ekim-dikim” (Eyüboğlu, 1995: 224).

---

³⁹ Kantar, el kantarı (bizmen ayı- Eylül ayı) (Nebiullin, 2001: 44).

Sönbêle ayı: 22 Ağustosun Başlar

Romanda geçen Sönbêle ayı Ağustos ayının sonlarını ifade etmiştir. Hasta olan Şahide'nin bu ayda yatması, dinlemesine kendi sağlığına iyi geleceği ifade edilmiştir:

“Eşyalar çok fazla acınacak halde değillerdi elbette, yastığın üstün de Mustafa'nın helali olan eşi Şahide hastalanmış yatıyor, çoğu gibi onunda sönbêle ayında yere yatması iyi geldi ona... Belki son günleri yaklaşıyordu” (Nebiullin, 2001: 94).

Nebiullin'in *Kaçkın* romanında aktardığına (2001) göre:

Gece boyunca yağın yağmur sabahleyin de durmadı. Aksine, soğuk rüzgâr artıp, sert yağın yağmur zaman zaman donup kara dönüşüyordu. Kuzeyden esen rüzgâr kendisi ile kat-kat mavimsi bulutları toplayıp getirdi. Onlar yığılıp yere düşmeye yakın hale gelip, az mı-çok mu büyüüp duran tepeleri kaplar ve dağ eteklerine dikilip kalmaya gayret ederler gibi. Fakat kuvvetli rüzgâr, bu bulutları orada bulundurup duruyor, dinlenmeye fırsat vermiyor, düzlüğe kovup indirmeye ve mecburi gibi yere değer-değmez yükseklikte sonsuzluk yollarına devam ediyordu.” (93)

Anadolu da Ağustos ayı yılın en sıcak aylarından birisi olarak bilinmektedir. Fakat romanda yukarıdaki paragrafta Sönbêle ayının hangi hava koşullarına sahip olduğunu gösterdik. Bu şekilde farkın olması bizlere coğrafi konumun hava koşulları üzerindeki etkisini göstermektedir.

Saratan: 22 Hazirandan Başlar

Doğa alaylarına müteakiben diyebiliriz ki bu ay, yazın en sıcak aylarından birisidir. Romanda geçen felakete baktığımızda yağmurun dindiği, güneşin açtığı bir aydır; “Peki yazın en sıcak ayında yağmurun ne işi var” diye bir soru akla gelebilir. Elbette burada yaz yağmurlarının yağmış olduğunu tahmin edebilmekteyiz. Nitekim yaz yağmurlarının birikintisiyle göl taşmış ve afeti meydana getirmiştir. Bu ayda meydana gelen afet şöyle anlatılmıştır:

Bu defasında Bibikamal uzun zaman bekleyip doğurduğu küçük kızı Aysılunu dedesi ile nenesine göstermek için Yomralıya ziyarete gitti. Sepet örgülü yumuşak arabaya on yaşındaki oğlu Hamza'yı da almıştı, bir haftadan fazla misafir oldular. Sabah kuvvetli yağmur yağıp durduktan sonra Yomralı'dan saratan ayının bir gününde yola çıktılar. Yağmurdan sonra gün açılıp ısınmıştı. Birazdan Zöye kıyısına da yaklaştılar. Bu vakit Zöye köpüklenmişti, suyu bulanıktı, normal halinden baya farklıydı (Nebiullin, 2001: 104).

İşte romanda aktarılan bu köpükleşmeden sonra Zöye taşmış, Bibikamal ve çocuğunun ölmesine neden olmuştur.

Hemel: Mart-Nisan Ayları

Yukarıda Tatarların kullandığı Doğu takvimi hakkında bilgi verirken Hemel yani Mart ayından bahsetmiştik. Mart ayı, Doğu takvimine⁴⁰ göre yılın ilk ayı ve baharın gelişini temsil eden Nevruz⁴¹ ayını ifade etmektedir. Romanda Mart ayını incelediğimizde aşağıdaki bilgilere ulaşmaktayız. Bu bilgilere göre ilk doğan bebeğin yaylada babasının yanında doğması gerektiği ifade edilmiştir. Romanda şu şekilde geçmektedir:

Öyle bir zaman, Yoldıbay çevresinde gün geçiren Başkurt başçavuşu, kendi kızını Aktübe çevresindeki neslin rehberi olan oğluna istedi. Yeni gelin yanında damadın iki yıla kadar misafir kalması âdeti var orda. Yalnız damat yaylasına gittiği zaman kar eriyip, taşmaya başladığı zaman, çocuğun hemel aylarına doğru gelmesi gerek. Çünkü birinci çocuğun babasının yaylasında doğması gerekti (Nebiullin, 2001: 130).

---

⁴⁰ Tatarlarda daha eskilere gidildiği zaman bazı Rus kaynaklarına göre Takvimde diğer Türk boyları ile yakınlaşmanın daha çok yaşandığı ifade edilmiştir. Tatarların en eski zamanlarda atalarından aldıkları ve adının Doğu takvimi olduğunu tespit ettiğimiz takvimi kullandıkları görülmektedir (Hüseynov, 2019: 80-83).

⁴¹ Nevruz, Türk boylarının genel ve ortak bir tarihi değeridir. Nevruz, Türk tarihinin, Türk millî tefekkürünün, halk felsefesinin bayramıdır. Bu bayram, Azerbaycan, Başkurt, Gagauz, Hakas, Karaçay, Kaşkay, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Türkmen, Uygur gibi bütün Türk boyları tarafından bilinip, kutlanmaktadır (Kafkasyalı, 2005: 149-150).

Sev r: Boĝa: Nisan- Mayıs.

Yukarıda, Hemel: Mart-Nisan Ayları başlığı altında Mart ayından bahsederken, havanın güzel olmasından, baharın geldiğinden bahsetmiştik. Havanın bu kadar düzeldiği Mart ayından sonra Nisan-Mayıs ayında havanın soğuk olarak gösterilmesinde bilgi yanlışlığı var mı diye düşünülebilir. Fakat romandan yaptığımız aşğıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi bahsedilen bölgede hava koşullarının çok farklılık gösterdiğini ifade edilmiştir. Dolayısıyla ay isimleri aynı bölgenin farklı yerlerinde farklı zamanlara göre isimlendirilmişlerdir:

Tabiatın hali orada farklıdır. Mayıs ayında da Göllerde buz oluyor, keskin kar fırtınası boranlar oluyor. Onların biri beş konak boranı diye adlandırılmış. Rivayete göre, sıcak güneşli bir günü beş aile hafif giyinmiş durumda, başka köye misafir gitmişler. Geri dönerken korkunç kar fırtınası çıkmış. Onların hepsi de ölmüşler. Ondan sonra sebir ayında olan bu kar fırtınası beş konak diye adlandırılmaya başlanmış (Nebiullin, 2001: 132).

Kırıl ç ayı: Aralık- Ocak Ayı

Romanda adı geçen Kırıl ç ayı, H seynev'un⁴² aktardıklarına göre Tatarların kullandığı Doĝu takviminde onuncu ayı ifade eder. Dolayısıyla Doĝu takvimine göre adlandırılmış bir aydır. Onuncu ay en soğuk aylardan birisidir. Romanda, hava durumu ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Yaptığımız çalışmalarda tespit ettiğimize göre Doĝu takvimine⁴³ göre olan Ocak ayı soğuk aylardan birini temsil etmektedir. Romanda bununla ilgili ifade şöyle geçmektedir:

“Böyle uzun nasihatten sonra Zahide’yi teşvik etmeye çok gerek olmadı, gerektiği gibi nikâh töreni sonra büyük olmayan, düğün töreni geçti ve gençleri köylerine Balıklıya uğurladılar. Bu bin yedi yüz elli bir senesinin Kırıl ç ayı sonlarına denk geliyordu” (Nebiullin, 2001: 173).

---

⁴² Hüseynov, Z. A. (2019, 4 Nisan): <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1514>

⁴³ Bkz. 76-78

3.7. Milli Hafızada Yer Etmış Tarihî Olaylar

Nebiullin'in yazmış olduğu "Kaçkın" romanında geçen bazı efsanevi olayları aşağıda gösterdik. Netice itibari ile burada gerçekten efsanelerin Tatar halkı üzerinde etki bıraktığı görülüyor. Romanda geçen efsaneler şu şekildedir:

"Kaçkın" romanında yer alan ve gerçekten asırlarca halkın hafızasında yer tutmuş bazı olaylar (Toktamış Han ile Timur arasındaki mücadeleler, romanda geçen Ciankul karakterinin kendini minareden aşağıya atması, Rus çarı İvan'ın Kazan Hanlığını işgal etmesi, Batırşa ayaklanmasının romanın kahramanlarından olan Feshetdin ile temsil edilmesi, köylülerin yeraltından bebek sesleri duymaları) olmuştur.

Romanda ifade edilenlere göre Altın Orda Devletinin Hanı olan Toktamış ile dönemin Semerkant Emiri Timur arasında çatışmalar yaşanmıştır. Romanda şu şekilde ifade edilmiştir:

"Toktamış Han'ın askerleri, Aksak Timur'un askerleri ile savaşmaya cesaret edemiyorlardı. Bütün yörelerini doldurup, Çulman nehri boyunca kendi topraklarını düşmana, bırak-bırak Cayık ırmağından itibaren geri çekiliyordu" (Nebiullin, 2001: 1-2).

Romanın kahramanlarından birisi olan Ciankul, atalarının Kazan Hanlığını terk edip gitmesinden şu şekilde bahsetmektedir:

Ciankul sönmüş muma itibar etmeden, karanlık oda da bir ileri bir geri, oraya-buraya gidiyordu. Bazen, o; pencereye gelip yarım aya, uzaktaki parıldayan yıldızlara bakıyor ve önceki düşüncelerine devam ediyordu. Onun gibi babalarının da, babalarının babaları hakkında da hatıralar yoktu. İvan padişah, Rusları grup olarak köyden köye, yayladan yaylaya Tatarları talan ettiği zamanlarda, bütün Kazan Hanlığı topraklarının alt-üst olduğu yıllarda babaları neler yapıyordu? Ne yaparak Çulman -Zey topraklarındaki çok güzel yerleri bırakıp gitmişler, neden İdil'i geçip, onun sağ tarafında, Üleme boylarına gitmişler? (Nebiullin, 2001: 26-27).

Yukarıda ifade ettiğimiz 18. yüzyılda yaşamış olan Ciankul, aradan yaklaşık iki yüz yıl geçmesine rağmen millî hafızadan asla silinmeyecek olan Kazan Hanlığının yıkılışını ele almıştır. Tatarların son bağımsız devleti olan Kazan Hanlığı, 1552'de

yıkılmasına ve aradan dört buçuk asır geçmesine rağmen bütün acılarıyla tazeliğini korumuştur.

Romanın bir başka yerinde ise Ciankul'un köyü için kendini feda ettiği hafızalara şu şekilde yer edinmiştir:

“Tekbirinden sonra yaşlı Ciankul ellerini açarak minareden yere atladı. Rusların mescidi yakmalarına gerek kalmadı. Beklemedikleri bir durumla karşılaşan Ruslar kalakaldılar. Onları tuhaflştırıp, minareden atlayan kendi kendini öldüren yaşlının bedeninin yanına toplandılar. Birbirlerini ite-kaka bu acayip, şaşirtıcı yaşlıya bakmak istiyorlardı onlar. Hepsi yanlarında tüfeklerini de almayı unuttular. Bu aksakalın köyü için, halkı için, dini için, kendi kendini acımadan kurban etmesi onların akıllarının almadığı bir durumdu. Şimdi tek dilekleri bu kahır vuran sihirli köyden çabucak kaçmaktı” (Nebiullin, 2001: 40).

Kendisi Künbaktı köyünün yaşlılarından olan Ciankul, köy camisinin minaresinden atlayarak Ruslara karşı savaşılmadan onların köyden kaçmalarına ve çok uzun bir zaman gelmemelerine neden olmuştur. Ciankul'un minareden atlayarak kendini kutsal dini için feda etmesi başta Künbaktı ve Tarlı köyleri olmak üzere etraftaki bütün köylere yayılmış ve Ruslara karşı sembol haline gelerek, yeni mücadelelerin ateşleyicisi olmuştur (Nebiullin, 2001: 40).

Tatarların daha önceden de kurdukları devletler olmuştur. Bulgar Devleti, Altın Ordu Devleti gibi bunlar Tatarların ataları tarafından kurulmuştur. Fakat hiçbirisi Kazan Hanlığının yıkılışı kadar acı olmamıştır. Romandan yaptığımız şu alıntıya göre Kazan Hanlığının yıkılmasından sonraki Tatarların durumu şöyle yansıtılmıştır:

Tarlı ve Künbaktı' da olan facialar başka köylere dağılıp ulaştı. Köyler, Rusların böyle yırtıcılığından nefret ettiler. Onlar kendileri toplandıklarında da, namaz kıldıkları mescitlere toplandıkları zamanlarda da, ayrı grup olarak sohbet ettikleri zamanlarda da, hatta tesadüfen yolda karşılaşan iki tanışın dillerinde de bir haber oldu. Yaşlı Ciankul görüp, işiten kişiler gönüllerinde onun faciası özgürlükten nefret, kötülerin dinine karşı düşmanlık hislerini doğuruyordu. Böylece onun ölümü de bir sembole dönüştü (Nebiullin, 2001: 42).

Bunların dışında romanda geçen şu efsanevi olay da unutulmamış ve hafıza da yer etmiştir:

Fakat Yanavıl'a temel atarken bu yer uygun olmaz diye uyarılar da oldu. Köylüleri şüphelendiren bu fal, Latife ninenin rüyasından başladı galiba.

-Uzaktan, yer altından mı desem ince bir ses gelmeye başladı. Dinledikten sonra ben onu bebek sesine benzettim. Bebek durmadan ağlıyor. Ses kışın fırtınalı günlerindeki sert rüzgârın düdük çalması gibi oluyor, sanki birini çağırıyor, birine acılarını anlatıyor.”

Yaşlı kadın etrafına toplanan kadınlara kızlara, çocuklara baktı ve sözüne devam etti:

-Rabbime kendimi emanet ettim ve bu sesin sahibini aramaya gittim. Ses Bileü Gölü kıyısının altından geliyor gibi oldu. Orada benim karşıma bir kadın çıktı. O kadın diyor ki siz, Bileü Gölüne; benim bebeğimi kundaklandığım yere yerleştiniz. Benim çocuğum doğunca hemen öldü. Şimdiyse o sizin gelmenizi beğenmeyerek, onu rahatsız ettiğiniz için ağlıyor. Anlamanız gerekecek, bu köyde size huzur olmaz. Bunu düşünün. Bu sözlerini söyleyerek bu kadın gözden kayboldu. Bebek sesi de kesildi. Uyanınca kendimi soğuk terde buldum (Nebiullin, 2001: 70).

Efsaneleşmiş olan yukarıdaki olaya bakıldığında aslında Bileü Göl'ü de ismini bebek kundaklamadan almıştır. Aynı zaman da bu topraklar mesken edildikten kısa bir süre sonra birçok aksilik yaşanmaya başlamıştır. Atlar düşmeye, sürülerden koyunlar çalınmaya başlanmış ve efsaneye olan inanç yüzünden bu toprakları da bırakıp başka topraklara gitmişlerdir.

3.8. Kaçkın Romanında Hıristiyanlaştırmayla İlgili Tarihî Anılar

“Kaçkın” romanında üzerinde en fazla durulan ve Tatar halkının en hassas noktalarından birisi olan dinleri üzerinde baskıların hangi politikalarla yapıldığını “Kaçkın Romanında Hıristiyanlaştırmayla İlgili Tarihî Anılar” başlığı altında inceledik. Rusların, Müslüman Tatar halkını ve diğer inanışlara bağlı olan halkları Hıristiyanlaştırmaya yönelik faaliyetlerini bu bölümde aktardık.

Tatar Edebiyatı, çok eski asırlara dayanan; çeşitli basamaklar ve devirler halinde ilerlemiş tarihe sahip olan bir milletin edebiyatıdır. Bu edebiyatın başlangıç tarihini kesin çizgilerle ifade etmek mümkün değildir. 922 yılında kendi rızalarıyla Bulgar devleti zamanın da İslamiyet’i resmi din olarak kabul etmişlerdir. Bundan sonraki süreçlerde de kimsenin dinine karışmamış, milletlerin dinlerine karşı hoşgörü içerisinde davranmışlardır (Taşağıl, 2000: 472).

Romanın genelini incelediğimizde, 1552 yılında Kazan Hanlığının Rusların eline geçmesiyle birlikte özellikle 16. yüzyıldan itibaren Tatarların karşı karşıya kaldığı en büyük politika Hıristiyanlaştırma politikası olduğunu görmekteyiz.

Bu durum romanda şöyle ifade edilmiştir: “Bu kadar engel yetmedi, mümin-Müslümanlardan İslam dinini bırakmalarını istediler, kendi dinlerini zorla benimsetmeye çalıştılar. Allah’ım, Tatar halkı her şeye razı oluyordu. Hayatın bütün zorluklarına dayanıyorlardı. İçki haletine, ruhuna, ruhunun esas teşkil ettiği dinine el uzatmalarına dayanılır mı?” (Nebiullin, 2001: 31).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi romanda karşımıza çıkan Hıristiyanlaştırmaya yönelik ilk eylemler 16. yüzyılda başlamıştır. Burada Ruslar, asker gücüyle ilk olarak Tatar köylülerini korkutarak kendi dinlerinden vazgeçmelerini hedeflemişlerdir. Ayrıca romanda bundan önceki baskılar altında Tatar köylülerinin birçok şeyden vazgeçtiği fakat İslam dininden vazgeçmenin çok büyük bir facia olarak algılandığı anlatılmıştır. Künbaktı köyü yaşlılarından olan Ciankul, Tarlı ahalisinin karşı karşıya kaldığı bu durumla ilgili şunları söyler:

“Ruslar vergiyi böylece gerektiğinden fazla toplamışlardı, önceki zamanlarda esas meslek olarak hesaplanan epeyce kazançlarını yok ettiler. Köy halkının geçim kaynağı olan demirciliği ellerinden aldılar. Balık tutmaya sınır koydular, balığı avlayıp, onu satmak gibi kazançları tamamen durdurdular. Avcılığa izin vermemeye başladılar, hatta tüfekten de men ettiler” (Nebiullin, 2001: 30–31).

Romanda bir başka yerde Hıristiyanlaştırma ile ilgili şöyle bir ifade geçmektedir:

-Bugün sabah, sürü halinde köye yeni yetme (genç) atlı askerler geldiler,- diye devam etti Asan, onlar çoktu. Silahlı askerler köyün iki ucundaki Ükelçe kapılarını tuttular ve hiç kimseyi çıkarmadılar. Gelenler halkı toplayıp, bir gün içinde kendi dinlerini kabul etmeyi emrettiler. Meydan ortasına tekne ile rakı koydular. Herkesi teknenin

yanına getirip, testi ile rakı vermeye başladılar. Önce papaz testiye eline alan kişinin adını soruyor, cevap verince, kendisi ona yeni isim veriyordu. Hıristiyanlaştırıp boynuna deri asıyordu. Onun yanında duran ikinci bir kişi bir kitaba yazıyordu (Nebiullin, 2001: 34).

Görüldüğü üzere kendi dinlerinden, kendi rızalarıyla değil de baskı ve şiddetle başka bir dine geçmeleri istenmiştir. İlk olarak tehdit edilmiş, Camilerinizi yakarız demişlerdi. Şimdi de köyün tam ortasında rakı tezgâhı kurup hayatlarında tadını bilmedikleri, kendi dinlerinde yasaklı olan içkiyi içmeye ve hayatları boyunca hiç düşüncelerinde bile geçmeyen tavukayağı “haç” takmaya mecbur bırakılmaya çalışılmışlardır.

Romanda Tatar halkından olan Ciankul ile Rus papaz İnnokentiy arasında din üzerinde bir tartışma yaşanmıştır. Tatar ahalisini Hıristiyanlığa davet etmeye gelen İnnokentiy papaz Ciankul ile tartışınca karşısında adeta Müslüman bir âlim varmış edasına kapıldı. Nitekim Ciankul, Tatarları Hıristiyanlığa davet için gelen papaza özetle sizin dininiz size bizim dinimiz bize şeklinde cevap vermiştir (Nebiullin, 2001: 36-37).

Romanda ilk başlarda yumuşak bir şekilde başlayan Hıristiyanlaştırma politikası daha sonraları katı bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Romandan aldığımız şu örnek bunun kanıtıdır:

“-Cemaat! Allah’ın kudreti ile kutsal Hristos’un isteği doğrultusunda biz bugün sizi Ortodoks dinine kabul etmeye geldik. Bundan önceki gelişimde sizin yaşlılarınız ile görüşmüştük. Onlar düşüneceklerine söz verdiler. O zamanlar herhangi bir karara varmamışlardı. İkinci gelişimde hepimiz köyden çıkıp kaçıyordunuz. Bir çıldırmış yaşlınız korkusundan minareden atladı. Şimdi Hıristiyanlaşmadan hiçbiriniz meydandan gidemez. Söyleyin, kim önce başlıyor?(...)”

—Evet, muhtar, örnek ol! Senin ismin ne? Yoldaş... Yoldaş... Yeni adın Yoliy oldu senin. Yazın! (Nebiullin, 2001: 45-46).

Yukarıdaki ifade de görüldüğü üzere sorgusuz sualsiz Tatar halkı Hıristiyan dinine geçirilmek istenmiştir. Bunların dışında Tatar halkını para ile kandırmaya çalışmışlardır. Hıristiyanlık dinine geçenlerden vergi alınmayacaktı. Bununla ilgili romanda şöyle vurgulanmıştır: “Yılda iki akçe ama Rus dinine geçenlerden hiçbir şey

alınmıyordu. Dinini satanlara değer verilip, iyi davranıldığı Mustafa'nın aklını karıştırmadı değil, Allah korusun!” (Nebiullin, 2001: 94).

Romanda ifade edildiğine göre, Hıristiyanlaştırma adına birçok yola başvuran Ruslar, bazen de zorla Hıristiyanlaştırdıkları köyleri başka Tatar köyelerine örnek göstererek İslamiyetten vazgeçirmeye çalışmışlardır. Bununla yetinmeyip, her geçen gün koşulları zorlaştırmış ve en sonunda da tomrukçuluk görevini ortaya çıkarmışlardır. Nitekim tomrukçuluk en zor vazifelerden birisi olmakla beraber, sürgün edilen insanların cezası kadar ağır olmuştur. İslam dininden vazgeçin, tomrukçuluğa gitmeyin teklifinde de bulunmayı ihmal etmemişlerdir:

“Ey insanlar! Hıristiyan dinine geçecek köyler padişah hazretleri izniyle orman kesme işinden özgür bırakılacak. Tomrukçuluğa gitmeyi istemiyorsanız bizim dinimize geçiniz. En adil, en merhametli din Ortodoksluktur. Bakınız sizden uzak olmayan Yalçık köyü ile Çuvaş, Şemege bizim dinimize geçmeye razı oldular. Onlar tomrukçuluğa gitmeyecekler...” (Nebiullin, 2001: 158).

İmparatorluğun on dört haziran bin yedi yüz elli bir hükmüyle çıkardığı tomrukçuluk görevini Hıristiyanlar dışında herkes yapacak ibaresi yer almıştır. Burada amaç açık bir şekilde görüldüğü gibi Hıristiyanlığa teşviktir. Çünkü tomrukçuluk zor bir görevdi. Kişilerin tomrukçuluğa gidip bir daha gelmeme ihtimalleri yüksek olmuştur.

Hıristiyanlaştırma esnasında uygulanan politikalar ne kadar şiddetli olursa olsun, aslında Ruslar din adamlarıyla beraber Hıristiyanlığa geçen kişilere de saygı gösterip, görkemli bir şekilde kendi dinlerine uygun olarak girmesini sağlamaya çalışmışlardır. Romanda da görüldüğü üzere Feshetdin'in sözde Hıristiyanlığa geçtiği haberini alan Papazlar Feshetdin'in evine gelmiş ve dinlerine uygun bir süslemeli tören hazırlamıştır. Yapılan ayin ilk olarak dine geçen kişiye ne kadar ehemmiyet verildiğini hissettirmek olmuştur. İkincisi ise o kişi sayesinde başkalarının Hıristiyanlığa girmesini sağlamak olmuştur (Nebiullin, 2001: 202-203).

Onlar, “Feshi Rus dinine geçti” diye dedikoduyu duymuşlar, o yüzden kaldığı evi Hıristiyanlaştırmada ona yardım etmeye giriştiler. Dilekleri, Feshi' nin yardımıyla köyün başka kişilerini de kendi dinlerine çekmekti galiba. İlk önce onlar evin köşesine put suratlı sarı kalaydan ikon taktılar. İkonun önüne mum yakıp koydular. Kalın

sesleriyle kendi dualarını okudular. Okuya okuya evin tüm köşelerine firçayla “Kutsal Su” serptiler. Feshi geri döndüğünde onlar Hıristiyan dinine kabul etme törenine hazırlardı” (Nebiullin, 2001: 202-203).

3.9. Kaçkın Romanında Tarihî Kültürel Öğeler

Romanda yer alan özellikle Türkistan halklarına ait olan ve Tatar halkının da kullanmış olduğu bazı tarihî kültürel öğeleri verdik. (Dombra, Beyaz Keçeli Otağ, Kaval, Haberleşme araçları, tehlil âdeti, dua ederek karşılama, İslami kültür, sağlık, Bişmet, alışveriş, giyim) “Kaçkın” tarihî romanında tespit ettiğimiz bu tarihî kültürel öğeleri aşağıda açıkladık.

3.9.1. Maddi Kültürel Öğeler

Bu başlık altında Kaçkın romanında geçen; müzik aletleri, kaval, barınma, haberleşme araçları, giyim-kuşam, beyaz keçeli otağ, atın Tatarlar arasındaki önemi gibi kültürel öğeleri tespit edip inceledik.

3.9.1.1. Müzik Aletleri

Dombra: İki telli bir Türk çalgısıdır (TDK, 2005: 557-560).⁴⁴

Dombra, romanda geçen köylerden biri olan Üçkül köyüne gelen ve Hızır Aleyhisselama benzediği ifade edilen yaşlı adamın köylülere çaldığı çalgı olarak gösterilmiştir:

“Hızır’a benzeyen yaşlı adam, dombrasını tıngırdatıp, söylemeye başladı.

Dombranın üç teli var;

Birincisi muhabbet

---

⁴⁴ (2005). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Türkçe Sözlük Ankara, 10. Baskı.

Güven olsun bu dünyalar,
Allah mal-mülk versin” (Nebiullin, 2001: 9).

Kaval: Genellikle kamıştan yapılan, daha çok çobanların çaldığı, yumuşak sesli, üflelemeli bir çalgıdır (TDK, 2005: 1109). Romanda kaval şu şekilde geçmektedir:

Hodayverdi, elinde değneği tutmuş bir vaziyette, bir türkü söyleniyordu. İşte o, yolcuya dua edip, süpürmeye devam etti ve içinden uzun bir hasret geçirdi. Kaval bu hasreti, hüznü uzak, çok uzaklara saçtı. Kavalın sesini işitip, halk onların etrafında toplanmaya başladı. Aralarında gençler, yaşlılar az değildi, yaşlı kadınlar, ablalar, kadınlar, boy atmış yetişkin kızlar, çoluk- çocuklar vardı. İşte iki genç eşleşip Türkü söylemeye başladılar. Onların türkülerini halk; nefes almadan, rahat bir şekilde dinledi (Nebiullin, 2001: 9).

3.9.1.2. Barınma

Beyaz Keçeli Otağ: Dede Korkut kitabında sıradan çadır için “çadır”, “çetir”, “şâmî” ve “otağ” kelimeleri kullanılırken “ban” çok süslü, altın başlı büyük çadır, “bargah” otağ anlamındadır. “Gerdek” zıfak çadırı olarak geçmiştir. “Gün- lük” ise şemsiyeli çadır anlamındadır (Şahin, 2016: 25-39).

Beyaz keçeli otağ, romanın kahramanlarından biri olan Almalı Sultanın otağı olarak ifade edilmiş ve romanda şöyle geçmiştir:

“Yazlığa dönmesiyle Almalı sultan ortada duran beyaz keçeli otağ yanında durup atından atladı ve otağa girdi. Orada onun eşi, İk kıyısındaki komşu kabile başının kızı Tulganay ve hizmetçi kadın oturmuş sohbet ediyorlardı” (Nebiullin, 2001: 4).

3.9.1.3. Haberleşme Araçları: Rus tehlikesine karşı Tatar köylerinin birbirleriyle haberleşmek için Tahta ve Akağaç kabuklarına yazılar yazmış ve çağrılar dağıtmışlardır.

“Aksakallar farklı yerlere çağrı dağıttılar. Çağrıları onlarca tahtaya, akağaç kabuklarına yazdılar ve güvenli adamları başlıca yaşlıları farklı yerlere gönderdiler.

Çok vakit geçmeden etraftaki kasabalardan ve hatta uzaktaki bölgelerden Rus zulmüne maruz kalan çok sayıda adamlar toplanmaya başladı” (Nebiullin, 2001: 13).

3.9.1.4. Giyim Kuşam

Bişmet: Tatarlar ve başka Türk kavimlerinde giyilen pamuklu kumaştan cekettir. (Öner, 2009: 43) Bişmet, romanda yardımcı kahramanlardan olan Mustafa'nın, eşini örtmek için kullandığı elbise olarak gösterilmiştir:

“Mustafa hızlıca divan'a, merdiven altına gidip sert keçe alıp, üzerine masa örtüsü gibi bir bez parçası bulup ve minderi yumuşatıp yere koydu. Şahide'yi yavaşça hazırladığı yere yatırdı, üstündeki ceketi de çıkarıp eşinin üzerine kapattı” (Nebiullin, 2001: 101).

Romanda başka bir kesitte ise Çuvaş giyiminin Tatarların giyiminden farklı olduğu şöyle anlatılmıştır:

Çuvaşların giyimleri de farklıydı. Çeşitli renkteki kareli kumaş başörtüsü, bebek etekli gömlek, bezenmiş ve çok sayıdaki paralar dağılmış, atletli önlüklerinden hariç, her birinin ayaklarında koyunyününden kalın yapılıp bağlanan, evde de dışarıda da giyilebilen uzun çoraplar. Onlar ak, kara, sarı, kırmızı renkli halka-halka olurlar. Hatta pabuçları da Rus pabucu olarak, uzun kumaşlarını bacaklarına (kaval kemiğine) doğru kat kat sararlar (Nebiullin, 2001: 122).

3.9.1.5. Atın Tatarlar Arasındaki Önemi

Orta Asya bozkırlarının en önemli güçlerinden biri olan at, 18. yüzyılda Tatarlar arasında da çok önemli bir varlık olarak kalmaya devam etmiştir. İlk olarak savaşma stratejisi açısından değer kazanmış olan at, özellikle göç zamanlarında ve yeni yurt kurma inşa edildikten sonra Tarlaları sürme bakımından çok önemli bir yere sahip olmuştur. İşte bu kutsal derecede değer gören hayvanla ilgili olarak romanda 18. Yüzyılda atları otlatırken atları koruma ne olmuştur. Bu geleneğin atalardan beri var olduğu anlatılmıştır. Romanda şu şekilde geçmektedir:

Gün uzun, ev işlerinden boşalmayan çocuklar; belli ki geceleri at bekleyerek uyumuşlardı. İkişer ya da Üçer, dörder kişinin beraber at

korumaları çok eskiden gelen adettir. Çocukların toplanarak gece vardiyasına çıkmaları ilk olarak ilginç geldiyse de diğer taraftan birisi uyumayan şekilde oturduğunda atlara göz kulak olduğundan diğerlerine kestirmeye de imkân doğuyordu. Çünkü Allah korusun atları çalıp gitme ihtimalleri de vardı (Nebiullin, 2001: 192).

3.9.2. Kaçkın Romanında Manevi Kültürel Öğeler

3.9.2.1. İnanç ve İnanışlarla İlgili Öğeler

Bu başlık altında “Kaçkın” romanında geçen inanç öğelerini açıklayarak verdik. Aşağıda vermiş olduğumuz (Tavukayakları, mescit, kilise, Kelew ayı, Katolik, Protestanlık, Engizisyon, Ortodoks, İslam dini, İsa Peygamber, İncil, Davud, Zebur, Musa, Tevrat, Paganlık inancı, medrese, fatiha suresi) kavramlarını açıkladık.

Davud: İsrâiloğulları’na gönderilen ve kendisine Kutsal kitap olan Zebûr verilen peygamberdir (Harman, “Davud” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s, 21-24).

Engizisyon: Orta Çağda Batı ülkelerinde, Hristiyanlıktan uzaklaşan veya dinî esaslara aykırı davranan kimseleri cezalandırmak için kurulan Katolik kilise mahkemeleridir (Demirci, “Engizisyon” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, s, 238-240).

Ortaçağ Avrupa’sında Protestanlar ve Katolikler arasındaki mücadelelerde Katolik Kilisesine destek vermiş olan bu mahkemeler, (Demirci, “Engizisyon” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s, 238-240) romanda şu şekilde geçmiştir:

“İspanya’da başlayarak sonra tüm Avrupa’ya yayılan engizisyon Katolik kiliseyi güçlendirme amacıyla uygulanmış” (Nebiullin, 2001: 81).

Fatiha suresi: Kur’ân-ı Kerîm’in ilk sûresidir (Işık, “Fatiha suresi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, s, 252-254). Romanın başkahramanı olan Feshetdin henüz küçük yaşlardayken ilim almak için köyün mollasına gitmiş ve Kur’anın ilk ayeti olan Fatiha suresini ezbere okumuştur.

“Feshetdin yerine oturup, evüzü-bismillah’tan başlayıp bildiği “Fatiha”, “Kulhu Allahu”, “Ayetül kürsü”, dualarını okudu. Doğru şekilde ciddi ve meraklı bir şekilde okuyunca, Kelimulla molların gönlünü fethetti” (Nebiullin, 2001: 109).

İslam Dini; Sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarındaki son ilahi din (Çağrıcı, “İslam” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, s, 1) olarak tanımlanmıştır.

Çoğunlukla Tatar halkının inanmış olduğu din olarak gösterilen İslam dini, romanda Ruslar tarafından üzerine en fazla politika yapılan konu olmuştur. Fakat Tatarlar çoğu kez yurtlarından vazgeçerek dinlerine sahip çıkmışlardır. Bazen Rusların uygulamış olduğu bu din değiştirme politikası karşısında çaresiz kalmışlardır. Bu durum romanda şöyle açıklanmıştır:

“Bu kadar engel yetmedi, Mü'min-Müslümanlardan İslam dinini bırakmalarını istediler, kendi dinlerini zorla benimsetmeye çalıştılar. Ya Allah, Tatar halkı her şeye razı oluyordu. Hayatın bütün zorluklarına dayanıyorlardı. İçki haletine, ruhuna, ruhunun esas teşkil ettiği dinine el uzatmalarına dayanılır mı?” (Nebiullin, 2001: 30).

İncil: Hz. İsa’ya verilen ilâhî kitabın Kur’an’daki adıdır (Harman, “İncil” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, s, 270-276).

İsa peygamber: Kur’an’da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamberdir (Harman, “İsa” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, s, 465-472).

Katolik: İnanç ve ahlâk alanında papanın otorite kabul edildiği, Hıristiyanlığın en kalabalık cemaatini teşkil eden Hıristiyan kilisesi/mezhebi (Harman, “Katoliklik” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s,55-58).

Katoliklik hakkında romanın bir bölümünde, roman kahramanlarından olan tarihçi, Katolikliğin Hıristiyanlar arasında nasıl yayıldığını şöyle açıklamıştır:

“Sonuçta Hristiyan dininin şu ya da bu mezhebini üstün göstermek için bir birlerine karşı seferlere çıkmayı da hor görmemişler. Mesela Albion adalar’ında Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadele birkaç yüzyıla uzamış. İspanya’da başlayarak sonra tüm Avrupa’ya yayılan engizisyon Katolik kiliseyi güçlendirme amacıyla uygulanmış. Ortodokslar da onlarla bir birlerini hak ediyorlar” (Nebiullin, 2001: 81).

Kelew Ayı; Mecusî⁴⁵ kurban bayramı⁴⁶. Ekim ayı (Nebiullin, 2001: 45).

Zaman olarak ifade edilen ve takvimin aylarından birisi olan *Keleü* ayı romanda şu şekilde geçmiştir:

“Kelew ayının, soğuk rüzgârları başladı. Üleme tarafından kuzey-batıdan esen yel daha büyük soğuklar getirip insanların canını üşütüyordu. Rüzgâr kendisi ile beraber karı-yağmuru, bulutu kovalayarak getiriyor” (Nebiullin, 2001:45).

Kilise: Hristiyanlık inancını benimseyenlerin oluşturduğu topluluk, mezhep; Hristiyan mâbedi’dir (Aydın, “Kilise” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, s, 11-14).

---

⁴⁵ Mecûsilik, Zerdüş’tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî’den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsilik, Batı kaynaklarında ise Zerdüş’tün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır (Gündüz, 2003: 279).

⁴⁶ Mecusî bayramı; yılın eşit altı zaman dilimine bölünmesi ve her bir bölümüne verilen Pehlevice Gahanbar/Gahambar ifadesi, Avesta metninde yer alan altı temel bay-ramın tanımlamasında esas alınmıştır. Yesna 2.8-10’da ve Visperad 2.9’da zikredilen bu altı bayram, bir yıl içerisinde önemli durumların ve olayların gerçekleştiği zaman dilimleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu altı bayram sırasıyla şöyledir: Bahar ortasında kutlanan Maidyoizaremaya, yaz ortasında gündönümü esnasında kutlanan Maidyoışam, hasad zamanı gerçekleştirilen Paitişahya, yaz sonu hayvan sürülerinin dağlık bölgelerden dönmesi adına yapılan Ayathrima, yılın ortasında gündönümünde kutlanan Maidyairyra ve ata ruhlarını anıldığı Hamaspathmedya festivali. Bu dini günlerin Ahura Mazda’nın ilk yarattığı varlıklara nispetle verildiği ve sırasıyla göğün, suyun, yeryüzünün/ toprağın, bitkilerin, yararlı hayvanların ve insanlığın yaratılmasının kutlanışı olarak kabul edildiği varsayılmaktadır (Alıcı, 2011: 562-563).

Romanda birçok yerde geçen “kilise” sözcüğü genel olarak; Hıristiyanların ibadetlerini yaptıkları yer ya da Hıristiyan âlimlerin yetiştirildiği yer olarak gösterilmiştir. Romanda geçen örneklerden bir tanesi şu şekildedir:

“O-O! Kilise de ibadet etmek, tantanalı bayram yapmak. Ortodoks halkına böylece coşkun bir ruh gönderirler ki, siz Müslümanların düşlerinde bile yoktur” (Nebiullin, 2001: 36).

Medrese: İslâm tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adıdır. (Bozkurt, “Medrese” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, s, 323-327) Medrese romanda çocukların eğitim tahsil etmesi için gönderildikleri ilim yuvası olarak gösterilmiştir:

“O, geçen kış oğlu Galimcanı medreseye vermişti. Çocuk, dersi hızlıca yutup alması ile öğretmenini şaşırtmıştı. Bu yıl çocuğu okula da veremedi işte” (Nebiullin,2001: 103).

Mescit; Müslümanların ibadet yeridir. Cami ve Mescit Kavramları. Arapça cem‘ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındaki câmi‘ kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük Mescitler için kullanılan el-mescidü’l-câmi‘ (cemaati toplayan mescid) tamlamasının kısaltılmış şeklidir (Topaloğlu, “mescit” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, s. 46).

Romanda mescit ile ilgili ifade şu şekilde geçmiştir: “Baştak'ın son sözleri önceden işittiklerinden daha yeniydi onlar için. Bu ağır meseleyi Ciankul ile Müyençur halledemezdi. Çok büyük bir görüşme oluşturmak gerekmişti. Düşünüp, köyün diğer yaşlılarıyla beraber mescit te toplandılar” (Nebiullin, 2001: 30).

Musa: İsrâiloğulları’na gönderilen peygamberdir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm’a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir (Harman, “Musa Peygamber” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, s, 207-213).

Ortodoks: Daha çok Doğu Avrupa ülkelerinde hâkim olan, üç ana Hristiyan mezhebinden biridir (Demirci, “Ortodoksluk” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, s, 409-414).

Romanda birçok yerde geçen “Ortodoks” sözü, dini bir terimdir. Ruslar, Tatar köylerini Ortodoksluğa davet ederek Hıristiyanlaştırma amacı taşımıştır. Romanda geçtiği yerlerden biri şöyledir:

“Ortodoks ya da Rus papazlarının İdil Ural bölgesinde yaşayan milletleri zorla Hristiyanlaştırma siyaseti bunun açık örneğidir. Bu konuda onların Tatarlara karşı yapılan vahşeti dünyada eşi benzeri olmayan barbarlık olarak adlandırabiliriz. Böyle acımasız canavarlığı sadece Avrupa sömürücülerinin Kızılderelilere karşı yapılmış vahşetleriyle karşılaştırabiliriz” (Nebiullin, 2001: 82).

Paganlık inancı: Paganizm kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan spiritüel bir yaşam tarzıdır. Temelde kökleri Avrupa’nın eski dinlerindedir. Paganlar, doğanın kutsallığını kutlar ve her şeyde var olan ilahiliğe evrenin içinden akan ve hem görülebilen hem de görülemeyen bilinmezliğe saygı duyarlar (Çelik, 2014: 1-7).

Rus İmparatorluğunun Hıristiyanlaştırma politikasına Paganlık inancının da dahil edildiğine romanın şu kesitinde değinilmiştir:

“Rusya İmparatorluğunun azınlıklarına karşı özellikle İdil Bölgesi milletlerine karşı yürütülen siyasetinde açık görünüyor. Zorla Hıristiyanlaştırma siyaseti de dili yok etmeye yönelikti. Çuvaş, Mari, Udmurt, Mordva milletleri paganlıktan Hristiyan dinine geçmeye mecbur kaldılar” (Nebiullin, 2001: 83).

Protestanlık: XVI. yüzyıl reform hareketine dayanan ve farklı kiliselerden oluşan Hıristiyanlık anlayışıdır. Hıristiyanlıkta reform yapılmasını isteyen, buna çalışan bir akım sonucu doğmuş olan mezheptir (Waardenburg, “Protestanlık” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s, 351-354).

Romanda, Orta Çağda Protestanlık ve Katoliklik arasındaki mücadeleye değinilmiştir:

“Mesela Albion adalarında Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadele birkaç yüzyıla uzamış” (Nebiullin, 2001: 81).

Tavukayakları-Haç takılması; Romanın birçok yerinde geçen bu ifade, Rusların, Tatarlara yönelik Hıristiyanlaştırma politikası sırasında Hıristiyanlaştırdıkları köylülere, o sırada boyunlarına taktıkları Hıristiyanlık dinine ait dini bir semboldür.

Tevrat: Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudilerin kutsal kitabına verilen ad (Adam, “Tevrat” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s, 40-45).

Yukarda açıklamış olduğumuz İsa, İncil, Davud, Zebur, Musa, Tevrat gibi peygamber ve kutsal kitaplar “Kaçkın” romanında İslam diniyle kıyaslama amacıyla romana dâhil edilmişlerdir. Kıyaslama da İslam dininin hoşgörüsüne ve diğer dinler ile olan ilişkisine değinilmiştir. Bu durum romanda şöyle açıklanmıştır:

“İslam dinine gelince onun ortaya çıkışı ve gelişmesi farklıdır. Eğer Hristiyan dininin mezhepleri bir birine hatta düşman olarak yaşadıysa, İslam ise her dine hoşgörülü davranmış. İslam’ın ana kanunu Kur’an olsa bile o, başka dini kitapları da inkâr etmiyor. İsa peygamber devrindeki İncil, Davud devrindeki Zebur, Musa peygamberin Tevrat kitaplarını kabul ediyor ve onlarda yer alan bazı talimatlar Kur’an sürelerinde de tasvir edilmiştir. 622 yılında insanlara indirilmeye başlanmış İslam dininin şimdiki zamanda bazı kanunları, en büyük yanlışı da başarısı da başka dinlere hoşgörülü davranmasıdır” (Nebiullin, 2001: 81).

Zebur: Kur’an’da Hz. Dâvûd’a indirilen kutsal kitaba verilen ad. (Gürkan, “Zebur” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, s, 171-173)

Tehlil İçin Toplanma: Köyleri yanan ve köylerinde birkaç kişi öldürülen Tarlı köylülerinin yaşlı kadınlarının tehlikeli yapması demek; Ölen kişiyi binadan çıkarmadan önce Şehadet getirmektir. Yani merhum adına zikir yapmaktır.

İki kişiyi yanan mescidin yanına koydular. Oraya birçok yaşlı kadın tehlik için gelip oturmuşlardı. Asan'ı gördüğünde babası sevinmiş, ama onlara da bela gelmiş: askerler onun annesini kendileriyle götürmeye, sürüye katılmasına mecbur etmişlerdi. Geri getirirler mi, getirmezler mi? bilinmez (Nebiullin, 2001: 35).

Köye Gelenleri Dua Ederek Karşılama: Selamlama âdeti sadece eve gelenlere yapılmıyor. Aynı zamanda köye gelenlere de yapılıyor. Önce köylüler dua edip ondan eve götürmektedirler.

Romanda ifade şu şekilde geçmektedir: “Künbaktı köyüne Papaz İnnokentiy birkaç din adamıyla birlikte geldi. Köyün yaşlıları olan Ciankul, Müyençur ve birçok yaşlı geldi. Onlar adet üzerine dua ettiler” (Nebiullin, 2001: 35-36).

Künbaktı köylüleri, romanda birçok yerde karşımıza çıkan gelen misafirlerle oturmadan dua ederek karşılama âdetini bu sefer, gelen Hıristiyan din adamlarına yapmışlardır.

“Avanni! (Hoş geldiniz) diye selamlaştı o, acele ile atları koşumdan çıkarmaya çalıştı. Tatar hatunları gibi yüzünü gizlemedi. Feshetdine o yabancıydı, tanıdık değildi” (Nebiullin, 2001: 121).

Feshetdin'in gittiği bu köy bir Çuvaş köyüdü. Dolayısıyla burada Çuvaşlarda, kadınlarında var olan ve Tatarlara benzemediği söylenen bir kültür görülüyor. Kadının tanımadığı birine yüzünü saklamaması Çuvaşlarda normal bir şey olarak görülmüş fakat Feshetdin'i şaşırtmıştır. Çünkü o bir Tatar köylüsüdür. Tatarlar da kadın yabancı birisine asla yüzünü göstermez. Kapı arkasından bile konuşmadan sadece karşıdaki kişinin sesini duyar ve mırıldanır gibi kendi cevaplarını vermektedir. Bu kültür aynı zamanda 18. yüzyıllarda Arap coğrafyasında da mevcuttu. Kadınlar Arap coğrafyasının çoğunda, tanıdığı birisine bile yalnızca kapı arkasından cevap verir ve asla yüzünü göstermez.

Alışveriş: Bereketin evden eksik olmaması için; dananın boyunluğu, atın dizgini, satan kişide bırakılır. Bu adet çok eskiden beri var olan bir adettir. Örneğim; romanda olmayan bir başka adette şudur: Evden uzun bir seyahate çıkacak birisi olduğu zaman

ve bu kişi eğer uzun süre geri gelmeyecekse o zaman, o kişi gittikten sonra ev iki üç gün temizlenmez. Temizlenirse uğursuzluk getireceğine inanılır.

“Babasının yanına dönüp geldiğinde dana yoktu. Babasının elinde dananın sadece boyunluğu kalmıştı. Danayı sattıklarında boyunluğu, atı sattıklarında ise dizginini alıcıya vermiyorlar. Öyle el giymiş, gelecekte eve iyi bir hayvan girmeyecek, der” (Nebiullin, 2001: 98).

3.9.2.2. İslam Kültürüne Ait İnançlar, Uygulamalar

Bu başlık altında İslam dininin haram kaldığı bazı uygulamaları ele aldık. Romanda geçen; Tatar köylülerinin Bileü gölüne balık avlamak için gittikleri sırada av ağına takılan domuz gövdesi Tatarları yaşadıkları Yanavıl köyünden göç etmek zorunda bırakmıştır. Çünkü Tatarların inandıkları din olan İslam dini domuz etini haram kıldığı gibi girdiğı suyu da haram kılar düşüncesine varmışlardır (Nebiullin, 2001: 72-73).

Evlenme ile ilgili olan ve halen günümüzde de var olan “Kız kaçırma” eylemini romanımızda görmekteyiz. İslami kaidelere göre, bu hususla ilgili doğrudan bilgi olarak İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed veda hutbesinde;

Özdemir, aktardığına (2001) göre:

İnsanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz Mekke nasıl mukaddes bir şehir ise, canlarınız; mallarınız ve namusunuz da öyle mukaddestir. Her türlü tecavüzden öyle korunmuştur. Müslümanın canı, malı, kanı, ırz ve namusu Müslümana haramdır. (ss. 370-374) demiştir.

Dolayısıyla diyebiliriz ki İslami kültürün içinde olmamasına rağmen kız kaçırma geleneği atalardan beri süre gelmiş olup halen günümüzde de vardır.

“Üretnik bey! Burada senin köyün üstüne attığın suç haksızlıktır. Biz Çariçe yargılarına uyuyoruz. Ona karşı olup da hiçbir şey yapmamışız. Hamza kardeşim, Kız kaçırma konusuna gelirse bu suç değil; ata-babalarımızdan gelen bir adettir” (Nebiullin, 2001: 154).

Hamza beyzadenin evine yerleşen pisboğaz askerlerinden olan ve Subay konumundaki bu asker bu durumun değiştirilmesini istemiş ve yemeği odaya alan

Tatar kızı Zahide'ye sarılmak istemiş ancak başaramamıştır. Görüldüğü gibi garipsemenin sebebi farklı bir amaç taşımıştır.

“Niye yemeği kendin taşıyorsun, sizin kadınlarınız yok mu? Diye, alay ederek güldü. Ondan sonra Hamza sofraya yemekleri taşımayı kızı Zahide'ye emretti” (Nebiullin, 2001: 160).

İslamiyet kültüründe müslümanlar, erkek tarafı eşiyile büyük bir sorun yaşadığında kadına üç defa “boş ol” dediği zaman; erkek kadını boşamış oluyor. Ve bundan sonra aynı çatı altında yaşamaları haram sayılıyor. Romanda Galiulla, eşi öldükten sonra küçük çocuklarına Anne, kendisine de eş olacak yeni biriyle evlenmiştir. Fakat kadının çocuklara bakmaması neticesinde Galiulla, eşine üç defa “talak” yani “boş ol” diyerek boşamıştır. Bunun ile ilgili romanda şu kesit geömektedir:

Bir kere geri döndüğünde Galiulla eve girmeden küçük kızının ağlayarak oturduğunu görüyor. Daha fazla sabredemeden kızını kucağına alarak kendisi de oturup ağlıyor ve kadıya gidiyor. Kadıya kızının morarmış bileğini, yırtılmış kendir bileğini gösteriyor ve üç kere “talak” deyince eşini geri babasına gönderiyor. Bak üvey anne, üvey kız hakkında ne kadar masal var. Hiçbiri onların dostça yaşamaları hakkında değil. İşte böyle eşten Allah korusun! (Nebiullin, 2001: 148).

3.9.2.3. Sağlıkla İlgili İnanışlar, Uygulamalar

Tatarların eskiden beri soğuk algınlığına karşı, mileşlik (üvezlik)⁴⁷ ağaçlarından koparıp kuruttukları bitkileri kaynatıp içtikleri anlatılır. Atalarından beri gelen bu sağlık kültürünü devam ettirdiklerini; yeni yerleştikleri Mileşlik köyünde, soğuk algınlığına karşı doğal ortamdan topladıkları bitkileri kaynatıp içmeleriyle göstermişlerdir. Bu uygulama romanda şu şekilde anlatılmıştır:

“Eski zamanlardan beri bu basit ağacın meyvelerini yaşlı kadınlar demet şeklinde koparırlardı ve kilerlere asıp kuruturlardı. Soğuk algınlığında kaynatarak içerlerdi. Kalan üvez demetleri eskisi gibi serçelere yem olarak kalıyordu” (Nebiullin, 2001: 73).

3.9.2.4. Toprağın Kazılmasıyla İlgili İnanışlar

Kazak taraflarında olan bir âdete göre, yere çukur açmak, yere kürek vurmak günahtır. Uğursuzluk getirdiğine inanılmıştır:

“ Yere çukur olmaz, günah olur,- dedi Murtaza buna karşı.

Kazak taraflarında yere kürek vurmak gerçekten de haram iş sanılıyor,- diye anlattı Kanzafar” (Nebiullin, 2001: 130).

Başkurtlar da olan bu geleneğe göre, ilk çocuk babasının yanında yaylada doğar. Gelin ise evine hiç gitmeden damadın yanında iki yıl misafir kalır. Romanda bu durum şöyle geçmektedir:

Öyle bir zaman, Yoldıbay çevresinde gün geçiren Başkurt başçavuşu, kendi kızını Aktübe çevresindeki neslin rehberi olan oğluna istedi. Yeni gelinin damadın yanında iki yıla kadar misafir kalması âdeti var orda. Yalnız damat yaylasına gittiği zaman kar eriyip, taşmaya başladığı zaman, çocuğun Hemel⁴⁸ aylarına doğru gelmesi gerek. Çünkü birinci çocuk babasının yaylasında

---

⁴⁷ Tatar ahalisinin yeni yurt edinmek için yola koyuldukları sırada üvez ağaçları dolu olan bu toprakları benimsemiş ve yurt edinmişlerdir. Üvez ağaçlarının çokluğundan dolayı buraya Mileşlik demişlerdir. (Nebiullin, 2001: 73).

⁴⁸ Bkz. 79-80.

doğması gerekti (Nebiullin, 2001: 130).

3.9.2.4.1. Yumurta Gömme Geleneği:

Tatar köylülerinde görülen geleneklerden bir tanesi de, İlkbahar da yapılan ekimler sırasında yapılan törendir. Törende evin küçük çocuğunun gözleri bir bez ile bağlanır ve eline haşlanmış yumurta verilir. Küçük çocuk bu yumurtayı gözleri kapalı bir şekilde toprağın üstünde yürüyerek, gömmek istediği bir yere gömer. Burada toprak sahipleri yumurtanın gömüldüğü toprak sahibinin bereketinin artacağına, doludan toprağın korunacağına ve kuraklıktan etkilenmeyeceğine inanılıyor. Bu durum romanda şöyle geçmektedir:

Şimdi törenin en önemli zamanı geldi. Fatiha'nın gözlerini kapattılar, pişen yumurtaların bir tanesini aldılar ve saçılan yere sokup geçtiler. Fatiha gözleri kapalı halde arazi boyunca gitti ve yumuşak toprağa yumurtayı gömüp bıraktı. İşte o sırada sofranın yanındakiler dua yapıp oturdular. Gömülen yumurta toprak sahibine bağışlandı. Toprak sahibi, bol mahsul yetiştirmeyi, kuraklıktan; dolu vurmaktan, kırağından saklamak gerekiyordu (Nebiullin, 2001: 147).

3.9.3. Diğer Adetler Gelenek ve Görenekler

Başlık Parası: Günümüzde halen Türkiye'de bazı bölgelerimizde geçerliliğini korumakta olan başlık parası dediğimiz kültürel gelenek Orta Asya bozkırlarında da uygulanmıştır.

Romanda 142. sayfada ifade edilen kalımdan yani başlık parasından bahsedilmiştir. Kalım kız için damat tarafından kızın babasına verilen ücrettir. Genelde bu ücret parasal olarak değil de mevcut olan eşya ile de ödenmesi mümkün olmuştur. Mesela Kanzafar oğlu Murtaza için almak istediği gelinin babasına deve vermiştir.

“Murtaza'nın Başkurt şehrinde nişanlandığı bir kız daha vardı. Babası ile anlaşabilen, yani kızın kulağı delinmişti. Kalım olarak kız babasına bir deve de vermişlerdi” (Nebiullin, 2001: 142).

3.10. Halklar ve Sosyal Sınıflar

Bu başlık altında romanda geçen farklı etnik gruplara ve sosyal sınıflara (Iruv halkı, İdil-Ural Tatarları, Mişer Tatarları, Kreşin Tatarları, Tipter Tatarları, Çuvaşlar) yer verdik.

Iruv Halkı: Almalı Sultan'ın, Emir Timur'dan kurtarmaya çalıştığı kendi halkıdır.

“Almalı Sultan, geçen günde geçen zamanlarını göz önüne getirdi. Bu sebepten kendisinin soyu olan Iruv halkını hızlı bir şekilde güvenli bir yere aldı” (Nebiullin, 2001: 7).

Romanda geçen diğer halklar şöyledir:

3.10.1. İdil-Ural Tatarlar

Bu başlık altında, “Kaçkın” romanında geçen İdil-Ural Tatarlarını ve diğer Tatar gruplarını gösterdik.

Tatar adı ilk kez Orhun abidelerinde, Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarında Otuz Tatar ve Tokuz Tatar şeklinde geçer. Bu ad, Çin kaynaklarında ise “Tatar” şeklinde görülür. Moğol hâkimiyetinden sonra Türkçe konuşan bir kısım topluluklara, hatta bazen Orta Asya'daki Türkçe konuşan bütün kavimlere Tatar denilmiştir. Bugün Tatar kelimesi bir Türk boyunun adıdır ve genellikle İdil-Ural bölgesindeki Kazanlılar ve Kırımlılar için kullanılır (Sümer, “Tatarlar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, s, 168).

Günümüzde Tatar halkıyla özdeşleşen akarsu İdel Nehri'dir. “İdel”, yazılı kaynaklarda ses değişimi (fonetik değişim) sonucunda İdil, Etil, İtel, İtil şeklinde yazılmaktadır. “İdel” çok eskiden beri gelen tarihi bir isimdir ki, Bulgar ve Kıpçak devletlerine ev sahipliği yapmış olduğundan İdil-Yurt olarak adlandırılmıştır (Kurban, 2014: 11-12).

Kaçkın romanında da görüldüğü üzere farklı devirlerde Rusların çeşitli politikalarına maruz kalan Tatarlar, kendi benliklerine ve İslami kültüre sağlam bir şekilde bağlı oldukları için Ruslar tarafından sürekli olarak baskı altında tutulmaya çalışılmışlardır. Neticede farklı bölgelere kaçmak zorunda kalan ve kendi topraklarında mülteci durumuna düşen Tatarlar, yine farklı politikalarla ayrıştırılmak istenmişlerdir. (Nebiullin, 2001: 1-230) Romanda geçen bu gruplar aşağıda şöyle açıklanmıştır.

3.10.1.1. Mişer Tatarları

Mişerler, Türk halkları arasında derin saygı kazanan Tatar halkının oluşumuna katkıda bulunmuş üç büyük gruptan biridir. Mişerlerin konuştuğu diyalekt, genel Tatar dilini oluşturan en önemli diyalektlerden biridir (Yusupov, 2015: 860-861).

Günümüzde Kazan Tatarlarından sonra İdil-Ural grubu içerisinde ikinci büyük Tatar kolu Mişer Tatarlarıdır. Yaşadıkları yerlere göre; Mişerler, Kuzey, Güney, Simbir, Batı-Ural ve Kuzeydoğu Mişerleri diye beş alt gruba ayrılırlar. Mişerler Gorkiy, Tambov, Penza, Ulyanovsk, Saratov, Volgograd, Ryazan, Orenburg bölgelerinde, çoğunlukla Mordva, Tataristan, Başkurdistan Cumhuriyetlerinde yaşamaktadırlar. Bugün Finlandiya'da yaşayan Tatarların tamamına yakını da Mişer Tatarlarıdır. Mişerler, Tatar halkının şekillenmesinde rol oynayan en büyük gruplardan birisidir. Dil, din, örf, adet ve kültür bakımından Mişer Tatarlarıyla Kazan Tatarları arasında herhangi bir ayırım yapmak oldukça zordur. Rusların en büyük ve başarılı olan “Böl-Parçala-Yönet” siyaseti sayesinde bu kardeş olan halkları daha önce diğer Türk halkları arasında yapmak isteği gibi burada da uygulamaya çalışmıştır (Alkaya, 2014: 30-38).

Kaçkın romanında Mişer Tatarlarıyla ilgili şöyle geçmektedir: “Baştak, bu köyün çocuğu değil. O, bu köye annesi ile gelirdi. Hasta olan annesi vefat edince, küçüklüğünden beri burada yaşayan bir yetimdi. Başka diyardan olduğu için, onun dili de başka, Mişerlerinkine benziyordu” (Nebiullin, 2001: 28-29).

3.10.1.2. Kreşin Tatarları

9. yüzyıldan beri İslamiyet'i kabul eden ve farklı devirlerde İnançları nedeniyle baskılara maruza kalan Müslüman Tatarlar, İdil-Ural bölgesinde İslam'ın güçlü temsilcisi olarak görülmüşlerdir. Bu bölgede “Tatar” adının etnik bir kökeni ifade etmesi yanında İslam'a mensubiyeti de belirtiyor olmasından dolayı, Kreşinler için “Kreşin Tatarları” denilmesinden daha çok, yalnızca “Kreşinler” adının kullanılması tercih edilmiştir. Çünkü bu ad, onların İslam'la bağlarını kopardıklarını ve artık “Hıristiyan” olduklarını ifade etmiş, dolayısıyla “Hıristiyan” ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bugün Tatar adının etnik bir grubu belirtiyor olmasından dolayı,

Kreşinler kendilerini “Kreşin Tatarları” (Rusça Tatarı Kryaşeni; Tatarca Kryaşen Tatarları) olarak adlandırılmakta sakınca görmemektedirler (Arık, 2006: 67-86).

Kaçkın romanında Kreşin Tatarları; Tatarların onlara dini olarak benzeme konusundaki endişeye yer verilmiş, şöyle geçmiştir:

“Ufa-Cayık taraflarında bu yıllarda Tatar-Başkurtlar sık sık başkaldırıyorlar diye haberler geliyordu. Oradaki köylerdeki halk, kendini korumaya çalışıyordu. Burada köy muhtarının hareketi değil, hocalarını da ilgilendirmiyordu. Buranın köyleri, yarın Kreşin Tatarlarına benzemesin, onlarla beraber...” (Nebiullin, 2001: 225).

3.10.1.3. Tipter Tatarları

Kaçkın romanında adı geçen Tatarların bir grubu olan Tipter Tatarları, başka yörelerde yaşayan halklarla kıyas amacıyla verilmişlerdir. Romanda kıyas şu şekilde geçmektedir:

“Başkurtlarda yirmi beşer kuruşa toprak verirler, Tipterler’e ise seksen kuruşa verirler.–Tipterler bu taraflardan kaçıp gelen Tatarlardı. Onlar toprak yetmezliğinden değil, son yıllarda güçleşen, zorla Hıristiyanlaştırmaktan kaçıp geliyorlar. Yerleşmeleri için kendilerine toprak veriyorlar” (Nebiullin, 2001: 118).

İncelemesini yaptığımız tarihî romanda, Mişer, Tipter ve Kreşin Tatarlarından bahsedilmiştir. Bunları kısaca açıkladık. Fakat İdil- Ural Tatarları sadece bu üç gruptan ibaret değildir. İdil-Ural Tatar gruplarının tamamı şu şekildedir, Kazan Tatarları, Mişer Tatarları, Kasım Tatarları, Kreşin Tatarları, Tipter Tatarları diğer Tatar grupları arasında sayılabilirler.

3.10.2. Çuvaşlar

Çuvaşlar hakkında 18. yüzyıldan beri farklı bilim adamları (Gombocz Zoltan⁴⁹, Benzing Johannes⁵⁰, Nemeth Gyula (Julius)⁵¹, Ramstedt Gustav John⁵², Pritsak Omeljan⁵³) tarafından çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Çävaş kelimesi Tatarca Cıvaş (Türkçe yavaş) şeklinde olup “sakin, alçak gönüllü, barışsever” anlamındadır. Çuvaş toprakları 24 Haziran 1920’de özerk bölge (oblast), 21 Nisan 1925’te Çuvaş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Çuvaşskaya ASSR) adı altında özerk cumhuriyet haline getirilmiştir. Çuvaş anayasası 18 Temmuz 1937’de kabul edilmiş ve 2 Haziran 1940’ta Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Şûrası tarafından onaylanmıştır. Çuvaş Özerk Cumhuriyeti toprakları Rus ovasının doğusunda orman ve bozkır kuşağında olup İdil ırmağının orta kısmının kıyılarında, bilhassa İdil’e dökülen Sura ve Sviyaga ırmakları arasında yer alır (Yüce, “Çuvaşlar” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, s, 388-392).

Çuvaşlar’ın eski dönemlerine ait yeterli bilgi yoktur. Yazılı kaynaklarda haklarında bilgi olmaması, menşelerine dair çeşitli görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Nitekim bir Çuvaş atasözü, “Çävaş kënekine ėne sinĕ” (Çuvaş kitabını inek yemiş) diyerek kendi geçmişlerine ait yazılı bilgilerin kaybolduğunu ifade eder. Rus kroniklerinde Çuvaşlar’ın adı XVI. yüzyıl başlarında (ilk defa 1521’de) geçmeye başlamış olmakla birlikte tarihleri daha gerilere gider. Milâttan sonra IV. yüzyılda Orta Asya’dan İdil’in batısına göç eden Bulgarlar’ın soyundan geldikleri yapılan filolojik ve tarihî araştırmalarla

---

⁴⁹ Macar dil âlimi ve Türkolog (1877-1935) (Eren, “Gombocz Zoltan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, s, 112-113).

⁵⁰ Türkolog ve Altayist (1913-2001) (Yüce, “Benzing Johannes” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1. s, 185-187)

⁵¹ Macar Türkologu ve tarihçisi (1890-1976) (Yüce, “Nemeth Gyula (Julius)” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, s, 551-552).

⁵² Altayistiğin kurucusu olarak kabul edilen Finlandiyalı Türkolog (1873-1950) (Toprak, “Ramstedt Gustav John” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s, 454).

⁵³ Ukraynalı Türkolog (1919-2006) (Coskun, “Pritsak Omeljan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s, 348-349).

açıklık kazanmıştır. 1552' ye kadar Kazan Hanlığına bağlı yaşamışlardır. Kazan Hanlığı yıkılınca Ruslar'ın Çuvaşlar üzerindeki hâkimiyeti başladı ve kesintiye uğramaksızın günümüze kadar devam etti. Özellikle Kazan Hanlığının yıkılmasından sonra Hıristiyanlaştırmaya başlanan ilk olarak Çuvaşlar olmuştur. Bunun nedeni ise Çuvaşların Rusların hemen güney kıyısında ve çok yakın olmalarıdır. Rus idaresi Çuvaşlar'ın Ortodokslaşdırılması için çok çalıştı. Bu maksatla bazı misyonerler Çuvaşça öğrenmiş ve İncil'i bu dile çevirmişlerdir. Rus yetkililerin baskısı ile Ortodoks mezhebi bölgede resmî din olarak kabul edilmesine rağmen millî geleneklerine son derece bağlı olan Çuvaşlar eski dinlerini gizlice devam ettirmişler, ancak bunlardan kuzeyde yaşayan bazıları Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Bilhassa XVIII ve XIX. yüzyıllarda Ortodoks olmaları hususunda Çuvaşlar üzerinde büyük baskılar uygulanmıştır (Yüce, "Çuvaşlar" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, s, 388-392).

Romanda Çuvaşlarla ilgili şu kesit geçmektedir:

Çuvaşların giyimleri de farklıydı. Çeşitli renkteki kareli kumaş başörtüsü, bebek etekli gömlek, bezenmiş ve çok sayıdaki paralar dağılmış, atletli önlüklerinden hariç, her birinin ayaklarında koyunyününden kalın yapıp bağlanan, evde de dışarıda da giyilebilen uzun çoraplar. Onlar ak, kara, sarı, kıvıll renkli halka-halka olurlar. Hatta pabuçları da Rus pabucu olarak, uzun kumaşlarını bacaklarına(kaval kemiğine) doğru kat kat sararlar (Nebiullin, 2001: 123).

3.11. Romanda Geçen Meslekler ve Sınıflar

3.11.1. Tomrukçuluk: Tatarlar arasında on sekizinci yüzyılda görölmeye başlanır. Bu dönemde ağır vergi sistemi, Hıristiyanlaştırma politikası ve daha sonra da bunlara tomrukçuluk görevi eklenmiştir. Sosyal sınıflar arasında bu görevdeki kişiler en alt tabakadaki kişiler olarak görölmüştür.

Tomrukçulukta çalışan birisine, evsiz-topraksız, bekâr, kaçak ya da hırsız gözüyle bakıldığı romandaki şu kesitten öğreniyoruz:

Tomrukçuluk çok eskiden beri onlara tanış ama aynı zamanda onları korkutan yabancı bir sözcüktü. Yırtık çarıklı tomrukçu en son; toplumun en alt seviyesindeydi, evsiz-topraksız bekâr birisi; kaçak, hırsız ya da kişinin göz önüne gelen en kötü sıfatlara sahip olan kişisi olarak kabul ediliyordu (Nebiullin, 2001: 163).

3.11.2. Beyzade Nesli: Birçok yerde olduğu gibi Tatarlar arasında da en üstteki soylardan birisi olarak kabul edilmiştir. Kanının asil bir aileden geldiği ve bunun kan yoluyla devam ettiği kabul edilerek diğer insanlardan üstün görülmüştür. Romanda da Zahide kendisini en üst soydan biri olarak görmüş, en alt soylardan kimseyle beraber olmak istemesiyle ilgili kendini öyle sorgulamıştır:

Zavallı Zahide şimdi kendini nasıl hissediyor acaba? Neler düşünüyor? Beyzade nesli soylu birisi olduğu için alt sınıflara üstten bakmaya, onlarla hesaplaşmamaya; çocukluğundan beri öğretiliyordu tabi ki. Ama yine de O, Feshetdini sevmiştir. Bu onun gençlik hevesi, gençlik hatası mı oldu yoksa? (Nebiullin, 2001: 164).

3.12. İdari Yönetim Birimleri ve İdari Kişiler

3.12.1. Guberniya: Rusya da 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümüdür. (Öner, 2009: 95) Kazanın yönetim biçimini ifade etmek için eski terim olan “Guberniya” kullanılmıştır. Romandaki bilgilere bakıldığında 17. yüzyıla denk geldiğini ifade edebiliriz. Romanda şu şekilde geçmektedir.

“Kazan guberniyasına genel rahip yaparak yeni kişi getirmişler. Aksak Karatun denen o kişi çok kötü biriymiş. Kendisinin kurallarını bütün köye yaymış, Mü'min-Müslümanları Rus dinine geçiriyormuş, istemeseler de, zorlayarak mecbur kabul ettiriyormuş” (Nebiullin, 2001: 29).

3.12.2. Piskopos: Katoliklerde, bir bölgenin din işlerine başkanlık eden, papazlığın en yüksek aşamasında olan din görevlisidir. (TDK, 2005: 1610) Piskopos dini konularda danışılan kişi olarak gösterilmiş ve romanda şöyle geçmiştir:

“O, güçlenerek Hristiyanlaşmanın gayet karmaşık bir mesele olduğunu anlamış gibi, Kazan'a, Piskopos'un yanına kendisi dönüp gitti. Durumu anlatınca, Vladiko delirmiş derecede öfkeleni. Tamamen çığırından çıktı” (Nebiullin, 2001: 41).

3.12.3. İspravnik: Çarlık zamanında ilçe veya kaza'da olan polis müdürüdür. (Öner, 2009: 122)

Romanda müdür İspravnik, Tatar köylerine gelerek Çariçenin hükümlerini şu şekilde ilan etmiştir:

Köyü korku ve heyecan kapladı. Muhtar Camay da, Olısa gidip hiçbir şey yapamadan geri döndü. Oradan, onu sadece söverek gönderdiler. O yüzden Olıs memurlarının gelmelerini halk şüphyle karşıladı. Toplantı da ispravnik söyledi, tercümanda çevirisini yaptı. En evvel Çariçenin yeni hükmünü ilan ettiler. (Nebiullin, 2001: 162-163)

Romanda, Feshetdin yakalandıktan sonra müdür Olıstan Morzalar köyüne gelip hem Feshetdin'in yakalandığını hem de Çariçe'nin yürürlüğe giren yeni kanunu açıklamıştır. Çariçe'nin yeni kanunu tomrukçuluktur.

3.12.4. Öyez: 1929'a kadarki idari taksimatta, vilayetten daha küçük kısım, ilçedir (Öner, 2009: 214).

Feshetdin, dostu Dimitri ile beraber çalışmaya başladığı zaman; Dimitri, Feshetdin'i kendi evine yerleştirmiştir. Orada Dimitri'nin babası olan İvan, Öyez'e bakan müdürdür.

3.13. Toprak Yönetimi

Bu başlık altında özellikle 1700'lü yıllarda Tatarlar arasında toprakların işletilmesi yönünde uygulanan yöntemleri göstermeye çalıştık. Toprak sisteminin yıllar içerisinde dönemin Rus rejimine bağlı olarak değiştini görmekteyiz. Bununla ilgili romanda şöyle geçmektedir:

Bu yılın güzünde, köyde; her zamankinden daha fazla ekin, ekin bayramında bekleniyordu. Orada on yılda bir defa çalışıp duran çalışanlar –yer bulma konusunda söz sahibi olacaktı. Yer bulma–köyde en önemli, en hassas, en zor, en ters, en sorumlu bir meseleydi (Nebiullin, 2001: 107).

Belli araziye dağıtıp, köyün erkekleri arasında bölerlerdi. Her bir erkek – büyük, küçük; yaşlı, bebek fark etmez bir kelle vergisi ödeyebilmesi için bir toprağa ihtiyaç duyardı. “Köyün muhtarı ile mollaya ek birer kısım toprak, daha sonra muhtar yardımcısı ile müezzine birer toprak parçası yer artırılarak verilirdi. Onun üzerine bunlar, birer çayır ya da otlaklık da verilir” (Nebiullin, 2001: 107).

Köyde her on yılda bir toprak dağıtımı yapılmaktadır. Aslında bu durumda halk çok sıkıntıya girmiş oluyordu. Çünkü çocuk-yaşlı demeden herkese işletmesi için vergili bir şekilde toprak veriliyor; fakat kişi o toprağı işletemezse vergi zamanı da gelip onun evde olan herhangi bir eşyasına alıp gidebiliyorlardı. “Bir önce geri dönüp yakınlaşmaları lazımdı. Yoksa hasta olan Şahide’sini küçücük kızını ağlatıp, toprak parası yerine eşyaları alıp, çıkıp gideceklerdi.” (Nebiullin, 2001: 97) Bu durum günümüzün modern tabiri ile haciz durumuna karşılık gelmektedir.

Romanın bazı bölümlerinde bu toprak sisteminden dolayı, kirasını veremeyenlerin eşyalarının alındığı görülüyor. Bazı yerlerde ise toprağını işleyemeyecek olan yaşlı ailelerin toprağı başkasına verip işletilmesini istediğı de oluyordu.

“Bu şekilde sert sözler söyleyip; tartışıp, kavga edip uzunca bir çekiştikten sonra, toprak bölene her beş yılda yeniden bakıp düzenlemeye razı etti” (Nebiullin, 2001: 115).

Toprak bölme sistemi on yılda bir yapıldığında açıkça haksızlık yapıldığı düşünülmüştür. Çünkü toplantıdan hemen sonra doğan bir çocuk için on yıl boyunca toprak isteme hakkına sahip olamamışlardır. Dolayısıyla beş yıla indirilmesinin daha iyi olacağına inanılmıştır:

“Toprak bölücüler her bir mülkiyetin mührü olan odun, akağaç parçası ya da çok küçük çubuk parçaları doldurulmuş şapkadan ya da olmasa, kayın ağacı kavgasından el kıştırıp birisini alırlar ve mühür sahibine ne kadar toprak, yer gerekiyorsa öylece ölçüp veriyorlardı” (Nebiullin, 2001: 116).

Toprak bölme sistemi, toprak dağıtımında hile olmaması adına yapılmış bir sistemdir. Burada kişiler alması gerektiği kadar toprağı akağaç tahta parçalarının üzerine yazarlar hepsini şapkadan çekerler. Şapkada ismi çıkan kişi kaydını yaptırır, böylelikle karışıklık ve hile yapılması engellenir.

“Bizim taraflarda kıyafet herkesin gönlüne göre olur. Her erkeğe Başkurlarda yirmi beşer kuruşa toprak verirler, Tipterlere ise seksen kuruşa verirler” (Nebiullin, 2001: 118).

Yukarıdaki paragrafta görüldüğü üzere, Tatarların yaşadığı farklı yerlerde farklı toprak ve vergi sistemleri uygulanmıştır. Elbette bunda etkili olan köylerdeki Tatarların, Ruslara bakış açısıdır. Yani Hıristiyanlığa giren veya Hıristiyanlığa sıcak bakan köylere vergi kaldırılmış ya da azaltılmıştır.

3.14. Atasözleri ve Deyişler

“Kaçkın” romanının incelemesinde son başlık olarak verdiğimiz atasözleri ve deyimler kısmında, romanda geçen bazı atasözlerin Türkiye Türkçesiyle benzerliği olup olmadığını inceledik. Bu incelemede aşağıdaki atasözlerini tespit ettik:

a) “Ördek de anca ardına su girince yüzmeye başlar” (Nebiullin, 2001: 11).

Romanda geçen bu atasözünde; bir şeye ancak ve ancak ihtiyaç duyulduğunda ya da gerekliliği hissedildiğin de yapılmaya başlandığını ifade etmiştir. Aslında burada yazar; Tatar köylülerini eleştirmiştir. Çünkü düşman, Tatar köylere gelmeden kimse uyanmamış ve hareket etmemiştir. Sadece düşman, köylere gelip köylere dağıtmaya ve yağmalamaya başladıktan sonra işin farkına varabilmişlerdir.

b) “Eğilen başı kılıç kesmez” (Nebiullin, 2001: 18).

Rus askerleriyle Tatar köylülerinin oluşturduğu düzensiz ordunun çarpışması sonucu esir düşen Rus askerine Komutan Azau’ın söylediği bu söz, düşmana bile olsa gösterilen merhameti ifade etmiştir. Esir olmuş birinin boşu boşuna kanının akıtılmasına karşı söylenmiştir.

c) “Ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt yer” (Nebiullin, 2001: 24).

Savaştan önce elindeki az sayıda askerle, Ruslara karşı nasıl bir savaş taktiği izleyeceği konusunda hayrete düşen Komutan Akay'ın kendi askerlerini gruplara ayırmak istemesi üzerine aklına gelmiş bir sözdür.

Romanın geneline baktığımızda aslında bu söz bütün roman için geçerlidir. Tatar köylerinin içine gelene kadar hatta geldikten sonra bile bir araya gelmeyerek ayrı ayrı hareket eden Tatar köylülerinin beladan bir türlü kurtulamadıklarını görüyoruz. Oysa Akay Komutan, kurduğu asker ordusuyla bir araya gelmenin ne kadar mühim olduğunu köylere Rusları on beş yıl sokmamasıyla göstermiştir.

d) “Babanın oğlunu, annenin kızını bilmediği belalar” (Nebiullin, 2001: 25).

Tatar köylüleri kendi tarlalarında ekim işlerindeyken, atalarının hikâyeleriyle geceleri mutlu bir şekilde uykuya daldıkları bir zamanda, hiç beklenmeyen kötü düşmanın getirdiği felaketleri anlatıyor.

Romanda geçen, böyle bir zamanda, yöreye korkunç, kötü düşman her taraftan saldırmış. Düşman kendisiyle beraber dehşet, kanlı ölüm ve kulluk getirmiş. Güneşli günler karanlık gecelere dönüşmüş. İşte böyle bir zamanda; baba oğlunu, anne kızını tanımaz duruma gelmiş.

Herkesin kendini düşünmek zorunda bırakıldığı o dehşet günleri, Rusların, Tatar köylere gelmesiyle başlamıştır.

e) “Ama ne yaparsın, zenginler bal içerken kıyıya yatıp su içmeye mecbur kaldı” (Nebiullin, 2001: 31).

Köyü, Ruslara karşı korumak için Yoldaş ve Baştak'ın ordu hazırlama çabası sırasında, kendi silahlarıyla Rus askerlerinin silahları arasında kıyaslama yaparken Yoldaşın söylediği sözdür.

Tatar köylüleri, demirden yapılmış olan kılıç tarzı savaş aletleriyle köylerini muhafaza etmek isterken karşılarındaki güç olan Ruslar ise köyü barutlu silahlarla istila etmek istemişlerdir. İşte bu adaletsizlik karşısında Yoldaş: “Zenginler bal içerken, kıyıya yatıp su içmeye mecbur kaldık” ifadesini kullanıyor.

3.15. Deyimler

Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; düstur niteliğinde bir söz değildir. Deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde veya çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir (Aksoy Asım, 1988: 142-143).

İncelediğimiz romanda rastladığımız kalıplaşmış ifadeler şöyledir:

- a) “Elinin ayağının yetişemeyeceği yere götürmek” (Nebiullin, 2001: 3).

Romanda geçen bu deyimden anlaşılıyor ki, Timur’un askerlerinden kaçmak niyetinde olan Almalı Sultan’ın, aslında çok uzak diyarlara kaçmak ya da kimsenin göremeyeceği yere gitmek istiyor. Almalı Sultan, Timur askerlerinin giremeyeceği yere gitmesi kastedilmiştir. Çünkü Almalı Sultan, Altın Orda Devletinin ihtişamını ve en güçlü dönemini yaşadığı devirde bu topraklara sığınmak istemiştir.

- b) “Onları başlı-gözlü etsek diyorum” (Nebiullin, 2001: 119).

Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde “*evlendirmek*” (Püsküllüoğlu, 2003: 144) anlamını taşıyan bu deyim romanda da aynı anlamda kullanılmıştır.

- c) “Kitapları su içer gibi okuyor” (Nebiullin, 2001: 119).

Burada kullanılan deyim, kitapları çok hızlı okuduğudur. Türkiye Türkçesinde bu deyim bulamadık. Fakat bu deyime yakın anlamlı olarak “Su gibi ezberlemek” deyimini kullanılmış olabilir.

- d) “Gözü görmez, kulağı duymaz, dili konuşmaz”. Romanda geçen bu üç deyim Türkiye Türkçesinde; Gözü görmez (Püsküllüoğlu, 2003: 397), kulağı tıkalı (Püsküllüoğlu, 2003: 572) ve dili varmamak (Püsküllüoğlu, 2003: 283) şeklinde anlamında geçmektedir. Bunlarla beraber; Ayağı basmaz, Eli uzanmaz deyimlerini yazar Tahir Nebiullin Kaçkın romanında kendisi açıklamıştır (Nebiullin, 2001: 133).

Romanda Hamza Bey, kızı olan Zahide için bu deyimleri kullanmış ve daha sonra bunları karşıdaki kişiye şu şekilde açıklamıştır:

“Benim kızım, Hamza sinirlendi, şöyle çocuktur, gözü görmez, kulağı duymaz, dili konuşmaz. O böyle gelin olur - ayağı basmaz, eli uzanmaz, gönlü hüzünlüdür” (Nebiullin, 2001: 133). Beyzade Hamza, bunları

söyledikten sonra kendisi bu deyimlerin açıklamasını şu şekilde yapmıştır:

Gözü görmez dediğim-kendine gerekmeyen, ilgisi olmayan hiçbir şey gözüne görünmez diyorum. Kulağı işitmez-kendisine söylenen sözü dinledikten sonra, gereksiz gıybet sözlerini kulağına almaz, onlara sağır olur. Dili söylemez - ondan gıybet sözler çıkmaz, kavga âdeti bilmez. Ayağı atlamaz - gereksiz yerlere ayak basması da yoktur. Eli işlemez-harama eli uzanmaz, helal olmayan mala dokunmaz. Gönlü hüznü-azgınlığı bilmez,-kendi helalinden başka kişiye de, mala da nefesi uzanmaz... (Nebiullin, 2001: 133-134).

e) “İyilik yerde yatmıyor” (Nebiullin, 2001: 215).

Tatarlardaki bu deyim, Türkiye Türkçesinde “iyilik bilmek” olarak geçmektedir. (Püsküllüoğlu, 2003: 496) “İyilik bilmek” deyimini; kendisine yapılan bir iyiliği unutmamak ve yeri gelince kendisi de iyilik yapmak anlamında söylenmiştir.

f) “Tencere kapağını tanır” (Nebiullin, 2001: 204).

Türkiye Türkçesinde; “Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş” (Püsküllüoğlu, 2003: 745) şeklinde kullanılan deyim ile yakın anlamlı olup, herhangi bir nitelik yönünden hoş gitmeyenler için, “ikisi de değersiz, kötü kişi; arkadaşlıkları, bir araya gelişleri yakışmış” anlamın da kullanılan bu deyim, Tatar Türklerinde de “Tencere kapağını tanır” şeklinde kullanılmıştır.

Romanda şu şekilde geçmiştir: “Timerşa pazarları da sık sık değiştiriyordu. Bir kere Beki pazarına gitti. Bu hayvan pazarıydı. Timerşa'nın işi; Çuvaş bölgesinden çaldığı atı satmaktı. Malını övüp durduğu zaman onun gözü bir kişiye takıldı. Tencere kapağını tanır, Timerşa bu kişinin niyetini çabuk anladı. Onun niyeti bu ata binerek kaçmak idi galiba” (Nebiullin, 2001: 210). Burada iki hırsızın yapacaklarını önceden kestirebilmeleri ifade edilmiştir.

SONUÇ

Göktürk yazıtlarında tespit edilen “Dokuz Tatar” ve “Otuz Tatar” isimleriyle tarihte ilk defa Tatar ismiyle karşılaşılıyor. 7-8. yüzyıllardan sonra Orta Asya coğrafyasında kurulan birçok muazzam devletin bünyesinde yaşayan ve tarih sahnesine bir anda oturan Tatarlara ait edebi eserler çok azdır. Tatarlar, kurulan ihtişamlı devletlerin ve farklı kültürlerin etkileşimiyle beraber aslında tam bir kültür abidesi olmuşlardır. Fakat yapılan savaşlar birçok kez var ettikleri eserlerin yanıp kül olmasına ve kendilerinin de tarih sahnesinden silinmesi tehlikesiyle karşılaşmalarına neden olmuştur (Sümer, “Tatarlar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, s, 168-170).

1552 yılında Kazan Hanlığının yıkılmasıyla beraber esaret altına giren Kazan Tatarları, bu yüzyılda ve takip eden yüzyıllarda Rus rejiminin çeşitli politikalarına (ağır toprak vergileri, dil asimilasyonu, Hıristiyanlaştırılma politikası) maruz kalmışlardır. Fakat özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda ağırlaşan sosyal, siyasi ve ekonomik koşullar, Tatarların, yeniden dirilmesine ve mücadele etmesine yol açmıştır (Kurban, 2014: 195-199).

18. Yüzyılda İdil- Ural bölgesinde birçok yazar ve şair edebiyata yönelmiş ve “Ceditçilik” adı altında yeni bir gelişme hareketi başlatmıştır. İlk zamanlarda çok iyi bir sonuç vermemiş olsa da, bu hareket 19. yüzyılda hızlı bir şekilde ilerleyen yenileşme hareketinin temeli olmuştur. 19. yüzyılda sağlam bir temel üzerinde gelişmeye başlayan Tatar edebiyatı, Batı, Rus ve dünyadaki diğer edebiyatlarından birçok yeni türün kendi edebiyatlarına girmesini sağlamışlardır. Tiyatro, drama ve hikâye gibi türlerin girmesiyle Tatar edebiyatı gelişme göstermeye başlamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Tatar edebiyatına yeni bir tür olan roman türü girmiştir. Elbette roman türünün Tatar edebiyatına girmesiyle neredeyse “eli kalem tutan bütün herkes” roman denemesi yapmıştır (Zaripova, 2016: 142-150).

7. ve 8. Yüzyıllardan itibaren adları bilinmekte olan ve dünyanın tanıdığı Bulgar Devleti, Altın Orda Devleti, Kazan Hanlığı gibi birçok devleti kurmuş olan Tatarların, tarihleriyle ilgili çalışmaların 19. yüzyıla kadar yapılmaması dikkat çekmektedir.

Roman türünün bu edebiyata 19. yüzyılın son çeyreğinde girmesine rağmen, tarihî roman türünün 20. yüzyılın son çeyreğinde girmesi aslında durumu açıklar vaziyettedir. Birçok araştırmacının kabul ettiği tarih olarak 19. yüzyılın başlarında Batı

edebiyatında tarih sahnesine Scott ile çıkmış olan tarihî roman, birçok diğer türden sonra Tatar edebiyatına ancak 20. yılın sonlarına doğru girebilmiştir. Kanımızca, tarihî roman türünün Tatar edebiyatına en son olarak girmesi, Rus politikasının sonucudur.

Tarihi roman yazan Tatar edipleri arasında ilk yazar Nurihan Fettah olmuştur. Fettah, 1969 yılında kaleme aldığı “İdil Suyu Akar Durur” adlı eseriyle ilk tarihî roman yazımını gerçekleştirmiştir. Fettah’ın ardından tarihî roman yazan bir başka yazar Mösegyt Hebibullin olmuştur. Hebibullin, 1985 yılında “Kubrat Han” adlı romanını yazmıştır. 2000’lerden sonra ise Fevziye Bayramova tarihî roman yazan başka bir yazar olmuştur. Bayramova, ilk tarihî romanı olan “Bahadırşah” romanını da (2004) yazmıştır. Bayramova, bu tarihî romanları yazma aşamalarını şöyle anlatmıştır (Kurban, 2014: 207-208).

“Tarihî roman yazmak için çok bilgili olmak, sarsılmaz milli-siyasi konuma sahip olmak, kıblenin doğru olması şarttır, tüm bunlar olmazsa, kendinde yanılır, milleti de yanılırsın... Ben tarihî yazma işine hayli geç, elli yaşımı geçtiğimde karar verdim, o sırada artık Tatar tarihî hakkında bilgim çoktu, akla karayı, doğruyla yalanı ayırt edebilecek durumdaydım, milli meselelerde sarsılmazdım, imanım kâmeldi.” (Kurban, 2014: 208) Gerçekten de Tatar edebiyatında çok büyük bir eksiklik olarak görülmüş olan tarihî roman yazımı için gerekli olan şey, sağlam bir milli kimliğe ve tarihî bilgiye sahip olmaktır.

Bu eserlerin dışında Tahir Nebiullin 2001 yılında “Kaçkın” adlı tarihî romanını kaleme almıştır. Bu önemli tarihî roman da yazar Nebiullin; 14. yüzyıldan, Altın Orda devletinin yükselme döneminden başlayarak içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar çeşitli dönemler ve bu dönemlerde yaşanan sıkıntılar ifade edilmiştir. Nebiullin, özellikle Kazan Hanlığının yıkılması ve sonrasındaki yakın yüzyıllar üzerinde durmuştur. 16. ve 17. Yüzyıllarda cereyan eden hadiseleri, romanda geçen Beyzade Hamza’nın kızı olan Zahide ile Hamza Bey’in hizmetçisi olan Feshetdin’in “zengin kız ile fakir oğlan” aşkı ile yoğurarak çok güzel bir eser neşretmiştir.

16. yüzyılda son bağımsız ülkelerini kaybeden Tatar halkının, 17. Yüzyılda başlarından geçen olayların anlatıldığı romanda, yaşanan olaylar sırasında romanın kahramanı olan Feshetdin, Beyzade’nin yanında çalışan bir işçidir. Küçüklüğünden

beri Beyzade'ye hizmet eden bu işçi ilerleyen zamanlarda Beyzade kızı ile gönül ilişkisine girer. Bu ilişki, romanda musibetlerin ana kaynağı olarak gösterilir.

Romanı incelediğimizde üzerinde en fazla durduğumuz konunun Hıristiyanlaştırma olduğunu gördük. Bunun asıl sebebi ise dönem yöneticilerinin din üzerinden Tatar halkını asimile etmeye çalışmış olmalarıyla açıklanmıştır. Nitekim daha önce romanda da görüldüğü gibi asimilasyon için birçok yol denenmiş fakat başarılı olunamamıştı. Bunun sonucunda Hıristiyanlaştırma politikasına ağırlık verilmiştir.

Roman incelemelerinin bir halkı tamamen olmasa bile birçok yönünü ortaya çıkardığını bilinmeyen yönleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağladığını düşünüyoruz. Çünkü romanı incelemeyen önce Tatar halkının gelenek görenekleri hakkında bilgi sahibi olmayan birisinin romanın bu incelemesini okuduktan sonra birçok yönden fikir sahibi olabileceği kanaatindeyiz.

İncelememizde; ilk olarak tarih sayfalarında geçmiş ve tarihe bir dönem yön vermiş şahsiyetleri (Toktamış Han, Timur, Şiban Han, İvan Padişah (Korkunç İvan), Çarice Yelizaveta Petrovna,) tespit ettik. Bu şahsiyetler romanda 14. yüzyıldan itibaren yer almaya başlamışlardır. Toktamış Han; tarihi kaynaklarda görüldüğü gibi romanda da Altın Orda Devleti'nin Han'ıdır. Kendisine sığınan roman kahramanlarından İsmail Han'ı kabul etmiş ve Timur ile yaptığı savaşlarda gösterilmiştir. Timur ise Altın Orda Devleti Han'ı gibi tarihte gerçekte var olan isimdir. Altın Orda Devleti zamanında Semerkant Emiridir. Toktamış Han ile yaptığı mücadelelerde ön plana çıkmıştır. Şiban Han, soyu Cengiz Han'ın soyuna dayanan kişidir. Yaptığımız tarihi kaynak⁵⁴ incelemelerinde tarihte böyle bir kişiliğe rastladık.

Çarice Yalizaveta Petrovna ve İvan Padişah Rus yönetiminde Kazan Hanlığı'nın yıkılmasıyla ve sonraki süreçte tarih sayfalarında yer almış kişilerdir. İvan Padişah romanda yaptığımız incelemede çok fazla yer edinmemiştir. Çariçe ise özellikle 17. yüzyılda getirdiği toprak sistemi ve tomrukçuluk kanunları ile Tatar halkını zor durumda bırakmış uygulamalarıyla tanınmaktadır. Bunlar dışında Nebiullin romanda birçok kahramana yer vermiştir. Fakat bizler yaptığımız arşiv çalışmalarında bu

---

⁵⁴ Kafalı, M. (1976). Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, s. 33. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

kahramanlara rastlamadık. Kanımızca, yazar Nebiullin, yukarıda saydığımız tarihi şahsiyetler dışındaki kahramanları kurgu oluşturmak için kullanmıştır.

Romadaki bir başka incelememiz mekândı. Romanda birçok mekân adı geçmiştir. Bunları bazıları tarihte ve günümüzde gerçekten de geçmiş olsa da birçoğu kurguyu zenginleştirmek için kullanılmış olabileceği kanaatindeyiz. Romanda geçen; Semerkan⁵⁵, Çulman⁵⁶, Kazan⁵⁷, Seyhun⁵⁸ tarihte önemli yer edinmiş yerler verilmiştir.

Kaçkın romanını zaman açısından incelediğimizde yazar Nebiullin'in 14. yüzyıl Altın Orda Devletiyle romanı başlatmıştır. Yazılan ilk tarihi romanlar (İdil Suyu Akar Durur, Kubrat Han, Süyüm Bike ve Korkunç İvan, Han Torunu Hansöyer) gibi Kazan Hanlığı dönemine çok fazla girmemiştir. Kazan Hanlığından sonraki süreç özellikle de 17. yüzyıl romanın asıl konusunun geçtiği zaman dilimi olarak geçmektedir. Romanda bunların dışında milli hafızada yer edinmiş bazı olayları tespit ettik. Bunlar; Hıristiyanlaştırma politikası, ağır toprak vergileri, tomrukçuluk görevi, askere gereğinden fazla kişi alma, Kazan Hanlığının Tatar halkı üzerinde bıraktığı izlerdir.

Romanda incelediğimiz ve ilgimizi çeken bir başka konu ise İnanç ve İnanışlarla ilgili: Tavukayakları "Haç benzetmesi yapılmıştır", Mescit, Kilise, Kelew ayı "Mecusi Kurban bayramı ayı: ekim ayı", Katolik, Protestanlık, Engizisyon, Ortodoks, İslamiyet, İncil, Zebur, Tevrat, Musa, İsa, Davud, Paganlık İnanıcı, Medrese, Fatıha suresi öğelerini tespit ettik. Bunların dışında romanda maddi ve manevi öğeleri ele aldık.

Romanda halklar ve sosyal sınıflarla ilgili olan Iruv Halkı, İdil-Ural Tatarları bünyesinde bulunan; Mişer Tatarları, Kreşin Tatarları ve Tipter Tatarlarını ele alarak açıkladık.

---

⁵⁵ Özbekistan'da tarihi bir şehirdir (Aydınlı, 2009: 481).

⁵⁶ İdil Nehri bölge topraklarının batı ucundan kuzey-güney doğrultusunda akar. Topraklarının büyük bölümünü İdil'in bir kolu olan Çulman nehri sular (İdil Nehrinin bir koludur) (Sarı, 2017: 38).

⁵⁷ Rusya Fedarasyonu'na bağlı Tataristan Cumhuriyeti'nin Başşehri (Türkoğlu, 2002: 134).

⁵⁸ Orta Asya'nın en büyük akarsularından biridi (Muhammedcanov, 2009: 272).

Kaçkın romanında idari yönetim birimlerini (Guberniya⁵⁹, Piskopos⁶⁰, İspravnik⁶¹, Öyez⁶²), toprak yönetimini, atasözleri ve deyimleri inceledik.

Sonuç olarak bu incelemeyle Tatarlar'ın 14. yüzyıldan sonraki hayatları hakkında birçok fikir sahibi olabileceğimizi düşünmekteyiz. Tatar edebiyatından, Türkiye Türkçesine yazar Tahir Nebiullin'in "Kaçkın" adlı tarihî romanını aktararak inceledik. Bu roman gibi daha birçok romanın aktarılması ve incelenmesi gerektiğine inanıyoruz.

---

⁵⁹ Rusya da 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümüdür (Öner, 2009: 95).

⁶⁰ Katoliklerde, bir bölgenin din işlerine başkanlık eden, papazlığın en yüksek aşamasında olan din görevlisidir (TDK, 2005: 1610).

⁶¹ Çarlık zamanında ilçe veya kaza'da olan polis müdürüdür (Öner, 2009: 122).

⁶² 1929'a kadarki idari taksimatta, vilayetten daha küçük kısım, ilçedir (Öner, 2009: 214).

KAYNAKÇA

Adam, B. (2012). Tevrat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41. (ss. 40-45). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Akpınar, Y. ve Ağca, F. (2013). Çağdaş Türk Edebiyatları-I. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Aksoy Asım, Ö. (1988). Atasözleri, Deyimler, Türk Dili Araştırmaları Ankara: Yıllığı Belleten.

Alıcı, M. (2011). Genel Hatlarıyla Mecusilik ve Zerdüş'tün Modern Takipçileri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Argunşah, H. (2016). Tarih ve Roman, İstanbul: Kesit Yayınları.

Arık, D. (2006), Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hıristiyan Tatarların Dini İnanışları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Aydın, M. (2002). "Kilise", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 26 (ss.11-14). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Aydınlı, O. (2009). "Semerkan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36 (s, 481) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Bayramova, F. (2016). Küçüm Han, Kömen yayınları (Çev: Fenis Ziyalı) Konya.

Benhür, Ç. (2008). Stalin Dönemi Türk Rus İlişkileri (1924-1953) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü.

Bozkurt, N. (2003). "Medrese", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 28, (ss. 323-327). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Coşkun S, V. (2007). "Pritsak Omeljan" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 34 (s, 348-349) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çağrı, M. (2001). "İslam" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 23 (s. 1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çapraz, H. (2011). "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi.

- Çelik, Y. (2003). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler, Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler dergisi/ 24.
- Çelik, M. (2011). Bizans Sanatı Araştırmaları-II. Paganizm, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir.
- Çetişli, İ. (2014). Metin Tahlillerine giriş /2: Hikâye Roman Tiyatro, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dayanç, M. (2019). Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Mithat Efendi, sayı, 17. Eskişehir: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
- Demirci, K. (1995). “Engizisyon”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 11 (238-240). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Demirci, K. (2018). “Ortodoksluk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 33 (ss. 409-414). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Devrisheva, K. (2016). Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Eren, H. (1996). “Gombocz Zoltan” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 14 (s. 112-113) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyüboğlu, İ. (1995). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Göğebakan, T. (2004). Tarihsel Roman Üzerine, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökçek, F. (1999). Ahmet Mithat Efendi’ den Fatih Kerimi’ye Mektuplar, İstanbul: İlmî Araştırmalar 8.
- Gülşen, A. (2012). Tarihî Gerçek ve Roman Gerçeği Açısından Kemal Tahir’in Romanları, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, Ş. (2003). “Mecüsîlik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 28 (s. 279) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güner, İ. (2001) “Tataristan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 40 (s. 162). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gürkan, S.L. (2013). “Zebûr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 44 (ss. 171-173). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Gürsoy, R. C. (1984). Türk Ansiklopedisi, cilt. 33 Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Harman, Ö.F (1994). “Davud”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 9 (ss. 21-24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö.F. (2000). “İsa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22 (ss. 465-472). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö.F.(2000). “İncil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22 (ss. 270-276). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö.F.(2002). “Katolik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 25 (ss. 55-58). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö. F (2006). “Musa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31 (ss. 207-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hudyakov M. (2009). Kazan Hanlığı Tarihi, (A. İshaki, Çev) Türk Tarih Kurumu yayımları, Ankara.
- Husainov, Z.A. (2019, 4 Nisan). “Tatar Milletinin Doğa Bilgilerine Dayanarak”, <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=151469-103>.
- Işık, E. (1995). “Fatiha”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 12 (ss. 252-254). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kafalı, M. (1976). Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Kafkasyalı, A. (2005). Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi.
- Kamalieva, A. (2009). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kazan Tatar Edebiyatı ve Maarifetçilik Hareketi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 16.
- Kanlıdere, A. (2002). “XIX ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları”, Türkler, C. 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 415-426.
- Kemaloğlu, İ. (2016). “Sibirya Hanlığı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ek-2 (s, 511-512) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kerimi, F. (2001). “İstanbul Mektupları “(F. Gökçek; Çev) İstanbul: Çağrı Yayınları
- Kurban, R. (2014). Biz İdil’ den Ural’ dan, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Lukacs, G. (2008). “Tarihsel Roman” (İ. Doğan, Çev); Epos Yayınları.
- Muhammedcanov, A. (2009). “Seyhun”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 37 (s, 272) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Nebiullin, T. (2019, 4 Nisan), Nebiullin Tahir, http://sptatar.ru/index.php?option=com_virtuemart&view=productdetails&virtuemart_product_id=454&virtuemart_category_id=16&lang=ru
- Nevruzhan, I. (1984). “Süyüm Bike”, İstanbul: Burak yayınları.
- Oylubaş Katfar, D. (2016). Tarih ve Roman, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Öner, M. (1998). Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk dil kurumu yayınları.
- Öner, M. (2009). Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK yayınları.
- Özdemir, İ. (1974). Evlenmek Başlık ve Kız Kaçırarak, Dini, İlmî, Edebi Mesleki Ayık Dergisi C. 13 sayı: 6.
- Öztürk, Ö. (2005) Karadeniz Ansiklopedik Sözlük, 2 Cilt, Heyamola Yayınları: İstanbul.
- Pultar, G. (2008). Yirmi Birinci Yüzyılda İdil-Ural, Ankara: Tetragon yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). Türkçe Deyimler Sözlüğü, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rorlich, A. (2000). Volga Tatarları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saray, M. (1989). “Altın Orda Hanlığı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 2 (s. 538) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sarı, İ. (2017). Türk Devletleri, Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Serçelik, S. (2002). “Rus İmparatorluğu’nun Avrupa Yakasında Yaşayan Türklerin Demografik Dağılımı ve Çarlık Rusyası’nın Türklere Yönelik Politikaları”, Türkler, C. 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2002). “Küçüm Han”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 26 (s. 532) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Sümer, F. (2011). “Tatarlar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 40 (s. 168) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Şahin Çandarlı, A. (2016). Türk Çadırı Üzerine, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 16.

Taşagül, A.(2000). “İdil-Bulgar Hanlığı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 21 (s. 473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Taşkesenliğil, M. (2017). 16. Yüzyılda Korkunç İvan’ın Rus Tarihindeki Rolü Üzerine, Kafkas Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

TDK, (2011). “Dombra”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK, (2005). “Kaval”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Türkçe Sözlük, Ankara: 10. Baskı.

TDK, (2005). “Piskopos”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Türkçe Sözlük, Ankara: 10. Baskı,

Temir, A. (1976). “Kuzey Türk Edebiyatı”, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, TAKE yayını.

Topaloğlu, B. (1993). Cami, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 7 (ss. 46). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Toprak, F. (2007). “Ramstedt Gustav John” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 34 (s, 454) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Türkoğlu, İ. (2002). “Kazan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 25 (s. 134) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uslu, A. (2004). Tatar Edebiyatında Modern Hikâye ve Roman (XIX. yy sonları XX. yy başları). Ege Üniversitesi, İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Waardenburg, J. (2018). “Protestanlık”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 34 (ss. 351-354). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yusupov, F. (2015). Prof. Dr. Ercan Alkaya’nın Mişer Tatar Türkçesi Adlı Eseri Üzerine, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum.

Yüce, N. (1993). “Çuvaşlar” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 8 (ss.388-392). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yüce, N. (2006). “Nemeth Gyula (Julius)” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 32 (s, 551-552) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yüce, N. (2016). “Benzing Johannes” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ek-1. (s, 185-187) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yüziyev, Nil. (2001). Orta Çağın İlk Devrindeki Edebiyat, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, cilt. 18: Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yüziyev, Nil. (2001). Yeni Dönem Tatar Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, cilt. 18, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Zaripova, Ç. (2004). Tatar Türklerinin Mevsimlerle İlgili Gelenekleri, Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi.

Zaripova, Ç. (2009). 1990’lı Yıllardan Bugüne Tatar Nesri, Kültür Evreni, ss.338-347

Zaripova, Ç. (2016). Tatar Edebiyatının Gelişimi, Muğla Üniversitesi, Akademik Bakış Dergisi.

EK

Kaçkın

Ondörtüncü Asır

(Asırların benzerliği)

Almalı Sultan on oğlu ile birlikte bundan bir hafta öncesine kadar yaylada yaşıyorlardı. Zaman Almalı için çok dardı. Ona, babası Binbaşı İsmail Han yaylada kalan yaşlılarını, çoluk -çocuklarını, eşlerini-kızlarını, mal-mülklerini toplamaya, Timur hükümdarın müdahalesinin, elinin-ayağının yetişemeyeceği yere götürüp yaşamak istedi.

İsmail Han'ın Binbaşı Toktamış Han askerine sadece yaylalarının yakınında, Çulman nehri ve Zey ırmağı arasında katıldı. Toktamış Han'ın askerleri, Aksak Timur'un askerleri ile savaşmaya cesaret edemiyorlardı. Bütün yörelerini doldurup, Çulman nehri boyunca kendi topraklarını düşmana, bıraka-bıraka Cayık ırmağından itibaren geri çekiliyordu.

Semerkant emiri Timur, İsmail Han'ın tüm soyuna açgözlü ejderha gibi sürekli olarak afet getiriyordu. İlk olarak O, Ayırı Kalbak Hanı, Seyhun ırmağının Aral denizine Güneş'in battığı yerde yaşayan babası Ebüce Hanı sıkıştırdı. Babası ölen İsmail Han, bütün nesli ile kuzeye Altınorda topraklarına girip sığınmaya mecbur kaldı. Şimdilik Altınorda Han'ı Toktamış, cömertlik göstererek verimli otlakları, ormanlı arazileri, zengin su kaynakları olan yerleri verdi. İsmail Han diye onu sadece eski geleneklere göre adlandırırılar. Çulman iline gelince de o, Bey yani eyalet başı oldu. Almalı'nın kendisine de Han unvanı nasip olmadı, doğduğundan beri verilmiş anca Sultan unvanını aldı. O da sadece eski geleneklere göre denilirdi.

İsmail Han'a haber geldi: Timur ordusu Ik nehrini geçtikten sonra, Toktamış Han'ın Ordusunun yıkıp geçiyorken, ordu hiç şüphesiz onların yurtlarını da yıkıp geçecekti. Yolunda Almalı Sultan'ının anasını, akrabalarını yok edecek, tek oğlu Yurmatını köle edecekti. O yüzden İsmail Han oğlu Almalı Sultanı ırkını, kalan malını kurtarmak için yazlıklara gönderdi. Diğer taraftan o oğlunun sağ selamet dönmesini de istemişti.

Yazlığa dönmesiyle Almalı Sultan ortada duran Beyaz keçeli otağ yanında durup atından atladı ve otağa girdi. Orada onun eşi, İk kıyısındaki komşu kabile başının kızı Tulganay ve hizmetçi kadın oturmuş sohbet ediyorlardı. Girer girmez:

-Yurmatı nerede? Diye sordu.

Sultanın acele ettiğini görünce bu iki kadın yerinden fırladılar ve saygıdan dolayı elleriyle selam verdiler. Hizmetçi Talgın, sessizce otağdan çıkmaya çalıştı. Almalı, onu işaret ederek durdurdu ve tez şekilde eşyaları toplamaya emredip otağdan çıkıp gitti.

Bu arada onun otağının karşısındaki meydana başka otağlardan yaşlılar ve her şeye meraklı olan çocuklar toplanmaya başlamıştı.

Almalı sultan sözünü uzatmayarak buraya bir-iki gün içerisinde emir Timur askerlerinin gelme ihtimali olduğunu söyledi, gecikmeden tüm otağ eşyalarını toplamaya, arabalara binip av yapılan topraklara, Üretme nehrinin yanındaki ormanlara hareket etmeyi emretti.

Hemen bugün harekete geçmeliyiz. Düşman keşifçileri birazdan gelebilir, acele edin, dedi. Bir süre sonra yakında ve biraz uzakta olan sürüleri götürdüler. İnek, koyun, keçi sürülerini otlaklarından Üretmeye, ondan sonra Şuşman'a doğru harekete geçirdiler. Birkaç yiğit sürüyü götürdüler. İyi ki bu sene yazlıklar Zey nehrinin sol tarafında yer almışlardı. Geceye doğru arabalar hazır, keçe otağlar sökülüp toplanmıştı ve arabalara konulmuştu. Yük arabaları hareketlendi, uzaktaki otlaklardan on yaşındaki genç, rahvan atı getirip geldi. Almalı Sultan yanına Ketib Alçın'ı çağırdı.

Ketib Alçın, Babam İsmail Han kendi oğullarıyla kaldı, sizi düşmanın gözünden korumak bana düşüyor. Ben birkaç oğlumla birlikte Zey'e gidip saklanmamız gerek. Emir Timur sizin gideceğiniz taraflara izin vermesi gerek. Size, tanınmış atamız Ayır Kalbak Han'ı olan Şiban Han'ın torunu Yurmatıyı takdim ediyorum. Babam ya da benim; öyle veya böyle başımıza bir şey gelse neslin yöneticisi oğlanım olur. Ona bakınız, neslinizi koruyun, soyumuzun şanlı namına Gölge düşürmeyiniz.

Ondan sonra Sultan, oğlu Yurmatıya döndü:

Oğlum! Şuan bizim nesilde olması gereken, senin yönetici olup kalmandır.

Babacığım! Bende seninle geleyim.

Babası onu kucaklayıp bıraktıktan sonra sözüne devam etti:

Annenin yanında kim kalacak? Sen şimdi büyüdün artık. Çok vakit geçmeden bizde dönüp geleceğiz Allah'ın izniyle. Yalnız şimdi atanında, benimde yapacak işlerimiz var. O sırada atı binmiş Tulganay gelip yakınlaştı. O ve diğerleri vedalaşmaya mecburdurlar.

Kanadım, kolum, benim gönlüm sanki sizinle tekrar görüşmeyecekmiş gibi –dedi, kadın kocasına yaklaşarak.

Onun sesi titriyor, gözleri ise dolup taşıyordu.

Sultan Allah'ın gücü büyüktür dedi, ona sarılıp.

Erkeklerin işi – düşmanda olur. Orada bütün herkes de helak olmuyor. Görüşürüz inşallah. Oğlumuzu adaletli soy başkanı edip, terbiyeli bir şekilde yetiştir. Ketip Alçına güven, o dürüst biri. Alçın gel bakalım buraya!

Buyurun, Sultanım dinliyorum!

Tulganay Sultan'ı ve Oğlum Yurmatıyı güvenip sana bırakıyorum.

-Siz hiç merak etmeyin Sultanım oğlunuzu peygamber yolunda yetiştireceğim. Onu kötü yollardan koruyacağım.

-Çok güzel Alçın! Boş şeylerden alıkoy onu.

Peki. Hoşçakalın.

Almalı Sultan; oğlanlarına soylarını koruyup, kollama görevini verip, kendi yanına da iki oğlunu almıştı. Şimdi o oğlanlar ile birlikte Zey'e doğru yola çıktı. Kendisi sanki soyu, karısı, oğlu hatta babası ile bir daha karşılaşmayacağını biliyordu. Dördüncü birimin ortasına giden bu adam hayatı boyunca saldırıyı püskürtememişti. İşte şimdi cevap vereceği gün gelmişti. Kendini ve oğullarını feda ediyor hatta en önlere gidip savaşma vazifesini yerine getiriyordu.

Zey çok büyük bir akarsu değildi. Akışı çok hızlı olsa da, ona üç nefeste dalıp, geçer çıkarız. Girdaplı ve her iki tarafında da dikey yerleri çoktu. Bitkileri birkaç çeşit ve çok genişler. Orda düşmanları, peşlerinden gelen düşman askerleri işte bu coşkulu bir şekilde akan akarsuyu aşip hücum edeceklerdi. Asıl güçleri buradan geçmese de yiyecek-içecek arayan grupları muhtemelen bu çevreyi karıştırmadan bırakmazlar.

Nasıl yapıp da onlara iki ya da hiç değilse bir gün bile olsa engel olabiliriz? Eğer mani olabilirsek bu bir iki gün içerisinde Üretme nehrini aşıp Şuşma yakınındaki büyük ormanlara girip izimizi kaybettirebiliriz. Üçü aynı ağızdan bu planı yapmaktan başka çare yok dediler.

Bu şekilde düşünürken geçen zamanda Almalı Sultan, Zey geçitlerinden birine yaklaştı. Bu geçit bütün su kıyısı boyunca Orman, Eremelik kaplıydı.

Eğer ormana bütün geçit genişliğinde otlarını salsalar Sultanın niyeti oğlanlarına yakınlaşmaktı. Onlar bu düşünceyi tasdik ettiler. Çok gecikmeden birkaç yere ıvır-zıvırları övüp toprağa gömdüler. Eskiden beri bütün kıyı boyunca durmaksızın seyrek bir şekilde kök salmış otlar bulunurdu. Oğlanlarından birisi hafifti. Aileyi diriltmek ve geçitlerde gözetleme yapmak için o kaldı. Almalı Sultan, kalan diğer oğlanı ile birlikte karşı tarafa geçtiler. Bunlar çıkıp gidince diğerleri başka bir taraftan çıkıp gelen atlı düşman askerlerini gördüler. Anlaşılan o ki bu beş asker diğerlerinin geçiş gidişlerini gözlemlemek için gelmişler. Gözlemlemeye bu kadar zorluğa ne gerek vardı. Gözlemciler biraz dağılıp akşamleyin, suyun bu derinliğini geçmeye çalıştılar. Silahlı askerler akarsuyu geçip çıkacaklarmış güya.

Bu zorluğu geçmeyi düşündükten sonra, karşı taraftaki su kıyısına geçme kararına vardılar. Evet, burada Orman başlıyor. Yerli halk geçitten çok az faydalandığına göre, birkaç patikadan hariç ot yetişen bir tane araba yolu tek vardı. Gözlemciler bu yolu buldular ve arka arkaya dizilip, endişesiz bir şekilde ormanın içine girdiler. Beklenmedik bir anda önden ve arkadan gelen atlılara oklar gelip saplandı. Ortada şaşırıp kalan diğer atlılar ise yerlerinde dolanıp, kaçmaya fırsat aradılar, aynı şekilde kendilerine de isabet eden bazı ok parçacıklarını çıkardılar. Birisi, atının boynunun altında saklanmaya çalışırken, atı düğümlenip diğer ayağından da okla vurulunca işte o zaman yerinde kıvranıp üzerine gelen oklardan nasibini aldı ve yere yığıldı.

Ağaçlar arasında Almalı Sultan ve oğlu atlarını gizleyip, kendilerinin durduğu yere yakın bağladılar ve ilk geçitteki gibi ıvır-zıvır topladılar. Oğlan da ateş yakmaya çalıştı, daha sonra Almalı Sultan da atların birisine binip, akarsu boyunca yukarıya, üçüncü geçit'e doğru yöneldi. Zaman akşama yaklaşıyordu. Almalıya üç-dört kilometre mesafe vardı. O ile şu az önceki üçüncü geçit' in kıyıları ormansız, geniş akarsuyu dibi ve kenarları çakıl taşıydı. Geçit çok geniş, birçok zamanda, bir sürü

askeri geçirmeye kudretliydi. Almalı Sultan Ormandan uzun tahtalar kesip, atlarına yükleyip bağladı. İki atını da yükleyip, çok dikkatli bir şekilde geçit'e doğru hareketlendi. Şimdilik şüphe çekecek bir şey görünmüyor gibiydi. Geçit'i gözlemleyecek, ona yol gösterecek kimselerde yoktu. O çabucak birkaç kazık hazırladı ve bütün geçit genişliğine, kıyıya yakın dibe gidip onları yere çakıp çıktı. Önceden hazırladığı ip'i de arkaya bağladı. Onları ve tahtaları kazıklara bağlayıp çıkarmak gerekiyordu. Onları bağlayıp, diğer uçlarına kazıklar oturtup, tahtalara suyun üstüne çıkmaması için taşlar bağladı. Gece geçip gidiyordu. Şimdi düşmanı beklemesi kaldı. İki atın eyerine takılan çivileri çıkardı, atlara sertçe vurup onları azat etti. Suyun üst tarafında kalan kayalara yaslandı. O sırada biraz dinlenebilmesi mümkün oldu.

Almalı Sultan, geçen günde geçen zamanlarını göz önüne getirdi. Bu sebepten kendisinin soyu olan Iruv halkını hızlı bir şekilde güvenli bir yere aldı. Fakat kemik gibi kalmış kadını, oğlu ile ayrılışı, gönlü hala onlarda olsa gerek, yüreği tekrar rast gelip görüşmek isterdi dedi. Sultan bunu bilse de belli ettirmemeye çalıştı. Yüreği yerinden çıkacak gibi olsa da, kendi kendini canlı tutması gerektiğini biliyordu.

Gelecekte mutlu yaşasınlar.

Ordu geçer, Sessizlik olur. Bu zamana kadar mutlu bir şekilde ömür yaşayıp giderler. Güzel yaşamları çok uzağa gitmedi akıllı karısı Tulganay ile. Hepsi on yıldan fazla yine yaşadılar. Baksana, şu on yıldan fazla ömür bir su akıntısı gibi geçip gitmiş, hissedilmemişti bile. Ne yapabilirsin? Allah öyle yazmış. Yazılmıştan ötesi yok. Şimdi işte düşman askerleri biraz durdursalar, topraklarından, kaçan bu soyu yerlerinden, kenarlardan geçmeye ikna etmek lazım. O sırada gün aydınlandı. Karşı su kıyısında kavga-dalaş, atların kişneyiş ve insanların bağrıışma sesleri işitilmeye başlandı. Ses vakit geçtikçe aralıksız uğuldamaya döndü.

-Başlandı – dedi Sultan kendi kendine. O, oklar ile dolu iki sadağı kaya üstüne yeniden düzenleyip koydu ve beklemeye başladı.

Düşmanlar, çok büyük bir birlik halinde kenarlardan akarak suya inmeye başladılar ve hiç durmadan bu tarafa doğru yığıldılar. Sel suları; askerleri ve bütün geçit'in genişliğini kapladı, geçit önceden çok güzel incelenmişti galiba. Ordu gelince hemen nehri geçmeye yöneldi.

Aniden, öndeki birimde gelenler bir yerde mi, yoksa iki-üç yerde mi, her nedense bir şeyler kazmaya başladılar. Atlar düşe kalka, düşman atları üstünde suya yuvarlanıyorlardı. Arkadaki birimler bunları kısırmaya, ezmeye mecbur kaldılar ve kendileri de şöyle sağa-sola yıkılıp, arkadaki birimler tarafından bastırılıyorlardı. O sırada tuzakçılardan kaçan atlılar, yığılıp düşenlere yayan bir şekilde bu taraftaki kıyıya çekmek için çabaladılar. Onlar gibilerini Almalı Sultan çokça, aralıksız bir şekilde almaya başladı.

Her şeye rağmen O, Zey'in derin akışına kapılırken, başka bir yerde göğü siyah duman kaplamaya başladı. Şimdi o kendi kendini anlamayarak aralıksız bir şekilde, ok fırlatıyorlardı.

Biraz sonra Almalı Sultan kendisi de oktan geri kalmış tarafta ayakaltında kalıp, perişan olan düşmanları arasında yavaşça akıp gitti.

Geçitteki asker taşkını ne kadar olsa da askerlerin bir kısmı yine sel taşkınına rağmen sol kıyıya çıktı.

Onaltıncı Asır

Üçköl köyüne niçindir bir misafir gelip girdi. Arkasına aldığı çuvalı ile birlikte Dombası da asılı bir şekilde duruyordu. Elinde meşe ağacından yapılmış olan yaslanabileceği düz ve uzun bir değneği vardı. Değnek bu yabancının çok önceden beri arkadaşıydı. Sonuç olarak onlar birlikte pek çok yolu beraberce geçmişlerdi. Bahtsız adamın, şapka altından görülen kısa ak saçları, derli toplu bir şekilde olan sakal-bıyıkları, etrafa nur saçan terbiyeli sarımsı gözleriyle O, Hızır Aleyhisselamı anımsatıyordu. İhtiyar, belli ki çok uzaklardan geliyordu ama her şeye rağmen ayakaltları normal, yorgunluğu hiç sezilmiyor gibiydi.

İhtiyar bir kapı dibinde bağdaş kurup tomruğa oturmuş vaziyetteydi. Birkaç kişi yanına gelip selam verdiler.

Selamı alan köy yaşlısı Hodayverdi, onların oturmasını isteyip, yanında yer gösterdi.

Çok uzak yerlerden gelmiş birisine benziyorsunuz, yüzünüz tanıdık değil, - dedi diğer yaşlı.

Doğru arkadaşım. Benim işim köyden köye yürüyüp, İnsanların gönüllerini alıp, dünya hallerini sorup, mutlu olsa da, mutsuz olsa da haber almaktır. (iyi ya da kötü hal hatır sormak)

Hodayverdi kapı dibinde, ayakta duran bir çocuğa işaret etti. ocuk eve girip, hızlı bir şekilde ağaçtan yapılış olan süslü bir kse ile ayrıanı getirdi. Akşam'a yaklaşan bu Güneşli günde, açıp misafire ayrıan doldurdu.

Hodayverdi, elinde değneği tutmuş bir vaziyette, bir türkü söyleniyordu. İşte o, yolcuya dua edip, süpürmeyi gözetip durdu ve içinden uzun bir hasret geçirdi. Kaval bu hasreti, hüznü uzak, çok uzaklara saçtı. Kavalın sesini işitip, halk onların etrafında toplanmaya başladı. Aralarında gençler, yaşlılar az değildi, yaşlı kadınlar, ablalar, kadınlar, boy atmış yetişkin kızlar, çoluk- çocuklar vardı. İşte iki genç eşleşip trk söylemeye başladılar. Onların türkülerini halk; nefes almadan, rahat bir şekilde dinledi. trk onları uzaklara alıp götürdü. Sanki babalarının, atalarının ilk zamanlarına gittiler, uçsuz- bucaksız, ormanlara- kırlara, huzurlu tabiat kucağında gezdiler, düşmanların ordularına rastladılar, korktular, zafer kazanıp kutlamalar yaptılar, hayran oldular, sevindiler, hasret çektiler, yürekleri yandı, gönülleri doldu, taştı.

Bu sırada değneğine dayanıp, Kadirmet hoca geldi.

Ona saygı gösterip başköşeye oturtular.

Böyle bir türküyü ömrümde işitmem çok az nasip olmuştur. Bugün unutulmayacak günlerden.

Doğrusunu söyleyecek olursam: Bu kadar güzel akşam sözleri olmaz, tekrarlayıp dursun diyerek kenardaki bir kişi yine istedi.

Söyle bakalım yaşdaş – diyerek devam etti. O, kavalcıya bakıp,

-Kimlerdi bu türkücü yiğitler?

Sanki bunlar kardeş gibiler, öyle benziyorlar...

Kavalcı Hodayverdinin oğulları onlar. Akay ile Arslan – dedi yanındaki kişi.

Bu dertli yiğitlerde mit var, - yolcu onlara hayran olmuştu.

Senin de Dombran varmış, köy ile insanların gönüllerini alan halk şairisin, belki yolcu? diye sordu Kadimet, ihtiyar misafire dönerek.

Hızır'a benzeyen yaşlı adam, dombrasını tıngırdatıp, söylemeye başladı.

Dombramın üç teli var;

Birincisi muhabbet

Güven olsun bu dünyalar,

Allah mal-mülk versin.

Çıkar dombramın ikinci telinden

Zalimlere nefretim

Kurtarsın zorba-zalimlerden

Türküye koyarım kuvvetimi.

Üçüncü telim hey hasret içindir,

Büyük işlere cesarettir

Şimdiki mutsuz zamanlarda,

Uyanık olmak gerekir.

Aferin, çok acı söylüyorsun, misafir. Yalnız türk'ün her nasılsa çok dehşetli sözler içeriyor, söyleyip bitirmiyor. Sanki esrarengiz bir şeylerin var gibi.

Onun gizemi sıradan bir şey arkadaşım. Bu türkü yürekleri uyandırıyor gerçekten, ilimizde düşmanın gezdiği zamanlarda dikkat etmeye çalışın, kâfirler sizin çevrenize gelip çıksa düşmana hazır olunması gerekiyor.

Açıkça söyler misin? Neler gördün, neler biliyorsun?

Kendinizde anlamışsınızdır şimdi, Kazan Hanlığı boşuna terkedildi, Rus kâfirleri buraya çok gelip gitmediler. Kış geldi. Yollar kapandı. Şimdide işte yaz geldi. Yollar

açıldı. İdil anamızda kayıklar yürümeye başladı. Rus köpekleri buraya çıkıp gelebilirler, gözetleye durun.

Tamam tamam... Bu kötü bir haber ama haklısın, Onları göreniniz oldu mu?

Gören Allah, İnşallah böyle bir şeyi bize yazmaz. Bu çevrelerde bir grup düzenli birim yaklaşıyor diye bir haber duydum. Dikkatli olunuz. İyi yaptınız cemaat, ben gidiyorum şimdi. Başka köylerinde uyarılmaya, uyandırılmaya ihtiyacı var.

Atlı Rus takımı kendisini çok bekletmedi. İlkbahar'ın ekim vakti geldiğinde, bütün köylerin insanları kırdı, tarlalarında bitmez-tükenmez işlerindeydiler. Bu nedenle Onlar; Köylerine girenlere hiç karşılık vermediler denilebilir. Köylerine dalıp, yerleşip, gerektiğinde de yakıp yıkıp, küçük görüp alay eder gibi adeta halka kan kusturup sanki eğleniyorlardı.

Üçkül köyünün halkı da bu şekilde oldu. Koyun sürüsüne saldıran kurtlar sürüye biraz zarar verip çıkacaklardı gibi. Fakat onlar istedikleri yerlere girip çıkmadılar. Kadirmet, Hodayverdi ve köyün diğer aksakallıları öğütleri ile gençlerin orada bulunmasıyla, plan kuruldu. Bazıları topuz, bazıları normal sopalarla donandı.

Yiğitlerin, atlı Ruslara karşı koymak için daha tecrübe ve ustalıkları yoktu. Ördek de anca ardına su girince yüzmeye başlıyor Ruslar karşılık beklemeyerek ikişer-üçer kişi yâda yalnız şekilde dağılarak evlerde çapulculuk yapmaya, altın ve gümüş zenginlikleri aramaya başladılar. Evlerde saklanmış yiğitler sadece bunu bekliyorlardı. Onlar çapulcuları kesmeye başladılar. Kaçıp kurtulanları yüzbaşı yanına gelip toplandılar. Akay evlerine girmiş iki Rus'a mızrağını saçtı. Nedense dışarı çıkmış atası Hodayverdi'nin toz içinde yata kaldığını görünce, acı ve sinir hisleriyle dolup, onların atına atlandı ve elindeki mızrağını oynatarak güçlü sesle bangır bangır bağırmaya başladı. O, kendinin ne yaptığını anlamayarak Rusların toplandığı yere koştu. Onun ardından başka yiğitler de takılıp gitti. Bunu gören yüzbaşı çabuk köyden kaçmaya çalıştı. Otuz kişilik takımın sadece üçte biri ovoidan kaçabildi. Etraftaki köylerin çoğu yıkıma uğrayıp, insanları dövölüp büyük zarar görmüş bu zamanda Üçkül kendini düşmandan saklayabildi, mahvedilmesinden korundu. Rus takımının bozguna uğratılması hakkında haber etraftaki köylere yıldırım hızıyla yayıldı. Onlar bu ova gençlerinin cesaretine hayran kaldılar. En önemlisi şuydu: Ruslar bu yerde görünmez oldular. Demek örgütlenmiş haldeyken ne kadar güçlü olsa da düşmana karşı

durulmuş. Lakin hayatında çok gören yaşlılar bununla sevinmenin tehlikeli olduğunu anlayarak şimdi ne yapılması gerektiği fikrini ortaya atarak beraber toplandılar. Kollarını sallayıp oturlarsa ikinci defa geldiklerinde Rusların onları köyleriyle birlikte mahvedeceği, köyü ateşe verecekleri, onu kül edecekleri, tüm halkı damarıyla kurutacağı gün gibi açıklı. Onlara bu günlerde güz yummaya da imkân doğmadı. İlk olarak nöbette ova Beylerini korumaya askerler verildi. Kim bilir hiç beklenmediğinde düşmanın çıkıp gelme ihtimali var. Yaralılara tedavi gösterildi. Hodayverdi ağa gibi baya yaralanmış adamlar da vardı.

Daha iyi korunma niyetiyle yaşlıları, çocukları otlak ardındaki kara ormanda saklamaya karar verdiler. Bu orman doğal kale gibiydi. İki tarafında çalılarla örtülen derin bir çukur uzanmıştı. Çukurlar baya ara geçince bir biriyle bağlanıyorlar. Oradaki alanın sadece ön tarafından koşulmuş at geçmesi için toprakla ayrılabilen yer vardı. Onlar da zaten öyle yaptı.

Komşu köylere elçiler gönderildi. O köylerin bazıları hücumu uğramış, bazılarına da Ruslar daha gelmemiş durumdaydı. Tez vakitte yedi köyden temsilci yaşlılar toplandı ve danışıldı. İstişare bittikten sonra ordu toplamaya karar verildi. Ordunun başına Akay'ı atadılar. Yardıma küçük kardeşi Arslan'ı verdiler.

Kadimet Bey, Akay'ı bu büyük ve sorumlu işe atadığında halk ağzından birkaç söz söyledi:

Oğlum Akay! Sen bizim tarafımızdan seçilip atanan büyük, sorumlu bir işe başlıyorsun. Seni tanıyan ve cesaretinden haberdar olan herkes sana büyük umut bağlıyor. Bu hayırlı işi, halk umudunu fedakârca, namusla başaracağına inanıyoruz. Bu sorumlu işe alınmanla sen şimdi sadece kendine sahip çıkmayarak tüm halkın korucususun, umudusun ve hatta geleceğisin. Şehit gidenler için, halkın bugünü için, çocuklarımızın geleceği için hayırlı olsun sana. Burada toplanan aksakallar isminden sana kılıç hediye ediyorum. Bu kılıç halkın sana olan umududur. Onun yardımıyla düşmanlar senden korkup kaçsın. Yolun açık olsun! Aferin!

Akay'ın omuzuna dağ kadar büyük sorumluluk yüklendi. Nereden başlamak lazım? Ordu başı (komutan) var fakat ordu yok. Ama cesur yiğitler var ve Allah nasip ederse daha da eklenir. Fakat onları silahlandırmak gerekir. Silahları nerden bulacağız? Atlar da yok. Yiğitlere silah kullanmayı kim öğretecek? Kendisinin ustalığı da sınırlıdır.

Askerleri bir yere yerleştirmek lazım, yemek meselesi halledilmeli. Ya Allah! Genel olarak halledilmesi gereken meseleler dağ kadar. Akay bir an şaşkına d6ndü.

Ama kutsal işe başlanınca her şey azar azar yerine gelip düzelmeye başladı. Orduya kendi umuduna bakar gibi bakan halk, her yönden yardım etmeye hazırdı. Bir yerden demir bulundu. Kılıç, mızrak, ok ucu yapabilen adamlar istek dolu işe başladılar. Ormanda insanın ayak basamayacağı yerde demirci ocağı yapıldı. Orada ok yapma, yaya ve mızrak işleri başladı. Zaman geçince bulaşık, at nalı gibi şeyleri de yapmaya başladılar. Yakında iyi haber de geldi. Üçkül köyünde Rus askerleri yıkılmış ve orada ordu toplandığı belli olduktan sonra TarHan kaçıp gitmişmiş. Kaçsın ne olacak diye düşündü Akay, TarHan'ın birkaç at sürüsü var. Aslında atlar askerlere dağıtılabilirdi. Bu fikri Kadırmets Bey de destekledi. Böylece asker silahlandırıldı, atlı oldu. şimdiyse askerlere kılıç ve mızrak kullanmayı, yayadan atmaya 6đretme işi kaldı. Orada da çözüm bulundu. Zamanında Kazan Hanı muhafızı olarak hizmet eden Kotlibay bu yerlerde doğup büyümüş ve hayatının son günlerini memleketinde yaşamayı umut etmiş olan birisiydi. O, askerlerin en ciğerdar olanlarını seçti ve çalışmalara başladı.

Aksakallar farklı yerlere çağrı dağıttılar. Çağrıları onlarca tahtaya, akağaç kabuklarına yazdılar ve güvenli adamları başlıca yaşlıları farklı yerlere gönderdiler. Çok vakit geçmeden etraftaki kasabalardan ve hatta uzaktaki bölgelerden Rus zulmüne maruz kalan çok sayıda adamlar toplanmaya başladı. Onların bazıları at, silah, yiyeceklerle gelmişse de çoğu eli boş gelmişti. Askerleri silahlandırma, at bulma, onar, yüzer birimlere bölme, kalacak yer ayarlama meşakkatleri ortaya çıktı.

Örgütlenmiş ordu kendini göstermeliydi. Rus takımları bir köye hücum etmişler, diğer köyü yakmışlar gibi haberler hep gelip dururdu. Ruslar sebatlı millete benzerler: İşgalciler birim-birim, ya bir ya diğer köyü yıkıyorlar, halkı harap ediyorlar, öldürüyorlar, otağlarını yakıp mallarını alıp gidiyorlar. Normal hayat yaşayan bölgeler hiç kalmadı.

3

Yüzbaşı Azau, usta askerleriyle birlikte tatlı sulu bir dere kenarında ara vermeye, acıkmış atlarını beslemeye durmuştu. Askerler hoş kokulu yeşil otlu toprağa uzanıp kendi işleri ile meşguldüler. Bazıları ailesini düşünür, endişelenir, bazıları Ruslar

tarafından öldürülen atasını ya da akrabalarını hatırlar. Bazıları ise at koşumunu düzeltir ya da kılıcını keskinleştiriyordu.

O sırada Cömert Artık adlı yiğit, kendi etrafına birkaç arkadaşını toplamış ve durmadan anlatıyordu:

-Bana Artık diye isim vermişler. Babamın, annemin çocukları ben olmadan da fazla olmuş galiba. Ama ben hiç fazla olmadım. Çocukluğumdan beri sürü sürdüm, avcı, atçı işini öğrendim.

-“Bilirim ben senin işini.” dedi dinleyip oturan Ermek onbaşı. “Sen çocukken horoz kesen adamsın ya.”

Ermek onbaşı arkadaşlarına Artık ile yaşanan ilginç olayı anlatmaya başladı;

-“Bir kere annesi onu horoz kesmeye buyurmuş. Artık, Bismillah diyerek kesilmiş horozun ayaklarını da şeriat kurallarınca kesmiş. Biraz yatınca horoz kanatlarını sallayarak başı yok halde uçup gitmiş!

Dinleyen askerlerin gülüşü durmadan, Azau yüzbaşı hemen askerlere seslendi;

-“Herkes atlara binsin!”

Büyük ağacın tepesinde nöbette duran gözlemci doğu taraftan gelen atlı asker takımını fark etmiş. Bu takımın arkasından yetişmek ve yollarını kesip karşılarına çıkmak gerekiyordu.

Azau askerleri dere boyunca öne atıldı. Ancak Ruslara yakınlaştıklarında ayrılıp karşılarına çıktılar. İşgalciler beklenmedik bir anda kuşatılıp alındıklarını görünce şaşkına döndüler. Mücadele başladı. Üstünlüğün Tatarlar’da olduğu çabuk belli oldu. Elli kişilik Rus takımından sadece birkaç kişi kurtulup kaçabildi. Ardından on araba, on beşe yakın inek sürüsü geliyordu. Rusların dağıldıklarını görünce sürüleri koruyanlar farklı yerlere kaçıp giderken, sadece kendi mallarını uğurlayan çobanlar kaldı. Bunlar İdil tarafına yürüyen Kolçura köylüleri idi. Onların hiç bir şeylerine dokunmadan geri köylerine gitmeyi buyurdular. Üstüne Ruslardan kalan birkaç atı da verdiler. Yaralanmış üç Rus askerini de esir etmediler ve geri gönderdiler. Onlar ise Tatarlar merhametli diye sevinerek çabuk kaçıp gittiler.

Günlerden birinde Azau yüzbaşına, İdil tarafından daha büyük bir takımın geleceği haberini verdiler. Böyle takımları takip edenler için, onlarla karşılaşmayı arayan askerler için bu iyi bir fırsattı. Rusların iki yüz kişi mi, üç yüz mü olması Azau'ı korkutmuyordu. Kendi takımını da şimdi yüz değil, yüz elliye yakın kişiydi. Üstelik çoğunun paça atları vardı. Bu onlara uzak mesafeyi hızlı geçmeye imkân verdiği gibi mücadele ederken de üstünlük sağlıyordu. Çünkü kılıç savaşında atını araya koyarak mızrağa tutunmak için yön bulunuyordu. Askerler şimdi savaş tekniklerini de az-çok öğrenmişlerdi.

Azau, ordusuyla Rusları bulmak için peşlerinden gitti. Eskiden onları bulmak zor değildi çünkü geçtikleri yollarda hemen hemen her zaman ceza almış, soyulmuş kişiler, kömürler kalıyordu. Bu sefer galiba her karşı çıkan kişiyi öldürüyor ya da hizmete alıyorlardı, düşmanın nerede olduğunu net şekilde söyleyecek birisi yoktu. Arada kaçabilenler onların geçen gün de ya da ondan öncekisinde falan yerde gördüklerini haber ediyorlardı. İzlerine rastlanmasın diye köylere girmiyorlardı, yakmıyorlardı, soymuyorlardı. Belli ki onlar Azau'ın takımını gözlüyorlardı. Beklenmedik bir anda hücum edip tuzağa düşürmek istedikleri açık ve netti. Hâlbuki Azau, ayrıca dikkatli olmalıydı. Lakin yüzbaşının, gönlünü böyle fikirler rahatsız etse bile, şüphelerine fazla önem vermedi, düşmanı takip etmeye eskisi gibi devam etti.

Askerler rahat bir şekilde ilerlerken, gidişlerinde Artık'ın bindiği atın semer ipi yırtıldı. O semerden yere düştü. Arkadaşlarına yol vererek atını çalı arasına alıp girdi ve ipini bağlamaya çalıştı. Bu arada arkadaşları geçip gitti. Artık, yalnız kaldı. İşini bitirip arkalarından gideceği an kendilerinin geçtiği yoldan yabancı bir ses geldi. Artık'ın önünden yerdeki ağaç dallarının izinden takip eder şekilde iki atlı asker geçti. Bunlar Ruslardı. Onlar biraz öne geçti ve bir şey hakkında bir biriyle danışmaya başladılar. Sonra birisi döndü ve geriye koştu.

Artık, izlerini takip edip yavaşça hareket eden Rusların peşinden gitti. Yol dönüşünden faydalanarak tez şekilde düşmana ulaştı ve geri dönmeye bile yetişemeyen Rus'un kafasına topuzla vurdu. O ise yere düştü. Artık, hızlı bir şekilde onun silahını çıkartıp eyerine enine koyup bağladı ve arkadaşlarının peşinden yetişmek için acele etti. O, onları nehir kenarında dinlenmeye durdukları zaman yakaladı. Esir getiren Artık, herkesin dikkatini çekti.

Onbaşı Ermek'e olayı anlattıktan sonra Yüzbaşı Azau'ın yanına koştular. Bu arada esir düşen Rus kendine gelmişti. Ayaklarının bağını çözüp onu yüzbaşının karşısına getirdiler. Azau, onu sorgulamaya başladı. Rus ise baya bilgiye sahip birisi çıktı.

Kondrat Brus adlı ataman başkanlığında üç yüze yakın haydut şimdi Kolçura köyü etrafında ormanda yerleşmişmiş. Onlar Azau yüzbaşı hakkında bazı bilgiler duymuşlar ve onu yok etmek için çözüm arıyorlardı. Onun için farklı yerlere keşifçiler göndererek Tatarların saklandığı yerleri bulmak ve beklenmedik bir zamanda hücum etmeye niyetlenmişler. Azau'ın asker sayısının yüz'ü aşmadığı hakkında da bilgi bildiklerini söyledi esir.

Keşifçilerden birisi Azau askerlerinin izine düşmesini haber ettikten sonra, Kondratın gecikmeden hücum edeceği gün gibi açıklı. Azau, hızlı bir şekilde onbaşılarını topladı ve düşüncelerini söyledi. Düşmana karşı koymak için hazırlıklara başladı. Kolçura köyü onların yerleştiği Bornay nehrinden uzak değil, sadece 5-6 kilometreye yakın mesafedeydi. Demek yarın gün ağarırken gelebileceklerini beklemeliydiler.

Onluklara görevler vererek Azau, askerlerini üçe bölmeye karar verdi. Bir parçasını; iki onluğu, o kenardaki geniş alanda bırakıp, düşman geldiğinde ocak yakmak için odun, kuru dallar aramaya, kendilerini saklamak için ise ocakların ardında hendekler kazımaya ve orada durup Ruslara ok atıp karşılamayı emretti. Askerlerin geri kalan kısmını ise oradaki alanın iki tarafına, nehrin biraz daha uzağında olan ormanın içine yerleştirdi. Rusların geleceği yolda birçok hendekler hazırladılar, alan etrafında gerekli olan yerlerde ağaç kesip, üstlerine yıkmaya hazır bıraktılar. Düşmanın geleceği yola keşifçiler gitti. Askerler gece boyunca kirpiklerini bile hareket ettirmediler. İşgalcilerle olacak savaş onların gönüllerine coşkun katardı, cesaret eklerdi.

Şafak vaktinde düşmanı gerekli olduğu gibi karşılama eylemlerini yaparak herkes yerine geçince bir vakit garip bir sessizlik oluştu. O zaman ağaç yığını arkasında arkadaşlarıyla birlikte düşmanı bekleyen Artık'ın esir düşen Rus'u nasıl yakaladığını sordular. Söze cömert olan Artık beklemeden;

-“Beyler böyle bir şey olacak diye aklımdan bile geçmemişti. İşimi halledeyim diye durmuştum sadece. Siz geçtikten sonra arkadan bir ses geldi. Nedir acaba diye beklemeye karar verdim. Baktım kocaman iki Rus çıktı. Tam benim girdiğim çalının yanına gelip durdular. Kendi dillerinde bir şeyler konuşuyorlardı. Sonra birisi döndü

ve kořup gitti. İkinçisi arkanızdan gitti. Ben saklanarak arkasından takip ettim. O dūřman fark etti ve kılıcıyla űstűme yűrűdű. Baya direniř gűsterdi ama sonuçta teslim olmaya mecbur kaldı.

Biraz vakit geçtikten sonra bir keřifi atını kořuřturup gidince arkasından sadece toztoprak gűrűndű. Çok zaman geçmeden, tekrar birisi dűndű. Sonra bir bařkası daha. Bu űimdi Rusların gelip yaklařmakta olduėunun bir iřaretiydi.

Nihayet dūřmanın űn birimleri gűrűndű. Onlar sessiz sedasız çok dikkatli bir űekilde geliyorlardı. Biraz sonra asıl birlikleri de peyda oldu. Onlar yaklařtıa deprem oluyor zannedersiniz, űnde gelenler atlarıyla teker teker hileli bir űekilde kazılmıř olan çukurlara dūřtűler, tuzaėa dūřenler, arkalarından gelenleri uyarıp yavařlattılar. Onların űstlerinden iki taraftan aėaçlar yuvarlanmaya bařladı. Ruslar nereye basacaklarını bilmiyor, řařırıp kalmıřlardı. Bazıları yoldan kenarlara, ormanlık alanların içine atıldılar. Onları da yine aėaç kűtűkleri arkasında bekleyip duran Azau'ın yiėitleri karřıladı. Kanlı savař bařladı. Aėaçlar arasında bařlayan arpıřma Ruslara, çok olsalar da, daėılıp savařmalarına izin verilmedi, tam aksine űndekiler kılıç sallamaya, arkadakiler ise beklemeye mecbur kaldılar.

Dūřman, sonuç itibariyle yol boyunca űne gitmeyi, űstűnlűk saėlamayı dūřűnerek her űeye raėmen hűcum etti. Onlar geniř alanda ot çemberinde kaldılar. Yine pűskűrtűlmeyle sonuçlandı, yine űzerlerine aėaçlar yıėıldı. Birimin bűyűk bir kısmı helak olduysa da, dūřmanların sayısı hala çok fazlaydı.

Nihayet emberden, yıkılan aėaçlardan kurtulup, onlar geniř alana ıktılar. Geniř alanın űteki tarafın da kıyı boyunca, birimler halinde dizilmiř atlar űstűnde bekleyip duruyorlardı onları. Kendilerini dűzene sokup Ruslar yine saldırdılar. Her nedense bekleyip duran Tatar birimleri bir anda ikiye ayrıldı ve çalılar arasına girip kayboldu. Sanki fermanları verilmiř olan Ruslar, durmadan kıyıdan sıçramaya mecbur kaldılar ve helak olmaya gittiler. Yeniden dűzene girip fihrist bir űekilde yan taraflardan ve arkadan kuřatıp, Tatarlar; onların űzerlerine saldırdılar. Birden bire zincirin bir halkası gibi, űncelikle Rusların birimleri daėıldı. Azalmaları gűze çarpacak kadar netti.

Kondrat brus ile takımının kűűk bir kısmı Bornay ırmaėına bata çıka bir űekilde Akarsuyu ařıp karřı tarafa çıkıp kaçtılar. Tarumar edilen Rusların bir kısmı esir dűřtű.

Esirler konuşmaları boyunca, buralara tekrar çok sayıda askerin geleceğini söylüyorlardı.

Kanlı çarpışmada askerlerinin yarısı yok olan Azau yüzbaşı, şehit olan yiğitlerini Müslüman adetleri ile gömdü. O silahsızlandırılan esir askerlere de, helak olan Rus askerlerini gömdü, Ondan sonra dağılmalarını emredip, onlara merhamet gösterdi. “Eğilmiş başı kılıç kesmez”. Bu onun, boşu boşuna kanın akmasına karşı bir âdetiydi.

Akay kalesine dönmeye karar verdiler. Çarpışmada onlar, birçok ganimet; atlar, silahlar ele geçirdiler. Akay’a geri dönmesinin asıl sebebi; - Duyduğu yeni haberlere göre, Rusların büyük bir askeri güç ile geliyor olmasıdır.

4

Azau kendisinin sağ kalan askerleriyle birlikte ve yaralılar ile Akay kalesinin bir kenarında durdular. Durdukları yerde büyük bir meydan arabalar ile doldurulmuştu. Bulunan yeri düzene koyup korumak herHangi birine mecburi olduğuna göre, herkes kendi gözü altında çalışıyordu. Ardından yalnızca Akay tarafına yöneldi. Kale de o vakit belirsiz bir şekilde, önemli bir olay olmuş olmalı ki önümüzde çıka duran bir huzursuzluk gözetiliyordu. Birkaç düşmandan ayağa kalkan gruplar şimdi nerededirler, kayboldular, kimileri toz’a toprağa batıp geri dönüp girerler. Fakat karışıklık ya da herHangi bir telaşlanma sezilmiyor.

Her birisi kendi görevini bilip, vazifesini doğru yapıyor görünüyordu.

Akay küçük erkek kardeşi Arslan ile bir Otağ alanında haritaya bakıp, her nedense konuşmaya korkuyorlardı. Azau’ı görmekle birlikte her ikisi de ayağa kalktılar ve onu selamlayıp karşıladılar.

-Duyduk, kahraman duyduk. Sen, iki birimin ile daha sizden daha çok olan Rus takımını Tarumar etmişsiniz. Çok güzel. Bununla sen düşmanların Ruhlarını çoğaltın, keyiflerini kaçirttın.

O geçti artık. Esir düşen Ruslar konuşunca, bize karşı birçok askerin geleceği anlaşıldı. Buna karşılık olarak çok dikkatli olmak gerekir.

-Onu da duyduk biliyoruz, Azau. Rus Padişahlarının Asker göndereceği biliniyordu şimdi. Hangi taraftan geleceklerini söylemediler mi? diye sordu Akay.

İdil boyunca birçok büyük gemilere binip geleceklermiş. Ne zaman geliyorlar, Nerede duracaklarını kendileri de bilmiyorlardı.

-Bu, bu işte, bizde bu hususta kafa yoruyoruz. Senin silah tutacak ne kadar adamın var şimdi?

Altmışaltı adamım kaldı. Yaralılar çok.

Onları doktor'a göndermek gerekiyor. – dedi Akay ve bir yardımcısını çağırıp, emir de verdi.

İş burada zorlaşıyor şimdi, Azau yüzbaşı, - diyerek devam etti binbaşı ve biraz durup düşündükten sonra, yine devam etti, - hikmet şuradaki, başka bölgede de başkaldıranlar var. Onlar işgalcilere boyun eğmedikleri için kendilerine merhamet gösterilmiyor.

Yalnız o değil hepsi kendi bölgelerinden, kendi köylerinden uzaklaşmak istemiyorlar, bütün korkuları bundan. Hepimiz beraber örgütlenip, bütün gücümüzü bir elde toplayıp çalışırsak, zafer kazanıp rahatlamış oluruz.

Konuşmanın sonunda Azau'a takviye kişiler verip, İdil boyunca keşifçiler gönderildi. Kendi kalesine dönüp girmek üzereyken, doktora yollanılacak yaralılar arabalara koyulmuş ve hareketlenmiş gidiyorlardı. O sırada ne olduğu belli olmayan bir ses işitildi. Bu çok yüksek bir sestti.

-Gitmiyorum dediysem, gitmeyeceğim! Zorla da götüremezsiniz. Benim on parmağım sağlam, dipdiri. Yaralı yerimi bezle sarıp bağlarım. Bir iki gün sonra iyileşirim. Sonra da tekrar kalkan tutabilirim.

Ermek onbaşı, onu hemen arabaya yükleyip kısıtıyor. Azau onu görünce atından inip yanına yaklaştı:

-Azau yüzbaşı, söyle hele şu inatçı Ermek'e, beni bağlamasın, ben sizden ayrılmak istemiyorum.

-Yaran büyük mü peki?

Yara demeseniz, korkusu kalır. İşte bak! O yaralı, bez ile bağlanmış; boynuna asılı duran kolunu kaldırıp göstermeye çalıştı, fakat acısından dayanamayınca, başı döndü, rengi uçtu, güçlü eliyle yüzbaşının atının dizginine tutunmaya çalıştı.

-Böyle ihtiyar gücü ile hızlıca sağlığına kavuşur. Kalsın mı yoksa diye sordu Ermek'e. Yaralı, kolunu tekrar salladı.

-Yaralıları gönderin, İlave kişiler gelip yerleştiler, Azau yüzbaşı, ertesi gün İdil yaralılarına doğru hareketlendi.

Akay binbaşının askeri çoğalmıştı. Kendi yörelerini ellerinde tutan Tatarlar başka topraklardan, halkların bir elde toplanması gerektiğini, ispat etmek için durmadılar. Böyle müracaatlar ile idil tarafına, tetiş, Sibir taraflarına da gittiler. Yalnız orada dağ tarafı alınmış çoğu Rusların eline geçmiş, başkaldıracak kimseler de yoktu. Bu tarafta ise nispeten durum biraz daha sessiz, Ruslar kendi idaresini yerleştirmek ile meşgul olmuş, Tatarları, İdil boyundan kovuyorlar, kendilerine fazlalık demiyorlardı. Deseler de dayanıklı Tatar halkı savaşmaya cesaret edemiyordu. Akay'ın düşüncesine göre, iki tarafı, İdil'in genişliğinde gözetim altında tutacak, dışarıdan daha büyük Rus gemilerini geçirmeyecek diğer yandan da ateş edecekti. Ama bu niyeti olmadı. Sadece düşüncede kaldı.

Böylelikle, Sonbahar gelip geçti. Büyük bir güç toplandı. Askerler gerçek savaşçılar derecesine erişti. Rus askeri sürekli görünmüyordu. Onları gözeten askerlerin savaşma istekleri düştü. Ailelerinin ekip-biçmesi gerektiğinde arkadaşlarının çoğu kısım kısım evlerine dağıldılar. Akay onlara engel oldu. Yaşlı Kadirmet'in farzları boyunca, düşman askeri halkın tahıllarını ele geçirmeden, ambarlarına sakladıkları gelirlerini almaları gerekliydi. Topladıkları ekinler talan edildiğinde yenilmiş olacaktı. Bu böyle de oldu. Böylece Samar taraflarında birçok askere haber gönderdiler.

Otoriteli asker yöneticileri, köyün yaşlıları büyük görüşme için toplandılar. Rus askerini nerede karşılamamız gerekir? diye soruldu yenilmemek için. Düşünmeye başladılar, düşmanın geleceği yola çıktılar. Çünkü savaşın olduğu yerde köyler, ormanlar yanacak, yaşlısı - genci, hastaları ölecek, mal-davarlar talan edilecekti. Akay askerleri, onları yendiği zaman bu taraftaki kişiler ona tabi olacak diye farz kılındı. Fakat şimdi yenilseler yeniden güç toplarlardı.

Bu fikirden çıkıp ekip-biçme işini tamamlayan kişiler yeniden toplandılar. Hoday ile

buluşup yola hareket ettiler. Yaşlı Kadırmec, Akay ile Arslan'a bir akıl verdi.

-Oğullarım, benim size bir diyeceğim var. Şehrin bağımsızlığını korumak gibi zor bir işe kalkıştınız. Sizin başınıza türlü şeylerin gelebilme ihtimali var. Allah muhafaza. Kâfirleri yenmek nasip olsun. Burada saklanmak gerek. Ruslar buraya gelseler, ilk sırada analarınızı, eşlerinizi; çocuklarınızı ezip geçerler. Bütün neslinizi yok ederler, aşınızı kuruturlar. Bu yüzden onları uzakta bekleyin.

-Doğru söylüyorsun Kadırmec Bey, Sağ bırakmazlar. Bende çoktandır düşünüp duruyorum bu konuda. Lakin nerede beklemeliyim? Bizden başka ağır olur şimdi nereye gitseler de...

İlde serçe ölmüyor. İdil'in diğer yakasına da daha rahat dediniz sizde. Vatan bilsinler orayı. O tarafa giden elçilerimiz de var, alıp gitsinler o tarafa.

-Sizde bizimle gelmeyi düşünmüyor musunuz Kadırmec Bey? Sizin neslinizde kurtulur.

-Hepimiz gidemeyiz. Ben yaşadığımı yaşadım oğlum. Doğduğum topraklara gömseler, nasıl ölürsem öleyim, ruhum daha rahat olur.

Hep beraber cemaat namazı kıldıktan sonra asker yola koyuldu. Vakit dardı. Düşman ile karşılaşana kadar uygun bir yer bulup, birleşip hazırlanmak gerekiyordu. Asker iki gün boyunca çaprazlamasına yüz kilometre mesafeyi geçip Mari nehri boyuna geldi ve Kırman ormanının yanında bekledi.

Gözetmenler haber gönderdiğinde Rus askeri de oraya doğru hareket etmişti. Onların yanlarına gelmeleri iki günlük yol mesafesi olarak hesapladıklarında vakit çok azdı.

Ruslarda etrafı gözetleyerek yürüyorlardı. Onların hesapladığı vakitten daha önce geldiler. Onların hatta topları da vardı. Savaş top atışından sonra başladı. Onlar grup grup Mari'yi geçip Tatarlara hücum ettiler. Atlılar, kılıç, süngü savaşın ilk başlarında çekildi. Çarpışma kızıştı. İki taraf da öndeki sıra yorulunca arkaya geri geçti, onların yerini arkadaki sıra aldı. Onlarda uzun bir süre savaştılar. İki tarafta çok kan kaybetti. Savaş devam ederken her taraftan Müslümanların "Allah'u Ekber" tekbirleri, Rusların çığlıklarından daha güçlü yankılanması her birine güç verdi. Üstünlüğü Tatar askeri sağlamaya başlayınca, Ruslar geri çekilmeye başladılar.

Akay muhafızlarıyla hem çarpışmanın ortasında savaşıyor, hem de o vakitlerde bütün

savaş meydanını gözetlemeye çalışıyordu. Rusların çekilmeye başladığını görüp, alarm verdi, yiğitler daha da cesaretlendi ve ileriye doğru hücum ettiler.

Azau'nun yüzü arkadaki sırada, çarpışmaya hücum etmek için emir bekliyordu. Ansızın onlara arka taraftan Rus ordusu hücum etti. Ordu çok idi, onlar Tatar askerini çabucak kuşattılar ve çarpışmak için hücum ettiler. Akay'ın askerleri tamamen kuşatmanın içinde kaldı. Tatarların hali kalmamıştı.

Azau bu kötü haberi Akay'a yetiştirmek için bekçisini gönderdi. Kendi arkadaşlarıyla Rusların baskınlarını durdurmaya çalışıyordu. Bu onun eski tanıdığı idi. Bornay nehri tarafında utanç içinde kaçarak kurtulmuştu, kahverengi sakallı Kondrat Brus'u gördü ve bağıra-bağıra ona yaklaşmaya başladı. O da Azau'ı tanıdı ve bağıra-bağıra ona doğru hızla gitti. Orda kılıca kılıç verdiler ve kılıçlar çınladı, atlar ayağa kalktı. Onlar birbirinin etrafında dönmeye başladılar. O sırada Kondrat, atını sert bir şekilde çevirdi ve üzenlerine basıp Azau'a vurmak için hazırlandı. O anda Artık, onların arasına girdi ve Rus'un kılıcına karşı kalkanını siper etmeye yetişti. Ama yarası iyileşmeden kolu eski gücüne gelmeden kılıcı eline alamadı ve atından yere indi. Kondrat, kılıcı ile vurmak için hazırlanamadan Azau onun başını vurup düşürdü.

Elebaşları helak olan ordu şaşkına döndü. Azau'nun askerleri Rusları sıkıştırmaya başladı. Zincirleri kırıldı. Hazırlıklı gelen Rusların çoğunun ölmelerine rağmen Tatarlarında çoğunu helak ettiler.

Savaş gün boyu sürdü. Ruslar tekrar kuşatmaya çalışsalar da yapamadılar. Akay'ın askerleri çabucak yerlerinden göçerek Mari nehrinden uzaklaştı. Sadece Arslan'ın önderliğindeki büyük bir grup kuşatmadan çıkamadı ve uzun süre savaşa savaşa helak oldu. Onları yenen Rus askerleri tekrar Akay yiğitlerine hücum etti. Güçleri çatışma başladığında eşit değildi. Akay'a çekilmekten başka çare kalmadı. O, kalan askerlerini bir yere topladı ve savaşmayı bırakarak geldiği yola geri döndü. Ruslar onları epey hazırlıksız yakaladılar. Alaca karanlık olduğunda durdular.

Akay'ı derin düşünceler aldı. Bu -yenilgiydi. İki binden fazla olan savaşçı askerlerinin çeyreği kalmadı. Ruslar da çok kayıp vermişler miydi? Bilinmiyordu. Onların elinde hâkimiyet var, daha çok asker toplarlar ve geri dönerler. Yöreyi enine-boyuna ele geçirirler. Talan ederler, yakarlar, yıkarlar. Onların azimli, kansız halkından ümit, şefkat beklenmez.

Son güne, son damla kana kadar savaşmalı, öç almak gerek. Böyle gönülsüz düşünceleri ile Akay ve onun sağ kalan yiğitleri Üçkül yanındaki köyelerine geri döndüler.

5

Şimet Bey ormandan odun yükleyip dönüyordu. Karanlık çökmeden evine dönmek için acele ediyordu. Yer balçık, yol kuru. Kuşlar sıcak bölgelere göç ediyorlardı güya. Ara sıra dizilip uçan kazların, turnaların sesi duyuluyor. Tecrübesince onlar şimdi gelmiş-geçmiş, sonra köpek sürüleri, gece boyunca geçip durmuşlardı. Kuşlar, onlar özgür can sahipleri. Onlar gelirler-giderler. Ama bizim gibi kullara zor günler geldi. Sessiz sedasız yaşarken Rus düşmanı bastı. Özgürlüğünü yok etmekten daha ağır bir bela var mı? Özgürlüklerini korumak için yaşlı Şimet, tek oğlu olan Ermek'e Akay askerine katılması için dua etti. Onlar savaşa gittiler. Ne halde acaba kendileri? Sağlar mı? Düşmanlarıyla karşılaştılar mı? Başlarını göndermediler mi? Ey Allah'ım! Hepsi iyi mi? ...

Bu düşüncelerle atına sakince atladığında onun gözüne asker göründü. Askerler kederli görünüşleriyle Üçkül tarafına doğru gidiyorlardı. İhtiyar yol vererek atını durdurdu, sessizce bekledi. Yanından geçmeye başlayan yiğitlere bakmaya başladı. Yorgun, miskin görünen bu yiğitlerin çatışmada yenildiklerini bir bakışta anlasa da, inanmak istemedi. Seslendi, hiç bir şekilde cevap alamadı. Askerlerin sayısı da şüpheli, tahmini üç yüz-dört yüz gibi görünüyordu. Bazıları yaralıydı. Yanına bir atlı geldi. Bu kişi yaşlı Şimet'in oğlu Ermek'ti. Atından indi, babasının cevapsız sorusuna cevap verdi:

-Hepsi yorgun babacığım, biz yenildik.

-Oğlum, sen sağsın ya, ona şükür.

Ermek, Ruslar ile olan savaş hakkında bilgi verdi:

-Baba, bizim hemen yeniden güç toplamamız gerek. Çok geçmeden onların buraya gelme ihtimali var,-dedi.

-Oğlum, buraya gelirlirse, hepimiz için afet olur. Ne yaparsak yapalım, ondan kaçılmaz. Şimdi nerede duracaksınız?

-Üçkül ormanına geri dönüyoruz! Dinlenmemiz gerek. Savaştan sonra iki gündür yoldayız. Hepimiz yorulduk. Pekâlâ, baba ben gideyim artık.

Şimet, geçip giden askerlere bakakaldı. Telaşlı bir şekilde arabasındaki odunları boşaltmaya başladı. Boş arabasına bindi ve atını aceleyle geri çevirip köyüne döndü.

O gece köy halkı uyumadı. Havanda darı dövdüler, ekmek pişirdiler, mal kestiler. Ruslar çıkıp gelseler, her şeyi talan edecekler hepsi de biliyordu.

Ertesi gün sabahleyin çok erken vakitte yirmiye yakın atlı araba Üçkül'e doğru yöneldi. Azık getirenler savaştan sağ çıkan yiğitlere öfkelenip, hiç bir ağır söz söylemediler, tam aksine keyiflerini geri getirmeye çalıştılar. Asker başı Akay, yenilmelerine rağmen halkın onları son derece ümitle desteklediklerini, yardım ettiklerini gördü ve bundan güç alarak yeniden baskıncılarla savaşmak için hazırlanmaya başladı. Onu savaşmaya yücelterek bağıra-çağıra gönderdiler. Çok büyük ümitlerle onlardan haber beklediler.

Ruslar da uyumadı. Büyük büyük ordularla köyden köye geçip, halkın malını-mülkünü talan ettiler, birçok köyü yakıp-yıktılar, insanları öldürdüler. Onlar yörelere karşı çok merhametsiz oldular. Kazan Hanlığı yağmalandığı yıldan daha fazla köyü kendi himayeleri altına aldıkları Tatarlara, çok acımasızlaşmışlardı. Sıra fitnenin merkezi olan Üçkül'e geldiğinde, Akay askeri, yine Ruslar ile kanlı savaşa başladı ve kış boyu onları bu çevredeki birçok köye yaklaştırmadı. Yaz geldiğinde ise bu eziyet orduları daha da hareketlendi. Onlar bu yöreyi zincire aldılar ve her taraftan devamlı baskı yapmaya başladılar. Orman, sazlık, nehir boylarını devamlı karıştırdılar, karşılaştıkları şüpheli bir kişiyi sorguya çektiler, halsiz bıraktılar.

Akay'ın, sloganlarla oraya-buraya giden yiğitlerinin çoğu geri dönemediler. Demek ki o taraflarda da durum kötü, orada da Ruslar kendi düzenlerini yerleştirmişlerdi.

Başkaldıran yiğitlerin üç tanesi sağ, Ruslar bunu bilmiyorlardı galiba. Onlarla, ordularına hücum etse, zamanı geldiğinde kırıp geçirse, hiç olmazsa kovarak geri göndermek mümkündü. Ama çok uzun sürmez mi?

Zincir daraldıkça - daraldı. Bu sırada Kadirmet'i de öldürdüler, köylerini talan ettiler, yakıp yıktılar.

Bundan dolayı kötü düşünceler Akay'ın aklından çıkmıyordu. Geçen yıl ki gibi, az

sayıda gruplara ayrılıp, grup-grup mu hareket etsek? Danışmak için artık Kadırmec Beyde yok. Akay, kendisinin yüzbaşılarını topladı. Danışıp-görüşükten sonra bir karara vardılar. Bölünerek çeşitli taraflara gittiler. Fakat ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt yer, diye Akay onları düşünmeye başladı. O, Ruslar ayıdan da kurttan da daha kötü, yırtıcılar dedi. Ruslar bunu bekliyormuş gibi dağıldı. Orduları peşlerine düştü, gözlerinden kaçırmadılar, gece gündüz takip ettiler. Ruslar çoktu. Bir ordusunu ikinciye değiştirmiyorlardı, Tatarlarda bu mümkün değil, bekleyecek zaman yoktu. Aciz olan yiğitler Ruslara karşı durdular, kovup gönderdiler, beklemeden kendileri de hücum ettiler, diğerleri yeniden güç topladılar, onların izlerine düştüler ve yeniden takip etmeye başladılar.

Böyle bölünerek savaşmak büyük yanlışlık olmuştu, öyle görülüyor ki yiğitlerde, atlarda hepsi yorulmuşlardı. Onların savaşacak güçleri gözle görülür şekilde sönüktü. Yeniden birleşmeye, hareket etmeye fırsat kalmadı. Bu afet, çivinin üstüne tokmağı vurur gibi, kahraman Tatar ruhlarının tamamını kırdı.

İdil'in sağ tarafında, dağ bölgesi diye adlandırılan çevrede Üleme nehri boyunda Künbaktı köyü var. Akay, Arslan demirleri burada sabahladılar. Akay ve Arslan yiğit hakkında yazın sıcak, sessiz akşamlarında, kapı eşğinde yaşlılar, soğuk kışın uzun ve karanlık akşamlarında çıra yakarak ip eğeren yaşlı kadınlar birbirinden güzel hikâyeler anlatıyorlardı.

İmiş, Akay ile Arslan'ın babaları usta kavalcıymış. Onun kaval sesi bütün yörede işitilmişmiş. Hasta kuşlar vücutlarına ahenk katarmış. Vahşi hayvanlar gümüş gibi sesi duyunca oldukları yerde beklerlermiş. Akarsular, şırl şırl akan çeşmeler dinlermiş. Çok uzaklara kadar giden sihirli sesi dinlemek için başka köylerden de insanlar toplanır, onun kavalını dinlerlermiş. Eğer birde buna katılan oğulları Akay ile Arslan şarkı söylerlerse, dinleyenlerin akılları bu sihirli manzarayla başlarından çıkıp, istemeden gözyaşları akarmış. Onların gönüllerine kanaat bezenirmiş, kederlendiren düşünceleri, sızıları yok olurmuş, hayran olurlar, çok etkilenir, sevinirlermiş. Onların şarkıları uzaklara götürürmüş, tatlı ve hüznü gönüllerini yüceltirmiş.

Böyle bir zaman yöreye korkunç, kötü düşman her taraftan saldırmış. O da kendisiyle birlikte dehşet, kanlı ölüm, kulluk getirmiş. Güneşli gün karanlık geceye dönmüş, babanın oğlunu, ananın kızını bilmediği belalar getirmiş.

O zamanlarda iki kardeşten büyüğü olan Akay doğduğu yöreye, vatandaşlarına haber göndermiş. Onun mağrur sesi bütün etrafı kaplamış. İnsanlar bütün işlerini bırakıp Akay yiğidin yanına toplanmışlar. Asker olanlar, baskıncılara karşı savaşmak için yüceltilmişler. Kanlı savaşlarda düşmanlarını kovup göndermişler. Ama hain düşmanlar devamlı azimleniyor, yeni güçler toplayıp, bir kere daha yöreye her taraftan saldırıyorlarmış. Akay, yiğit kurt gibi onların üstlerine hücum ediyormuş. Böyle yaparak, o yöresini on yıl boyunca düşmandan kurtarmış.

Bir zaman onun gönlü hüznülenmiş. Çünkü on iki başlı dev gibi, düşmanın başını her kestiğinde, onların yerinden tekrar baş çıkıyormuş. Akay askerinin sayısı gözle görülmüyormuş. Bunu gören Akay masadaki ruh kuşu gibi havaya uçmuş, kanatlarını bütün ilin üzerine yığmış, şimdi de insanları coşturup geleceğe parlak ışık dağıtıyormuş.

Gelecekte bir gün, Akay yiğit yeryüzüne ayak bastığında, ümitleri sönen gönülleri yüceltecek, korkakları yiğit edecek, yiğitleri kahraman edecek ve kendisi arkasında sahip olduğu; doğduğu yöresini, sevdiği halkını özgürlüğe kavuşturacakmış.

Bu rivayetler uzun yıllar dillerden düşmedi. Ama yıllar geçtikçe boyunlar bir bir arkaya değişti, unutulmaya başladı. Bir öncekini tekrarlamıyor, böyle oldu. Yedi-sekiz boyunun değişmesiyle, önceki yiğitler tarihte kaldı.

Şükür ki, hepsi yok olmadı

On Sekizinci Asır

6

Ciankul tuttuğu kalemi bırakıp düşüncelere daldı. Bu tarihî tamamlayıp olayları aynı şekilde tasvirleyerek kâğıda yazmaya çok az kişi cüret etmiştir. Her geçen zamanlar, geçmiş olaylar uzaklaşıyordu, halkın yaşama tarzı, düşünceleri-hisleri; hayalleri, ümitleri ve dilekleri dumanlı ufuk arkasına gizleniyor, vakit geçtikçe yok oluyordu. Onlardan sonra gelen boyların gönlünde hepsi kalmıyordu. Bir boyun ikincisine tarih sayfalarını ulaştırdığı sırada onların rivayetleri hakkında, o zaman kişiler, ruhuna geçiremediklerini aklında tutamayınca gidiyordu. Rivayetlerin çoğunda savaşlara katılan fedakâr kişiler hakkında değil de, önderlerin kahramanlıkları hakkında

anlatılıyordu. Sonuç olarak; o Hanlara, padişahlara ve komutanlara kendilerini kurban edenler, şöhret kazananlar Gölgede kaldılar. Bakıldığın da ise, ilk kurbanlarının her biri kendilerince fikir yürütenler, hayal edenler, aile kuranlar, çocuklarını büyütenler, sevenler-sevilenler. Her birinin anısına, yetişen gençler şehit düştüler. O adi kişiler Hanların, padişahların dileklerini gerçekleştirip, padişahların siyaset diye adlandırdıkları, kendi kararları ile hareket eden ve gerilikleri hayata geçirenler onun bütün kötülüklerini, merhametsizliğini kendi omuzunda yüceltenler ilk olarak kendi başlarını meylettiler. Onlar hakkında tarih suskun.

Ciankul sönmüş muma itibar etmeden, karanlık oda da bir ileri bir geri, oraya-buraya gidiyordu. Bazen, O; pencereye gelip yarım ay'a, uzaktaki parıldayan yıldızlara bakıyor ve önceki düşüncelerine devam ediyordu.

Onun gibi babalarının da, babalarının babaları hakkında da hatıralar yoktu. İvan padişah'ın Rusları, gruplar halinde köyden köye, yayladan yaylaya Tatarları talan ettiği zamanlarda, bütün Kazan Hanlığı topraklarının alt-üst olduğu yıllarda babaları neler yapıyordu?

Ne yaparak Çulman-Zey topraklarındaki çok güzel yerleri bırakıp gitmişler, neden İdil'i geçip, onun sağ tarafında, Üleme boylarına gitmişler?

Diyelim ki, şimdi bu Çulman boyu, Alabuga, Zey çevresinde ve ondan da sonraki yere kutlu Biler taraflarında Kireşin⁶³ (Tatarları) köyleri sahipsiz. Ne zamandır o yörede yaşayan halk İslam dinini benimsemiş. Şimdi, bakacak olsan, Kireşinler buradaki başka yörelere göre kıyasladığında daha çoklar. Bu, İslam dinini kökünden kurutmak isteyen kâfirlerin işi, neden anlatıyordu. Bizim babalarımızın da oradan göçüp gitmeleri başka nasıl anlatılır?

Rivayetlere göre o köyleri talan edenler araba koruyucusundan daha yüksek gençliğini alıp yaşlı hale getirip, kadınlarını çocuklarını esir edenler vahşi halk değil miydi?

Miskinlerde, aya; yıldızlara bakıp, kendilerine Allah'tan kolaylık istediler... Onlar da yaşama tarzlarını uygun hale getirmeye çalışmışlar, ilerlemeyi kolaylaştırmışlar, buna umutlanmışlardı. Uzun geçen kış akşamlarında, ozanlar, şarkılar, Beyitler, destanlar

---

⁶³ Tatarca konuşup aynı kültüre sahip olan Tatarlardır. Aradaki tek fark Hıristiyan olmalarıdır. (Kreşenny; Rusçada Vaftiz edilmiş, Hıristiyan dinine geçmiş anlamındadır).(Arık, 2006: 67-86)

icat edenler, şairler mum ışığındaki o icat ettikleri meyvelerini kâğıda yazmışlardır. Nerede peki o cevher eserler? Hepsi yok edilmiş, saçılmış, talan edilip yakılmış...

Ciankul bunun gibi birçok düşünceye daldı, mumunu yaktı, yeniden yazmak için oturdu. Kendisinin sekizinci boyunun atası Akay yiğit hakkında birçok rivayetler bugüne kadar gelip yetişmiş, sadece onlarla da dolu değil. Böylece Ciankul, onun (Akay'ın) kötü İvan' ın Kazanı yıpratmasından sonra Hanlığının bütün topraklarını talan ederek ordularına karşı savaşta büyük başarıya erişmesi, gayretli bir er olduğu hakkında birçok malumatlara sahipti. Yazar bu düşüncelerini toplayarak, onları düzenleyerek gelecek boylara miras bırakmak için bu işe başlamıştı.

Ama şu da var ki, Akay yiğidinden sonra Ciankul' un yedi atası varmış. Onlar arka arkaya devam etmiş bu günlere daha yakın zamanlarda yaşayıp güngörmüşlerdi. Ama onlar hakkında hiçbir şey akıllarda kalmamış. Ee nede olsa zihin geçmişten bilmem nerden hatıralarını saklıyor, boydan boya gönderiyor, ama yakından hatta kendi gözleri önünde gerçekleşen olaylara ehemmiyet vermiyor, böylece onları unutmaya mecbur oluyordu.

Pekâlâ, hayırlı olsun. Akay yiğit ve onun merhametsiz vatanperver dilek taşları ile olan rivayetlerini kâğıttan sayfalara not düşmek gerek diye düşündü ve O, bütün itibarını o kutlu işe yöneltti.

Ama Akay yiğidin varislerinin İdil'i aşip bu yerlere ulaşmaları Ciankul için karanlık olmuştu. Burada İdil'in dağ tarafındaki Tatar köyleri çok azalmıştı, onları Ruslar nehirden daha uzaklara kovarak gönderdiler ve buralara kendileri yerleştiler. Rahat değil, onların yaşadığı yerler...

7

Künbaktı köyü, Üleme nehrinde büyük yay yapmakla geçen yarımada'nın kenarına yerleşmişti. Nehir'in, yalçın kayalarından bir yarım kilometre uzaklıktaki vadide, geniş çayırdaki bulunuyor. Ülemeyi kuşatan koyu ormanlı yarımada'nın boynu geniş değil. İlkbahardaki taşmalarda güçlü akımı olduğundan, her yıl darlaştıkça-darlaştırmaya başlamış. Böyle olunca boyunun enine çıkınca, nehrin yukarı akımına çok çabuk gidilir. Köyün yanından, uzaktaki dağ eteğinden başlayan saf su çeşmesi akıyor.

Köyden uzak olmayan kara ormanı, ormanın bir tarafında uzanan sazlığı hesaba aldığında, köy her açıdan çok uygun yere kurulmuş.

Köye temel atıkları zamanları Ciankul bilmiyordu. O burada doğup büyümüşü. Birçok yazar onun neslinin bu yerlere ulaştığı zamanları biliyor, tamamlayamıyordu. Sebebi bilinmez.

Onlar, Çulman boylarında gün yaşayan Yurmatı adlı nesilden. Bu nesil vakit geçtikçe çok büyümüşü. Onun kökleri üç-dört neslin devrinden oluşmaktadır. Yurmatılar Hangi sebeptendir, çeşitli yörelere dağılmaya başlamıştı. Birinci sebep, belli, İvan'ın Mihribansız orduları Kazan Hanlığının topraklarını sallayarak o taraflara doğru gelmişü. Neslin pek çok kısmı doğuya, Cayık taraflarına doğru gitmiş. Bazıları atalarının yaşadığı yerlerde kalmışlardı. Öyle pek de büyük olmayan bir grupta tam da belli olmayan sebeplerden dolayı buraya, Tetiş boylarına gelmişlerdi.

Güneş doğduğunda köy halkı uyandığı zaman Ciankul'un düşüncelerini torunu Dine böldü.

-Bütün gece boyunca burada yazı yazdın dede, dinlen hiç olmazsa, sana fazla çalışmanın artık zararlı olduğunu biliyorsun dedi, işte sana yeni sağdığım sütü getirdim, iç, şifa olsun.

-Teşekkürler kızım, sen öyle tatlısın ki, Allah sana güzel baht versin!-dedi ihtiyar, torununu severek.

Öyle atalarından kalan adetlere uzak büyüyordu O, diyerek düşündü. Ciankul, akşam ki düşüncelerinden çok yorulmuşü. Eskiden beri babaları İslam dinini benimseseler de isim koymak hep eskisi gibi olurdu. Arap-Müslüman sözlerinden yapılan isimleri sonraki yıllarda da koymaya başladılar. Yine de azdı. Bir kitapta O, Yakup peygamberin kızı Dine adında diye bir isim okumuşü. Bundan dolayı torunu doğunca da ona bu ismi Müslümanlar gibi kendisi koymuşü. Çocuk; gösterişli, merhametli, güzel ve Mihriban olarak büyüyordu. Allah'u Teâla bahtlı eylesin onu.

Ciankul, bugün dinlenmek istemedi. Az sonra aksakalın yanına oğlu Yoldaş ve köyün yaşlılarından Müyencur geldiler. Onlara genç Baştak'ta katıldı. Girince onlar adet olduğu üzere oturup dua ettiler. Hal-ahval soruştular ve bir ara sustular.

-Baba diyerek sessizliği bozdu Yoldaş,-oğlu Baştak arkadaki Tarlı balıkçılarından bir

kötü haber işitmişti.

Arka taraf diye Üleme'nin birinci yarımadasının arkasındaki yukarı tarafa diyorlardı. Baştak, bu köyün çocuğu değil. O, bu köye annesi ile gelirdi. Hasta olan annesi vefat edince, küçüklüğünden beri burada yaşayan bir yetimdi. Başka diyardan olduğu için, onun dili de başka, Mişerlerinkine benziyordu.

Baştak; ihtiyarların kendisine olan dikkatinden, köyün muhterem bilginleri onu dinlemeye hazır bekledikleri için biraz çekinerek söze başladı:

Ben arkadaki uzak kıyının uçurumundaki sığılğa salınan aletlere bakıyordum. Orada Tarlı köyünün iki balıkçısıyla karşılaştım. Onlar bana bir haber söylediler. İmiş, Kazan guberniyasında⁶⁴ genel rahip yaparak yeni kişi getirmişler. Aksak Karatun denen o kişi çok kötü biriymiş. Kendisinin kurallarını bütün köye yaymış, Mü'min- Müslümanları Rus dinine geçiriyormuş, istemeseler de, zorlayarak mecbur kabul ettiriyormuş.

Baştak, uzun uzun anlatınca yorulmuştu ki bir an sessiz kaldı. O arada Yoldaş, çay getirdi. İhtiyarlar, yiğidin sözlerinden öyle yeni bir malumat alamasalar da, onun konuşmasını beklediler.

-Saçmalıkları köylere birkaç askeri ile beraber gelmişti. Kendi de boynuna taktığı tavukayaklarını-haçı alıp gelmişti. Hıristiyanlaşmaya razı olanların boynuna o haçı asmıştı. Onun üstüne de, vergi ödemeye ilgili kâğıt veriyormuş dedi.

İhtiyarlar için bu haber de yeni değildi. Baştak devam etti:

-En ilginç şu, dediler ki Tarlı ahali,- Hıristiyan olmaya razı olmayan köylülere askerler getiriyorlar, mescitlerini yıkıyorlar, yakıyorlar, ahalisini de soğuk sulara bırakıyorlar, birer tanesini de, soğuk saraya götürerek yakacağız diye korkutuyorlar. Hepsi köyde bekleyerek kendilerinin kötü işlerini yapıyorlardı, dedi. Çok geçmeden buraya da gelirler, dedi korkarak, onlar.

Bu kadar uzun konuştuğundan yorularak, Baştak sessiz kaldı ve ihtiyarlar önünde kolay olmasa da kuruyan ağzını çay ile ıslatması gerekti.

Yaşlılar düşünceye daldılar. Baştak'ın son sözleri önceden işittiklerinden daha yeniydi onlar için. Bu ağır meseleyi Ciankul ile Müyençur halledemezdi. Düşünüp, köyün

---

⁶⁴ Rusya'da 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümü.

diğer yaşlılarıyla beraber mescit te toplandılar. Çok büyük bir görüşme oluşturmak gerekti. Toplanan yaşlılarda korkuya düştüler. İlk olarak, bunu sağlam bir şekilde açıklamak gerekti. O niyetten vazgeçip, Tarlı köyüne tanıdığı balıkçıların yanına doğru bir-iki yiğit ile Baştak'ı getirmeye gittiler. Kötü haberi tasdik etmek değil, o köyün insanların niyetini öğrenmek lazımdı. Onlar ne yapmayı düşünüyorlar acaba? Mahir yiğitlerden birkaç kişi oraya doğru giderek, kurallarını, yaptıklarını kendi gözleriyle görüp geri dönmeleri istendi.

Korkunç haber köy halkı arasında çabuk dağıldı. Buna itibar etti Ciankul, onların hiçbirisi de tarafsız olmadı, hep birlikte olacak şekilde bu adilsizliğe öfkelerini belirttiler. Rus dinini benimsemek fikri hiçbirinin de aklına yatmadı. Aradan çeşitli düşünceleri uygulamaya çalışanlarda vardı. Fikirlerin önemlisini kabul ederek, hayata geçirmekte mümkündü. Ama aksakal, sabırlı olmaya davet etti. Gönlünde bu haberlerin doğru olmadığına dair ümit ışığı yatıyordu. Galiba, gönlü bunu istiyordu. Öyle olmamıştı. Ruslar vergiyi böylece gerektiğinden fazla toplamışlardı, önceki zamanlarda esas meslek olarak hesaplanan epeyce kazançlarını yok ettiler. Köy halkının geçim kaynağı olan demirciliği ellerinden aldılar. Balık tutmaya sınır koydular, balığı avlayıp, onu satmak gibi kazançları tamamen durdurdular. Avcılığa izin vermemeye başladılar, hatta tüfekten de men ettiler.

Bu kadar engel yetmedi, mü'min- Müslümanlardan İslam dinini bırakmalarını istediler, kendi dinlerini zorla benimsetmeye çalıştılar. Ya Allah, Tatar halkı her şeye razı oluyordu. Hayatın bütün zorluklarına dayanıyordu. İçki haletine, ruhuna, ruhunun esas teşkil ettiği dinine el uzatmalarına dayanılır mı?

Baştak, arkadaşlarıyla ikinci günde geri döndü. Öyle ki kötü haberi doğrulamış Tarlı kişilerinden bunu bir kez daha tasdik etmişti. Ona rağmen, erlerinden on kişilik ordu hazırlamayı düşündüler. Onlara Tarlı nehri başındaki uzak bir köyden kaçaklar gelmişti. Onlar, öteki Hıristiyanlaşanlar gelmemiş olsalardı, köylerini dağıtmamış, mescitlerini harap etmemiş olurlardı, diye üzüldüler. Böylece Tarlılar, köylüler önceden söylendiği gibi silahlanmışlardı.

Köyün ihtiyarları da düşünmeye daldılar. Onlarda Yoldaş'ın emri altında iki deste (20 kişiyi) yiğidi silahlandırmak gerek diye düşündüler. Bunun için uzağa gizledikleri silahlarına ulaştılar, ormanın içinde gizledikleri çadırdan silahları bulup, işlerini

düzenlemek gerekti. Burası önemliydi, orada unutulmuş demircilik hünelerini çabuk benimseyecek kişiler bulundu. Doğrusu, onların silahları Rusların tüfeklerine karşı güçsüzdü. Ama ne yaparsın, zenginler bal içerken kıyıya yatıp su içmeye mecbur kaldılar. Çok evvel ki dedelerinin ormana kaçıp burada çok silah yaptıklarını onlar bilmiyordu, belli.

Hıristiyan dinini zorla kabul ettirmek gerektiği gibi konular için bir çare bulamıyordu, elbette başka hazırlıklarda gerekti. Köy halkı koyu orman içinde gizlenmek için barakalar yaptı. Önceki güçlü zamanlardan kalan adetlerince et yarmaları kurutmak, süzme yoğurdu yuvarlayarak kurutulmuş süzme yoğurt hazırladılar. Nehrin boyuna kadar gelirlerse diye, arka taraftaki boyuna nöbetçi koydular. Bu işi yeni yetişmiş çocuklarda yapabiliyordu. Orda ikişer çocuk değışe-değışe nehrin üst tarafını gözetliyorlardı, o böyle devam ederse, derhal köye haber edebilirlerdi.

Böylece, Künbaktı köyü askerlere karşı zayıf düşmezse, kendisinin mukaddes dinini, vicdanını korumak için tevekküllendi.

8

Onbaşı olunca Yoldaş, kendisinin yiğitlerini idmanlara götürmeye başladı. Hemen hemen her gün onlar çok erken çıkıp, eyerli atlara atlıyorlar ve yayalarla beraber orman içindeki bildikleri meydana gün boyu idmanlar yapıyorlardı. Yiğitlerin çoğu kışlarını, ava çıkarak geçiriyorlardı, ok germe ile meşgul oluyorlardı. Kılıç oynatmak daha zordu. Böyle olunca genç yiğitler kılıç oyununu gönüllerince benimsemişlerdi. İki ayağı ile koşup giden atın üstünden eğilip yerden bir şey almak, çalı budaklarını veya başka şeyleri hızla geçtiği vakitte kılıç ile vurup düşürmek gibi usullerini öğrenmek büyük çalışkanlık istese de, onlar için ilginç, cazip bir şeydi. Nihayet, onlar Yoldaş ve Baştak önderliğinde iki gruba bölünenler bir-biri ile at yarışı yapmaya giriştiler. O zamanlarda etraf çevreyi, kenar boylarını da gözetlemeyi ihmal etmiyorlardı. Bu işler ile uğraşırken, günlerin nasıl geçtiğini anlamıyorlardı. Ama hepsinin göze görünmemesi daha hayırlı olsa da Rus askerini gönülleriyle bekliyorlardı onlar.

Arka tarafın sınırı boyunca yeni yetmeler de karakolda nöbete devam ediyorlardı. Bugün orada Burtay ile Taşhoca adındaki çocukların sırasıydı. Burtay- yaramaz, kıpırdak. Boş boş durmaktan yoksunluk çekerek, çalıların arasına girerek, oradan

salkım-salkım orman çileği toplayıp, arkadaşına tadına baktırıyordu, kendi ile birlikte getirdiği oltasını atıyordu. Taşhoca ise sakin, sabırlı, kendisine verilen vazifeyi yerine getirmesi gerektiğini biliyor, başka işlere heveslenmiyordu. Huyları zıt olsa da yeni yetmeler birbirleriyle dostlardı. Birdenbire uzakta, nehrin yukarı akımından donuk patlayan ses işitilir gibi oldu. Silah mı atılmıştı, yoksa başka bir şey mi, çocuklar kesin olarak ayırt edemediler, ama suyun üstüne çabucak dağılan ses onları kuşkulandırmaya mecbur etti. Çok zaman geçmeden, nehrin ortasından bir şeylerin akıp geldiğini gördüler. Daha yakına gelince, onun yıkılmış bir kayık olduğunu anladılar. Burtay kayığa doğru yüzmeye başladı. Onun düşüncesi kayığı kıyıya getirmektir.

-Ben onu şimdi alıp geleyim dedi o, soyunarak.

-Kayığın yanına gitmeden dur orda, Burtay - diye durdurdu onu Taşhoca,- biraz beklediler, onu alıp gelmesi mümkündü.

Biraz zaman geçince, Taşhoca uzaktan su ile yavaştan akıp gelen başka kara bir nesne gördü. O, yanındaki Burtay'ı dirseği ile dürttü ve nedendir bir şeyler fısıldadı:

-Bak bak, bir şeyler akarak geliyor.

-Nerede, nerede?- Burtay yerinden kalktı ve arkadaşının gösterdiği tarafa baktı.

Nehir boyunca oraya-buraya kıyı boyunda büyüyen ağaçların budakları, gövdeleri her zaman akıp gidiyor. Su boyunda büyüyen çocuklar bunu iyi bilirler. Ama bu akıp gelen kara nesne ağaca benzemiyordu, bilmem nasıl şüpheli, yabancı bir şeydi. Oraya-buraya silkelenip duruyordu. Yaramaz Burtay, çabucak bu kara nesneye doğru gitti. Daha yakınına gelip bakmadan, bunun insan gövdesi olduğunu tahmin etti. Taşhoca da onun bir insan olduğunu gördü. Ama biri ölmüş olsa, o suya batardı galiba, bu neden batmamış ki? Çocuklar onu iki elden kıyıya çıkardılar. Taşhoca arkadaşına tez köye gidip, haber vermesini istedi. Burtay boyun gibi olan yeri aşarak, nehrin kendi yakınlarındaki kıyısına varıp, kabuk kayık ile suyu geçti ve köye gitti.

Su boyunda doğup büyüyen kişiler çocukluğundan beri bunu biliyorlar. Suya batan birinin karnını yere döndürmek ve arkasından bastırmak gerek. Köyden insanlar geldiğinde Taşhoca da böyle yapıyordu. Zorla onu döndürdü ve elleri ile arkasına, kaburgalarına bastırdı. Biraz böyle uğraşınca, ölünün ağzından yeşilimsi su akmaya başladı. Bunu görünce çocuk daha özenle çalışmaya başladı. Onun bu çalışması boşa

gitmedi. Görüyorsun ki, onun içinden su daha çok çıkmaya başladı. O biraz inlemeye başladı. Demek ki, nefes almaya başlamıştı. Çocuk sevindikten sonra tekrar daha çok heveslenerek suni teneffüs yapmaya çalıştı. Köyden Burtay'ı izleyerek iki kişi geldiğinde, Taşhoca aceleyle ayağı kaymış, fakat bu uğraşını durdurmamıştı.

Ötekiler geldiğinde de su ile akıp gelenler epey zaman akıllarına gelmemişti. Epey bekledikten sonra şuurlu bir şekilde gözünü açmaya başladı. Köye alıp götürmek istediler bu genç yüzlüyü, yiğit hemen konuşmadı. Nihayet o konuşacak hale geldi. O, Tarlı köyünden Asan adındaki yiğitmiş.

Bundan üç gün önce köylerini iki kişi izlemiş, daha sonra Rus papazı gelmiş. Tatarca'yı iyi bilen papaz köyün aksakallılarını toplayarak, kendi dinlerini kabul etmeye davet etmiş. Aksakallılar hep birlikte karşı olunca, papaz onları askerler getirip, mescitlerini yakmak ile korkuttu. Buna karşı halk onları köyden kovmuştu.

-Bugün sabah, sürü halinde köye olgunlaşmamış (genç) atlı askerler geldiler,- diye devam etti Asan, onlar çoktu. Silahlı askerler köyün iki ucundaki Ükelçe kapılarını tuttular ve hiç kimsenin çıkmasına izin vermediler. Gelenler halkı toplayıp, bir gün içinde kendi dinlerini kabul etmeyi emrettiler. Meydan ortasına tekne ile rakı koydular. Herkesi teknenin yanına getirip, testi ile rakı vermeye başladılar. Önce papaz testiye eline alan kişinin adını soruyor, cevap verince, kendisi ona yeni isim veriyordu. Hıristiyanlaştırıp boynuna deri asıyordu. Onun yanında duran ikinci bir kişi bir kitaba yazıyordu.

Bunu gören insanlar farklı farklı taraflara kaçmaya başlayınca, atlı askerler mescit karşısındaki meydanı kuşatarak kamçılar ile döverek, yeniden topladılar. Böylece orası mahşer oluyordu.

Köyden bazı kişiler kalın sopalarla askerlerle savaşmaya çalıştılar,- diye devamlı konuşuyordu Asan -sadece silahlara karşı durmuyorlardı. Askerler hepsi birden ateş etmeye başladılar. O sırada Ruslardan birisi Mescide ot sokmaya başladı. Göz göre göre mescit gürül gürül yandı.

Köydeki mahşeri bir kez daha gözünün önüne getirmesiyle, Asan ağlamaya başladı.

-İnsanlar! Cemaat! Yardım edin köyüme... Kurtarın köyümü! Şimdi ne haldedir, dedi o hıçkırarak... Hayır(dua) hemen sonra - diye fısıldadı yiğit onlara. O, tamamen acizdi.

-Sen nasıl kurtuldun? Diye sordular ona.

-Babam beni sezdirmeden eve gönderdi. Hızlıca Künbaktıya gidip yardım çağırmak için koştu. Kıyı boyundaki çalılarını siper ederek, kayık ile suya indiğinde askerlerin biri görüp atını koşturarak kovaladı. Silah sıktı.

Neyse ki değmedi. Sarhoştu galiba. O (babam), Tarlı nehrinden Üleme'ye çıkıp gitti. Ben kayığı kapıp, suya indim. Diğer asker beni öldü sandı, sonunda kovalamaktan vazgeçti. Yüzerek sizin tarafa gelmek istediğimde, ayaklarım bir yere takıldı. Oradan çıkarmak için uzun süre uğraştım. Orada epeyce su yutmuşum. Ağdan çıkardığımı hatırlıyorum, onların nerde olduğunu hatırlamıyorum şimdi.

-Sen köyden çıktığında vakit geç miydi?

-Güneş üç mızrak yüksekliğindeki zamandaydı.

-Öyleyse biraz sonra, beraber yardım etmeliyiz, dediler ihtiyarlar.

Oraya bakıp dönmek için birkaç kişiyi gönderdiler. Gözetmenlerin dönmesini beklerken akşam oldu. Bu vakit (o zaman) korkarak çobanlara uzun süre göründü. Geri dönen gözetmenler Asan' ın söylediklerini tasdik ettiler. Onlar gittiğinde askerler gitmişlerdi. İnsanların Hangisi, nereye kaçmıştı, görüyorsun; birçok kişinin mezarlıkta kabir kazmaya çalıştıklarını görmüşler. İki kişiyi yanan mescidin yanına koydular. Onlara birçok yaşlı kadın tehlikeli için gelip oturmuşlardı. Asan'ı gördüğünde babası sevinmiş, ama onlara da bela gelmiş: askerler onun annesini kendileriyle götürmeye, sürüye katılmasına mecbur etmişlerdi. Geri getirirler mi, getirmezler mi? bilinmez.

Şimdi Künbaktı insanların gecikmeden halletmeleri gereken bir mesele ortaya çıktı. Ne yapacaklar? Onların çok mu- az mı hazırlıklı olduğunu, ömürleri boyunca bu halde yaşayamayacaklarını biliyorlardı elbette. Düşünmeye başladılar, köyün yaşlılarından birkaç kişiyi Tetiş ilçesinin cemiyet kilisesine göndermek gerek diye fikir söylendi. Belki Tarlı'ya gelen ordu kiliseden de, teşkilattan da değildi. Eğer o malları talan eden baskıncılar olursa? Onlara karşı bir çaresine bakılır herhalde!

Ama onlar, Tetiş'e doğru gidemediler. Ertesi gün aksakallılar Ciankul ile Müyençur'u toplayıp meşakkatlendiğinde, öğleye doğru daha önceden Tatarca'yı iyi bilen papaz

---

⁶⁵ "La- İlah- illallah" duası, Cenaze töreninde ölen kişi için dua okumak. (Öner,2009: 271)

İnnokentiy babalık ve iki kişi ile birlikte çift atlarla köye gelmişti. Babalığın bugün gelmesi, kendisinin de söylediği gibi, sessiz yolla anlaşmak, birbirleriyle tanışıp konuşmak maksadındanmış. Yoksa Künbaktı köyü, Tarlı'dan büyük olduğunu mu, bu köyde okumuş kişilerin yaşadığı hakkındaki haberler için mi, papazın niyeti gerçekten de konuşmak, anlaşmaktan ibaret miydi? İzinden gelen kişileri de askerler değil, din ehilleri olsa gerek, giydikleri cübbeleri, sakal-bıyıkları ile ona benziyorlardı.

Gelir gelmez, İnnokentiy güneşin doğuşuna bakar gibi bir hal aldı, izinden gelenlerde öyle yaptılar. Çok geçmeden mescit' in yanında yaşlı Cİankul, Müyençur ve daha birçok yaşlı toplandı. Onlar adet üzerence, dua ettiler. Gelenler buna engel olmadı.

-Ey, efendiler, ne yapmak için geldiniz? Diye sözü başladı yaşlılardan birisi.

Tarlı köyüne onların gelmesinin ne ile tamamlandığını onlar, güya bilmiyorlardı.

-Bizim gelmemiz iyi niyetten dolayı, yaşlılar,- diye sözüne başladı İnnokentiy babalık, biz dinlerimiz hakkında konuşmak istiyoruz.

-Din hakkında ne söyleyeceksin- sizin kendi dininiz, bizim kendi dinimiz.

-Doğru. Ama şimdi bizim vatanımız bir, öyle olunca, dinlerimizde bir olmasını tavsiye ederim. Biz hepimizde padişahın hürmetli, sadık kişileri, hepimizde ona tabiyiz. Biz onun sağlığını dileyip dua ediyoruz. Allah'a yalvarıyoruz. Onun için sizin de Hıristiyan dinini benimsemeniz gerek.

O esnada gelen din adamlarından biri, o çevrede ayakaltında dolaşan çocuklara tatlı dağıtmaya başladı. O bunu boşa yapmıyor, kendilerine de hiçbir şey istememeyi beceriyordu. Bakın, köye cömert gelmiş, güya.

-Kendi dininize geçmeye zorluyormuşsunuz, onun İslam dininden ne gibi bir üstünlüğü var? Müslüman ümmeti ne ile imrendiriyor sizin dininizi? Padişah hazretlerinin sağlığına biz kendi dinimizle de dua edebiliriz.

-O-O! Kilise de ibadet etmek, tantanalı bayram yapmak. Ortadoks halkına böylece coşkun bir ruh gönderirler ki, siz Müslümanların düşlerinde bile yoktur.

Peki, sizin süslü kiliseleriniz, altın kaplamadan yapılmış resimleriniz, koro ile ilahileriniz, Hıristiyanlarınızın yaptığı günahları affediyorsunuz - siz bunların hepsini kutsal amel olarak hesaplıyorsunuz. Ama o zamanda kiliseleri gönderdiğinde

kendinizin yıktığı mescidin divanlarından alınan kutsal mermer taşlarını koyup, kutsal mezarların yazılı eski heykel taşlarını temellerine koyup kurduğunuz kilisenizi Allah ile ruhi münasebete girecek kutsal ev diye söyleyeceksiniz öyle mi? Oradan gelen, altınlanan putlarınızın talan edildiğini bilerek, onları kutsal edip, tapınmak, bu size günah değil mi? Üstelik korolarınız, müzik-laterna aletleriniz, halkı aldatan şirk oyunu değil mi? Günahları affetmek kendisine bir cinayettir. Günahlarını affedenler şimdi güçleri bitmiş, kendisini günahsız diye düşünür yeniden günaha batar, yeniden cinayet işlemeye zemin hazırlıyordu sinsi. Günahını affetmeyi değil, onu yapmamayı öğretmek gerekmiyor mu? Bu aslında sizin kitaplarınızda da söyleniyor. Fakat siz kitabınızın dediğini değil, bunu yapıyorsunuz.

Bu sözleri Ciankul söyledi. O, söyleyeceklerini söyleyip bitirmemişti, görüyorsun; bir ara sessizlik oldu. O arada tatlı dağıtan din adamının yanına çocuklar gelmez oldu. Bahadır yetişkinlerde, haram diyerek, ikram ettikleri etleri bıraktılar.

İnnokentiy babalık, öfkelenmeye başladı. O düşündüğünde yaşlılardan aslında böyle bir cevap beklemiyordu. Kendisi de din konularına daha yüzeyseldi, onların delillerini geri inkâr edemedi. Sadece bunu sezdirmemeye çalıştı. Ama onun öfkesi dışına çıkmaya başladı. O oturduğu yerinden sıçrayarak kalktı ellerini karıştıra-karıştıra konuşmaya başladı.

-Bizim Hıristiyan dini öyle, Ortadoksları toplanıp dua edilmesini daha üstün görüyor. Onun hikmeti de buradadır: Allah'a, padişahımıza, methiye okumaya başlayan, papazlar, din adamları kiliseye gidenlerin gönüllerini affederek, birleştiriyor. Siz kendiniz de beraber toplanıp namaz kılıyorsunuz, ayetler söylüyorsunuz.

-Evet, biz cemaat namazı kılıyoruz. Allah kabul etsin. Fakat İslam dininde orada da mü' min- Müslüman olan kişilere zorlayarak taptırmak yok. Her kişinin kendi özgürlüğüdür. O, Allah u Teâla ile baş-başa kalıp, içinden geçirdiklerini ona yöneltmek, ondan iman, tevfik, sağlık-sıhhat dileyerek ondan umutlanır.

-Evet, görüyor musunuz? İlçe de Tetiş çevresindeki bütün köyler Ortadoksluk dinine geçmişler. Siz artık İslam dininde duramazsınız, bilin bunu!

-Mukaddes babalık, sizin sözüne buradan başlamak gerekti. Doğru, Tetiş çevresindeki bütün Tatarları kovdunuz. Çuvaş, Mukşı köylerini Hıristiyanlaştırdınız. Tarlı köyü dağıtılmış gibi. Şimdi sıra size geldi, deyin. Sadece Hıristiyanlaştırma ile

bizim ruhumuzu kıramazsınız.

Tarlı köyünün etrafından haberdar olanların haberi duyarak buraya yaklaştıkları haberi gelmişti, gelenlere çabucak buradan kaçmak gerekti. Giderken papaz kendisinin korktuğunu hissettirmiyordu, dayanamadı:

-Allah şahit, yaşlılar, ben size sessiz, sakın bir yol sundum, Dinlemediniz. Şimdi başka bir durum yapacağız. Kendinize kızınız!

9

Ciankul, Künbaktı da üçüncü akşamda yalnızdı. Akşam soğuk, yıldızlıydı. Bundan sonra havada ses uzaktan da olsa apaçık işitiliyordu. Ama köy sessizdi. Çıt eden bir ses bile yok. Ruslar da şimdilik görünmüyordu. Onların ne zaman geleceği de belli değil. Tarlı'ya geldikleri gibi ertesi sabah peyda olurlar mı onlar, yoksa akşama doğru mu? Bilinmez. Ama her zaman uyanık olmak gerek. Ertesi gün sürü çıktıktan veya sürü geri döndükten sonra gelme ihtimalleri daha çok. Çünkü halkı Hıristiyanlaştırma siyasetine bakıldığında, onların daha çok mallar ilgisini çekiyor galiba. Tarlı' da olan durum da aynısını gösteriyor.

Köye din adamlarının geldiklerini komşu köyler sabah erkenden öğrendiler. Beraber birleşip, Ruslara karşı durmak hakkında düşünce ve sözlerde oldu. Ama başka köyler bu takdime (fikre) rıza göstermediler. Hodayverdi; Etreç köylerinde, mesela, bazıları bu afet bize uğramaz,(Bize dokunmayan yılan bin yaşasın) diye düşündüler. Bazıları da bizim köy büyük, gerekirse, Ruslarla çatışırız, diye fikirde bulundular. Bakıldığında, Künbaktı halkı kendisi de onlardan kem değildi. Göre göre durup, Tarlı' yı yakmaya, talan etmeye yol verdiler, yardım etmediler. İsteseler, başarılılardı. Kovdukları hayvanları olsa da geri döndürmeye de güçleri olurdu.

-Dağılmış bizim halk, birleşme yok,- diye sonuca geldi aksakal.

-Köyün elçileri Bolga nehrinin sınırına gidip geldiler. Oradan güzel bir haberle geri döndüler elçiler. Eğer köyünüze bir şey yaparlarsa, insanlarınızı biz saklarız, yerleştiririz, demişler.

Ya Allah, ne günlere kaldı Yurmatı nesli! Daha ne mihnetli günleri göreceği varmış? Doğduğu ilçesinden, aziz topraklarından bir kere ayrılınca, böyle mi oluyor. Kader

onları üvey evlat gibi görüp, onları da dışarıya atarak, yabancı ediyordu.

Eğer niyetlenen iş olsaydı, bu yerleşen, uygunlaşan köy ile vedalaşmaya doğru gelmeyecekti. Allah'ım, ilerde onları ne bekliyor? Çok geçmeden ekine inme vakti geldi. Kendileri saçıp büyüttükleri ekinlerini toplayacaklar mı yoksa kader mi alacak? Orasını Allah biliyor. Toplayamasalar, dışarıya-yabancı yerlere gidip kalsalar, onları korkunç açlık bekliyor. Ne yaparlar sonra? Rus dinine göçenleri iki yılda vergilerden azat ediyorlarmış. Başka yeniliklerde var, diyorlar.

-Tü-tü! Söylediğimi geri aldım. Allah'ım, kâfirlikten beni koru! Bu yola girersen, uzak ve yakın dedelerinin ruhlarını ayakaltına alıp ezersin. Kendisinin soyunu-kabilesini korumak için Çulman boylarına gelen İsmail Han'ın, ilini eşkıyalardan koruyan, şehit olan Akay yiğidin kutsal ruhlarını incitmez mi? Nesilde olmayacaktı!

Yaşlı Ciankul biraz vakit geçtikten sonra teşbihi eline alıp oturdu. Canı dinlenince düşünce-fikirlerine geri döndü. Tarlı halkı, zor olsa da, köylerinde kalmaya çalışıyorlardı.

Yazdaki bu kısa akşam çabuk geçti. Tan ağardı. Parlayan güneş çıktı. İçi hüznü düşüncelele dolu, kaygı-hasret mi senin, âlemin orada işi yok. O, kendi vazifesini yerine getiriyor. Ruslar bu sabahta görünmediler.

Onlar öğlen namazını geçince geldiler. Birçok kişiyi, başta hatun-kızlarının ev işlerini yapıp geri ormana gittiler, öyle birçok araba çekip, askerleri at binen bir hal ortaya çıktı.

Böyle olunca, sevimli torunu Dine yetişti. O, sevdiği dedesine yemek-su getirmişti. Onu zorlaya-zorlaya yedirdi, içirdi. Halini sordu. Ormandaki köylerinde olan biten yenilikleri söyledi.

-Kızım, gelenler geri gittiler buradan, sende geri dön, öyle ya Ruslar gelir şimdi- dedi dedesi.

-Dedeciğim, bütün köy halkı için sorumluluğu kendi üstüne aldın, şimdi sağ-salim kurtulmak nasip olsun.

-Böyle yazsın inşallah. Kızım, teşekkürler sözüne

-Dedeciğim asla yorulma, haberler gelince hazırlanan mahzene inip, kaç. Orada sana

bir şey olmaz.

-Öyle yaparım, kızım, evet, tamam, git şimdi. Hoşçakal!

Dine'nin 'haberler ulaşınca' dediği, eğer köye Ruslar gelirlerse, yaşlının minareden kuray sesi ile oğlu Yoldaş'a o konuda ulaştırdığı sözdü.

Kızına böyle cevap verse de aksakal bir kesin karara varmıştı artık.

Rusların davranışları zaten Tarlı köyünde olanların söyledikleri gibi olmuş. Bu oyuna yaşlı Ciankul mescit minaresinden bakıp durdu. Şimdi ne yapacaklardı?

Papaz yanında yuvarlanıp duran fiçidan rakının tadına bakınca, aklı gitti, bağırıp çağırmaya başladı:

Ya barbarlar nerede? Yanıma getirin!

Ama köy boştu.

Askerler tuhaflaşır şaşırıldılar. Onlara, evlere girip insanları arama emri verildi.

Ama evler boştu.

Askerler mahzenlere, kilerlere, binalara baktılar.

Ama onlarda boştu.

Şaşırıp kalan askerler fiçinin çevresinde toplandılar. Onlara birer testi rakı içmelerine izin verildi. Onlar evler boyunca girip, köy halkının varını-yoğunu her şeylerini, başta yastık-minderlerini meydana taşımaya başladılar.

Papaz öfkesine dayanamayıp, sürekli küfretmeye başladı. O, aynı zamanda arada-sırada fiçidan rakı içiyordu. Diğerleri de ondan geri kalmadılar.

Ansızın, neredendir yukarıdan kuray sesi yankılandı. Ses öyle ince ki sanki yakınıyor, yardım istiyor, bazılarını savaşa, oç almaya çağırıyordu, öyle kalınlaşıp gidiyor, bilmem nasıl tantana ediyordu.

Meydandaki Ruslar şaşırıp kaldılar. Kuray sesi sürekli yankılanıyor, savaşa çağırıyordu. Nihayet sesin mescit minaresinden geldiğini tahmin ettiler.

-Durdurun şunu, sürükleyerek indirin!

Birçok asker kapıya toplandı. Ama kapının içeri taraftan kilitli olduğunu fark ettiler.

-Yakalım!

Birçoğu saman, çalı-çırpı alıp kilere yöneldiler. O arada bazıları minareye pat-pat tüfek atmaya başladı. Aralarında yaygara, karışıklık oldu, sanki onlar içinde bir kişi bile olmayan köy meydanında değil de, kendilerinden çok daha güçlü düşmanların kuşatması altında kalmışlardı.

Nihayet, kuray sesi sustu. Mescit minaresinden Ciankul' un bedeni göründü.

-Allah u Ekber! Allah u Ekber! Allah u Ekber!

Tekbirinden sonra yaşlı Ciankul ellerini açarak yere atladı. Rusların mescidi yakmalarına gerek kalmadı. Beklemedikleri bir durumla karşılaşan Ruslar kalakaldılar. Onları tuhaflaştırıp, minareden atlayan kendi kendini öldüren yaşlının bedeninin yanına toplandılar. Birbirlerini ite-kaka bu acayip, şaşırtıcı yaşlıya bakmak istiyorlardı onlar. Hepsi yanlarında tüfeklerini de almayı unuttular.

Bu aksakalın köyü için, halkı için, dini için, kendi kendini acımadan kurban etmesi onların akıllarının almadığı bir durumdu. Şimdi tek dilekleri bu kahır vuran sihirli köyden çabucak kaçmaktı.

Ruslar gayretli oldukları için, çokta geçmedi, Yoldaş ve onun yiğitleri gelip gittiler. İlk olarak gözlerine değen şey, yaşlı Ciankul'un yerde yatan gövdesi oldu. Ceset'in hiç bir yerinde yarası görünmüyordu. Bakıp durdular, onlar bu fedakâr akıl sahibinin kendi kendini minareden attığını düşündüler.

Büyük fikir sahibinin kendi kendini kurban ederek yerine köyünü yanmaktan, insanların kovulmasından, dinini istihza etmekten kurtarıp hayran kalmak, büyük yiğitlik yapanın karşısında hepsi de suskundu. Onu özenle evine götürdüler. Birçok yaşlı tahlil için oturdular. Ertesi gün öğle vaktinde, adetlerini yerine getirip, toprağa gömdüler. Öteki dünyaya gitmesinin arkasından bu kutsal can kendisinin dedelerine, torunlarına, vatandaşlarına iyi günler getirecektir, diye düşündüler. O zamanların gelmesi için kendini kurban etmişti. O, meşe ağacı gibi olan gövdesini görüp, derin kaygıya batacak oğlunu, gözyaşlarına boğulup sessiz sesiz ağlayacak torunu Dine'yi, hüzünlenecek vatandaşlarını da gözünün önüne getirmiştir. Ama onların gelecekleri daha iyi olsun fikriyle yitmiştir, onun canı cennete gider, Allah isterse. Onu Beyaz kefene sardıklarında bu yörenin ağasından yanan nur, ahenk kokuyordu.

Allah'ın rahmetiyle, ömür boyu bütün insanlara öğüt-nasihat, akıllı tavsiyeler verip, kendi de bu kutsal uğraşı ile kanatlanıp yaşayan otorite'li yaşlı Ciankul, yeryüzündeki bütün işlerini tamamladı ve Künbaktı'nın kutsal mezarında ebedi yer aldı.

Ruhu cennette olsun!

10

İnnokentiy babalık Tetiş'in merkez kilisesine korka-korka geldi. Merkez kiliseye din adamlarından biri olarak, O; kendisine boyun eğdiği yaratıcı, ulu papazın ona öfkelenmesinden, ceza vermesinden korkuyordu, hepsi. Ulu papaz Protoiyiriy Aleksandır babalık merhametsiz, kötü din adamı olmasından daha çok, korkak kişiydi. Ona üst derecesindeki kanunlar (törelere) ve bunun olmasını emrederlerse, sorumluluğu kendi üstlerine alınca yerine getirmeleri gerek diye hesaplıyordu. Ona göre Tatarları Ortodoksluğa geçirmek diye sert emirleri aldığı da, kendisinin misyonerlerine yardım için askerler tayin edilmesine bakmadan, o kan dökmeye karşı idi. Çünkü Kazan arşivcisi Vladiko Luka Kanaşiviç kendisinin göstermeliklerini de bu konuda doğrudan yazmamış.

Din adamı İnnokentiy'in iki köyde de olan güçlerin detayını sınırlı söyleyince, ulu papaz düşünmeye başladı.

-Bak, şimdi dindar fanatikler,- diye düşündü.

O, güçlenerek Hıristiyanlaşmanın gayet karmaşık bir mesele olduğunu anlamış gibi, Kazan'a piskopos⁶⁶ yanına kendisi dönüp gitti. Durumu anlatınca, Vladiko delirmiş derecede öfkelenmişti. Tamamen çığırından çıktı:

-Sayın din adamları; Neden sizin ilçenizde bir Tatar köyü önceki kadar Ortodoksluğu benimsemiyor? Ne yapıyorsunuz siz orada? Sizin askerler ne için çatışıyor? Dinlemiyorlarsa; asın, kesin, yakın! Bir köyü ve köylüyü dahi canlı bırakmayın!

Onlara o misyonerler hakkında sordu. İnnokentiy babalık hakkında, onun Tatarca'yı iyi bildiğini duyunca sevindi:

---

⁶⁶ Katoliklerde, bir bölgenin din işlerine bakanlık eden, papazlığın en yüksek aşamasında olan din görevlisi. (TDK,2005: 1610)

-O zaman din adamları daha çok olsun bizde,- dedi

-O, din talimatını daha az biliyor, Vladiko.

-Lüzumsuz onun kanunları. Bize onları, o Kırgıy Tatarlarını nasıl yola getirdiyse, istese usul ile Hıristiyanlaştırabilir. Ben sizin yumuşaklığınızı tuhaf buluyorum ve hiç rahat değilim.

Aleksandır babalığın, Kazan'a gidip dönmesi iki haftaya uzadı. O vakit içerisinde Tarlı ve Künbaktı' da olan facialar başka köylere dağılıp ulaştı. Köyler, Rusların böyle yırtıcılığından nefret ettiler. Onlar kendileri toplandıklarında da, namaz kıldıkları mescitlere toplandıkları zamanlarda da, ayrı grup olarak sohbet ettikleri zamanlarda da, hatta tesadüfen yolda karşılaşan iki tanışın dillerinde de bir haber oldu. Yaşlı Ciankul' u görüp, işiten kişiler gönüllerinde onun faciası özgürlük, nefret ve kötü dinine karşı düşmanlık hislerini doğuruyordu. Böyle yaparak, onun ölümü de bir sembole döndü.

Künbaktı kişileri silahlanmış diye haber dağıldı. Bu haber hakkında daha çok Tatar köylerinde konuşmaya başladılar. Orada birçok delikanlı gençler kendilerinin de silahlanmalarına izin isteyerek yaşlılara müracaat etmişler, hatta talep ettiler. Böyle yaparak, Hıristiyanlaşmaya karşı keskin rızasızlık, rahatsızlık gösterdiler. İlçedeki birçok Çuvaş, Mukşı köylerinde de ses çıktı. Onlarda mezhepten vazgeçmek, kendi dinlerine geri dönme hakkında uğuldamaya başladılar. Kargaşalığa varan telaşlı haberler ilçe çevrelerine de ulaştı. Zimskaya müdür Kazan valiliğinin başka yörelerinde böyle rızasızlıkları olduğu hakkında, hatta köy ile başka yerlere göçüp gidenlerde durumdan haberdar idiler. Önceki kadar bu çevrede bu durum olmamıştı.

Ya Allah'ım, - diye uzun uzun düşünüp durdu. Ulus müdürü Sayın Kargin, böyle dik başlı, ne zaman boyun eğdiklerini, tekrar Tatarların epey kudretli Rus imparatoruna boyun eğmemeleri acayip hal aldı.

Onların âlimleri Kargin bu Kırgıy Tatarlarına nasıl boyun eğdirmeli hakkında başını çatlatarak acı çekti. Hoşça bu. Hangi boydan beri Rus imparatorunun bir parçası olarak yaşayan, boyun eğmeyi istemeyen, Kırgıy Tatarları da başkaldırmaya çalışıyorlar. Kime karşı çıkıyor onlar? Şimdi iki yüz yıl boyunca imparatorun bir parçası olan bu Tatar yöresi öyle ne zaman Ruslaşacak, imparatorun dip direği olup değişeceklerdir. Yok, asla, dinlerine dokundun ise, kirpi gibi, hâkimiyete karşı iğne-dikenlerini

gösterip dururlar. İlçede böyle kargaşalıklar hareketlenmeye devam ederken, onu başlamadan önce söndürmek gerek. Düşünüldüğünde, bütün belaların başlangıcı Künbaktı köyünde onun kişilerinde, nehrist Müslümanların kutsalı diye adlandırılmaya başlayan Ciankul, kendisinin ölümü ile başlayıp giden hareketlerdi. Demek ki, bu köyü yakmak, yok etmek gerekiyordu.

Uzun uzun düşünme-düşüne bu sonuca varan Kargin âlimleri bu isteklerini hemen hayata geçiremediler. Burada beklenmeyen engeller ortaya çıktı.

Yigo prepodobi; ulu papaz Aleksandır, Vladiko Luka babalık ile olan sohbeti hakkında Kargin'e ufak-tefek her şeyi söyleyiverdi. Yine beklenmeyen yenilik: Vladiko kendisinin yardımcısını aşarak Aleksandır babalığı yerinden almak hakkında emir verilmiş. Onun yerine başka birini, Yona babalığı tayin edilecekmiş. O Luka Kanaşeviç' in kendisi gibi sonradan belli olunca, merhametsiz, despot, öküzü boynuzundan çeken kişi olmuştu. Ona da hepsinden önce ilçe kanunlarını bilmek, kiliseye giden Hıristiyanlar ile tanışmak, aralarına karışmak gerekti. Bunun için çok zaman sarf edildi.

Olaylar ile dolu bu yaz böyle geçip gitti. Künbaktı ahalisi, köylerine geri dönerek, rahat bir gün geçirdiler. Ekin işlerini hallettiler. Ama deste vuruşunu onlar önceki yıllar gibi kışın soğuklarına bırakmadılar. Baharın kuru günlerinden faydalanarak, bizmen⁶⁷ ayında yaptılar. Kendir ipi, keten yolmak gibi işleri kaldı. İşleri çabuk yapmalarının sebebi var: Köyün üstünde kara bir dumanın olduğunu iyi biliyorlardı. Önce mi, sonra mı, Ruslar kendilerinin kötü niyetlerinden geri dönmezler. Tetiş'in merkez kilisesinin başkanını değiştirmişler diye haber ulaştı. Ona göre yaz başından orman içindeki gizlenen barakalarını, yeri; yarı oyarak evlerini sağlamlaştırdılar, ısıttılar, kışa hazırladılar. Yemeklerini de otların oraya taşıyıp, güvenli mahzenlere gömdüler.

En önce vergi toplayanlar geldi. Bunda şaşılacak bir şey yok. Her yıl böyle gidiyorlar. Bütün köylerden toplayarak gidiyorlardı.

Vergiyi kolay topladılar. Çok talep etseler de halk karşı çıkmadı, verdi. Yeter ki kavga çıkmasın. Başkan Yoldaş böyle emretti. Kendisi de vergi toplayanlara yardım etmeye başladı, gelen kişiler arasında memurların olması kuşkuya düşürdü. Onların bu

---

⁶⁷ bizmen: Kantar, el kantarı(bizmen ayı- Eylül ayı)

zamanlarda bu kadar gelmesi gerekmiyordu. Memur bilmem nasıl tuhaf sorular da sıraladı:

-Neden sizin gençleriniz görünmüyor, onlar nerede?

-Bazısı kendi basımında, bazıları şallarını suya salar, yosun çıkarır. Köylünün işi az mı?

-Güzel atlarınızda görünmüyor?

-Onlar sürüde. Ağır işler bitti şimdi. Kışa doğru semerlenirler.

Niçin böyle sorular soruyor o? Öyle bir şey mi seziniyor?

Gerçekten de gençler ekin ekiyor, tahıl darbe günlerinden kalan savaş oyununu oynuyorlardı.

Vergiden toplanan tahılları arabalara yükleyip, on kadar atlı araba Tetiş'e gitti. Arabacılar sabahleyin kendileri yaya olarak geri döndüler. Onların atlarını koşulu hal almışlardı. Kazan'a tahıl gönderecek güya. Başka yıllarda bu vakitte atlılarla Kazan'a tahıl göndermiyorlar, onu mavralara yükleyerek farklı yerlere uğurlarlardı. Bu hadise Yoldaş'ı kuşkuya düşürdü. Yalnız durduğunda atsız-arabasız kalmak, köylü halkı için büyük bela. Ama ne yapmak gerek, güçlenme zamanı.

Keleü⁶⁸ ayının, soğuk rüzgârları başladı. Üleme tarafından kuzey-batıdan esen yel daha büyük soğuklar getirip merkez de insanların canını üşütüyordu. Rüzgâr kendisi ile beraber karı-yağmuru, bulutu kovalayarak getiriyor. Renksiz bulutlar böyle de dertli günde daha da nursuz, melül gönlünü soğutarak artıyordu.

Böyle nursuz rüzgârlı geçen bir günde Künbaktı'ya askerler geldiler. Efiser, el altındaki atlı, silahlı yirmi kadar asker önceki din adamı İnnokentiy babalık ile üç din adamını uğurlayıp gelmişler. Babalık, mescit yanındaki bilinen meydanda durarak, muhtarını çağırmasını emretti. O arada askerler köyden çıkıp gitmeye mümkün olan sokak başlarında, tetikte beklediler.

Yoldaş gelince İnnokentiy, öküzü boynuzundan tuttu ve daha yoldaş uzaktayken sözüne başladı:

---

⁶⁸ keleü: Mecüsi kurban bayramı(keleü ayı- Ekim ayı)

-Evet, Allah'ın muhtarı, bizim buraya Hangi amaç ile geldiğimizi biliyordur diye düşünüyorum. Bizim kutsal Ortodoksluk dinini kabul etmeye senden başlasak yerinde olur. Senin ardından başkaları da kabul etmeye başladılar. Evet, ne diyorsun?

-Vaşe blagorodiye⁶⁹!

-Vaşe blagopodiye değil, İnnokentiy babalık, saçsız(kel), ahmak herif !

-Vaşe blagopodiye İnnokentiy babalık,-diye tekrarladı Yoldaş, başını cahilce sallayarak,- birdenbire, kötü ya da tamam sizin dine geçsinler demedi. Karar veremeyince yaşlılar ile görüşmeye durdu.

-Ben size iki defa geldim. Yaşlılarınız ile de konuştuk. Onlar düşünmeye, görüşmeye söz verdiler. Ondan sonra çok vakit geçti. Görüşmediler. Şimdi Ortodoks dinini kabul etme günü geldi.

O esnada askerler karşı çıkmaya çalışan kişileri ite-kaka meydana toplamaya başladılar. Bağırışlar, yaygaralar koptu.

-Siz nasıl olurda halkı kovarsınız öyle? Dedi Yoldaş muhtar, birdenbire ciddileşerek. O hâkimlik bilgisi ederek boynuna taktığı metal pulunu silkindirip attı, - halkı toplamak benim işim. Bırakın bana!

-O-o! Sen çok azimli bir muhtarsın. Tamam, öyleyse.- O kendinden uzakta durmayan Efisere hitap etti. Öteki ise, askerlerine emir verdi. Kendi sırasında Yoldaş birçok çocuğu çağırdı ve herkesi hatta hatun-kızları ve çocukları da bırakmadan meydana çağırmaı emretti.

-Söylemeyi unutmayınız, bugün hava soğuk, daha sıkı giyinsinler,- diye ekleme yaptı. Hava gerçekten de soğuktu. İnnokentiy babalık ile Efiser at arabalarının yanına gidip, biraz ısındılar.

İnsanlar toplanmış. İnnokentiy babalık, onlara şöyle diyerek bağırdı:

-Cemaat! Allah'ın kudreti ile kutsal Hristos'un isteği doğrultusunda biz bugün sizi Ortodoks dinine kabul etmeye geldik. Bundan önceki gelişimde sizin yaşlılarınız ile

---

⁶⁹ Vaşe blagorodiye: Rusça da asilzadelere seslenme şekli(sayın)

görüşmüştük. Onlar düşüneceklerine söz verdiler. O zamanlar herhangi bir karara varmamışlardı. İkinci gelişimde hepiniz köyden çıkıp kaçıyordunuz. Bir çıldırma yaşlınız korkusundan minareden atladı. Şimdi Hıristiyanlaşmadan hiçbiriniz meydandan gidemez. Söyleyin, kim önce başlıyor?

Karşısında duran Yoldaş'a seslendi.

-Evet, muhtar, örnek ol! Senin ismin ne? Yoldaş... Yoldaş... Yeni adın Yoliy oldu senin. Yazın!

Kendisi Yoldaş'ı Hıristiyanlaştırdı ve sandıktan 'tavukayağı' çıkardı. Onu Yoldaş'ın boynuna asacağı zaman öteki birdenbire babalığa vurdu. Rus takla atarak pisliğe düştü. O zaman bunu gören yanındaki yardımcısı Efiser kılıcını çıkarıp Yoldaş'a vurdu. Halkı kuşatan askerler de kırbaçları ile vurmaya, şiddetle dövmeye başladılar. Mahşer oldu. Yerinden kalkmaya çalışan papazın yanında Efiser de yuvarlanıp yatıyordu.

Askerler yirmi kadar olsa da, halkın sayısı daha çoktu. Oradaki gençler hatun-kızları, çocukları ortada bırakıp, askerlere her taraftan saldırdılar. Onları atlarından indirince sürüklemeye, yumruklamaya başladılar. Kılıçlarla dalaşmaya başladılar. İki taraftan da yaralananlar oldu.

Ansızın köyün bir başından duman çıkmaya başladı. Güçlü rüzgârla duman çabucak yangına döndü. Evlere ateş düştü. Rüzgâra kapılan samanlar tepelerde havada uçuyordu, başka evlere dağılıyordu. Ateş bütün köyü sardı.

Bu korkunç mahşer, savaşı durdurdu. Şimdi herkes kendini kurtarmanın yolunu bulmaya çalıştı. Baba oğlunu, ana kızını bilmediği anlardı. Orada Yoldaş'ın güçlü sesi yankılandı:

-Cemaat! Tertip ile! Her biriniz evinizin ahır-avlularınızın kapılarını açmaya çalışın. Ondan sonra hepiniz de ormana! Ormana!

Papaz, din adamları ve askerler köyden nasıl kaçmışlar? Onu görende, merak edende olmadı. Herkes kendi haline düşmüştü.

Köyden bütün can sahipleri kaçmaya başladı. Durmadan ağlayarak, haykırarak, beddua, lanet sesleriyle çocuklarını yoklaya-yoklaya insanlar gitti.

Yabani sesler ile böğüre-böğüre kuyruklarını sürüye-sürüye sığırlar koştu. Sokak

boyunca yeri titretecek çabuklukta soluk soluğa atlar geçti. Nereye gidip toplanacaklarını bilemeden delirmiş koyunlar karıştı. Gıdaklaya-gıdaklaya gözlerine hiçbir şey görünmeyen tavuklar uçarak o tarafa- bu tarafa atıldı. Onlar parlayan ateş içinden uçup girdiklerini de hissetmiyorlardı. Hepsine de ateş denen korkunç dehşet sahip olmuştu, hepsine de hava ulaşamıyordu.

Halkın bir kısmı yüzerek, bir kısmı kayıklara binerek, Üleme' nin öteki tarafına, yarımadağa geçti. Orada rüzgâr çok sessiz, hava sakindi. Çoğu ormana gittiler. Ama orada da hava boğucu, duman, kurum, yanık işi ile dolu, nefes almak zordu. Şimdilik, yangın oraya kadar gelmedi, ormanı ateş kaplamadı.

Karanlık olan akşama yangın sürüklenip geldi. Yeni olan bütün her şey yanıp bitmişti. Rüzgârın tesirindeydi orası, burada ateşli odun başları tekrar parlıyordu. Böyle olunca, köyün çoğu yanmıştı.

11

Künbaktı ahalisinin köyleri Göle kadar yanıp bitince, önceki sığınaklarında bir şekilde kışı geçirdiler. Yaşamak için uygun olmayan darlıklarda, ıslak, soğuk şartlarda yaşlılar, çocuklar epey yıkıldılar. Köy halkı yaza çıktığında gözle görülür bir şekilde azaldı.

Onlar kendi dillerini, en kıymetli olan dinlerini, esas ruh zenginliklerini korumalarına sevinerek, böyle ağır yaşam tarzlarının şartlarında yaşamaya alışan can sahipleri, bu kıştaki çok kötü rahatsızlıklara isyan etmediler ve ölümü de Allah Teâla yazmış diye kabul ettiler. Bu bakışı, gönül ferahlığı, ruhi coşkunculukları ile zenginleştirdiler. Ömürlerinin sonlarına kadar bu varlığıyla-yokluğuyla günlük hayatlarının zenginliklerine razı olarak yaşadılar.

Rus kanunları da bu geri kalan Tatarların içindeki umutları anlamış olsalar gerek, Tetiş'ten daha çok giderek, Künbaktı, Tarlı'ya hücum etmeyi beklediler ve başka usuller ile derinden düşünerek çalışmak hakkında baş yorarak işe başladılar.

Yaza çıkılmasıyla Yoldaş'ın soyu kendisine yeni yer, yeni yuva kurmak hakkında hayallerini yerine getirmeye çalıştı.

Çünkü dağları büyük değildi. Ama birisinin arkasından ikinci plato, ondan sonra

üçüncüsü, dördüncüsü, aralarındaki çöküntüler ile nöbetleşerek, epeyce meydan bilip durdular. Platolar arasında kıvrıla-kıvrıla yarıklar ortaya çıkıyor. Onlar, ilk olarak, İdil'e doğru yöneldiler. Böylece dağ etekleri boyunca gün doğumuna doğru, vardıklarında, onların derinleşen, yarıklarının daha dik olduğu görülüyor, kendisinin yarı karanlık, ıslak tarla yerine geldiklerini tahmin ediyorlar. Tarlaların kenarları da böyle yalçın, oradan gelecek önceden bir can sahibi de çıkıp kurtulmak amacını tahmin etmek mümkün. Öyle duvardan kayaların bazı yerlerinde dar, yalçın patikaları tahmin edilir, ama onlarla az karşılaşılıyor, kenar başından daha altta, örneği olmayan, yayım-yayım yer kısımlarında tutuşan ot kökleri ile yığılarak, alt tarafa uçuyorlar, ama dibe kadar inemiyorlar. Allah'ın kudreti ile yapışıp kalıyorlardı.

Dağ -platoların bazıları, çok büyük, İdil'e çok yakın, seyrek ormanlık, çalılık ile kaplanmış. Onlar ufalanmış, boyalı, taşlı veya kızıl balçıklı platolara güzellik, farklılık veriyordu. Bazı yerlerde çeşmeler çıkıyor. Bu yerlerin hayvan otlatmak için uygun yer olduğu görülüyor.

Böyle yerlerde, platolar arasındaki çöküntülerde Taşhoca ile Burtay koyun sürüsü güdüyorlar. Burtay, yarıdan daha altta ortaya çıkan yeşil adacığın gözetliyor. Bir çöküntüde ocak yakıp gelen Taşhoca kendisinin tuttuğu bildircini pişirmeye çalışıyor. Ocak kuvvetli değil, Çünkü kuşu pişirmek için güçlü ateş gerekmiyor, ilave olarak güçlü ateşin yakılması, akşam yaklaştığı vakitte yabancı kişileri kendine cezbediyordu.

Karanlık olmasıyla, Burtay'ın gözetlediği adacığın üstünden nedendir bilinmez kuşlar uçmaya başladı. Bu kuşlar ne zaman ortaya çıktılarsa sessiz sedasız kayboluyorlardı. Acayip görünüşe bakakalan çocuk, başta bir şey anlamadı. Sanki sırlı masallarda olan hikmetli görüntüler gibiydi bu manzara. O olay, onu bir şey ile sihirledi. Ertesi gün erkenden Burtay sırlı yeşil adacığın gözetlemeye başladı. Sessiz kuşlar uçarak çıkarsa Hangi sırlı ada bu? Sırrı açmak için beklenmeyen bir hadise yardım etti. Yar üstüne gelip bakınca, sürülerindeki bir keçi tekesini gördü. Bu hayvan nasıl buraya gelmişti, anlamadı. Çünkü o ada yar başından beş metreden de az değil, aşağıda idi. İnmek için hiç patikada yok.

Burtay bu garipliği Taşhoca'ya gösterdi. Onlar görüştüğünde, sürüyü diğer taraftan koruyan Zegiyin dedeyi çağırdılar. Yaşlı çoban çocuklara arkadan ip germelerini söyledi. Zegiyin'in yanında koşulu at vardı. Onun dizginini alıp geldiler. Burtay dizgine

bağlanarak, adaya indi ve keçiyi bağladı. Onu bağıra-çağıra üste çıkardılar. O arada Burtay, adacıktan daha üstte yalçın yara giren bir delik gördü. Uzanıp, sürünerek, o deliğe başını sokup baktı. Mağara gibi karanlık dağ kovuğuydu. Gözü karanlığa alışınca, kovuğun döşemesinde nelerin asılı olduğunu gördü. Bunlar yarasalardı. Burtay böyle yarasaların asıldığını Künbaktıda da görmüştü. Gündüzleri herHangi bir evlerinin hatıllıkları altında tavan köşelerine yapışıyorlardı onlar. Bu kuş bilmem nasıl iğrenç his doğurduğundan, çocuklar onlara dokunmuyor, hatta ellerine almıyorlardı. Burada da çocuğu onlar değil mağara meraklandırdı.

Mağarayı inceleyip araştırmak niyetiyle adacığa yeniden inerek, birdenbire yok olan çocuğun helak olduğundan şüphelenip, üsttekiler ne yapacaklarını bilmeden şaşırılmışlardı.

Çocuğu üste çekip çıkarmasıyla yaşlı Zegıyn hiçbir şey demeden dizginin ikinci başı ile onun arkasına kamçı ile vurdu.

-Orada mağara var. Mağara içinde yarasalar- diye söyledi çocuk. Yoksa o şimdi bu dağ kovuğunu araştırarak mıydı?

Burtay, kovuğu inceleme isteğinden geri dönmedi. Bunun için hazırlığa başladı. Yaş olan ıhlamur ağaçlarının dallarını sıyırdı, onlardan ip örererek, merdiven yaptı. O bu işleri Taşhoca'ya belli ettirmeden yapmak istese de, dostu hassas doğası ile onun hilesini hemen anladı ve her zamanda yardım etti.

Onlar mağara üstündeki çıkıntının başına direk oturtular, ona merdiveni bağladılar ve Burtay kovuğa girdi. Mağara bir anda genişlemiş gibi oldu. Tavanında sürekli o yarasalar asılı duruyordu. Onlar pek çoklardı. Buna fazla ehemmiyet vermeden, onlardan iğrenerek çocuk mağara boyunca öne atladı. Burada boğucu, farklı bir hava vardı. Kovuğun arka başı kayaya çıkmış, bu konuda düşünmeye zamanı yoktu, çünkü karanlıkta yalnızlıktan korkuyordu.

Çocukların ve yaşlı Zegıynin söyledikleri doğrultusunda bu konuyu duyan Yoldaş, mağarayı kendisi gelip incelemeye heveslendi. Çünkü böyle bir kovuk birçok kıymetli eşyayı gizlemek için güzel bir yer. İkincisi onun korkunç bir yer olabileceği de mümkün. Çünkü dağları sırlı dağlardır. Rivayetlere inanacak olsan, onların İdil'e bakan taraflarında ne zamandır eski dedelerinin büyük kaleleri var. Kale kişileri dağlardan taş çıkarırlarmış. Kaleyi Ruslar talan ederken, dağ kovuklarına da hücum edilmiş. Ama

bu macera bunun ile bitmemiş.

Günlerden bir gün yaşlı Zegıynin dalıp gittiği ocak yanında, uyukladığı yerinden birdenbire silkinip uyandı. Şöyle ki yabancı ses işitir gibi geldi. Yerinden kalkıp, koyunların yanına vardığında, onların bir toprak yığını gibi yığıldıklarını gördü. Bir şeyle engel olmaya çalıştığında telaşlı idi onların duruşları. Kurt gelmiş desen, hiç boğulan koyun görünmüyor. Daha dikkatli baktığında, sayılarının azaldığını fark etti. Evet, iki koyun yoktu. Sürü çevresinde yürüyüp sabah olduğunda durum açıklığa kavuştu. Akşam geçtiğinden ayak izleri görüldü. İzler dağ boğazına, öteki tarafa Burtay'ın bulduğu kovuğa doğru gidiyor. İhtiyar çocukları uyandırıp sordu, yalnız onlar bu akşam orada yoktu.

Zegıyn konuştuğundan önceki kadar niyetini hayata geçirdiği zaman Yoldaş, gecikmeden mağarayı incelemeye gitti. Kovuk içine girmek daha uzak olduğundan, ön taraftan bir yer açarak alta inen yere gitti. Burada ışıktan arkaya düştü. Kertikten inen çukur değildi. Orada toparlanmaya çalışırken bir merdiven gördü. Merdivenden inerken dönemeç vardı. O dönemeçin hizasında yanmış ocak izi, deri parçaları yıkılmış yatıyordu. İşte, demek bu çevrede eşkıyalar yaşıyor denen rivayetler doğruymuş, öyle görülüyor. Eşkıyalar bu mağarayı çevrelemişlerdi.

Yoldaş köyüne döndüğünde danışmanın gerekli olduğunu düşündü. Tehlikeli bu Çüki çevresinden gitmek gerekti. Acayip durum bu, nereye gidilir, bütün topraklar Ruslardan ziyan olmuş görünüyor.

İlkbaharda ki ekin parçalarında yaşayan halk dikkatsiz şekilde ekin saçıp tamamlamadan önce, Yoldaş kendisinin iki-üç yiğidini yanına alıp, Bolga nehrine doğru yol gitmişti. Ama onları oradaki köy halkı istemedi. Onları kendi köyelerine almadılar. Çüki dağlarına yerleşmek için görüştüler. Gittiklerinde, dağlarda hayvan otlatmak uygun olsa da ekmek yapmak için uygun değildi, herhalde çok sağlam çalışmak gerekiyordu. Nereye hizmet ettilerse de iyi neticeye ulaşamadılar. Ormanı keserek tarla açmak böyle zor iş değil mi?

Çüki çevresi hiç kimseyi beğenmedi. Bu yeri onlar bir süreliğine diyar kabul ettiler. Bir kısmı geri Künbaktı'ya dönmeyi, köyü yeniden kurup ayağa kaldırmak gerek dese de, bir kısmı yeni yerler, Ruslardan daha uzak, ferah yerler aramanın düşüncesindeydiler. Koyunlar ile ilgili olan bu olaydan sonra buradan gitmek

düşüncesi ağırlık kazandı.

Ama bu yılın yazı geçti. Kışa doğru uzak yollara hareket edilmez. Ona göre, ettikleri ekinlerini toplayıp hafifletmek için Künbaktı ormanlarındaki toprak parçalarına geri döndüler. Böyle yaparak, Çünkü çevreleri onlar için yayla oldu.

Bir sonraki yazda halkın bir kısmı, doğdukları köylerinin kömür gibi yanıp bitmesine rağmen, yurtlarını yeniden ayağa kaldırmak tarafındaydılar. Yeni yerler aramayı isteyenlerin sayısı azaldı, köy ikiye bölündü. Yoldaş yeni yerler aramak taraftarı olduğuna göre, elinin altındaki yiğitleri de onu tasdik etti. Ama Künbaktı'yı korumak gerek. Bunun için silahlı güçler gerek. Kalanların ümidi Baştak'a yöneldi.

-Köyümüz ile sana bakıp büyüttük. Yetim etmedik. Şimdi senin de borcunu ödeme vaktin geldi. Kal bizimle,- diye göndermemeye çalıştılar.

Yoldaş; yiğide köyde kalması için rıza göstermen gerek dedi:

-Bastak; belki biliyorsun diye düşünüyorum, gözetmen olmak hiç kimsenin içinden gelmiyor. Onun için baykuş gibi, akşam karanlığında da görebilen, kurt gibi hassas, pars gibi çevik olmak gerek. Köylüler istiyorlar, isteklerini itibarsız bırakma.

-İşleri yoluna koyunca ben sizi arar bulurum. Benim sizin yanınızda olasım var. Yeni yerleri sizin ile beraber benimsemek için geleceğim,- dedi o.

Yiğidin, Yoldaş ile gitmek istemesinin kendine göre bir sebebi vardı. Yalnız bu sırrı hiç kimseye belli ettirmemeye çalıştı.

-Gelirsin, güzel bir şekilde karşılız. Bizi izleyip bulman zor olmaz. Üleme nehri boyunca sürekli aşağı doğru gelersen, oradan kendin tahmin edersen,-dedi Yoldaş.

Böylece, ne zaman az mı-çok mu yorulup, epeyce gün geçiren Künbaktı halkı, Rusların dini-siyasi kötülükleri arkasından ayağa kalkan eşek arısı yuvası gibi, yok olan güçleri de ikiye bölününce, yeni eziyetler görmeye mahkûm oldular. Ama onları ümit denen şey ileriye getirdi. İleriye gitme dileklerini şimdi hiçbir güç durduramaz idi. Göğün aydınlığı olmasa, yurt kurmayı düşünemezlerdi.

Yola çıkmalarının ardından çoğu, geceyi uykusuz geçirmişti. Yoldaş, bir kendisi birde Allah'tı. Her yeri geçmek, boyunun enine boyuna düşündü de düşündü o. Eğer ümit denen ışığı hissetmese, gelecekteki yaşam tarzına inancı sönse, gönül köşesinde

kıymetle büyüttüğü gönlünün solmasına izin verse, o nazlı çiçek solsa, ondan da acı pişmanlık var mı? Acaba Ondan geriye ne kalıyor? Evet, boşluk. Kişiler gelecekteki günlerine büyük ümitlerle bakıyorlardı. Böyle umutla nefes almaya başlamışlardı. Oonların bu amaçlarına engel olunmazsa, kendi arkasından izlemeye, güvenliklerini korumaya gönüllerine hoş gelecek yöreye götürmeye, buraya yerleşmeye yardım etmek gerek. Hepsinden de kötüsü - gönül kırgınlığı. Onların durumları o kadar kötü değildi. Ümitli- gün görür, ümitsiz-mezara girer. İşte, Taşhoca gibi düşünerek iş yapmaya çalışan, Burtay gibi her şeye heyecanlanan çocuklar büyüyor. Demek, gelecek, inançlı ellere göçüyoruz, Allah'ın izniyle.

Düşünüyor-düşünüyor böylece sonuca gelince, Yoldaş susup kaldı, yola çıkma kaygısına düştü.

Burada Tatarlar çok eziyet- azap çekerek, yıprandı. İt gibi yorgun düştükleri gün görseler de, kendilerini kuşatıp alanlar tarafından ezilseler de, onlar kendi umudunu kaybetmedi. Fakat bunun üstesinden daha zor geleceklerdi.

Onların yola çıkacakları sabah çok soğuktu. Böyle hafiften esen rüzgâr iğrenç nemli havayı nereyedir alıp dağıttı, toprağa ineyim-ineyim diye asılıp duran kara bulutları yok etti. Uykudan erkenden kalkan çocukları bu gün, alışılmışın dışında olduğu gibi kendisine celp etse de, soğuk üşütüyor, yalınayaklarından kalçalarına kadar titretiyor, ağızlarını büyük açtırıyor ve esnetiyordu.

Toplanıp dua ettikten sonra vedalaşıp, bir biri arkasına dizilmiş kovuk tentesi olan arabalar yola koyuldu. Onların arkasından - büyük olmayan sığır, ondan sonra koyun sürüleri. Atların hepsi de koşumlu veya eyer altında olduğuna göre, genç taylar, daha çok bir ile iki yaş arasındaki atlar şaşırıp kalmışlar ve arabaları götüren annelerine sığınıyorlar, onlar öndeki atlara engel oluyorlardı.

Baştak, onları bir ara uğurladı. Geri dönüp arkasından durarak, tentesi olan arabaların yanından geçtiğini gördü. O sırada arabada oturan Dine' ye onun annesi Nurbike' ye ve daha birçok hatuna o, el ile işaret ederek, hayırlı yol diledi:

-Sağ-salim gidip gelin ablalar! Ben uğurlamıyorum sizi, yetişirim, bekleyin!

Yetişkin kız olan Dine başkalarına hissettirmeden ağlayarak el salladı. Onun bu işareti Baştak'a çok şey anlattı. Gönlü heyecanlanarak o kalan kişilerin yanına yöneldi.

Öğlene doğru yolcular Etreç çayırlarında biraz bekleyerek mola verdiler. Atların otladığı arada kendileri de çay içtiler. Onun, bunun gibi atından inerek ayaklarını ayırmaya çalıştığı anda neredendir yanına oğlu yaşlarındaki bir kişi geldi. O çocuğa doğru atıldı ve 'Rus' diye bağıra-bağıra gitti.

-Nasıl bulacaksın?-bu anda çocuğun kulak dibine kondurdu.

Sese ayaküstü kalkan kişileri görüp, bu kul onların yanına atladı. Konuşurken, onun Etreç kişisi olduğu öğrenildi. Piçenliklere bakıp yürüyordu. Yolcuların kimler olduğunu bildiğinde, görüşmek istedi:

-Üleme' yi gözden kaybetmeden gidin. Daha uygun yerde geçip bulsanız, sol tarafa göçün. O taraf güzel daha yatay olur, ufak nehirlerde seyrek karşılar, çukurlar olmaz. Orada köylere rastlanmaz, yalnız dikkatli olun, insan yaşamayan yerde geyikler oluyor. Hayvanlarınızı ziyan etmesinler. Oradan, nehir boyunda git-gide çok büyük vadilik başlıyor. Vadiliğe gidilmesi ile Üleme ormanının arasına giriliyor. Siz, o ormana girmeyin. Üleme'yi arkada bırakın da dağ eteğinden sola dönün. Dağ altında uzun bir Göl olur. İnce Göl diye adlandırılır. Orada sizi Züya nehri karşılar. Ona da kendiniz bakarsınız.

Bu kişi hayırlı yolculuk dileyerek kendi yoluna gitti. Yolcular ileriye doğru hareket ettiler. O zaman çocuklar arasında kıs-kıs gülme sesleri duyuldu. Bakıldığında, onlar Burtay'a gülüyorlardı. Gerçekten de, mutsuza rüzgâr karşı demiş gibi, dağ kovuğunu bulan için onun arkasına dizgin başı takılmış, yolcuları korumayı kulak dibine binip indiler.

Yolcular kendileri bütün yolu daha az tahmin etseler de, Etreç kişisi onlara tarif etmişti, yol zaten onun söylediği gibiydi. Nehrin sağ tarafındaki yanı büyük yarıklar bölüyor, onları geçmek için vakit çok geçiyordu. Sol tarafa çıkıldığında, orada tabi ki engeller azalıyordu, ama sık çalılara çok rastlanıyordu. Yeri bilen seyahatçiler çalıları kesip, yolu açıyorlardı.

Sabahleyin Üleme'yi büyük yarıklarına kadar süt gibi koyu duman kapladı. Duman yükselmeye devam etse de soğuk nemli hava onu engelliyor, fazla dağılmasına izin vermiyordu. Ondan soğuk sabahlarda koyunlar meleyerek, sığırlar böğürerek, arabalarındaki küfelerde tavuklar gıdaklayarak sesler sanki yanından gelmiyor, öyle nereden uzaktan duyuluyordu.

Onlara yavaş geliyordu. Öğleyi bekleseler, akşam konaklamak için uygun yerleri aramaya ve çanak - çömlek yüklenen arabaları daha ilerden uğurlayarak, yemek pişiren hatun-kızlar için sehpa asmaya, ateş hazırlamaya ve akla gelmeyen başka işlere de yardım etmek gerekti. Bu iş belli, eyer üstünden günler boyu inmeden oraya-buraya koşup giden bekçilere yüklendi. Yol yarıp giden yiğitler daha önden giderek vahşi hayvan gibi, ondan da önemlisi, yırtıcı hayvanları korkutmayı, kişinin bakıp görmediği korkunç çevreyi sağlam bir şekilde gözetmek gerekti. Dikkatli olup, kendisi de sağlam bir şekilde araştırıp, inceleyen Yoldaş başkan, ayriyeten üstüne baskı yaparak dikkatli olunması gerektiğini söyledi. Çünkü Çüki dağları kovuklarında yaşayan eşkıyaların arkalarından hücum edip gelmelerinden, neslinin ikiye dağılmasından faydalanıp mal-davar talan etmeye çalışmaları mümkün değil diye kim söylüyor? O anda beklenmeyen birden birkaç koyunun kaybolduğunu haber ettiler. Hemen kendileri yardan yıkılıp indiler. Onları, kurtlar alıp gitti, kesin bu eşkıyaların işi oldu uçmadılar ya.

Böyle uykusuz geceler geçirip, dağ altında uzanan Nezik Göl boyuna geldiklerinde, yola çıktıklarından beri aylarca vakit geçmişti.

Etreç kişisi bildiğini söyledi: onların önüne göz ucundan-kenarından gözün görüp bitiremediği acayip büyük vadi ortaya çıktı. Nehir tamamıyla söylemeye değer, kalın orman ile kaplanmış. Üleme nehri, o ormanın içinde girip kayboluyordu.

Yolcular Nezik Göl boyunca dağ eteğine yöneldiler ve burada gece konaklamak için toplandılar. Dağ eteğinde ağaçlar seyrek olup, arada-sırada asılan çeşmeler keskin çıkıyordu. Bu ceylana onlar çok uzak duruyor, yorgun bedenlerine mola vermeye, uzak yolda zayıflayan hayvanlarını dinlendirdiler. Sürülerin Hangisini nereye yerleştirdiler, büyük ocak çevresinde, akşamı aşmak için toplandılar. Hepsi de yorgunlar, bedenleri dinlenmek istiyordu. Birdenbire, onları irkiten, Gölün arka tarafındaki ormandan ağlamaya benzeyen ses duyuldu. Burada ağaç başından dallara kıvrıla-kıvrıla, yapraklarını uğuldatarak yere bir şeyler yığılıp düşmüş gibi oldu.

Biraz zaman geçince bu sesin ekosu yankılandı. Herkesi şüphelendirdi bu ses. Orada yaşlı Zegıyn semiz bir hayvanın sesi ile korkuya kapılan arkadaşlarını rahatlatmayı gerek buldu:

-Korkmayın çocuklar. Kedi başlı puhu kuşu uyumak için yerleşirken kuşları kovalıyordur. Demek ki, geceki avı başladı.

Korkan eş dediği gibi o, aynı zamanda köpekler sıçrayarak beklediler ve ürüye -ürüye bir tarafa atıldılar. Orada iki atının şulesi tahmin edildi. Bekçilerden üç-dört yiğit onlara karşı çıktı. Ziyane etmeye gidenler değil mi? Atlılar çağırmaı da beklemeyince, yanlarına gelip selam verdiler. Şüphelenenler derin nefes aldılar.

-Biz sizi çoktandır gözetip geliyoruz,- dediler onlar Yoldaş' a. Göçüp gidenler olduğunuzu anlayınca, sizin ile görüşmeye, tanışmaya geldik.

Bu kişiler Acem denen köyün avcılarımış. Köyleri buradan yirmi-yirmi beş kilometre uzaklıktaki Algazi nehrine yerleşmiş. Köy kişileri başlıca avcılık, balıkçılık ile geçiniyorlar. Belli bütün işleri- tarım. Ektikleri yerleri çokta değil, hepsi de arpa, yulaf, buğday yetiştiriyorlar.

-Ava, köyünüzden uzaklara mı gidiyorsunuz?

-Bize, daha genç avcılarla daha uzaklara gitmek doğru geliyor. Onun dediğine göre burada vahşi hayvan çok. Su fareleri, desman⁷⁰, sansar, tilki, başak, kurt, Avrupa muşu, ren geyiği gibi hayvanlar var. Zaten, Üleme boyunca ormana girildiğinde gündüz oluyor.

-Vahşi hayvanların derilerini nereye koyuyorsunuz? Etrafta başka köyler var mı acaba?

-Züya boyunda bizden uzak değil Gökgöz köyü var. Onun ile yan yana olan söylemeye değer Rus köyü şomgatı var. Derilerini oraya gönderiyoruz, onlar malları Züya boyunca Kazan'a gönderirler.

-Başka Rus köyü var mı?

-Züya'nın öteki tarafında yok diyorlar. İyi de, onlar şimdi neredeler?

-Kimseye karışmıyorlar mı?

-Öylesi duyulmadı. Alım-satıma giriştiğine göre, kötü muamelede de bulunmuyorlar.

Buraş ile Kazım adındaki bu avcılar göçüp gelenlere, olan malumatları anlattılar. Yalnız onların Züyanın öteki tarafına gittikleri yokmuş. Bu yüzden o çevre hakkında haberdar değillerdi.

---

⁷⁰ desman: Koku salan bir su hayvanı.

-Yiğitler, biz nereye yerleşiriz, bunu kendimizde bilmiyoruz,- dedi Yoldaş, onları uğurlayınca,- nerede olsak ta bize avcılık gerek olur. Belki bize katılırsınız?

-Ne kazanacağız peki size katılırsak?

-Cemaatiniz olmasa, güzel kızlar veririz,-diyerek şaka yaptı Yoldaş.

-Öyleyse Kazım düşünüp dursun, o evlenmemiş daha,- diye güldü Buraş.

12

Baştak' ın çocukluğu üzüntülü geçti. Babası sürü otlatmak, çobanlık yer bulmak için çıktığında geçirdiği kavgada tesadüfen helak oldu. Eşini, dayanağını kaybeden genç kadın Cemere, kendi gününü kendi görmeye mahkûmdu. Eşi ile beraber topladığı, bugün-yarın gizlediği sermayesi bittikten sonra onun yaylada da kalmasına gerek kalmadı. Çaresiz kadın yola çıkmaya mecbur oldu. Onun çıktığı yol hiçbir yere sapmadan, bilinmezliğe yöneldi. Kadına tek güvendiği ve dayanak olarak gördüğü Ciren lakaplı köpeğiydi. Köpek kurt basan neslinden olup, büyük gövdeli, güçlü idi. Yalnız onun da kendi kaygısı vardı. Çoktan değil o doğurarak, enikleri yukarıda bahsedilen çobanlık için çıkan kavgada, Cemere'nin eşini korurken kötü kişiler tarafından öldürüldü. Ciren de Cemere durumundaydı. Köpek kadına sahip çıktı.

Çocuk doğacağı zaman kadın geldiğinde, Hangi tarafa gideceğini kendisi de bilemeyince yol gösteren Ciren oldu. Epey zaman geçince, o bir dağ eteğindeki kovuk gibi kaya altına geldi. Kovuğa onu Ciren alıp geldi. Ama hatun, köpek tarafından kılınan bu itibara önem verebilecek bir durumda değildi.

Çokta geçmeden büyük azap ile çocuğu doğurduktan sonra, çaresiz kadının kötü günleri başladı. O yarı şuursuz halde çuvalından önceden hazırladığı yumuşak çaput ile dünyaya gelen çocuğu kurulayıp, başka çaputlar ile de beledi. Bebeğini sardıktan sonra hali bitti. Baygın halde ne kadar yattığını da pislikten nasıl temizlendiğini de, çocuğunun ne zamandır ses vermediğini anlayamadı. Öyle yattığı, nerden ne olduğu bilinmeyen sese, belki köpeği Cirenin sesidir. Silkinip, uyanıp kalktığında kovuğu karanlık basan, gözüne sokulsa da bir şey görünmüyordu. Çocuğuna dokunmak için, onu ısıtmaya Ciren'in yattığının farkına vardı. Çocuğu eline alması ile köpek çok sert hırlayarak dışarıya atıldı. Onda nedendir yırtıcılık vardı belki, Cimerenin onu kovmuş

olması gibi hissetti. Dışarıda fırtına çıkmış, yağmur yağmaya başlamıştı. Genç ana, göğsüne gürüldeyerek süt indiğini hissetti, uygun bir şekilde meme ucunu çocuğun ağzına verdi.

Yaz geceleri çabuk geçti. Güneş kızarak çıktı ve günü ısıttı. O, bu kovukta birkaç gece geçirdikten sonra yola koyuldu. Onun başkalarının arasına karışması ve onların yanına gitmesi gerekti. İyilik isteyerek köyden köye çok gitti Cemere. Soğuk sonbahar gelmişti. Bu zamanda o, Künbaktı'ya ulaşmıştı. Bu köyün insanları merhametliydi. Ne söylesen de, dünyada şefkatli insanlar varmış. Küçük çocuklu kadını kendilerine sığındırdılar. Sıcak yer, iş verdiler. Daha fakirleri de yemeden -içmeden mahrum etmediler. Arada-sırada, köyün köpeklerinin başı olan Ciren; tavşan, porsuk tutup geri geliyordu. Ama yersiz yurtsuz geçen aylar, kendi istediği gibi olmadığında, galiba kadın hastaydı. Ama altı yıldan sonra dünyaya veda etti. Sabiyi, Ciankul'un kendisine sığındırdı. O, çocuğa ayrı bir itibar verip, onu iyi bir şekilde yetiştirdi. Ciren'e gelecek olursak, bu acayip akıllı köpek köye bir kök çocuk getirdi ve yaşlanıp öldü.

Böyle olunca, Baştak köyde ikinci nesil insanı olarak yerleşip kaldı. Yalnız köyün başka kişilerinden ayrı olarak, dili başka, annesi ona iyi terbiye öğretmişti.

Şimdi o, vatandaşlarının istekleri boyunca, Künbaktı'da yaşayarak, muhafaza vazifesini yerine getirmesini üstleniyordu. O zaman hemen kendisine alış-veriş (değiş-tokuş) hazırladı. Çoktandır böyle Künbaktı' ya yardım ettikten sonra, Baştak, vatandaşları ile vedalaşıp, Yoldaş grubunun arkasından yola koyuldu. Onların nereden, Hangi yöneliş ile gittiklerini öğrenmek için oraya köylere girmek gerekliydi. Yiğit Etreç 'e girdi, Yoldaşlara yolu öğreten kişi ile konuştu, Bolgayır kişilerinden birçok malumat aldı. Yoldaşı, Böri lakaplı inançlı köpeğini sahiplenerek, Üleme boyunca aşağıya doğru takip etti. Böri kendisinin yetiştirdiği yardımcısı, hocası olan Baştak'ı bakışından anlayan bir köpek oldu. O; Cİren 'in torunu olarak, onun gibi çok güçlü, duygusal bir hayvandı. Köpek hocasını nihayet çabuk anladı ve buradan üç ay önce geçen yolcuların izinden gitti.

Züya'yı geçip çıkınca yalnız bir yolcu bir an Hangi yöne gideceğini bilemeden düşünmeye başladı. Böri; sığır, koyun sürülerinin geçtiği izlere baktı. Atını otlatırken eyerin baş altına koyup mola vererek o, Yoldaşların izinden yanılmadan ileriye gitmeye devam etti.

Züya boyunca birkaç gün durduğu sırada Yoldaş grubunun bekçi-gözetmenleri, nehri geçip, köy kurup yerleşmek için yer aramaya başladılar. Yatay bir şekilde dağ eteği boyunca çıktıklarında büyük olmayan bir köye rastladılar. O, çok eskiden beri kurulmuş gibi gözüküyor kimindir şatosugözüküyor, belki köye geri dönerler. Oradaki kişiler ile görüşüp, konuştuktan sonra, o dağ eteği boyunca kuzeye döndüler onlar. Burada dağ daha büyük olunca, eteği de daha dikti. Birçok yerden çeşmeler çıkmış. Kalın orman ile yan yana alanlar var. Orman ev yapmalık ağaçlarla doluydu. Daha altlarda, ufak, çalılıkları ayıklayarak ekmek saçmaya yarayacak kap-kara topraklar var. En altta yarım ay şeklinde uzaklara uzanan gayet uzun, büyük Göl yayılıyor. Eğer günbatımında rüzgâr-boran çıkarsa, topraktan süpürüp değil de, daha üstten geçen bir yeri onlar köy kurup yerleşmek için uygun bir yer diye düşündüler. En önemlisi, etrafta Ruslar yoktu. Ruslar tarafından eziyet gören, onlardan kaçıp gelen kişiler içinde en önemlisi buydu.

Buraya gelmeleriyle, herkes yumularak işe girişti. Geciktirmeden yapılması gereken işlerin en birincisi- kışa hayvan yemi hazırlamaktı. Çünkü biçme zamanı geçiyordu, kışa yemsiz girince hayvanları aç kalır, bu yıl arpa saçmayınca, zor duruma düşecek. Hayvansız nasıl yaşanır?

İşe yarayan bütün hatun-kızlar, çoluk - çocuk hayvan yemi hazırlamakla meşgul oldu. Çok geçmeden biçilecek otlar çıktı.

Erkekler ise, orman kesip, sığınaklar kurmaya başladılar. Onlar kolaydı- yakında sel suları kızıl balçık, Ulu Göl boyu kum ile zenginleşir.

Baştak'ı en önce karşılayan Dine oldu. Köye yaklaştığında bir çeşme boyunca kir yıkayan kızın yanına Böri geldi ve sevincinden Ürüye-ürüye ona sığındı. Dine köpeği tanıdı ve şaşakaldı:

-Böri, akıllım! Nereden geldin sen buraya? Nasıl arayıp buldun? - o köpeği sıvazlaya sıvazlaya etrafına baktı. O arada atını dizginlerinden tutup, iri-iri atlayarak, karşısına Baştak ortaya çıktı. Kız şaşkınlığından yanındaki yuvarlak taşa lap diye oturdu. Durup, ellerini Baştak'a doğru uzattı, yeniden oturdu.

-Özleyip gelmenin ecridir bu- en önce sen karşılıyorsun, güzelim!

-Ben seni tamda nerde kaldın diye düşünüyordum.

-Bekleyin, işleri yerine koyup geleceğim diye söyledim ya! Sen burada olduğun için ben onların yanında kalmadım işte. Bende seni özledim.

Önce birbirlerine göz atıp, söz söylemeye çekinen bu iki genç gönlün, üç aydan fazla bir vakit içinde düşünce-fikirleri olgunlaşmış, birbirlerini öyle özlemişlerdi ki, eğer edepleri izin verseydi, hiçbir şeye bakmadan, birbirlerinin kucaklarına atlayacaklardı. Muhabbetin aradaki uzaklığı kırılmıştı. İnci taneleri gibi dizilmiş güzel sözler iki aşğa gerek değildi, onlara hislerini ifade etmek için sözler bulunmazdı. Muhabbet hisler ile anlaşılır, gözler ile konuşurlar. Sözler onların hissini gizlemek için düşünülüp çıkarılmış.

Dine şaşırarak Böri'yi sevdi. Sanki onun sevdiği, okşadığı köpek değil de, sevip özlediği Baştak'ın kendisiydi.

Böyle ufak-tefek sözlerle, en önemlisi gözler ile konuşup, özleşen iki yürek çeşme boyunda epey zaman durdular ve yavaşça Yoldaş'ın barakasına yöndiler.

Gün akşama doğru yaklaştığına göre, işi bitirmenin zamanı gelmişti. Tomrukları sürükleyerek, bir kısım erkek geri döndüler. Onlar ile karşılaşmak alaylı oldu. İşe atılan bir kişi arkasına değil, inançlı arkadaş, birçok kişiye dayanak olan Baştak'ın onlara gelip katılmasına sevindiler.

-Köyünüzü nasıl adlandırdınız?- diye merak etti o.

-Biliyor musun, adı hakkında düşünmeye fırsat olmadı. Şimdilik Avıl (köy) olsun,- diye gülüşüler.

Yoldaş başkan orada ona bekçilik vazifesini verdi. Şimdilik köyü koruması sorulmuyor, en önce yemek taraflarına bakmak gerek, çünkü yemek etrafı boşalmaya başlamıştı. Bu durumda uzaktan gelen mallar kesilmeli sabah, onların görülmesi, bitmesi gerekti.

Baştak'ı en önce Ulu Göl meraklandırıyor. O kabuktan kayık yaparak, köpeğini oturttu, Gölü geçmeye çalıştı. Onun kayığının iki tarafındaki koltukları bölünmüş, suyun eşitliği Göle bakıldığında daha yüksek görünüyordu.

-Evet, bu Gölün bilmem Hangisinin başında birer nehir' e çıkan koltuklarının suyun akışını, balık tutma amacını tahmin etti. Koltuklardan Ulu Göle derin yarık kazmaya,

değirmen çarkı freni veya cetme⁷¹ ile bölünerek balık tutmak mümkün. İyi de, buz donunca da yapabilir.

Baştak'ı en meraklandırmanı - kanatlarını sağlamlaştıran yavrularını sahiplenen kazlar, ördekler idi. Onlara oktan atsa da çok kazanç sağlamayacak. Avları toplayıp, şuraya koyup içine alırdı ama o kadar avlara da, ip örmeye de, zaman yok. Ne yaparız sonra? Düşünüp görüştükten sonra, köyün yaşlıları kendilerince bir hile düşünüp buldular. Kuşların geceyi koyu kamışlıklarda geçirmelerini akılda tutarak, sığ yerde onları kestiler. Kesilen meydan kamışlığı sivrilerek, üçgen börek gibi oldu, açık suya çıkan tarafı dağıldı. O dağılan tarafa su dibine ve su üstünden yükselerek duruluk ederek Cetme verdiler. Kara bir gecede kuşları korkutarak kamışlığı değnekler ile suyu şapırdatmaya çalıştılar. İki taraftan duyulan ses kuşları önceki söylenen açıklığa kısırıldı, çünkü koyu kamışlığı onların hepsi havada bekleyemedi. Kamış kesilen meydana yüzen kaz, ördekler toplandı, hepsi yapılan Cetme'ye takılıp kaldı.

Kaz yolmaya toplanan hatun-kızlar, böyle dolu vakitlerinden bu iş ile uğraşmaktan isyan ettiler.

-Bak sen şu Baştak'a, geri dönmesi ile bize hemen iş getirdi. Burada kalsa kim bilir ne olur...

-Dine' ye teşekkür et, o olmazsa, kalan da olurdu, belki...

Ama bu isyan değil, sevmekten doğan şakalaşmaydı. Böyle zor günlerde ortaklaşa çalışılmazsa, ayrı-ayrı açlık belasından kurtulamayacaklarını, iyi biliyorlardı.

13

Köyde olup oturan kişiler, kendilerini kapatmış yaşamıyorlardı elbette. Onlarında başka köy kişilerine katılıp yaşamaları gerekti. Alış-veriş etmek içinde, dünyadan haberleri işitmek içinde. Bu niyet ile Yoldaş, Baştak ve daha birçok kişi işitip bildiği Gökgöz köyüne doğru yol aldılar. Buraya kadar onlar Utarlı köy ile alaka kuranlardı. O köyden sonra Baştaklar, Şemek köylerinin hepsini de bildiler. Ama onların uzakta, birleşen ormanları geçmeleri gerekti.

---

⁷¹ Cetme: Gölde av yakalamak için kullandıkları bir tür alet.

Gökgöz'ü, yolcular ikinci günde arayıp buldular. Orada gerçekten de büyük olmayan kayıklarda satılıp-alınıyordu. Uzun sakallı Ruslar da var. Aynı Tetiş'teki gibi. Bakarak yürürlerken, Acem avcısı Kazım'la karşılaştılar. Bunların köylerinde avcılık, balıkçılık ile meşguliyeti ile büyük imkânların olması hakkında işitilmişti. Kazım, o çevreleri görüp geri dönmüştü. Öteki zamanda da karşılaşıp konuşan Nezik Göl yanı zamanındaki dostu Buraş gelmiş, buna göre o yerlerde Kazım'a avcılık yapmak mümkün değilmiş.

Yoldaş ile Baştak grubu Gökgöz'den geri dönmeye Ulu Gölü inceleyip araştırmaya başladılar. Züya'yı aşır, nehrin sol tarafında kalan at sürüsünün yanına gelince, kendilerince döndükleri yolu tahmin ettiler. Orman arasından giderken, Züya'yı gözden kaybetmeden yürümeye, asıl boylarından mümkün olduğu kadar uzaklaşmamayı düşündüler. Burada atları dinlendirerek yaya olarak gitmek de mümkündür.

Böyle gidince, Züya'ya dayanan acayip bir yuvarlak Göle rastladılar. Onun arkasında yarı büyük, diğer yarısı da yatay uzunca Göl mü, nehir mi? bir şey görünüyor. Dikkatli bakıldığında neredendir bu Göl' e birde çay akıyordu. Yolcular o çay boyunca ilerlediler.

Önceki söylediğimiz çay kıvrılarak akıyordu. Ufak tefek derinlikleri de, küçük şelaleleri de var. Gümüş gibi donuk suda balıklar görünüyor. Hatta bir yerde epeyce büyük kunduz baraj Gölünü geçtiler. Onlar gittikleri kıyı boyu söğüt ağacı, kuş üzümü, üvez, kuşburnu(yaban gülü)çalıları ile karşılaştılar.

Yolcular epey geniş, uzun bir Gölbaşına geldiler. Baksanıza, önceki çay, çay değil, bu Gölde akıp çıkan derin yarıkmış.

-Bu bizim Ulu Gölün başı olsa gerek. Göl nerede olursa olsun akıyordur diye düşündüm onu,- dedi Baştak.

-Görerek yaşılanıyoruz. Öyleyse bize şimdi akşam konaklamak gerek. Neresi olursa duralım.- dediler, diğer kalanlar.

-Çukurdan uzak gitmeyelim öyleyse,-dedi Baştak. Ve daha sonra balık tutma hilesine girişti. Diğerleri de ocak yakıp, kazanlara su koydukları sırada oltalarını da Gölet' in uygun yerine götürüp koydu. Çok geçmeden o, birkaç tane levrek, bertes balığı tutup

geldi. Onları dulavrat otu yapraklarına dörüp, küle gömdü. O sırada bütün her şeye yetişen Böri, tavşan tuttu. Kalan iki köpek keklik, sıçan ile karınlarını doyurdular. Burada, insanın ayak basmadığı çalılıkta vahşi hayvanlar çoktu, muhtemelen.

Bu Göl gerçekten de Ulu Gölün başıydı. Yolcular Göl boyunca köylerine doğru yol aldılar. Seyahat onların gönüllerini genişletti, geleceğe inançlarını arttırdı. Yeni dert ile köyü kurmaya çalıştılar. İlk iş olarak, mescit yaptılar. Mescidin hocası olarak Camaş'ı atadılar. O, dedesi Ciankul aksakaldan daha çok ilim sahibi olmuş ve bu işe isteyerek başlamıştı. Evler dış taraftan bakıldığında tertipli, güzel olarak görünmeseler de, içleri sıcaktı. Ev kurmak için bütün malzemeler el altında. Tomruklar, aralarına kıstırmak için yosun, gecelemek için soba çıkarmaya balçık, kum, tepeyi kapatmak için kamış, pencereye koymak için dışardan alıp getirmek zahmetli olmadı. Böylece iş aletlerine muhtaçlık sezdirmeden ulaştı. Olan hayvan, yırtıcı derileri toplayıp, Gökgöze doğru yol alıp pazara gittiler. Ama pazar Şamgatı'ya, ihtiyar merkezine dönmüş olanlar, Rus köyüne göçmüşlerdi. Oraya gittiklerinde onlar Acem yiğidi Kazım'ı da alıp geldiler. Kazımın, gelmesi ve Baştak'ın yardımıyla ağaç kayık yapmaya başlandı. Büyük, kalın ağaçları kazıyarak yapılan bu kayık, onlara uzun yıllar boyunca hizmet etti.

Böyle çalışırken, işlerinin neticesi görünmeye başlanınca, düğün yapmanın zamanı da gelmişti. Baştak ile Dine için çoktandır hayal ettikleri günler idi bunlar. Abisi Camaş onlara çok isteyerek nikâh kıydı. Gençler, Yoldaş ailesinin ilk olarak sığınaklarına göçüp, kendilerine yuva kurdular. Baştak'ın dostu Kazım da evlendi. Bu çiftlere de bir yer bulundu.

Evler arka arkaya dizilmeye başladı. Hayatı nerede yaşarlarsa kendilerinin kanunlarına boyun eğmeye mecbur ettiler. Kimler-kimler bağıra- çağıra dünyaya geliyor, büyüyor, hayata ayak basıyor, gençleşiyor, yaşlanıyor ve bütün ömrünü üç günlükmüş gibi hissedip, ebedi hayata gidiyor.

Köy mezarına ilk olarak gömülen kişi yaşlı Zegıyn oldu. O, rahat gün yaşayarak, rahat gitti. Kendisinden sonra, Tatarlara has adet boyunca çalışan nesil bıraktı. Onun gibi zengin nesil bırakanlar çoktu.

Yaşlı Zegıyn yalnız yatmak istemedi, muhtemelen. Zaman geçince, yaşlı eşi Nurbike ile kısa bir zaman sonra Yoldaş da vefat etti. Onlardan oğulları Camaş ile kızları Dine

kaldı.

Yoldaş'ı bütün köy halkı uğurladı. Nasıl hürmet ile gömmesinler, ölüm bundan sonra o padişah: merhametsiz- padişahları, kullarının da ömürlerini üzdü. O zaman şefkatli, o - iyi kişileri alarak birlikte kötü düşmanlarının ve tiranlarının da başına ulaşıyordu. O, cimri- ölenlere hiçbir şey bırakmıyor. O, cömertte - hiç kimseyi de unutmuyor. O, güçlü- onun önündeki bütün hüküm sahipleri baş sahipler. O, dehşetli- bütün canlılık sahibine gücü yetiyor. O, kısa elli- ölmüş kişinin yadigârını yok etmiyordu.

Tetiş papazlarının Künbaktı halkını zorlayarak Hristiyanlaştırmaya çalışması, Ciankul aksakalın köyünü kurtarmak için yiğitçe ölmesi, Çüki dağlarında yarı aç yaşayarak, büyük korkular ile göçmesi, yeni köy kurmak devri, o zamanda kendilerinin ruhi özgürlüklerini yani dinini- imanını korumak zamanı geçip gitti. Bakıldığında, büyük işleri yiğit bahadırlar gibi yapamıyorlardı.

Ama geçip gitmiş mi?

Baştak'ın bütün işleri olduğunda, Kazım; Ulu Gölün ikinci kısmını kendi araştırır oldu. Burtay'ı kayığına oturtup yola koyuldu. Gölün bu kısmı koltuk gibi görünüyordu. Bir yarı büyük, koyu ormanla kaplanmış. Koltuk boyunca biraz gidince, ağaçlar arasından saf sulu çeşmenin aktığı görüldü. Diğer başı yatay, onu da gözün gördüğü yeri birbirine girmiş çalılıklar kaplamış.

-Hani nerde acaba o kuşlar, vahşi hayvanlar için özgürlük,- diye hayran kaldı Kazım.

-Onlar acele etmiyorlardı. Gemiye oturan Burtay, daha çok suyu gözetti. Donuk su geçince koltuk dibine doğru ayrı-ayık olup görünüyordu. O derin değil, yer yer ile gayet geniş, bazı tarafları da dapdar idi. Dibi kireçli, kayığın gittiği yerde dışarıya sıçrayan balıkların arkasından su bulanarak, turtu bulutu yükseliyordu.

-Buraya sağlam berkitme aleti bırakılsa da olurmuş,- diye söyledi Burtay.

Gide gide bu suyun koltuk olmadığı anlaşıldı. Ulu Gölü daha sulu yer, hiç olmazsa Züya ile bağlanmıyor mu bu dal? Seyahatçiler epey gittiler. Dal onları gerçekten de çok büyük Göle çıkardı. O fazla geniş olmasa da çok uzundu. Onun arka tarafı birbirine girmiş kara orman ile kaplanmış. Göl derin, Kenarları da büyük. Önceki dalın Göl ile bağlanan yerlerinden, yani onların bekledikleri yerden daha büyük çayır başlıyor. Çayırın bazı yerlerinde küme küme olan ceviz, kuş üzümü, çok sayıda üvez fundaları

var. Kalan yerleri çileklik...

İnsanın ayak basmadığı yerleri epey görmeye meraklı olan Kazım, böyle manzaralara fazla acayipleşmemeye alışkın olsa da, bu acayip görüntüye aklı gitmişti. Tiktormas Burtay ise herbir yere ayak izini bırakıyor, her çalıyı tutup bakıyor, çileklerin hemen tadına bakıyor, Çayır otu arasında yıkılıyor, onlara sahip olmak için acele ediyordu. Hatta çayırın çevresini de dolaşmayı düşünüyordu, onu Kazım durdurdu:

-Yeter, bu davranışlarını bırak. Haydi, yiyeceğimizi aldık, geri döneceğimiz tarafa bakmamız gerek.

-Bu cennet gibi yerleri yaratan Allah'ım! Ben burada köy kurardım, abi,-dedi. Burtay, güzellikten gözünü alamadan.

Döndüğü zaman, bıraktıkları berkitme aletini aldılar. Orada harika bir yaz vaktine ilişmişlerdi.

14

Geçmiş tarih sayfalarına göz atılınca, Hangi kaderler yok ki. Başka insanların kaderi değil, bütün bir halk, il kaderi ayrı, daha güçlü halklar tarafından halletmek mümkündü. Akşam yine güzel hayat yaşayanlar bugün kul edilmişler, yakınlarından mahrum kalmışlar, illerini, medeniyetlerini, dinini, dillerini kaybettiler. Tarih karşısında önceki köyün kaderi neydi? Hesaplanmayan çok küçük meseleydi. Var olan sevincini- hasretini, memnunluğunu-kaygısını geçiren kişileri ile beraber giden, hatta kendi soylarının, nesillerinin aklında kalmayan takdir. Boylar daha uzaklara her gittiklerinde, fedakâr dedelerinin bu nesilleri hakkında yapılan yiğitliklerini < böyle gerek> diyerek, tarafsız şekilde kabul ederler.

Böyle çok zaman dedelerinin erliğini; ruhunu, dinini, canları-bedenleri ile korumaya umutlanan çocukları, torunları hakkına kılınıyor. Bu fedakârlıklara onlar kendileri sebep' çi olmuş diye hiç söylenmiyor. Büyük zorluklar geçip, ağır hizmetleri kendi omuzlarına alıp, şimdi mukayeseli olarak rahat hayata alışıp gelmiş iki boyun ömür geçirdikleri köy üstüne beklenmeyen afet geldi.

Günlerden bir gün Utarlı köyü tarafından rivayet işitilmeye başlanmışmış. Sibir taraflarından bu tarafa suçluları kovmuşlar. Zincirli suçlular yürüyerek Kazan tarafına,

oradan da Sibir'e kürek cezasına uğurlanmışlardı. O mahkûmların birinci grubu güçlü dikkate alınması ile uğurlanırlar, sanki. Birinci, ikinci gruplar kendileri yolunu denkleyip, gereken yerlerde köprüler koyup, çok yavaş gittiler. Onların yaptıkları yol çok da geçilmiyordu, büyük yol diye adlandırdılar. Suçlular köye yaklaştılar. Yolu onlar, köyü yerleştirdikleri yerden daha altta, dağ eteği boyunca geçirdiler. Yol diye bu yol koyarak,- birbirine girmiş fundalıklardan temizleyerek, gidecekleri mesafeyi az mı- çok mu eşitlemek, yazın olacak taşkınlar, yağmur sularının akması için köprüler yapmaktan ibaret idi. Köprüler bir taraftan diğer tarafa olacak şekilde birbirinin yanında raflar döşenmiş geniş merdivenden yapılıyor. Buna göre, orası at koşulan arabalar ile geçenleri uğurlayanlardan ayrı itibar gördü.

Bu çevrede çeşmelerin çok olmasından sebep yarıklarda çoktu. Mahkûmları buradan daha uzak tutmak doğrudu.

Arada birkaç mahkûm ayaklarına, ellerine takılan zincirlerini şingirdatıp, silahlı iki askerin dikkati altında köye götürülerek, hayır-hallerini sormaya gittiler. Mahkûmlar kendileri zayıf, yırtık-pırtık giyimli, yavaş yürüyen miskin görünüyorlardı. Rus olsalar da kişiler, onları merak ettiler ve yiyecekten bir parça çıkardılar.

Bu grup geçince, diğer biri gelip bekledi. Bu grup daha çalışkandı. Onlar atladığında hepsinden de daha çok zincir sesleri duyuldu. Kederli sesleri gönüllere üzüntü bırakıyor, ta nerelerden duyuluyordu.

-Zeng-g,zengn-g...

Daha önceki köy halkı, böyle grup geçerken bakmak için ulu yol kenarına toplandılar. İki taraftan mahkûmları silah tutan, kılıç takan adamlar koruyordu. Önde de atlı adamlar. Ona Efiser diyorlardı.

Yaya mahkûmlardan sonra birkaç atlı arabada yürüyemez hale gelen hastaların, kaçmalarına inançları kaybolan mahkûmlar oturuyordu. Arabanın arkasında zincir takılanlarda var. Onların hepsine bakıldığında da muhtemelen hastaydılar. Çünkü aşağı indiğinde at rahvan yürüse, onlara yürümek daha doğrudu, yoksa ayaktan yıkılıp, sürüklenmeye mecbur olacaktı. Yıkılsa, kırbacı bekler.

En arkasında (fayton sürücüsünün oturduğu yerde) oturan çift atlı, üstü bağlı hafif arabada büyük müdür vardı.

-Zeng-g, zeng-g...

Bu gruba bakmaya inen Burtay'ın on iki yaşındaki oğluna, babası gibi sessiz olan Bikhocanın gözüne acayip gösterişli geldi. Bu grup her zaman hatun-kızlardan oluşurdu. Bikhoca daha yakına gelip gözetlemeye başladı. Mahkûmlar zincirsiz olsalar da, kıyafetleri eskiydi. Yırtık- pırtık kıyafetlerinden çıkan, asılıp duran zayıf yürekleri, hüznü bakışları, hiçbir şeye itibar etmeyenlerin tarafsız gözleri perişan göründü. Bunun üstüne, bir hatun zaman-zaman sürünerek gitmesi ile Bikhoca'nın dikkatini kendisine çekti: onun yüzüne şimdi ölüm gelse, onu büyük mutluluk, bütün azaplardan kurtaran ilaç olarak kabul edecek gibiydi. Ölüm bütün eziyetlerden kurtaracağı gibiydi. Zamanında ölen kişi mutlu, diye boşuna söylemiyorlardı. Bunun üstüne, onun karnı büyümüş. Öylece yol ortasında yığılmış ve bebeğini tutar gibiydi.

Çocuğun bu görüntüden yüreği sızladı. Kimleredir bilinmez, karşılık hissi doğdu, öfkelenildi.

Grupların bazıları geceki dinlenmeye durdukları zamanlarında daha önceki köye geldiler, hal-hatır sorup gidiyorlardı. Aralarında miskin görüntülerine bakmadan, yırtıcı adetleri, bağırıp-çağırın pırıltılı gözlüleri de az değil. Vakit geçtikçe bozkırda kalan yurt hayvanlarının kaybolması olayları sıklaşmaya başladı. Onların köyünden kurt-kuşlar, koyunlar yok olmaya başladı.

Bir zaman köye birkaç adam her tarafı didik-didik etmeye geldiler. Birkaç mahkûm kaçmıştı, onları aramaya başladılar. Ulu yolda gruba tesadüf edilen atlı arabaların, atlılarının talan edildiği duyuldu. Çok geçmeden kaçan mahkûmların bayırın ikinci tarafında, Biya çayı boyunda yerleşmiş oldukları açıklandı. Dirliklerin grubun geçmediği zamanlarda, hatta gündüz kaybolma olaylarının tarafında hırsızların olduğunu söylüyorlardı.

Köy muhtarı Taşhoca, birkaç kişi ile onların yanına gitmeye mecbur oldu. Ötekiler köye zarar vermemeye söz verdiler. Bunun için onların yerlerini adamlara, ihtiyaçlara göstermemelerini istediler. Yoksa köyü rahat bırakmayacaklarını söylediler. Köy halkı telaşa kaldı. Ömürleri boyunca çalmanın ne olduğunu bilmeyen kişilere çok tuhaf gelmişti. Onlar daimi havf-hatar(tehlike-korku) bekleyen günlere mecbur oldular. Korkunç, hüznü günler geldi.

Köy kişilerinin boylardan gelen hatırası boyunca, nerededir bilinmez Künbaktı'da

zorla Hıristiyanlaşma faciası baş gösterdi, bu afeti yerlerinden göçüp ardından mağlup olan dedelerinin torunları önünde daha karmaşık hale gelip doğdu. Bu halde de onlar birkaç yıl yaşadılar öyle. Bu sınavın facia ile biteceğini onlar bilmiyorlardı.

Bir zaman yaşlanan Burtay, oğlu Bikhoca'yı alıp, Ulu Göle avlara bakmaya gittiler. Epeyce balık tutmuşlardı onlar. Kazançlarını arabaya toplayıp, geri dönmek için yola çıktılar. Onlar, köye ulaşmak için ulu yol boyunca arazi ölçüsünce gitmeleri gerekti. Geçit üstünden korkuyla köprüyü geçtikleri zaman bir raf pat diye kırıldı ve atının ön ayağı yarığa girip kısıldı. At silkilerek kalkmaya çalışsa da ayağını kurtaramadı, o kırılmıştı galiba. Burtay, atı çevresinde yardım edeceği sırada dönemeçten onlara karşı bir grup mahkûmlar çıkmasınlar mı? Önden giden atlı adam, atını koşturarak, Burtay'ın yanına geldi ve kendince bağıra-bağıra onu kırbaçlamaya başladı. Burtay, adamdan kurtulmak için arabasına sığınıp, kaçmaya niyetlendi. O anda korkudan yol kenarında bekleyen oğluna bağırdı:

Hızlıca, köye git, İnsanlara söyle!

Çocuk köye koştu. O sırada köprübaşına gelip yaklaşan grup durup kaldı. Fakat Candar atından indi ve Burtayı kolay bir şekilde kamçulamaya başladı. Burtay; kamçı darbelerinden kaçınıp, var gücüyle koştu, Candarın atına sıçrayıp bindi ve kaçmaya çalıştı. Fakat çok uzağa gidemedi. Ona muhafız askerlerin kurşunu isabet etti ve attan yuvarlanıp düştü.

O Sırada ellerinde yabalar, sopalar tutan köy sakinleri koşarak düşeni gördüler. Bunu gören konvoy müdürü, muhafızları dizip ve yaklaşan gelenlere salvo ile atmaya emretti. Beklenmeyen atışlardan dehşete kapılıp, insanlar durdular ve tekrar geriye, köyelerine doğru geri kaçtılar. Aralarından birkaç tanesi sendeleyip kaldı. Birkaç asker onları da tüfeklerinden ata ata köyelerine kadar kovdu.

Yalnızca Candarlar değil, Kürek cezasına mahkûm bu esirler arasında da çeşitli laflar çıktı. Bu görünüşe bakılırsa her birisi kendi fikrini söyledi.

Bak sen ona, kendi yaşlı olsa da Candar'ın atını alıp kaçacak oldu.

Köylülerine bak hele, ihtiyarı kurtarmaya nasıl geliyorlar!

Tatarlara bak yöneticilerine karşı durmaya çabalıyorlar.

‘‘ Tatar yöneticilerinin’’ her zaman boşa, sebepsiz harap etmeleri konusunda, onların

haksız rencide edilip, kendi hukuklarını yok etme çalışmaları hususunda tutsaklar arasında da fikir yürütenler azdılar. Şu sefil, kendileri biraz önce sınıra giden Mahkûmlarda sebepsiz yerde bir faciaya varacaklarını, ihtiyar hakkında da düşünmediler; aksine kinlendiler. ‘‘Üstün halk’’ adında Rus milliyetçiliği onların kanlarına girmiş. Faciaya uğrayan köylüler, miskinler ne yapsınlar? Boylu boyuna düşünüp, uzun vakit baş yorduktan sonra deminki bu karara geldiler: Mahkûmların yolu üstündeki bu yerden göçüp gitmek gerekiyor.

15

Nereye gidiyor bu dünya? Gabdulla hazret bir gece yatsı namazından sonra baya düşünüp oturdu. Göz önüne yeni inşa edilmiş caminin son günleri geldi mi acaba? Babası Camaş vefat ettikten sonra onu imam olarak atadıktan kaç senesi burada geçti. Köylülerle ne kadar namaz, Kuran, vaaz okunduğunu, nasihat verildiğini dinleyen duvarların yarıklarına kadar akrabası gibi yakındı bu cami. Bu Cami, Köy halkına coşku katarak her gün ezanın sesini duyuran kutsal bir camiydi. Seneden seneye çocuklara ders veren, din talimatlarını, hayatın başlangıcını öğreten cömert bir camiydi.

Belli ki tanış olan keresteler başka bir yere geçecekler. Lakin senelerdir bu mukaddes yurdu, köy binalarını kendi kucağında nazla koruyan temeller yalnız kalacak.

Atam Camaş doğru demişmiş. Uzun yol bize sükûnet getirmez, aksine, bela çıkartan ihtimaldir, Allah korusun demişti. İşte böyle oldu.

Bir anda Burtayı düşündü. Boğulan birisinin kıyıya tutunması gibi çaresizlikten Candar’ın atına yapışmıştı merhum. Kamçı yarası ölüm değildi ya, sabrı yetmemişti galiba zavallının. Bizim halkı adamdan sayıyor mu ki Ruslar? Rus için Tatar ne ise hayvan da aynıdır. Burtay dede ise ömrü boyunca yerinde durmaz, sabırsız huyundan dolayı bu dünyayı bırakıp gitti.

Bu köyde geçen yıllar, ata babaların mezarları yanında onlara Kuran okumaya alışan yıllar boşuna geçmemiştir ya? O yıllar büyük bir köy kurmak için bizim babalarımıza Rabbimiz kuvvet vermiş. Onlar bu işi babalarımızın inanmış oldukları İslam dinini korumak için, kendileri ve gelecek nesiller için başarmışlar. O yıllara yazık değil mi?

Dini korumak halkı korumak demek, onun ruhunu kurtarmak demek. Dinini satmamak amacından memleketlerinde kök salan acaba ne kadar aile, ne kadar köy büyük eziyetlerle uzak ülkelere göç etmeye mecbur kaldı? Ciankul ve Yoldaş nesilleri böyle muhacirlerin sadece küçük bir kısmıydılar. Onların Ural-Cayık taraflarına göç ettikleri çoğu tarafından biliniyordu. Onların hepsi de bir düşüncedeydiler. Ne tarafa gitseler de kılmış amellerini dini, halkın ruhunu korumaktı.

Orada doğmuş, orada büyümüş ve erginleşmiş köyünü bırakıp gitmek kime kolay olurdu ki? Başka yere göç edende dallarına kadar, şunlar arasında zıplayıp, gözüne görünüp kaçan sincaplarına kadar bildikleri çam ağacı ormanları, ılımlı rüzgârda tıpkı kız saçını dağıtan yapraklarıyla oynayıp duran titrek kavağı, kaygı dolu akağaç, geniş vücutlu büyük meşe ağacı, yiğitler gibi düz duran akça ağacı kümelerini yalnız bırakarak yola koyuluyorlar. İstemeden de duygulanıyorsun.

Buraya taşındıktan beri etrafta Rus köyleri dâhil kaç tane köy ortaya çıktı. Bakıldığında, köyden sekiz kilometre uzaklığında beş tane Rus köyü var. Huzur dolu Tatar köylerini kuşatmışlar. Aralarındaki en yakını ne çabuk büyüdü. Üç dört hapisin taşındığı yerde bilmem nerelerden Rus kadınları da başka adamlar da çabuk toplandı.

Yeni köy Bileü⁷² Gölünün büyük kıyısında yer aldı. Köyün batı tarafı bataklıklarla doludur. Orada büyük ormanlar da yok, yalnızca dulavrat otu yetişiyordu. O yüzden bu topraklar; buğday, arpa yetiştirmek için uygun öngörüldü. Göl ile Zöye arası ise sürüler sürmek için harika bir ovardı.

Fakat Yanavıl'a başlangıç koyarken bu yer uygun olmaz diye uyarılar da oldu. Köylüleri şüphelendiren bu fal, Latife ninenin rüyasından başladı:

-Uzaktan, yer altından mı desem ince bir ses gelmeye başladı. Dinledikten sonra ben onu bebek sesine benzettim. Bebek durmadan ağlıyor. Ses, kışın fırtınalı günlerindeki sert rüzgârın düdük çalması gibi oluyor, sonra ise tıpkı bir kimseyi çağırın, kimselere acılarını haykıran gibi oluyor.

Yaşlı kadın etrafına toplanan kadınlara kızlara, çocuklara baktı ve sözüne devam etti:

-Rabbime kendimi emanet ettim ve bu sesin sahibini aramaya gittim. Ses Bileü Gölü

---

⁷² Bileü: Bebek kundaklama.

kıyısının altından geliyor gibi oldu. Orada benim karşıma bir kadın çıktı. O kadın diyor ki siz, Bileü Gölüne; benim bebeğimin kundaklandığı yere yerleştiniz. Benim çocuğum doğunca hemen öldü. Şimdiyse o sizin gelmenizi beğenmeyerek, onu rahatsız ettiğiniz için ağlıyor. Anlamanız gerekecek, bu köyde size huzur olmaz. Bunu düşünün. Bu sözlerini söyleyerek bu kadın gözden kayboldu. Bebek sesi de kesildi. Uyanınca kendimi soğuk terde buldum.

-Rüyanı neye bağladın Latife Hanım?

-Köy eskiden mezarlık olan yere kurulmuştur. O mezarlıkta gömülen ruhlar Bebek sesiyle bizi uyarıyor. Bileü Gölü adı bebek kundaklamak anlamına gelmiyor mu acaba?

Rüya hakkındaki haber erlere ulaştığında onlar ninenin falına karşı çıktılar çünkü binaların zeminini inşa ederken herHangi şüpheli yerler karşılarında çıkmadı. Onları sadece Bileü Gölü adı ve bu adın bebekle alakası şüphelendirdi.

Köy kurmak için buradan sadece iki kilometre uzaklığında güzel bir yer olduğunu Bikhoca söylemişti, oraya taşınmaya da ikna etmeye çalıştı. Köylülerin bazıları oraya götürüp gösterdi bile. Lakin onu dinlemediler. Bikhoca, Yanavıl' ın kötü taraflarını inandırıcı olarak gösteremedi.

Düz kıyı üstünde yer alan köy ise kendi aksiliklerini göstermeye başladı. Evvel güz geldiğinde, toprak sertleştiğinde düz kıyıda Gölü inerek hayvanlara su içirtmek için her gün sabah akşam hayvanları gezdirme sorunu ortaya çıktı. Hayvanlar sık sık düşmeye, ayaklarını kırmaya başladılar. Bundan ziyade, köy kışın sert rüzgârlarına her taraftan açıldı. Doğudan esen rüzgâr karların taneciğini bile bırakmayarak süpürüp gidiyordu. Batı rüzgârı ise aksine evleri, ahırları çatılarına kadar karla gömüp gidiyordu. Gölün kıyıları kar yığınlarıyla doldu. Hayvanların su içmesi daha da zorlaşıyordu. Seberçe tarafından esen rüzgâr en keskiniydi, içlere soğuk dolduruyordu. O fırtınaları doldura doldura her yarıktan, bacalardan girip düdükleterek geceler boyunca ses çıkarıyordu. Korkudan evlerinde oturan kişiler için Latife ninenin rüyasındaki bebek seslerine benzeyen bu ses ayrı bir şüphe katıyordu.

Nasıl geçtiyse geçti, nihayet bahar geldi ve tarla işleri başladı. İyi ki geçen güz büyük yolun arkasında ekilmiş buğday hasıllarını toplayabildiler. Bu sene de orayı ektiler ve Yanavıl' ın yanındaki çalılık yerleri keşfetmeye başladılar.

Yanavıl'ı terk etmeye mecbur eden sebep de başımızın üzerinde asılıydı. Köylü çocuklar Göle balık tutmaya gittiler. O gün rüzgâr kuzeyden gelerek Gölün üzerinden geçip borudan çıkmış gibi esiyordu. Demek daban balığı rüzgâr yönünde Bileü Gölünün karşı tarafına toplanmalı. Balık oltalarını alarak çocuklar oraya doğru yol aldılar. Burada onlar gerçekten çok balık tuttu. Aralarında sadece daban balığı değil, nehir veya Zöye balıkları da vardı. Bir taraftan süzüp kaldırıncı baktılar, oltanın içi farklı büyüklükte dolmuş, fakat sadece yayın balıkları çıktı. Bu yerden tekrar süzüp kaldırdılar, yine aynı şey. Tuttukları balık o kadar çoktu ki iki delikanlıya ata koşum takıp getirmelerini söylediler. Tekrar süzdüklerinde sanırım oltaya ağır bir şey takıldı, çocukların onu çekip çıkarmaya güçleri yetmedi.

Yanavıl' dan iki kilometre uzaklıkta Biş köyü yer almaktadır. Zöye kıyısında yer almış bu Rus köyü ile Yanavıllıların herhangi bir ilişkileri yoktu diyebiliriz. Onlardan farklı olarak Biş Rusları Zöye' de balık tutmaya sadece kendilerini haklı görüyordu, nehirdaki yerlerine kimseyi sokmuyorlardı. Bileü Gölü onların olmasa da buna da sahip olmak istiyorlardı. O yüzden çocukların Gölde balık tutup kaynaştıklarını görünce iki Rus onların yanına geldi.

Rusların yardımıyla tuzağı çekip çıkarınca içinde büyük domuzun takıldığını gördüler. O arada at arabasına oturmuş halde Yanavıl çocukları ve Gabdulla hazret de geldi.

Çocuklar ne diyeceklerini bilmeyerek şaşkın durdukları zaman Ruslar, domuzu tuzaktan çıkarttılar. Rusça bilmeyen çocuklar ağızları açık bakıp durduklarında Gabdulla, Ruslarla dalaşmaya girişti.

-Bu ölmüş domuzun gövdesini keserek Göle biz atmıştık diye gülüştüler Ruslar.

-Domuz etini yayın balıkları seviyor, gelip etini alıyorlar ve yağını emiyorlar.

-Böyle kutsal Göle leş atmaya nasıl vicdanınız el veriyor? Biz onun suyunu içiyoruz!
Diye çıkıştı imam.

Bize ne. Bir iki gün sonra kendimiz gelip tutardık ama çocuklarınız bizden daha erken gelmiş. Siz fark etmezsiniz bile, diye gülüştü onlar.

Bu yabancılar alt sınıf insanlarıydılar. Onlar yerli halka tiksinererek bakıyorlar. Gabdulla hazret kendisinin uzun yaşamında topladığı tecrübesinden yola çıkarak onların kim olduklarına bakmadan ortak dil bulabilecek kişiler değiller diye değerli

bulmadı. Samimi vicdanları yoktu. Çünkü bazı kişilere verilen yetenek yâda hediye Allahtan indiriliyor. O düşünceden çıkarak molla, onlarla kavgaya girmeyi gerekli bulmadı ve çabuk konuşmayı kesmeye acele etti. Çocukların tuttıkları yayın balığı, tatlı su balığı, yılan balıkları alınlarında haç gibi damgaları bulunduğundan dolayı mümin Müslüman halkı için haram sayılıyordu. Gabdulla molla, bunları çocuklara anlattıktan sonra çocuklar hiçbir şey almadan yalnız evlerine yürüdüler. Ruslar için ise bir yığın balık büyük zenginlik oldu, onlar çocukları rahatsız bile etmediler aksine sevindiler.

Gabdulla hazret aynı gün akşam camide yaşlıları ve saygın erleri topladı. Bileü Gölünde yaşanan bu durumu ve Ruslarla karşılaştıklarından söz etti. Domuz İslam dini tarafından yasak hayvan olduğuna göre girmiş olduğu Gölün suyunu içmek de haram olmalıdır. İslam dini kanunlarına göre kuyuya kedi yâda başka hayvan düşüp öldüğü zamanda kuyunun kırk kova soyunu döktükten sonra kalmış suyu temiz sayılmaktadır. Ama domuz leşi yattığı Gölün tüm suyu dökülemez ki. Yanavıl'da Göl suyu hariç başka kaynak bulunmamaktadır. Öyleyse Allah'ın emriyle yine taşınmalıyız. Allah' u Teâla âdemoğluna sabır, medet ve azim versin!

16

Büyük geniş çayırın tam ortasında yığın yığın üvez ağaçları büyüyor. Çayıra ve etrafına binalar diktiklerinde de onlara dokunmadılar. Arsız üvez ağacı yaşadıkça köyün mührü, tuğrası haline geldi. Köyü Mileşlik (Üvezlik) diye adlandırdılar. Eski zamanlardan beri bu basit ağacın meyvelerini yaşlı kadınlar demet şeklinde koparırlardı ve kilerlere asıp kuruturlardı. Soğuk algınlığında kaynatarak içerlerdi. Kalan üvez demetleri ise eskisi gibi serçelere yem olarak kalıyordu.

Mileşlik köyü; orman, bataklık, Göller arasında yer almış. O, ana yoldan başka köylere giden yolların da dışında kalıyor. Köye yollanarak gelen olmazsa(referansın yoksa giremezsin)buraya kimse sokulmayacaktı. Ana yol arkasındaki gibi mahkûmlar rahatsız etmiyor. Yanavıl' ın yanındaki Biş Ruslarının aşağıladığı gibi aşağılanmıyorlar. Burada kıyıları dopdolu bol, temiz sulu Ceple Gölü var. Çiftlik ihtiyaçlarına, mallara su içirmeye, balık tutmaya su fazlasıyla yetiyor. Yalnızca yavaş yavaş genişleyip gelen ailelere buğday ekmeye toprak yetmemeye başladı. Tabi ana

yol arkasındaki Yanavıl' ın etrafındaki topraklara ekiyorlar ama o araziler uzakta kaldı. Bunlar hariç, köyün sakin bir yerde bulunması başka köylülerin ilgisini çekiyordu. Yol üstünde yer almış köylerden de halk buraya gelip yerleşmeyi çok istiyordu. O yüzden orman yakma âdeti yaygın oldu. Boş zamanları varsa orman kesme, ağaç stoklama hizmeti yapılıyordu. Bu işte ise geniş aileler üstünlük kazandılar. Onlar büyük arsalar açıyorlardı ve buğday ekiyorlardı. Eskiden gıda yetiştirmek ve ondan faydalanmak toplu bir iş olsaydı da, şimdi ise her aile kendisi için çabalıyordu. Geniş çalışkan aileler varlıklı ailelere dönüştü. Tembel ya da yalnız iki üç kişilik aileler fakir olup kaldılar.

Eskiden sıcak yaz günlerinde çocuklar anneleri çay demlediği sırada, hızlı şekilde çilek topladıkları misk otu yerinde şimdi buğday başakları dalgalanıyordu.

Mileşlik'e yerleştikten sonra ilk olarak Gabdulla hazret vefat etti. O, halkı İslam dini yolundan sapmadan götüren, hayatının son günlerine kadar Mileşlik'te ezan okuyup, her gün namaza davet eden, nasihat, samimi öğütlerini vererek yaşayan fedakâr kişiydi. Nesilden Nesil'e okunan Kuran sürelerini bağışladığında hala da dile getirilen Ciankul hazretin torunu olan Camaş oğlu Gabdulla hazret, ana yol ardındaki mezara gömülen son rahmetliydi. Soğuk bir gün, kuzeyden esen rüzgâr sulu kar getirmesine rağmen onu son yolculuğuna tüm köy uğurladı.

Yirmi Birinci Asır

17

21 yy. sonuna doğru Birleşmiş Milletler dünyanın her ucuna müracaatta bulundu. Müracaatta dil, tarih, edebiyat, sanat; bilimin farklı dalları, sanayi hakkında kısaca bilgi toplayarak onu mini kasetlere kaydederek Dünya arşivine toplama görevi sunuldu. İnsanoğlunun tüm başarılarını, milletlerin bir biriyle olan ilişkilerini ve başka pek çok farklı talimatları içerebilecek böyle geniş araştırmaların gelecek nesiller için gerekliliği herkese anlatılıyordu.

Baya büyük konuyu içerebilecek bu işleri başarmak için her bölgede birkaç yetkili komisyon kurmaya ve gecikmeden işe başlamak gerekiyordu. Böyle çetin bir iş, birkaç seneye uzayacağı için komisyona daha çok genç ama uluslararası başarıları olan bilim

adamları alındı.

Doğu Avrupa, Sibiryâ bölgesi için sorumlu komisyonlarından birisi Beşeri Bilimler Komisyonu diye adlandırıldı. Beşeri Bilimler Komisyonu kadrosunda tarihçi, filolog, psikolog, yazar, mühendis ve başkan görevlerini aldı. Bu komisyon üyeleri eğitimli, geçmiş yüzyıllarda yer alan her olaydan haberdar olmalıydı.

Günlerin birinde altı kişiden oluşan komisyon konuşmaları otomatik olarak kayıtlanan yâda videoya çekilen özel makineler konulan bir odaya toplandı.

İlk olarak tarihçiye söz verildi.

Tarihçi: Dünya tarihini öğrenirken ilk önce sadece milletlerin kendi aralarında savaştıkları yansıtılmasını görmekteyiz. Sebebi ne acaba? Doğa kanunlarını hatırlayalım. Yırtıcı hayvanlar parçalamaya gücü yettiği başka canavarlarla besleniyor. Bu onların yaşama tarzı. Peki insan? Oysaki o doğanın en üst mahlûkatı, başka hiçbir yaratıkta bulunmayan zekâ, akıl sahibi. Niye o kendisine denk aynı yaratıkları öldürmeli? Onu yemez ki o? Tabi milattan önce ve ondan sonra da kişi etini yiyen yamyam kabilelerin olduğu tarihte belli. Ama ondan sonra yirmi asırdan fazla zaman geçti. Savaşlar ise durmamış aksine daha geniş kapsam kazanmış. Sebebi ne?

Psikolog: Demek ki onlar makul şekilde yönetilen. Burada kişinin psikolojisine başvurmak gerekir. İnsanoğlu gelişmemesinin ilk devrinde bir kabile ikincisine sadece onun malını, hayvanları avlamak için uygun gördüğü arazileri ele geçirmek için, biraz sonra köleleştirmek için hücum etmiş. Sonradan hücumlar baya büyük ölçekler almış. Burada ise ayrı bir ya da birkaç ülkeyi, milleti kendine tabi kılma siyaseti yapma söz konusu. İngiliz, İspanyol, Portekizlileri ele alalım. Amerika'nın keşfinden sonra Altına Hücum devrinde yerli milletleri yok etmişler, oradaki toprakları keşfetmek için savaşlar ilan etmişler.

Başkan: Pardon arkadaşlar. Amerika, Avrupa'daki olayların analizi bizim görevimiz değil. Bizim gündemimizde sadece eski Rusya imparatorluğu içindeki İdil nehri halklarının Rus bölgeleri ile olan ilişkilerine açıklık getirmektir. Batı Avrupa, Amerika da ki olaylarını onların komisyonları analiz etsin.

Tarihçi: Anlaşıldı Başkan. Ama görevimizi tam yerine getirmek için onlardan da bahsetmek faydalı olur. Çünkü tarih sayfaları sadece savaştan savaşa anlatılmış. O

savaşları başlatan, pek çok milletleri, toprakları işgal eden tarihî şahısların başarılarını övmüşler.

Zaferlerine methiye okunmuş, kendilerini göklere çıkartmışlar; şarkılar adamışlar, romanlar yazmışlar, Tanrıyla aynı seviyeye koymuşlar. Tarihe geçmiş şahıslardan Cengiz Hanı, Batu Hanı, Aksak Timur'u, Atilla'yı, Büyük İskender'i hatırlatmak bizim gündemimize giriyor. Ayrıca kendi şöhretinde yüzmek için milletleri yeryüzünden silmeye çalışan Roma konsollarının, Napoleon'un, Hitler'in adlarını söylemeden nasıl ilerleyeceğiz?

Yazar: Tarihçinin sözlerine ekleyeme yaparak bir şey söylemek istiyorum. En ilginç olan şey şu ki; o tarihî şahısları göklere çıkartmak eğilimi kaybetmiş milletler için de geçerlidir. Diyelim Aksak Timur, Çin seferinde Tibet-Moğol milletlerinin boyunu eğdirmiş, zorlayarak ordusuna katmış. Aslında bu millet onu lanetlemeliydi. Ama tam tersi onun adına hatta marş yazmışlar. Onu Tibet keşişleri yüzyıllar boyunca söylemişler. Sözleri ise: “İlahi Timur! Bizim çadırlarımızda yaşadığın çağda Moğol halkı savaşçı ve dehşetti, onun orduları tüm toprakları ellerine geçirdiler, onun bakışı bile güneş altındaki onlarca bin milleti felaket bir korkuya atıyordu.

Ey İlahi Timur! Senin büyük ruhun tekrardan çabuk döner mi? Dön! Dön! Biz seni bekliyoruz Timur!

Biz geniş çayırlarda koyunlar gibi yavaş ve sakin yaşıyoruz, ama bizim yüreklerimiz sıcak pınar suyu gibi atılmaya hazır. Timur'un şanlı devri hakkında hatıralar bizi hep hazırlıyor. Bizim yöneticimiz olacak ve bizi şanlı edecek hükümdar nerede?

Ey İlahi Timur! Senin büyük ruhun tekrardan çabuk döner mi? Dön! Dön! Biz seni bekliyoruz Timur!

Biz ilahi Timur'un ayakları ucunda tütsü yaktık. Biz Moğollar, başımızı kaldırmaya hazırız Timur! Ya sen Büyük Keşiş bizim oklarımıza ve mızraklarımıza mutluluk damlaları dök!

Ey İlahi Timur! Senin büyük ruhun tekrardan çabuk döner mi? Dön! Dön! Biz seni bekliyoruz Timur!”

Gördüğümüz gibi ataları tahrip edilen gasıpa soyları marş yazmış. Evet, halka hatıra lazımdı. Fakat hatıra böyle de oluyormuş. Burada şunu söylemek gerekir: Eski Türk

milletlerinin adetlerine göre eğer düşmanlardan harika cesaret göstermiş, örnek alınacak güzel işleriyle tanılan birisi esir düşerse onu acımasız sert şekilde cezalandırarak öldürmüşler. Öyle yapınca o kişi kendileri arasında tekrardan doğar diye inanmışlar. Burada Moğollar da Aksak Timur'un kendileri arasında doğacağına inat etmişler galiba.

Psikolog: Hafızayla dikkatli iş yapmak gerekiyor. Görüyorsunuz ki bu durumda halk hafızası uzun ömürlü olmamış, unutmuş, değişmiş. Fakat geçmiş facialara farklı bakış da mevcut durumdaymış. Diyelim Tatar-Moğol istilası. Rus halkı kendisinin Moğollara boyunu eğerek 300 yıl yaşadığına inanmaktadır. Öyle olsun diyelim. Fakat siyasette, edebiyatta, atasözlerinde istila hakkında o kadar çok propaganda yapılmış ki nesilden nesil' e altı asır boyunca şimdiye kadar işgalcilere karşı daima nefret uyandırılıyor. Tarihî, gerçeği bozarak kendi dileklerine, kendi ihtiyaçlarına uygun şekilde göstermek onlara ne için gerekli oldu ki?

Başkan: Biz bu noktada üzerimize yüklenmiş borcumuzu yerine getirme konusunda yakınlaştık galiba.

Tarihçi: Böyle bir siyaset Rus bölgelerine, en birinci sırada işgal edilen milletlere hükümdar olmak için gerekli olmuş. Zavallı Ruslar sanki aşağılanarak, küçümsenerek, ezilerek yaşamış. İntikamı almayı ezenlerden olmazsa da onların torunlarından almaya, onları aşağılayıp alt sınıf olarak göstermeye gerek duymuşlar.

Başkan: Bu yerde ara verip sabırla kendimize plan kurmak iyi olur arkadaşlar. Bu branş o kadar karmaşık, çok yönlü ve çeşitliliğiyle başka dallardan farklıdır. O yüzden bu meseleyi farklı parçalara bölerek ayrı analiz yapmak gerekir. Diyelim ki din, alet yapma, dil, medeniyet, edebiyat, milli meseleler ve başka sorunlar. Bu noktada bir şeyi unutmamalıyız - bu siyaset normal Rus milletine hiçbir fayda vermemiş aksine zarar olmuş ve bununla onların hayatını sadece zorlaştırmış.

Psikolog: Şüphesiz normal Rus milletini yönlendirmeyi amaçlayan bir grup kişilerin amellerini ayrı analiz etmek gerek. Altı yüz yıl boyunca yürütülen propaganda Rusya da kitlesel mitolojik yâda yalana dayalı öyle siyaset halkları alt tabakada tutmak yardımıyla yürütülüyor. Çünkü öyle birilerini yönetmek daha kolaydır. Kişinin kafası iyi çalışmasın, orada gereksiz sorular doğmasın. Bu yöntem halk için de uygun: kendilerinin zor durumda kalmalarında idare eden çevreleri suçluyorlar. Sanki devleti

onlar bu seviyeye indirmişler, onlar soymuşlar. Memurların halkı soyması fikri daha iyi, çünkü gittikçe fakirleştiğin zaman kendine yandan bakmaya gerek olmuyor. Yoksa kendini de hırsız, haydut, katil olduğunu kabul etmeye mecbur kalıyorsun. Kim buna razı olsun? İdare edenler arasında da suçlular yok, onlardan hesap isteyenler de yok. Çünkü bugün sensen, yarın ben.

Tarihçi: Bu konuya dâhil bir-iki misal getirmek mantıklı olur bence. Diyelim Ruslarda nesilden nesil' e Dmitriy Donskoy'un, Kulikovo'daki mücadelede ülkesini Tatarlardan özgür bırakan milli kahraman olarak tasvir ediliyor. Gerçekte ise o, Altın Ordu Han'ının düşmanı olan Mamay ordusuyla o Hanı savunarak savaşmış. "Ülkesini Tatarlardan özgür yapmak" fikri onun kafasına girmemiş bile.

Aleksandr Nevskiy'da da aynı durum. Birkaç yüzyıl boyunca o kahraman, milletin bayrağı, aziz olarak gösterilmiş. Gerçeği ise o vergi toplamaya izni kendisi Orda' dan sormuş ve tabi ki de fazlasıyla toplamış. Rusları, Tatarlar değil de aslında o acımasız olarak öldürmüş, burunlarını, kulaklarını kestirmiş, farklı yönlerle düşmanlarını yok etmiş. Şunu demek lazım vergi toplama, kendisi soyma ya da istila değil de Nevskiy'nin "Büyük Knez" Unvanını almak emeli. O maksada ulaşmak için hatta kardeşini bile öldürmüş. Neticede Tatarlar yirmi yıl boyunca vergileri sadece kendileri toplamış. Doğu tarihçisi Lev Gumilev sözlerine göre o vergi bile olmamış, hâlbuki Rus Knezliklerini yabancı düşmanlardan koruyan ordu masraflarını karşılamak için ödeme olmuştur. Ordu, onları Batı Avrupa devletleri hücumundan korumuş. Buna rağmen Rus ideolojisi Tatar İstilasını hakkında, Rusya'yı soyma hakkında altı yüz yıl devamında ağlıyor.

Bu misaller tarihî değiştiremezse bile onu kendilerinin istediği gibi tam ters şekilde daha da çok kazanan rolünde kendi menfaatlerine uygun şekilde yazmak mümkün olduğunu gösteriyor. Kazananların tarihleri gerçek tarih olmadığı çoktan bellidir.

Yazar: Zekâyı geliştirmek, ideolojinin Rus halkına ne kadar derin nüfuz edilmesi hakkında küçük bir ayrıntı. Yirminci yy. sonunda yazılmış bir hikâyeye hatırımda kalmış. Orada bir takım meslektaş nehir kıyısına tatil yapmaya, balık tutmaya gidiyorlar. Yağışın başlamasıyla yakındaki bir köyde birisinin tanıdığına girip sığınmaya mecbur kalıyorlar. Bu kişi ev sahibiyle arkadaşlarını tanıştırıyor.

-Benim öğrencilik yıllarımdan beri tanıdığım bizim başkanımız, birisi hakkında diyor.

Ev sahibi anlayamıyor ve sorular sormaya başlıyor:

-Siz aynı okuldan mı mezun oldunuz?

-Evet.

-Aynı yılda bitirip işe beraber mi geldiniz?

-Evet.

-Nasıl oldu da sen başkan değilsin?

-Demek işte falan filan adlı birisi daha akıllı, daha çok biliyor.

-İmkânsız. O Tatar, sen ise Rus kafasıyla onun yönetimi altında mı çalışıyorsun?

Bakıldığında ev sahibinin yaşadığı yeri de sert bir rüzgâr eserse parçalanıp düşürecek, kendini ise başka milletlerden ne kadar da çok üstün tutuyor. Kendine göre İmparator. Kısaca Rus milletini başka milletlerden üstün olduğunu hissetmeye eğitilmiş ideoloji kurbanı.

Başkan: Sonuç olarak bana da söz vermenizi rica ederim.

Tarihî geniş, kaftanı dar omuzlarına uygun olarak dikenler gibi, kendilerine göre anlatan rezil tarihçiler var haklısınız. Parlak semaverin pirincini altın olarak göstermeye, güzelleştirmeye çalışan gibi onlar tarihî de çabuk yıpranan fikirlerine uygun yazmaya çalışıyorlar. Sonuçta bu hevesle milletler, yaşayan evin kapısına katran dökme gibi yani kendi kendilerine hakaret, kendilerini lanetlemek gibi oluyor.

Fakat bu düşüncelerin etkisi olmuş tabi ki. Milletlerin kültürel gelişmesi, medeniyeti, büyük başarılarla ulaşmak yeteneği durdurulmuş. Bundan dolayı kaç tane millet yaşamına son vermiş ya da ölecek duruma gelerek donup kalmış.

Buna rağmen öyle etki önünde pes etmeyen karşı durma gücünü kaybetmeyen millet canlı olursa, kendisinin özgürlüğe layık olduğunu unutmazsa, o uzun yolunda enerji toplayabiliyor. Kendi kendini koruma enerjisini; ben, yayla karşılaştırdım. Onu ne kadar çok sıkarsan o kadar çok potansiyel enerji toplayacak. Serbest bırakılınca o şu kadar çok güçle faydalı sonuç vermektedir. Sonuç ise beklenmeyen olabilir: Millet yakın arada birlik kuruyor ve kendi hayatını kontrol edebilecek güce dönüşüyor.

Bundan dolayı şunu demek istiyorum: Tarih tekerliğinin farklı dönmesinin önceden, yüz iki yüz sene önceden düşünmek, görmek gerekir. Şimdi bizim analize ettiğimiz

sistemin esas hatası şundan ibaret - sanki biz dünyada en güçlü, başka milletler bizim hakkımızda duyunca dizleniyorlar. Timur marşındaki gibi methiyeden nesiyle farklı? Sanki biz hükümdarız. Ya merhamet ederiz ya da sert ceza veririz.

İşte o vakit Ruslar, onların propagandasına inanan tüm Rus milleti istemeden onların şarkısını söyleyen başka milletlerin bazı uyduları kendilerini günah kılmaya güçsüz hissetmeye başlıyorlar. Akılları o seviyeye ulaşıyor ki onları uyaran, doğru yola yönlendirmeyi isteyenler neredeyse kalmıyor.

Aksine kendi kendilerine şöhret şarkıları söylüyorlar, başka milletleri de zorunlu kılıyorlar. Uyarmaya cesaret edenleri anlamaz hale getiriyorlar, yok ediyorlar.

İşte şu birincileri, tekleri, “büyükleri” gerçekten harap ediyor. Tarih senin istediğin gibi yürümüyor, onun kendi kanunu var. İşte tam kendi kendilerine methiye okuyarak gösteri yaptıkları zamanda harabeler üstünde oturdukları sonradan açıklandı.

Sonra doğmuş nesiller arasında pragmatistler çoğaldı. Onlar kendilerinin karşındaki talepleri artırdılar, bilgiye olan hırs güçlendi. Nihayet dünyayı yeniden başka düzende kurma ihtiyacı doğdu. Doğdu ama tam olarak halledilemedi.

Tabi mükemmelliğin sınırı yoktur.

18

Başkan: Değerli arkadaşlar! Komisyonun sıradaki toplantısında bugün insanoğlunun özellikle İdil bölgesi milletlerinin dine bakış açısı, dinin tarihî hakkında tartışmayı teklif ediyorum. İnsanoğlunun hayatında dinin çok büyük yer almasını aklımızda tutarak ona farklı açıdan bakmamız gerekir diye düşünüyorum.

Filolog: Evet insanoğlu tarihinde dinin büyük rol oynadığını herkes biliyor. Onun medeniyete olumlu etkisini söylemek gerekiyor, çünkü o milletlere binlerce yıl devamında ana ideoloji olarak hizmet etmektedir.

Allaha hiç şüphesiz inanmak din törenlerini yapmakla alakalı. Din talimatı kişi istese de istemese de kendi derin felsefi manasıyla onun ruhunu güçlendiriyor, huzur veriyor, ümit kıvılcımları yakıyor. Bununla O, başka hiçbir ideolojiye verilemeyecek büyük etkiye sahiptir. Din etkisiyle kişide kendine saygı duygusu uyanıyor, kendine saygı duyan birisi ise başkalarına da saygı duyar.

Yazar: Evet, din farklı jantlardan oluşan hesapsız edebi eserler doğurmuş, alfabe, yazma sebepleri, başka tür araçlar, sanayi ürünleri yaratmasını ilerletmiş.

Başkan: Bunların hepsi de biliniyor. Farklı dinlerin bir birine olan ilişkisi, çelişkileri hakkında konuşalım.

Tarihçi: Dünyada en çok yayılan dinler İslam dini ve Hıristiyan dinidir. Hıristiyan dini kendisi birkaç mezhepten oluşuyor. O dalların hepsi için de ortak olgu ibadetHanelerine benzemektedir. Bu zarurilik sanayinin gelişmesine yol açmış yani çanlar, çingiraklar yapmaya, yontu sanatı ve başka tür teknolojilere temel atmış. O teknolojiler ise silah yapmaya teşvik etmiş. Sonuçta Hıristiyan dininin o ya da diğer mezhebini üstün göstermek için bir birlerine karşı seferlere çıkmayı da hor görmemişler. Mesela Albion adalarında Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadele birkaç yüzyıla uzamış. İspanya’da başlayarak sonra tüm Avrupa’ya yayılan engizisyon Katolik kiliseyi güçlendirme amacıyla uygulanmış. Ortodokslar da onlarla bir birlerini hak ediyorlar.

İslam dinine gelince onun ortaya çıkışı ve gelişmesi farklıdır. Eğer Hıristiyan dininin mezhepleri bir birine hatta düşman olarak yaşadıysa, İslam ise her dine hoşgörülü davranmış. İslam’ın ana kanunu Kur’an ise o, başka dini kitapları da inkâr etmiyor. İsa peygamber devrindeki İncil, Davud devrindeki Zebur, Musa peygamberin Tevrat kitaplarını kabul ediyor ve onlarda yer alan bazı talimatlar Kur’an sürelerinde de tasvir edilmiştir. 622 yılında insanlara indirilmeye başlanmış İslam dininin şimdiki zamanda bazı kanunları, en büyük yanlışı da başarısı da başka dinlere hoşgörülü davranmasıdır.

Filolog: Doğru diyorsunuz arkadaşım. İslam dini kendi tarihî, felsefesi, yönüyle, haliyle başka olamazdı. Onun bunda suçu yok. Fakat başka dinler bunu kullanarak kendileri ona daima hücum ediyordular. Şunu belirtmek lazım, İslam’a hücum sadece aklama olarak kullanılmış. Mesela tarihte geçmiş meşhur hac seferlerinin esas hedefi başka devletleri yağma, zenginliklerinden mahrum etmek olsa din için savaş dedikleri aklama halkı kandırma için kullanılmıştır.

Tarihçi: Ortodoks ya da Rus papazlarının İdil Ural bölgesinde yaşayan milletleri zorla Hıristiyanlaştırma siyaseti bunun açık örneğidir. Bu konuda onların Tatarlara karşı yapılan vahşeti dünyada eşi benzeri olmayan barbarlık olarak adlandırabiliriz. Böyle acımasız canavarlığı sadece Avrupa sömürücülerinin Kızıldere’lere karşı yapılmış

vahşetleriyle karşılaştırabiliriz. 18 yy. ortasında doğmuş bu fırtınayı Rusların ataları “Tatar İstilasası” zamanında yaşadıkları için torunlarından intikam alma söz konusu değil çünkü Kazan bağımsızlığından yoksun kaldıktan sonra tarih sayfalarına göre iki yüz yıl devamında Moğollarla gelmiş Tatarların devamı, soyları olmadığı unutulmamış durumdadır.

Başkan: Bunlara ek olarak bir şey daha hakkında konuşalım. Ortaçağ kahiri Nostradamus gelecekte bütün kişiler için sadece bir din olacağını ve onun tam da İdil Ural bölgesinde doğacağını söylemiştir. Biz bunu gelecekte görürüz.

Arkadaşlar bence bize şimdi bu konuyu dil sorunları bağlamında araştırmak gerekir.

Filolog: Dil meselesine geldiğimizde dil canlı gibidir: doğuyor, büyüyor, değişiyor, hatta ölmesi de mümkün. Ama onun ömrü çok uzundur - bin yıllara ve daha fazlasına uzanıyor. Kişilerde bir birleriyle anlaşma ihtiyacı doğunca o kendi fikirlerini seslerle anlatmayı öğrenmiş. O dinlerden daha eskidir. Dil kişileri birleştirmiş, organize etmiş, tek amaca yönlendirmiştir. Dil her zaman harekette - zamanında bazı kelimeler geniş şekilde kullanıldıysa da zamanın geçmesiyle unutulmaya başlamışlar. İş araçları kullanmakta oldukları zamanda onların adları herkese tanınmış olmuştur. Mesela kendir işleme, itek(çizme) yapma, çitek⁷³yapma, deri işleme araçlarının isimleri teknoloji ileri gidince unutulmuş kelimeler sırasına geçmişler. Şunu demek lazım çoğu diller bir birinden örnek alıyor, yabancı dildeki kelimeleri değiştirerek kendine ekliyor. Bununla ilgili 20 yy. sonunda Moskova Üniversitesinde yaşanmış bir olay aklıma geldi. Filoloji fakültesinden bir takım öğrenci kökleri sadece Rus dilinden çıkan kelimeleri kullanarak kompozisyon yazmaya karar vermişler ve... Yazamamışlar. Kontrol ettikten sonra Rus dilinde kullanışta olan kelimelerin %60'a yakını yabancı dillerden girmiş olduklarını görmüşler. Rus dilini zenginleştiren, büyüten dillerden Türk dilini ayrı gösterirdim. Türk kökenli kelimeler Rus sözcük dağarcığında çoktur fakat onlar bunu görmemiş gibi davranıyorlar. Burada yine “İstilayla” bağlı Rus siyasetinin yansıması daha açık bir şekilde görünmektedir. Şunu demek lazım her dil bu şekilde kendi kelime zenginliğini güçlendiriyor, büyütüyor, başka dilde konuşan milletlerin kendi fikrini hesaba katmalarını mecbur kılıyor. Tabi ki dil sadece kendi saldırganlığı yardımıyla uluslararası dile dönüşemez. Bunun için o dilli devletin siyasi etkisi,

---

⁷³ Çitek: Tatarlarda ayakkabı türü.

iktisadi istikrarlılığı, gelişmiş olması gerekir. Mesela İngiliz dili böyle dil statüsünü kazanmış, bu dilde birkaç tane gelişmiş ülke konuştuğu hariç onların malları da tüm dünyaya yayılmış. Malların ambalajlarındaki yazılar bile dili öğrenmeye zorunlu bırakıyor.

Ya da ikinci örnek, Eski Rusya İmparatorluğunda Türk dilli milletler baya çoktu. Ama o milletleri Ruslar nasıl istediye öyle bölmüşler. İmparatorluğun farklı bölgelerinde yaşadıklarından faydalanarak onlara farklı adlar vermişler. Sonuçta o milletlerde kendi dilleri olarak adlandırılan ama gerçekte sadece Türk dilinin lehçeleri olan diller ortaya çıkmış. Fakat sadece “böl ve yönet” formülüyle dil öldürülemez.

Başkan: Fakat geçen asırda başlanan eğilim, bizim yüzyılda da devam etmektedir. Yüzyıl başında dünyada dil sayısı altı bin civarındaysa bugün bu sayı 3 bine indi.

Bir soru ortaya çıkıyor: Dillerin Hangisinin daha eski olduğunu tahmin etmek mümkün mü?

Filolog: Bildiğime göre Hangi dilin daha eski olduğunu belirleme aracı bulunmamaktadır. Ama bir usul filologlar arasında kullanılıyor. Bu usul kelimenin kısalığına bakmadır. Mesela kişi organlarının adı; diyelim baş, göz, kaş gibi asırlar önce sık kullanılmış sözler ne kadar kısaysa dil de o kadar eski sayılıyor. Sık kullanılmakta olan diğer kelimeler de bu sıraya giriyor. Böyle eski dillerden birisini de Türk dili diye söyledim.

Dilini unutmuş millet, belli ki millet olarak kayboluyor, asimile oluyor. Konuştuğumuz İngiliz dilinin bile başka dilleri yutması malum. Bu süreç Rusya İmparatorluğunun azınlıklarına karşı özellikle İdil Bölgesi milletlerine karşı yürütülen siyasetinde açık görünüyor. Zorla Hıristiyanlaştırma siyaseti de dili yok etmeye yönelikti. Çuvaş, Mari, Udmurt, Mordva milletleri paganlıktan Hıristiyan dinine geçmeye mecbur kaldılar. Sadece İslam dinine inanan Tatarlar, pes etmek istemediler. Onlar çok eziyetler yaşayıp köyleri, bölgeleriyle kök saldıkları yerlerinden göç ettiler ama atalarından miras olarak kalan İslam dinine iHanet etmediler. Rusların bu siyaseti 18 yy. da eskisinden çok daha güçlendi. Fakat camileri yıkma, zorla Hıristiyanlaştırma niyetiyle halkı cezalandırma, Hıristiyan dinini kabul edenlere özel indirimler sunma çok az bölgeleri hesaba katmadığımızda onların istedikleri sonuçları sağlamadı. İşte o zaman İmparatorluğun direği olan gruplar kararsız kaldı. Güç kullanarak

Hıristiyanlaştırmanın imkânsız olduğunu anladılar. Fakat bu şevk sönmedi, misyonerlik işi başlatıldı. O da gerekli sonuç sağlamayınca Ruslaştırma süreci başladı. Bu süreç başka milletlerin diline baskı, onu yok etme isteğinden ibaretti. Bu istek Sovyet devrinde daha da güçlendi. İlk başta Rusya'yı ve daha çok Rus olmayan milletleri dinden uzaklaştırma siyaseti yürütüldü. "Din halkın afyonudur" sloganı altında komünist ideolojisi öne sürüldü, dine baskı başlatıldı.

Tarihçi: Bu noktada ayrı bir çizgi çizmek önemli olur diye düşünüyorum. Bildiğiniz gibi Rusya'da devrim 1917'de oldu. Karşılaştırmak için aynı yılda Güney Amerika'da her çiftliğe yani bizdeki köy yerinde ayrı yaşayan bir aile arazisine doğal gaz borusu çekildi. Petrol ve gaz çıkan İdil Bölgesi köylerine ise gaz boruları çekme 2000 yıllarında bile tamamlanmamıştı.

Psikolog: Rus milleti ayrıca 1941-1945 yıllarında Doğu Cephe'deki İkinci Dünya Savaşından sonra büyük millet olarak ilan edildi. Savaş bitmek üzereyken başka milletler ayrıca Kafkasya'lılar ve Kırım Tatarları komple memleketlerinden kovuldu, sürgün edildi. Konuştuğumuz Devrimin "Eskiliği temeline kadar yıkarak yeni hayat kurarız" sloganı boş laf oldu. Eski temeli yıkmayı başardılar ama yenisini kuramadılar. Burada Rusların eski zamanlardan beri kanında olan, nesilden nesle gelen tembelliği, "turna balığı emrine göre" gelen zenginlik rol oynadı. Ruslar her zaman kendilerini bir taraftan necis⁷⁴ diğer taraftan dünyada en iyi millet olarak hissetmeye başladı. Rusya halkına ait olan böyle bir düalizm sırlı Rus huyu diye adlandırılan kavramı ortaya attı. İrrasyonalizm de tavana tükürerek yatma hırsına sahip olan ecnebi için yerli halk aborjinler her hangi bir hayvana benzetildi. Tıpkı onu avlamaya, öldürmeye, derisini soymaya yani tüm zenginliğini bağırtarak almak mümkün oldu diye kabul edildi.

Başkan: Biz konumuzdan uzaklaştık galiba. Hadi konunun aslına geri dönelim. Din ve dil hakkında.

Tarihçi: Dinlerin bir birine yaptığı baskı, dilleri yasaklama bir sonuç getirdi tabi. Eski Sovyet Birliği kurulduğu zamanda iki yüze yakın dil ve aynı sayıda millet varsa yetmiş yıl devamında onların yarısı da kalmadı. Milletler Ruslaştı bitti. Çocuklara eğitim kreşlerde, anaokullarında, liselerde Moskova'dan gönderilen programlara göre

---

⁷⁴ Necis: Kirli, pis.

verildi.

Ruslar tabi ki tehlike geldiğinde kuyruğunu bırakıp giden kertenkele gibi birlikteki Cumhuriyetleri bıraktı ama İdil Ural Özerk Cumhuriyetlerine ve Kafkasya'ya özgürlük veremedi. Özgürlük isteyen milletlere karşı alçak savaş açtı. Bütün ve bölünmez bir Rusya'ymış. Demek ki o vakitte bile Ruslaştırma siyasetinden uzak gitmedi.

Yazar: Sadece din ve dilden söz etmek doğru olmazdı. O tür siyaset güzel edebiyatta da yer almış. Dikkat etmenizi isterim: Güzel edebiyat! Ne kadar anlamlı bir söz! İşte şu güzel edebiyatta hayatın gerçeğini yansıtmak yerine“ sosyalist düşünce” öne sürüldü. Her eserde komünist partinin başrolünü göstermek zorunluydu. Buna hoşnutsuzluk edenlere karşı baskı güçlendi. Bundan dolayı çok sayıda yetenekli yazarlar helak oldu.

Komünistler rejimi çöktükten sonra edebiyat da nihayet rahat nefes almış gibi oldu. Fakat yazarlar birbiriyle yarışarak erkekle kadın arasında olan mahrem ilişkilerini şişirterek yazmaya başladılar. 19-20 yy. da ki Fransız romanlarındaki gibi metresi olmayan erkek, erkek olarak sayılmaz oldu. Çizgi romanlar milletin ileri sınıfı olarak sayılan aydınların halk önünde otoritesini kaybetmeye iterdi.

Mühendis: Pardon arkadaşım. Bu duruma sadece 19 yy. da başlanmadı ki. Doğu lirik şiirlerini ele alalım. Orada kadınların güzelliği hakkında çok şey yazılmış.

Yazar: Evet, doğu şairleri Rudaki, Ömer Hayyam, Rumi, Saadi vb. kendi eserlerinde unutulmaz ruhi miras bıraktılar. Kahraman karakterlerle aynı sırada kadınların güzelliği hızlanmış. Fakat onlar flört, zina ve din tarafından sert şekilde yasaklanan özel ilişkiler anlatılmasından uzak durmuşlar. İşte şu özelliklerinden dolayı onlar hala da klasik yazarlar olarak tanılıyor ve eserleri rahat okunuyor. Bu fırsatla Tatar klasiklerini de hatırlamak gerekir. Uzun yıllardır onların eserlerini öğrenmek yasaktı ve o değerli eserler halka geri döndü.

Bizim araştırdığımız 20 yy. sonundaki eserler tam tersi sadece özel ilişkileri anlatmakla sınırlı kalmadılar ve televizyondan açık şekilde göstermek yoluna kalktılar. Genç nesle ahlaki terbiye vermeye yer kalmadı, aksine cinsel bozukluğa itti. İnsanoğlu hayatı devrinde hiçbir zaman olmayan AİDS hastalıkları ortaya çıktı. Bunların hepsi de halklarda düzenli bir ideoloji yokluğunun sonucu. Din kanunlarını önemsememeye

ise onları komünist talimatları öğretmişti.

Şark lirik yazarları anlatan güzel duygular, kişiye yürekten hayran olma, sevgi kenara bırakıldı. Çocuk da ana karnında olan zamandan beri terbiye almalı. Sadece anneden değil, babadan da. Bu bir zorunluluktur. Doğunca gerekli terbiye almayan çocuktan büyüncü ne çıkar? Onların çocuklarından? Torunlarından? Yozlaşma.

Filolog: Dinin kısıtlaması kaybı edep, ahlak kaybına neden oldu. Dillerin kendi arasında kavgası çoğu milletin yüzyıllardır toplanan örf ve adetlerini, güzel geleneklerini yok etti.

Dil uzun ömür geçiriyor, gerçeği yakalıyor ve farklı manaya sahip kelimeleri doğduruyor. Diyelim ki Türk ve başka dillerde kullanılan “ana dili” kavramı var. Rus dilinde ise “ana dili” diye sözler kullanılmıyor. “Büyük Rus dili” ve “rodnoy yazık” gibi kavramlar var ama bu yok. Niye böyle?

Tarihçi: Soru ilginç olsa dahi cevabı kolay. Her millet kendi sınırlarına kapanarak yaşayamıyor. Nasıl bir niyetle olursa olsun iyi mi kötü mü başka milletlerle ilişki kuruyor. İlişkilerin sonucunda ortak anlaşma ile ya da esir ederek diğer milletin kadınlarını evine götürüyor. Onunla evleniyor. Adetlere göre bu kadınlar kocalarının dinini kabul etmeye, kocasının dilinde konuşmaya zorunluydu. Fakat onlardan doğan çocuklar için bu dil ana dili olamıyor. Üstüne kadın kendi milletin dilini de getiriyor, kocasının dilini zenginleştiriyor. Bu durum özellikle Ruslara aittir. Karışık ailelerde doğan çocuk Rus olarak sayılsa da temiz Rus olamıyor. Bu durum yeni bir soruya neden oluyor: Niçin anlattığımız durum özellikle Rus milletine ait?

Başkan: Şark tarihini derinden öğrenen âlim tarihçi Gumilev bunu milletin hayatında farklı aşamalarındaki aktifliği, iç kuvveti arttırmasıyla anlatıyor ve bunu “demografik patlama” olarak adlandırıyor. Demografik patlama bazı milletlerde çok güçlü ve uzun, birkaç yüzyıl sürmesi mümkün. Buna örnekler çok. Roma İmparatorluğunun güçlenmesini, Büyük İskender seferlerini, Moğol-Tatar İstilasını vb. bununla anlatabiliriz. Demografik anlamda aktif millet Atilla, Cengiz Han, Batu Han, Aksak Timur gibi komutanlar doğurmuş.

Sonra da Rus milleti aynı durumu yaşamış. Kendi gücünü kaybettiğini hissedince o tüm gücüyle üstünlüğünü kaybetmemeye çalışmış. Din ve dil savaşları bunun açık örneğidir. Üstelik iktidarı var olanın gücü de vardır, güç ise silah demektir. Bu bizim

son konumuz. Sözü mühendise verelim.

Mühendis: Ben çok oturup dinledim. Siz hepiniz de aktiftiniz. Umarım şimdi de yardım edersiniz.

Ülke, halk, millet kendi üstünlüğünü ispat etmek için ilk olarak silaha başvuruyor. Silah üretiyor ve onun yardımıyla kendi milletini tabi kılıyor, merakını çekiyor, canlandırıyor ve komşu milletlere tehdit ediyor, savaş başlatıyor. İnsanoğlu savaşlardan ibaret olduğunu kendiniz de belirtmişsiniz.

20 yy. ortalarından başlayarak nükleer silah yapma, onların denemesi sıradan bir şeye dönüştü. Nükleer, hidrojen, nötron, kimyasal, grafit silahlar üretildi. Onların hepsi dünyayı birkaç parçaya bölmeye, insanoğlunu birkaç kişinin isteğiyle yok edebilecek silahlar. Sonra felaket terör grubuna giren biyolojik, kimyasal, bakteriyolojik, şarbon diye adlandırılan korkunç hastalıklara neden olan genetik modifiye olan bioterörizm doğuran silahlar üretildi. O silah üreticileri insanlar karşındaki cinayetçi âlimler biocinayetçi diye adlandırıldılar.

Bu tür kuralları teknoloji gelişince diyelim normal atmosfer havasından enerji yapabilme sistemi belli olunca üretim imkânı açıldı.

Ben burada atmosfer havasından enerji yapma sistemi diye örnek olarak göstermiştim. Fakat bu komple yanlıştır. Eskiden düşük sıcaklık dereceli nükleer reaksiyon araçları bulundu. Ondan sonra petrol çıkarma, onu işleme, gaz, karbon dönemi geçmişte kaldı. Ancak ondan sonra çevre için zararsız enerjiye geçiş gerçekleşti. Ama bundan önce kişilik dünyasının nasıl afetlere karşı durup hayatta kaldıklarını siz biliyorsunuz.

Sonuç olarak 2035 senesinde dünyadaki kişilerin sadece üçte biri hayatta kalacağını hayal ediniz. Bu silahlar nükleer reaksiyonlardan, nötron bombalarından farklı olarak çok büyük hızla bir anda ölüm getirebiliyor. Silahların bazıları kişinin genlerine farklı düzende tesir etmek usulü ile yapılıyor. Buna maruz kalan kişi çabuk, birkaç saat içerisinde yaşlanıp ölmek zorunda kalıyor.

Psikolog: Nasıl yani, aile albümü sayfalarını çevirmiş gibi mi?

Mühendis: Aynen öyledir. İşte fotoğrafta da o bir bebek, koşan bir çocuk, yetişkin adam, gücü tükenmiş yaşlı birisi. Bu silah etkisinde bu fotoğrafta değil gerçekte olacak. Böyle birisi hayata da adapte olamıyor. Kendine yemek de hazırlayamıyor,

bilimleri değil hatta yazma okumayı da öğrenemiyor. Bu dönüşümleri farelerde tecrübe yaparak gözlem etmişler. Bunun için fareye sadece üç gün vakit lazımmiş. O zaman içerisinde fare büyüyor, sağlam oluyor, her şeye bezgin oluyor, tüyü dökülüyor, yemiyor, içmiyor.

Yazar: Biyologlar gözetimine göre biocinayetçiler değil de biyologlar sineğin 22 gün yaşadığını açıklamışlar. Ama sinek kişi ile karşılaştırıldığında 4-5 kere daha hızlı hareket ediyor, demek ki daha hızlı yaşıyor. Kişi ömrüne çevrildiğinde o dört ay yaşıyor demek. Bu ise kış uykusuna yattığı zamanını hesaba almadığımızdandır. Belki bu kişiye öyle bir hız verilmiştir.

Mühendis: Maalesef yok, verilmemiş. Böyle felaket silah üreten cinayetler kişiye herHangi bir indirim yapma hakkında düşünüyorlar mı? Bu süreçten korunmaya ya da tedavi olmaya hiçbir imkân yok. Farklı insanlar üzerinde yapılmış tecrübeleri izleyenler onların göz önünde yaşlandıklarını görseydiler keşke.

Psikolog: Çaresiz durumlardan da çıkış yolu vardır. Buna karşı hiç çare bulunmuyor mu?

Mühendis: Fen, bir takım bilim adamlarının herHangi bir bilim dalındaki keşifleri, sadece toplum adına yapılan kendi ilgisini çeken şeylerle uğraşması olarak sayılmaktadır. Söz konusu olan bilimsel keşif gerçekleşmesi için her kişinin genlerini ayrı şekilde etkilemek ihtiyacı doğuyor. Keşif şu usule dayalı oluyor. Fakat kişi bir fare değildir. Karşı da durabilir. Üstelik bu silahı kullanmayı isteyenlere karşı da yöneltebilir. Bu ise yeni savaş demek. Bu yüzden bu araştırmaları durduruyorlar, biocinayetçileri de izole ediliyorlar.

Ama yapılacak işler yapılmış, cinayetçi silah üretilmiş ve kişilik dünyasında böyle bir tehlike vardır. Arkadaşlar madem bana söz verilmiş bir tehlike hakkında daha konuşmak isterim. Bu klonlaştırma usulü. Şu yolla bilim adamları koyunun gametinin liflerini alarak embriyonu koyun karnında büyüterek kuzu almaya ulaştılar. Bunun önemi şu ki bu usul ile doğmuş olan kuzu biyolojik kardeşine iki damla su gibi benzer oluyor. Dünyada iki tane aynı canlı olamıyor ama onlar başardılar. Üstelik bu deneysel koyunun zihni kendi orijinaline tam ters olabilir. Fakat ne yaparsan yap koyun koyundur yani. Eğer bu usulle kişiler doğmaya başlarsa? Normal kişi zihnine tam ters zihinli iki deneysel kişi olursa? O zaman ben iki bana döneceğim. Birinci ben gerçek

kişi gibi fikir yürüten bireysen, ikinci “ben” zihnine herHangi emir uygulanan şekilde nasıl bir afet çıkartabilir çünkü onun korunma içgüdü hiç yoktur. İkinciden benim kopyama acımasız av başlatılacak. Av başlatanlar Hangisi gerçek ben Hangisi kopya olduğunu bilmediklerinden ikimizi de helak edecek. Dünyada kaos ortamı sürecektir. Sonra deneysel ya da yapay zekâ kişisi gerçek kişi zekâsını da geride bırakabilir. Bundan çıkarak gerçek kişiler onların kölelerine nasıl dönmeyeceğini kim söyleyebilir?

Psikolog: Bu afetten de kurtuluş yolunu gösteriniz, bizi belaya sokmayınız arkadaşım.

Mühendis: Evet, kurtuluş yolu var. İlk olarak bu çok pahalı olacak bir silah. Onu yakında kullanamayız. Üretmek, büyötmek gerekiyor. İkincisi bu silahı yeni üretmeye başladılar. O yüzden o çabuk kullanıma girmez, onun için en az yarım yüzyıl zaman lazım olacak. İlerici toplum mecazi olarak konuşursak radara karşı antiradar icat edecek.

Yazar: Biz teknoloji maceralarına girdik değil mi? Daha nelerle korkutabilirsiniz?

Mühendis: Pardon arkadaşlar, ben bunları korkutmak için söylemiyorum. Maalesef gerçek böyledir. O icatların daha da korkunç devamı var ama. Genetik o kadar şaşırtıcı, beklenmedik sonuçlar veren bilim ki boşuna onu 20 yy. da yasaklamamışlar. Sağgörü veya astroloji gibi yalan bilimler sırasına oturtmuşlar. Genetikle uğraşan bilim adamlarına baskı uygulamışlar. Ama görüyorsunuz çiftliklere biyolojik genler mühendisliği buna kadar hayal bile edilemeyecek başarılar getirdi. Üstelik öyle gıda ileri modifikasyonlu ve yüksek kalorili olması ile birlikte tedavi görevini de yapmaktadır. Bunun sonucunda kişiye 80 yaşına kadar çalışmaya, genellikle yüzyıldan fazla yaşama imkânı açtı. Öyle dünyada gıda sorunu sonsuza dek halledildi diyebiliriz.

Böyle ilerici gelişmeler çevreyi yeniden inşa etti. Suları, havaları temizlemede harika bir rol oynadı. Biliyorsunuz ki eskiden biz çevreye iltifatsız olduk, doğanın değerini bilmeyerek şimdiye kadar mağarada yaşayan tarih öncesi insanı gibi baktık. Doğa, ana toprak ise buna artık dayanamadı, intikamını almaya başladı. Uyarıldığı gibi depremler, seller, volkan patlamaları sıklaştı. O yüzden kıyamet geldiği hakkındaki sözler de boşuna değil gördüğünüz gibi. Fakat Allaha şükür ki kişilik dünyası daha her şeyi kaybetmedi.

Ama genetiğin canlılara karşı silah yapılmasında da eşi benzeri yok. Meraklı

yeteneklerini daha bir tür silah üretimine yönlendirenler de oldu - millet ya da ırk silahı. Onun özelliği şunda ki o bir milleti birkaç gün içerisinde yok edebilir. Diyelim Afrika'daki baI kabileleri yok etmeye niyet edilirse bunu genetik silah başarabilir. Eğer böyle bir silah birkaç yüzyıl önce yapılmış olsaydı Ruslar şüphesiz ki Tatarları ya da baş eğmez Kafkasya, Baltık milletlerini yok ederlerdi, sürgünlerle uğraşmazlardı.

Sakin olun arkadaşlar. Her zehre karşı panzehir olduğu gibi bunun da bir panzehri vardır. Öyle bir panzehir herHangi bir milletin kendisinde varmış. Çünkü Hangi milleti almazsan orada falan millet kişisi diye söylenebilecek temiz kanlı kişiler yok derecededir. Hangi dilde konuşular da dilin sahibi diye sayılan millet temsilcilerinin kanına yabancı kanı karışmış. O yüzden bu silahları kullanmadan önce belli bir şahsın kanını kontrol eden makine icat etmeye ihtiyaç duyulmuş. Makine yardımıyla ilk önce şu ırk silahını üretenlerin kanlarını kontrol etmişler. Sonuç aynıymış - karışık kana sahip olmayan bir kişiye bile rastlamamışlar.

Başkan: Korkunç silahlar icat etmeler, bizden sonra gelecek nesiller zamanında olmaz herhalde. İnsanların günümüzde gerçekleşen başarıları buna delildir. Mesela Dünyanın tüm uçlarında da savaş olmamasını başardıysak ayrı bir takım cinayetçi âlimleri hatta cinayet yoluna kalkmayı isteyen devletleri yavuz niyetlerinden durdurmaya insanların işi ve gücü yeter diye düşünmeliyiz. Binlerce yıllık tarihî ile kişilik dünyası buna layık.

Biraz önce denildiği gibi az sayılı milletler başka milletin üstünlüğe gayret eden baskısını her zaman hissederek yaşadılar. Her yönden de eşit haklı olmaya yol çok zor, çetindir. Karşılaştırmak için bir örnek. Genellikle cumhurbaşkanı iktidara geldiğinde adayını seçen millete sadık olarak hizmet edeceği hakkında seremoniki yemininden başlıyor. Devrim (1917) zamanında Rusya İmparatorluğu yapısından çıkarak özgürlük alan Finlandiya' da, Fin ve İsveç dilleri devlet dilleri olarak sayılmaktadır ve kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı ise yemini iki dilde, Fin ve İsveç dilinde yapıyor. Çünkü bu devlette İsveçliler tüm nüfusun %6'sını teşkil etmektedir. Sovyetler çökünce Rusya'da Ruslardan sonra Tatarlar sayı olarak ikinci yerdedir ve aynı şekilde %5'ten fazlasını teşkil ediyorlar. Rusya Cumhurbaşkanlarının Tatar dilinde yemin etmek gerekli diye bir fikrin kafalarına hiç geldi mi diye düşünüyor musunuz?

İşte böyle milletlerarası gerginlik ile Sovyetler çöktükten sonra milli ilişkiler

yumuşadı. Fakat Rus milletini gerçeğinde gördüğümüz gibi temiz Rus olmazsa da yüzyıllardır kanlarına emmiş şovenizmden, büyüklüğünden çabuk kurtarmak mümkün değildir. Onun sömürgesi bizim zamana 21 yy. sonuna kadar devam ediyor. Gördüğünüz gibi Eski Rusya İmparatorluğu şimdi farklı Doğu Avrupa-Sibirya Federasyonu diye adlandırılrsa bile çelişkiler çoktur. İlk önce toplumda bitmez tükenmez suçlamalar, ilişkilerdeki stereotiplerden kurtulmayı engelliyor. Milletlerin bir birine, dinlerine, medeniyetlerine, geleneklerine yönelik aşağılamalara ve baskı yapılmasına imkân sunuyor, milletçiliği güçlendiriyor.

Her bir devirde yazılmış tarih kitaplarından padişahlara methiyeler okunmuş, her yenen devletin kendi kendini uğurlayarak yazdığı sözleri atarsan o tarihte ne kalacak? Milletlerin sonsuz azap çekmeleri ve nehirlerce kan dökmeleri. Bunları düşünürsen durmayan savaşların ne kadar manasız olduğuna daha çok inanıyorsun.

Savaşlardan sonsuza dek özgür olan, milletleri tüm taraftan eşit kılan yeni devire girdiğimizde kişilik dünyasının “özgürlük” diye adlandırılan en üst başarılarına dayanıyorsak bu onun en üst dini, Allah’ı olsun.

Atalarımız tarafından milletler dostluğu denilen büyük hevese katkıda bulunduğumuzu mutlulukla kabul ediyorsak onu devam ettirmek, sonunu getirmek bizim ve gelecek nesillerin büyük borcudur.

Kaçkın

1

Gece boyunca yağın yağmur sabahleyin de durmadı. Aksine, soğuk rüzgâr artıp, sert yağın yağmur zaman zaman donup kara dönüşüyordu. Kuzeyden esen rüzgâr kendisi ile kat-kat mavimsi bulutları toplayıp getirdi. Onlar yığılıp yere düşmeye yakın hale gelip, az mı-çok mu büyüyüp duran tepeleri kaplar ve dağ eteklerine dikilip kalmaya gayret ederlerdi. Fakat kuvvetli rüzgâr, bu bulutları orada bulundurup duruyor, dinlenmeye fırsat vermiyor, düzlüğe kovup indirmeye ve mecburi gibi yere değerdeğmez yükseklikte sonsuzluk yollarına devam ediyordu.

Böyle bir günde acil işleri olan kişiler bile yola çıkmazlardı, muhtemelen. Kırdaki yeşil otlara rağmen, hayvanları da gütmeye çıkarmazlardı. Sadece köpekler değil, kurtlar bile bu sıkıcı orman tenhasında dinlenmeyi daha uygun görürler.

Yok, acaba bütün ömür sahibi de öyle etmiyor, her nasılsa hiç geciktirmeden durmadan çalışan hizmetçileri oradaki iki insanı sıcak evinden çıkmaya mecbur ediyordu.

Bunlar Mustafa ile onun oğlu Galimcan idi. Onlar danalarını pazara götürmek için gidiyorlardı. Evlerinde keçiden başka hayvan kalmasa da, danayı satacak oldular. Çünkü yakınlarda kelle vergisi borcunu ödemeyenlerden mal toplanıp gidilecekti. Bunun gibi zamanlar da parası ya da ekmeği bitenlerin eşyalarını alıp çıkıyorlardı. Eşya dediğimiz, şu, sırma⁷⁵ yorganları ve minder-yastıklardan daha güzel malları yoktu. İşte bu minderleri- yastıkları ile iki yorganı veresi de gelmediğine göre, böyle köpeklerin bile çıkmadığı bir günde yola çıkmaya mecbur olmuşlardı.

Eşyalar çok fazla acınacak halde değillerdi elbette, yastığın üstün de Mustafa'nın helali olan eşi Şahide hastalanmış yatıyor, çoğu gibi onada sönbele⁷⁶ ayın da yere yatması iyi geldi... Belki son günleri yaklaşıyordu...

Kelle vergisi çok da değil aslında. Yılda iki akçe ama Rus dinine geçenlerden hiçbir şey alınmıyordu. Dinini satanlara değer verilip, iyi davranıldığı Mustafa'nın aklını karıştırmadı değil, Allah korusun! Dünya malı diye ahirette kendine, ölmüş babasını- Annesini ebedi cehennem ateşine çaresiz bir şekilde mahkûm etmeyi Allah yazmasın. Yalnızca Danayı satıyor, iki akçeye de tapacak hali yok onun. Ah keşke malına dört akçeye alıcı bulsa.

Kelle vergisi hariç, eve araç-gereç, üstüne-başına bir şeyler alabilecekti. Belki bir tane buzağı da... Her şeye razı olup, şükür edip yaşamayı nasip etsin... Allah' u taale sağlığımızdan ayırmasın bizi, işte benim helalim; eşim Şahide hastalandı. O kendini korumadı. Erkek adamın yapacağı işi yapıp yere yığıldı, gariban. Ne gerek vardı şimdi onun, el arabası ile çamurlu günlerde hasat demetlerini taşımasına?

Mustafa kendisi de daha çok çalışıyordu şimdi. Doğrusu o, orak biçip Eptüş Bey' e ormandan tarla açmaya mecbur oldu. Gitmeseydi de, O; onlara borçluydu. Bey

---

⁷⁵ Yorgan gibi dikilmiş yelek.

⁷⁶ (Sönbele ayı) 22 ağustostan başlıyor.

çağırdığı zamanlarda Mustafa gitmeye mecbur oluyordu. Çünkü borcunu da ödemesi gerekiyordu.

Biçilen Çavdarı, arpayı saklayıp kışın faydalanmak isterdi o. Kuru otları biçip demet haline getirir, ev' in yakınına taşıyır, zamanında harmanlayıp koyup bırakıyor. Mustafa için bu en ağır iş, çünkü onun atı yoktu. Atı olan kişiler rahat bir şekilde taşıyıp koyuyorlar ve kışın aşırı dondurucu soğuk günlerinde bütün köy beraber el ele verip harman makinesi ile kesip topluyorlardı. Ardından kapalı yerde hatıllıklar altında iki taraftan da kapıları açıp veya sepet şeklinde tahta kasaları söküp hava akımı yaparak, Sapan ekmeğini ağaç kürek sayesinde topluyorlar. Yani yığını koparıp, çöpten-kepekten(çer-çöpten)temizlerler.

İşte o sıralarda Mustafa'nın düşünceleri uzaklara gidip geldi. Oğlu Galimcan' a dönüp baktı. Bu kara soğuk hava da cefa çektirmeye çalışan rüzgârlı-fırtınalı günde, kendisine büyük gelen pamuklu ceketinin kollarını üstüne kıvrıp bırakmış, kızarmış ellerinde çubuk tutmuştu çocukcağız... Elbette yakınmıyor, zaman-zaman yeşil otları, ağaçların yapraklarını koparmaya çalışıp, yürüyen dansını elindeki çubuk ile kovalıyor.

Dönüp bakışı ile Mustafa'nın aniden kendisinin çocuk kokusuna atıldı.

Galimcan gibiyken vaktinde Mustafa babası yoktu. Tarla açıldığında ağaç ekip biçiyordu. Annesi Selam, derdinden ağlaya-ağlaya kör oldu. Mustafa itekleyip ona doğru geliyordu. Ortak hesaptan insanlara verip, dağıtmaya kalkan toprak bölücüleri, onlara bedava bir kısım da kışa kadar vermiyordu. Onun için O, çokça fakirlik ile gün geçirmişti. Fakat Galimcan, iyi-kötü babasının himayesinde. Kendisine böyle şımarıklıklar nasip olmadı. İşte şimdi sadece Şahide' sinin hastalığı vardı... Ne yapabilirsin, Allah öyle yazmıştı.

Orada arkadan bir çift at arabası yakaladı. Mustafa bu kötü günde daha kimi Hangi bir bela yola çıkmaya mecbur etti acaba diye düşünmeye yetişmemişti ki, atlı onları yolun çamuruna gömüp geçti ve uzak olmayan nehir köprüsü üzerinden Ulus merkezi Şomgatıya girip kayboldu. Mustafa onun sadece komşu köydeki Hamza Beyzade olduğunu anladı.

Sadece çarşıların bir tekinde olmuyor. Diyelim ki Beki pazarında; boynuzlu iri mal, atları satması ile şöhret kazanır. Orada tükenen mallar için arabulucular sana Hangi atı istersen alıp verebilirler. Yalnız Mögeriç⁷⁷lerini kıskanma. Yalçık pazarı, kızıl mal ve ekmek satışıyla tanınıyor. Ataklı Şemek pazarı; Çömlek ve altın-gümüşten yapılmış, bezenmiş eşyaları ile cam satmasıyla meşhurdur. Evet, işte bakın Hamza Bey par⁷⁸ atına binmiş gelmişti. Şomgatı pazarı, ticaret mallarının çeşitliliği ile kimseye benzemiyor. Büyük başkanları yerleşmiş köyde çalıştığına göre, bu Pazar en büyüktür. Burada kendisine gelen kişilere de sıkça rastlarsın.

Bu pazarda Hamza'nın görevi, asıl maksadı; yolda rast gelen çıplak kalmış Mustafa gibi sadece onun meşgalesi değil. O, ilk olarak, kendisinin burada açmış olduğu dükkânına girip çıkması oldu. O, birden gelip çıkmaya, satıcılarının nasıl satış yaptıklarını kenarda durup gözlemlemeyi seviyor. Çalışanların, insanlara nasıl muamele de bulduklarını, onları malları ile memnun edebiliyor mu, fiyatları biliyor mu, ucuz satıyor mu? Her şeyden önce bugünkü sıkıcı günde çalışanları onu başlarına getirmeyeceklerdi.

Hamza Beyzade, par atını her zaman bıraktığı spiridon mekânının ahırında bırakıp, kendisi pazara yayan gidiyor. Onun deri kayıştan, liften-kendir ipinden yapılan at arabası malzemeleri satan dükkânının açık olması gerek. Böyle çamurlu günlerde pazara geleceklerin at arabası oku, zinciri; hamut ipi, arkalık, semer ipleri ya da eşliye⁷⁹ parçaları kopar, geri dönüp yola çıkacakları zaman yola dayanılmaz hale gelmiş olur.

Dükkânı açtı. Satıcı Gabdilhey, her zaman ki yerinde oturuyor. Girip selamlaşarak, konuşup; hal-hatır durumlarını soruşup oturdular.

Burada İrinbur tarafından bir tüccar çıkıp gelmiş, dediler.-Kanzafar adında bir atlıymış. O Tatar tüccarları ile görüşmek istiyor muhtemelen. Senin onunla tanışman zararlı olmaz.

⁷⁷ Mögeriç: Alışverişten sonra kutlamak maksadıyla birlikte içki vb içme.

⁷⁸ par: Buhar.

⁷⁹ Binit takımındaki deri aksam.

Onu Hangi tarafta bulabilirim?

Şu Spiridon mekânın da durmuş olması gerek.

Hamza, pazarda oraya-buraya göz atıp, satılık malların fiyatlarını sorup biraz yürüdü ve geriye mekânına dönüp gitti.

Spiridon yurdunda toplanan tüccarlar geleneklerine göre toplanmıştı.

Hamza, Beyzade olanlarına saygı gösterip kendi ihtiramlığını göstererek, İrinbur taciri hakkında soruştu. Ona tüccarın odasını gösterdiler.

Odanın içindeki kişi bir şeyler düşünüp, ev içinde sağa-sola yürüyor olmalıydı. Çünkü kapı açıldığında o, odanın ortasında ayakta duruyordu.

Esselamu Aleyküm!

Ve Aleyküm selam! Haydi, bakalım hoş geldiniz. Oturup güzelce bir dua edelim.

Dua edip bitirdiler.

Sizi kim diye tanıyalım, dost insan?

Tanıştılar. İkisi de tüccardı, onların çok fazla ortak sözleri oldu, lezzetli çay içe içe öteki beriki haberleri bir birlerinden aldılar, hal hatır soruşmaya doymadılar.

Konuştukça anlaşıldı ki; Kanzafar kendisi de Tatar topraklarında doğup büyümüş birisiymiş. Hitabeti ile Mecusi tapınağından. İrinbur kalesinden salınıp başlıyor. Bu bozkırlarda Başkurtların yaşadığı bir kenarında, Akyar'a; Tanalık ırmağı boyunca terk edip giden ve her şeye rağmen yerleşip kalanlar.

Geniş bozkırlarda yaşanan ferahlığı, oradaki Başkurtların, şayet kendin iyi gönüllü olursan; dostane halk olduklarını anlatıp geçti Kanzafar.

Gündelik yaşamıyla O, Hamza Beyzade görevli Tatarlardanmış. Aynı şekilde epeyce toprak bilir, fakat buradaki gibi, araziyi dürüp, ekmek saçmıyorlar ama orada sürü-sürü hayvan besliyorlar. Onların bir kısmı koyun, inek, at sürüleridir. Bu koyunların, sürü-sürü atları Kırgız-Kaysak ya da Kazak şehirlerine götürüyor: Ondan sonra soylu atlar alıp onlarla kazanç sağlayarak dönüp geliyormuş.

Böyle alışverişte İrinbur valisi Neplyuev Efendi kendi kan-kardeş, Tatar-Başkurt ve Kazakların birbirlerine karışmasını istiyormuş. O taraflarda ekmek ile alışveriş

yapanlar için ayrı bir bağımsızlık, mühür koymasla ile alışveriş yapma imkânına sahip oluyorlarmış. Hamza Bey böyle bağımsızlıkları Tan'a kaldırdı(raf' a kaldırdı),heyecanlandırdı. Üzerlerindeki hâkimiyeti artırıp durmasından dolayı aciz olan zengin Beyzade, Başkurt taraflarına gidip alışveriş etmeye heveslendi.

Şayet o da, Kanzafar gibi, o taraflara gidip, alışveriş yapıp dağıtsa, ekmek satışı boyunca Kazak topraklarında en birinci tacir olacak ya! Böyle bir durum Kanzafar tacirin kafasında yoktu, rüyasına da girdiği yoktu şimdilik.

Kısacası; Kanzafarı, Hamza Bey kendi evine misafiriğe çağırıldı. Hamza' ya bu adam bir şeyler söyleyip bitirmiyor, gök görünüyor. Uzun yollardan, kenarda duran bu gizli diyara gelip çıkmasının bir hikmeti vardır elbette. Yine de il sözü ile o, kendisinin ticaret konusundaki mahirliğini fark ettirdi.

Onlar, Hamza'nın buhar atına binip çıktığında yağmur durmuş, bulutlar seyrekleşmiş, rüzgâr da çok kuvvetli esmiyordu.

3

Galimcan için pazara gitmek hem ilginç, hem de kederli oldu. Annesinin danasını acıdığından satmayı istemeyerek, küçük kız kardeşi Fatiha'nın şaşırıp kalması gözünün önünden gitmedi. Geldiğinde insanların; mal, davarlarının çokluğundan başı döndü.

Galimcan; Babası, danayı satmak ile meşgul olduğu vakit, İlginç manzaradan ağzını kapatmayı da unutup, atların satıldığı bölüme geldi. Burada hem kuyruğu kırkılan atlar hem de üstleri ışıl-ışıl parlayıp duran kısraklar ve bastıkları yerlerinde oynayıp duran güçlü atlar; geniş göğüslü, güçleri taşıp duran iğdiş atlar da, hatta gem takımı üstüne giydirilen, dizgin yerine iki zincir ile iki direğe bağlanıp koyulan bir doru aygır da vardı.

Galimcan bu atlara baya uzunca baktı. Gönlü ile bu atların ya birincisine ya da ikincisine atladı, atlayıp uçtu. Atlarına su koyup döndüğünde başka oğlanlardan biri olan Safi imam Malaye Sultangalinin kara aygırını da geçti hayalinde...

Galimcanın ikinci şenliği hayal değil, aksine gerçekten var oldu. Babasının yanına dönüp geldiğinde dana yoktu. Babasının elinde dananın sadece boyunluğu kalmıştı.

Danayı sattıklarında boyunluğu, atı sattıklarında ise dizginini alıcıya vermiyorlar. Bu eski bir adetti. Yoksa gelecekte ev' e iyi bir hayvan girmeyecek, derler. Galimcanın gönlü doldu, gözlerine yaş geldi.

Danalarını uğurlayamamıştı elbette!

Sattın mı baba, sattın mı? Diyerek babasının önüne atlayıp sordu.

Sattım, oğlum. Haydi, birlikte pazarı gezelim şimdi...

Onlar ekmek sırasında, ağıza suyu getirecek yuvarlak bir buğday kümeç'i⁸⁰ aldılar. Ardından tırpan-bıçak sırasına yöneldiler. Orada Galimcanı güzel bir şans bekliyordu. Babası ona, çoktandır hayal ettiği; ağaç saplı, açılıp kapanabilen gerçek bir çakı bıçağı alıp hediye etti.

Yolda dönerken çantasındaki bıçağıyla oynaya oynaya, çuha çoraplı pabuçlarının soğuk sudan geçtiğinde bile farkına varmadan, nereye atlayıp, nereye koşup döndü. Bıçak- silah o. Ama silah oluyor, hepsi çalışıyor, isteyen ustalığını yalnız yaşasın. İsteyen ustalığa, o köyün ustasına- Kadirmet ağaBeye gidip öğrenir, ona hizmet eder, onun övgüsünü kazanır. Hepsinden de öte, O; Kaval yapmayı öğrenir. Kavalı kamıştan yapıyorlar. Fakat kamış uzun süreye dayanıklı değil, ama ardıç ağacı gövdesinden yapılan kaval dayanıklı oluyordu.

Mustafa ise çokça çekinip geri döndü. Çünkü gün güzelleşse, kelle vergisini toplamaya çıkacaklardı. Bir önce geri dönüp yakınlaşmaları lazımdı. Yoksa hasta olan Şahide'sini küçücük kızını ağlatıp, toprak parası yerine eşyaları alıp, çıkıp gideceklerdi. Şayet onlar yerlerine gelip gitseler, Cegfersadıyk başkanın, Mustafa'nın evine girmeden geçmesi imkânsız, köyün insanlarında da bulunan durum bu. Çünkü Cegfersadıyk, yetim büyüyen Mustafa'ya; kendisinin zayıf kızını nişanlayacaktı. Fakat Mustafa bu kıza da, onun ile gelecek bol çeyiz' e de tama'(açgözlülük)etmedi. Köyden kendi gibi sevgili kızı ile nikâhlandı. Başkan bunu affetmedi. Sürekli düşmanlığını sezdi.

Dönüp yakınlaşarak, köyün gözü önünde peyda olmuştu. Mustafa, yorulmuş oğluna acıyarak, biraz istirahat etmek istedi. O sırada yağmur durmuş, bulutlar seyrekleşmişti.

---

⁸⁰ kümeç: Yağ ve yumurta ile hazırlanan, hamurdan çeşitli şekillerde pişirilen yiyecek.

Zaman zaman güneş de kendini gösteriyordu. Fakat soğuk rüzgâr daima güçlü esiyordu. Onlar, yolun başındaki Gölün kenarına, kuytu bir yere oturdular. Galimcanın, mutlu olması için; bıçağı aldı. Şu az önce adı geçen kümeçten bir dilim, Oğlunun sevdiği ekmeğin üst tarafını kesip verdi. Kendisine de kesecekti, fakat biraz baktıktan sonra bıçağı bir bez parçasına sarıp tekrar kesesine koydu. Galimcan, bıçağı işe yaradığı için çok sevindi, kümeçi aç gözlülükle yemeye başladı. Kümeçi yiyip bitirince, Göl kenarında çömelip iki avucuyla su içti. Babası ise bu bıçak ile ne olduğu belirsiz bir şeyi yontuyordu. Bu sırada Budaklı dal parçasından acayip ilgi çekici, Kollu-ayaklı böcek yavrusu çıktı!

Bu küçük kız kardeşine hediye,- dedi babası.

Yolcular tekrar yola koyuldular. Onların hızlıca dönüp gelmeleri gerekiyordu.

4

Şımarık bir çocuk olup büyüdü Hamza Beyzadenin kızı. AğaBey'inden sonra bekleyip kardeşini göremiyor, küçüklükten beri var olan itibarı, onun oldu. Zahide kendi kendine başladığında babasının kolları arasına çok girmeye başlayan AğaBey'i Yakup'a mı yoksa kendisine mi, pazarlara gittiklerinde hediyesiz dönmüyorlardı. Fakat onlar Pazara çok sık gidiyorlar. Çocukken küçücük kızın giyim-kuşamı, çizmeleri, gümüş bilezik halkaları, elbette olgun kızların da kıskanacağı kadar çok güzel duruyordu.

Zahide kendisi de açık yüzlü, aydın çehreli, herHangi birinin dikkatini çekebilecek kadar sevimli çocuk olarak yetişti. AğaBey' i, özellikle de babası dönüp geldiğinde, her zaman onun karşısına çıkar ve yanına koşup, durmadan soruşurdu:

Baba nasıl gelebildin? Yolculuğun nasıl geçti? Korku, tehlikeyle karşılaştın mı? Bugün soğuk rüzgâr hep gelip esti, üşümedin mi?

Yolda halsizleşmiş olsa da, Babası biricik kızının koşuşarak onu böyle karşılamasına çok memnun olur, tüm yorgunluğunu unutarak kızına sarılırdı. Büyüyünce de sırtından okşayarak aynı sözlerle cevap verirdi.

Çok şükür kızım, seferim bu yolculuğu da geçti bitirdi. Senin kaderin bahtlı, Allah'ın buyurduğu olsa gerek. Böyle sana doğru koşup gelen güzel çocuğu nasıl hediyesiz-armağansız bırakırsın şimdi?

Çocuk çağda Zahide'ye büyük özgürlük verdiler. Ona daha çok oğlanların oyunları yakışıyordu; saklanbaç, merey, keyikbaş oyunları; Çocuklara özgü bir oyun olunca, oyunda hile yapmak için herHangi birinin tepesine binip düşürmeyi de çok istemiyordu O. Fakat Onun, diğer çocukların hiçbirisinde olmayan bir özelliği vardı. O da olsa-tabiatı yüzükoyun gelir. O, Ormana salınır, su akışını, cinleri-canavarları, kuşları-kurtları bir acayip görüyor, saatler boyunca gözetip duruyordu.

Buna, belki de etrafındaki muhit, sebep oluyordu. Babasının evinin arkasında büyük elma ağaçları bahçesi vardı. Orada çeşitli elma ağaçlarından başka, vişne ve orman cevizliği çalıları, ahududu çileği de yetişiyordu. Bahçenin öteki tarafında küçük bir dere akıyordu. Derenin öbür tarafında bir adımdan sonra kalın kara Orman başlıyor.

Zahide, günlerden birisinde, tasasız bir şekilde bahçede yürüdüğü vakitlerde, ilginç bir manzaraya rastladı: O, derenin öbür tarafında tilki gördü. Tilki bilinmeyen bir nedenden çok hevesli görünüyordu. Muhtemelen Zahide'yi de fark etmemişti. Baksana O, belirsiz bir şekilde hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi yuvarlak yumak ile oynuyor, Onu suya doğru daldırıyordu. Nihayet, yumak suya düşüp akmaya başladı ve o sırada dağılıp gitti.

Bu yumak kirpi olup çıktı. Tilki sığ suya girdi ve kirpiyi yakalamaya niyetlendi. Tilkinin hilesini hemen anlayan Zahide, eline bir çubuk tuttu ve suya çarparak bağıra bağıra, tilkiyi kovmaya çalıştı. Tilki hırıldamaya başladı ve ister-istemez Ormana gidip kaçtı. Kirpi ise, dereyi geçip bahçeye, meyve ağaçlarının arasına girip kayboldu. Ardından da Zahide kendi kurtardığı kirpinin yaprakları hışırdama-hışırdama bahçede geçip gitmesini hevesle izledi.

Kız kendisini hiçbir zaman yalnız hissetmedi. Onun arkadaşları da oldu. Daha çok kendilerinin komşuları, Babası Hamza Bey' e hizmet edenlerin kızları, kendisinden küçük Feride ile arkadaştı Zahide. Onlar birlikte hilesiz bir şekilde oyunlar oynadılar, beşik salladılar. Zahide'nin taş beşiği vardı, diğer kızları da yanına çağırıyordu muhtemelen...

Akraba kızları, Oğlanlar arasında Feshetdin adlı bir oğlan vardı. İki-üç yaşından itibaren bu çocuk Hamza'nın mal-davarlarına, atlarına bakıp duran oğlanlarından olup, komşu da yalnız, genç ve her gün; Onların ahır-avluları çevresinde oluyordu. Bu Feshetdin, Zahide'yi kaz yağmasından, keçi boynuzlamasından korumaya başladığından beri daima onun yardımcısı oldu.

Çok önceden bahçenin öbür tarafında yolunu kaybedip, dere çaprazına çıkan, ormana doğru giden küçük kızı görüp alan ve onu tutup evine götürən kişi de o zamanlarda Feshetdin olmuştu. Su yılanından korktuğu zamanlarda, teselli edip, sakinleştiren de yine kendisiydi.

Vakit geçtikçe çocuklar büyüyorlar, erkek ve kız çocuklarının etkileşimleri azalıyor. On yaşlarına yaklaştıklarında köy kızları Annelerine yardıma girişiyorlar, kadınlara-kızlara has olan ev işlerini, ip eğirmeyi, kendir ipini, palas vuruşunu, dikme-işleme gibi bitmez- tükenmez işlere başlarlar. Erkek çocukları ise; babalarına, AğaBeylerinin eli altında; kır işlerine, mal-davarlara bakmaya, baltayı ve çekiç' i tutmayı öğrenirler.

Feshetdin' e diğerlerinden farklı bir iş nasip oldu – Onun, Elma ağaçları bahçesinde çalışması gerekiyordu. Böylelikle, vakit ilerledikçe bahçenin yegâne bakısı oldu: dipleri yumuşayan, kuruyan(ağaç vb.) budaklardan arındırılması, yaş fidanların çöp olanlarından temizlenmesi işiyle uğraştı. Ahududu çileği, vişne gibi toplama işlerine, gönüllü olarak Zahide'yi, Zahide ise başka kızları çağırıyordu. Elma toplama zamanı yaklaşınca; Onlar, elmaları türü türüne ayırıp, kasalara doldurur ve pazarlara yolluyorlardı. Zamanla, Feshetdin'i Elma sattığı için etraftaki köylere göndermeye başladılar. Fakat elmayı çoğunlukla Tavuk yumurtası ile takas ettiği için, bu iş çok kazançlı değildi, zaman ilerledikçe de, Zahide ile Feshetdinin arası hiç bozulmadı. Sürekli buluşup, sohbet ederek büyüdüler. Aralarındaki arkadaşlık o kadar samimi ve güzeldi ki, İmamın karısından ders almaya başlayan Zahide, ilk öğrendiği Elif Ba'yı Feshetdin'e göstermeye geliyordu. Kendisinin de bilmediği harfleri göstermeye, okumayı öğretmeye çalışıyordu. Zaman geçtikçe birlikte kitap okumaya da alıştılar.

Zahide'nin okumaya olan aşkını görüp, babası ile ağaBeyi yeni kitaplar alıp dönerler. Zahide'ye hiçbir zaman paralarını esirgemiyorlardı.

Feshetdin at ve inek-koyun arasından çıkmıyor, Babası da oğluna oku derdiyle yakınıp duruyordu. Kendisi harfleri bilmese de, o; okumaya meyilliydi:

Ođlum, Dünya da paraya, zenginliğe dűřkűn olma(tama etme): Elinden hızlıca gider(uçar); kadına-kıza tapma, pişmanlık duyarsın; Ruslar gibi haç' a tapma, kiliseye başını sokma, bunlar yalan. Dünya da en kıymetli zenginlik âlimliktir, en tatlı şey- özgürlüktür.

5

Mustafalar dönűp geldiğinde, toprak vergisi toplayıcıları onların evinden geçip, Gaynulla ağaBeylere gelip yaklaşmışlardı. Eve girip çıktıkları biliniyor. Sahi mi? Gerçekten eve girip çıktılar mı? Bir çeyrek öncesinden dönűp yetişemediler...

Mustafa; araba da kendi eşyalarını görünce, Cegfersadıyk ağaBey, benim yastığım ile yorganımı toplayıp ver lűtfen!- diyerek yalvardı. Evde hasta ailem yatıyor, işte toprak vergisi hemen şimdi alın; ödüyorum, param var.

Mustafa; her ne kadar yalvarsa da, boynuna astığı çay tabağı kadar mühürlű bakır akçesiyle muhtar, ona:

Yarın eşyalarını satılığa çıkaracağım, alıcılar olmazsa karakola gelip, borcunu ödeyip alırsın, diye cevap verdi.

Eşyalarını ne yaptıysa alamayan Mustafa, aceleyle evine girdiğinde; şahide' nin soba arkasında soğuk divanda yaslanmış oturduğunu gördű. Kucağın da –kızı Fatiha vardı. Hanımı halsiz kolları ile kızını kucaklamış bir şekilde gözleri yumulu duruyordu. Mustafa hızlıca divan' a, merdiven altına gidip sert keçe alıp, üzerine masa örtüsü gibi bir bez parçası bulup ve minderi yumuşatıp yere koydu. şahide' yi yavaşça hazırladığı yere yatırdı, üstündeki ceketide çıkarıp eşinin üzerine kapattı.

Biraz daha erken dönsek, seni yerinden hareket ettirmezdim de, yetişemedik işte.

Bunlarda olur, sana söylüyorum, sağ-salim geri döndünüz mü? –diye sordu şahide halsiz, soluk bir ses ile.

Evet, iyi döndük. Sen uyu, biraz kendine gel, ben yemeği hazırlayayım – dedi Mustafa, kendini sakın tutmaya çalışarak. O, sobayı yaktı; ocağın üstünü açtı. Kara sobanın

dumanı pencereye yöneliyordu, Bezelye unundan botka⁸¹ yaptı. Onu bir kaba boşaltıp, aynı kazanda su kaynattı.

O sırada Şahide sakinleşmiş oldu. Kızı Fatiha'nın elinde Kümeç parçasını görünce, gülümsedi. Fatiha da ise dünya gitmişti sanki. O, açgözlülük yapıp elindeki parçaları yemeye girişti. AğaBeyi Galimcan, tırpan çakısını gösterince, Fatiha bütün çocukluğuyla;

AğaBeyim nedir o, bende tutup bakayım mı? – dedi.

Babası kızına hazırladığı başlığı –tahtadan bebeği çıkarıp verdi. Çocuk bütün dünyasını unuttu, bu tahta bebekten başka bir şeyi görmez-bilmez, sevinçten başı tavana değer oldu. Teşekkür etmeyi de unutup, tahta bebeği kendir bez parçasına; bir sarıp, bir açma oyununa kapandı.

Mustafa; Şahide, Sen üzülme eşyalarını yarın erkenden alıp dönerim,- diyerek ailesini teselli etti. Sekiye yemek sofrasını hazırlıyorum.– danayı çok iyi sattım. Toprak vergisini ödeyecek, birer buzağı da alıp döneriz. Tekrar varlıklaşırız, Allah nasip ederse, görürsün.

Taş tabağa koyulan bezelye butkasını, Pazardan aldıkları kümeç ile birlikte yediler. Ardından çay içtiler. Sıcak evde uyku çok güzel olacaktı ama yataksız-yorgansız uyuklamaya çalışıyorlardı. Yorgun-argın Galimcan, karnı doymuş, mayışıp uzanmasıyla uykuya daldı. Fatiha da bebeğini kucaklamış halde uykuya dalıp gitti. Bugün hepsine de huzurluydu.

Fakat buzağı alınacağı doğru gelmedi onlara. Biraz sonra Şahide, iki çocuğu, iki göz nurunu yetim bırakıp aydın Dünya ile helalleşti.

Eşi vefat eden Mustafa, bir anda kendini tamamen kaybetti. Şimdilik, merhametli komşuları Gaynulla ağaBey ile onun yaşlısı Gaynicamal yardıma geldi. Kendi çocukları olmasalar da, Galimcan ile Fatiha' ya dede, nine oldular. Daha önceki zamanlarda da toprak vergisini ödemedikleri için muhtar Gaynullaların da keçilerini

---

⁸¹ (butka): Buğday benzeri hububatın süt veya suda; üzüm, havuç ve etle pişirilmesiyle yapılan bir içli pilav.

alıp gitmişti. Danayı sattığı paraya Mustafa, onların da vergisini ödeyip, keçilerini geri alıp dönerken; Galimcan ona, “bizim keçi” diyerek koşmaya başladı.

Mustafa ya, Şahide den sonra yaşamak zor geldi. Fakat çocukları için yaşamaya, hayat sürmeye mecburdu. Çocuklarının yetim kalmalarına canı yanmıştı. Onlara şefkat gösterdi ve çocuklarını bir söz ile de olsa üzmedi, yapabildiği kadar isteklerini yerine getirmeye çabaladı.

Tekrar evlenirdi, iki çocuk üstüne kim gelsin ki? Sonra yeniden evlenebilmesi için elbette az-çok durumunun olması lazımdı.

O, geçen kış oğlu Galimcanı medreseye vermişti. Çocuk, dersi hızlıca yutup alması ile öğretmenini şaşırtmıştı. Bu yıl okula da veremedi işte.

6

Evet, Hamza Ulusta kalan tek Beyzadeydi. Eskiden onların nesli büyük ve çok genişti. Baya otoriteli bir nesil. Gerçek ise kökleri Toktamış Hana kadar bağlanıyor. Zamanında onların dağ taraflarında da güzel bir arazileri vardı. O arazide çok sayıda olan hizmetçiler hariç kimse yaşamadı. Burası Beyzadeler arazisi diye etrafta yaşayan halk araziden uzakta dururdu. Hamza daha hatırlıyordu: neslin sağlamlığı, büyüklüğü babası Hekimcan gençken, etrafta şöhretli olan dedesi Küksi vefat ettikten sonra dinmeye başladı. En evvel Hamza'nın annesi Bibikamal yirmi beş yaşında facialı bir ölümle dünya ile vedalaştı. Hamza'nın da hatırında - bu facia yazın başında oldu.

Dağ bölgesinin gururluğu denilmeli, orada tek büyük nehir - Zöye nehri var. Dağ bölgesinde sık olan yıldırımlı yağmurlardan sonra yazın herHangi bir zamanında Zöye yükseliyor. İşte Hamza'nın annesi şu huysuz nehrin kurbanı oldu.

Küksi Beyzade eskiden beri Tetiş, Etreç, daha sonra Yomralı zenginleri, mollaları ile arkadaş idi. O Hekimcan' a da Yomralının, molla kızı Bibikamalı almak için dünür oldu. Kocasına saygı duyan akıllı, genç kadın Bibikamala Beyzadelerce büyük özgürlük verildi. O senede bir-iki kere atlarla yaşlı anne babasına bir hafta-on gün kadar ziyarete gidiyordu.

Bir defasında da Bibikamal uzun zaman bekleyip doğurduğu küçük kızı Aysılunu dedesi ile nenesine göstermek için Yomralıya ziyarete gitti. Sepet örgülü yumuşak

arabaya on yaşındaki oğlu Hamza'yı da almıştı, bir haftadan fazla misafir oldular. Sabah kuvvetli yağmur yağıp durduktan sonra Yomralıdan saratan⁸²ayının bir gününde yola çıktılar. Yağmurdan sonra gün açılıp ısınmıştı. Birazdan Zöye kıyısına da yaklaştılar. Bu vakit Zöye köpüklenmişti, suyu bulanıktı, normal halinden baya değişti.

Kıyıya yaklaşınca at üstündeki bir çocuk: - Abla, Zöye bulanık, suyu şiddetleniyor, geçmeyip biraz beklesek mi acaba? - dedi.

Buraya geldiysek durmadan çıkalım ablacım,-dedi Bibikamal, eve dönmeye acele ederek.- Bak, Aysılı da yorulmuş, yüzsüz yatıyor.

Atı tutan çocuk ne olur ne olmaz Hamza'yı kendisinin yanına oturarak atları bulanık suya soktu, fakat onlar yukarıdaki dönemeçten ev büyüklüğündeki su dalgasının geleceğini düşünmemişlerdi. Dalga ise, bunlar daha nehir ortasına varmadan çift atı gömerek geçti ve kadının oturduğu arabayı tersine çevirdi. Bu arada güçleri tükenen atlar dehşetli dalga altından yukarı çıktılar ve tüm güçlerini toplayarak kıyı tarafına yöneldiler. At üstündeki çocuk Hamza'yı çitirdatarak kendine doğru bastırdı, dizginini eline doladı. Güçlü atlar, su yutmalarına rağmen kıyıya çıkmayı başardılar.

Fakat Bibikamal'in durumu sıkıntılıydı. At arabası devrildiğinde, Bibikamal'in elinden yorgana sarkan çocuğu uzaklaşıp gitti. Bu anlarda su taşkınının yeni dalgası yükselip geldi. Yorgana sarılmış olan çocuk büküle -büküle akıp, Annesinden epeyce uzaklaşıyordu. Çocuğunun arkasından atılmak isteyen Bibikamal'in yüzünü, başını bağlayan ipek şal kaplamıştı. Ondan sonra o, bir iki kez su üstüne çıkıp, görünüp gitti ve gözden kayboldu. O sırada sudan Sağ-salim bir şekilde çıkan oğlan hiçbir şekilde yardım edemedi. Çok fazla su yuttuktan sonra öksürmekten kendini alıkoyamayan Hamza ise faciayı anlamasına rağmen yine de nasibini almaktan kurtulamamıştı.

Bibikamal ve çocuğu facialı bir şekilde helak oldular, bu durum; Hekimcan Beyzadenin Dünyaya, genel olarak bakışının değişmesine sebep olmuştu. Eşinin yaratıcısına yükselmesini hayra yorumladılar. Fakat iş başkaydı.

---

⁸² 22 Haziran'dan başlıyor.

Bu facia sonrası, Hekimcan Beyzadenin ihtiyarlarını Zemskiy neçelnige gospodin Sadovnikov ile birlikte Tetişe, Zemskiy upravağaya çağırdılar. Öyaz kalesi tetişte, onları uprava neçelnige Binbaşı Karaev çok sıcak karşıladı.

Söz arasında o, padişah hazretlerinin buyruklarını okuyor, Orada tomrukçuluk hizmetinde görevli Tatarları da göreve alma hakkında ifade edileni anlatıyordu. Beyzade, değerli Morza olan Hekimcan efendiye kendi gidip veya on yaşlarındaki oğlunu, Hamza'yı gönderip çalıştırmaya, Binbaşının da vicdanı el vermiyor güya. Buna göre, O; bir teklif verdi. Hekimcan Beyzadenin, Beyzadeler evlerinden görünen çok verimli de olmayan, balçık gibi çatık sazlı yeri varmış. Çok fazla Rus'un bu taraflara, Zöya boyuna gelip yerleştiğini söylüyorlar. Eğer Hekimcan Beyzade bu bataklık sazlık yerleri Ruslara armağan ederse, Binbaşı Karaev şimdi aynen iki başlı kartal kazanılan mühürlü yazı verecek. Orada Beyzade bunu kabul edip, bu husustaki kağıdı imzalarsa, Şu gelip yerleşen Ruslar onu, kendilerinin sahipleri yapıp tanıyacaklar ve ona her zaman, geniş bir şekilde yer vereceklermiş.

“ Ben çayırlarımdan mahrum olsam çok mu?” –diyerek düşünmeye dalan Beyzadeye, Binbaşı karaev tekrar bir “ballı prennik⁸³” fırlattı: Gelecek Ruslar Kostroma taraflarındanmış. Sazlık ırmağında balık tutarlar, tutulan balıkları, yer sahiplerine – sana verirler, sende onları satarsın ya da balık yağı, yapıştırıcı yaparsın.

Sonra ben onları nerede satacağım?

O büyük bir mesele değil. Mesela, işte burada; Öyaz kalesinde, tetişte dükkan açıp oraya gönderirsin ya da büyük Şomgatı da bir değil, iki dükkan aç! Ruhsat kağıdını merhametli Gospodin Sadovnikov şimdi hemen yazıp verir.

Neden olmasın? Hekimcan Beyzade, Rus başkanların talepleri ile anlaşmaya değer kağıdı imzalamaya mecbur oldu.

Çok zaman geçmeden Zöya boylarına, kayıklara doldurulmuş, ondan fazla Rus ailesi gelip indi. Ruslar kendir kumaşından pantolon, pabuçlardan; bellerini kendir ile sarmış uzun gömlek giymişlerdi. Kadın-kızlar uzun keten askılı entariden, kendileri yalın ayak, gözlere batıp duran izleyici kölelerdi.

---

⁸³ Ruslarda tatlı türüdür. Bir tür havuç tatlısı.

Uzun boylu, aklaşmış uzun saçlı, geniş sakallı bir Rus, Hekimcan Beyzadeye doğru yaklaştı. –Sen Hekimcan Beyzade misin?–diyerek sordu.–Bana; senin bizi karşılayacağını söylemişlerdi. Ben bu Rusların başkanı, Starosta Steklov’um.

Kendisinin derecesini düşürmek istemeyerek Beyzade, biraz sonra malikhanesine dönüp gitti. İkinci kez dönüp geldiğinde Rusların hepsinin yerleştiğini gördü. Üçüncü-dördüncü gelişinde Beyzade, Rusların çitler örüp, yere yarım metre kadar giren ahır inşa ettiklerini gözettiler. Ahır-avlu korucularını gözlemledi. Ruslar büyük-büyük meşe ağalarını kesmişler, gövdelerinden evler inşa etmeye çalışıyorlardı.

Eşinin başına gelen o büyük faciadan sonra, Beyzade bu Rusların yerleştiği köye gitmeyi sıklaştırmaya başladı. Rusların, alkollü içki, ekşi sularından kendini alamadı. Rusların her Pazar günü dinlenme günü, ilave olarak dini bayramları da çok fazlamış. Kısacası, Onlar bayram etmeye mahir halk olup çıktılar. Her birisi, hatta kadınları-kızları da alıp içerler ve şakımaya-birleşmeye başlarlar. İçerler ve şarkı söylerler. İçerler ve oynarlar. Tatarlara ait olmayan bu şakıma-birleşme köylerinin isminde de görünen günahı,-köyü Tatarlar oynarlar diyerek adlandırdılar. Kadınların her birisi kendilerinin hoşuna giden erkekleri çalığa hevesli bir şekilde alıp gitmekten de hiçbir şekilde çekinmiyorlardı.

Şimdi de kadınsız kalmış olan Hekimcan Beyzade de böyle vesveseye düşüp, heveslenerek yürüyüp gitti. Starosta Steklov, Beyzadenin bu zaaflığını sezip, çeşitli tuzaklar hazırlamaya ve tuzaklarını sıklaştırmaya başlamıştı.

Hamza Beyzade, Annesinin erken vefat etmesi sebebiyle, insana merhamet, iyilik etme adetlerini benimseyip sahip olmaya çalışıyordu. Böylece gayretli babası Hekimcan Beyzadeden kibirlilik, gururluluk, kendini başkalarından üstün görme sıfatlarını benimseyip öğrendi. Bu nedenle, babası epeyce gevşeyen nesil itibarını bu durumdan olabildiğince güçlendirir. Netice almak için gücünü harcamaya çalışıyordu. Fakat zaman geçiyor, Ruslar çevrelerini kendileri gibi yumuşak zannedip, Tatarların ilgi göstereceklerini düşündüler.

7

Bu yılın güzünde, köyde; her zamankinden daha fazla ekin, ekin bayramında bekleniyordu. Orada on yılda bir toprak parçasında çalışıp duran çalışanlar –yer bulma

konusunda söz sahibi olacaktı. Yer bulma –köyde en önemli, en hassas, en zor, en ters, en sorumlu bir meseleydi.

Belli araziyi dağıtıp, köyün erkek kişilerine bölerlerdi. Her bir erkek kişiye – Büyük mü, küçük mü; yaşlı mı, bebek mi olduğu fark etmeden bir kelle vergisi ödeyebilmesi için bir toprağa ihtiyaç duyardı.

Köyün muhtarı ile mollaya ek birer toprak, daha sonra muhtar yardımcısı ile müezzine birer disetine⁸⁴ yer artırılır. Onun üzerine onlara birer çayır ya da otlaklık da verilir.

On yıl içinde köyde neler olup bitmiyor? Sadece yaşlılar ya da yeni doğan çocuklar değil, çok güçlü erkek yiğitlerde yalnızca dünyaya alışıp giderler. Vergili toprak yeri ise şu ailede kalır gider. Bunun sonucunda babası vefat eden kardeşler arasında toprak kavgası çıkar. Yine bu zamanlar da bazı erkek çocuklar on yıl boyunca paysız-topraksız kalırlar. Böyle durumlara Galimcan da girdiğine göre, Mustafa'ya da dört can' a bir toprak parçası gerekiyordu. İşte şimdi Galimcan sekiz yaşında, o hep topraksızdı ve hala topraksız. Bir toprak parçası ile at besleyip de, inek ve başka mal çoğaltamıyordu. Peki, malsız-davar' sız nasıl ömür sürecek o? Bir topraklı aileye, çokça çalışması bile onu yoksulluktan kurtaramaz.

Köyün tarlaları eşit olmadığından, on yıl boyunca bazıları kara topraklı verimli araziden faydalanıyor, bazıları da kızıl balçıklı ya da kumlu araziden nasip buluyordu. Üçüncü çiftlerine tamamıyla sazlıklı, ilkbahar ya da yağışlı yerlerde uzak su birikip duran yerler önceliklidir. Bunun gibi yerler kura ile ya da yer ölçüsü okumuş kişilerle, o kişiler pekala ölmüş ise bu surette de üzülenler, onu lanetlerler. (Not: Toprağı adil dağıtmadığı için lanetleniyorlar)

Köy yöneticileri, hakimiyetlerini kaybetmemeye çalışırlar; eriştikleri derece de kalmak için çok derin bir şekilde düşünüyorlar, çeşitli hileler yapıyorlar. Köyde on yıl içinde ikisi birlikte çoluk-çocuksuz ömür yaşayan yaşlılar çalışmaya kudretli kalmıyor, Küçük çocuklu yalnız dul kadınlarda var, öyleleri aynı yöneticilere gidip: Falan ağaBey, Lütfen, Allah rızası için al, işlet benim toprağımı, -diyerek yalvarıyorlardı. Zengin yöneticiler, hemen kabul etmiyorlar:

---

⁸⁴ 80x40 sajenli yer ölçüsü.

Ben senin toprağını biliyorum, o alçak tarla da, Kaz Gölü boyunca –Toprağı kireçli, verimsiz. Sürüldüğünde, sabanı tahrip etme ihtimali yüksektir. Onu düzeltecek, yumuşatacak gübreye ihtiyaç olacak. Yarım kazanç için senin toprağını ben kendi üstüme almam, -diyerek yalvartmaya devam ettiriyordu.

Son olarak, sana acıdığım için, rıza gösterebilirim. Ya da şöyle bir teklif yapar:

Benim yukarı tarladaki toprağım ile tamamıyla değişsek... Benim arazim gübreli, pamuk gibi yumuşak, sürmeye-kazmaya rahat, yirmi pot⁸⁵ çavdar verir. Falan ağaBey'in kabul edecek hali yok, Çünkü kim ile konuştuysa da, anlaşmayı aynı yönetici gerçekleştiriyordu.

Olumlu gibi görünen Cegfersadiyk başkan, Gaynulla ağaBeye söz ekleyip duruyordu: Gaynulla ağaBey, senin yerin benimkinden uzak değil, art arda ben ekip işleteyim. Ekin demetlerini de kendim taşıyım. Ortaklığı kabul et.

Buna karşı Gaynulla, teklif için çok teşekkür ederim Cegfersadiyk dedi. –biz komşum Mustafa ile bir şekilde kendimiz işleyip bakmaya niyetliyiz bu yıl.

Onun için, şimdi toprak vergisi parasını toplamış gidiyoruz, Onu da ima etmeyi es geçmedi. Başkan bu durumdan sonra geçisini alıp, çıkıp gitti.

Bu gibi durumlarda, toprak kıtlığında bu çok önemli, büyük köyler toplantısına her bir aile reisi, her bir kişi kendini hazırlıyordu. İhtiyaçları aynı olanlar gruplarda toplanır, önden sohbet edip, topraklar hakkında kendi fikirlerini kabul ettirmeye niyetli oluyorlar.

8

Feshetdin daima bahçe bakıcısıydı. Bahçe baktığı vakitlerde; O, kitap okumaya heveslendi, eline giren her bir kitabı –dua kitabı mı, münacat mı, ne olursa olsun – hiçbirisini birbirinden ayırmadan, kaldırmadan alıp okudu. Ama kitaplarını o, Zahide sayesinde buluyordu.

---

⁸⁵ 16,3 kilograma denk gelen eski ağırlık ölçüsü, yaklaşık bir teneke.

Zahide'nin Babası ile AğaBey'i, kitap işini ucuz ve sadece Zahide ye göre aldıkları için, Feshetdinin içini rahatlatacak, istediği kitapları alıp dönmüyorlardı. Bu nedenle Feshetdinin gönlü onlara biraz kırılmaya başladı. Onun ihtiyaçlarını verir, Okuyacağı kitapları bilip, gönlüne iyi gelecek ilgi çekici kitaplar takdim etmiyorlardı.

Dur biraz, köyde Kelimulla molla var elbet! Bütün herkes onu övüyor, O herkese de iyi davranıyor, yardımcı oluyor, her kişinin halini-hatırını soruyor; fikir veriyor, diyorlar. Bu konuda ona müracaat etsem nasıl olur? Bu hususta biraz düşünmeye başladı Feshetdin. Cesareti durdu...

Nihayet, günlerden birinde Cesaret edip, Mollaya gitti. Şansına Kelimulla molla avludaydı.

Esselamu Aleyküm, molla ağaBey! Diyerek fazlasıyla sesini yükselterek selam verdi Feshetdin.

Ve Aleyküm selam! Ne için geldin? Diyerek kısık bir ses tonuyla selamı aldı molla. Ama tozlanmış avlusunu süpürgesiyle süpürmeye devam etti.

Molla ağaBey, ben eee... eee... Birer kitap sormak için geldim yanına. Okumam için bir kitap vermez misin acaba?

Kelimulla bu çocuğun sorusuna hayret edip, süpürgesini bıraktı. Avludaki odun kütüklerine oturdu ve sormaya başladı.

Evladım, Okumayı nereden öğrendin acaba, aynı zamanda medreseye de gelmiyorsun sen?

Ben eee... Hamza ağaBey' in kızı Zahide den görüp öğrendim. O da molla Hanımından ders alıyor.

Duaları biliyor musun?

Kitapları okuduğuna göre o duaları da biliyorsundur. Onları ben çok küçükken Annem öğretti bana.

Hangi duaları biliyorsun, okuyup göster bakalım!

Feshetdin yerine oturup, evüzü-bismillah' tan başlayıp bildiği "Fatıha", "Kulhu Allahu", "Ayetül kürsü", dualarını okudu. Doğru şekilde ciddi ve meraklı bir şekilde okuyunca, Kelimulla mollanın gönlünü fethetti. O, erinmeden çocuk ile uzunca bir

vakit oturup sohbet etti. Feshetdin de vakit geçtikçe gerginliğinden kurtuldu, kendini epeyce ferah tutmaya başladı.

Molla ağaBey kalın‘‘ Kesikbaş’’ kitabını alıp geldi. Bir bölümünü açıp, çocuğa gösterip okumasını istedi. Onun epeyce hızlı okuduğunu görünce kitabı verip göndermeyi düşündü.

Bu kitap, peygamberimizin sahabesi Hz Ali’nin kahramanlıkları hakkında yazılmıştır. Bu çok ibretli bir kitaptır, diyerek başından sıyırmayı tekrar düşündü.

–Ben, hem Hamza Beyzade ile hem de baban ile konuşurum. Haftada bir kez benim evime yürüyüp gelirsin, ben sana ders vereceğim. Okuman ücretsiz olur.

Mollanın bu son sözlerini iyice anlayan Feshetdin eline kalın, ilgi çekici bir kitap almıştı, onun böylelikle başı neredeyse göğe değiyordu şimdi.

Feshetdinin evine dönmesiyle kitaba kapanması bir oldu. Ertesi gün onu kolunun altına kısıtırıp bahçeye çıktı. Orada gündelik işlerini çalışıyor, geri çadırına –kitap okumak için acele ediyordu.

Hamza Beyzade de, babası da Feshetdin’e hafta da bir defa Kelimulla mollanın yanına, derse gitmesine izin verdiler. O, dersleri çok isteyip, hevesli bir şekilde takip etti. Çok kısa bir sürede‘‘Heftiyak’’a geçti. Kimi öğrencilerin medresede kalıp, çantaya zor sığan bu kitabı ikişer yılda öğreniyorken; işi arasında boş bulduğu vakitlerde, Feshetdinin çok hızlı anlaması Kelimulla efendinin baya hoşuna gitti. Fakat Feshetdini en fazla heveslendiren maceralı ‘‘Kesikbaş’’ kitabı oldu. Muhammed peygamberin damadı Hazreti Ali’nin İslam dini için, adalet için görüşleri tasvir edilmiş; Beste ile okunan bu kitap, Feshetdinin gönlünde büyük tesir yaratmıştı. Derslerin en büyük faydası şu oldu –çocuk, yazma kurallarını öğrendi. Vakit geçtikçe O, Kur’ anı kerimin esas okumasını yani ötre-teşvişle okuma kaidesini benimsedi(tecvidli okumayı öğrendi).

Böylece, birinci yıl geçip gitti. Bu arada ikisi, İki farklı derecede –çocuk tarım işçisi, Zahide ise zengin kızı sıfatında yetişseler de, birbirlerine karşı olan dostluk münasebetleri zayıflamadı. Aksine onların gönülleri daha da yakınlaştı.

Sonraki vakitlerde genç kız ile oğlan: gönüllerine iyi gelecek bir iş buldular. Kendilerinin almaçuarlarını⁸⁶ eyerleyip kırlara-çayrlara çıkıp gitmeyi sevmişti Zahide. Büyüyünce yalnız gitmesine izin vermemeye başladılar. Kızını gezdirecek kişiye ihtiyaç duydular. Bu görevi; bilgili, kızının çocukluk arkadaşı Feshetdin'e verdiler. Onlar, haftada bir kere de olsa, ikisi birlikte atlara binip; kırları dolaşp dönüyorlardı. Hasat zamanına doğru gelen sıcak güneşli günlerde kendilerinin yanlarına iki testi alıp, ilkinе soğuk ayran doldurup; ikincisine yolculuk soluklanmasında çeşme suyu aldılar ve Hamza Bey' in topraklarında ekin biçen Kadınların-kızların yanına gittiler.

Sonbahar da geldi. Orak işi bitti, kırdaki demetler taşınıp harmanlara, evin ambarlarına ve çevresine düzgünce koyuldu. İrin kırlarında karakargalar, sığırcıklar, bazen de keklik aileleri bir yerden ikincisine uçup gittiler. Ağarıp kalan kırlarda orada, ya da burada yeşerip yayılıp, ekinler yine kırlara biraz renk verirler, Fakat ekinler de genel ezgiden arınmamışlardı. Ormanlar da, bu büyülu ezgiye karışanlar; ağaçlar, rüzgarsız günlerde de yapraklarını dökerler.

Her zamanki gibi, Zahide ile Feshetdin atlarına binip, sıradaki seyahatlerine yöneldiler. Bu yolda onlar gözleri nereye yönelse, oraya doğru yol aldılar. Yavaşça ufak-tefek konuşmalarla, Orman karanlığına girdiklerini bile hissetmediler. Bu vakitte hava serinleyip, akşam yaklaşıyordu. Onun üstüne, onların içine girip gittikleri karanlık orman arasında acayip bir sessizlik hâkimdi.

Bu yetişkinler, yalnızca ikisi için ilginç olan sözler ile sohbet edip, günün akşama geçtiğini fark etmeden, hep maksatsız yönelişlerde oldular. Onlar zamanı da, karanlığı da hissetmediler, doğanın görünüşü de tesir etmedi; atların sessizliklerini, endişeli solumalarını da merak etmediler, sanki onlar dünya da baş başa; ciHanda onlardan başka hiç kimse yok ve hiç kimsenin onlara onlarında hiç kimse de işleri yoktu. Yarı karanlıktaki sessiz bir yolu iki hilesiz genç yürekte anlaşmadan; şüphesiz irade gücü, ümitli ve hasretli gibi bilgisi olmayan azaplı ve dertli kıvanç hareketlendi. Kendi kendine meydana gelen bu muhabbet kıvılcımı, şefkatli meleklerle eriştiren tatlı

---

⁸⁶ almaçuar: Elma çilleri gibi benekli at.

bilmece yeryüzünden değil, yedi kat gökten indirilen mukaddes duygu, susayan gönülleri bilip aldı.

Gönülleri ile birbirlerine heveslendikleri bu vakitte onlar; Şımarıklaşmaya, sırnaşmaya hazırlanıyorlardı. Ayakaltından ani bir şekilde kurbağa sıçrayıp irkitse de, birbirlerine sarılacaklardı. Fakat hiçbir engelleme olmadan nazlanmayı bu yiğit ile kızın doğal tevazuları engelledi.

Ancak akşamki ormanda kedi başlı baykuşun, Çocukların ağlayışına benzeyen hıçkırık sesine sayıp, bu ana kadar kaygısız bu durumlarına kendileri de hayret edip geri döndüler. Fakat ormandan çıkıp gitmek istedikleri zaman, onları tehlikeli bir macera bekliyormuş.

Atlar asabileştiği vakitte aniden burunlarından solumaya başladılar ve öne doğru atıldılar. Yolun kenarında ağacın yan tarafından, aşağıya baktıklarında ayıyı gördüler. Bu görüntü atların akıllarını aldı. Ayı böğürüp yaklaştı ve bunların üzerine saldırdı. Ayı çok hızlıydı, bütün güçlerini, dizlerini; atların kısa zamanda bütün güçlerini harcadı.

O sırada onları Feshetdinin açığözlülüğü kurtardı. Zahide'nin arka tarafından atlayıp gelen Feshetdin, alana geldi, balan⁸⁷ kavakları yanından geçtiğinde ayı yoluna kendisinin tepesine saldırıp bıraktı. Uçup gelen tekke, ayının burnunun ucundan geçip; onun dikkatini kendisine doğru çekti, yırtıcı hayvan balan kavağı arkasına atıldı.

Kovalamadan kurtulsalar da onlar uzun süre koştular. Nihayet, kendi köylerine yaklaştılar. Köpüğe batan atlar tehlikeden kurtulmuş, sakinleşiyorlardı; azıcık rahvan yürümeye devam ettikten sonra normal yürümeye geçtiler ve yorulup, Zahidelerin bahçesinin arkasındaki derenin, kalın meşe ağaçları tarafında durdular.

Attan inmesiyle Zahide'nin gönlü taştı. O, kendisi de farkına varmadan hıçkırık ağlaya-ağlaya Feshetdinin göğsüne sarıldı. Öncelikle; O, bu gibi korkunç durumlarda Annesinin kucağına girip, sevinen çocuk gibi içini boşaltmaya; rahatlamaya, korkudan ve tehlikeden kurtulmayı umut etse de; yiğidin kucağına girmesi ile aniden başka, bilmediği bir hisse kapıldı. O, bu durumda kendini çok çok rahat hissetti.

---

⁸⁷ kartopu(bitkisi)

Feshetdin ise, Kız kardeşi yoktu; Zahide'yi kız kardeşi gibi kucağına bastırdı ve kendisi de fark etmeden, muhabbet ateşi sayesinde sarılmaya, teselli etmeye başladı. Zahide'nin kalkıp duran dolgun göğüsleri Feshetdinin geniş göğsüne yapıştı. Delikanlı bu durumda eriyip kaldı, ardından mecburiyetten, bütün derdi ile kızını kucaklayıp göğsüne bastırdı. Çocukluk arkadaşı Zahide bu vakitte Dünya da en değerli, sevinçli kişi olmuştu. Kendini birden bire çevirdi. O, kızını kucaklama, sırnaşma; ihtiyacını hissetti. Bu duygu onlar için önceki gibi yabancı olan ilginç, en mukaddes zamanlar oldular ve ikisinin de gönüllerinde en değerli hatıra olup, saklanıp kaldı...

9

Nihayet bayram günü gelip çatmıştı. Sabahın köründe Karakol'un yanındaki meydana halk toplanmaya başladı. Burada değneğine dayanan, atlara güç bela binen çökmüş köy yaşlılarından başlanarak, burun altları yaş çoluk-çocuklara kadar toplandılar. Kapı diplerinde eş olanlar bir gruba, ikincileri ikinci, üçüncüleri üçüncü gruba toplandılar.

Halk toplanmıştı. Muhtar Cagfersadiyk, molla Safi, Lokman ve yine birkaç köy yetişeni iskeleye çıkarıldılar. Aksakallı bir ağaBey onların önüne geldi, değneğine iki kolunu dayandırdı ve bütün halka duyabileceği şekilde seslenmeye başladı.

Hey burada toplanan köy halkı –bana toprak veriniz.

Bu kişi çocukken, köyden çıkıp giden; Annesi-babası çoktan ölmüş, burada bir kardeşi bile kalmamış olan Samigulla ihtiyardı. Kenarda yaşayan, köyde nadir görünen önceki köy insanına yer ayırıp vermeye gerek var mıydı, yok muydu onu hiç kimse de bilmiyordu. Toplanışta ilk olarak bu adı geçen adamın sorununu halletmeye çalıştılar.

Samigulla, söyle bakalım, sen köyden ne zaman, Hangi sebepten dolayı çıkıp gittin? – diye sordu muhtar.

Ne diyeyim, ben güzel bir hayat ümit ettim, çizmecici oldum. Kazan da çizme dikip gün geçirdim.

Pe ki neden geri döndün?

Yaşlandım. Gözlerim görmez oldu. Şimdi işimi düzgünce çalışmadığım için müdürüme de lazım değilim artık.

Çoluk-çocuğun var mı peki?

Biz eşim ile ikimiz yalnızız. Çocuklarımız olmadı.

Eşinin adı ne?

Bu sıradan basit soruya ihtiyar Samigulla cevap vermek istemedi. Bu kadar çok soruya cevap vermesi onu yormuş, O düşünme yeteneğini kaybetmişti şimdi. Cevap vermeye acizlendiğinden köylüler uğuldamaya başlamıştı. Dikkat çekmek mi istiyor acaba, Muhtar bu ihtiyara tekrar hitap etti:

Samigulla, git bakalım, dönüp eşinin adını öğrenip gel. O olmadan senin halin yok...

İhtiyara; evine, gerçekten kendilerine apartman dairesinde yer tutan Mahitap ihtiyara dönüp gelmekten başka çare kalmadı. Onunla beraber bir oğlan da gönderdiler.

Evine dönüp gitmesiyle ihtiyar avlu da görünen yaşlı eşine doğru girdi:

Semiga, senin adın ne?

O, bayram alanına yeniden dönüp geldiğinde, onun dileği halledilmiş, yarı toprak parçasının ona verilmesi kararı verilmiş, bu bayram da hemen herkesi uzun yıllar üzen kütük meselesi, göçen –toprağını kaç yıl aradan sonra yeniden bulma konusunda söz alıp gitmişti.

Kendilerinin köyünden Mustafa'nın konuşma sırası geldiğin de, ona söz verildi:

Cemaat! On yılda bir defa toprak alma hiç doğru bir şey değil. İşte benim oğlum sekiz yaşını doldurdu. O topraksız. Onun gibi, bu köyde topraksız çok çocuk var. Bu düzeni düzeltmek gerek. Niçin iki ya da hiç değilse üç yıllığına çaprazlama bölmüyoruz toprağı?

Muhtar yardımcısı Lokman, Mustafa'nın sözünü böldü:

Bu yıl oğlanın toprağa girer elbet, tekrar oğulların olsaydı, eşin yok.

İşte, Bikmöhemmet ağaBey, Vafa.. doğru, aydınların ikişer-üçer çocukları var. Hepsi de topraksızlar. Galiba sadece senin diye söylüyorsun, Lokman ağaBey! Baban öldüğünden kaç yıl geçti kendinde unutmuşsundur şimdi, ama şuan da toprak dağıtıcı sensin, bu düzen sizin çalışmanıza fayda sağlayacak. Halk fakirleşerek yaşıyor.

Bu şekilde sert sözler söyleyip; tartışıp, kavga edip ve uzunca bir çekiştirmeden sonra, toprak böleni her beş yılda yeniden bakıp düzenlemeye razı etti.

Bir karışık mesele daha vardı. O da olsa –çukur araziler. Böyle yerleri hassaten hesaba alıp, yeniden bu hususta konuşulması gerekiyordu. Bu çukurlarda yer çavdarı, başağa sıçramaya başladığında olgunlaşır. Bu tür yerler de çoğu zaman darı da ekiliyor, kendir bitkisi, pamuk ekildiği gibi. Bazıları şalgam tohumu serpmesi dışın da, şalgam yeşil olmuyor. Nihayet, topluluk bu meselede de nasıl olması gerektiği konusunda anlaştı.

Yeni muhtar seçimi konusun da bir şey söylenmedi. Bu mesele gayet büyük olup, onu ihtiyarlardan gelecek, birer töre, kanun karışımında halletmek mümkün olacaktı. Ama büyükler bu meseleyi muhtarın kendisini beğenmediği durumlarda mı, yoksa o vefat edeceği durumlarda mı gidecekti!

Köy muhtarı Cegfersadıyk, şimdi kırk yaşına yeni girmiş güçlü biriydi. O, büyüklerin töreleri karşısın da; köy insanlarına ilişkin kendisinin merhametsizliğini gösterip, toprak vergisini vaktinde toplayıp iletmeye gitmesiyle ve gerek kişilere rüşvet vermesi ile yerinde çok güçlü bir şekilde durabiliyordu.

Yeni bir mesele daha vardı, oda; muhtar yardımcısı Lokman hakkındaydı. O; kendisinin kabalığı, kişilere yardım eli uzatması yerine; onlara kahkaha atarak, halk önünde kimilerini rezil etmesi ile köy sakinlerinin kendisine karşı koymasına ve bıkmalarına sebep olan bir adamdı. Onun itibarı bir olaydan sonra gereğinden fazla zedelenmişti zaten. O, Adaletsizliğini sevmeyen ve hemen doyabilen kişiler önün de, hilelerle bütün köyü kendisine karşı nefret ettirmişti.

Olay şöyle olmuştu: aşağı tarafta kalan Galiulla' dan, Lokmanın üç pot(teneke) çavdar alacağı vardı. Çavdarı kapı dibine alıp çıkıyor, Lokmanlara; bunlara Celelitdin de rastlıyor. Kendi taşıyıp getirmesi gerekiyorken, bu kişilerin zorla hizmet etmesini sağlamak için bir sürü hile yapıyor. İşte bunun da hilesini bulmuştu.

Celelitdin, bak hele; işte bu üç pot çavdarı sırtına alıp benim eve götürürsen, ben sana hediye vereceğim.

Üç potu taşıyıp gitmenin neyi var? Sen onları kendinde alıp evine dönebilirsin zaten,- dedi Celelitdin umursamaz bir şekilde.

Kaldırıp taşımamın da bir şartı var. Ben götürsem, arkamdan sürekli kayar her düzeltmeye kalktığım da, yeniden kaldırıp sırtıma koymaya ihtiyaç duyacağım. Fakat sen, hem arkada koyulan bir dostla hem de düzgün taşırınsın.

hıııı, hediyen nedir peki? -deyip taşımaya hazırlandı ötekisi.

Bunu dinleyen Galiulla, Lokmanın önünde kızıp o anda gitti:

Bir kuzu veririm.

Bunların arkasından tekrar meraklanıp yukarı çıkan Galiulla da gitti. Bu olayı gözete gözete, yolda bunlara rastlayan yine birkaç kişi daha eklendi. Celelitdin, gerçekten de çuvalı yerinden kaldırıp; düzeltmeden, ayarlamadan, hafif adımlarla adımlayıp yürümeye devam ediyordu. İşte şimdi de lokmanın evi görünmeye başladı. Mesafenin evle aralarındaki ölçüsünü iyi bilen Lokman, arkadan gelip çuvala asılmaya başladı. Celelitdin yürümeye devam ediyordu. Ona rağmen pes etmeyen Celelitdinin sırtındaki çuvala iki eliyle asıldı. Ötekisi hala adımlamaya devam etti. Çavdar sahibi çuvala asılıyor ve tekrar tekrar diğeri elinden kaçırıyor. Sonuç itibari ile onlar, kapı dibine gelip yaklaşmışlardı.

Kaybettin, diyerek kanaatini bildirdi Lokman...

Hile yaptın, iblis! –Celelitdin deminki çuvalı bir eliyle kaldırdı ve orada kapının yanındaki kurumuş hatıllığın tepesine fırlattı ve arkasına bakmadan evine doğru yol aldı. Saman ile biraz örtünen, ceviz çubukları ile döşeli olan dam çatısı yıkılıp çöktü ve çuval saman-kepek tozuna gömüldü. KuluBeye koyulan tavuklar korkuya kapılıp açılan çatı deliğinden uçup çıktılar ve çevreye dağıldılar.

İşte şimdi güzel oldu! Celeli şimdi iyi yaptı! Bu şeytana o layıktı, hile yapana müstahak oldu, -diyerek diğerleri de dağıldılar. Bu olaydan sonra Lokman, bütün köylüler arasında gülünç duruma düştü. Bundan sonra dağılıp-saçılan bir şey görseler; ‘‘ Lokmanın tavukları gibi ‘‘ diyerek dalga geçmeye başladılar.

İşte bu Lokmanı görevinden almak ve yerine başka birini koymak gerek deyip, birkaç kişi teklif etse de, muhtarlık seçimi olmadığı için, yardımcısını da değiştirmek olmaz diye söylüyorlar. Lokmanı destekleyenler de çıkınca halk sustu.

Şimdi doğrudan-doğruya yer bulma meselesi kaldı. Bu en önemli iş, sabah erkenden başlayıp, toplantı bitimine kadar sürmüştü.

Köy mescitli, iki mahalleliydi. Yukarı taraf mahallesine bakan kişilere, toprağı yukarı tarladan; aşağı mahalle kişilerine de aşağı tarladan pay veriyorlardı. Buna göre, toprağı ölçmek için dört-beş kişiden oluşan iki grup oluşturuldu. Bunu, toprak başına çıkan, mahalle sakinleri kendileri hallederler. Toprak bölücüler her bir mülkiyetin mührü olan odun, akağaç parçası ya da çok küçük çubuk parçaları doldurulmuş şapkadan ya da olmasa, kayın ağacı kavgasından el kıştırıp birisini alırlar ve mühür sahibine ne kadar toprak, yer gerekiyorsa öylece ölçüp veriyorlardı.

Mühür O –yazı-çizi bilmeyen kişilerin yegane şahsi bilgileri. Mühür her mülkiyete eski-eski zamanlardan, ata-babalarından miras olup gelmişti. Mühür O –onların imzaları, şahsi eşyalarını, mesela ısırgan otu keselerine kadar sokulan bilgi. Dolayısıyla, toprak bölücüler köyün topluluğuna, daha az mahalle insanların mühürlerinin bölücü, aynı zamanda adil, hile yapmadan kişilere bölerler.

Mustafa da bu topluluğu bilgilendirip, en önemli vaziyeti yüklendi. O, mühürlü tahtalar koyulan şapkayı tutup yürümeye mecbur oldu.

Çok güzel toprağı gelip gidiyor, halkın telaşlanma çizgisi sayesinde: kendisine kapılma ihtimalini koruyarak herHangi biri bekler, grup-grup uğuldamalar başlıyor, kendi mührü çıkmayanlar ‘‘ah’’ edip geçer ve tekrar başlamaya çalışır. Keşke kurada şapkadan tahtayı alabilse! Fakat şöyle kendisine şüphe ile bakmamaları için, O tahtayı ya birer çocukla ya da birer yaşlıya takdim edecekti. Bundan faydalanmak isteyenlerin bazıları, kendi mühürlerini parmak arasına kıstırılmış, görünen şapkaya sokmaya çalışıyorlardı, ama Mustafa buna izin vermedi. Daha çok: ‘‘ ızandaş⁸⁸ kişisini kendin seç’’ -diyerek, şimdi hissesi çıkmış olan kişilerden tahtaları aldırdı. Onun için razı olmamazlık, düzensizlik doğmadı. Çok kötü arazi seçenlere de öfkelenecek baHane kalmadı.

Payını alan köylülerin hepsi toprağı küreklerini vurarak yumuşak çamur üstünde kendisinin simgesini koydu.

10

---

⁸⁸ ızan: Tarla sınırlarını belli eden çizgili, çukur şeklinde işaret, iz.

Ural bozkırlarını iyi bilen Kanzafar, Hamza'nın evini-yerini çok beğendi. Kalın meşe ağacı kütüklerinden inşa edilen altı köşeli bu ev mülkiyetinin misafir odası geniş ve büyüktü. Zamanında seyrek olan halılı, tahta döşemeye otuz kişi dizilip oturabilecek haldeydi. Onunla yan yana duran düzenli çalışma odasını, kızlar tarafına dokunmuyor, yemek pişirilen köşeye, yer döşemeli ayrı çamaşır yıkama odasının ferahlığına önem verdi misafir. Hizmetçilerin kaldığı ev, ondan kalan esas yurt ile bir avlusuna bakıp duranları da gözüne ilişmişti.

Herhangi birinin gözünü alacak kadar yine de zenginliği vardı Hamza'nın. O da –elma ağaçları bahçesi. Serin İrınbur bozkırların da böyle bahçeler olmadığına göre, Kanzafar, ona gidip bakarak gördü. Sıra sıra dizilmiş olan elma ağaçları, kenarda yol boyunca filizlenip duran ağaç çileklerine, ceviz kavaklarına, vişne çalılarına hayran kalarak ilginç bir şekilde seyretmeye doyamadı. Bahçede sıra-sıra görünen, tatları-renkleri ile birbirinden ayrılan elmaların tadına baktı.

Bahçenin öbür tarafına akıp giden dar dere yönündeki ağaç kütükleri üstünde iki bacağını kucaklamış, çenesini dizlerinin üstüne koymuş halde ki bir kız çocuğunun oturduğunu gördü Kanzafar. Kız derenin karşı tarafındaki ormana bakıp, bir şey gözetiyor olsa gerek. Babası ile bu yabancı kişiyi görmedi bile. Onlar, yaklaşırken; O, yalnızca yerinden sıçradı. Bir şeyler hakkında düşünüp, hayale daldığı kesindi, zıpladıktan sonra yüz ifadesi de değişmedi.

Bu benim kızım Zahide, -diyerek kızını tanıştırdı Hamza.–Kızım, neden böyle tek başına garip bir şekilde oturuyorsun?

Zahide bu yabancı kişinin önünde konuşmaya çekindi. Günah işlediğinde öylece kala kalan bir kişi gibi, yanakları kızardı. Uzun Beyaz elbisesinin üstüne, göğsüne taktığı hesite⁸⁹ akçeleri şangırdayıp durdu. Boynundaki kehribar düğmelerini parmakları ile tuttuğu zaman, uzun kol yelesinin içinden gümüş bileziği, parmağındaki yüzüğü parıldayarak göründü. Farkında olmadan ayaktan-ayağa eğildiği vakitte, bu güzel kızın güzelliğini arttırıp, elbisenin altında konçlu ayakkabılarının uçları biraz görünüyordu. Kanzafar tecrübeli gözleriyle, kendisine becerikli gelen bu kızı bekleyip izlemeyi çabalayan oldu. Zahide'nin gümüş sesi işitildi.

---

⁸⁹ Tatarlarda madeni paradan yapılmış kolye, gerdanlık tarzı bir şey.

Oradaki ağaçlarda sincaplar oynuyor, ona bakıyordum babacığım...

Benim kızım atları çok sever, -diyerek söze karıştı Hamza, -onun sevdiği Almaçuar bir atı var. Kendisi ısırıyor, fakat Zahide'yi seviyor; başkalarına da fazla yaklaşmıyor. Onun, Almaçuara nasıl atlayıp uçtuğunu görsen, aklın başından gider. Hiçbir yiğit onu takip edip yaklaşamaz.

Kanzafarın aklından bir fikir geçti. Doğanın içinde büyüyen bu vahşi kız çocuğunu, kendisinin oğlu Murtaza' ya istese, çok güzel olurdu sanki... Hem O, bu durumda Hamza'ya bakarak onun hislerini anlamaya çalıştı.

O esnada boş tahta kasalarını at arabasına yüklemiş halde, bahçeye Feshetdin gelip girdi. O, patronu Hamza ile tanımadığı bu yabancı kişinin dere kenarından dönüp geldiklerini görüp ilerlemeye devam etti. Zahide'nin kendisini bekleyip durduğunu, fakat Hamza Bey ile şu yabancı kişiyi rahatsız ettiğini düşündü.

Büyüklerin önünde gençler söz söyleyecek değillerdi, birbirlerine bakmaya bile çekindiler. Fakat bir an göz göze geldiklerinde her şeyi söylemeye yetti, onlara fazlası gerekmiyordu şimdilik.

Demin adı geçenler gittikten sonra Feshetdin, mırıldanarak neşeli bir şekilde ve ahenkli- ahenkli sabahtan akşama kadar, pazara götürmek için elma topladı. İkinci namazından sonra Hamza Beyzadenin kardeşleri-akrabaları toplandı, köy muhtarı da geldi. Görüşmenin asıl konusu Ural-Cayık taraflarındaki hal-havadis, geçim; örf-adetler hakkında oldu. Camilerin duruşu, Ruslar ile Tatar-Başkurt arasındaki münasebetler hakkında da konuştular. Kanzafar, başta bu yabancılarla arasında biraz ihtilaf çıksa da daha sonra her şey yoluna girdi.

Buradaki Tatarlar toprağa bağlanmış, kıyafetleri de toprağa bağlı, toprak vergisi verip borçlarını öderlermiş. Bizim taraflarda kıyafet gönül tarafından belirlenir. Her erkeğe Başkurlarda yirmi beşer kuruşa toprak verirler, tipterler'e⁹⁰ ise seksen kuruşa verirler.-Tipterler bu taraflardan kaçıp gelen Tatarlardı. Onlar toprak yetmezliğinden değil, son yıllarda güçleşen, zorla Hıristiyanlaştırmaktan kaçıp geliyorlar. Yerleşmeleri için kendilerine toprak veriyorlar. Fakat onlara vergiyi çokça

---

⁹⁰ Güney Ural bölgesinde yerli halk tabakası.

artırıyorlardı. Oralarda şehir dışında da Mişerler⁹¹ var. Onlar, padişah hükümetine hizmet ettikleri için, vergilerden tamamıyla muaf edilmişlerdi.

Sohbete giden tabındaşlar⁹² kendileri de yakınmaya başladılar. Çok uzak değil, Naratbaş köyüne birkaç Rus din adamı gelip girmişlerdi. Tercüman ile birlikte, yani şu kendi dinini satan bir köyle; köylülerin Rus dinine geçmesi için teşvik ediyorlar, ‘‘Tavukayağı’’ –haç dağıtmaya çalışıyorlar. O, ‘‘Tavukayağı’’’nı, güya sağlam iple bağlayıp, boyunlarına takıp yürüyorlarmış. Rus papazları; köy sakinlerini Hıristiyanlaştırıp, şu ‘‘Tavukayağını’’ boyunlarına asıyorlarmış. Özellikle de çocuk çağındakileri kandırmaya çalışıyorlar. Nasıl mı? –diyerek, şu şekerlemelerle işte onları veriyorlarmış. Yine de Naratbaş köyünün sakinleri toplanıp, bunları dövüp gönderdikleri söyleniyor. Böyle cahillerden Allah bizi korusun!

Bizim taraflarda zorla Hıristiyanlaştırmalar yok, aksine bizim ticaretler için yollar açık duruyor şimdilik,-diyerek sözüne devam etti Kanzafar. Misafirin gözü Hamza’daydı. O, sözünü fazla uzatmayarak tek tük konuşmaya başladı.

Ruslar ticaret işine geniş bir yol açıyorlar. Onların, Ural-İrınbur yerlerine komşu olan Kırgız-kaysak topraklarına da ümitleri çok büyük. Ondan ötürü; Türkistan’a, ardından uzak Fars topraklarına, Hindistan’a ve Kazan’a kadar ticaret yollarını ayarlayıp düzenleme hususunda düşünürler. Bu fikirden ticaret oluşturmak için, en usta tacirleri bularak, Tatar tacirlerini toplamayı uygun görüyorlar.

Bu sözler kendisi, oturduğu yerden rahatça ticaret edebileceği; Rus törelerinin çok uygun görüldüklerini kendi ensesinde taşıyan Hamza Beyzade için bal gibi tatlı oldu. Bu nispetten O, misafiri Kanzafara ek olarak sorular sorup fazlasıyla rahatsız etti.

İkisi birlikte yalnız kalınca, Kanzafar; Zahide hakkında konuşmaya başladı.

Kızımı anlat hele, Hamza dostum; kızın büyüüp daha da güzelleşiyor. Kendisi samimi doğa çocuğuna benziyor. Gözleri kıvılcımlar saçıyor. Çocuk akıllı çıkıp gitmeyecek olsa da, ben onda dirençlilik de hissettim. Sana benziyor olsa gerek.

---

⁹¹ Tatarların batı ağızlarını konuşan bir grubu, Mişer Tatarları.

⁹² Aynı sofraya oturanlardan her biri.

Doğru, kızım doğanın kucağında yaşadı. Yalnız kızım, O; hepsinden faydalandı. Gerektiği kadar terbiyesini de aldı sağa-sola gidip yoldan çıkmadı.

Ders verdiniz peki?

Molla Hanımına gitti, öğrettiler. Kitapları su içer gibi okuyor. Fakat yazı yazmasını kendim istemedim. Kız olup büyüyor, yiğitlere mektup yazmaya kalksa, utancımдан mezara girerim.

Kızın çok güzel terbiye almış öyleyse,- dedi Kanzafar.

Gördüğün gibi işte edep verip, yetiştirdik, -dedi Hamza, misafirine.

Aklıma bir fikir geldi şimdi, Hamza dostum. Benim oğlum var. Adı Murtaza. O, şimdi on dokuzuna girdi. Senin kızında on beş yaşında. Onları baş-göz etsek diyorum.

Sen çok uzaktan kanırdın şimdi. Böyle olmuyor, Kanzafar dost. Kızı vakti gelince, kime olsa vereceğiz, nişanlamak dediğın olmaz. Allah' u teale ne yazmışsa o. Bir nasip çıktığında, onu vaktin de evlendirmek güzel tavsiye. Yine de oğlunuzu görüp konuşurmak gerek elbet!

Hak olanı söylüyorsun. Aslında Murtaza, doğrusunu söylemek gerekirse, benim oğlum değil. Onun hakkında konu açılmışken her şeyi anlatıp bitirmek farz oldu. Ben onu Kırgız-kaysak topraklarına kervan ile giderken alıp döndüm. Kervan gönderip gelen bir Başkurt oğlu idi. Babası yolda vefat etmiş, O; on iki yaşın da olsa da, ondan sonra yol gösterici kendisi olmuş. İşte o zamandan beri öz oğlum gibi bende duruyor. O, sürekli kendisinin doğduğu taraflara benim mallarım ile sefere çıkar. Her seferi bereketli olur. Kendisi din hakkında da, yaşam konusunda da bilgili bir çocuk.

Kanzafar aradan daha bir yıl bile geçmeden, oğlu Murtaza ile yine çıkıp geldi. Gençler birbirleriyle tanıştılar. Şayet birbirlerinden hoşlanırlarsa onları evlendiririz diye düşündüler. Hamza için en önemlisi, en ilginç damadı ile birlikte kendi mallarını yükleyip, Kırgız taraflarına kervan götürmek olacaktı. Burada sıkışmış halde ticaret yapmaya baktığında, oradaki Alış-veriş çok ümit verici ve cazip göründü Hamza' ya, bu onun hayalidi.

Konuşacaklarını konuşup, ortak karar alıp; söz kesip, iki dünür olacak kişiler çok sıcak bir şekilde ayrıldılar.

Bu günlerden sonra aradan bir yıla yakın zaman geçti. O vakit içerisinde Zahide'ye acaba ne oldu da durgunlaştı kimse bilmiyordu.

Dalginlaştı, hiç kimse ile konuşmaz oldu. Almaçuar atına binip akşama kadar kendi başına kaybolup yrdg günleri zledi. Hoppa olduğu dönemde yasağa girdiğini bilse de, kendi gözü nn de tutamadı Hamza Beyzade. irattaki alış-veriş işleri ile daima pazardan pazara gitmekte oldu.

Dönüp baksa, Hamza dizgini çözemediğini anladı. İnsanlar arasında da laf çıkmaya başladı. Doğrudan doğruya söylemeseler de, kendisinin hizmetçisi Feshetdin ile iş yaptıklarını, bahçe başındaki dere yanında saatlerce konuşup-gülüşerek oturduklarını; zaman zaman ata binip ormana girerek orada yürüdükleri söyleniyordu. Aslında kızına arkadaşlık etmesi için Feshetdine; kızını, kendisi vermişti.

Böyle devam ederse rezilliğe düşmek de kolay. Tek kızını kendi atlarına bakan gence vermek için bytmedi ki o!

Yaşıtları ve ardından çok küçükleri ile beraber sabahtan akşam karanlığına kadar bellerini doğrultmadan hep işte alışan Zahide, sıcak orak üstünde de ekin kırlarını ata yüklemiş dönüyordu. Bu Şekilde yetiştirilen kız, çıplak halde Feshetdin ile sarmaş dolaş olmuş olabilir mi acaba!

Bu gibi amansız düşünceler düşüne-düşüne Hamza, Şomgatı pazarına varıp, içine girdi. Her zamanki gibi dükkanına doğru yol aldı. Fakat dükkanının önüne geldiğinde, dükkanının içerden kilitli olduğunu gördü. Yakınlaşıp, kapının eşiğine kulağını koyup dinlediğinde, içerde kimlerin konuştuğunun sesleri işitildi.

Feshi! –dedi, Hamza'ya tanıdık olan bir ses.–sen Şimdi yiğit oldun. Her adımını düşünüp atacağın yaşa geldin.

Gabdilhey ağaBey, ne yapayım ben Şimdi?

Seviyorum ben, O kız. –dedi ikinci ses. Bu ses Feshetdinin sesiydi galiba. –o da bana olumsuz bakmıyor...

Sen biliyor musun kardeşim, kendisine karşı kendimi ne kadar çaresiz hissettiğimi? O Beyzade kızıdır. Nereye uzanıyorsun oğlum?

Niçin iki gönül bir dilekte olmuyor yazık değil mi?

Hamza Beyzade daha fazla dayanamadı, bütün kuvvetiyle kapıyı şangırtarak açmaya çalıştı.

11

Feshetdin büyüyünce, Hamza Bey onu bahçecilikten almıştı.

-Çocuk yeter sana bahçe çevresinde tembellenip yatmak- demişti. Göze görünen işe tutunma vaktin geldi. Atına koş da, Ulus pazarına, Gabdilhey Beye elmaları yükleyip götür. Onların hepsini dükkânlara da taşırsın.

Çok geçmeden Feshi'yi bir tarafa- Yalçık'e dönmeye başladı. Hamza Beyzade bir defasında Tetiş'ten beş-altı atlı ile dönen kızıl malla iki atlıyı yükleyip, yiğidi de izlemek için kendisi de yola çıktı.

Eski Bola boyuna yerleşen Yalçık köyünde her zaman Çuvaşlar oluyordu. Onlar gittiklerinde yurt hocası Mikluvşa dede Hamza'nın iyi tanıdığı çıktı.

-Haydi, hoş geldiniz, Kemse ağaBey, buyurun,-diye, kapısını açtı, hoca ve atları, kendisiyle önden girdi.

-Nerden geldin Kemse ağaBey, haberde vermedin?- arabadan inince Hamza ile iki elden görüştü. Onlara kendilerince kimedir birçok söz söyledi.

Evden başına kareli başörtüsünü eğri olarak bağlayan, kahverengi kareli, bebek etekli uzun gömlek giyen bir hatun geldi:

-Avanni!(Hoş geldiniz) diye selamlaştı. O, acele ile atları koşumdan çıkarmaya çalıştı. Tatar hatunları gibi yüzünü gizlemedi. Bu kadın Feshetdine yabancıydı, tanıdık değildi.

Köy sokakları, Tatar köyleri gibi yeşil çimenli, kaldıraçlı, kuyulu olsa da yurtlarının daha çabuk yerleşmeleri ile ayrılıyorlardı. Eşikleri küçük, ama üste doğru hatıllık ile yapılmış. Sokakta ve bahçe eşikleri arasındaki su boyunda oraya-buraya dağılmış pislikte, gübrede irili-ufaklı domuzlar mırkıldaşyordu.

Yaptıkları evlerin içinde de Tatar evlerinden farklılıklar vardı: sobaları başka türden yapılmış, kapı katında bir taraftan diğer tarafa uzanan büyük tahta yataklık. Evin içi birçok farklı duman ile doluydu. Bu dumanın sigaradan çıktığını Feshetdin, Mikluvşa

dedenin sardığını yakınca anladı.

Çuvaşların giyimleri de farklıydı. Çeşitli renkteki kareli kumaş başörtüsü, bebek etekli gömlek, bezenmiş ve çok sayıdaki paralar dağılmış, atletli önlüklerinden hariç, her birinin ayaklarında koyunyününden kalın yapılıp bağlanan, evde de dışarıda da giyilebilen uzun çoraplar. Onlar ak, kara, sarı, kıvıll renkli halka-halka olurlar. Hatta pabuçları da Rus pabucu olarak, uzun kumaşlarını bacaklarına(kaval kemiğine) doğru kat kat sararlar.

Hamza Bey ile Mikluvşa dede neredendir geri döndüler. Beraber arabadan gelen malları boşalttılar. Onların yerlerine küfe-küfe şerbetçi otu, gön⁹³, kayış, hurda demir yüklediler. Sabahleyin erkenden geri dönmek için yola çıktılar.

Ondan sonra Mikluvşa dedeleri Feshetdin göz boyu izledi. Atın donanım malzemelerini hazırlayıp, onu da ekmek yükleyerek geri gönderdi.

Arada-sırada, babasından kalan yol boyunca, Hamza Beyzade Biyiş Ruslarından taze balıkta almıştı.

Ruslar balığı babasına bedava taşısalar da, oğlu satın almaya mecbur idi.

Kış'ta ise Feshetdin'i, Hamza Bey Ulus dükkanına, Gadilhey abisine yardımcı olması için gönderdi. O, Orada o pazarı gözeterek, şimdi malın ücreti nedir, Hangisinin daha sürümlü olduğunu öğrenince, Hamza Beye haber ederek, vaktinde onu pazara çıkarıp çaresine bakıyorlardı. Yiğide çalışıp Rus dilini öğrenmek gerekti. Satıcı-faizci olmak ve kendi malını satmak için de Rus dili gerekti.

İlk önce ona bu dili ağaBeyi Gabdilhey öğretti. Onun bilgisi az da olsa, Feshetdin için işe yaradı. Çalışıp öğrenince, kendisi de fark etmeden, kısa bir vakit içinde çat-pat Rusça konuşmaya başladı. Satacağı eşyaların değerlerini gençken öğrenmeyi, hatırında bırakmanın muhtaçlığını, değerlerini Hamza Beye geri dönüp aynen dosdoğru söyleme gerekliliği onun kuvvetini epeyce çoşturup, hafızasını arttırmıştı.

Ruslar ile dil tercümanları yiğide çok imkanlar açtı. O şimdi bu pazarda değil, başka taraflara Hangi malın, Hangi davarın nerede yapıldığını, nereden Hangi yollar ile geri dönmenin mümkün olduğunu öğrendi.

---

⁹³ Gön: Eski bir para birimi.

Yalnız bunlarda azdı. Onun Rusça okumak-yazmak öğrenmesi gerekti. Onu nasıl öğrenecek? Ruslardan tanıdık bildikleri de vardı aslında, ama onlar arasında okuma-yazma bilenler yoktu.

Böyle düşünürken Feshetdin ile bir kişi tanışmak için geldi. O kişi Dmitriy'di.

Doktor Dmitriy Ulusa yeni gelmişti. Onun hastalara bakmak, onları tedavi etmek için çoğu zaman evlere gitmesi gerekiyordu. Buna göre o pazara at alma niyetiyle gelmişti. Feshetdin ona at gösterdi. Orada onlar tanıştılar. Dmitriy gerek olduğu zamanlarda etraftaki Tatar köylerine gitmeyi istediğini anlattı. Onlar o arada tanışıp gittiler ve birbirlerine ders vermeye başladılar. Dmitriy istekle Tatarca öğrenmeye başladı, Feshetdin ona öğrettiği Tatar kelimelerini Rus harfleriyle yazmaya başladı.

Bu iki genç yiğidin menfaatleri aynı olunca, onlar dost olup yetiştiler, birbirlerine sırlarını açtılar. Dmitriy, Bogorodskuyu köyündendi. Doktorluğu okuduktan sonra, kendi isteğiyle uzak Ulus köyüne çalışmaya gelmiş. Dillerini bilip, Tatarların hayatlarını, örf-adetlerini, tarihini öğrenme isteğiyle gelmişti.

Feshetdin de kendi hakkında birçok bilgiler verdi. Vakit geçtikçe Zahide hakkında da konuştu.

Zahide! Feshetdin nereye gitse de, ne yapsa da, ne ile meşgul olsa da, onun aklından çıkaramadığı Zahide'nin sevimli yüzü, atlayarak yürüyüşü, eyer üstündeki duruşu gözünün önüne geldi. Kolları, gövdesi hareket eden her sezilir-sezilmez çınlayan paralarının gümüş sesi kulağında tekrar-tekrar yankılanıyordu. Ayıdan kurtularak, meşe ağacının yanında beklediğinde onların birbirlerine umutlanmaları, nazlanmaları, kucaklaşıp, çok uzun süre ayrılmadan sevmekten sükunet, avunmaları, ne zamandan beri yüreklerinde yaşayıp gelen muhabbetlerinin istemeyerek dışa vurulması ayrı bir rahatlık vermişti. Bu konuda düşünen her yiğidin gönlünü lezzet, mutluluk bezemişti.

Haberleri ile Hamza Bey'in yanına dönen Feshetdin her defasında Zahide'si ile karşılaşma amacını taşıdı ama karşılaşmak çoğu zamanda kısmet olmadı. Karşılaştığı zaman da bir-iki söz söylemeden, göz göze bakışıp birbirlerini anlamaktan fazla değildi.

Daha sonraki zamanda yiğit Zahide ile ilgili kötü rivayetli haber duydu. Geçen güz gelen İrinbur tüccarı kızı kendi oğluna almış, güya. Bu yaz da o buraya kadar

gelecekmiş. Bu haber Feshetdin 'in yüreğini pare-pare etti, aklını karıştırdı, elinden işleri düştü. O, hüzünlenip kendi kendine nereye gideceğini bilmeden yürüdü. Sevgilisine aldığı gümüş saç örgü süslerini neden geri götürüp vermediğini bahtsızlığa yorumladı, şüphe üstüne şüphe ekledi, yüreği yandı.

Eğer kız öteki Bey'in oğluna varmaya razı olursa? Irınbur Bey'inin çocuğu karşısında kim ki Feshetdin? Adi atlara bakan çocuktur. Diğeri ise büyük bir tüccarın çocuğudur. Burada- ömür boyu sabahtan akşama kadar olmayacak iş. Orada - gün boyunca gönül açmak, sahrada yürümek, başkaları için çalışmak. Burada - küçük yer döşemeli evde gece-gündüz soba etrafında kaynaşmak. Orada- başkalarının hazırlayıp verdiği gönlünün istediği yemeği yemek- suyu içmek, hâkimlik etmek var. Burada... Ufff...

Acele ederek, Feshi erkenden dostu Dmitriy' in yanına gitti. Çok hüzünlü görünmesi ile Dmitriy dostunun halini anlamaya çalıştı. Adetince açık sözle:

-Hayırdır dost, süte düşmüş sıçan gibi halin kötü?- diye sordu.

Feshi durumu anlatınca, kendinin şüphesini de söyleyince, Dmitriy düşünceye daldı.

-Evet, kardeşim, senin halin kötü,- dedi.

-Biraz düşününce, kendini nereye koyacağını bilmeyen Feshi 'ye baktı ve süzerek sözüne devam etti:

-Sizde Tatarlarda; nasıldı ya kızı kaçırmak?

-Kız kaçmış mı? Onu kaçırmışlar, diyorlar.

-VO!,VO! Kaçmak. Sen onu kaçır. O da seviyorsa kaçır.

-Kaçırmak? Nereye alıp gideyim ben onu kaçırıp?

-Bizde nikah kilisede, damat ile kızı papaz evlendiriyor, Tatarlarda nasıl peki?

-E,e, nikah. Hoca nikah kıyar. Ondan sonra onlar karı-koca olurlar.

Feshi heyecanlandığından kendinin Rusça konuşmaya başladığını fark etmedi:

-Onlar nikahtan sonra karı-koca olurlar. Daha da onları hiç kimse ayıramaz. Öyle mi?

-Elbette dostum, öyle yap! Çok geçmesin. Kaçıp gideceğini düşün. Ben daha hocayı tanımıyorum, kusura bakma.

İçine sıcaklık giren Feshi acele ederek dükkana Gabdilhey ağaBey'in yanına gitti.

Öteki dükkanı açmıştı. Dmitriy'e söylediği gibi yiğit, ağaBey'ine de kendisinin kaygısını anlattı. Görüşüp sordu:

-Bu beklenmedik durumdan Gabdilhey'in bir anda dili tutuldu. Üstelik gidip dükkan kapısını içerden kilitleti.

-İ-i-Çocuk, çocuk! Ben seni akıllı, zeki yiğit olarak yetişip büyüyorsun diye seviyordum. Sen büsbütün ahmakmışsın!

-Neden böyle diyorsun, ağaBey?

-Feshi, artık yiğitsin. Her adımını düşünerek atma zamanın.

-Gabdilhey ağaBey, ne yapacağım şimdi, çok seviyorum ben o kızını. O da bana yan yüz ile bakmıyor.

-Sen biliyor musun, kardeşim, kendisinin ne hallere düştüğünü? Morza kızını herhalde o! Nereye gideceksin, çocuğum?

-Niçin, iki gönül bir dilekte olduğunda beraber olmak günah mı?

O anda dükkanın kapısını dış taraftan sert şekilde gümbürdeten ses duyuldu. Konuşanlar donup kaldılar. Kapıyı aralıksız gümbürdetiyordu. Bağırma sesi de duyuldu.

-Bu Hamza Bey'in kendisi, ne olduysa... Dedi fısıldayarak Gabdilhey ve kapıyı açmaya gitti.

Girer-girmez Hamza korkunç gözleri ile Feshetdin'i arayıp buldu ve kamçısını belinden çıkardı.

-Seviyor musun arsız, seviyor musun? O, yiğide kırbacı ile vurmaya başladı. E söyle onu seviyor musun? Seviyorsun!

Gabdilhey arkasından onu gelip tutmasa, Hamza daha çok vururdu, bilinmez, kırbaçasız kalınca o, sık sık soluya-soluya, yiğide sövmeye devam etti:

-Seni köpek, çok kişi ile çalıştım ben, dilenci! Sana benim malım mı gerek oldu, arsız, köpekten doğmuş! Çalışmadan zengin olmak mıydı hesabın?

-Hamza Bey, bekle, sakın ol biraz. Kızma o kadar. Rahatla,- diye Gabdilhey onu durdurmaya çalıştı. Ama onun sözleri Hamza'yı kızdırdı.

-Öyle kızımı azındırıp da yetiştirdin mi, suç! Ben seni şimdi zindana attırayım, Sibirya'ya göndereyim. Ananı-babanı köyden süreceğim. Pis kokunuz bile kalmasın kızımın etrafında.

Gabdilhey onu güç-bela ile sakinleştirdi. Bir söz bile söylemeden, nefret dolu gözlerle korkmadan, duran Feshi 'ye buradan çıkmasını emretti. Öteki yerinden kımıldamadı.

Biraz siniri inince, Hamza Bey Gabdilhey'e de birçok onur kırıcı söz söyledi:

-Sen burada dükkan değil, kurt yuvası yapıyor muşsun. Sana da gösteririm. Kapı arkasından bütün sözlerinizi işittim ben. Bak sen onu," seviyor muşsun", güya. Bu saatten sonra benim gözüme görünme, ahmak çocuk! Köyde de görmeyim seni. Yoksa ben seni askere veririm. Zahide hakkındaki düşüncelerini de unut. Bak sen ona, kızımı kandırıp benim mala sahip olası gelmiş, köpekkuyruğu! Varın, şimdi gidin benim dükkanımdan! Ben seni yer deliğinde arayıp bulurum. Hamza Beyzade derler bana!

Nihayet, Feshetdin yerinden kalktı. Kapı dibine giderek, üzülerek şöyle dedi:

-Ben gidiyorum, Hamza ağaBey, senin dükkanından başka yere, dünya bitmedi. Bana verdiğin dersler için teşekkür ederim. Öncekiler için de, bugünküler için de. Kısmet olsa, biz karşılaşırız. Burada Gabdilhey ağaBey'in de, babamın ve annemin de suçları yok. Onlar ömürleri boyunca sana bel büktüler. Bana senin malın gerekmiyor, ama benim gönlümün de, Zahide'nin gönlünün de sen sahibi değilsin, olamazsın.

12

Çok geçmeden Hamza Beyzade Kanzafar'dan haber aldı. O, buraya ekim ayında geleceğini tahmin ettiğini söyledi. Oğlu Murtaza'nın da onun ile geleceğini, dosdoğru Hamza Bey' in kendinde beklemeyi düşündüğünü söyledi.

Hamza Bey' in oğlu misafiri karşılamak için ihtimamlık göstermeye başladı. İlk önce:" Misafiri ne ile şaşırtırım acaba? Diye düşündü. Ansızın bir şey düşünüp bulmuş gibi heyecanlandı. Kanzafar, Başkurtlar arasında yaşıyor. Onda mal-davar, bizdeki gibi değil, sürü-sürü olarak otlatılır, derler. Sınırsız bozkırlardan kendisinin birçok kımız kısırakları vardır. Onlarda at ve koyun sürülerini bir birlerine hediye ederek hiç durmuyorlardı. Develerde gidiyor orda. Kazak toprakları ile yan yana, birkaç günlük yolmuş oralar. Daha onlar gibi, epeyce yemek pişirenler de çok yok bizim hatun-kızlar

arasında. Peki, yemek-suyu kendimize, Müslümanlara pişirirler. Burada bizim hatunlar usta. Ama ne ile hayran bırakabilir misafiri? Elma-kirazı, meyveyi o geçen geldiğinde çok yemişti. Hiçbir anlamlı fikir de bulamadı Bey. Sonra:" Allah ne takdir ederse, o olur,"- diyerek, başka ufak -tefek- ihtimamlarla uğraştı.

Gece geçip gün doğunca Hamza Beyzade köy hocası Kelimulla'yı çağırttı. Kelimulla hoca, genç olsa da köyde âlim hoca olmayı başarıp yetişen kişiydi. O kendi çok konuşmaz, dine düşkün, kişilere sohbetini esirgemeyen bir kişiydi. Onun köy halkının sevdiği bir adeti vardı-o hiç bir zaman da yalan -yanlış konuşmaz, kişiye, kim olduğuna bakmadan, kendi fikrini dosdoğru söylerdi.

Kelimulla hoca, Hamza Bey'in evine çok geçmeden geldi. Dua ettikten sonra, çayla birlikte sohbe başladılar:

-Hazret, benim seninle sohbet edesim geldi. Allah' u Teala yazarsa, çok geçmeden bize Ural taraflarından misafirler gelecek. O benim çok iyi tanıdığım, Kanzafar adındaki İrınbur tüccarı olur. Duymuşsundur diye biliyorum, bundan bir yıl önce, o buraya bir-iki akşam gelmişti. Şimdi Allah izin verirse, o kendisinin büyüyen oğlu Murtaza ile gelecek.

Aklımda Hamza ağaBey. Onu okumuş kişi diye de söylüyorlardı.

-Evet, evet!- diye devam etti. Hamza, güya onun hakkında güzel söz işitmiş gibi.- Hoş, böyle kişiyi heybetli karşılamak lazım. Başkurtlar arasında Başkurtlaşıp giden çok zengin tüccarlardan olur o. Onun sürü sürü kıımız Beygirleri var. Kıımız yapıp, uzak yerlere giden ticaretleri var. Kısacası Kanzafar çok zengin dereceli biri. Kendi fırsatını elinden kaçırmaz. Ona göre bu misafiri kendisine yakışacak bir şekilde karşılamak gerek.

-Oğlu Murtaza ile gelmesinin bir anlamı var mı?

-Evet, tesadüfi bir durum değildir! Kızım Zahide 'yi oğluna isteme isteği var gibi. Ben bunu sana sır olarak söylüyorum, Hazret. Başka kişiye söyleme lütfen. Onları nasıl karşılamalı, ne ikram -hürmet etmeli, toplanacak meclise kimlerin çağırılması gerek-bunlar hakkında senin ile görüşmek istediğimden çağırdım seni, Hazret.

Hamza Bey' in kendisi ile bu şekilde görüşmesi ilk defa olduğundan, Kelimulla hoca bir an şaşırıp kaldı. Ama kendisinin tuhaflığını sezdirmedi:

-Hamza ağaBey, kızını nişanlayacağın hakkında bana söylemen hata diye biliyorum. Rivayetlerden haber ne zaman çıktığını ben bilmiyorum elbette, ama bu haberi ben işitmişim. Misafiri karşılamak, kimleri çağırma konusunda görüşüğün için teşekkürler. Yalnız sana, muhterem kişiye bunlar konusunda akıl vermek çok fazladır.

-Rivayet mi diyorsun? Ben bu konuda cemaate de söylemedim. Nereden bilsinler?

-Halk çok akıllı, Hamza ağaBey, söz misafirin gelip gitmesiyle halk arasında dağılmıştı. Onun keyfini kaçırmayın. Tamam, hoş Hamza ağaBey, böyle olursa bu sorumlu işe, Allah' u Tebareke ve Teâla' nın tavsiyesini sarf ediyormuşsunuz. Allah kolaylık versin.

-Bundan dolayı da nikah kıymayı sana vermek niyetindeyim.

-Nikah kıymak çok sorumlu adettir. Beyzade kadar Beyzade kızına nikah kıymak benim gibi cahil hoca işi değildir, dereceli, etrafta meşhur, şöhret kazanan muhterem bir hazret kıyarsa, daha iyi olur.

- Hamza ağaBey, kızma etrafta kendi bildiğim hocalardan Safi hazretten daha makul olacak kişiyi bilmiyorum.

-Hazret, öyleyse, senin takdirin ile uygundur...

-Hamza ağaBey, doğrusunu söylersem, senin kızın Zahide akıllı kız. Güzel de. Yalnız huyu biraz farklıdır. O damadın olacak kişiyi beğendi mi? Ondan sonra, doğduğu toprakları bırakıp gitmeye, Başkurt bozkırlarında yaşamaya razı mı? Bu konuda kendisiyle babalar gibi önceden konuşmayı düşünmüyor musun?

-Kız çocuğunun babasının sözünden çıkması mümkün değil. Ben ne dersem o olur. Atalarımızdan gelen örf-adeti bozup, onun ile zamanından önce konuşmanın gereği yok,- diye sert konuştu Hamza.

Onlar ikisi ayrı fikirlerde vedalaştılar. Hamza, hocadan razı olmadı. Yalnız o kendisinin dilinin ucundaki-kızı gidince Irınbur taraflarına kendisinin de gitmesini, orada Kazak, belki Orta Asya ile de geniş ticaret oluşturmak hayallerini söylemedi.

Hazret ise bu şekilde nikah kıyma vazifesini kendi üstünden attığına sevindi.

Nihayet, beklenen gün geldi. Misafirler Tetiş'ten çift atlarla akşama doğru geldiler. Hafif arabada gelen bu değerli konukları karşılamaya Hamza Beyzade kendisi çıktı. Onlar hürmetle birbiriyle görüşünce, ikindi namazı okundu, abdest alıp ona yetiştiler. İlk konuşmalar elbette hal-hatır sorma, nasıl geldikleri hakkında oldu. Yolcular yorulmuş olduğu için, sohbet üstten- üstten idi. Hamza; Murtaza'nın sakin oluşlu, geniş omuzlu, yuvarlak burunlu genç yiğit olduğunu gördü, daha fazlasını inceleyip, soruşturmadı.

Sabahleyin misafirler uykuya ara vererek, doğmuş üçlü neşe ile epey sonra beklediler. Onlar gelme hürmetine olası yemek meclisi öğle vaktine ertelendiğine göre, sabahki çaydan sonra Hamza'nın ev sahipliği ile tanıştılar. Sahipliğin geliri bahçeydi, belli. Dereyi, ondan sonraki ormanı gözettiler. Bu taraflara ilk kez gelen Murtaza için bunlar çok yabancı, ilginçti. O hepsinden de daha büyük ormana hayran kaldı.

-Öyle korkunç orman ki,- dedi.

-Orman ile tanışmaya tanışırsın oğlum, öyle ki bu tarafı daha sık, bak. Burada elma, kiraz ağaçları, çok huzurlu,- diye babası onun gönlünü başka yerlere çekti.

Bahçe kendisinin sonbahardaki süslerine büründüğü zamanda; Kuru, sakin, güneşli, sonbahardaki sıcaklığın zamanı idi bu günler. Yapraklarda gönülleri sakinleştirerek, gözü dinlendiren yeşillik filizlenmiş, onlar uyuklayarak, kalınlaşp kalmış gibi. Üst tarafları kırmızımtırak kahverengi rengini almıştı. Sararanları tam aksine incelterek, hafifleterek gidiyorlar. Azıcık yel esti mi, yapraklar oraya- buraya uçup gitmeye hazır olarak, hışırıyorlar. Sırası gelen doğduğu budaktan ebediyete ayrılıp, bazıları sessiz, bazıları bir alta inip, bir üste çıkarak uçuyor, bazıları fııldak gibi döne döne uçmaya mecburdu.

Ağaçların bazılarında olgunlaşan elmalar kızarmışlardı.

Misafirler, o elmalardan yiye-yiye ağaç diplerini yumuşatarak giden bir çocuğun yanına gittiler. O Feshetdinin yerine gelen, bahçeye bakan çocuktu.

-Nereyi kazacaksın? – diye ona sordu Murtaza.

Bu Tatarca değil, ama anladığı sözler çocuğa ilginç geldi, daha sonra o, güldü. Hamza ise ciddi cevap verdi:

-Sonbaharda ağaçlara bolca suyu dağıtmak gerek. Köklerine çok iyi geçmesi için etrafını kazmak gerek. Çocuk, sen dikkatli kazı köklerini ziyan etme.

-Yere çukur olmaz, günah olur,- dedi Murtaza buna karşı.

Çocuk bu yiğidin konuşmasının ve sözlerinin anlamını tuhaf bulmasından ağzını açmış bir şekilde durmuştu.

-Bugün kazıp bitir, sabah su taşıyıp dağıtırsın,- dedi Hamza Bey.

-Kazak taraflarında yere kürek vurmak gerçekten de haram iş sanılıyor,- diye anlattı Kanzafar.

Yemek meclisine misafirler toplanınca, Kelimulla hoca Kuran okuduktan sonra, sofraya büyük ağaçtan yapılmış yemek tabağı ile etli erişte geldi. O sırada söz misafire verildi. Onların uzak yerden nasıl, Hangi yollar ile geldikleri konusunda soruşmaya başlandı.

-Bizim topraklardan uzak değil Hanife yolu geçiyor,- diye sözüne başladı Kanzafar,- bütün her yere seferlerimiz o yoldan başlıyor.

-Hanife adındaki köy mü o?

Yok, onun rivayeti şöyle: Başkurtların Kırgız - kaysaklar, yani kazaklar ile ilişkileri çok eskiden gelir. Birbirine misafir giderler, kızlarını isterler, oğullarını evlendirirler. Nice zamandır savaşlarda olmuyor, ama hepsinden önde dostluk üste çıkıyor.

Öyle bir zaman, Yoldıbay çevresinde gün geçiren Başkurt başçavuşu, kendi kızını Aktübe çevresindeki neslin rehberi olan oğluna istedi. Yeni gelin yanında damadın iki yıla kadar misafir kalması adeti var orda. Yalnız damat yaylasına gittiği zaman kar eriyip, taşmaya başladığı, çocuğun hemel⁹⁴ aylarına doğru gelmesi gerekiyor. Çünkü birinci çocuğun babasının yaylasında doğması gerekliydi.

Başkurtlar damat ile Hanife adlı bu kızı büyük kervan ile uğurlarlar. Böylece yolun ayrıldığı yerde, kervanda çok sayıda at olmadığı için, koyun sürüleri de olduğunu da hesaba kattığımızda, yol tehlikeli olmuş, belli. Ama kendi bozkırlarını iyi bilen Başkurtlar acele etmiyorlar, su bölen yolunu geçe geçe kervanları bozkırdan bozkıra götürüyorlar. İki haftaya varınca, bir yerde dinlenmeye durdular. Burada Hanife'nin

---

⁹⁴ Hemel: Mart-nisan ayları.

kızı doğdu. Çocuğa Sara diye isim koydular. Ondan sonra su böler yol Hanife yolu diye adlandırıldı. Çocuğun doğduğu yere de Sara yaylası deniliyor.

Kaznafar' ın sözleri uzun, olaylarla zenginleşti. O, büyük kervan yerleştirip develere-
atlara yük yükleyerek, koyunları sürüp kervanı korumak için onun gibi dinlenerek,
Tanalık nehrinden Hanife yolu boyunca İrikli, Aktübe'yi geçince Sakmar' ın güçlü
akımlı sığılıklarını geçip, Zilayir nehirlerini aşarak, SobHangol'a geldiklerini, ondan
sonra kervanı kaldırıp, malları ilettiklerini, Efigeye oradan Akidil, Çulman, İdil
boyundan Tetiş'e geldiklerini tasvir ederek anlattı.

O arada yemekten sonra kaz etinden ekmek dolmasını da yedi, et ile patates de
çıkardılar.

- Murtaza, eline tavuk yumurtasından daha küçük bir bütün yumru patates tutarak Bu
ne bu? Diye sordu. Kaznafar da onun ne olduğunu bilmiyordu. Sofrada misafirleri
hoşça yemek olmasına gayet büyük kanaatli' lik göstererek, Hamza patates hakkında
gururlanarak birkaç söz söyledi:

-Patates bu. Onu bizde ekerler. Çok kişi ekip baktı, yalnız bazıları zehirlenip öldüğü
için, yetiştirmeye korktular.

-Zehirlendi mi o?

-Hayır. Bilmeden sapında büyüyen elmasını yiyenler oluyor. Elması zehirli olur.
Patatesi toprağın altında büyür, kökü de. Şalgam gibi. Patatese yer elması da derler,-
Hamza onun zehirli olmadığını gösterir gibi, eli ile patatesten bir parça alıp yedi. Onun
ardından diğerleri de tadına baktılar.-Ooo tatlı ya!- dediler. Uzak misafirler değil,
patatesi ilk defa tadan köylüler arasında da varmış! Tatlı kök, yetiştirmek gerek bunu,
- dediler. Bu Hamza'nın gönlüne çok daha hoş geldi.

-Yaza patates satsan, daha çok kar olur, kesinlikle!

Yemekler yenip bitince, çay önünde sohbet Başkurt taraflarına yöneldi.

-Sizin taraflarda Tatarları Hıristiyanlaştırmaya başladıklarından beri oradan hep
Tatarlar göçüyorlar. Aralarında adillerine de, hayırsızlarına da karşılaşılır, birçok
eşkiyalar talan edip, sürülere baskın yapanlar da çok değil. Ormanlar olsa da, köyler
seyrek yerleştiğinden onun gibi ameller çok olaylarda cezasız kalıyor.

-Ormanlar olmayınca, o bozkırlarda evleri nereye koyarlar ya?

-Evlerinin çoğu ağaçtan değil, saman kerpiçten yapılıyor, döşemesi o tepe oluyor. Yayvan döşeme üstüne kamış desteleri diziyorlar ve kamıştan kepek yaparak, onu balçık ezmesi ile karıştırarak sıvıyorlar. Tabiatın hali orada farklıdır. Mayıs ayında da Göllerde buz oluyor, kesik kesik kar fırtınası boranlar oluyor. Onların biri beş konak boranı diye adlandırılmış.

Rivayete göre, sıcak güneşli bir günde beş aile hafif giyinmiş durumda, başka köye misafir gitmişler. Geri dönerken korkunç kar fırtınası çıkmış. Onların hepsi de ölmüşler. Ondan sonra sebir⁹⁵ ayında olan bu kar fırtınası beş konak diye adlandırılmaya başlanmış.

Uzak Ural'dan gelen bunun gibi ilginç haberleri dinlemek köye kapanan kişiler için sevinçli yenilikler oldu.

Misafirler dağılınca, Kaznafar ile Hamza Beyzade kendi başlarına kaldılar.

Kanzafar gecikmeden seyahatinin asıl maksadını bildirmek istedi.

-Hamza dost, sizin hal-ahvallerinizi sormaya fırsat olmadı. Kızınızı da görmedim. Hepsinin de durumları sağ-salimdir ya!

-Allah'ın rahmeti ile sağlıkları yerinde, Allaha şükür! Kızım da sağlıklı.

-Yanlış değilsem, önceki gelişimde bahçenizde bir genç yiğidin çalıştığını görmüştüm. Şimdi başka çocuk var. Yiğidi başka işe koymuşsun, herhalde?

-Koymuştum. Ondan da almak doğru geldi.

-Nerde peki? Bana kalsa, esaslı yiğide benziyor gibiydi o.

Hamza Beyzade, Kanzafar'ın Feshetdin hakkında böyle inceleyip sormasından endişeye düştü. Feshi ile kızı Zahide arasındaki durum hakkındaki olayları duyup yetiştirmemişlerdir ya! Kanzafar ise asıl meseleye geçerek önceden fikir toplamak için böyle ufak-tefek soru sormayı denedi.

-Şimdi gelip, bizim geçen yıl olan konuşmamıza geri dönsek mi derim, Hamza dost?

-Konuşalım elbette, ben karşı değilim,- diye cevap verdi Hamza. Onun bu asık suratlı

---

⁹⁵ sebir: Mayıs ayı.

cevabında kızını düürücüler önünde daha az yalvartmanın tesiri vardı. O zamanda bu sohbetten kendinin ne beklediğini sezdirmemeye çalışıyordu o.

-Oğlum Murtaza'yı işte kendin de gördün, genç delikanlı yiğit. Bizim ticaret işinde mahirliği de var. Allah nasip ederse, senin yardımınla Irınbur- Kazak taraflarına ekmek gönderme çaresine baksak kim bilir, Murtaza ile Kazaklar tarafına gidip gelmekte doğru olur.

Kanzafar'ın bu sözlerine aklı giden, kendisine burada değil, bütün etrafa meşhur tüccar olması imkânının açıldığını anlayarak etkilenen Hamza, aklı gitmiş gibi, sözsüz kaldı: Fırsattan faydalanılması gerektiğini sezip, Kanzafar sözüne devam etti:

-Bizim taraflarda, yani Akyar- Başkurt köylerinde onsuz olmayınca yol boyunca, kalması da bol olur. Çeyizini şimdi kendiniz görürsünüz. Eğer kızını, Murtaza'ya verme rızalığın varsa, bizim söylediğimiz sözler doğru olur.

-Kızım benim sözümünden çıkmaz, diye cevap verdi Hamza.

-Öyleyse kızının kendisi ile konuşsan, daha inandırıcı olur, belki?

Bu sözler Hamza 'nın benliğine dokunmuş olacak ki, o gururlu görünerek:

-Ben babasının sözünden çıkacak çocuk yetiştirmedim,- dedi.

-Nasıl yani Hamza dost?

-Benim kızım,-Hamza sinirlendi,-şöyle çocuktur: - gözü görmez, kulağı duymaz, dili konuşmaz. O böyle gelin olur - ayağı basmaz, eli uzanmaz, gönlü hüznüldür.

Kanzafar bunun anlamını düşünüyüm diye çabalamaya başladığı arada, Hamza Beyzade sözlerinin anlamını aşağı-yukarı yürüye yürüye anlatmaya başladı:

-Gözü görmez dediğim-kendine gerekmeven, ilgisi olmayan hiçbir şey gözüne görünmez diyorum. Kulağı işitmez-kendisine söylenen sözü dinledikten sonra, gereksiz gıybet sözlerini kulağına almaz, onlara sağır olur. Dili söylemez - ondan gıybet sözler çıkmaz, kavga adeti bilmez. Ayağı atlamaz - gereksiz yerlere ayak basması da yoktur. Eli işlemez-harama eli uzanmaz, helal olmayan mala dokunmaz. Gönlü hüznü-azgınlığı bilmez,-kendi helalinden başka kişiye de, mala da nefesi uzanmaz...

Feshiyi, Hamza Beyzade ağabey'inin dükkânından kovunca, ne yapacağını bilmeden, sokak boyunca nereye gideceğini bilmeden adımladı. Etrafta ne olduğuna dikkat etmedi, karşısına çıkan kişileri görmedi, gittiği yolun çukurlarını hissetmedi, yalnız ayakları kendine ait olmadan yürüdüler de yürüdüler. Dikkat etmeden pazar meydanına geldi, oradaki kişilerin her zaman ki uğultusu kulağına gelince kendine gelir gibi oldu.

Güzel, hoş. O şimdi Hamza Bey' in hizmetçisi değil. Ama yaşamak gerek. O kendine iş bulur, fakat yaşlanan babası ile annesini de Hamza Bey kovarsa kötü olur, perişan olurlardı. O fikir onun yüreğini sızlattı.

Belki öyle olmaz da, Hamza Bey o sözlerini sinirle söylemiştir. Babanı-anneni köyden sürerim, dedi mi? Sürmeye sürmez o, yalnız kendisini de tutmaz, işlerinden kovar. Yetmezse, kendilerinin evleri de eski, tamir edip yerleştirmeye kudretli değildi Fesih.

Şimdi Zahide ile herkes gibi nikahlanıp evlenmek konusunda düşüncesi de kalmadı. Böyle şans Feshi' den uzaklaşmış, ona kısmet olması hayal olmuştu. Bunun gibi melül düşünceleri ile o bu ulusta birden bire tanıdığı, dost diye söylediği Dmitriy' nin olduğu yurda doğru gitti. Onun zamanı da yoktur şimdi, çünkü şimdi hastaları kabul ettiği zaman.

Dmitriy' nin evi boyunca böyle yerinde sayarak durduğunda kapı açıldı ve tanıdık atına oturan Dmitriy'nin kendisi geldi. O komşu köye gitmek için çıkmıştı.

-O- o, Feshi dost, durumun kötü görünüyor senin. Buraya otur, beraber gideriz, yolda konuşuruz,- dedi Dmitriy onu kendi yanına alarak.

Yolda Feshi, Hamza ile olan durumu dostuna ufağından -tefeğine kadar anlattı. Onlar Tatarcalı- Rusçalı konuşsalar da iyi anlaştılar.

-Arkadaş, sen pestil olmuşsun, kayınbabanın kırbacını tatmışsın, kızını ne istiyorsun daha,- diye güldü Dmitriy. Onları söyleyince devam etti: Bakıyorum da, Feshi, senin yardım edecek halin kalmamış. Ben sana ne yapayım.

-Bana şimdi kim ne yapsın,- diye Feshi derin kaygılandı.

-Dinle beni, bak sana özetle. Zahide'nin rızası olursa al git onu. Nikah kıyın ve sonra

hemen benim yanıma gelin. Ben sizi Bogorodskoye'ya Anne-Babamın yanına kendim götüreceğim. Orada sen iş de bulursun.

Böylece Dmitriy hüzünlü Feshi' nin gönlünde ümit ışığı yaktı ve onu Morzalara gönderdi.

Köye dönünce ne olursa olsun Zahide ile buluşmak için yer bulamayınca acı çekti Feshi.

20 yıla yakın boyun büküp, hizmet eden ana- babasını da Hamza Bey kovmuştu. Şimdi çok uzun yıllardır terk ettikleri evlerini, onun çevresini düzenlemek, tertip etmek gerekti. Babası tamamen zayıflamış, hiçbir şeye eli kalkmaz hale gelmişti. Feshi tek başına derin düşüncelere dalmış, dudağını sıkıp ev çevresini enlemesine yürüdü.

Nihayet, Zahide'ye dünürçülerin geldiği denin haber kızın kendisine de erişti. Geçen yılda bu Irınbur tüccarları onu oğluna istemeye gelmiş, denin habere artık kız itibar etmiyordu. Gelseler ne, bundan öncede dünürçüler gelmişlerdi ya. Hamza Bey her zaman gelenlerin kim olduğunu, damat olacak kişinin kim, ne olduğunu öğrenir ve onlar ile tanıştırap kızının rızasını sorar. Kısacası, dünürçülere cevabı Zahide'nin kendinden duyardı, kızının cevabı belliydi: Hayır!

Bu misafirlerin gelmesinden bir, iki gün geçti. Dünürçüler sürekli onlarda misafir olarak yatıyorlar. Bunun üstüne, babası annesine Zahide'ye göz -kulak olmasını, onu gözünden ayırmamasını emrediyordu. Düğüne hazırlanmayı buyurmuştu. Düğün hazırlıklarına girişip, orayı-burayı hazırlamaya emir yağdırmaya başlamıştı. Zahide ise hiçbir şey söylemiyordu. Annesini de üzecek söz söylemiyordu. Önce de hiçbir hukuku olmayan annesi şimdi de tayin bilmiyordu, bilse söylerdi. Zahide'nin gönlünü nasıldır belirsizlik beledi.

Şimdilik, onun yanan yıldızının sihri ferah dünyaya söylediği Feshetdin'i var. O gelirse Zahide'nin var olan bütün şüphelerini yok eder.

Zahide, böyle yarı hasretli, yarı hayalli durumda düşünüp durduğu zaman onun yanına komşu kızı Feride geldi. O, şaka gönüllü, ağırlıklara baş vermeyen biri olarak, başkalarının da hüzünlenmesine imkan vermeyen salahiyyetli kızdı.

-Ay Allah'ım, neden böyle çok hüzünlü görünüyorsun, Zahide abla? Diye dizdi o, gelip girmesi ile.

- Öyle dünüre gitmek dünyadan ayrılmak diye mi biliyorsun sen?

-Evet, ne oldu bana Feride? Sürekli içim hüzünlü, gönlüm yerinde değil,- diye isyan etti Zahide.

-Ahh ablacığım olur öyle, gönlün seziyordur. Neden dersen, baban Feshetdin ağaBey' i kırbaç ile dövdü, işinden kovup çıkardı ya.

-Nasıl? Diye dağıldı Zahide.

-Öyle ya. Şomgatı da, Feshetdin 'in bir Rus doktoru ile dost olduğunu biliyorum. Ben kafirleri işte tutmam, diye kırbaç ile dövmüş ve işinden çıkarmış.

-Hay Allah! Feshetdin şimdi nerede?

-İşte ne sen sor ne ben söyleyeyim, kıyamet günü? Şomgatı'dan dönmesi ile Feshetdin 'in ana- babasını da kovdu ya baban!

-Feshetdin nerde şimdi? Diye meraklandı Zahide, yüzünün değiştiğini sezdirmeden.

-Nerde olsun, köye döndü. Hamza ağaBey ona, seni askere veririm demişti.

-Ayyyyy Feride, biliyor musun? Nasıl kötü haber söylediğini! Yavrucuğum, benim bir ricamı yerine getir; görüştür beni Feshetdin ile!

Feride hatundan olan sırrını çekip, hüzünlenen Zahide'yi rahatlatmaya çalıştı, yine de Feshetdin ile konuşmaya komşu ablasının isteğini Feshetdin'e ilettili.

Şimdiye kadar kendi dileğine erişemeyen Zahide:

-Ey Allah'ım! Beni babam dediğim kişi öyle nereye, göz görmeyen, kulak işitmeyen Başkurt bozkırlarına göndermeyi hesaplamış ya! Doğduğum yurdundan, bildiğim tarlalardan, sevdiğim ormanımdan ayırıp, ucu bucağı görünmeyen yabancı, gözün görmediği bozkırlara gönderecekti. Ya Rabbim, senin karşında birçok günahım vardır benim! Bu beladan kurtulmanın yolunu göster bana, - diye yalvardı o.

Ondan sonra daha az rahatlığa düşünce, kendi başına gelecek bu afetten kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Ama ilk olarak ona, Feshetdin ile buluşmak, onunla görüşmek gerekiyordu. Kız çocuğu kendi ne yapabilir? Kız çocuğu o, bir çare bulamazsa, kafesteki kuş gibi. Onun ana- baba sözünden, isteğinden, emrinden dışarıya çıkma hakkı yok.

Tatar hatunlarının hayatı böyle galiba! Öyle ya; Yakup ağaBey' inin hatunu Hacıya yengesi de gece-gündüz mal-davar arasında sığırların karnı altından çıktığı yok, sürekli sığırın memesine yapışık yaşıyor. Hele yalnız kız olarak, Zahide'yi böyle kara işlere sokmadılar. İsterse - çalışırdı, istemezse - kendi yerinde yaşlanırdı. Eğer Başkurt bozkırlarına gitmeye mecbur ederlerse, ömründe kendi elleri ile görmediği işlere - kısarak sağmayı, ondan kımız yapmaya emretseler, ne yapar? Ata atlayıp yürümek tuhaf. Onlara bakmaya başlarsan, ya Rabbim sen koru!

Böyle kendi kendine hüzünlenip düşünürken, el birleştirip oturmaktan iş çıkmaz, bir şeyler yapmak, cesaret etmek gerek diyerek sonuca vardı.

Hamamı yakma işleri her zaman Hacıya yengesine düşerdi. Zahide kendi istediğiyle bazı zamanlarda ona yardım ederdi. Hacıya yengesinin hastalanmasından faydalanarak, bugün hamam yetiştirmenin bütün işlerini o kendi üstüne aldı. Ateşlendirince, etrafı taşlarla dizili olan eski kazana su taşıdı. Dumana boğula boğula suyu boşalttı, ateş büyüdü ve daha da suya gitti. Yıkanmak için bahçe arasındaki dereye su taşıdığına o kimseyle karşılaşmayı ümit etmedi, hep işinde oldu. Böyle sınırsız zamandan sonra kapının önünde kişneyen Almaçubar'ın sesini duydu. Onu kim aldı diye bakınca, genç bir yiğit atlandığına razı olmayınca, atının şahlandığını gördü. AğaBeyi Yakup'ta kendi atına biniyordu. At üstündeki kişi Ural taraflarından gelen, misafir Murtaza'nın kendisiydi. Öyle bu yiğide düşmanlık hissi ile yanıp tutuşan kız kendisinin Almaçubar'ına binmiş olduğunu görünce, tamamen çığırından çıktı. O çabucak atını dizgininden tuttu:

-İn benim atımdan! Bana sormadan, benden izin almadan bu ata binmeye hakkın yok.

Sahibini görmesi ile Almaçubar yavaşça kişnedi.

-Bu hatun benim eşim mi olacak? Diye sordu Murtaza Zahide'nin ağaBeyi Yakup'a. Onlar bir yere gitmeye hazırlanıyorlardı.

Yakup:

Kardeşim, sen sinirlenme. Bu- babamın emridir" Zahide'nin Almaçubar'ına boyun eğdirsin, kızımı da alıştırın,"- dedi. Böyle olunca Murtaza atına bindi,- diyerek, kardeşini sakinleştirmeye çalıştı.

Zahide Almaçubar'ın üstündeki yiğide iğrenerek baktı da birden bire bağırdı:

-Almaçuvvar, hop - hop!

Murtaza ansızın iki ayağı ile birlikte silkelenen atın üstünden onun arka tarafına yere takla atarak düştü. Kız ona, kıs-kıs güldü de, atını okşaya-okşaya, ahırına götürdü. Öteki kısa boylu, yayvan burunlu yiğide atların başkasına binmesinden başka çare kalmadı. Onlar gidince Zahide Almaçuvvar'ına kavuştu.

Zahide, biraz sakinleşince çeşme suyuna inme baHanesiyle Feride'yi de gözlemci yaptı. İki kız çift olarak terazilerini kaldırarak yavaş-yavaş konuşa konuşa gittiler. Feride, Feshetdin ile konuşmaya yetişmişti. Sürünün girdiği arada Feshi 'nin Zahide'yi çeşme boyunda bekleyeceğini söyledi.

Zahide, hamamı yetiştirince, niçindir zamanını bekledi, düşündü, yapacak işlerini de yapıp hamamın etrafında dolaştı. Nihayet eve akşamki çaya diyerek, yeniden çeşmeye suya yöneldi. Onlar yine Feride ile gittiler. Sürünün girdiği arada çeşmeye suya gelenler az olduğu için, bu zaman onlar için en uygun zamandı.

Feshi çeşme başında budakları suya inen meşe ağacının dibinde Zahide'yi beklemeye başladı.

Zahide-Bey kızıdır. Eski aksakal Beyzade neslinden. Hamza'nın tüccarlığı da kendinin topraklarından toplayıp, ekmek satmayla başlamış kazanmaya. Fesheddinin, Hamza Beyzadenin, ata -dedeleri nerededir Çulman boylarında büyük yaylalar kurmuş olduğunu duymuşluğu vardı. Doğruysa, kökleri Toktamış Han'a varıyormuş. Zahide, işte böyle soylu nesildendir. Feshi ona bütün dünyasını unutup âşık oldu. Şimdi onları ne bekliyor? Eğer Zahide vedalaşmak için çağırılmış olsa? Belki de çocukluk arkadaşı, beraber büyüdüğü çocukla, belki kendisinin çocukluğu, büyüdüğü zaman ile vedalaşacaktır? Kim bilir, belki öyle de değildir!..

Feshi 'nin ümit ışıklarının bir sönüp bir alevlendiği sırada Zahide göründü. Onun gelmesiyle, öteki taraftan ayıdan kurtulmuş gibi Feshi 'nin göğsüne kapandı, sessizce ağlamaya başladı, zaman zaman hıçkırdı.

Yiğidin şüpheleri o anda yok oldu. O sevgilisinin arkasından, saç tutamlarını okşadı. Ama okşamanın yeri de zamanı da değildi. Kovalarını şangırdatarak, aşağıya doğru Feride inip geldi. Bu- suya gelenler olduğunu, buluşmanın ayrılması gerektiğini anlattı.

-Çay arkasındaki meşe ağacı boyunda bekle beni. Uzun süre gelmesem de, bekle. Bir şekilde çıkmaya çalışacağım. - diye fısıldadı Zahide ve çeşmeden su doldurmaya eğildi.

15

Karanlık çökünce Feshi, Zahide'nin söylediği meşe ağacının yanında duruyordu. O, uzun bekledi Zahide'yi, bütün sabrını toplayıp bekledi. Zamanın nasıl geçtiğini de, ne kadar geçtiğini hesaplayamadı, çok durduğunu tahmin ediyordu.

Zahide çay tarafından geçmedi, orman tarafından geldi. Hafifçe Feshi 'ye dokundu ve:

-Haydi, gidelim! - dedi.

Şaşırıp kalan Feshi onun niyetini anlamadı:

-Nereye?

-Haydi, kalanları konuşuruz! - diye fısıldadı kız, karşı çağırdığı yeri bırakmadan. Feshi önderlik yapar gibi, çabuk adımlarla ormana girdi. Onlar çok geçmeden bir alana geldiler. Orada ağaca bağlanmış eyerli iki at duruyordu. Sahibini hisseden Almaçubar sakince kişnedi. Fazla ses çıkarmaması gerektiğini sanki o da anlıyordu.

-Haydi, şimdi söyle, nereye yol alıyoruz?

-Bizim buradan çabucak gitmemiz gerekiyor. Ondan sonra - nikah, nikahtan sonra bizi kimse ayıramaz!

Zahide'nin niyetini anlayan Feshi, mütevekkil olarak,

-Yalçık'e, Mikluvşa dedeye gidelim,-dedi.-Orada bizi aramak kimsenin aklına gelmez. Yalçık' ten uzak olmayan Batır köyü var. Onun hocası bize nikah kıyarsa, biz bir ömür beraber oluruz, canım!

-Bismillahirrahmanirrahim, hayırlı saate, Ya Rabbi!- diye, onlar atlarına atladılar ve ileriye yöneldiler.

Köyden uzaklaşınca atlarını sürdükçe sürdüler. Tan belirmeye başlayınca bir vakitte dinlenmek için durdular. Zamanında katı ve keskin olan Zahide artık gevşedi. Feshi 'nin göğsüne kapandı ve hıçkırarak ağladı. Kızı okşayıp durmanın zamanı değildi.

Nihayet, geçmiş birkaç günde kendi başından geçenleri gözyaşıyla biraz rahatlayınca Feshi 'ye Başkurt damadı gördüğünü, onu Almaçuvar'ın üstünden yıkıp indirdiğini söyledi. Atlarının birisi de onların atının olduğunu da söyledi.

-Yakınım benim, hayatım... - diye, Feshi Zahide'sini okşadı,- Batır köyü hocasının nikah kıyması ile İdil boyuna, benim dostum Dmitry'nin babasının-annesinin köyüne gideriz. Onlar bizi saklarlar. Dmitriy böyle demişti.

Zahide rızalığını bildirir gibi başını salladı.

-Güzelim, ben sana çoktandır gümüşler almıştım. Sürekli sana hediye etmeden geldim. Karşılaşmamızdan da çok zaman geçmişti. Gel, kıymetlim, örgülerine kendim takayım.

Böyle birbirlerini okşayıp, onlar uzun vakit geçirdiler, mola verdiler. Atları da otlayıp, dinlenince hemen yola koyuldular. Aydınlık inince, Yalçık' e yetişmek gerekiyordu.

Mikluşa dede, onlar geldiğinde şaşırırsa da, kendini hemen topladı:

-Buyurun! -diye selamladı: Hemen yemek hazırlattı. Gençlerin yorulduğunu görüp, oradan-buradan sorar gibi yapıp oturdu. Batır köyüne yol aldıklarını düşündü. Bu gençlerin, kaçarak nikah kıymak için gelmesini anlamak zor bir şey değildi. Mikluşa hatununa sarılarak bir kaç söz söyledi:

-Bunlar sebepsiz gitmiyorlar. Babasının, bu kızı Başkurt boyuna gelin etmeyi düşündüğünü duymuştum, bu yüzden kaçıp geldikleri belli. Çabuk İvanay'ı çağır!

İvanay gelince, onu kapının önüne oradan arka tarafa alıp çıktı ve aceleyle Hamza Bey' e gitmesini emretti. Atını arka kapıdan çıkarıp eyerledi. Feshi ile Zahide'nin burada olduğunu, gecikmeden gelmeleri gerektiğini haber etmesini buyurdu.

Yeniden girip hiçbir şeyin farkına varmayan gençlere dinlenmelerini söyledi. Kıza hatunların yanına köşe de, Feshi' ye de sedire yatmasını söyledi:

-Mikluşa dede; atlara su verdim, siz de dinlenin,- diye rahatlattı onları.

Sedire uzanıp, tavanın yarıklarında hareket eden hamam böceklerine bakarak, Feshi uyuyup kaldığını hissetmedi.

Silkinip uyandığında güneş epeyce yükselmişti. Yerinden kalkarken başının döşemeye çarpmasına itibar etmeden, o silkinip indi ve kapının önüne çıktı. Gerçekten de güneş

epey yükselmişti. Ev etrafında kimse görünmedi. Ahıra bakınca, orada atlar da yoktu.

Feshi' nin içi hop etti. İhanet! Yiğit çabucak Zahide' yi uyandırmak için eve girdi. Kız başta bir şey anlamadı. Atların yok olduğunu duyunca, o da kapının önüne yöneldi.

Arada bahçe başından acele etmeden Mikluvşa dede' nin dönüp geldiği göründü.

-Uyandınız mı misafirler? - dedi o, rahatça.

-Atlar nerede dede? - diye karşıladı onu Feshi.

-Atlarını su içmeye gönderdim. Dönüp getirirler şimdi, siz yorgunsunuz, yemek yersiniz, acele etmeyin, - dedi Mikluşa dede bir şey hissettirmeden ve evine yöneldi.

Feshi 'nin şüphesi arttıkça arttı. O mikluşa dedenin geldiği tarafa atları aramaya gitti. Orada Eski Bola nehrinin aktığını biliyordu.

Feshi gidip kaybolunca, dede evden çıktı ve Zahide' yi tuttu. Onun ay-vayına bakmadan, sürükleyerek kilere soktu ve dışarıdan buzağı kadar kilit ile kilitledi. Kendisi de yok oldu. Kız çok bağırsa da, ona cevap veren olmadı. Bu çuvaş yaşlısı kaçıp gitmeyi uygun gördü, çünkü Feshi ile karşılaşırca, kötü olacağını biliyordu. O bu zamanda, Hamza gelinceye kadar gençlerin tutulması gerektiğini düşünüyordu.

Atlarını bulamayınca, aciz olan Feshi yürüyüp tekrar döndü.

-Zahide! Zahide!

-Feshi! Ben buradayım! Beni Mikluvşa kilitledi! - diye, kiler kapısını içten gümbürdetmeye çalıştı kız.

Hallerinin umutsuz olduğunu, dedenin onları aldattığı apaçık ortadaydı. Ne yapacağını bilmeyen Feshi, biraz düşündü ve kiler kenarlarındaki duvar başlarına tutunup, üste çıktı. Samanın dibini açtı, altına düşen kabuğu kanırıp attı ve kiler içine atladı.

-Bence senin Mikluvşa deden. Dede değil o, satılık can! - diyerek Zahide, acizlenen Feshi' nin yanına koştu.

-Şimdi konuşmanın zamanı değil, haydi çabucak çıkıp kaçalım buradan!- diye, Feshi kızı tepedeki deliğe çıkardı.

Güç bela ile kilerden çıkıp, onlar bahçe boyunca nehre doğru koştu. Köyden sağ-salim kurtulduklarına sevinip, orman kenarından Batır köyüne doğru acele ettiler.

İvanay; Hamzalara geldiğinde, kızın ve iki atının yok olduğunu biliyorlardı. Feshetdin' in evine gidip, onun da evde olmadığı anlaşılınca, onların gece kaçıp gittiklerine şüphe kalmadı.

Hamza, her tarafa atlıları gönderdi. Elbette ilk olarak Şomgatı' ya, Gabdilhey' e oğlu Yakup' u gönderdi. Öteki o zamanda Hamza' dan ayrıldıktan sonra, başka tüccarın dükkanında satış yapıyordu. Hamza dükkânı vakitlice kapalı olduğunda, Feshi' yi ondan sonra da, Gabdilhey çevresinden de aramaya katıldılar.

Hamza'nın sinirleri zıpladı. O, tamamıyla ayağa kalktı. Tahtanın kalın tarafı eşine değmişti. İrinbur Taciri ile anlaşip, büyük ticaretler yapmaya çalışıyordu. Onun gibi geniş bir ticarete kavuşacaktı.. Kızımıyor değil, kendi kabuğundan sıçrayıp çıkarsın!

Kamçı ile vurulup bırakılan kadın hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu. Oğlu Yakup' a ilişmesi kalmadı, fakat onun cevabı kısa oldu.

Onlar dün kaçmışlar. Ben gece kızı yanımda yatağa alamam ki. Benim eşim var. Murtaza' yı atından yıktığım için ne kadar da sert baktı bana, dizlerim titredi. Eğer Hamza oğluna el kaldırsa, Yakup da cevapsız kalmazdı, muhtemelen.

Üstelik misafirlerinin de bir atını alıp kaçmışlar, utanmazlar!

Kanzafar da dünyanın hiçbir yerinde olmayan bu olağan üstü durumdan şaşırıp kalmıştı. Hamza ile kardeşleşen kendisine, büyük fayda sağlayacaktı sözde! Sonuçları, gerçekleşmemesi yazık, zavallı halde oldu elbette. Fakat ne yapabilirsin?

Söylemek gerek, Murtaza'nın Başkurt şehrinde nişanlandığı bir kız daha vardı. Babası ile anlaşabilen, yani kızın kulağı delinmişti. Kalım⁹⁶ olarak kız babasına bir deve de vermişlerdi. Düğün üzerinden bir sürü koyun almaya çalışmıştı. Fakat kızı on iki yaşını doldurmuyordu; düğünü geçiştirip, geciktirip bekleyelim diye konuşmuşlardı. Eğer bu Tatar kızını alıp gitseler, onlara o kadar kalım istemekte gerekmeyecekti. Üstelik gayet de kazançlı sözleşme etmiş, ekmek ile ticareti uygunlaştırmak adına da ümitli bir ticaret olacaktı. Ama nişanlı Başkurt kızını bir yıl aradan sonra, ikinci yıl onu kadınlığa

⁹⁶ Kız için damat tarafından kız babasına verilmiş olan ücret.(başlık parası gibi)

alsalar; hepsi de Kanzafarın söylediklerine çıkacaklardı. Fakat bu Tatar kızı onların bütün ümitlerini yıkıp bıraktı, kaçıp gitti. Şimdi onu dünürden ümit koparmaya, bu fikirden çıkıp; dönüp getirmek gerekiyordu. Murtaza'nın kızı öfkelenmişini gören Kanzafar'ın bu düşünceye gelmesi kolay oldu.

Kız güzel baba, fakat o bana benzemiyor; şimdi kendi yiğidi, kendi sevgilisiyle olsun,- diyerek, Murtaza babasının gönlüne girmeye razı etti.

Misafirlerinin böyle niyetleriyle kalsa, Hamza da bu kadar delirmezdi. Fakat bu kararı misafirler şimdilik sezdirmediler. Olayın ne ile biteceği merak konusu olduğuna göre, azıcık sabır göstermeye çalıştılar.

İşte bu şekilde Hamza'nın şimşek gibi çakıp geçtiği zamanlar da, Mikluvşadan haber geldi. Hamza kızı yakalayıp dönmeye kendisi niyetlendi. Değer görebilmek için ona Murtaza da iştirak etti. Köy gençlerinden muhtar Cemalettin'in oğlu Şehabettin de onlara katıldı. Üçü birlikte atlara bindiler ve İvanay'ın arkasından Yalçık' e gittiler. Yakup dönüp geldiğin de oda; onların arkasından gitmeye niyetlendi.

İki-üç saat geçmeden, gönül-fermana karışıp, onlar Mikluvşalar'a gelip vardılar. Mikluvşa onlara karşı durdu, gençlerin nerede olduklarını söyleyemediler; sakladıkları yerden atlarını alıp dönmeye çalıştılar. Kendisinin atları sakladığından, Zahide'yi kilere koyup oraya nasıl kapattığını anlattı. Ardından tepedeki deliği gösterdi:

Tıpkı kurtlar gibi çatıyı delerek kaçmışlar.

Vay be, birbirlerini seven kişilerdir. Ben olsam onları affederdim,- diyerek hayran oldu Murtaza.

Hmm, damadı mı acaba! –diye mırıldandı Hamza kinaye ile ve mülk sahibine döndü,

Bilmiyorum Hamza ağaBey. Onlar nikahı daha yapmamışlar mı ki?

Mullalı köyü buradan uzak mı?

Batır köyü yirmi kilometre. Feshi o köyü biliyor. Kaçanların ardından atlarını değiştirip, Mikluvşa ile İvanayı da ayarlayıp Batır köyüne yöneldiler.

O vakit âşıkların, mideleri aç olmasına rağmen; yorulduklarını da hissetmeden, bu köye doğru acele yönelmişlerdi. Öncelikle arkaya, taraf-tarafa baka baka saklanıp varsalar da, git gide endişeleri kayboldu gibi. Köy camisinin minaresinin görünmesiyle

öyle bir sevindiler ki, sanki bütün dünyada üzüntü-kavga; adaletsizlik yok, yalnızca onların şansı var ve yalnızca onlar için güneş ışık saçıyordu.

Ama şimdi Hamza' nın kiler de arkalarından gelip kovalıyorlardı. Onları kovalayanları gördüler. Şimdi artık nereye olsa koşmaya ya da pusup kalmaya da zaman yoktu. Yiğit ile kız yol ortasında birbirleriyle el ele tutuşmuş halde öylece donup kaldılar.

İki ayağı ile birlikte atı koşturup geldiği vakit Hamza, Feshiye kamçısı ile bir defa vurdu. Tekrar vurmaya yeltendiği sırada, acı bir şekilde bağırarak aralarına Zahide gelip girdi;

Babacığım, acımasız olma! –fakat kaldırılmış halde olan kamçı Zahide'nin kendisine geldi. O, yere düştü: O sırada Feshi kamçının ucunu eline iliştip aldı ve bütün gücüyle kendisine doğru çekti. Bileziğine takılan kemer ilmiği yardı, kamçının arkasından Hamza da atından yığılıp düştü.

Zahide, ata atlayıp hemen kaç; ben onu tutuyorum diye bağırdı Feshi.

Yok, sen ...-diyerek, Zahide üst üste yığılmış olan Babası ile Feshi arasına bir kez daha atıldı.

O sırada Şehabettin ile İvanay; Feshiyi çekiştirip yere yığıdılar ve ellerini bağladılar. Tekrar Feshiye saldırmaya başlayan Hamza'yı, Murtaza gelip tuttu.

Sabret sabret babası, böyle olmaz.

Hepsinin de, halleri bitmiş, ağır ağır soluyarak birbirlerine bakışıp duruyorlardı.

Sen neden donup kaldın? Senin de kamçın var elbette! –diyerek Zahide, Murtaza'ya döndü.

Güzel kız, ben ona senden hayranım. Sen aslan gibi dövüştün-Murtaza gerçekten de kızın cesaretine, çevikliğine hayret etmişti.–bin atına, yoruldu; ben yürüyerek döneceğim,-diyerek teklifte bulundu Zahide'ye.

Fakat Hamza merhametsizdi. Ama her şeye rağmen Almaçuar atın dizgininin kendi eyerine takılmasına razı oldu. Feshiyi, elleri bağlı bir şekilde, Şehabettin' in arkasına, ikinci kişi olarak ata bindirdiler.

Kervan atlayıp dönüş yoluna düştüler. Hiç kimse de konuşmadı. Zahide' nin gövdesi sertleşmişti, O diline ne gelse söylüyor; hatta zaman zaman ağlıyordu. Feshi ise yüreği

yanıyor aşağılanmayı kaldıramıyor ve kendisinin güçsüzlüğüne sızlanıyordu. Zaman zaman o feryat edip hareket etti. Sezgisiz canlı Şehabettin, ağaç üstüne çiviyle tokmak vurarak, onu öfkelenmeye çalıştı:

Feshetdin ise, kız aklını yitirdi sandı. Hamza ağaBey'in de zenginliği fuy-fuy(rüzgar sesi) yaba arasından rüzgar esiyor gibi, Yumuşayıp kaldı öylece! Feshi konuşmadı. Ötekisi, onun her cesaretine hayran kaldı; Gelinin koynuna girdiği yerde seni askere teslim edecekler. Sevdiğini Murtaza' ya verip gönderirler...

Kes sesini, pislik! Bu sözlerin için hesap vereceksin,-diyerek bağırdı Feshi ve başı ile iyice kalça kemiğine vurdu. Ötekisi atından yere serpildi ve korkusundan bağırmağa başladı.

Hamza ağaBey, ben onunla dönmüyorum, o dövüşüyor! O sırada araba çeken Yakup da yakınlaşıp geliyordu. Arabaya oturduktan sonra feshi fırsat bularak, Mikluvşaya seslendi:

Dede ben seni bu kadar hain olursun diye düşünmemiştim. Vicdanın sızlamaz mı senin?

Feshi böyle olmaz ki kızı kaçırmak yasaktır.

Bak ona, yaşlı haliyle cevabını vermeye gelmesin.

Sakinleş Feshetdin, artık öfkelenme,-diyerek onu sakinleştirmeye çalıştı Yakup.-ben tamamen ümitsiz bakmıyorum halinize.

Mikluvşalara dönüp atlarını dinlendirdiler, kendileri de yiyip-içtiler ve yeniden dönüş yoluna hareket ettiler.

Dönüp gelmeleriyle Feshetdini kilere koyup kapattılar. Hamza, Zahide' yi kilerden çıkarmaya çalıştı. Hemen muhtara haber verdi.

O esnada Murtaza ile Kanzafar arasında konuşma oldu. Genç kendisinin gördüklerini söyledi. O ormanlar, sular çiçek ekin kırları ile çevrelenen buradaki çevreyi önce gönlü ile onaylamıştı. Burada O,O değil, başkalarını da sınırlarlar, sınırlar gibi hissedildi. Zahide ile Feshetdin hakkında bu doğru olup çıkmıştı. Bozkır insanının özgür gönlü orman arasına sığmazmış.

Murtaza, Hamza kamçısını kaldırdığında, bu delikanlı ile kızın birbirlerini

savunmasını göz önüne getirip hayran olmuştu. O, onlara şans diledi, babasına da bu fikre katılmasını istedi.

Fakat Kanzafarın düşüncesi farklıydı. Bozkır insanı değildi. O, onun için Murtaza' yı gayet iyi anladı.

Nihayet, Kanzafar gitmeye hazırlanmış, Hamza ile vedalaşmasını yaptı. Zaten kıza boyun eğdirmek niyetinde, babasının söylediklerine karşı gelip çevrede işitilmeyen, İnsanoğlunun başına gelmeyecek ahmaklığa gitmesine; bu sefil Feshi ile kaçma hazırlığı yapması ve bu haberin Hamza' ya gelip ulaşması sanki başına kalın sopa ile vurmak olmuştu. O kendini kaybetti. Yüzü-gözü tanınmayacak hale geldi. Kanzafara dönüp söz söyleyemedi. Kanzafar ise, onun yüreğini yakmaya devam etti:

Senin kızın şimdi nasıl ? Gözü görmez, kulağı işitmez; dili söylemez, ayağı atlamaz; kolu çalışmaz, gönlü kapalı anladın mı ?-O, Hamza' nın kendi sözlerini tekrarladı, alay eder gibi.

Demek ki öyle, O zaman kızın senin olsun, bana öyle gelin, oğluma böyle eş gerekmez.

Hamza' nın verebilecek herhangi bir cevabı yoktu. Başını önüne eğdi. O, kapıdan girince Cemalettin Muhtara doğru atıldı. Şimdi onun bütün öfkesi Feshetdin' den geç alsa, ezse ezerti.

Muhtar Camay köy yerinde Hamza ile yürüyordu. Hamza da:

Camay, bizde neler olup bittiğini biliyorsun,- diyerek söze başladı. Bu köpek çocuğu Feshiyi alıp hapisHaneye atıp orada çürütmek gerekiyor.

Dur hele Hamza ağaBey, sen çok sinirlisin şuan. Soğukkanlılık ile halletmek gerekiyor. HapisHaneye götürebilmek için onun suçunun olması gereklidir.

Benim niyetlerimi tuz-buz hale getirip, kızımı kandırarak alıp gitmiş, bütün insanlar karşısında aşağılanmaktan daha büyük bir suç var mı?

Büyüyen kızı kaçırıp, başlı-gözlü olduğu bir vakitte kaçırmamış elbette, kız razı olup kendi isteği ile bu delikanlı ile gitmiş ise bunun hiçbir cezası yok.

Muhtar, kızı kaçırma sebebi ile olmasa da, başka sebeplerle olsa da, Feshiyi hapisHaneye yollamaya niyeti yok gibiydi, diğeri ise sadece büyük töreleri karşısında sonra rahatsız halde kalanlar var. Onun köyün de cinayet olmuş, Muhtar kendi köyün

de düzen sağlayamıyor, hakkında dedikodu çıkmıştı, onun için bu olayı büyüklere göndermeyi düşünüyordu.

Ben sana kanunları söyledim, yürüyorum.–dedikten sonra, Hamza sürekli Feshiyi suçlu çıkarmak için çaba sarf etti,-at çalmak da suç değil mi?

Peki atları kim çaldı?

İki atı. Biri Almaçuar, ikincisi İrınbur konağının atı.

Ama o atlar şuan evinde zaten.

Hamza, Öyleyse Olıstan Üretnik’i kendim çağırtayım,-dedi.

Hamza öfkenden kendini nereye koyduğunu bilmiyorsun. –ben onu hapisHaneye tıkacağım görürsün!

Hamza gerçekten de Üretnik’ i çağırarak için birini yolladı. Hırsız yakalandı, gelip alıp gitsinler diye söylemesini istedi. Bu konuşmayı Yakup ile Murtaza da duydular.

Delikanlı acınacak halde,- dedi, Murtaza ve muhtara,-O, atı çalmadı. Ben, atı ona kendim verdim dedi.

Bu son sözler yoldan geçip gidenler tarafından açık kapı arkasından boyuna işitildi.

17

Bu yıl Mustafalar için çok kazançlı oldu. İki toprak parçasını da ekip yetiştirdiler. Mahsul şaşılacak kadar olmasa da önceki yıllara göre bakıldığında baya artmıştı. Önceki yıllarda bir Topraktan yirmi beş-yirmi yedi teneke mahsul aldıysa, bu yıl Mustafa tahminen altmış teneke fazla mahsul elde edecekti. Komşusu Gaynullah ağaBey ile Hanımı Gaynicamal de yerlerini yan yana işlettiler. Kısmet bir taraftan kafana vurursa diğer taraftan da rahatlıkla nefes almaya imkan veriyormuş.

Kışın uzun akşamların da Gaynullah ağaBey ile Mustafa Hangi yere ne ekerlerse, Toprağı nasıl sürerlerse sürsünler; tırmalama gereken yerleri tekrar tekrar konuşup, söyleştiler.

İlkbahar geliyor, Mustafa, kişileri ile orman kesmesinde yanlarına atları alıp, sürdüler. Kır’a herkes ekim için gelmişti. Gaynullah ağaBey semeri getirdi. Mustafa ağaç dişli

tırmığını kullanarak toprağın üstünden tekrar bir kat geçti. Galimcan çalı-çırpı toplayıp ateşin yakılmasına yardım etti. Molla Hanımı Gaynicamal, evden aldığı bulgurdan; içli pilavı pişirmeye koydu, yumurtaları hazırladı. Küçük Fatiha ona yardım etti, ama doğrusunu söylemek gerekirse engelde oldu söylenebilir.

İlk olarak sert olan yumurtaları pişirdiler. Ağaçtan yapılmış kovaya doldurulmuş olan buğdayın içine pişen yumurtaları gömdüler.

Dua edip, buğdayı dağıtmaya başladılar. Kova arkasından Fatiha ile Galimcan tohumlar ile birlikte saçılan yumurtaları toplamayla meşgul oldular. Onlar toplayıp bitirince, Mustafa yeri tırmıklamaya, böylelikle tohumları yere gömmeye başladı. Ardından Gaynullah'ı–Mustafa, Mustafa'yı; Galimcan dinlendirdi. Bu şekilde karşılıklı yardımlaşp, yavaş-yavaş tohumları toprağa saçıp gömerek bitirdiler. Son olarak toprağın sonuna kadar Mustafa kovayı, dilekler dileye dileye boşaltıp çıktı. Kazanç bolsun inşallah.

Ardından toplu halde toprağın başına oturdular ve darı lapasını güzelce yediler.

Şimdi törenin en önemli zamanı geldi. Fatiha' nın gözlerini kapattılar, pişen yumurtaların bir tanesini aldılar ve saçılan yere sokup geçtiler. Fatiha gözleri kapalı halde arazi boyunca gitti ve yumuşak toprağa yumurtayı gömüp bıraktı. İşte o sırada sofranın yanındakiler dua yapıp oturdular. Gömülen yumurta toprak sahibine bağışlandı. Toprak sahibi, bol mahsul yetiştirmeyi, kuraklıktan; dolu vurmaktan, kırağından saklamak gerekiyordu. Saçılan buğday, deşilip çıkıncaya, filizlenip olgunlaşıncaya, onu biçip-toplayıp dönünceye kadar neler olup bitmezdi ki?

İşte böylece hayat geçip gidiyor. Oradaki Galimcan kol arasına girmeye başladı. Fatiha ise yavaş yavaş bir şeyler öğrenmeye başladı.

Şahide' nin olmaması günden güne yüreğini tırmalayp geçti Mustafa' nın. Fakat ölenle ölmüyor, yaşamak gerek. Hayatta demek ki, başlı-gözlü olmak gerek.

Ona dul kadınları ve kocasından ayrılmış, çocuksuz kadınları tavsiye edenler oldu olmasına. Kızı Fatiha da,“ Anneciğim ne zaman döneceksin ?” –diyerek canını sıkıyordu. Fakat Mustafa' nın gönlü hiç kimseye meyletmedi. Her şeyden önce, iki yetim çocuğa Ana olacak kişi bulunabilir mi ? Galimcan işte, git gide kendi içine gömülmüş yaşıyor. Bazı zamanlar da sebepsiz yere öfkeleniyor, avlu penceresine

yaslanıp saatlerce bir şeyler düşünüp oturuyordu. Böyle zamanlar da ona ne yapacağımızı da bilmiyoruz, ne ağzından konuşuyor, ne de bakışından. Üvey Annesi ile anlaşır mı? Fatiha' ya anne sevgisi çok gerekli elbette, Çocuk seven kişi gelmesi ne olacak? Böyle örnekler Dünya da az mı?

İşte Galiullah ağaBey'in söyledikleri de esti şimdi.

Cemaate, Fehrikamal altı çocuğunu bırakıp vefat etmişti. Küçük kızı dokuz aylık. Galiulla ağaBey de, çocuklarına bakacak genç bir Anneye ihtiyaç olduğu için evlenmişti. Aslın da, topraksız-bir şaysiz yaşamak için hiçbir gelirleri olmayan yalnız kadınlar, çok çocuklu dul erkeklere güveyi olmaya mecburlar. Fakat onlar arasında çeşitli huylu olanları var. Galiulla ağaBey'inde genç karısı çocuklar için çok sert, merhametsiz olmuş.

Bir kere geri döndüğünde Galiulla eve girmeden küçük kızının ağlayarak oturduğunu görüyor. Daha fazla sabredemeden kızını kucağına alarak kendisi de oturup ağlıyor ve kadıya gidiyor. Kadıya kızının morarmış bileğini, yırtılmış kendir bileğini gösteriyor ve üç kere "talak" diyerek eşini geri babasına gönderiyor. Bak üvey anne, üvey kız hakkında ne kadar masal var. Hiçbiri onların dostça yaşamaları hakkında değil. İşte böyle eşten Allah korusun!

Diğer taraftan bakıldığında sağlamlaşmış geçen ömrünü öne alıp gitmeye, yaşamına güzellik verecek kişi gerekli. Bugün hayatı kurar, Çocukların ayağa kalkması için çok büyük hizmet etmesi var. Birisini yürütmeye başladım desen, ikinci iş çıkıyor, onun ardından üçüncü, ondan sonra da başkası...

Gaynullah ağaBey ile imamın karısı Gaynicamal de yaşlandılar. Şimdi onların kendine bakma vakti. Bakmak dediğim, erlerin işini; yani odun temin etmesini, onu kesmeyi, buğdayı-arpayı değirmende sürükleyip tartmak ve başka büyük işleri kendininki ile sıradan bir iş gibi çoktandır yapmaya başladı, O sizin dediğiniz Mustafa. Gaynicamal abla çalıştığında Fatiha da yardım ediyor. Ya kaldırça⁹⁷'yi döndürerek iplik doluyor, ya da makineden ipi sökerek yumak yapıyor.

Şimdi molla Hanımı da örgü dokuma işleri ile ara sıra meşgul olmaya başladı. Bitmez-

---

⁹⁷ Eskiden örme işi için kullanılmış olan bir makinedir.

tükenmez kadın-kız işini, Tavuk gagasıyla toplayıp bitirecek değil ya.

Böyle düşünceler Mustafa' nın kafasından geçip gitti. Onun bu şekilde kafasını bozup oturmasına nokta koyanda, Gaynullah ağaBey'in konuşması oldu:

Mustafa, şimdi bizim beşimizin üç kelle toprağı var. Allah izin verirse, ürünü sağ-salim toplamayı yazarsa, birer kırıkmiş⁹⁸ tay almak mümkün olur.

Ben kendim de bu konu da kafa yoruyordum, Gaynullah ağaBey.

Son baharın gelmesiyle ekinleri satıp, koşup atı olmasa bile kırıkmiş tay alacak kadar para hazırladılar. Aç-tok yaşasalar yaşarlar, fakat tay almak çok gerekliydi.

Kelle vergisini ödedikten sonra sadece bir hasat toplaması, belli ki yetmez. İyi ki Gaynulla ağaBey'in toprağı vardı. Üstelik bu sene patates ektiler. O da ekstradan bir gıda olur. Nasıl olursa olsun geçinirler, yeter ki dünyaları emin olsun.

O niyetle bir gün Mustafa, Galimcan' ı alarak Beki pazarına gitti. Bu Pazar haftanın Çarşamba günlerinde açılıyordu.

Beki pazarı, Balıklı' dan uzak olduğu için onlar, dünden Şomgatı ulus köyünde durup, geceyi orada geçirerek ertesi gün öğleden sonra yola çıktılar. Mustafa' nın geceleme yeri eski tanıdığı Gabdulhey' in yanı oldu.

Onlar bağırarak gelip girdiklerin de Gabdulhey' in moralinin bozuk zamanına denk geldiler. Huzur da kaybolacak tabi ticaret işinde büyük ümitler vaat eden yetenekli yiğit Feshetdin' in kızı yüzünden kendinin tüm hayatını, geleceğini yok etti. Gabdulhey, Mustafa' ya; Hamza kızı Zahide' yi Irınbur taraflarından bir Başkurt zenginin oğluna istemeye geldiklerini, bunu öğrenen inatçı Zahide sevdiği yiğit oğlan Gabdulheyin akrabası Feshetdin ile kaçtıklarını onları yakalayıp aldıklarını şimdi ise yiğidi ya zindan ya da askerlik tehlikesinin beklediğini söyledi.

Kıza bir şey olmaz çünkü o Hamza' nın kızı. Feshetdin ise maalesef en üzgün olduğu şey onu koruyabilmek için yapacak bir şeyin olmaması. Tam dün Morzalar' a memur Üretnik kansız birisi Hamza' nın rüşvetine bakarak istediği her şeyi yapabilir, diye iç çekti Gabdulhey.

---

⁹⁸ Bir ile iki yaş arası olan tay.

Mustafa bu habere fazla itibar etmedi. Kişi acısı sabah girer, akşam çıkar.

Mustafa' nın Beki ye Hangi niyetle gittiğini öğrenince Gabdulhey de pazara gitti.

O, sizinle bende geleyim, size belki bir faydam olur diye bildirdi.

Pazarı daha önce de bir kere görmüş olan Galimcan' a, bu kez fazla tesir etmedi. Burada da cızıldayan ses, aynı kalabalık varmış.

Onun bugün tüm gönlü atlardaydı. Taylara bakarak, bazılarının yanında durarak satıcı olan babası ile Gabdulhey abisinden geri de kalmayarak ardından yürüdü.

Yaşlılar, güvenlik açısından Annesi dik aygırın yanına bağladığı uzun yünlü, siyah yeledi, güzel kuyruklu iki yaşındaki al donlu kırkmiş aygırı seçtiler.

Gabdulheyin ustalığından dolayı mı çok da pahalıya almadılar – Sahibi sadece beş liraya sattı. Pazar kendi fiyatını biliyor diye düşünen Mustafa ise sahibinin istediği fiyatı da vermeye hazırdı.

Şomgatiya dönünce, hemen; durmadan yürüyerek köye gitmeye acele ettiler. Evlerine dönmeyi avlu da tayın yürümesini, evin dolu halini görmeyi istemişlerdi.

Köye girince kreşinler sokağından geçmeye yetişmeden karşılarına Safiullah Molla çıktı.

Selamu Aleyküm hocam! Diye Mustafa, Mollayı uzaktan selamladı.

Ve Aleyküm selam Mustafa, görüyorum ki kırkmiş almış geliyorsun. Hayırlı eyerleriyle bereketli toprağımıza basmayı Allah nasip etsin. Size çok yardım edip büyüsün inşallah.

Teşekkürler hocam bu güzel dilekler için, diye Mustafa mutluluğunu saklamayarak, Mollanın sözlerine sevindi.

Mustafa seni göresim geliyordu, iyi ki karşıma çıktın. Bugün ikindi namazını Cami de kalırsın. Akşama kadar konuşuruz. Sana söyleyecek sözlerim var.

İkinci den sonra Mustafa ile Safiullah Molla, Cami de sadece ikisi kaldı.

Mustafa sen benim gözümün önün de yetim kaldın. Baban Muhammed ağaBey'in ruhu şad olsun, çalışkan birisiydi. Annen Merhaba da neşe dilli ve mutlu birisiydi. Münacatlar söylemeyi severdi. Sende onlara benzer olursan iki ciHan da kendi yerini

bulursun, Allah nasip ederse. İşte ardından gözlüyorum, sen hep imamlığa heves duyuyorsun. Çocukların hakkında endişeleniyorsun, sana dokunan kısmet onlara dokunmasın diye tüm gücünü harcıyorsun. Komşun Gaynullah ağaBeylerine de kendi Anne- baban gibi ilgilenmen çok güzel bir şey. Şunu da söyleyeyim Mustafa at alarak kelle vergisini ödedikten sonra topladığın ekinler büyük ihtimalle çok az kalmıştır. Eğer ihtiyacın olursa utanmadan bana gel ne kadar gerekirse yardım ederim. Merak etme gelecek güz' e ödersin, Allah nasip ederse. Fazladan değil ne kadar aldıysan o kadar ödersin. Ya da olmazsa benim meşe ağacının kütükleri yatıyor. Vaktin olursa acele etmeden hamam inşa edersin. Seni bu işte boşuna çalıştırmam, memnun kalırsın.

Şimdiye kadar konuşmayarak oturan Mustafa, kışın boş günlerin de kendine iş bulunduğuna sevinerek, teşekkür sözlerini söylemeye başlamıştı, ama onun sözünü hoca kesti ve konuşmasına devam etti:

Anne-Babanı hatırlamam boşuna değildir. Deden Ebubekir de köyde saygıya değer kişilerden birisiydi. Kreşin sokağından çıkınca uzak çatalı Gölden başlayan dere onun ismini taşıyor. Deden, Cesur kişi olmasaydı bu derenin üstündeki çalılıkları temizleyip orada buğday ekemezdi. O yerdeki, sazlık sularının akması için böyle uzun dere kazıyamazdı. Ne yazık ki o verimli topraklar, kreşinler arasında paylaştırıldı. Demem o ki sen cesur nesildensin.

Mustafa; Dedesi ve babası hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen, Hocanın bu sözlerini hayretle dinlemişti. Ama hala da Onun bu sözleri ile ne demek istediği anlamıyordu.

Hoca sözlerine devam etti.

Sen şimdi sadece kendi gücünle, kendi çalışkanlığın sayesinde hayatını devam ettiriyorsun. Hayata tırmanarak yaşıyorsun. İleri git, Tavuklar arasında horoz olmayı bil. Sana söyleyecek sözlerim buydu Mustafa, artık başlı-gözlü olmanın da vakti, eşin itaatli çalışkandı, yeri cennette olur Allah nasip ederse. Ama ölünün ardından ölünmez, yaşamalısın. İşte sana gelin bulmak hakkında bir daha ki sefere konuşuruz. Şimdi akşam vakti de giriyor. Abdest alalım.

Hamza' nın morali çok kötüydü, o kadar sorunları vardı ki ateş gibi yanıyordu. Dünür olacak Başkurt zengini tüm vaatlerinden vazgeçerek memleketine döndü. Yanan ümitler söndü. Hepsinde de kim suçlu acaba? Elbette pislikte(çöplükte) yaşayıp giden Feshetdinin suçu! En birinci nöbette onu cezalandırmak gerekiyor. Ya hapis ya da sürgüne, Sibiryaya!

Çok geçmeden Olistan Üretnik Dubov geldi. Geniş gövdeli, kendi unvanını bilen ve başkalarına da gösteren nankör birisiydi. Şunu belirtmek gerekir. Ruslar arasında da farklı insanlar oluyor. Sömürgeci Rusların çoğu Haydut, kendi memleketlerinde de işi sevmeyen sadece başkalarını soymaya alışan sınıftan ibarettir. Onların arasında en tehlikelileri, en acımasızları yerli halkları büyük yöneticiler sıfatıyla ezmeye fırsat bularak; sadece mal-mülkiyetini çekip almakla yetinmeyerek, Ruhi üstünlüklerini daima ispat etmeye, bu üstünlüklerinden lezzet alıp yaşamaya çalışanlardı. Üretnik Dubov böylelerinden birisiydi.

O, köye gelince büyük yöneticiler gibi Hamza Bey' in çıkmasını bekledi. Ötekisi de onu karşılamaya çoktan hazırды. Hamza, Zil takılı at arabasına oturmuş halde köye gelen yöneticiyi duvarın kapısını ardına kadar açmış şekilde karşıladı, onu eliyle evin kapısına kadar götürdü. Arabadakiler yanına gelip durunca hemen o arabanın merdiveninden yere Üretnik' in ayakaltına namazlık gibi küçük halı serdi ve misafirin oraya basmasını sağladı. Bu büyük misafir ile onun tercümanını evde ikram dolu sofraya bekliyordu.

Üretnik, Muhtarını çağırdı:

Senin köyünde düzen yok muhtar, -diye başladı Dubov. Kızlarınızı kandırıyorlar, kaçırıyorlar.

Hatta at bile kaçırmaya başlamışlar. Sen neye yarıyorsun? Halkı düzende tutamayan Muhtar -Muhtar olabilir mi?

Bu azar Camay muhtarın acıyan yerine dokundu. Onun dili dönmüyordu. Sadece duyulur duyulmaz tüm bildiği Rusça sözcükleri yarım-yamalak söyledi.

Tamam efendim.

Söyle bakalım, bu sene köyden askere gidecek olan var mı?

Elbette efendim, bu sene güzün bir yiğidi gönderdik, başka gidecek kişi yok.

Tamam, git topla halkı. Benim halka konuşacaklarım var.

Ondan sonra Dubov, depo dan Feshiyi çağırmanı emretti.

Hey damat, kız kucağında rahat mı?

Feshi cevap vermeyince, gururlu bir şekilde durduğunu görünerek, Üretnik devam etti.

Ya, niye cevap vermiyorsun? Kız kaçırmak rahat iş mi? Üstelik at çalıp zenginleşmeyi de düşündün mü? Bunun için seni neler bekliyor biliyor musun? Sürgün!

Ne olacaksa olsun diyerek kızdı Feshi.

Öyle mi? Ben seni çürütürüm. Kendi Anne-babanı hatırlayamayacaksın aptal herif!

Tercüman çeviri yapmaya çalıştığı sırada Feshi cevap vermeye yetişti:

Beni korkutmaya çalışma Üretnik, ben senden korkmuyorum!

Oha, sen bizim dilimizde de mi konuşuyorsun, ilginç. Hadi bize hizmet etmeye gel lan. Hıristiyanlığı kabul edecek misin? Senin için uygun koşullar oluştururuz.

Feshi, Rusça bildiğini fark ettirmesine pişman oldu. Bu cahille ne kadar çok konuşursa o kadar kendisi için kötü olacağını çabuk fark etti. O yüzden bir daha konuşmadı. Üretnik ne kadar konuşturmaya çalıştıysa da o sessiz duruyordu. Dubov onun böyle konuşmayarak durmasını, farklı anladı. O, belki onunla ayrı, yüz yüze konuşmak gerekiyor diye düşündü. O yüzden sonra konuşmaya karar vererek yiğidi geri depoya kilitlemeyi emretti.

Toplantıya halkın çoğu geldi. Olıstan Üretnik gelmiş, köyde; Feshetdin ve daha birkaç kişi askere gönderilmek isteniyormuş haberi çok hızlı bir şekilde yayıldı. Bu sene askere bir kişiyi zaten göndermişlerdi. Askere çağırma zamanı da geçti. O yüzden tekrar kimsenin çağırılmaya zorunlu olmadığını köy iyi biliyor ve buna karşı durmaya toplanılmıştı. Çünkü kanuna göre seksen üç buçuk mülkiyetten bir asker çağırılmalı. Köy ise sadece seksen evden oluşmaktadır.

Hamza ile Üretnik Dubov tercümanını alıp geliyorken halk kargaşa içerisindeydi. Karakolun karşısındaki meydan da yapılan platforma çıkan Camay muhtar, halkı sakinleştirme girişiminde bulundu:

Hey Cemaat! Sakin olun, dinleyiniz. Şimdi Olıstan gelen Üretnik Dubov Bey konuşacak. İyice dinleyiniz!

O sırada sinirlenen Dubov, platforma çıkınca her zaman ki gibi gururlu kibirli bir şekilde kafasını dikleştirerek halka baktı ve boğaz dibi ile konuşmaya başladı.

Aptal herifler, haydutlar, çeteciler! Büyük Çarıçe Yelizaveta Petrovna yargısına, onun verdiği özgürlüğe memnun kalmayarak karşı mı çıkıyorsunuz? Bunun adı fitne! Bunun için sizi köyünüzle birlikte Sibiryaya ya sürgüne göndermek lazım.

Bu şekilde Üretnik sesini baya yükseltti. Çarıçe ismini söyleyince ve sürgüne gönderme ile tehdit edince halk biraz korkup sakinleşti. Üretnik'in karmaşık sinirli sözlerinden şunu anladılar: Köyde hırsız ve haydutlar varmış. Onları burada yakalarsam tüm köyü kendileri ardından alarak bozacaklar. Nihayet konuşup yorulan Üretnik, durarak terlemiş yüzünü mendil ile silmeye başladığında, Hamza Beyzade konuşmaya başladı. Onun sözleri Üretnik'in sözlerinden çok farklı olmasa da o, daha açık bir şekilde ifade etmeyi gerekli buldu.

Köyümüz de hayatımız boyunca hiç yaşanmayan kız kaçırmaları, onunla birlikte çeviz olarak at çalmaları olmasın diye öyle fitne çıkaran Feshetdin' i zindana ya da askere göndermek lazım!

Halk, şimdi işin ne olduğunun tam olarak farkına vardı.

İşte o zaman protezli kolunu yukarı kaldırarak, yaşlı Ziya konuşmaya başladı:

Üretnik Bey! Burada senin köyün üstüne attığın suç haksızlıktır. Biz Çarıçe yargılarına uyuyoruz. Ona karşı olup da hiçbir şey yapmamışız.

Hamza kardeşim, Kız kaçırma konusuna gelirse bu suç değil; ata-babalarımızdan gelen bir adettir. At çalma hakkında da yanlış şeyler söylüyorsun. Atı çalan yoktu. Sana gelen Başkurt misafirlerinden bir genç, Muhtara söylediği sözleri ben kendi kulaklarımla duydum. "Atı ben ödünç verdim" dedi o genç. Cemalettin niye sessiz duruyorsun? Hak sözü saklayarak durmak büyük günahdır.

Buna cevap olarak Camay muhtar, yarım yamalak bir şekilde yaşlı Ziyanın sözlerini tasdikledi.

Demek Feshetdin suçsuz diye devam etti Ziya ağaBey. Onu zindana gönderecek bir sebep te yok. Askere alınmaya da zorunlu değildir –Anne-babasına bakan tek çocuktur. Kanuna göre de askere alınmamalıdır.

Yaşlı Zıyanın kanıtlı cevabını tercüman aracılığıyla dinleyen Dubov' un sabrı tükenmişti. O acele ederek platformdan indi ve hemen karşı tarafında konuşup duran yaşlının yanına geldi.

Ah, aptal herif; Sen bu kanunları biliyorsan ben seni yöneticilere nasıl saygı gösterilmesi gerektiğini gösteririm şimdi diye bağırdı ve yaşlının kulağını çekmeye başladı. O sırada yaşlının başlığı başından düşüyorken yakalamaya çalıştı. Yaşlının kolu istemeden Üretnik' e doğru uzandı; Üretnik, kol kendisine uzatılınca sinirlenip ona kamçısıyla vurdu. Ziya, sırtına düşen kamçı açısından dolayı büküldü ve inledi.

O sırada Üretnik ile onun tercümanını köylüler çembere aldı. Kargaşa, bağrışmalar başladı.

Bu işin nereye varacağı belli değildi. Bu kargaşa alevleniyorken platformda Kelimulla molla görüldü. Platforma çıkınca Platform tahtasına baston ile vura vura halkın dikkatini kendisine çekmeye çalıştı. Ahali ise söz sahibi olan mollanın her zaman akıl dolu sözlerini dinlemeye alıştıkları için; bu sefer de bir çözüm bulur diye bağrışan kişileri sakinleştirdiler. Hoca söz verilmesini istiyordu meydan da düzen oluşturmayı başardı.

Sakin duran halkın karşısında Kelimulla molla, her zamanki sakin sesiyle konuşmaya başladı:

Hey Cemaat! Siz kendi kendinizin çukurunu kazıyorsunuz. İş daha sabırlı bir şekilde yürütülmeli. Peygamberimiz de sabrı sevmiştir. Burada açık görüldüğü gibi yanlışlık ortaya çıktı. Üretnik sinirli fakat ona dokunmak cinayet olarak nitelendirilecektir. O yüzden sizin siniriniz vakitsiz.

Bazıları ‘ Molla doğru söylüyor’ diye bağırmaya başladılar. Onları ötekiler sakin olmaya, dinleyip durmaya davet ettiler. Hoca devam etti;

Askere alınacak ya da hapisHaneye kapanacak birisi olacaksa Üretnik Bey, onu kamçısıyla ispat etmiyor mu?

Bizde askere alınacak birisi varsa onun hakkında Olıs Muhtarından öğrensinler. Diğer türlü biz bu meseleyi bugün çözemeyeceğiz.

Onun sözlerini destekleyen halk tekrar kargaşa içerisine girdi.

Hamza ağaBey, bu kargaşa sadece senin yüzünden çıktı. Günahsız kızının ümidini kesmekle yetinmedin, dürüst olan Feshetdini de suçlamanın peşindesin. Benim dileğim şu: Karışıklık büyümeden şimdi den Üretnik yöneticisine söyle geri dönsün. Zavallı yiğidi evine gönder yoksa halk öfkeleni. Sana da zarar verme ihtimalleri var. Mollanın bu sözlerini tüm toplantı üyelerinin desteklediğini görünce Üretnik'e geri dönmesinden başka çare kalmadı.

Ama bu olay köye gelecek afetin sadece başlangıcıydı.

19

Tutukluluktan kurtulan Feshetdini ertesi gün Kelimulla hoca çağırıldı.

Feshetdin içeri girince hemen hocanın değişip, sertleştiğini gördü. Onun eski güler yüzü nurlu bakışının izi de kalmamıştı.

Otur bakalım Oğlum, seninle konuşacak çok ciddi şeyler var. Biliyorum senin şuan da nasıl bir durumda olduğunu iyi anlıyorum dedi hoca. Ama yakınım olarak söylüyorum, akıllı bir talebe olduğun için senin hayatına umursamaz kalamam. Durumuna girmek, hayatını kolaylaştıracak öğütler vermek istiyorum.

Ben ne yaptım o kadar hocam? Niye benim başıma böyle bir bela düştü, suçum nedir?

Sen daha gençsin oğlum hepsini anlayamıyorsun, durumun kötü olsa bile başını o kadar taşa vuracak büyük bir şey yok sanki. Ama öyle eziyet de senden uzak değildir. Toplantı da yaşanan olayları duymuşsundur. Köy halkı seni asker hizmetinden koruyabildi ama gelecekte de koruyabilir mi?

Ne yapayım ki hocam? Zahide' yi kaybetmem böyle mi olur?

Zahide' ye hiçbir şey olmaz. Ama seni askere alabilirler. Kanuna göre sen alınmamalısın. Fakat yöneticilerin kanunları onların elindedir. O yüzden belli bir süreliğine sen köyden gitmek zorundasın. Akıllı çocuksun. Dürüstlüğünü göster. HerHangi bir yere gidip sığınacağın yer var mı?

Olısta Doktor Dmitriy arkadaşım var.

Rus mu?

Rus.

hmm, yardım sever birisi mi?

Ben ona güveniyorum hocam.

Sen bilirsin oğlum, yalnız dikkatli ol. Köyden çıktığında muhtardan yazılı belge almayı unutma. O sana lazım olacaktır. Önüne arkana dikkat ederek gez.

Hamza Beyzade kinci birisidir, ardına düşmesin. Üretnikten de korun. Tamam, hoşçakal oğlum, dua ile.

Yola çıkmadan önce Ayetül kürsüyü okumak farzdır onu da okumayı unutma.

Böylelikle Anne-babasından Fatiha alarak göz önüne getiremeyeceği bilgisizliğe çıkıp gitti. Onun düşünceleri hep bir şeydeydi.

Zahide' siyle tekrar görüşebilecek miydi acaba? Sevdiği kız ile beraber geçirdiği olayları teker teker hatırladı. Kendisi için önem taşıyan Meşe ağacı dibinde kucaklaştıklarında kendine yaslanan göğüs elmalarının sıcaklığını hala da hisseder gibi kendi göğsünü okşadı. Gönülden sevmeyen kız kendisi atları hazırlayıp onu kaçırmaya ve nikâh kıydırmak için çabalar mıydı? Mikluvşalarda, atlarından ayrıldıklarında yürüyerek gitmeye kız razı olmuştu. Sadece beraber olmalarını istiyordu. Böyle kızını nasıl gönül gözünden çıkarıp atmak mümkün olsun.

Bu şekilde düşünerek, geze geze Feshetdin ormana girdi. Burada yolun birazcık kenarından ormanın biraz içinden yürümek daha kolay oldu. Tarladaki gibi çukurlar üzerinden yürümek onu sıkımişti. Duygularına verilip gezerken yoldan atını rahvan koşturup geçen birisini gördü. Onun kim olduğuna önem vermedi, yoldan kendi işine bakan bir sürü insan geçiyor. Ama dikkat etmesi gerekiyormuş.

Bu kişi atını rahvan bir şekilde koşturup geçen Camay muhtarın oğlu Şehabettin idi. O, Feshiye çok sinirliydi. Geçenlerde de Rusça ağzının payını verdiğiinden beri intikam alma duygusuyla yanıp tutuşuyordu. Sokakta gezen serseri olmasına rağmen zengin kızına gönlünü uzatan bu yaramazdan intikamını alarak kendi üstünlüğünü göstermek istiyordu.

Feshi, Muhtarın yanına gelmesinin sebebini açıklayınca, Şehabettin, Hamza Beye gidip yiğidin köyden çıkıp gitme niyetinde olduğunu söyledi. Diğerleri ise onun ne

zaman, nereye gideceğini öğrenmeyi emretti. Kendisinin de gözlemci olacağını bildirdi.

Ertesi gün Hamza, sabah Feshinin köyden çıkıp Olis yoluna doğru çıktığını gördü. Onun Şomgatiya doğru Gabdilhey ağaBey'ine gittiğini anladı. O çabuk Şehabettin' i çağırdı. Fakat ötekisi evde yoktu. Onu babası komşu köye su değirmenine göndermiş olduğunu söylediler. Geri dönmesini bekledikten biraz sonra Hamza değirmene kendisi gidiyor. Şehabettin' e Olis' a gitmeyi, Üretniği bulmaya ve Feshiyi yakalayıp zindana atmanın gerekli olduğunu söylemesini emretti. Kinci Şehabettin un yapmak yerine bu maceraya katılmayı daha çok istiyordu. Bu yüzden O hiçbir şey demeden Olis' a doğru koştu. Fakat yolda Feshi ile karşılaşmadı. Varınca o Üretnik' i buldu, belli ki Üretnik yiğidin yakasını bırakmak istemedi. O, iki askeri ve Şehabettin' i alarak Gabdulhey' in yaşadığı eve gitti. Gabdulhey; Feshinin tutsaklıktan köy insanları tarafından kurtulduğunu, onun buraya geleceğini daha bilmiyordu. Muhtar, sadece oğlunu ata binmiş şekilde atı koşuşturduğunu görünce bir şeyin var olduğunu sezdi. ‘‘ Feshiyi arıyorlar!’’ diye bir fikir aklından geçti.

Gabdilhey bu atlı silahlı kişilerin planlarını nasıl bozacağını bilmiyordu, ama yine de köprüye doğru yürüdü. O, nehre yaklaştığında kendisinin geç kaldığını anladı. Onlar, Feshiyi yakalamış ve Olis ofisinin yanında yer alan zindana alıp gidiyorlardı.

Gabdilhey bu durumu sadece kenardan izlemeye mecbur kaldı ve çabucak atını hazırlayarak Morzalar köyüne gitmeye karar verdi. Köyde kimse bundan haberdar değildi tabi ki, FeyizHan ağaBeyi ile Fatima yengesi sadece Feshetdinin Kelimulla mollanın öğüt' ü ile mutluluk aramaya çıkıp gittiğini söyleyebildiler. Feshiyi yakalayıp zindana alıp gitmelerini Kelimulla hocaya da söylediler, sonra birlikte Muhtarın evine yöneldiler. Muhtar kendisinin hiçbir şey bilmediğini, oğlunu sadece su değirmenine gönderdiğini söyledi. Değirmendekiler ise Hamza Beyzadenin gelip Şehabettin' e bir şeyler söyledikten sonra, ötekisinin de atına binerek bir yere gittiğini söylediler. Muhtarın evinin etrafında baya kişi toplanmaya başlamıştı. Onlar Camay yalan söylüyor, gerçek durumu saklıyor diye düşündüler. Eğer o mührünü boynuna takmasaydı ayakla vurma ihtimalleri de vardı. Mühürlü iken ise dokunsaydılar bu hakimiyete karşı yapılmış bir eylem olurdu.

Ama yine de muhtarı Olıs' a gitmeye, Feshinin durumunu öğrenip gelmesine mecbur ettiler.

Ama feshinin durumu artık halledilmişti.

20

Köye, Olıs memurlarından aynı anda birkaç kişi geldi.

Köy halkı, onlar gelmeden önce tıpkı karınca yuvasına çubuk sokulmuş gibi kaynıyordu. Kargaşa belli olduğu gibi Feshetdini zindana attıkları haberinden başladı. Günahsız bir kişiyi tutuklamak köyün kendisine de büyük afet getirebilecek kara haber olarak kabul edildi. Köyü korku ve heyecan kapladı. Muhtar Camay da, Olısa gidip hiçbir şey yapamadan geri döndü. Oradan, onu sadece söverek gönderdiler. O yüzden Olıs memurlarının gelmelerini halk şüpheyle karşıladı. Toplantı da ispravnik⁹⁹söyledi, tercümanda çevirisini yaptı. En evvel Çariçenin yeni hükmünü ilan ettiler. Bu ilana göre köyden bir atlı ve iki atsız toplamda üç kişiyi bir seneye laşman¹⁰⁰ hizmetine alınacak. İlk önce halk hiçbir şey anlamadan durdu. Çünkü laşman hizmeti hakkında, onlar sadece yapmışlar-etmişler den başka hiçbir şey den haberdar değillerdi. Bu bölgede genel olarak, dağlı bölgelerde görevli Tatarlar olmadığı için o tür hizmete maruz edilenler yoktu.

Toplananlardan çıt sesi bile çıkmayınca bir kez daha anlatmak zorunda kaldılar. Sadece ondan sonra bu korkunç haber akıllarına ulaştı. Kargaşa başladı. Ama meydanın etrafında beş altı atlı kazak halk üstüne atılmaya hazır durduğundan sadece bağırarak ne yapabiliriz ki?

O esnada platformda siyah paltolu, kahverengi uzun sakalı üstüne boynuna hindi ayağından daha büyük bir haç takmış Olıs papazı peyda oldu.

Papaz, halka bakar şekilde vaftiz etti ve güzel bir Tatarca ile konuşmaya başladı:

Ey insanlar! Hıristiyan dinine geçecek köyler padişah hazretlerinin izniyle orman kesme işinden özgür bırakılacak. Tomrukçuluğa gitmeyi istemiyorsanız bizim

---

⁹⁹ ispravnik: Çarlık zamanında ilçe veya kaza polis müdürü.

¹⁰⁰ laşman: Tomrukçuluk.

dinimize geçiniz. En adil, en merhametli din Ortodoksluktur. Bakınız sizden uzak olmayan Yalçık köyü ile Çuvaş, Şemege bizim dinimize geçmeye razı oldular. Onlar tomrukçuluğa gitmeyecekler...

Papaz sözlerini söyleyip bitirmeden, topluluğun ortasından; Tekbir diye bir ses işitildi. Tekbir' i kaldırıp, tüm meydan aynı ağızdan söylemeye başladı. Genç adamlar birden kalkıp platforma atıldılar ve onu kişilerle birlikte çevirip platformdan attılar. At üstündeki Üretnik Dubov kılıcını çıkartıp sallayarak yakınında duran kişilere doğru sallamaya başladı. Ondan sonra askerler kamçıları ile kime dokunursa onu vura vura halk arasına girdiler ve atları ile teperek, döverek grubu dağıtmaya giriştiler. Kargaşa; bağırma-ağlaşmalar başladı. Aralarında çevik olanlar kenardan kazıkları çıkarıp aldılar ve kazaklara karşılık vermeye başladılar. Halkı böyle yenemeyeceklerini görünce İlçe müdürü kavgayı durdurmayı, kazakları kendi etrafında toplanması için emir verdi. Memurlar, kazakların oluşturdukları çemberle birlikte çekile çekile atlarına binip hızlıca köyden çıkmaya çalıştılar.

Üstünlük sağladığından heyecanlanan bir grup, onları taşla, balçık atarak köy sonuna kadar kovaladılar.

Ama bu kısa çatışma facianın sadece başıydı.

İmparatorluğun on dört haziran bin yedi yüz elli bir hükmüyle tomrukçuluk hizmetine görevli Tatarları, Beyzade ve yasaklı Tatarları dâhil almaya emir buyrulmuştu. İşte o niyetle Olıs memurları köye gelmişler. Fakat hükme göre bu işe sadece Hıristiyan dininde olmayanlar alınmalıydı. Bu beklenmedik durum ilk önce Hamza' yı şaşkına çevirdi. Nasıl olur böyle? Onun bir köyüne toprak verme kağıdıyla babasına verilen mühürlü kağıdı vardı. Orada onların nesli böyle hizmetlerden sonsuza kadar özgür bırakılıyor diye yazılmıştı. Yeni hükümle bu hak kayboldu mu acaba? Hamza, inanmayarak ilçe merkezi Tetişe de gitti, fakat oradan da moralini bozarak geri gönderdiler. Boyun eğmekten başka çare kalmadı. Madem böyleyse o bu işe kendi dileğiyle katılmaya, birisine at vermeye hazır olduğunu bildirdi.

Bir hafta aradan sonra köye askerler geldi. Onlar ilçe merkezi Tetiş' ten mahsus çağrılmışlardı. Askerler gelince on evden birer koyun kestiler; yemeğe, içmeye hazırlattırdılar. Boyun eğmeyen köylere boğun eğdirmek için kasten çok sayıda gönderilen bu pisboğaz takımı kendi kara işine girişti. Kişiler karakola çağrılıp kamçı

ile dövülmeye başlandılar. Bu zamanda tomrukçuluk hizmetine gidecekleri belirlediler.

Listenin başına Feshetdini yazmışlardı. Yaşlanmış Annesi-Babası olması sebebiyle onu kanuna göre askere ya da şu tomrukçuluk hizmetine göndermemeliydiler. Fakat bunu hesaba katanlar olmadı. Feshetdine, Hamza' nın atını vermeye karar verdiler, çünkü atlılar daha uzun hizmet etmeliydiler.

Askerler kadınlara da göz atmaya başladılar. İnsafılı, ahlaklı Tatar kadınları için bu askerlerin تنها yerlerde bekleyerek kucaklamaları, geçtiklerinde ağzını-yüzünü kapatan, başörtülerini açmaları, çıplak başla bırakmaları; kaburgalarına, göğüslerine uzanmaları sınırı aşan büyük günah akla sığmayacak bir bozukluktu. Bu yüzden kızları, genç gelinleri karanlığın çökmesiyle sadece bahçe arkalarından, yolsuz yerlerden komşu köylere, tanıdıklarına; akrabalarına götürüp sakladılar.

Hamza' nın evine ise subay yerleşti. Şimdi onu kapının hemen dibinde gece-gündüz nöbette birbirini değiştirerek askerler koruyup durdu. Kimseye girmeye-çıkmağa izin vermediler. Zahide' nin Feshetdin ile haberleşecek komşusu Feride de köyden çıkıp gitmişti.

Hamza ister-istemez subayı, onun yardımcılarını; onun yanına gelenleri yedirip içirmeye mecbur oldu. Hamza, kızgınlığından köye gelen bu belanın bu kadar afete dönüşeceğini göz önüne getiremezdi. Fakat o şimdide kötü niyetinden vazgeçmedi. Tam aksine Feshetdini tomrukçuluk hizmetine yolladıklarına sevindi. Onun için de evindeki subaya ikramını esirgemedi. Üstelik kendisine belini bükmeyen çoğu zamanlarda düz sözleriyle rahatsız eden Ahmet ziya, Ahmet sefa gibi yaşlıların oğullarını da yollamasını başarabilmişti. Muhtar Cegfersadıyk ile birlikte subaya onları da yazdırdı. Karısı Hamza' ya sadece kapıdan seslendiği zaman, yemekleri misafir odasına ev sahibi kendisi götürüyordu. Subay bu adeti sevmedi.

Niye yemeği kendin taşıyorsun, sizin kadınlarınız yok mu? Diye, alay ederek güldü. Ondan sonra Hamza sofraya yemekleri taşımayı kızı Zahide' ye emretti. Feshetdin ile yaşanan maceralardan sonra hasretinden çok zayıflayan, yüzü Beyazlayan Zahide' yi eskiden tanıyan yakınları şefkat gösterseydiler, O; bu güzelliğini kaybetmezdi. Subay bu güzeli görünce onun durgunluğunu tüm Tatar kızlarına ait bir özelliğe bağladı. Ama onun, O kıza gönlü düştüğünden dolayı sürekli onu çağırmaya başlamıştı. Bir kere

Hamza eşiyle avluya çıktığında; Subay, Zahide' yi hızlıca kucakladı. Kız yılan hızıyla onun kucağından kayarak çıktı ve sıcak orbalı tabağı üzerine attı. Subayın elbiseleri kirlendi, elleri-but' u pişti. Subay kendine gelene kadar Zahide misafir odasından çıkıp gitmişti.

Bundan sonra Zahide, subaya hizmet etmeyi sert bir şekilde reddetti. Memur karşısında her zaman iyi olmaya alışan Hamza' ya, isyancı kızı çok sayıda zorluk çıkartıyordu. Kızgınlığından, Hangi yaramaza olsa da tez vakitte birisi ile evlendirilmelisin diyerek sözü yüzüne vurdu.

21

Nihayet tomrukçular toplandıktan sonra pisboğaz takımı gitti. Köy onlardan sonra sakinleşerek, üzülerek kaldı. Kişiler birbirine seslenmez oldu. Tomrukuları diğer köylerden de toplayıp göndermeleri hakkındaki haber onların gönüllerine az mı-çok mu rahatlık getirdi. Sadece biz değilmişiz, ülke genelinde yaşanan bela imiş diyerek kendilerini rahatlatmaya çalıştılar.

Hamza Beyzade, kızını evlendirme fikrindeydi. Eskiden dnr gönderen kişilerden çok talepleri olurdu, doğrudan doğruya sınav oldu gibi. Fakat dnr gönderebilecek damatların bazıları artık başlı-gzly olmuş, bazıları da Hamza ile akraba olmak istemediklerini bildirdiler. Feshetdin ile Zahide' nin birlikte olduklarını öğrenenlerin gözü önünde o artık saf dışı oldu. Evlenmeden kalan kızlar grubuna girdi. Ona dnr gönderen başka kimse de olmadı. Ama yine de geiverdi. Yine gz geldi. Bu pastırma yazı geldiği günlerde yani temmuz-ağustos aylarının başladığı günlerdi. Günlerin birinde Hamza Beyzade, komşu olan balıklı köyü imamı Safiullah mollaıyla karşılaştı. Bu olay şomgatı pazarında gerçekleşti.

Dua ederek aya oturduktan sonra Safiullah molla konuşmanın kontrolünü kendi eline aldı:

oktan beri seninle görüşüp bir sohbet etmeyi diliyordum Hamza kardeşim. Sana ksknlyğm de vardı. İşte Allah' ın emriyle sohbet etme imkânı bulduk.

Biliyorum hocam, ne demek istediğini anlıyorum. Köyümüze gelen afeti hep benden biliyorlar.

Niyetim sadece Feshetdini yerine oturtmaktı. Görüyorsun tomrukçuluk hizmeti falan çıkarttılar. Onda da ben suçlu değilim ki.

Bela tek başına gezmiyor ki. Bela geliyor geliyor ardından kovalayıp tekrardan bir şeyler getiriyor. Tomrukçuluk afeti tek sizin köyünüze gelmedi, o bize de; başka köylere de geldi. Fakat sizdeki gibi pisboğaz takım gelmedi, o yüzden kılacak amelini önceden düşünmeliydin kardeşim.

Safiullah molla birazcık nefes aldıktan sonra sessizce gözlerini aşağıya yönelten Hamza' ya bakarak sözlerine devam etti:

Rus kavmi ne yapmak gerektiğini biliyordu. Tatarlar arasındaki tartışmadan da faydalanmaya çalışıyor, o zaman işin içine giriyorlar, kendi kuvvetlerini hissettirmeye hazır duruyorlar. Sanki bize itaat göstermeyenlere biz nasıl acımasız olmayalım? Sen ise köylüleri böyle bulandırarak kafirlerin gönüllerini açtın, onların moralini yükselttin.

Safiullah mollanın bu kadar sert ve yüze vurarak söylediği sözlerinden sonra Hamza Beyle tartışma niyeti kalmadı.

Hamza kardeşim diye devam etti molla, kızın da kendin gibi sert, öfkeli; huylu olacağı benziyor. Bu Feshetdin ile kaçması da kaderinde yazılmış. Artık bu saatten sonra olmuşla bitmişe çare yok. Geleceği düşünmeliyiz. Kızını evlendirmeye niyetin var mı? Bu senin kararındır. Gönül düşüncelerini açmak istemiyorsan bu sana ait. Sadece yardım edemez miyim diye sormuştum.

Hala sessiz oturan Hamza, açıldı:

Ben kendim de bunun hakkında kiminle danışayım diye düşünüyordum hocam. Çocuğu gecikmeden evlendirmek gerekiyor aslında. Fakir-fukaraya da vermek istemiyorum. Şimdi ise dünür göndermeye acele edenler de yok sanki.

Bende öyle duymuştum. Peki bunu nasıl halletmeyi düşünüyorsun?

Düzgün birisi olursa, kim olduğu önemli değil diye düşünüyorum şimdi.

Bizim Balıklı da bir yiğit var. Kendisi iyi birisidir. Çalışkan, Annesiz-Babasız; yetim kaldığı için fakirler arasındadır. Nesli iyi. Onu belki biliyordur. Mustafa adında.

Mustafa mı?

Hocam, siz beni ne zannettiniz ki kızı o dik kafalı serseriye mi vereyim? Benim Beyzade neslinden olduğumu unuttunuz mu? Onun iki çocuğu var. Çağfersadiyk muhtarın kızını almayarak bu hale düştü.

Doğru diyorsun Hamza kardeşim. Fakat o muhtarın engelli kızını almamasının da diğer tarafını düşün: Demek Mustafa gururlu. Zorluklardan korkmuyor. Kendi aklıyla hayatını sürdürüyor. Senin kızını alırsa da malına göz dikmez. Sadece kendi gücüne inanıp yaşayan birisidir. İşte o yok halinden var etti, geçenlerde de üç yaşındaki bir tayı satın aldı. Bir sene sonra kendi arazisini, kendi atıyla sürecek. Üstelik komşusu Gaynulla ağaBeylerine de yardımcı oluyor. Bazı kişiler öz Anne-Babasına bile bu hizmeti yapmaz. Kısacası düşün kardeşim. Kızını tamamen mutsuz bırakmak istemiyorsan benim tavsiyeme razı olursun.

22

Feshetdini Şomgatı da iki gün tuttular. O arada Olısın diğer köylerinden de tomrukçular toplatıldı. Nihayet çok büyük, uzağa uzanan kervanlar yola çıktılar. Feshetdin, Ahmet safa' nın oğlu Gallemeddin ve Ahmet Ziya ağaBey'in oğlu Şeyhetdin ile birlikte yerleştiler. Başkaları da böylece toplanmıştı.

Kuru, güneşli sabahta atlar, birbiri ardından dizilerek yavaşça yürüdüler. Gece çiğ düştüğünden sabah baya soğuktu. Kuruyan ot saplarını, başakları saran kırağı; yeni çıkan güneş nurlar altında parlayarak onları uğurluyordu.

Arabalar ardından yürüyen tomrukçuların morali bozuktu. Tabi ki onları görmedikleri, alışmadıkları tomruk hizmeti endişelendiriyordu. Nereye gidecekler de, nasıl bir iş yapacaklar? Köylülere orman kesme işi tanış olsa bile çoğunu korkutuyordu.

Tomrukçuluk çok eskiden beri onlara tanış ama aynı zamanda onları korkutan yabancı bir sözcüktü. Yırtık çarıklı tomrukçu en son; toplumun en alt seviyesindeydi, evsiz-topraksız bekâr birisi; kaçak, hırsız ya da kişinin göz önüne gelen en kötü sıfatlara sahip olan kişisi olarak kabul ediliyordu. Senin tomrukçu olduğunu öğrenseler kimse konuşmazdı. Senin yanından çabuk uzaklaşmaya çalışacaklardı. Laşman sözcüğü de yabancı dil Alman dilinden gelen "laşhasman" yani orman kesen adam anlamına geldiğini ne kimse biliyordu ne de bunun hakkında düşünüyordu.

İç duygulara geldiğimizde Feshetdinin durumu herkesten daha da kötüydü. Niye ki onun kısmeti hayata ayak uyduramadı? Sadece Beyzade kızını sevdiği için mi. Halbuki kız da onu sevmişti. Öyleyse ne günahları var? Niye onları böyle vahşice ayırdılar? Niçin bu Dünya da yaratılan kişinin kendi dileğini, ümidini hayata geçirmesine imkan verilmiyor?

Zavallı Zahide şimdi kendini nasıl hissediyor acaba? Neler düşünüyor? Beyzade nesli soylu birisi olduğu için alt sınıflara üstten bakmaya, onlarla hesaplaşmamaya; çocukluğundan beri öğretiliyordu tabi ki. Ama yine de O, Feshetdini sevmişti. Bu onun gençlik hevesi, gençlik hatası mı oldu yoksa?

Ah bu hatalar! Keşke cami minaresi gözüken Batır köyüne varsaydılar. Fazla acımasız davrandılar. Artık kavuşmak olmaz mı acaba? Önüne gelip duran saadeti elinden kaçıran yiğit sayılır mı?

Zaman zaman Feshetdine bu olaylar onunla değil de başka birisi ile yaşanan gibi hissedildi. Ama gönlündeki hasret tuşu durmadan basılı durdu. En azından köye gelince Zahide ile görüşmeye imkan olmadı. Daha doğrusu ona da, Zahide' ye bu imkân verilmedi.

Aynı zaman da şimdi yalnız kalan yaşlı anne-babasının sağlığı, yardıma muhtaç zamanların da onlara direk olacak tek oğullarının böyle hayata girmesi yiğidin canını acıtıyordu.

Kendi fikirlerinden ayılarak Feshi etrafa göz atmaya yetişmeden, yoldaşları Galimeddin ile Şeyheddin kendine göre olumsuz davrandıklarını hissetti. Feshi öyle sadece esas köylü işinden yani ekmeksiz falan yaşamasından farklı evsiz olmasıyla değil Hıristiyan olup tanınmasıyla da onlardan farklı. O yüzden bu iki yiğit ondan sadece ürküp kalmakla beraber küçümseyerek bakıyorlardı.

-Nasıl da güzel bir güz Beyler, ceviz, kartopu, üvez toplayarak orman huzurunda gezmek bile ne güzeldir, dedi o sessiz oturan arkadaşlarına sohbeta başlamak için.

-Zaten ormana gidiyoruz, hep toplayıp gezeriz, diye kabaca cevap verdi Şeyhetdin.

-Belki bize de ısmarlarsın. Orada bize orman keseceklere, gündelik plan diye bir şey var diyorlar. Sana atlıya ise o yoktur. At senin değil, çeker.

Beyler biz hepimiz bir koşumdayız beraber örgüt olarak hareket etsek daha iyi olur. Hadi bunun hakkında konuşalım.

Konuşacak ne var ki?

Biz orman kesici, sen de taşıyıcısın.

At ile çok şey yapabilirsin. Çarık, bota demek değildir.

Ama yine de kabaca konuşan arkadaşları ile Feshi fazla sohbet etmeyi gereksiz buldu, tekrar anılara daldı.

Arada öndeki arabalardan birisi ile bir olay çıktı. Baksana bir gerizekalının ön tekerleklerinin mili düşmüş. Semer kenarından çözülmüş olan tekerleği az kalsın düşecekmiş. Kervanı önünden de arkasından da koruyup gelen askerlerin uyarılarından sonra tekrardan düzen sağlandı.

Bu olay geceye doğru olduğu için atları yedirmeye ve dinlendirmeye emir buyruldu.

Daha toplanmaya yetişmeyen tomrukçuların hepsi kendi çantalarından yemeği alıp oturduklarında, komşu arabadan bir yaşlının sesi geldi:

Beyler pınardan su getiriyorum, lazımsa alabilirsiniz.

Feshedin bataryasını tutarak o tarafa doğru gitti.

Esselamu aleyküm yoldaşlar dedi O.

Yerde uzanmış şekilde yatmış kişinin yanına üç kişi gelerek.

Ve alayküm selam!- birisi Feshiye oturması için işaret etti. Hangi köydensin yoldaş? Atlı mısın yoksa yayan mısın?

Bu kişi Ütemöş köyünden Mevletşah yiğitmiş. Açık yüzlü, konuşmaya mahir Mevletşah temiz gönüllü birisiydi.

Oradaki dereye pınar olmaz mı diye gelmiştim, varmış. Bir kazan su getirdim, sana da lazım olduğu kadar alıp iç, arkadaşlarını da çağır. Üçünüz de bir köyden misiniz? Köydeşlerle beraber olmak daha eğlencelidir. İşte ben köyden tek başıma geldim. Köyümüz küçüktür, içinde yalnızca 30 civarında ev var. Ama yine de komşu köy Ursaktan gelenlerle tanıştım. Onlarla birlikte olmayı düşünüyorum. Gençlere de öğüdüm faydalı olur.

Bu tomrukçuluk işine seni nasıl gönderdiler Mevletşah ağaBey? Yaşında büyük gösteriyor.

Eh Feshetdin! Köyde her kişi kendi yerinde, fazla adam yok. Dediklerine göre kimse bu işten sıyrılamaz. Başım sağ olursa iki ay, uzun zaman değil; ben geri dönünce başkaları gitmek zorunda kalacak. İşte Hasat bitti, verim toplandı Allaha şükür! Ot kurutma ambarında çalışacak, mallara bakacak kişiler var. Aşağılık olmayız, Allah nasip ederse.

Baksana ya adın neydi, Feshetdin. Sen Morzalar köyündenim dedin değil mi? Bir şey diyecektim. Sizin oraya pisboğaz takımını gelmişmiş. Hamza Beyzade çağırıp getirmiş diyorlar. Onun kızı bir sefil yiğide yapışarak çıkmış da kaçarken yakalamışlarmış. Bu haber doğru mu? Bunlar doğru ise ben sizin köylüler arasında olmak istemezdim. Bu arada Hamza Beyzade gibi biriyle mezarın yakın olmasın. Allah korusun!

23

Zahide hiç kimseyi görmez, hiç kimse ile konuşmaz oldu. Bir gün Hamza Beyzade kızını kendi yanına çağırdı ve onun üstüne yürüdü:

Sürtük, sen babanı nasıl bir aşağılanmayla karşı karşıya bıraktığını biliyor musun?

Zahide cevap vermedi. O artık ağlayacak yaşta değildi. Babası devam etti: Tüm etrafta adın çıktı. Anne-baba sözünden çıkılmayacağını, baban nasıl söylediye; öyle olacağını bildiği halde şu serseri hırsıza takılarak giden bedbaht kızı kim alsın? Tüm etrafı elinde oynatıp tutan babanın bileğine karşı çıkmaya nasıl cesaret ettin? Ben sana şimdi çocuğum demem, evimden de kovar atarım. Hadi şimdi dilen, yalvar!

Hamza gittikçe sinirlendi. Kızın cevapsız durması onun sinirini sadece arttırdı. ‘‘ Babacığım benim hayatım senin elinde, bana ne yaparsan yap demek ki kaderim böyleymiş’’ diye cevap duysaydı Hamza belki biraz yumuşayabilirdi. Fakat kız ısrarlı şekilde durmaya devam etti; boyunu eğmeye, dileğini hissettirmeye acele etmedi.

Sözünü geçiremeyince, sinirinden ne yapacağını bilmeyen babası kamçısını aldı ve ona doğru sallayarak bağırmaya başladı:

Şimdiye kadar öğrenmediysen öğren: Ömrümde benim isteyip de yapmadığım şey yoktur. Seni sefile versem veririm ama o mahkumu, tomrukçuyu ömründe bir kez daha göremezsin! Babanın Beyzade olduğunu unutma!

Zahide, sakın bir şekilde kızının da aynı Beyzade neslinden olduğunu unutma dedi.

- Ben kendi hayatımı kendim düşünürüm. Tamam, babacığım en sefil birisiyle evlensem evlenirim, senin evinde fazla boğaz olarak yaşamam! Feshetdine nasip olmadıysam başka birisini mutlu etmeye çalışırım! Ama senin adam soyarak toplanan zenginliğine göz atmam!

Zahide bu söylediği sözleri çok sakın bir ses tonuyla söyledi, hatta Hamza bir anlık kayboldu. Kızı misafirHaneden çıktıktan sonra da kendine gelemeyerek uzun bir vakit öylece dalıp kaldı.

Zahide' nin annesine de küsmesi büyüktü. Ömrü boyunca köle olarak kocasına karşı söz söylemedi, hep onun dediklerine uydu. Kızının yarasına tuz basmasını anlamayarak, o da bir gün aynı şeyi söyledi:

Çocuğum, kızım eskiden dünürler akıp dursa da şimdiler de ise seni hatırlayan yok. Aksine babanın haber gönderdiği kişiler farklı bahaneler bularak, sohbet etmeye acele etmiyorlar. Baban seni şımartarak büyüttü, kendinde biliyorsun; başkalarını çalıştırdığı gibi seni çalıştırmadı. Hediyeleri hiç eksik etmedi. Tüm kızlardan, etraftaki mollaların; Rus memurlarının kızları, kadınlarından daha fazla özen gösterip, giyindirdi. Sen ise teşekkür etmek yerine rezil ettin diye söylendi Annesi.

Bu iradesiz, düşüncesiz Annenin dilindeki baklayı Zahide iyi anlıyordu. Annesinin hayat özgürlüğünü kavrayamaması şaşırtıcı değil, aksine komik ve üzücüydü.

Anne Annedir sonuçta ne yapacaksın, o yaşlı nesilden. Onun durumu anlaşılıyor. İşte ağaBey' i Yakup diyelim. Ne kendisini ne de eşi Naciye yengeyi savunamıyor. Ömürleri şu ev işlerine heba olmuş. Bir kere olsa bile kafalarını kaldırarak güneşin, ayın; yıldızların âlem de varlığını merak edip baktıkları baktıkları birşey oldu mu bu zavallıların?

Zahide' nin tanıdığı tüm kişiler arasında tek farklı olan kişi Feshetdindi...

Fakat yiğit, Zahide' ye güvenli direk olamadı. Tüm işi yerine oturarak başaracağız diye sandıkları zaman da yaşlı Çuvaş' ın onları tuzağa düşürmesine ne gerek vardı ki?

Çiğneyerek kaptıranı yutamayan birisi oldu. Bu sonucun acı meyvesini de ikisi tadıyordu şimdi. Bizim dana da(Feshetdin) dikkatsizliği sayesinde düştü. Tomrukçuluk hizmetine baya zor hizmet diyorlar. Allah yardım etsin. Sağ-salim geri dönseydi Feshetdin. Ah Feshetdin, Feshetdin! Allah sabır versin. Halbuki babası ömründe onu bir kere bile göremezsın diyor. Öyle olur mu acaba? Öyle olsa bile Feshetdine sağlık, selamet ver Allah'ım! Sen, Feshetdin en azından er adamsın, hayatını idare edebilirsin; ama ben ne yapayım? Kendimi iple mi boğsam? Yok yok! Allah korusun! Allah'ım beni kâfir düşüncelerden korusun. Baba evinde fazla boğaz olup yaşamaktansa fakir-fukara ile evlenip hayatını kendin devam ettirirsen daha iyi. Sadece bu duygularımı anlayabilecek biri nasip olsun. Allah'ım hayırlısını yaz bana. Takdirin bu işe kismetten kaçamam.

24

Tomrukçular geceleme için durdular. Atlarını, arabalarını birbirine yakın koyarak çember oluşturup, tüm yiyeceklerini yiyip; kargaşadan sonra arabalarındaki saman içine sürünerek uykuya daldılar. Sıcak evlerine dağılarak, dinlenmeyi istemeyen at sahiplerini kargaşadan faydalanarak atlarını çalma olayları onları korkutuyordu.

Son baharın soğuğu hissettirecek ayaz geceleri onların uyumasına müsaade etmedi, ama yine de atlarının kırt kırt ederek saman yiyen sesleriyle birlikte uykuya daldılar.

Ertesi gün sabah Tomrukçuları Karatay ormanına götürdüler. Oraya geldiklerinde yeni gelenleri, eskiden burada çalışan Tomrukçulardan kalan yer altı ocaklarına yerleştirdiler.

Toprağı yarım kazılmış, tıpkı kara hamam gibi, fakat hamamdan daha büyük ocaklarda herkes kendi yatacağı yeri ayarlamaya, kapı camını yapmakla uğraştı. Günün kalan vaktini bu işe harcadılar. Balta ustalığı olanların tecrübesi burada işe yaradı.

Ertesi gün iş başladı. Burada eskiden kesilmiş ağaçlar baya toplanmıştı. Arabanın sadece ön tarafını boş bırakarak üstüne dallardan temizlenen dörder sacın¹⁰¹ uzunluğundaki kütüklerin geniş tarafını arabaya koyarak bağlamaya ve onu İdil

---

¹⁰¹ 2.1336 m

kıyısına sürükleyerek götürmek gerekliydi. Mesafe uzun, yirmi çakımdan fazla. Dağlı, çukurlu yolda gidip dönene kadar bir gün geçiyordu. Eğer kütükler geceden yüklenirlerse daha erken hareket edebilirsin fakat öyle yetişmek zoruna gider. Tüm gün ayakta kırk çakım arayı geçmekte çok yoruyor. O arada ata yem hazırlamak da gerekiyor. Kendine ve yürüyerek gelen arkadaşlarına da yiyecek götürmek lazım.

Orman kesiciler ise çiftlere bölünerek yüz yıllık meşe ağaçlarını balta, testere ile kesip düşürmeye; dallarından temizlemeye, onları dörder sacın olarak bölmeye, yükleyerek gitmeye uygun yere kütükleri iterek yüklemeliydiler. Burada ağaçların düşme tehlikesinden, başka belalardan özellikle korunmak gerekiyordu. O yüzden başlarında her çifti birbirinden baya uzak mesafeye gönderip gezen on başı vardı. O yapılacak işi kabul edip, günlük yapılması gereken işi kontrol ediyordu. Genellikle on başı olarak Rusları atıyorlar ve ona rüşvet vererek de ondan faydalanmak mümkün değildi, yani yapılacak olan yapıldı diye yazdırmak mümkün değildi.

Günler işler böyle devam ediyordu. Tomrukçular yavaşça artık halsizleşmeye, yorulmaya başladılar. Burada hastalara bile hiçbir indirim yapılmıyordu. Bir ocakta, birlikte kalan yirmi civarında kişi iki-üç gruba bölünerek birlikte yemek pişirmeye alıştılar. Aralarında hasta falan olan olursa onu orada bırakıyorlardı. Fakat o hasta için onlar kendileri çalışmaya, günlük işi onun yerine de yapmaya mecbur oluyorlardı.

Mevletşah, Cömert gönüllü birisiydi. Kendisi her zaman açık yüzlü, yorulduğu zamanlarda bile kişilerin moralini yükseltebilen adamdı.

Günlerden birinde yağmurla karışık kar yağdı, rüzgar çıktı tomrukçuların çalıştığı meydan da, orman seyrek kaldığı için kuvvetli rüzgar kendini hissettiriyordu. Donup üşüyen, geri dönenler; oradan-buradan bulduklarını yiyerek, ıslanmış giyimlerini rastgele bir şekilde kurutmaya taktılar ve herkes hızlıca yatağına girişti. O zaman yanıp duran ocağa odun ekleyen Mevletşah, sert sesiyle konuşmaya başladı:

Cemaat bir şey aklıma geldi. Benim başımdan ilginç bir olay geçmişti. Genç zamanlarda neler olmuyor ki. Öylesi bir zaman da Seriyeye isimli bir kıza gözüm düştü. O, vücudunun güzelliği; zarifliği, ellerinin göze değmez hünerliği ile her şeyi kendisine yakıştıyordu. Ben onu gözetiyordum. Onu uygun bir vakitte konuşmaya çağırdım. Kabul etti.

Ocağın kenarlarında oturanlar, tek tek kalkarak kurutmaya taktıkları elbiseleri düzeltme baHanesiyle yanan ocağın yanına yaklaştılar. Mevletşah' ın bir an sessiz kalması da dinleyicilerin merakını daha da arttırdı, Onlar hikâyenin ne ile biteceğini çok merak ettiler.

Karanlık çökünce duvar üzerinden atladım ve duvarın kapısına yaslanmış şekilde bekledim. İşte bir zaman sonra evden birisi çıktı. Çıktın mı bülbülüm diye seslendim! İyice baktığımda bu Seriyeye değilmiş, annesine benziyor. O bana iki adım kala durdu, elindeki bidonu yere koyarak oturdu ve tuvaletini yapmaya başladı. Sesli gaz da çıkardı. Benim kahkaha atacak kadar gülesim geliyor, zorla kendimi tutuyordum. Yaşlı kadın işini bitirince Evuzu bismillahını söyleyerek, abdestini aldı. Ben daha fazla dayanamadım, kahkaha atmaya başladım, yere sırt üstü düşerek otlar arasında sürtünmeye başladım.

Mevletşah, biraz nefes alarak dinleyicilere kurnaz gözlerini gezdirdikten sonra, hikâyesini bitirdi:

Ondan sonra ne mi oldu? Ondan sonra benim durumum durum oldu. O koyu otlar var ya, onlar işte ısırğan otlarıymış. Tüm tenimi mahfeden ısırğan otuna dayanamayarak oradan hızlıca kaçmaya çalıştım. Hala hatırım da Seriyeye' nin Annesinin bağırarak evine kaçması var. Ondan sonra eline tırpanı alan babası benim ardımdan kovaladı. Ama genç kişiyi, üstelik ısırğan otuna maruz kalmış birini kim yakalayabilsin ki?

Ondan sonra Seriyeye ile aranız bozulmadı mı?

Bozuldu. Nasip değildi demek ki. İşte Cemaat o işi herkes yapıyor. Fakat Annesi benim önümde işini gördükten sonra bilmem niye ama kızına olan sevgim sönmüştü. Öyle de oluyormuş. Gerçi kızlar hepsi de aynıdır, yeter ki huyları iyi olsun. Eşim Bibigayan ile diz dize, yüz yüze otuz beş yıldır ömür geçirdik. Üç çocuğumuzu büyüttük. Torunlarımız var, Allah' ın verdiğiine şükür.

25

Olaylar Safiulla molların tahmin ettiği gibi oldu. Hamza' nın kendi yanına tekrar çıkacağını o, önceden biliyordu. O, zaman akışına göre tarafsız görünse bile Safiulla molla modern fikirlere sahip, her olayı inceleyen; sonuç çıkarabilen bir şahıstı. Hamza

Beyzade hakkında da kendi fikri hazırды. Şunu belirtmek lazım ki etrafı titreten Han zamanlarında o Hanların en yakın Beyzadeler neslinden olan Hamza Beyzadenin hayatı artık halledilmişti. Burada belli başlı Rus siyaseti sonucunda zaman değişimi esas rol oynadı. En kuvvetli zulümler Hamza' nın babası Hekimcan Beyzade zamanına denk gelmişti. Onun topraklarına yerleşen Biyeş Rusları şimdi Beyzadenin kim olduğunu da bilmiyorlardı. Zamanında ise onlar Hekimcan Beyzadenin yönetimi altında, ona hizmet edecekler diye yerleştirilmişlerdi. Hekimcan Beyzade kendisi de iradesiz birisiydi. Hayatın fırtınalı dalgalarına karşı güreşemedi. Eşinin Facialı ölümünden sonra çabuk pes etti. Hamza ise sağlam huylu birisi olsa bile atalarının eski otoritesini geri kazanamamakla birlikte kendisinin şimdiki otoritesini de koruyamıyordu. Kendisi ne kadar heveslense de onun hayalini gerçekleştirebilecek, devam ettirebilecek; ona yardım edebilecek birisi yok. Oğlu Yakup, dedesinden de daha yumuşak kişilikli olduğundan, Neslinin otoritesini koruma gücüne sahip olamayacaktı. Kızı Zahide ise babası gibi güçlü iradeli bir kızdı. Fakat o kadın olarak Beyzade neslinin devam ettiren birisi değildi. Belki onları ağaBeyi Yakup ile yerlerini değiştirmek lazım olmuştur ama Allahu teale böyle olmasını istemiştir. Bu yüzden Hamza' ya da şimdi kızını sıradan bir köylü çocuğuna vermekten başka çare de kalmamıştı. Safiulla hoca da Mustafa' dan da daha uygun kişi yoktur diye düşündü. İki çocuk babası olan dul erkekle kızın evlenmesi sıradan bir durum olduğu için böyle önemsiz detaylara önem vermenin anlamı var mı?

Hamza girince Safiulla hoca ona adetlerin gerektiği gibi saygı göstererek ihtiram etti. Birbirini eskiden de iyi anladıklarından meseleyi geciktirmeden halletmeye karar verdiler.

İki-üç gün geçince Safiulla hoca ile Mustafa cuma günü erkenden morzalar köyüne doğru yol aldılar.

Geldiklerinde zaten Hamza misafirleri karşılamaya hazırды. Dua edip, çay içmeye oturunca keçiyi boynuzundan tutmaya alışan Safiulla hoca, kızı çağırmayı buyurdu. Hamza ise kızım benim sözümden çıkmayacak diye söylese de hoca kendi sözünde durdu. Zahide onların önüne çıkmadan önce Hamza' nın kibirli suratını gözetip oturan Mustafa söze başlamaya karar verdi:

Hamza ağaBey, ben önceden uyarmalıyım: Kızın Zahide benimle nikahlanmaya razı olmazsa; ona da, sana da hiç küsmeyeceğim. Eğer razı olursa da kendim başarabildiğim kadar huzurlu bir hayat yaşamasını sağlayacağım. Bunu ben kendi üstüme tümüyle yüklüyorum.

Mustafa kardeşim, kızını çağırıp bakalım. Onun fikrini öğrenmeliyiz, diye söz ekledi Safiulla hoca.

Zahide zayıflayan yüzünü, çarşaf köşesiyle yarım kapatmış şekilde kapı önüne çıktı. Onun gözleri tabi ki ilk Mustafa' yı gördüğünde fal taşı gibi açıldılar. Uzun yuvarlak yüzlü, kadife şapkası altında geniş anlı, siyah kaş; uzun kirpiği, ikiye ayrılan geniş çeneli yüzü ile Zahide' ye göz attı. Üstelik Mustafa' nın gri gözleri sanki acayip bir akıllılık parlatıyordu.

‘‘Bu ağaBey kötü birisine benzemiyor, fakat Feshiyi unutabilir miyim acaba?’’ – Zahide' nin ilk fikri oydu.

‘‘ Korkma güzelim,- dedi sanki Mustafa cevap olarak gri gözleriyle, - ben hiçbir zaman senin geçmişine dokunmam, sen özgür yaşarsın’’.

Eğer ben özgür yaşayamazsam, peki ya senin erkek gururunu kırıp atarsam?

Endişelenme, sen erkek değerini iyi bilen birisine benziyorsun. İhanet etmek ise o bizim Müslüman halkına ait bir şey değildir. Sonra kız Mustafa' nın gözlerinde:‘‘ Benim iki çocuğum var ama sen onlara merhametli Anne olabilecek misin?’’ –diye yalvaran bakışını, onlar hakkında nasıl endişelendiğini hissettirdi.

‘‘ sakin ol’’,- dedi Zahide ve kendi bakışını yere yöneltti. Birkaç an göz göze bakışarak, böyle anlaşmalarını Hamza Beyzade ile Safi hoca hissetmemişler bile belki ama bu birkaç an iki yürek için yeterli bir zaman oldu.

O arada Safiulla hoca kendinin esas vazifesini yerine getirmek şeklinde uzun bir vaaz okumaya karar verdi:

Kızım Zahide, Oğlum Mustafa; ikinizin de dikkatlice dinlemenizi istiyorum. Kızım biz seni bu Mustafa' ya istemeye geldik. Duyduğuma, bildiğime göre kızım doğrusunu söylemek gerekir senin niyetin biraz farklı olmuşmuş. Bu hevesini suçlamadan fakat kendi menfaatini kendin savunabilecek yaşa gelen kız alımı diye değerlendirme

yapıyorum ben. Fakat geçen geçti, şimdi kendi gününü kendin görmenin zamanı geldi. O yüzden Anne-baban ve kendin ile konuşmadan, onların ve kendinin rızasını almadan kızım senin cevabını duymadan önce ben Mustafa hakkında, onun günlük hayatı, işleri hakkında birkaç söz söylemek zorundayım.

Hoca bu gayretli sözlerinden sonra, kenara çekilmiş gibi yapsa da nikah hakkında kendi fikrini belirtmek istedi:

Çocuklar nikah sadece erkek ile kadını beraber kavuşturup yaşamaya başlamalarına neden değildir, hayat devamında doğan zorluklarda birbirine yardımcı, direk olmaya; ant içme töreni diye de kabul edilmektedir. Hayatları birbirine yüklüyor...

Ayrıca belirtmek gerekirse hayatın en meşakkatli, en zor tarafı erler üstüne yüklenmiştir. Oğlum Mustafa, eğer bu vazifelerini yerine getirebilecek olsan, sen kendini nikâh yapmaya layık diye kabul edebilirsin. Lakin nikahlı eşe de çok büyük vazifeler yükleniyor. O, gündelik eşyaları, cihazları kocasından sormaya haklı olmasıyla birlikte olduğuna şükür etmeli, evdeki sevgiyi arttırabilmeli, geçimi yapabilmeli, ocağı kurabilmeli...

Erkekler, kadına kendilerinin anne-babalarına göre merhametlileri koruma, yardım sever olmaları gerekiyor...

Çocuk terbiye etmek zor, meşakkatli ve tatlı iştir. İnsanoğlunun hayat meydanında tuttuğu şöhret ve mertebe ya da aşağılanmanın başı ona ahlak ya da kötülük temeli atan anne-babadır, onların terbiye meyvesidir...

Baba hayatın zorluğunu kendi omuzlarına yükleyerek meyvenin kaliteli olup büyümesini sağlayan bahçivandır. O yüzden de Anne-babayı küstürmemek, onların iznini almak; yaşlanmış günlerinde onlara bakmak çocukların vazifesidir...

Kişinin gönlü diğer kişinin gönül anahtarıdır. Tüm olaylar kişinin bakışından başlıyor. Bakmaya yasak olan şeylere gözler kapalı olmalı. Gösterilmesi yasak uzuvlar kapalı olsun. Şeriatla küpelerin bile görünen bir şekilde gezilmesini de yasak ediyor...

Böyle uzun nasihatten sonra Zahide' yi teşvik etmeye çok gerek olmadı, gerektiği gibi nikâh töreni sonra büyük olmayan, düğün töreni geçti ve gençleri köylerine Balıklıya uğurladılar.

Bu bin yedi yüz elli bir senesinin kırılç¹⁰² ayı sonlarına denk geliyordu.

26

Tomrukta daha bir ay bile çalışmadan bir bela peyda oldu. Kime diye sorduğunuzda herkesin gönlünü hoş etmeye çalışan Mevletşah ağabeye.

Karatay ormanı kalın ormandır. Hatta onun iri iri meşe ağaçları da İdil' in sağ kıyısında seyrek olan yatay eteğine kadar yayılıp büyümüşler. Açıklanan olaylar zamanında tomrukçular tarafından o orman kesilerek idil' den baya uzaklaşan Söyki dağlarına kadar ulaşmıştı. Tümsekli dağ aralarında orman kesmek ayrıca dikkatli olmayı gerektiriyordu. Hikmet şurada ki ağacın daha dallı, daha ağır tarafı başlıca güneş tarafına bakıyorsa; güneşsiz dağ yamaçlarında onun gövdesi ters tarafa bükülerek büyüye bilir. Uzun ağaçlar yıkıldığında onlar yere tüm gövdeleriyle düşmeyerek komşu ağaca yaslanıp yarım yıkılmış bir halde kalma tehlikesi yaratıyor. Bu şekilde bir ağaç yıkılmayarak kalıp onun üstüne diğerleri de eklenirse işin harap olması mümkün.

Ağacın yıkılma yönünü normalde on başı belirtiyor. Sonra kesenler bu yönün karşı tarafına uzun uzun çatalları yaslıyorlar ve kesmeye girişiyorlar.

Bu durumda zaten böyle oldu. Çok geniş bir meşeyi yıktıklarında o ağırlığıyla önceden belirlenmiş tarafa düşmeyerek diğer tarafa düştü ve geniş dallarıyla komşu meşeye yaslanarak kaldı. O sırada on başı geldi. Kendi suçunu aklamak amacıyla o ormancılara atı yoluyla baya baya sövdükten sonra diğer ağacı da o tarafa baktırıp kesmeyi emretti. Sanki diğer ağaç kendi ağırlığıyla birincisini yıkmalıydı. Bu yasak usul olsa da tomrukçular karşı çıkamadılar. Lakin diğer meşe de yaslanarak kaldı. Şimdi düşmeyen ağaç başına çıkarak tutan dalları kesmekten başka çare kalmadı. Bu çok tehlikeli bir işti. Dallardan kurtulmak için on başı birkaç sağlam yiğidi seçti. Aralarında en tecrübeli diye Mevletşahı da seçti. Mevletşah ağaç başına çıkan çalışanlara alttan öğütler verip durdu. Yarım düşmüş şekilde yaslanarak kalmış dalları temizlemek lazım, o dallar ise baya kalın, ev kütüklerinden de az değiller. Onlara uzanmak için önce yaslanmamış dalları kesmek lazım. Birkaç yiğit onları çeke

---

¹⁰² Kışın en soğuk zamanı.

durduklarında yaslanarak duran meşeler yerinden sallanarak tehlike oluşturdular. Mevletşah' ın dal kesenlerin hepsini de görüp gözetebileceği, ağaçlara daha yakın açık yerde durup söylemesi gerekiyordu. O niyetle O, daha da yakına gelerek iki yiğit hariç diğerlerine dikkatle inmeyi buyurdu. Ama o anda yarım yıkılmış meşeler şatırdayıp yere düştüler. Büyük bir ses çıkartarak yere yığıldılar. Hortum kendi yoluna karşı çıkan her şeyi uçurarak alıp geldiği gibi şimdi de irili-ufalı ağaç dallarını etrafa saçtı. Yıldırım kesilince kişiler korkunç yere yakınlaşmaya korktular.

Küme altında kalan üç kişi Mevletşah dâhil helak oldular. Üç kişi de engelli oldu. Bu belalı olayı memurların nasıl değerlendirdikleri tomrukçular için karanlıktı. Aynı on başı, aynı tüfek tutan askerler kendi yerlerinde yürümeye devam etti. Onların tomrukçulara göre daha da kötü davranışları hesaba katmadığımızda hepsi de eskisi gibi işlerine devam ediyordu. Sanırsın ki bela olmadı, üç kişi dünyayı terk etmedi, üç kişi de engelli kalmadı.

Feshinin işi hala ağaç taşımaktı. Her gün on beş pot kütük taşınmalıydı. Bazı günler daha ağır bazıları da daha hafifti. Aynı yirmi, yirmi beş çakrım mesafe. O bir ay boyunca çalışıp aldığı on bir akçe parasının altı akçesini atına ve kendine almış yiyeceği için harcıyordu. Kalan para dingillere- ok, tekerlek; cihaz satın almaya giderek bitmesine az kalıyordu. Pazar fiyatlarıyla tanış olduğu için O, buradaki fiyatların baya yüksek olduğunu çabuk fark etti. Fakat yapacak bir şey yok tomrukçuların başka çareleri de yoktu.

Yirmi çakrım mesafe yürüdüğünde akla neler gelmiyor ki? İlk zamanlarda Mevletşah ağaBey onun aklından çıkmıyordu. Özellikle kişi haline girebilen, komik esprileriyle herkesi güldürebilen; hayat seven birisiydi merhum. Hesaplarsan Rus hizmetinde kaç kişi helak olup gitti? Kaçı da helak olur...

Bu ağaçlardan gemiler yapılacağını, bu gemilerle Ruslar idil üzerinden denize, o deniz kıyılarında yaşayan milletleri işgal etmeye gideceklerini Feshiye sır olarak aynı Mevletşah ağaBey söylemişti.

İşte Karatay kişileri, kendilerini Mukşı diye adlandıranlar, tomrukçu hizmetine girdiklerinde Rus dinini kabul etmişler. O yüzden tomrukçuluk hizmetinden muaf tutulmuşlardı. Fakat bununla onların hayatları kolaylaşmış mı acaba? Feshinin gözlemlerine göre hayır. Çünkü onlar tıpkı tomrukçular gibi Feshilerin, taşıdığı

ağaçları suya itiyorlar. Bele, göğüsse kadar suda birkaç odunu bağıyor ve orada ağaçlar arasında sıkışıp engelleniyorlar. Helak oluyorlar. Belki onlara daha çok para ödeniyor. Ama onların yorulan yüzlerine bakıldığında rahat yaşamadıkları hemen fark edilebiliyor.

Zaman zaman daha çok ocak etrafında aynı köyden olan Galemeddin ve Şehabettin Feshinin karşısına çıkıyorlardı. Onlar da her gün yorularak büküleiyorlar. Eski kibirleri yoktu. Güçsüzleşmişlerdi. Karşılaştıklarında Şeyhiddin, Feshiye müracaat ederek:

Feshetdin ağaBey, köyden haber almadın mı diye soruyordu?

Bende zaten size soracaktım. Sizin de mi haberiniz yok?

Tatar Şemeginden, Şeveli dönmeli; o bizim köyümüze yerleşir galiba. Bir- iki söz mektup yazarsın belki?

Kimo, nasıl dönüyor, ne zaman?

Birazdan dönecek dedi. O burada yarım senedir kalıyordu.

Siz onu sık görüyor musunuz?

O bizden uzak değil, arkadaki ocakta kalıyor. Biz yerleştiğimizde hemşerilerini arayıp kendisi gelmişti.

Mektup yazmak gerçekten iyi fikirdi. Fakat kâğıt kalemi nereden bulacaksın ki?

Boş geri döndüğü zamanlarda Feshi, daha uzak olsa da bazı köylere giriyor, oduna yarayacak dallar bırakıyor onu ekmeğe ya da yumurtaya değiştiriyordu. Bu sefer de gittiğinde o bir kişiden kâğıt kalem hazırlayıp koymasını istedi. Sonra mektup yazdı, o cevap bekleyerek yazmadı; kendisinin ve hemşirelerinin durumunu anlatarak yazdı.

Feshetdinin mektup yazabilmesi tomrukçulara moral oldu. Mektup yazdırmak kendisine bir umut, kara günlerine de yenilik ekliyordu.

Bakarsan Tomrukçular kendi akrabalarıyla hala da ilişkileri sürdürüyorlardı. Ya hemşerileri, ya da komşu köyden olanlar nöbetleri geldiğinde tümü gidiyorlar, onların yerine yeni kişiler geliyorlar ya da Mevletşah ağaBey'in tabutunu Ursak yiğidi götürmüş gibi bela ile karşılaşmış helak olan ya da engelli olan kişileri köylere götürüyorlar oluyor. Onlar ardından hemşerileri, anne-babalarına; akrabalarına

kendilerinin sağ-salim olduğunu belirterek haber gönderiyorlar, yeni gelenler ile az olsa da hediye gönderiyorlardı. Fakat mektup aracılığıyla gönderilen habere göre mektup yollanması herkesin de gönlüne daha hoş geldi. Farklı köylerden mektup yazdırıp gönderenler baya oldu.

Feshi sadece yazdı, hiçbir şeye karışmadı. Böyle rica ile gelenler arasında farklı kişiler vardı. Bir delikanlı mesela uzun zamandır sakladığı tuzlanmış kaz budunu götürdü.

– Feshi ağaBey bana da bir mektup yazsana,- dedi o heyecanlı bir şekilde -Ben söylerim sen yazarsın!

Söyle bakalım ne yazayım?

Hayda, Annem Şemsenura en evvel çok selam de sonra Fahriye nineye söyle, yağı göndersin. Küçük kız kardeşim RavzatelciHana çuklu selam söyle.

Dursana kardeşim mektupta önce herkese selam yollanacak, çuklu selam demiyorlar; Çuk çuk selam diyorlar. O çok çok selam anlamına gelir. Yağdır falandır işi isteklerini sonra söylersin.

Yok, yok ağaBey hepsini de benim söylediğim gibi yaz. Yoksa Fahriye vermek istemez o çok pinti yaşlı. Aynısını başında yaz.

Tamam, yazdım kardeşim, kim ardından nereye gönderiyorsun?

Kim ardından derken yazmışsan kendin götürüp vereceksin yani ağaBey. Bizim Mörele köyü buradan çok da uzak değil. Kendim de iletirdim ama bırakmıyorlar.

27

Böylece Zahide evlendi. Kendi çocukluğunu, gençliğini; gençlikteki sıcak sevgisini, sevgisi ile birlikte Feshetdini yüreğinin en uzak kenarlarına saklamaya mecbur oldu.

Zahide' yi hepsinden fazla çocuk sabırsızlığıyla Mustafa' nın minik kızı Fatiha bekliyordu. Babasının, Molla dedenin siyah aygırına bindirerek Annesini getirmeye gittiğini duyunca tüm sakinliğini kaybederek sabırsız bir şekilde bekledi. O, dışarıya bir çıktı bir girdi, yemek pişiren Gaynicamal ninesinin başını ağrıttı. Mustafa, genç eşi ile geldiklerinde karşılayanda ilk Fatiha oldu:

Anne!– diye durur durmaz atlı kızak ' ın önüne atladı, koşarak arabanın ön tarafına

göğsüyle vurulduğunu hissetmeden iki elini Zahide' ye uzatarak atıldı. Diğeri çocuğa uzanarak onu kucağına aldı ve ondan sonra arabadan yere indi.

Anne niye böyle uzun zamandır geri dönmedin? Ben seni çok çok özleyerek bekledim.

Vaktim olmadı kızım, işim çoktu, diye Zahide kızı seve seve cevap vererek aklanmaya çalıştı.

Anne sen artık hiç ama hiç gitmeyeceksin değil mi? diye nazlandı çocuk.

Tamam, kızım tamam hiç gitmeyeceğim.

Bu olayı gözetip duranlara Mustafa baya üzgün göründü. Onlar, gönüllerine, gözlerine istemeden vurup çıkan gözyaşlarını saklamak için yüzlerini kenara çevirdiler. Zahide' nin kızcağızla, açık gönüllülükle uğraştığını izlemek huzur verip, ümit saçıyordu.

Fatiha; annesine, babasının hediye ettiği ağaç kuklayı, at saçlarından yapılmış olan topçuğunu, parlak taşlarını, kavuktan dizilmiş boyun boncuğunu göstererek övündü. Eline tutturduğu elmaya baya da sevindi, ama annesini yanından bırakmadı; sadece onunla yatmayı istedi. Biraz annesinin sırtını sıvazladıktan ve ara ara uyukladıktan hemen sonra derin bir uykuya daldı.

Ertesi gün damadın hamamı ısıtıldı. Hamam girişine girmeleriyle Mustafa, Zahide' ye seslendi. Gelip sende yanımda otursana Zahide, ilk önce iyice konuşalım. Zaten erkek ile ömründe ilk defa hamama girme geleneğinden utanan Zahide kocasına yakınlığı.

Benim sana söyleyeceğim şu Zahide: Biz daha beraber yaşamaya başlamadık. Geleceğini nasıl halledersen öyle olur, hiçbir şey için geç değil. Benim hayatım, çocuklarımın hayatı; seninki de senin elindedir. Eğer hayata başlayıp gidersek, yaşamayız diye ikilenirsen ya da beni sıradan bir köylü diye düşünerek Beyzade kadar kızı olduğundan benim gibi sefil küçümsersen belki başlamamak daha hayırlısı olur.

Diyeceklerin sadece bunlar mıydı?

Tek bunlar değil. Ben senden daha yaşlı olsam da yaşamak için gücüm, kuvvetim var Allaha şükür. Senden hoşlansam da, sana âşık olsam da hayata açığı gözle bakmaya alışkınım. Sen iki çocuğum üstüne gelerek kendi omuzlarına iki kat yük aldın, o yüzden ben, seni önceden uyararak zorundayım. Eğer başlamayalım dersen ben sana küsmem. Yaşamaya başlamadan ayrılırsak ben suçu kendi üstüme almaya hazırım.

Ah delim benim! Boş boş hasretleri düşünerek başını yorma, sana diyorum. Hadi soyunalım artık. Zahide böyle söyleyerek Mustafa' nın botlarını çıkartmaya girişti.

Hayat böyle yavaşça kendi akımıyla devam ediyordu. Eşinin Fatiha' yı kendi çocuğu gibi görmesi, Kızının da Annem diye sevmesi; Mustafa' yı çok sevindirdi. Yalnızca Galimcan, Annesine çok da şaşırmadı, yani Zahide' nin gelmesini çok önemsemedi. Daha çok vaktini avlu da, at yanında geçirmeye çalıştı. Kendilerinde iş bitirse Gaynulla dedelerinde vaktini geçirirdi.

Al donlu aygırları güzel bir şekilde yetiştirdi. Galimcan her zaman onun yanında olduğu için at onu kişneyerek bekliyordu, kendini sıvazlatmayı; temizletmeyi, yelesini, kuyruğunu taradığında rahatlayarak duruyordu. Galimcan yavaş yavaş atın sırtına elini koyuyor, ondan göğsüyle yatarak ata binmeye de başladı. Üç yaşlık tay şimdi binip gezilecek at haline geldi. Gaynulla ağaBey ile Mustafa gelecek bahara onu sabana takmak mümkün olur diye düşündüler.

28

Orman hışırtısı gönle her zaman ayrı bir korku getiriyordu. Ormanın içi rüzgarsız, sakin olsa bile yukarıda başuçlarında her zaman hışırtı sesi duyuluyordu. Sanırsın ki daha gelmedi ama az kaldı gelip seni kırıştırarak oradaki mahşerin tam ortasına götürüp sokacak İlahi bir güç vardı sanki. Bu hışırtı birazcık kesiliyor gibi oluyor daha sonra yeni bir güç ile daha kuvvetli bir şekilde esmeye başlıyor.

Ormanın ağzında ise tomrukçular büyük ağaçları yıkınca seyrek kalan araziler de bu kadar uğultu yoktu. Seyrek ağaçlar arasında oynayan geçici rüzgar yönünü değiştirerek ya bir ya da diğer taraftan gelip vuruyor. Yerde yatan kar taneciklerini kendisiyle savurup yüze serpiyor, boyunlara dolduruyor; kol yelesine sokuyordu.

Bugün rüzgâr ayrıca sertti sanki. Yoksa sadece Feshiye mi böyle göründü? Ama diğerleri de yayan olarak ters dönüp yürüyorlar ya da yüzlerini eldivenlerle kapatmaya çalışıp yürüyorlardı.

Kar yoluna çıkarak arabalarını, kızaklara değiştirince orman taşıyanlara önceden taşıyamadıkları en kalın meşeleri taşımaları gerekiyordu. Bu dörder sajinli ağaçların

ağırlığı yirmi-yirmi beş kilo olduğu için bir kızağa iki at takılıyordu ve onu iki yük arabası taşıyordu. Böyle baya çetin, tehlikeli iş ayrıca dikkat olmayı gerektiriyordu. Böyle kalın meşeleri götördükleri zamanda yolun kaygan bir yerinde arabacıardan birinin kızağı düştü, ağacın kısa tomruklu başını yokuşsuz kızağa koyunca hemen onu kalın kement ile defalarca sararak bağlıyorlardı. Bu bağlanan yükün ince ipe bağlanmasından dolayı daha sonra gevşedi. Bu yüzden kızak yolunda kütük yerinden bir tarafa kaymış, yol kenarında kızağı düşürmüştü.

Bir tarafını kaldırarak yaslanan kızağı yeniden kaldırmak için büyük güç lazımdı. Böyle zamanlarda sıraya dizilen yükçüler birlikte toplanıyor ve birlikte kızağı tekrar yerine kaldırıyorlardı. Böyle olaylar da eskiden beri gelen adetlere göre sadece tomrukçular değil onlara karşı çıkan tüm yabancılarda yardımlarına geliyorlardı.

Bu sefer de öyle oldu. Kalın Meşenin bağlarını çıkararak toplu güç ile kızaklar yardımında tekrar onu kızağa koymaya çalıştıklarında, karşıdan gelen bir düğümlü kızak gelip durdu. Ondan genç bir Rus indi ve konuşmadan tomrukçulara yardım etmeye girişti. Kütüğü kaldırdığında bu Rus takımın gücünü dengelemek hepsi bir anda kaldırdılar.

Hayda bakalımmm aldık!

Bu ses Feshiye tanıdık görünse de onun kim olduğunu anlayamadı.

Kütüğü kızağa koyduktan sonra yükçü Rus onu kendince bir usul ile bağladı, kızağın geniş ucundan iki tarafına küçük kazıklar soktu.

Feshi başını kaldırdı ve o Rus' un gitmeyerek onu gözetip durduğunu fark etti. Onun yüzü tanıdıktı ama giyimi ile yabancı birisine benziyordu. Rus da biraz bakıp durduktan sonra:

Pashi sen misin diye onu kucakladı.

Mitri, sen misin? Diye Feshide onu sert bir şekilde kucağına bastırdı.

Bu görüşme toplanmış halde duran tomrukçular için acayip göründü. Uzun yakalı, uzun paltolu; kurt derisinden dikilmiş kulaklarını da kapatan börk, ayaklarına sıcak siyah çizme giymiş bu Rus ile başına zavalıca bir börk giymiş, kalın koyunyününden dikilmiş atkı sarmış, kıvrımlı kısa kürk üstünden gök renkli bellik bağlayan; katlanmış şalvarlı ve çuha çorap ile çarık giyen tomrukçu Tatarın, bir Rusça bir Tatarca konuşa

konuşa defalarca kucaklaşmaları çoğu için ömürlerinde görmediği, duymadığı mucizeli bir durumdu.

Rusların, Tatar kişisi ile uzaktan durup kibirli muamele etmelerine alışan tomrukçular gözlerinin önünde nasıl böyle akrabalar gibi görüşmüş olmaları, tomrukçuların başına sığmayacak bir durumdu.

İki arkadaş ise etraftaki kişilere önem vermeden birkaç kelime ile birbirinin hallerini soruştular. Tez vakitte tekrar görüşmeye söz vererek ikisi de iki ters tarafa hareket ettiler.

Rus ile görüşme olayı tomrukçular arasında farklı dedikodular doğurdu. Bazıları eskiden de Feshinin gerçek köylü değil de afetlere düşen Molla oğlu ya da bir Tatar memurunun değişik sebepler yüzünden evinden kovulmuş oğlu diye düşünürken, diğerleri; Rus çocuğu fakat bir Tatarın kadından doğduğu için babası kabul etmemiş birsiydi diye düşündüler.

Her nasılsa Feshetdin çoğu aptal köylülerin düşündüklerine göre anlaşılmayan tuhaf birisiydi. O, Rus ile görüştüktan sonra Feshi tamamen sırlı birisine dönüştü:

Ona bir taraftan ihtiram arttıysa diğer taraftan da çok da yakından ilişki kurmaya mecbur olan kişiler tarafından da arasında mesafe arttı. Şimdi onu çoğu görerek çoğu da onu işiterek duyuyordu.

Birkaç gün sonra gece karanlığı düşmeden Dimitri, Feshiyi ocağında arayıp buldu. O, onu kendi iş yerine çağırdı.

Dimitri' nin hayatı Feshi ile vedalaştıktan beri baya değişmişmiş. Onu Tatar dilini bildiği için tomrukçulara doktor olarak atamışlar. Bu işte o sadece bir ay civarında çalışıyor olup tomrukçularla tanışmak için geziyormuş.

Dimitri her zamanki gibi açık yüzlü, mutlu gönüllüydü. Feshiye çay ısmarlayarak, O hep kendi meşakkatlerinden bahsetti:

Bana büyük arazi verdiler. On nokta verdiler. Tetuşevodan başlayarak tenkova kadar. Her yerde orman kesiyorlar. Her yerde kaza, ağaç düşmeleri yaşıyor. Ben iş güvenliğini kontrol etmeliyim. Zavallı Tatarlardan çok ölenler var. Şartlar yok. Tatarlar cahil, çoğu genç. İşin güvenli yollarını bilmiyorlar. Gösterenlerde yok.

Sessizce dinleyip oturan Feshiye bakarak sözünü kesip kaldı.

Dursana, ben hala kendimi anlatıyorum. Sen nasıl yaşıyorsun? İş zor mu? Hadi şimdi sen anlat bakalım? Senin yaşlıların yani Anne-Baban hala yaşıyorlar mı? Hadi arkadaşına anlatır gibi anlat,- dedi o, Feshinin omuzuna elini koyarak.

Feshi ilk başta ister istemez Rus' un konuşmalarından açılarak tomrukçuların hayatını anlattı. Söz konusu tehlikelerin burada da meydana geldiğini acıyla söyledi.

Böyle devam etseydi ben bu hizmete dayanabilirdim, -diye kendince sonuç çıkardı.– Fakat evde kalan yaşlıların halini bilmemek ona ızdırap çektiriyordu. Hala yaşıyorlar mı, hastalar mı; bir haber de duymamışım. Sonra Zahide' nin hayatı da bana belli değil.

Feshinin yarım sorulu bu sözlerine cevap vermeden, Dimitri kendisi sordu:

Sen burada daha ne kadar çalışmalısın?

Ne kadar derken... Bahara kadar yani...

Ne yapalım biliyor musun Pashi, bana arabacı verilmeli. Ben senin için başvururum. Seni arabacı yaparım. İşin zor olmaz. Yeterince para alırsın. Harcamaların olmaz. Anne-baban hakkında bilgi sahibi oluruz. Tamamen köyüne gönderemem kusura bakma, o benim elimde değil.

Dimitri söyleyeceği haberin en acısını sona bırakmış. Feshiyi sadece uğurlamaya çıktıktan sonra onun gözüne tam bakmayarak, üzgün bir sesle:

Sevgilin hakkında... Zahide' yi unut artık. Babası onu iki çocuklu bir erkekle evlendirdi dedi.

29

Bundan sonra aklını yitirmiş gibi Hamza Beyzadenin hayatı da sürekli karışıyordu. İlk önce gece gündüz zor hizmeti kaldıramayarak gelini Naciye hastalanıp öldü. Feshetdinin babası FeyizHan dedeyi, eşi Fatima ile birlikte kovduktan sonra tek başına kalmış zor hizmet Naciye' yi yormuştu. Hamza' nın kötü huyunu bilen köylüler onun yanında pek çalışmak istemediler. Hamza başka köylerden de hizmetçiler getirmeye çalıştı. Fakat onlarda boğazım aç ama kulağım yerinde(aç olurum ama kulağım yerinde)olur denildiği gibi çok durmadan gidiyorlardı. Mallara bakmaya oğlu Yakup

ya da sık sık kendi bakmak zorunda kalıyordu. Bitmez-Tükenmez ev işlerine girip boğulunca ticaret işinde düşmeye başladı, satmaya alınan mal depolarda kaldı. Bu ise fayda getirmediği gibi onun cebine zarar veriyordu.

Günlerden birinde Oğlu Yakup aniden sinirlendi. Kızağa gübre yüklediği zaman o elindeki dişli küreği sinirle gübreye batırdı ve kalın bir sesle:

Baba bana gübrede böcek gibi kazınmaya yeter artık! Beni başa çıkar(ben yöneteyim artık) dedi!

Ne?

Ömrüm boyunca hiç gereksiz belimi bükerek kambur çıkarmak yerine kendi işimi kendim göreyim en azından. İşte gece gündüz işten kurtulmadığı için eşim çocuk yapamaz hale geldi. Şimdi ise yatağa düştü. Yeter baba!

Sen, bilerek sayıklıyor musun yoksa bilmeyerek mi? Bu işletme kime kalır diye düşünmüyor musun? Sana değil mi? Sen benim tek varisim olduğunu iyi biliyorsun. Rahatına dayanamıyorsun.

Ra-hat-tt diye uzattı Yakup,-Rahat olsaydı Zahide de iki çocuklu adamın yanına gitmezdi. Sabretmeye gücü kalmadığı için evden defolup gitti. Çok rahat ise git Mustafa damadını çağır. O, mal-mülk' e muhtaç olan birisi. Hadi uğraşsın bakalım.!

Gerekliyse bir eş daha al. Çocuklu da olursun, evde hizmetçi de olur. Gençken iki eş çok değil.

Sana böyle bedava çalışacaklar lazım. Sana mal olsun, diğerlerinin başında gezinip onları büktürmeye çalışıyorsun. Ama can yemeği de vardır bu dünya da. Sana ise o şeyler çok yabancı, sen mal için kızın ile beni değil kendi canını da satmaya hazırsın.

Sözlerini bu şekilde dize dize Yakup, kapıdan çıkıp gitti.

Hamza düşüncelere daldı. Bu hayat niye hep ardıyla dönüyor? Nereye sokulursa hep geriye dönüyor değil mi?

Fakat Hamza' yı çabuk kırarım deme. O Beyzade ya. Düşününce gerçekten de damadım Mustafa ile konuşmaya karar verdim.

Mustafa' nın fakir evinde huzur, ortak fikir hüküm sürüyordu. Beklenmedik bir zamanda gelip giren Hamza' yı damadı da kızı da açık yüzle karşıladılar. Çay içip

oturduklarında sadece oğulları Galimcan sessizce giyinerek avluya çıktı. Kızları kenarda oturdu galiba. O da göze görünmez oldu. Demek ki akıllı çocuklar. Biraz oturduktan sonra mertebeli bir şekilde onların hayatlarıyla ilgilendi. Yeme-içme konularında, odun-saman varlığını soruştu:

Hepsi de iyileşerek geliyor galiba sizin çocuklar,- diye söyledi Hamza.

Fakat eviniz çok küçük. Burada dört kişi yaşanacak değil. Diyorum ki damat oğlunu bana mı göndersen? Biliyorsunuz yaşama yerim geniş. Çocuk atlarla uğraşmayı seviyor galiba. Atlara, ineklere bakar. Gücünün yettiği kadar da yaşlılara yardım eder. Kendisini yedirtir, giyindiririm. Hor olmaz. İnsanlar arasında Beyzade hizmetçisi olarak adı yayılır.

Mustafa bu sözleri duyunca aniden Zahide' ye baktı. Zahide ise babasının ihtiyaç duyduğu zamanda yumuşak söyleyerek sertte oturtma huyunu bildiği için bir anda gülümsedi ve kocasının yerine cevap verdi:

Babacığım sana verebileceğimiz fazla çocuğumuz yoktur. Galimcan bize de çok lazım. Dışarıdaki bütün işlerimizi o yapıyor. Atıyla onu ayırırsan Galimcana gün bitti demektir.

Ben sana sormadım ki kızım.

Kayınpeder, kızın Zahide benim düşündüğüm sözleri söyledi. Yabancı köye oğlumu göndermek için henüz erkendir. O, daha olgunlaşmamış. Ağır hizmete daha erkendir. Annelere alfabe öğretmeye çalışıyor. İkisi de isteklidirler. Kendimize de fazla değil. Biz onu sana veremeyiz kayınpeder gönlüne ağır gelmesin.

Diğer büyük bela hiç beklenmeyen yerden çıktı. Gün yaza doğru değişmeye başladığında Ulustan Zemskiy müdür Sadovnikov Bey çağırdı. İyi muamele göstererek o Beyzade ile uzunca konuştu. Hamza' nın ne kadar arazileri olduğunu ne ettiğini soruştu. Patates verimliliğini merak etti. Aynı şekilde Çirmeşen nehri kıyısında malların ne kadar toprağı sarf ettiği hakkında söze başladı. Bu büyük olmayan nehir, Çuvaş ormanlarından başlayarak kendisine birkaç dereyi daha ekledikten sonra dağdan, Vadiye akıp düştüğünde Zöyeye girmeden baya zarar getiren nehirdi. Bahar selleri zamanında ya da yazın sık olan yıldırım yağmurlardan sonra Çirmeşen bir anda taşan ve zaman zaman kıyılarına sığmayarak kendi dalgalı sularını

ovalara-kırlara yayıyordu. O zamanlar da kıyıların bozulması ekilmiş ovalara büyük zarar getirmesi eskiden gelen doğal afetti.

Zemskiy müdür Sadovnikov, bu durumu baya iyi bilerek konuştu. Beyzadeyi bir şeye de mecbur etmeden yönettiği arazileri tekrardan ölçme yani denetleme yapmasını tavsiye etti. Böyle önemli ve meşakkatli işin Hamza' nın faydasına olacağını Sadovnikov Bey ayrı vurgu yaparak sonuçlandırmaya çalıştı. Sanki Çirmeşen nehri etrafındaki taşkının basıp gidecek yerlerin ve kıyıdaki arazileri hesaptan çıkarmaya ve bu adımla yer için vergi ya da kelle vergisini ödemesini azaltmaya imkan olacağını söyledi. Hamza ise bu oltaya düştü, toprak vergisini ödememek için o, rahatlıkla razı oldu ve bunun hakkında yazılmış kağıda imza attı. Ama bu hileli sohbetin sonucu daha sonra belli oldu. Vergiye girmeyen topraklar sadece kıyı yanlarında değil nehrin aşağı taraflarında baya verimli mercimek, yulaf, kendir ekilen parçaları da teşkil ediyordu. Hamza bu kadar toprağın kendisinden alınmasına karşı durmaya çalışsa da ona sadece kendi eliyle attığı imzalı kağıdı gösterdiler. Kendi rızanla imza attın. Onun pes etmekten başka çaresi kalmamıştı. Bu kandırılmanın tuzağı daha da sonradan belli oldu.

Karlar eriyerek, toprağın kurumaya başladığı günlerin birinde Çirmeşenin tam ovasına denk bir yerinde bazı kişiler ortaya çıktı. Onlar kütükler, tahtalar taşıdılar. Hızlıca birkaç ev inşa ettiler. Evlerin ortasında kilisede yükseldi. Oraya ondan fazla Rus aile yerleşti. Onların hepsi de siyah Çulha'dan dikilmiş hölleye¹⁰³ benzer giyimden hepsi Biyeş Rusları gibi uzun kahve renkli sakallı, ciren saçlıydılar. Siyah Çuhalı Hölle kürkmüş. O yüzden onları kara kürklüler diye adlandırdılar. Yaşadıkları yerleri de karatun¹⁰⁴ diye isimlendirmişler.

Karatumlular, oraya gelip yerleşince halk arasında farklı dedikodular yayıldı. Hamza Beyzade için en üzücü, onun otoritesine vurucu dedikodulardan birisi baya kötüydü. Sanki o Ruslara satılmıştı. Satılmakla da kalmamış, onların dinini gizlice kabul etmiş de onu etraftaki köylere yaymak için bu karatumluları kendi toprağına çağırıp getirmiş. Biraz sonra O mu' min Müslümanlara açıktan açık Rus dinine geçmeye emrecekmiş,

---

¹⁰³ Rus papazlarının giyimi

¹⁰⁴ Morzalar, biyeş, karatum köylerinin adları ortaya çıkması hakkındaki rivayetler, tarihi kaynaklara dayanarak değil; edebi eser talebine göre uyularak Beyan edildi.

borçlu kişilerin borçlarını eğer Rus dinine geçerlerse tamamen silecekmiş. Geçmezlerse de iki katını ödetecekmiş. O yüzden birkaç borçlu kişi bahar kıtlıklarına bakmadan borçlarını ödediler, yeter ki Rus dinine geçmeye mecbur kalmasınlar!

Rus çevreleri Hıristiyan dinine geçmeyi sürekli tembihleyerek babası Hekimcan' ı da sonra Hamza' yı da nasıl da ikna ettiler. Geçtikleri zamanda tuttıkları topraklarına ekleyerek daha falan yeri vermeyle çekmeye çalıştılar. Fakat Hamza Beyzade tıpkı babası gibi yüz karası olmaktan uzaktı. Karatumluların gelip yerleşmesi, Rusların böyle siyaseti halk önünde Hamza yüzünden oldu diye haberin yayılması onu sıkıntıya düşürdü.

30

Feshi, Dimitri' nin Zahide hakkındaki kötü haberlerinde kayboldu. Ocağına nasıl döndüğünü de fark edemedi. Dönünce direğe yaslanarak kendine gelinceye kadar uzun bir vakit durdu. Onun fikirleri karıştı. Hiçbir şeyin üzerine düşünmeye de hali kalmamıştı. Sadece Batır köyüne tozlu yoldan çiftleşip yürümeleri gözü önünden geçti.

Ertesi gün, ondan sonraki günlerde de yumuşak, hamur gibi uysal gezdi; İyi ki yükü ikinci atın sahibi genç yiğit Gabbas onun halini anlayıp kalın meşeleri taşıdıklarında tüm meşakkatleri kendi omuzuna aldı.

Vakit geçince Feshi sakinleşti sanki. Kendi kendini teselli ettiği için morali hiç bozulmayan her olayda ilginç bir şey bulabilen merhum Mevletşah ağaBey'in sözlerini hatırladı. Nasibim o olmamıştır demek ki diyordu. Kızlar hepsi aynıdır, yeter ki huyları iyi olsun diyordu. Orada da nasibi çıkar, can sağlığı lazım. Feshi sakinleşse de Zahide' yi unutamadı elbette.

Dimitri sözünde durdu. İki hafta geçmeden Feshi onun arabacısı olarak işe başladı. Onun işi Hamza Beyzadenin verdiği at ile birlikte Dimitri' nin atına da bakmaya, o yola çıktığı zamanlarda at başında olmadan yani onu götürüp getirmeden ibaretti.

Dimitri, babalarında, Bogorodskoye de yaşadığından Feshiyi de oraya yerleştirdi. Bu büyük olmayan evin avlusundan daha da küçük bir ev alıp onu modern bir şekilde ek bina olarak adlandırıyorlardı. Bu evin ek binasında Feshi hariç sahibinin mallarına

bakan, evin etrafını toparlayan; ocak yakma gibi vazifeleri yapan Nikolay isimli kürek sakallı, baya az sözlü bir kişi yaşıyordu. Feshiyi bu Rus' un yanına yerleştirdiler. Sahipleri ise kendileri, onlarda aşçı hizmetini yapan kadında açık yüzlü misafirperver, cömert kişilerdi. Dimitri' nin babası İvan ağaBey Tetiş ilçesine bakan bogorodskoye ulusunun noterini yöneten modern eğitilmiş bir meşan¹⁰⁵ dı.

Noterin, farklı vesikalar resmileştiren bir yer olduğunu Feshi daha sonradan anladı.

Ama yine de tomrukçulara on başları ve diğer Ruslar küçümseyerek baktığı gibi burada da buna benzer durum söz konusuydu. O yüzden Feshi onlar ile fazla konuşmayı istemedi. Gerçi buna gerekte yoktu.

Dimitri ile Feshi' ye haftada iki üç kere doktorun kendi dileğiyle davetler boyunca da yola çıkmaları gerekiyordu. Davet geldiğinde çok çabuk yola çıkmak gerekiyorsa Feshi kızağa, iki kara atı takarak çıkıyordu. Süslenmiş çizgili, üstteki tarafını öne çıkartarak takılı çingirak dingilli çift at, kar fırtınasını yaratarak kızakla bir köy içinden geçiyorlarsa yolda karşılarına çıkan kişiler durarak yol verip, Rus köylerinde ise sadece büyük memurlara saygı gösterdikleri gibi şapkalarını çıkartarak uğurluyorlardı. Büyük memurlar gibi, böyle muhteşem çift at ile gelip durunca evin ya da müdürlüğün sahipleri Dimitri' yi istemeden ihtiram ile karşılamaya mecbur oluyorlardı. Genç doktor galiba bunu çok seviyordu. Zaman zaman O, Feshi' ye fırtına oynatarak koşturmayı buyuruyordu.

Fakat Dimitri' nin de işi ciddiydi tabi ki. Onun, gittiği hemen hemen her yerde facia, engellenme; yetişememe, açlık, hastalık, muhtaçlık hüküm sürüyordu.

Gezdiğinde kalın kar kümelerini geçemeyerek atının dingillerini ayarladığında ya da kopmuş araba ipini düzenlediğinde yüzlerini, ellerini üşüten tecrübesiz genç yiğitler baya sık karşısına çıkıyorlardı.

Bir keresinde doktoru çabuk gelsin diye Temte ormanının Büre çukuruna çağırdılar. Orada sıra dışı bir durum yaşanmıştı. Bir yerden buraya gelen Çirmeş Tomrukçularının bir grubu, daha çok gençlerin bu zor hizmeti yapma yerine Rus dinini kabul etmek ve evlerine dönmek için kargaşa yaratmışlar. Bu durum Çirmeş dilinde güzel konuşabilen bir Rus papazını bunları ikna etmesinden başlamış. Ne Tatarca ne de Rusça bilmeyen

---

¹⁰⁵ Çarlık rusya da küçük tüccar ve esnaflardanoluşan kentsel sınıf, alt çalışanlar vb.

Çirmeşlere kendi dillerinde güzelce konuşan bu siyah giyimli kişinin kurnaz dili gönüllerine hoş görünmüş. Daha yaşlıları ise böyle adamlardan uzak durmaya ikna etmişler. İki arada doğan tartışma kavgaya kadar gitmiş. İki gün boyunca işe çıkmayarak tartışan yiğitleri bastırmak için askerler gelmiş. Kendi aralarında kavga ettiklerinde yaralanmış tomrukçuların sayısına askerlerin döverek sakinleştirdikleri de eklenmiş.

Feshiler geldiklerinde, bu Çirmeşler darmadağın bir şekilde her biri acısından mırıldanmış yatıyorlardı. Onları gecikmeden tedavi etmek, yaralarını sarmak gerekiyordu. Bu işe az mı, çok mu eli alışmış olan Feshi' ye bir sabırsız çocuk denk geldi. Onun acıdan mırıldanan sözlerini anlamayan Feshi daha yaşlı bir Çirmeşe sormaya karar verdi.

Söylesene ağaBey neden bağıyor bu çocuk?

Oda Tatarca biliyormuş:

Nerede sizin papazlarınız? Hemen şimdi Hıristiyan dinini kabul edeceğim ve evime geri döneceğim diyor. Zaten öleceğiz diyor. Rus olsam da Çirmeş olsam da toprak altına eşit şekilde gömüyorlar diyor.

Sabırları tükenen bu kişiler gerçekten de acınacak haldeydiler. Feshi tekrardan sordu:

Evinde Anne-babası vardır kesin. Rus dinine geçtikten sonra onlar ne diyecek?

Sen Müslüman kişisin anlamıyorsun? Dedi o kişi.– biz Çirmeşleriz, orman kişileriyiz. Bizim tanrımız orman ağaçlarıdır. O yüzden ormana gidip ibadet ediyoruz, Tanrımızı razı ediyoruz; ondan gerekli şeyleri sormak bize daha kolay. Rus dini hayata kolaylık getiriyorsa, sadece oyun olarak o dine geçsek de olur. Ormana gidip ibadet edenleri kim kontrol edecek ki? Tanrısının yanına mı gidiyor, mantar ya da çilek toplamaya mı kim bilir?

Ama Rus dinine geçmek de hızlı değilmiş. Tavukayağı, haçı öperek boynuna takarak üstelik kutsal su serpmek işi ile onun ardından “otçe naş”¹⁰⁶ duasını gönülden öğrenmek gerekiyormuş. Yabancı dildeki bu duayı öğrenmek tamamen cahil kişilere çok da kolay değildir.

---

¹⁰⁶ Ortadoks Hıristiyanlarının duası.

Feshi bu Çirmeşlere gönlüyle gerçekten acıdı. O, aynı zorlukları yaşayan Tatar Müslümanlarının gönüllerine kendi dininden vazgeçme hakkındaki düşünceye girmemesine sevindi.

Diğer can titreten olay Tatarlarda yaşandı. Belli olmayan sebepten dolayı bir grup tomrukçulara yiyecek getirmemeye başlamışlar. Hafta boyu aç yaşadıktan sonra, cesurlanarak kaldığı ocaklardan baya uzak yerde yer alan Rus köylerine gitmişler. Gidip yiyeceğe değiştirmek için odun da yüklemişler. Fakat ne yazık ki Rusların bir dini bayram günlerine denk gelmişler. Bayram sebepli içip sarhoş olan Ruslar odunlarını boşaltırmışlar ama yiyecekleri sadece kendi dinlerine inanırlarsa vereceklerini vaat etmişlerdi. Aç kişinin siniri kötü oluyor, kavga-dalaş başlamış... Dövülen, yaralanan tomrukçuları kelepçeleyerek bir yere Sibiryaya taraflarına göndermişler. Bir sürgünden, o zavallılar diğer ömürlük sürgüne gittiler.

31

Feshetdin' in Anne-babasına yazdığı mektubu, elden ele geçerek nihayet köye ulaştı. Ölüm döşeğinde yatan FeyizHan dedenin eline getirip verdiklerinde O, sanki canlandı, gözlerine nur indi. Okumayı bilmiyorsa da mektup ona can huzuru veriyordu, onu hep elinde tuttu; arada mesh ediyordu. Artık konuşamamasına rağmen bir şey söylemeye çalıştı. Tamamen güçsüzleştğinde dedesinin yanına yasin okumaya müezzini çağırdılar. O sırada hasta canını teslim etti. Tek aziz oğlunun ne yazdığını da öğrenmeyerek dünyadan göçtü. Ölüyü gömme meşakkatleriyle mektup okunmayarak kaldı. Onu rahmetlinin üçü geçince okudular.

Mektubun da Feshetdin herkese teker teker selam yazdıktan sonra, kendisinin sağ salim olduğunu yavaşça çalışıp hayat sürdüğünü bildirerek Anne-babası için merak ettiğini onlar için canı acıdığı hakkında çokça şey yazmıştı. Bir iki sözle hemşerileri Şeyheddin ile Galemeddinin de sağ-salim olduğunu belirtmişti. Bundan fazlasını yazmamış olsa da bunlar Feshetdin hakkında baya büyük korkunç haber yaydılar. Onlar, yayan tomrukçular olduğu için Feshetdinin mektubundan daha erken geri döndüler. Dönmeden önce Feshinin Rus doktorun arabacılık işine geçmesini öğrenmişlerdi. Bu haberi onlar Feshi Ruslara satılmışmış, Rus dinini kabul etmiş; onlara hizmete göçmüş, O doktor ile birlikte başkalarını da Rus dinine ikna etmeye

başladı diye anlattılar. Temti ormanında çalışan Çirmeşleri de Feshi kışkırttı diye söylediler. Şu Çirmeşler Rus dinini kabul ettikten sonra onların yerine Tatarları da göndereceklermiş...

Bu haberlerden köylülerin gönlünde Feshetdine karşı nefret duygusu doğdu.

Bahar selinin bitmesiyle hemen Feshi yola çıkmaya acele etti. Arabasını kendisi hazırlayıp kızağı koyarak, toprağın kurumamasına rağmen Dimitri' nin biraz sabretmek lazım dediği öğüdünü de dinlemeyerek, gönlü bir şey hissetmiş gibi köyüne gitmeye acele etti.

Yolda karşısına çıkan derin olmayan nehir, dereleri atı ile geçebilse de Şomgatiya döndüğünde Köprü sökülmiş, yeni köprü ise yapmaya henüz erken olduğu, Zöye nehrinden geçme imkânı olmadığı için atını Hamza Beyzadenin dükkânında çalışan kişiye bırakmaya karar verdi. Gün kararıyordu, o yüzden Gabdulhey ağaBey'inin evinde geceleme mecbur kaldı. Babası FeyizHan' ın vefat ettiğini ağaBeyi söyledi. Bu üzücü haber Feshetdinin başına sopa ile vurulmuş gibi tesir etti. Zavallı babası ömrü boyunca at gübresi arasında hizmet ederek gün yüzü görmeden dünyadan ayrılmıştı. Kendisine ne mülk, ne de yaşlı günlerine birikim toplayamadı. En üzücü olanı ise tek oğlu babasının son nefesinde ağzına su bile dökememesi, mezara da indirememesiydi.

Hey baba baba... Diye üzüldü Feshetdin.

Fazla üzülme kardeşim diye teselli etmeye çalıştı Gabdulhey. – O tam sensiz gitmedi. Yazdığın mektup ona ulaştı. Baban o mektubu elinde tutarak can verdi.

Annem ne haldeymiş, zavallı Annem...

Fatima Hanım artık hasta. Gözleri de tam görmüyor artık...

Bu tomrukçuluk işi benim tüm niyetlerimi yok etti. Hasret üzerine hasret. Hasreti, mutsuzluğu Allah hep verdi. Zahide den başlamıştı...

Zahide hakkında bilgin var mı yoksa?

Biliyorum. Onu Mitri söyledi...

Zahide' den deme Feshi, kendinden de. O kızla ilişkiye girmemiş olsaydın, yolun başka şekilde devam ederdi. Zahide' nin evlenmesini de suçlama!– diye devam etti

Gabdulhey.

Hamza Beyzade ona o kadar dayanılamayacak hayat çektirdi ki kızın daha fazla dayanacak hali kalmamıştı. Babasının evinde bir gün, bir saat kalmak da onun için mezar azabından da daha zor olmuştu.

Yarım sene civarında memleketin dışında geçirmiş hayatını yakalamak ister gibi Feshetdin ertesi gün acele ile yola çıktı. Doğduğu köye girince ona sokakta birkaç kişi rastladı. Onlar, Feshi ile kuru bir şekilde selamlaştı. Hep evine acele etti. Onlarda onu fazla durdurmadılar. Hatta bazıları görmemiş gibi yaparak başka taraflara baktılar ya da evlerine girmeye acele ettiler. Fakat yiğit yine de hiçbir şey fark etmedi. Fark etmiş olsa da önem vermedi. Evine gelip girmesiyle yatakta yatan Annesini gördü.

Anne, Anne! Nasılsın Anneciğim?

Kadın yatmış bir şekilde gözlerini açtı ama bir şey görmedi galiba. Kendi kendine söylendi:

Yarabbi bu dünyada bana Anne diyecek birisi var mı? Yoksa bu sadece rüyam da mı?

Anneciğim bu rüya değil, gerçek. İyice baksana. Benim bu, Oğlum Feshetdin. Senin yanına döndüm Anneciğim.

Oğlum sen misin? Gerçekten de Feshetdin oğlum mu? Yarabbi bu fani dünya da seni de görecekmişim, diye Annesi yerinden kalkarak oturdu. Oğlunun ellerini, yüzünü, boynunu okşadı.

Annem halin nasıl peki, hasta mısın?

Baban öldüğünden beri, iyileşemiyorum çocuğum. Şimdi sen dönünce iyileşirim belki. Oğlum seni görme mutluluğu tek babana nasip olmadı. Zavallı o kadar bekledi ki seni, o kadar bekledi. Gelmiş mektubunu eline verince de o kadar sevindi ki, o kadar mutluydu ki...

Uzun zamandır görüşmediği Annesine, oğlunun söyleyecek sözleri çoktu. Böyle oturup da Feshetdin hazırlanmış yemek, çay yanında da kadına göz kulak olan komşuları Ferhinur Hanım ile hep konuştular. Anne-babası karşındaki tek borcunu ödemediği için onlara son günlerin de iyilik göstermeye elinden gelmediğinden Feshetdin üzülüp otursa da Fatima nine, oğlunun dönmesinden dolayı mutluluğa

sarılmıştı. Onlar konuştular da konuştular. Geçmiş hayatlarını da hatırladılar. Fakat her ikisi de dile alıp söylemek istemediği fikirleri de başlarından çıkmıyordu. Birincisi Zahide hakkındaydı. Bunun hakkında söz açmamaya, oğlunu fazla üzmemeye; acıyan yerine dokunmamaya Fatima ninenin pratik zekalılığı yetiyordu. İkinci soruyu ise onun dili ucunda dönüp dursa da oğluna sormaya cesaret edemedi. Feshetdin Rus' a satılmış, Rus dilini kabul etmiş diye haber kadına da ulaşmıştı. Yüzünü, boynunu okşamasıyla aynı anda boynunda takılı haçı yok mu diye kontrol etmişti. Bir şey bulamadıysa da kadın bunun hakkında söz açmaya korktu. Komşu Ferhinur Hanımın ve diğer komşuların tomrukçu hizmeti hakkında Feshetdin biraz şaşırıldı. Ama sebebini ve esasını bilmiyordu.

Geri dönmesinin üçüncü gününde Feshetdin kendi üstadı olan Kelimulla hocayı görüp konuşmaya ve öğüt almaya gitti.

Molla ağaBey onu fazlaca kuru kabul etti:

Rus dinine satılmış diye haber doğru galiba. Döndüğünden beri Camiye bir namaz için ayak basmadın.

Ne Rus' u hocam? Ben sana ihtiram yüzünden görüşmeye, öğüt almaya diye geliyorum; sen ise beni böyle karşılıyorsun!

Akıllı insan olarak kabul edip ben seni her düşündüğüm de endişeleniyordum. Sen ise orada Ruslara satılmış, Rus dinine geçmiş başkalarını da ikna ederek geziyorsun diyorlar. O doğru ise Hangi yüzle üstadının karşısına gelip çıktın, üstelik bir şey olmamış gibi karşı söz söylemeye cesaret ediyorsun!

Molla ağaBey, bana haksız bela takmak mı istiyorsun? Böyle kötü bir iş başıma gelmedi. Bu nasıl bir dedikodu Allah' ım!

Kelimulla molla yumuşadı galiba. O, Feshetdinin tomrukçuyken ne gördüklerini başından sonuna kadar anlattırdı.

İki akıllı kişi meselenin esasına çabuk vardılar. Tüm suçların başı yoldaşları, Şeyhetdin ile Galemeddine bağlandığı ortaya çıktı.

Demek ki Feshi onlarla daha görüşmeli. Fakat bu görüşme haksız yere suçlu olan Feshinin ön gördüğü gibi olmadı.

Bahar da ekim zamanı geldi. Toprak kuruyunca günlerin birinde Gaynulla dede ile Mustafa kendi arazilerine bakmaya gittiler. Köyden çıkınca hemen onları sıcak güneş altında dertli bir şekilde ötüşen tarla serçelerinin sesleri karşıladı.

Canlanan topraktan buharlar yükseliyordu. Bastona dayanan Gaynulla ağaBey bir anda serin esen rüzgâra yüzünü dönüp, başından şapkasını çıkararak bu manzaraya dalıp gitmiş bir şekilde bakarak:

Ne kadar hoş kokulu bu bahardaki toprak kokusu diye söylendi.

Artık ekinlerde yeşillenerek büyüyorlardı. Yol kenarlarında çalılarda yeşil ot samanlar uzamış. Evet, tarla işlerine başlama zamanı.

Ertesi gün hemen iş başladı. Güzün sert sabanla sürülmüş yumuşak toprağı tekrardan sürmek kolaydır. Kışın konuştukları gibi Mustafa, Safiulla molların atıyla üç imana yerini çabuk sürüp bitirdi. Yeri ektikten sonra tırmıklamayı kendi aygırlarıyla da yapabiliyordu. Bu işi baştan sona Galimcan yaptı. Ekim işi bitince Galimcan arkadaşı Gizzetulla ile at korumaya, gezmeye başladılar. Gizzetulla Mustafa' nın kuzeni Şefigullah' ın oğlu olup iki çocuk birbirlerini tanıdıklarından beri arkadaşlardı.

Şefigulla yetim büyüyen Mustafa' ya göre baya varlıklı yaşadı. Çünkü onların üç imana yerleri vardı. Babası yani Mustafa' nın babası Muhammed ile kardeş olan Nogman ağaBey bundan bir sene önce vefat ettiği için onun imanası üstüne Galimcandan iki yaş daha büyük olan Gizzetulla doğduğundan beri imana ya gelmişti.

Gün uzun, ev işlerinden fırsat bulamayan çocuklar; belli ki geceleri at koruyarak uyumuşlardı. İkişer ya da üçer, dörder kişinin beraber at korumaları çok eskiden gelen adettir. Çocukların toplanarak gece vardiyasına çıkmaları ilk olarak ilginç geldiyse de diğer taraftan birisi uyumayan şekilde oturduğunda atlara göz kulak olduğundan diğerlerine kestirmeye de imkan doğuyordu. Çünkü Allah korusun atların çalınıp gitme ihtimalleri de vardı. Çocuklar at korumaya yaz boyunca çalışıyorlardı. Her grubun kendileri seçmiş çalıları, kanyonları var. Onlara burada her çalı, her sazlık, av yapılacak yerlerdeki ördek, tavuşçuk kuşu kümesleri tanıdıktı. Onlar falan çalı dibinde kümeste kaç tane yumurta olduğunu annelerinin kim olduğuna kadar; ne zaman

yavruları doğurduğu, ne zaman ne kadar yavru çıkacak hepsini de biliyorlardı. Fakat kümesleri bozma yumurtalarını alma adetleri yoktu.

Sulu yeşil otu özleyen atlar, Kıştaki yiyecek kıtlığından özgür oluyorlardı. Büyüyerek, güzelleşerek boy atıp kabuklarını da döküyorlardı.

At korumaya çoktan örgütlenen bir grup halinde gezme adeti ağaBeylerinden hatta babalarından beri gelmişti. O yüzden Galimcan ile Gizetulla öyle takımlara girmediler. Onların ayrıca dikkatli olması lazımdı. Çünkü onlar yalnızca ikisiydi. Üstelik at hırsızları gözünü genç atlara dikiyordu. Ne kadar uyumamaya çalışsalar da, uyumamaya dayanmak çocuklara zor geliyor, ayrıca onların şafaktan önce çok uyuyası geliyordu. Karanlık gecelerin birinde küçük bataklıkta yavaşça sallanan sazlıklar hışırdar gibi oldular. Hışırdıyor ve duruyor, hışırdıyor ve duruyor. Kişi ya da büyük canavar geziyor gibi oluyordu. Çocuklar şüphelenerek atlarına binerken, sazlıktan bir kişi gelip çıktı ve bunların ardından bağırdı:

İyisiniz çocuklar, beni fark ettiniz.

Bu olaydan sonra onlar iki hafta boyunca gece vardiyasına çıkmadılar. Ama at koruma o korkunçluğuyla bile ilgiyi çekiyordu. Görecekları daha varmış demek, babalarını ikna ederek tekrar çıkmaya başladılar. Ama şimdi onlar başka yeri, baya uzaktaki kalın sazlıklı büyük Akbulat Gölü etrafını seçtiler.

Gelecek bela gelmediyse ondan kurtulamazmışsın. Şafak öncesi uykuya dalan çocuklar, uyanınca atlarının kaybolduğunu fark ettiler.

Gece Mustafa kötü uyumuştı. Şafak atar atmaz yerinden zıpladı ve eşine seslendi:

Zahide kalk, Zahide kalksana. Atları çaldılar galiba, benim çarıklarım nerede çabuk ver.

Dursana, sana diyorum. Rüyanda mısın? Bir şey olmamıştır. Niye böyle endişeleniyorsun?

Anlatmaya vakit yok, getir hemen. Çocuklarda bir şey oldu galiba...

Mustafa akrabası Şefigullahı da kaldırarak onun giyinmesini beklediği zaman, şafak da attı. Onlar köyün başına çıktıklarında ellerine at iplerini ellerinde tutan çocuklar ağlaya ağlaya dönüyorlardı. Dördü de geri dönüp arayıp baksalar da faydasız oldu.

Atlar yoktu. Onların koyu sazlıklar arasından alınıp gittiği izler kalmıştı.

Ne yapacaklarını bilmeyerek Mustafaların avluya dönerek oturdular. Renkleri kaçmış çocuklara defalarca sordular. Onların uyudukları açıktı. Sinirinden kendi kendini kontrol edemeyen Şefigulla, Gıyzetullaha vurdu. Kenarda endişelenerek bakıp duran Zahide atılarak Galimcanı kucakladı. Ona da vurmasınlar diye korkmuştu.

Sana diyorum, çocuğa dokunma! Takdirden ötesi yok diyorlar. Allah yazmıştır, sabretmek gerekir diye Mustafa' yı, eşi sakinleştirmeye çalıştı.

Düşünerek bir karara vardılar. Etrafta hırsızlarla gizli iş yapıyorlar diye adı kötü çıkan Şem balıkçılardan şüpheleniyorlardı. Mustafa' nın orada Gabdullah isimli tanıdığı vardı. Bir faydalı öğüt vermez mi diye onun yanına gidip öğüt almaya karar verdiler.

Yola çıkınca da sohbet hep atlar hakkındaydı. Artık bir at hırsızından kurtulunca tekrardan gece otlatmasına göndermeye izin verdiklerinde birbirlerini suçladılar, tartışıp gittiler. Şefigulla sinirlendi bile:

Aptal bilmiyorsan bil, bizim başımıza bu bela senin eşin yüzünden geldi.

Nasıl benim eşim yüzünden yani?

İşte Morzaların Feshisi kaçıp gitmiş. Zahide' nin seninle evlenmesinin intikamını almak için o, bizim atlarımızı çaldı. Oysaki o, onun sevdiği kızdı.

Mustafa' nın canı sıkıldı.

Olmaz Şepi! Feshinin köylerinden çıkıp kaçmasını bende duydum. Ama o böyle ikinci birisi değildir.

O değilse kim o zaman? Şimdiye kadar bizim köyümüzden at çaldıkları oldu mu? Olmadı. Feshi' ye şimdi kaçıp gitmek için at lazım mı? Lazım. O değilse kim olsun?

Görürüz bakalım. Gönlüm o değildir diyor.

Şem balıkçıya gelince Gabdullah' ın evini arayıp buldular. Avluya çağırarak çıkardıktan sonra selamlaşarak; hallerini soruştular ve kendi dertlerini anlattılar. Gabdulla atların Hangi renkte, kaç yaşında; aygır mı tay mı olduğunu detaylıca soruştu.

hmm, diye Gabdulla kurnazca gülümsedi ve bunlara anlamlı bir bakış attı. – benim gördüğüm atlar gerçekten de sizinkilere benziyor galiba.

Mustafa' nın içine umut girdi:

Haydi! Nerede gördün? Diye sabırsızlıkla sordu o.

Onları dün kovalayarak götürdüler. Fakat... -Gabdulla tekrar anlamlı bir bakış attı.-
Fakat atlarınızı geri almak için sizden beşer akçe para alırım. Ben bu karışık işe
Mustafa' yı iyi tanıdığım için, size acıdığım için girmeye hazırım.

O sırada Şefigulla çok sinirlendi:

Ah sen böyle misin atları çalıp gitmen yetmiyor, onlar için at ücretinin yarısını
ödetmek istiyorsun! Ben şimdi muhtarı getirerek seni zindana attıracağım! Fakir
kişileri tamamen pantolonsuz mu bırakmak istiyorsun? Bu iş olmaz!

Şefigulla sinirli bir şekilde çıkacaktı ama Gabdulla kendisi hücumla girişti:- Ne, beni
at hırsızlığıyla suçlamak mı istiyorsunuz? Beni at hırsızını mı yapmak istiyorsunuz? İlk
önce siz beni yakalayınız. Bulun atlarınızı!

Sinirlenen Gabdullaha yanındaki samanlarından bir ağaç dalı aldı ve gelenlere
vurmaya bile hazırlandı.

Gidiniz, hemen defolunuz! Yoksa başınızı yararım! O sırada O, Şefigulla ile Mustafa'
nın sırtlarına bir iki kere vurdu bile.

Defolunuz, gidiniz! Çabuk! Ya da vurup öldürürüm!

Köylü ailesine at kadar atı kaybetmenin de en büyük belalardan birisi olduğu hakkında
konuşmak bile gerekli değil. Acılarından tükenerek geceye doğru döndüklerinde
Mustafa' yı bir korkunç olay daha bekliyordu. O, çıkıp gitmesiyle Galimcan da gözden
kaybolmuş, hala da geri dönmemişti. Acısından ve atının çalınmasına kendini
suçlamasından korkup kaçmış da bir yerde saklanarak yatmış diye düşündüler.
Karanlık çökünce, Şefigullahlara gidip baktılar. Çocuk orada da yoktu. Gizzetullah da
arkadaşının nerede olduğunu bilmiyordu. Sanki bela kazığına vurulmuş gibi bela
üstüne bela geliyordu.

Mustafalar gece boyunca kirpiklerini kapatmadılar.

Zahide:

Yoksa babamlara gidip öğrensem mi? Galimcan oraya gitmiştir belki diye başlamıştı
ama Mustafa izin vermedi.—eskiden gitmediklerinin sadece başlarına bela geldiğinde

gitmelerinin iyi olmadığını, Galimcanın da oraya gitmeyeceğini söyledi. Doğru diyorsun babası. Canınız sağ olsun. Sadece Galimcan kendi kendini harap etmese Allah' ım...

Yorulan, kirlenip biten Galimcan sadece üçüncü günün gecesinde evine geri dönerek yere yığıldı. Çok yorulmuş halde olsa da onun morali iyiydi, gözlerinde nur parlıyordu.

Baba atlar bulunur, sanki dizlerime düştüm galiba, dedi o geri dönmesiyle. Oğlum Allaha şükür sağ-salimmişsin, Haydi soyun, yıkan çabuk diye Zahide Galimcan etrafında dönmeye başladı.

İkinci gününde Galimcan Şem balıkçı köyündeki köşedeki bir evin, ahırının ardında saman demetine gömülerek uyumuş. Ata vereceği, cebinde gezdirdiği arpa ekmeğin dilimini parçalayarak yiyip bitirdiğini kendisi de hissetmemişti. Yorularak uykuya daldığında, birilerinin konuştuğu kulağına gelmişti. Uyanarak dinlemeye başladığında birilerinin atlar hakkında konuştuğunu fark etmiş. Onlarda Ulak pınarı diye demişlerdi. Ertesi gün sürüleri otlattıklarında Galimcan bir yaşlı kadından Ulak pınarı yolunu öğrenerek ormana girmiş ama kaybolmuştu. Bir şekilde yolu bularak ormandan çıkınca köye geri dönmüştü.

Oğlunun cesaretine şaşırın babasının istemeden gönlü doldu. Galimcan uyumadan önce:

Yarın sabahtan gidelim baba tamam mı? Beni de alıp gidersin... Dedi.

Tamam, oğlum tamam. Uyu, sakın ol...

Ertesi gün onlar aynı Gabdullaha gidip girdiler. O, bir yere gitmeye hazırlanıyordu galiba, avluda hazırlanmış at duruyordu.

En başından tek başına gelmeden bir at hırsızını getirip gelmiştin diyerek Mustafa' yı karşıladı. Mustafa kendi derdini anlatınca ve oğlundan duyduğu sözleri söyleyince; Gabdulla ikiletip kaldı:

Atlarınız gerçekten de Ulak pınarı kıyısında ağaç ev içerisinde duruyorlardı. Bundan artık üç gün geçti. Şimdi orada mı, değil mi? Bilmiyorum. Birilerinin alıp götürmüş olma ihtimali de var. Ben ormanda ıhlamur ağacını kabuğundan temizleyecektim. Hadi geliniz böylece gezip bakarız.

Yolda gittiklerinde Mustafa bu atların olayını Feshetdin ile alakasının olup olmadığı hakkında soruştu.

Feshi mi? Morzalardan Karatum Rus' unu öldüren Feshi mi? Yooookkk kardeşim ondan şüphelen me, günahını alma. O, sadece etraftaki Rus memurlarına rahat vermeyecek. Birazdan kendinden duyarsın dedi Gabdulla.

Ormanın harika yeşilliğine ve kuşların ötüşmesine de gün ortasına gelen güler güneşin, büyük ağaçlar arasında parlayarak düşen nur parçacıklarına da dikkat etmedi değil Galimcan. O, büyüklerin sohbetlerini dinlemedi bile. Onun tek dileği çabucak o ağaç evin yanına gelince, kendisinin sevdiği ciren aygırını bulmaktı.

Fakat hiç olmazsa Ağzına kaptığı ekmeği de karga çeker gider diyorlar. Atlarda yoktu. Ağaç evin üstüne çıkıp, baksalar da saman artıklarıyla at gübrelerinden başka hiçbir şey görmediler.

Şansın sınırlıymış Mustafa diye söyledi, Gabdulla. Bu sabah götürmüşler, işte gübreleri de kurumamış daha.

Mustafa' nın, ondan daha çok Galimcanın ümitsizliğine düşen yüzlerini görünce ekledi:

Canını sıkma, sakın ol onları aramak şimdi faydasızdır. Atlarınızı Çuvaş tarafına götürmüşlerdir. Senin ömründe ise delikanlı daha ne çok atlar olacak, başını dik tut!

Zavallı Galimcan ağaç evin üstünde gözyaşlarına hâkim olamadı, baya oturdu; bu zamanda ondan daha çok acı çeken birisi daha olmuş muydu?

33

Bahar da ekimi tamamlamak üzereyken Feshetdinin annesi vefat etti. Bahtsız Feshi, başına bela ardından bela gelmesine, hayat tekerleğinin hep arkaya dönmesine artık alışmıştı sanki. Annesini gömdükten sonra onun Hangi yolu seçeceğini kendisi dâhil kimse söyleyemezdi. Fakat ne olursa kişi kendince düşünüyor, Allah kendine göre düzenliyor.

Bir gün köye Karatun' dan üç kişi geldi. Karagruh¹⁰⁷ paltosu giyen bu üç papaz Feshinin evini soruşturarak buldular ve açık eve yönlendiler. Feshinin evde olmaması onları şaşırtmadı, girmeleriyle hemen işlerine başladılar. Onlar “Feshi Rus dinine geçti” diye dedikoduyu duymuşlar, o yüzden kaldığı evi Hıristiyanlaştırmada ona yardım etmeye gelmişler. Dilekleri, Feshi' nin yardımıyla köyün başka kişilerini de kendi dinlerine çekmekti galiba.

İlk önce onlar evin köşesine put suratlı sarı kalaydan ikon taktılar. İkonun önüne mum yakıp koydular. Kalın sesleriyle kendi dualarını okudular. Okuya okuya evin tüm köşelerine fırçayla “kutsal su” serptiler. Feshi geri döndüğünde onlar Hıristiyan dinine kabul etme törenine hazırlardı.

Fakat ev sahibiyle görüşme beklendiği gibi olmadı. Feshi girince bu beklenmeyen misafirlere bağırırmaya başladı:

Size kim izin verdi? Defolun buradan!

Papazlardan birisi Feshinin boynuna takmak için hazırlanan “tavuk bacağını” - hacını uzattı, ikincisi eliyle vaftiz etmeye girişti, diğeri kalın sesle kendince dua etmeye başladı.

Siniri kaynayan Feshi papazı elinden tutup çektı ve sallayarak kapıdan dışarı atıp kovdu. İkincisini de böyle tekme atarak çıkardı. Üçüncü papaz uzun paltosunun katlarında karışarak, Feshinin yumruğunu beklemeyerek açık pencereden bahçeye doğru kaçtı.

Ama papazlar avluda çabuk kendine geldiler, üçü bir arada tek olan Feshi' yi yeneceklerine inandılar galiba, yine yapıştılar. Fakat Feshi sinirini güçlü yumruklarına toplayarak bunların biri ardından diğeri sallaya sallaya vurdu. Aralarından birisi güçlüydü galiba, yerde yatan odun parçasını kaldırarak Feshi üstüne yürüdü. Bunu görmesiyle Feshi ani bir hızla kazığını çıkarttı ve onun kafasına o kadar şiddetli vurdu ki adam sallanarak düştü. Diğeri ikisi çabuk kaçtı. O arada beklenmeyen gürültüye millet toplanmaya başladı.

Avluda yatan Rus' un can verdiği açıklandı. Bu durum Feshi' nin başına beklenmeyen

---

¹⁰⁷ 20.yüzyılın başlarında Rus imparatorluğu' nda faaliyet göstermiş Çarlık rejimi yanlısı ve gelişmekte olan Sosyalist devrimci harekete karşı örgütlenmiş bir hareket.

yeni bir bela getirdi. Kişi öldürmek en büyük cinayet olarak sayılmaktadır, öldüreni ömürlük sürgün bekliyor. Rus papazını “kutsal” işi için öldürmek ise cinayetin iki katıdır, öldürene ölüm cezası verileceği herkese açık. Feshinin bu beladan tek kurtulma yolu, kaçınılığa gitmek, kaldı. Bugün olmazsa yarın kendisinin yakalanması için geleceklelerini tahmin ediyordu. Bu yüzden kaçmak için yola hazırlanmaya başladı. Şunu belirtmek gerekir ki o kaybolup kalmadı, acele etmedi, soğukkanlı oldu, ayık akılla iş yaptı. Var olan tüm giyimlerini topladı, ilk olarak yiyecekleri topladı. Köyde tek yakın kişisi olarak kalmış Kelimulla hocayla vedalaşıp gitmek, Fatiha’ sını almak gereklidir diye düşündü. Fakat ona karşı söz çıkarırlar diye korktu. Üstelik zaman da kalmadı sanki. Az kaldı onun ardından gelme ihtimalleri de vardı. Böyle düşündüğü sırada Kelimulla molla kendisi geldi. Onun emrine göre ölü Rus’ u karakol evine götürüp atmışlardı. İki kalınca hoca Fashetdine bakarak biraz sesiz kaldı.

Nasıl bir belaya başını soktuğunu anlıyorsundur çocuğum. Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?

Böyle duruma sokmuşlarsa hocam, ben de pes etmem. İntikam almadan onları rahat bırakmam.

Allah de Feshetdin! Allah’ u Tealaya bırak. O bir çözüme kavuşturmadan kalmaz, Allah nasip ederse.

Ah hocam, hocam! Sen akıllı kişisin işte. Allaha kendi hayatımı bırakıp bir şey yapmayarak oturursam beni alıp götürecekler ve ölüme hükmedecekler. Ben ise daha yaşamak istiyorum.

Hükümete karşı elini kaldıramazsın Feshetdin. O sana acımaz, hemen ezer. Ona karşı hareket etmek kahramanlık değil, fedailik yani kendini kurban etmektir.

Ben doğduğum günden beri kurban değil miyim? Çocukluğumdan beri annem babamla birlikte kişilere hizmet ediyorum. Hizmetim için ne aldım? Kızla bir birimizi sevdik o bana yasak amemiş. Kendime zorunlu olmazsa da kişi için tomrukçu hizmetini yapmaya mecbur ettiler. Bunun yüzünden yaşlanmış günlerinde aziz anamı, atamı kişilerle ihtiram içerisinde gömmeye de geledim. Artık benden izin almadan canım, gönlüm ile idare etmek istediler, kendi dileğini değil de başkalarının dileğini yerine getirmeye mecbur etmek istiyorlar. Ya benim ne suçum var? Öyleyse adaletsizlik kurbanı değilsem ben kimmişim? Açıklar mısınız hocam?

Evet, hayat sende fazla kusur buldu. Ne demek gerekiyor da bilmiyorum. Fakat önceden aklında olsun oğlum, ateşle oynuyorsun. Onlar seni ateşe gelen kelebek gibi çok çabuk yok ederler.

Önce ben de onları bu ateş içinde tüterim. İşte halkı bir afetten daha kurtardım, şimdi Rus dininin haçını takmak için köye yakınlarda ayaklarını basmazlar.

Haklısın. Birazdan gelme ihtimali var. Senin niyetin, nereye gideceğin benden çıkmaz oğlum. Tek dileğim var sana: dikkatli ol. Dikkatli, akılla iş yap. Benden sana Fatiha.

Kelimulla mollanın gitmesiyle iki tane şahit ile muhtar geldi. Fakat Feshetdin artık evinde yoktu.

Ertesi gün sabahtan gelen askerler ne kadar arasalar bile onun izini bulamadılar. Aynı gün Hamza Beyzadenin ahırından Zahide' nin sevdiği atı Almaçuarın kaybolduğu ortaya çıktı.

34

Hamza' nın hayatı hep geriye sarmaya başladı. Kızını evlendirdiğinden beri evden güzellik kaçtı, cansızlık, umursamazlık, gevşeklik hüküm sürmeye başladı.

Hatta ilk dayanağı, ilk yardımcısı, varisi Yakup' a da bir şey oldu. Son zamanlarda ayrıca gevşedi. “Gücüm yok” diye sızlanmaya başladı. Hasta mı yoksa? Eğer belli bir iş buyurmazsan kendisi başlamaz oldu. Çoktan beri hasta yatan eşi Naciye' nin yanından çıkmadığı günleri sık oldu. Hamza' nın tekrar tekrar ikinci eş almaya ikna etmesini umursamıyordu.

Hamza kim için çaba sarf ediyor ki? Beyzadelik unvanını kime bırakıp gider? Yaşı da artık baya oldu. Elliye geçtikten sonra tekrar evlenmez ya zaten. Gücü daha var, işini de yerine getirme yeteneğini daha kaybetmemiş. Sözü de geçerli, kişiler de kendisini dinliyorlar. Ulus memurları karşısında da otoritesi büyüktür. Fakat yine de hayatında bir şey yetmiyor, ertesi gün bir telaş götürür gibi içini rahatsız ediyor. Gönlünü endişelendiren bu “şey” Beyzade neslini kim devam ettirir meselesi değil mi ki?

Dur, Zahide' nin çocuğu olabilir ki! Fakir köylü Mustafa çocuğu olsa bile Hamza Beyzadenin torunu oluyor! Madem öyle Beyzade kökü kurumayacak, tohumu devam

edecek demek. Bunu düşündüğünde Hamza, kızı Zahide' ye fazla sert olduğunu, onu neredeyse zorla fakir kişiyle evlendirdiğini hatırladı. Belki evlendirmese de olurdu ama katil tomrukçu Feshi ile çıkmaları sinirini bozdu. Onların tekrardan kaçıp gitmeyeceklerine garanti yoktu.

Zahidelerin atları çalındığı hakkında haber de geldi. Fakir fukara için at çalınması büyük beladır. Hamza onlara Zahide' nin sevdiği Almaçuarı verecekti ama onu kaçkın katil Feshi çalıp gitti! Eğer Zahide' nin erkek çocuğu doğarsa Hamza başka bir at hediye eder. Şimdi ise atsız yaşarlarsa da bir şey olmaz. Öyle büyük hediyeye layık olmak da gerekir.

Arıların yetişmesi öncesinde Hamza nihayet yola çıktı. Kendisine fazla dikkat çekmemek için yürüyerek gitmeye karar verdi. Evet, bu sene buğdaylar güzel büyüdüler. Atın yayları görünmeyecek kadar arış boyları da büyük oldu. Ancak başakları kısa görünüyor. Samanı olur ama arışı sınırlı olur sanki. Başakların çıkmasından sonra yağmur yağmadı. O yüzden nem yetmedi.

Zahide evde tek başına oturuyordu. Hamza bu kez yumuşak dilli oldu:

Kızım ben bu aralarda çok düşünür oldum. Yaşlandım galiba. Senin bu şekildeki hayatın da beni endişelendiriyor. Diyorum ki, bir yardım mı etsem sizlere? Atınız da çalınmışmış.

Ben bugünkü hayatımdan razıyım baba. Bize hiçbir yardım lazım değil. Kendi başımıza düşen belayı kendimiz kaldırırız Allah nasip ederse.

Öyle deme kızım. İşte birazdan hasılat zamanı gelecek. Saman yığını taşımak için de bir atı borç alırsınız. Duymuşsundur belki Almaçuar' ı da Feshi kaçkın çalıp gitti. Onu sizlere gönderseydim daha iyi olurdu.

Ya Feshi çalmış ya da diğer birisi Allah bilir. Çalan bir günah taşıyorsa, çaldıran yüz günah taşıyor diyorlar.

O değilse kim olsun ki? Sizin atınızı da bizimkini de tek o çaldı. O katil atları sana intikam yüzünden çaldı!

Sakin ol baba. Siz kendiniz hakkında söyleyin. Annem nasıldır? Hasta değil mi, sağ salim midir?

Annen nasıl olsun ki? Yemek falanla uğraşıyor hep. Kendini kötü hissettiği zamanlar da oluyor tabii.

Naciye yengenin durumu nasıl?

O hep yatağın üstünde. Öyle işte. Ama ağaBey'in de hastalanmaya başladı.

Niye öyle?

Akciğer hastalığına benziyor. Öksürüyor. Kımız içseydi geçerdi belki. İşte Kanzafar gelini olarak gitseydin... Onlarda kımız deryadır. Allah nasip etmedi ama.

Ben burada yaşadığıma da şükür edip bitiremiyorum. İyi ki şu vahşi illere gitmemden Allah korumuş. Ben burada varlığına da yokluğuna da kendim paşayım.

Bir kez ziyarete gelseydin. Anneni, ağaBey'ini görürdün. Ne zaman geleceksin söyle. Arabalı at gönderirim.

Kendim gelirim o zaman,- diye Zahide cevap verdi.

Hamza gitmeden daha bir şey söyledi:

Bana bir torun doğursaydın en azından. Köküm kuruyor. Beyzade neslini kim devam ettirecek? Biliyorsun ki ağaBey'inin çocukları yok.

Zahide kızardı. Bu fikir onun kafasında da vardı. Fakat bunun hakkında babasına söyler mi ki?

Kızını görmesine kendince razı olarak o hızlıca geri döndüğünde hiç beklemedi bir vakitte arışlar arasından Feshi çıktı.

Hamza Bey nereye koşuyorsun böyle? Dur, bir sohbet edelim.

Feshi? Feshetdin... Nasıl, niye böyle geziyorsun?

Ben nasıl gezersem gezeyim olur. Aksine sen niye böyle yürüyerek geziyorsun? Beyzade adama yakışmıyor.

Atla olsaydım, soyar mıydın? Zaten Almaçuar'ı kaçırdın. Kızım Zahidelerin de atını, hayır, iki tane atımı kovaladın. Bunlar yetmiyor mu?

Ah Hamza abi, Hamza abi... Sen beni hiçbir zaman adamdan saymadın. Şimdi de aynıymışsın. Gerekirse Rus memurlarının atları da yeter bana.

Sabrı tükenden Feshi daha da çok korkutmak için ayakkabısından bıçağını çıkardı.

Feshetdin bırak, fazla söyledim galiba, - Hamza bıçağı görünce korkmaya başladı.

Korkma Beyzade! Ben seni kesmeyi düşünmüyorum. Anne babamı çıplak bırakarak kovan kişiyle hesap halledilmeli aslında da... Neyse, kızın uğruna... Oğlunun yerine tomrukçu olarak hizmet ettiğim için ise payımı daha ödemedin. Ben kişinin hakkına girmeyeyim diye o zor hizmetten atını arabasıyla götürerek sana teslim ettim. Kendi paramla aldığım kızakları da ekleyerek götürdüm. Senin bana on iki akçe borcun var. Şimdi mi hesaplaşacağız yoksa gelecek görüşmenizde mi vereceksin?

Hamza Feshiyle tekrar görüşmek istemiyordu tabi. Fakat yanında bu kadar para yoktu.

Feshetdin, şey, yanımda param yok ama. O kadar büyük para...

O zaman çıkar bornozunu Beyzade! Benimle görüşmenin bir hatırası kalsın!

35

Endişeli günün gecesinde Kelimulla molla gidince Feshi, hemen bahçe arkasından çalılara koştu. Çalılar arasına girince istemeden arkasına dönerek baya zaman bakıp durdu.

Baba evi! Anne babasının yaşadığı, onu nazla büyüttüğü ev! Gönlünde ömrü boyunca kalan hatıralı olaylar toplayan ev! Onun temelinde Feshetdin adam gibi yaşayamadı, şimdi o ata babalarının devamını durdurup bırakmaya mecbur oluyordu.

Alaca karanlığında o kendi avlularına üç kişinin girdiğini fark etti. Onlar eve girip çıktılar, ahırını kontrol ettiler, bahçe tarafına çıktılar. Onların Feshiyi aradıkları anlaşılıyordu.

Kendi oğlundan şimdi düşman yaparak onu zorla kovan köyüne Feshi son kez baktı ve çalılar üzerinden ormana, belirsizlik tarafına yürüdü.

Ne kadar yürümüş belli değil, ardından at kişnemesi, demirin çınlama sesi geldi. Feshi yol kenarındaki bir ağaç ardında saklanıp atlıyı bekledi.

Bu atlı tecrübesiz birisiydi galiba, atını doğru düzgün süremiyordu. Fark ettirmeden dizginlerinden tutunca bu adam bağırmaya başladı.

Yavaş...- dedi Feshi fısıldayarak.- Kendin at çalyorsun, kendin orman yarıp bağıryorsun.

Korkuttun ya abi, - dedi adam, Çuvaş idi galiba.

Atı öyle sürmüyorlar, in sene atından!

Feshi atı dizginledi, çantasındaki havluyu yırtarak toynaklarını bağladı ve onu ardından götürmeye buyurdu. Ardından gelirlerse ses gelmesin. Kendisi önde yürüdü.

Biraz sonra ay kendini gösterdi. Onlar yoldan orman içine girmekteydiler. Ay nurunda Feshi atı tanıdı. Bu Almaçuar idi. - Sen Hamza Beyzadenin atını çalmışsın ki yiğit.

Bu genç yiğidin yüzü de tanıdık geldi.

Dur, dur! Sen kendin Yalçık' li değil misin?

Dur! Sen Pashi abisin ya! Mikluvşa dedeye kız çalıp götürün.

Feshi hatırladı: bu yiğit Yalçık Çuvaş' ı Mikluvşa' nın hizmetçisi İvanay idi. Ama şimdi yavaşlamaya vakit yoktu. Feshi İvanay' ın nereye gittiğini soruşturdu. İvanay da şimdi kaçınmış. Onlar ormanda üç kişiymiş.

Kaçakların yerleştiği yere onlar anca sabah geldi. İvanay' ın iki arkadaşından birisi hayatın zor koşullarına alışkın olmayan, askerlikten kaçan Tatar talebesiyse, diğeri ise çuvaş ve iyi bir avcıymış.

Bunlar yeme-içme hazırlamasından başka bir şey yapmaya yetenekli birileri değillerdi. Hatta saklanarak yerleştikleri yer yollara yakın olması onların güvensiz bir yerde kalmalarını göstermekteydi. Demek ki daha sakın bir yer bulmalılar. Ve tez zamanda onlar öyle yaptılar. Ocak kazıdılar. Almaçuar' a kalın ağaçlar altında çit hazırladılar. Bunlar atı keserek yemeyi isteseler de Feshi buna izin vermedi.

Çuvaş kişisi, sıradaki avdan korkarak geri döndü. O kendilerinden üç-dört kilometre mesafede birilerinin at kesmeye çalıştıklarını görmüşmüş. Feshi ile beraber oraya gittiler.

Aynı hayat yaşayan kişiler bir-biriyle çabuk tanıştılar. Onlar da dört kişiymiş. Dördünün de Feshininkine benzer durumları söz konusu. Onlar daha güvenli diyerek Feshilerin kaldığı yere geldiler ve bir ocak daha kazıp yerleştiler. Onların kurulması ve cihazlanmasıyla ilgili Feshi' nin tecrübesi artık vardı.

Bu yeni dört kişi cesur birileriydi. Ayrıca Feshi cesur yürekli İskender' i çok sevdi. O, köy halkını boşuna incittiği için Ulus üretniğini dövmüşmüş. O yüzden zindana gitmemek için buralara kaçıp geziyormuş. Rus memurlarından intikam alma dileğinde o Feshi ile hemfikirdi.

Bir zaman sonra Şem balıkçı ile Yalçık arasında zenginleri, tüccarları soyma olayları hakkında haberler yayıldı. Feshi ile İskender karşı olmalarına rağmen geceye çıkarılmış atları da çalma arttı. Bu zanaatta Timerşa ayrıca iyiydi. O, iki hafta boyunca bu işini yapmazsa kendi kendini nereye koyacağını bilmiyordu, oraya çarpılıyor, buraya sokuluyor ama çıkıp gidiyordu ve bir hafta-on günden sonra at götürüyordu. Böylece Timerşa herkesi atlı yaptı. Fakat o çaldığı atları burada tutmuyordu, bilmem nerelere götürüp başka atlara değiştiriyordu. Almaçuar' ın tarihini öğrenince onu da değiştirip döndü.

Bazı çaldığı atları o satıp da gönderiyormuş. Parasını bir yere saklıyor. “Kara güne” sanki. Bundan daha kara birgün nasıl olacağını kendisi hayal bile edemezdi. Mustafaların atını da Timerşa çalmışmış. Onları Kanaş bölgesine kadar götürüp sattı. Feshiler de bunu bilmiyordu.

Timerşa pazarları da sık sık değiştiriyordu. Bir kere Beki pazarına gitti. Bu hayvan pazarıydı. Timerşa'nın işi; Çuvaş bölgesinden çaldığı atı satmaktı. Malını övüp durduğu zaman onun gözü bir kişiye takıldı. Tencere kapağını tanır, Timerşa bu kişinin niyetini çabuk anladı. Onun niyeti bu ata binerek kaçmak idi galiba. O satıcılarla pazarlık yapıyor, istediği fiyatı söylüyor, gerçek müşteriler gibi dışlerine bakıyor, dizlerini elliyor. Ama hep aynı aygır etrafında daha çok dolaşıyordu.

Böyle gözettiği arada Timerşa onun o aygıra bindiğini, halkın gürültü yaptığı arada pazardan kaçma çabasını gördü.

Gürültü, bağırış başladı. Fakat tez arada hırsız kuşattılar. Timerşa atı ile bunun köşesinde kaldı. O hızlıca aygıra saldırdı, onun başına uzandığı zaman hırsıza:

Orada benim atım var, ata binerek defol çabuk! - diye fısıldadı.

Hırsız da Timerşa' yı anlayarak aygır üstünden dönerek düştü ve halk arasına girerek kayboldu. O arada:

Sağol abi. Temte' ye gel! - diye söyleyerek kaçtı.

Timerşa pazar halkı önünde aygırı kurtaran cesur kişi oldu, aygır sahibinden ödül aldı. Temte' de Timerşa o kişiyi çabuk buldu. Enes adlı bu hırsız Timerşa' dan da daha ustaydı. Onun burada, İdil kıyısında arkadaşlarının olmasını da, kendileri İdil'in arkasına da çıkarak gezmelerini söyledi. Fakat son zamanlarda bunları acımasızca avlamaya başlamışlarmış. O bu acısını anlattı.

Timerşa' nın aklına riskli bir fikir geldi:

Baksana, Enes dostum. Bizim takımımızda, iyi iki tane yiğit var. Eğer biz gücümüzü birleştirirsek sizi takip eden askerlere güzel eğlence hazırlayabiliriz.

Arkadaşları danışmaya karar verdiler.

Hamza Beyzade ile karşılaştığı zaman Feshi, bu işle ilgili Timerşanın ardından Temte' ye gidiyordu.

36

Mescitte cuma namazından sonra sıradaki vaazında Kelimulla hoca laf taşıma ve gıybet konusunu anlattı:

Peygamberimiz şöyle buyurmuş:

Dört kişinin namazı kabul olmaz. Bunlar arasında laf taşıyan yani gıybet edenin ameli de var. Böyle bir kişi günahlılar arasında en kötüsüdür. Laf taşıyanı Allah' u Teala kıyamet gününe kadar ateş ile azap kılar ve kıyamet gününde azabı daha da ağır olur. Yaptığı amellerinin sevabı yok olur. Gıybet çok kötü bir şey, gıybet insanı öldürür. Bizim gözümüzün önünde böyle gıybetli olaylar olmadı mı? Hatırlıyorsunuzdur, köyümüzden tomrukçuluk işine gidip dönen Ahmet ziya Bey'in oğlu ile Ahmet safa Bey'in oğlu Şeyhettin ve Gallemettin kendileri ile beraber giden Feshetdin hakkında nasıl gıybet dağıttılar. Onlar çaresiz Feshetdin' i dininden çıkıp, Rus dinine göçmüş diye anlattılar. İyi kişilerden doğan bu kötü oğlanların gıybetlerine inanıp, Karatun' daki Ortodoks din adamları gelip, Feshetdin' in evinin çevresini pislettiler. Onların bu davranışı birinin ölümü ile sonuçlandı. Velhasıl önce gıybet oldu; ardından da insan öldürüldü, Feshetdin kanun kaçağı oldu. O, şimdi kaçtığı için kaçak olmaya mecbur.

Şimdi, cemaat, bu iki oğlan ömürleri boyunca Allah' u Teala' ya ibadet edip, bu ağır

günahlarını affettirebilirler mi acaba? Allah böyle takdirlemiş olsun.

Biliyorsunuz Cemaat, şimdi de tomrukçuluk işini yapan vatandaşlarımız var. Onlara Allah' ımız medet versin, diye dua edelim. Bu üç günlük dünyada hepimize de dostluk, tatlılık, dayanışma gerek...

Feshetdin' in kaçması Ulus çevreleri arasında yaygara çıkardı. Önceleri buna önem vermemeye çalıştılar. At çalma, tüccarları talan etme olayları sıklaşmış, daha büyük kaçaklardan Rusların çok zarar gördüklerinden dolayı işlerinin zora girdiğini söylüyorlardı. Feshi' nin Morzalar köyünden olmadığını akıllarına düşürdüler. O, boyun eğmeyen köy olmuştu sonra işte bu Morzalar köyü? Bütün kötülüklerin başı hep bu köyden çıkıyor. Onların kötülüklerini bastırmak için Ulus bir çare bulamadı. Toplanıp konuştular. Tomrukçuluk işine gitmemek için, padişah hazretlerinin emrini geçmemesi için kavga çıktığını görünce köye askerle geldiler. Şimdi de Çariçenin fermanını hayata geçirmek için gelen misyonerleri öldürene kadar dövdüler. Nasıl köy bu?

Bu köy - Ulusta hakimiyetin direnmesi gibi yalnız Beyzade Hamza köyüdür. Öyleyse Beyzade olan halkı onun gibi mi? Hamza Beyzadenin hükümete karşı işleri gibi gizli amelleri yok değil. Meğer havlayan köpek evine misafir çağırıyor. Beyzadenin fazla çalışkanlığı, halkı aciz ediyor mu? Bu yüzden onun ile tekrar konuşmaya, yardımından tekrar bir kat daha faydalandılar.

Beyzadeyi çok iyi tanıdığı Zemskiy Neçelnik Sadavnikov çağırttı. Bu sefer o sert, ciddi idi:

-Senin köyün, Ulusta yirmiden fazla köy arasında en heyecanlısıdır. Sen Ulusta yalnızsın Beyzade- bu köyde yaşıyorsun. Bunu nasıl anlamak gerek?

-Kaçak kişinin öldürüp, atımı çalıp gitmesinde de ben suçlu değilim, Gaspodin Sadavnikov.

-O yiğit senin ırgatınmış. Tomrukçuluk işine de senin için gitmiş. Kızını ona vermemişsin, atını verip göndermişsin diye söylüyorlar?

-Benim, köyün güvenli olması için uğraştığımı sizde biliyorsunuz, Gaspodin Sadavnikov.

-Eğer gerçekten bulmak istiyorsan, o kaçağı yakalamak için yardım et!

-Nasıl olacak?

-Kişileri ücret karşılığı çalıştır. Yolcuları, tüccarları talan etme, atlarını çalma haberleri var. Sana da korunman için kişiler verelim. Kaçağın sana öcü var, diyorlar. Evini yakmak istiyormuş.

Ne yapalım kötü zaman bu? Han'ın acımadan hizmet edenlerine, töreleri emreder olması için kendi Tatarlarına sert olmasına bakmadan, Hamza' yı nasıl seviyorlar, hatta sonuçta suçlamaya çalışıyorlar değil mi?

Evet, kaçak Feshi ile karşılaştığını söylemedi Hamza. Gençlerinle alakadar olasın, diye iftira atmaları da çok uzak değil. Düşün, bütün bela o şanssız Feshi' nin arkasında. Zemskiy Neçelnik, haklı: nasıl olsa yakalanacak o katil!

Ulusta düzeni korumak gerek dedi Üretnik Dubov' a sert bir şekilde. Ona gecikmeden Feshi' yi tutup getirme sorumluluğu yüklendi. Bunun için o çareler bulmanın gerekli olduğunu kendisi düşünmeye ve işe yüklenmeyi gerekli buldu.

Gönlünü rahatlatmak için Dubov, kendi sevgilisinin yanına Biyiş' e gitti. Orada keyif-sefa kurduktan sonra, sevgilisi ile muhtarı gördü.

Kaçığı yakalamak için yardım gerektiğini anlayan muhtar bu sıkıntılı emri yerine getirmenin çok kolay olmayacağını sezdirdi.

-Kaçağı aramak için bir kaç kişi daha almalıyız- dedi o.- Ama yakın çevredeki toplanan Tatar köyleri arasında biz bir adada gibiyiz. Hırsız arayanların kendileri de hemen eşkıya olmuşlar. Bu yüzden Tatarlar bizim ile karışmaya umutlanmıyorlar.

-Bu zamanda sizin yardımınız olması gerektir belki?

-Ben yardım etmeyi reddetmiyorum. Diğerleri ile görüşüp bakalım...

"Bunlardan yardım beklemek - manasız iştir", - diye düşündüğünde, Dubov birden muhtar Camay' ın çocuğunu aklına getirdi. İsmi neydi ki onun? Galiba Şehabettin. Zor isimleri var bu Tatarların, çok garip!

Dubov sabahleyin Şehabettin' i Ulusa çağırdı. Kılıç çekip bakarken onun Feshi' ye düşmanlığının çok olduğunu anladı. Buna göre, sözünü doğrudan söyledi:

-Sana bir iş vermeyi düşünüyorum. Başarırsan, bütün Ulusta ünlü kişi olursun- büyük armağan alırsın.

-Nasıl iş, Allah' ım Üretnik? - bu hilekarın övücü sözlerine Şehabettin sevindi.

-O Feshi' yi tutman gerek.

-Feshi' yi? Kaçak Feshi mi? - yiğit durdu.- Yok, ben bunu yapamam.

-Sakin ol. Şehabettin. Ben senin, kendin tutmanı emretmiyorum. Bulabilir misin diye soruyorum.

Konuşurken, yiğit razı oldu. Hatta at-eyer, gerekirse silah- para verince, kendi işlerini beraber yapmaya da razı oldular. Silahta sordu, sadece ona inanıp tüfek- kılıç vermeyeceklerini düşündü.

37

Feshi insanlarla karşılaşmayacağı yerlerde yoldan daha dışarda yürüyüp, köyleri geçti. Uzakta olmayan Böri çukuru var. Burada ne zamandan beri kalmış Mari tomrukçularının sığınakları olması gerekiyordu. Çukurdan seslerin duyulmaması gözlemleyerek, yiğit öne atladı. Sığınaklarda sessizlik hüküm sürüyordu. Demek ki tomrukçular, buradan gitmişler. Orman seyrek kalmış, ama ufak ağaçlar çoktu burada. Çok değil tomrukçu olsa da, özgür olduğu zamanları aklına getire getire, içi yana yana gitti Feshi.

Temteye giderken, soldaki yerden tomrukları çekip gelen tomrukçularla karşılaştı. Onların birini izleyip, Feshi hal- ahval sormaya başladı. Bu tomrukçunun sohbeti boyunca, halleri eskiden beri değişmeyen, hep bu ormanı keserek, onu taşıyıp kenar boyuna yığıp, insanların sürekli ağaç basma olaylarını anlattı.

İma ile soruşturan Feshi, tomrukçuları halen Dmitry' nin iyileştirdiğini öğrendi. O hastalar ile Tatar dilinde konuşuyor, hallerini öğreniyordu. Çok şeyden haberdar ve sözlerinde cömert olan bu tomrukçu, doktorun arabacısı olan bir tomrukçunun onun hizmetine arabacı olarak girdiğini, tomrukçunun onları kaçaklığa götürdüğünü, bunun sonunda doktorun, tomrukçu ile iş birliği yaptığı iddaasıyla sorguya çekilip sıkıntıya düştüğünü anlattı.

Böylece, dostu Dmitry' nin bu işinde çalışmaması, Feshi' yi çok üzdü. Ama dostuna acısa da, yardım edemezdi Feshi.

Karşıya bir grup asker geldi. Onlar, yolu genişliğine işgal etmiş, birim-birim sıraya dizilmiş, atlı tomrukçuları yol basmaya mecbur edip geçip gittiler.

-Sonraki vakitlerde bu çevrede askerler çoğaldılar,- diye isyan etti tomrukçu, atını yeniden yola çıkara- çıkara, - hırsızları nasıl izliyorlar. Ona yardım eden Feshi sözü kuvvetli bir şekilde söyledi:

-Burada tomruk işi kaynayan yerde nasıl hırsız olur?

-Var diyorlar. Rus törelerini talan ediyorlarmış. Atlarını, gocuklarını, paralarını, başka eşyalarını alıp kaçıyorlar, kendileri yaya dönüp geliyorlarmış. Öyle bizim de sığınakları araştırıp gidiyorlar. Yabancı kişileri arayanlar oldular.

Enes hırsızın işleri gerçekten de cesur, fazla sakin kişiler çıktılar. Ama Feshi' nin gözüne atılınca, onlarda birleşmelik bitmiyordu.

Konuşurken, onlar Feshinin düşüncesini görüştüler, yani Rusların ceza takımının yaşadığı yerde bekleyip karşıladılar ve geldiklerinde hücum ettiler. Bunun için Feshinin gözlemlerine göre Böri çukurundaki Mari sığınaklarından da daha uygun yer bulamadılar.

Rus biriminin oradan çıkması için, kaçaklar o çevredeymiş, denen haberi dağıttılar. Bu uydurma sözü hayata geçirmek zor değildi. O çevreden bir iki at çalıp gitseler, etraftaki köy kişileri Böri çukurunu askerlere kendileri göstereceklerdi. Onlar birçok kaçağı tomrukçular arasında tanımışlar, hatta dilek taşları da varmış. Tomrukçular ise istese bu haberi hemen dağıtabilirler. Genellikle Böri çukurunun önceden gelen kötü şöhreti bu işe fayda sağlayabilirdi.

Günlerden birinde Temti ulusundan yirmiye yakın atlı asker hareket etti. Kendi işleri ile meşgul olan kişiler sabah erkenden rahatça yürüyüp köyden çıkan bu gruba öyle çokta önem vermediler. Ama bekleyip, gözetenler onların nihayetini hemen anladılar. Başka yerden o esnada bir atlı Böri çukuruna yetişmek için acele etti. Söylenen yere o, ıslık çalarak geldi. Ona karşı çalıların arasından ikinci bir atlı geldi. Bu atlı haberciye, önde gidip, tuzağa düşürmek için bekleyenlerin hazırlanmasını emretti. Kendi de askerlere karşı gitti.

Ceza takımı ortaya çıkmaya başlayınca, atlı kaçak biraz yerinde sayıp durdu arkaya döndü. Onun askerlerden korkup kaçtığı apaçıktı. Aralarından iki asker bunu kovaladı.

Kalanlar da atlarını yavaşlattı. Kaçanlar, kovalayanlardan kaçıp gözden kaybolunca, kendine yakın gidince, ormana girenler gözüne göründü. Kovalayanlar heveslenerek gittiler. Şimdi bütün takım, oraya-buraya bakarken, bu kaçağı aramaya çalıştı.

Birdenbire kaçak gözden kayboldu. Askerler bir yerde yerinde sayarak, onun Hangi tarafa gittiğini anlamaya çalıştığı arada hepsinin yolunu kapayan, bir ağaç önlerine yıkıldı. Geldikleri yollarına geri dönüp giderken o yolda başka ağaçla bölündü. Sonrasında da üstlerine iki ağaç düştü. Askerlerin hepsi ağacın altında kaldı. Yaygara çıkararak, inleyerek, ağlayarak, atların kişnemesi arasında insanlardan korkunç sesler yankılandı. Başlarını, ellerine götüren askerler tüfeklerini enselerinden almaya çalıştılar. Bazı yetişenler tüfekten atmaya başladılar. Ama farklı taraftan kuşatan askerler, düşen ağaçlardan zarar görmeseler de onlara hücum edenler tarafından yok edilerek- onların başlarına düşen sopalardan ve süngülerden yıkıldılar. Hiçbiri de kaçıp kurtulamadı. Kaçaklar sağ kalan atları ağaçların arasından çekip çıkardılar. Tüfek-silahları topladılar. Bu Rus takımı için çok büyük bir yenilgiydi.

Ama kaçaklara burada uzun süre durmak yaramazdı. Önceden konuştukları gibi, onlar farklı farklı taraflara dağıldılar.

Bu güzel cesur hücumdan sonra, beklenmeyen bir afet bütün etrafı titretti. Böri çukurundaki faciadan sonra iki gün geçmiş, Karatun köyü yanmıştı. Karatun' da ki evleri ve kiliseyi ateş sarmıştı. Uykularından uyanan din adamları çıplak şekilde evlerinden koşarak çıkmışlardı. Yangın ışığında, birkaç kişinin bina-ağlıları ateşe verip kaçtıkları görünmüş. Din adamlarından biri, aynı zamanda arkadaşı helak olduğundan sonra Morzalardan kaçıp kurtulmuş, ateşe verenler arasında Feshi' yi tanımıştı. Canları uçan Ruslar, Biyiş'e doğru kaçtılar. Arkalarından tüfek sesleri yankılandı.

Beklenmeyen iki büyük bela ilçe kasabası Tetiş'i değil, Kazan'ı da üzüntüye boğmuştu. Bu hücumları bir değil, iyi silahlanmış çok sayıda bir kaç grup kurup, beraber hareket ederek, başardılar diye düşündüler.

Biraz zaman sonra, Karatun' daki yangını Feshi' nin kurduğu haberi işitilince, onu yakalamak için yüz tenke akçe vaat ettiler.

Temti, Şomgatı ve başka komşu uluslara sürekli asker gönderdiler. Askerler şüpheli çukurları, Göl-nehir boylarını, orman kovuklarını arayarak yürümeye başladılar. Bu

işler ile vali törelere doğrudan-doğruya rehberlik ettiler. İlave olarak, Feshinin başı için yüz tenke parayla hediye merak eden köy kişileri de bulundu. Onlardan ilk olarak Şehabettin'e grup kuruldu. O Hamza'nın hesabına iki at satın aldı. Feshi'yi tutunca, bu atlar sizde kalır diye inandırdı. Şeyhettin ile Gallemettini de gönderdi. Onlar, askerler gibi orman-sazlıklarını aradılar, Feshi' nin gidebileceği yerlerin çevresinde dolaşmaya başladılar. Hamza Bey ile görüşüp daha önceden yerleri hesapladılar. Mesela, Feshi' nin köyde doğduğu evi, ata-anasının mezarı var. O evini korur, ziyarete gelip ana-atasına dua eder, diye düşünceyle o çevreye göz-kulak olmayı makul gördüler. Onlar, onun köy kenarında iki tarla yeri var. Köy halkına hasat yapması için verilen bu yerden Feshi demetlerini nereye de olsa yükleyeceği zamanı izler, çünkü onunda yemesi gerekti diye düşündüler.

Para ile ödenen hediye Biyiş Ruslarını da meraklandırdı. Onlarda gençlerden oluşan atlı grup kurdu, kırlarını gözetleyerek aramaya başladılar.

Günler geçiyordu. Şehabettin' in başına bir fikir geldi. Feshi' nin gençken sevdiği, kaçırıp- yakalandığı ve böylece kavuşamadığı sevdiği Zahide var ya! Ne zaman olsa, takip etmek için Zahidenin yanına gitmek gerek. Şimdi sık ekin biçme zamanı. Evlerine gitmez bu azgınlık olur. Feshi, gitse gitse bu kadının ekin biçtiği yere gider. Büyük demet taşıyan ve başka emirle gidip geldiği arada, Feshi fırsattan faydalanarak, Zahide' yi görmeye çalışır. Bu fikri Şehabettin o kadar beğendi ki, kendisinin bu planına Şeybettin ile Gallimettin'i de katmadı. Yüz tenke hediye kendinin alacağını hayal etti.

Böyle ümit ile Şehabettin daha çok Balıklı kırlarında dolaştı.

Ve o bu fikirde yanılmadı.

38

Yeniden sönbile ayı yaklaştı. Çavdar biçmeye başladılar. Bu sefer Mustafaların ekin biçmeye çıkmaları gönülsüzce olmuştu. Diğerleri kendi topraklarına bütün aileleriyle arabaya yükleyip, çanak-çömlüklerini salıp, gürültü patırtı ederek gittikleri zamanda, onlar güya yaya yürümeye mecburlardı. O sebepten öyle ağır hareket eden Gaynulla dede ile hatunu Gaynicemal nine de ekin biçmeye gitmediler. Mustafa çok geçmeden

çocuğu olacağı zamanı gelen helal eşini, tamamen ele gelen oğlu Galimcan'ı yanına alamasa da, yardım etmeye çalışan kızı Fatiha'yı izletip gitti ve Allaha yalvarıp, ekin biçmeye başladı. Birkaç günden sonra onlar el arabası bulup yürümeye başladılar. Dokuma makinesine koydukları demetleri alıp geri dönmek için at olmalı, ama yok. Mustafa usta ikinci olsa da, Zahide'nin yanında yavaştı o. Biçme ustalığı var ama ona gün boyunca eğilerek çalışmak ağır geldi. Galimcan, işini yerine getirmeyi başarsa da, henüz gücü azdı. Fatiha ise annesine demet bağı hazırlıyor, böyle yardım ediyordu. Bu şekilde gönül verip çalıştılar onlar. Yalnız erkekler, demet taşımaya başlayınca işin coşkunuğu azaldı.

Bir gün, nedendir, yalnız kalmış olan Fatiha ve Zahide'nin yanına Camay muhtarın oğlu Şehabettin geldi. Kendisinin ne için geldiğini söylemedi, Zahide'yi öfkelenmeye çalıştı. Güya bunun için gelmiş! Rivayet, öteki zamanlarda başkalarının ekin biçmelerine bakarak giden Beyzade kızı şimdi kendisi, karnı burnuna gelmiş halde, ekin biçiyor. Bir gün sonra bu anlamsız yine geldi. Kendisi ne için geldiğini söylemiyor, alaylı şekilde gülüyor. Biçilmeyen ekinleri atı ile ezerek dolaşıyordu.

Zahide şüphyle kaldı. Mustafa'ya söylediğinde, eri buna karşı:

-Belli ki o, Feshi'yi izliyor. Temtede de asker kumandasını taru-mar edince, Karatun'u yakınca, Feshi'yi özenerek izlemeye başladılar. Mustafa, Zahideye; evde oturur musun? Zamanında çok kalmadı...

-Zamanım var daha benim. Ekin biçmeyi bitirmek istiyorum.

-Öyleyse dikkatli ol. Çalışarak hastalanma. Ekini bitiririz. Allah buyursa. Günlerde güzel gidiyor.

İki- üç gün geçti- geçmedi, Zahide uzakta olmayan yabancı bir ses duydu. Onlar yine Fatiha ile ikisiydi.

-Dur hele kızım biraz dinlenelim. Diğer taraftan yabancı ses işitilmiş gibi oldu, hayır olsun inşallah, - dedi Zahide. Kızı çömlek ile ayran alıp geldiği sırada kendi kendine konuşuyordu:

-Nedense gönlüm rahat değil. Feshi Bey gelecek gibi, arkamdan tutacak gibi...

-Benim, doğru düşünüyorsun, Zahide! - dokuma makinesinin diğer tarafından atını

koşturan biri geldi.

Zahide kalkıp baksa, bu kişi gerçekten de Feshiydi.

-Ah! - diye, Zahide pat diye yere oturdu.

-Korkma, Zahide! Ben sana değer veriyorum, zarar vermeye gelmedim. Uzak yola hareket ederken, seni göresim geldi. Benim artık yeryüzünde hiç kimsem de kalmadı...

Biraz kendine gelen Zahide:

-Feshi Bey! Feshi Bey - demekten başka bir söz söyleyemedi.

-Zahide! Korkma! Ben sana dokunmam. Şaşırma da. Seni görsem, bana yeter. Bizim kaderimiz böyleymiş, yapacak bir şey yok.

Zahide, kendine gelip, görünen karnını gizlemek ister gibi, ellerini kovuşturdu.

-Feshi Bey, takdir böyleymiş galiba. Bana kızma...

-Kızılmıyorum Zahide. Benim hediye ettiğim altınlar yanında olsa, geri dönerdim. Hiçbir şey demeden giderdim.

-Feshi Bey, altınlar senin hatırında, yegane hatırında...

-Öyle mi? Beni aklında tutan kişi dünyada olduğundan ben yaşarım demek ki.

Onların birbirlerine söyleyecek sözleri çok olsa da, karşılaşınca konuşamadılar. Yalnız ikisinin de gözleri her şeyi anlıyor, anlatıyordu. O, nurlu gözlerde nazlanmak da, utanmak da, helalleşmek de, hatırladıkları umutları da, pişmanlıkları da, gençlik hatıralarının akıllarına gelmesi de vardı.

Peki, bahtlı ol! Kendini koru! Kocan geliyor...

Sırada gülüşe-gülüşe, Mustafa ile Galimcan geldiler.

-Feshi! Sen nasıl buradasın? Seni her yerde arıyorlar!

-Biliyorum. Benim başım yüz tenke imiş, onu da biliyorum. Senin beni yakalayıp verme niyetin yok mu acaba?

-Yok Feshi. Bana haram mal gerekmiyor.

-Beni tutmak isteyenlerden biri çukurda yatıyor. Gidip çözersiniz. Haydi, hoş çakalın!

Feshi atını nehre doğru koşturdu. Ondan sonra Mustafa çukura atladı. Orada, gerçekten

de, ayağı-eli bağlı Şehabettin hıçkırarak yatıyordu. Mustafa'yı görmesiyle o ağlamaya başladı:

-Feshi gitti mi? Nereye doğru gitti? Atını bırakmadı mı?

-Ben kimseyi görmedim. Sesini duyup geldim.

-Bir daha karşılaşsam, böyle aldanmam. Beklemediğim anda karşıma çıktı, kahrolası!

Ondan sonra Şehabettin gecikmeden köye koştu. Balıklı 'ya dönmesi ile CaferSadiyk başkandan at alıp, Ulusa koştu. Orada Üretnik Dubov'a Feshi ile karşılaştığını söyledi. Fakat kaçağın kendisini bağlayıp, atını alıp gittiğini söylemedi. Dubov ile Şehabettin tahmini boyunca, Feshi Yalçık ormanına kaçmıştır diye düşünüler. Hemen on taneye yakın atlı askerle o tarafa yöneldiler. Ama onların çalışması rüzgar gibi oldu.

Feshi gerçekten de Yalçık ormanına dönmek niyetindeydi. Ama o, ilk olarak Zöye 'yi aşıp arka tarafa giderek, orada bir iki gün geçirdi. Onun yaşadığı orman, ulus ile yan yana olduğuna göre, onu burada aramak kimsenin aklına gelmezdi.

Ormandaki kendi sığınaklarına geri döndüğünde, orada Feshi' nin bütün kurulmaları yıkılmış, sığınaklar eşilmişti. Bu tuhaf sessizlik yiğidin gönlüne şüphe saldı.

Düşünüp otururken epey vakit geçti. Tekrar saksadığan sesi duyuldu. Feshi kuşkulandı. Saksadığan yok yere ötmez, buraya biri geliyordu. şüpheli adımlar ile etrafa bakınarak gelen kişi İvanay çıktı. Feshi seslenince o ağaçların arkasına pustu, tekrar çağırınca Feshi yanına gelerek yiğitlik etti.

Ormanı arazilere bölüp inceleyerek yürüdüğünde, bundan birkaç gün önce askerler bu sığınakları bulmuşlardı. Ocak için çalı-çırpı toplamaya çıkan İvanay, sığınaklar çevresindeki patırtıyı duyup, ağaç başına çıkmıştı. Kalan kaçakları zincirleyerek, askerler kendileri ile götürüyorlardı. Kaçakların sık toplandığı yere doğru gelmiş. Hepsi Feshi ile at bakıcısı Timurşa değiller. şimdi İvanay bir çayın dik başi altındaki Böri inini bulmuş ve orada geceyi geçirmişti.

-Ben burada seni göremeyince, Timurşa Bey geri dönmez mi diye gündüz gelip gidiyorum, - diye hikayesini bitirdi İvanay.

Feshi de korktu. Onlara gecikmeden yeni yerler aramak gerekti. Yerden yere göçüp, uzunca aradıktan sonra, büyük sazlıklı bir Gölün ortasında ada görür gibi oldular.

Etrafı yüksek koyu kamış ile dolanmış bu adada insan ayağı basmamış gibiydi. İncelerken, onlar sazlıklı suyunu yarıp, oraya giden yolu da buldular. Şehabettin'in hatrında kalan atını sazlık boyunda bıraktılar ve adaya girip yerleştiler. Köpek yuvası büyüklüğünde olup kamıştan baraka yaptılar. Çay kaynatmak ve yemek pişirmek için nasıldır sağlam olan bir çömlekleri vardı. Adada çaylık bitki, kuşburnu yaprağı, çeşitli kuru sebze gibi bitkiler yetişmişti. Gölün suyu kötü kokuyor, mideyi bulandırıyor da, inşa etmeye mecburdular. Yemek tarafı karışıktı. Önce mayaları bitince, dal çubuğundan ağlar örüp Göle saldı. Ağlara giren balıklar istenen yemek oldu.

Bu çevrelerde atlı askerlerin sürekli ortaya çıkmaları gündüz değil, geceleri de adadan çıkmalarının imkânını azaltmıştı. Kaçak yiğitler çaresizlikten yorulmuş, en önemlisi de - kendilerine tarafsız- bağımsız olmaya başladılar.

Ama Allah vardı. Onların burada kaçıp kaldıklarını sezmiyorlar mı sanki? Yakındaki köy kişileri Göl içindeki adaya iki kişinin girdiğini birkaç günden sonra sezdiler. Bunu ilk olarak sazlık kenarında otlayan yabancı at sezdirdi. Onları adada alevlenen ocak ateşi de ele verdi.

Kulaktan kulağa giden haber dağılmaya başlayınca, köyün zeki- cesur kişileri adaya bakmak istediler.

Bir akşamın alaca karanlığında sazlıklı Gölün kenarında koşulu at ortaya çıktı. Arabadan dört kişi indi. Onların ikisi dost-doğru sazlık suyunu yarıp, adaya koştu. Daha yakına gelince, onlar o- bu olmasın diye, yavaşça seslendiler. Adaya çıkınca biraz beklediler. Onlar dikkatle adanın biraz daha içine girerek, kaçakları aramaya çalıştılar. En son sınıra ulaşan kaçkın yiğitler, süngülerini tutup, onların karşısına çıkacakken, köy kişileri etraflarına toplandılar.

Uzun sözün kısası, kirlenip, bitlenip, zayıflayan iki kaçağı, uzun uzun konuşup-görüşükten sonra, köye alıp döndüler. Burada yıkadılar, saç sakallarını kestiler, temiz gömlek- iç donu giydirdiler, yedirip- içirdiler. Onlara burada birkaç gün dinlenmelerini emrettiler.

Bu sazlıklı Göl, Müreli köy çıktı. Feshi tomruğa giderken Müreli 'den de tomrukçular olmuştu. Onların birine Feshi' nin mektup yazdığı açıklandı. İyilik yerde yatmıyor derler, mektup yazdıran yiğit kaçaklara daha çok itibar etti.

Tatar kadın-kızlarında eskiden gelen tuhaf bir saf kalitesi var. Bir damada giden kadın başka erkeklere, kim olduğuna bakmadan, er kişi olarak değil, adi bir kişi olarak bakmayı öğrenmiş.

Feshi ile karşılaştığında Zahide' nin gönlünde de eri Mustafa' ya iHanet ederim ya da onun otoritesine leke düşürürüm diye düşünmedi. O, Feshi' yi yalnızca kendisinin bir zamanlar yakınlaşmış olduğu, gençlik hatırasında derin iz bırakmış, artık yabancılaşan bir kişi olarak kabul etti. Feshi ile karşılaşması onun gönlü için artık geçmişte kalan gençlik hatırasını tekrarlatıp, günahsız çocuğunu aklına getiriyordu.

Hassas gönüllü Mustafa da onların bu karşılaşmalarını böyle anladı. Böyle yaparak, bu olayın er ile kadını arasında sözsüz, davasız geçmesini sağladı.

Günlük yaşamları da kendi akımı ile geçti onların. Oğulları doğunca, evde meşakkat arttı. Ama bu meşakkat, rahatsız etse de neşe vericiydi. Daha büyük olan Fatiha kardeşi doğunca çok sevindi. Eğer izin verseler, o; ona tek başına bakar, kimseye de vermezdi.

Güz geçip, günler geçmeye başlayınca, Mustafalar tekrar at aldılar. Bu yılın ekin mahsulü çok olmasa da, at almak için onun bir kısmını satmak doğru geldi. At sahibinin bütün masrafı Zahide' den oldu. O kehribar kolyelerini, gümüş bileziklerini, yüzük ve küpelerini bu iş için verdi. Ama hatıralı saç örgüsü tokalarını kendinde bıraktı.

Galimcan kendi hayatının kapılarına ikinci atın gelip girmesine sevinmedi değil, elbette sevindi. Yeni atın baştan ayağa kadar bakıcısı da o oldu. Ama tay geldiği, büyüdüğü yerini sahibine olan muhabbetini de unutmadı, buraya bu yüzden çok iyi alışamadı.

Zahide' nin, hayatı yolunda gitse de babası Hamza için çok üzülyordu. Üzülmekte değildi aslında. Uzun süre hasta yattıktan sonra, yengesi Naciye öldü. Onu gömeli yarım yıl kadar zaman geçmeden, ağaBeyi Yakup da öldü. Sinir hastalığından ifrat derecede zayıflayıp, Gölgede bırakılan ağaBey'inin bu durumuna çok sinirliydi Zahide.

Vefat edince, Yakup' un teni uzun süre soğumadığı için yaşlılar bu cenazenin

arkasından daha ölüm olacak diye yorumladılar. Öyle oldu da. Naciye' nin ölümünün bir yılı dolmadan, bu ev üçüncü ölümü karşıladı. Zahide' nin annesi, ömrü boyunca nasıl göze görünmeden yaşadıysa, öyle huzurla canını teslim etti.

Hamza Beyzade kendi de göze görünür şekilde yaşlandı. Onun önceki çalışkanlığının, cesurlüğünün artık izi de kalmamıştı. En büyük oğlu Yakup'u gömdükten sonra zayıf düştü. Bir zamanlar hizmetçilerine kan ağlatıp, tir tir titreten, etraftakilerin hürriyetinden hürmet etmelerine alışan, Rus hakimiyeti karşısında büyük otoriteli Beyzade bütün ömrü boyunca kurduğu binayı bırakarak, vahşi yabana çıkıp giden dervişe benzedi. Kendini de anlatamayınca tarafsızlık beledi onu. Böyle olunca, bir zamanların çalışkan kişisi miskine döndü.

Zahide, babasının yanına gelmeye başladı. Hamza Beyzade elle tutulacak olup büyüyen torununu önüne alıp sevdi. Yalnızca torunu, Beyzade ismini ve neslini devam ettirecek varisi idi. Ama onu Beyzade yapıp terbiye etmek için Hamza' nın gücü de, en önemlisi - isteği de yoktu. Bu çocuk Hıristiyan Mustafa' nın oğlu olarak doğmuş, öyle olunca Hıristiyan olarak kalması gerekti.

Kendi sağ zamanında Hamza' nın torununa ömürlük hatıra olarak kalır diye hediye veresi geldi. At, sığır malı, hatta şingirdayıp duran ev bırakıp verse de - ömürlük hediye olmazdı. Ne hediye etmek gerekir?

Hamza' nın mescide giderken üzerine dayanarak yürüdüğü bastonu vardı. Meşe ağacının ham gövdesinden yontularak yapılan sekiz kenarlı baston. Torunu tekrar geldiği zaman doğruca getirip, ona bu bastonu tutturdu:

-Benim, oğluma Beyzade dedesinden hediyesi olsun. Yaşlanınca, mescide dayanarak yürürsün. Kuran okurken beni de aklına getirirsin...

Hamza' nın ensesinden dağ iner gibi oldu. Çok acı çekse de, ömrü boyunca bunun gibi hayırseverlik yaptığını hatırına getiremedi o.

40

Mürelî kişileri; kaçakları aklıktan kurtarmakla kalmadılar, kaçaklıkla giderek gün görmeyeceklerini de hatırlattılar. Bütün şeylerden korkup, hiç kimseye görünmeden sazlıkta yaşamasının kendisini diri iken kabire soktuğunu ve bunun anlamsız olduğunu

anladı Feshi.

Çocukların "sazlığı cin sahiplenmiş" diye olur-olmaz sözleri işitilip de töreleri tehlikeye düşünce, o çevreleri karıştırarak aramaya eninde- sonunda mecbur edeceklerdi. Burada durmak, kalmak artık mümkün değil. Ona göre, iki- üç gün dinlendikten sonra kaçaklar, köy ahalisinin görüşmesi ile Kaybıç ormanlarına yol aldılar. Bir yiğit onları eski kışlaya götürdü.

Bakıldığında, bu o ormanın devamı olarak, etraftaki köyleri başka ulusu, kişileri yabancı olması ile biliniyordu. Kendilerini tanımayacaklarından faydalanarak, en önce Feshi etraftaki kişiler arasında olduğunu göz önünde tuttu. İlde serçe ölmüyor, kendilerine de yer bulunur diye düşündü. Bu niyet ile o kıyafetlerini değiştirerek, farklı surette - tacir, misafir, hatta dilenci olarak da gitti.

Sevdiği işi pazarlarda arabulucu veya alıp-satar olması idi. Alıcı veya satıcıya, faydasına yardım ettiği için ona gerekli fiyatını da ödüyorlardı. Böylelikle, orman kışlasında İvanay ile ikisi onlar yemede- içmede kıtlık görmediler.

Bir zaman sonra Feshi, Horlat pazarında bir tanıdık kişi ile karşılaştı. Öteki de ona manalı bir bakış attı. Ama şüphelenecek bir şey yok, bu kişi Timerşa idi. Onlar, gözleri ile anlaştıktan sonra ikisi iki yerden, göz görecek mesafe bırakarak, ormanın yanına gittiler. Ormana ulaşınca, birbirlerinin kucağına atladılar. Timerşanın bulunmasına İvanayda çok sevindi. Timerşa kendinde değildi. O, uzun bir zamandır, Enes denen arkadaşını izliyordu. Feshi' nin kışlakları yakıştı onlara. Evet, Feshi yerini seçebiliyordu.

Artık onlar dört kişi oldular. Bu şimdi, gerekirse onları arayanlara karşı da olabilecek güçtü. Bunun üstüne, Enes çok şeyden haberdar idi. Tüccarları, töreleri, zenginleri talan ederek, at çalarak gün geçirenlerin, nerede, ne zaman, kimleri talan ettiklerini de biliyordu. Timerşa ile birleşip, yola çıktığında, kendileri de o kazançta gidiyorlardı.

Ama bunun gibi yol basma işi Feshi' ye yakışmadı. O, pazarlardan çeşitli köylere giderek, halk arasında kulaktan kulağa işitilen birçok haberi gönlüne sindirdi. Tatar halkının yaşadığı çeşitli yörelerde önceden beri başkaldıranlardan olmuş, hatta köy köy isyan ediyorlardı. Halkı mukaddes, aziz olan vicdanına dokunan sebeplerin en keskini Rusların İslam dinini çiğneyerek, Rus dinine geçmeye mecbur etmeleriydi. Zorla Hıristiyanlaştırmak! Feshi kendi de Hıristiyanlaşma yüzünden katil olup kaçak

hale düştü. Böyle yatarak, halka gelen bu afet engellenemez. Feshi' nin doğduğu tarafta birçok Rus köyü var artık.

Öç almak için ikinci yolu seçiyor. İfade edecek olursak, Samar, Simbir taraflarından parça-parça mahkûmlar geçiyor. Onlar Züya kalesini geçerek Kazan'a oradan Sibir'e kürek cezasına gönderiliyorlardı. Zincirlenen bu mahkumlar, otuzdan, yüze kadar olup dikkatlice, acele etmeden ulu yoldan yaya gidiyorlardı. Eğer o mahkumları kurtaracak olsan? Yalnız bunun için çok güç gerek. O kadar gücü nereden bulasın? Ufa-Cayık taraflarında bu yıllarda Tatar-Başkurtlar sık sık başkaldırıyorlar diye haberler geliyordu. Oradaki köylerdeki halk, kendini korumaya çalışıyordu. Burada köy muhtarının hareketi değil, hocalarını da ilgilendirmiyordu. Buranın köyleri, yarın Kreşin Tatarlarına benzemesin, onlarla beraber...

Yaz, köy kişilerine kendisinin bitmez-tükenmez işlerini de alıp geldi. Halk, sıradaki kır işleri ile meşgul oluyordu. Pazar halkı gözle görünür şekilde azaldı. Kaçaklara yaşamak zorlaşıyordu. Her biri farklı yerde; hamamlarda, kardeşlerinin mahzenlerinde, köylerinden uzaktaki kardeşlerinde, tanıdıklarında kış geçiren kaçaklar yaz ki işlere katılmak, kendilerini de büyüten hocalarına borçlarını geri vermeye mecburlar. Üstelik kışın sessiz olan ceza takımı da kendilerinin işe düşkünlüklerini yeniden başlattırıyor. Onlar ile beklenmeyen yerlerde karşılaşmak korkusu artıyordu.

Kaçaklardan, karaklar'dan bir kısım uyuşturmak gayet zor, uyuşsalar da, onların hepsinin kendi aklı, kendi fikri, kendi yöntemi var. Uyuşarak, bir amaca umutlanarak beraber hareket ederek güç toplamak zor gibi görünüyor. Hatta epey güzelce beraber kışı çıkararak at bakıcıları Timerşa ile Enes de kendi yollarına gittiler. Feshi, İvanay ile ikisi kaldı. Düşünürken, onlar kendi ilçelerine kendi ormanlarına dönmeye başladılar.

Feshi artık Rus köylerinden gelen papazlara, din adamlarına aykırı düşünce, Tatar köylerinde Hıristiyanlaştırıp gitmelerine engel oldu. Onun bildiği, Şomgatıdan iki haftada bir veya her hafta papaz veya onun yarenlerinden biri Balıklı köyünün kreşinlerine gelirdi. Normalde pazar günü gelirler onlar.

Günlerden bir gün, Balıklı'ya giderek, dik kenarlı Göl boyunda burada bir papazla karşılaşır. Papaz oraya-buraya dikkatsizce, topuğuna kadar inen uzun kara cübbesini yelpirdeterek geliyordu.

Yolculuk nereye? Diye sordu Feshi papaza, iltifatlı olmaya çalışarak. Yani nereye yol alıyorsun, dedi.

Papaz kendini kaybetti. ıkı-mıkı mırıldanmaya başladı. O, Rusça bilen bu Tatar yiğidinin Feshi olduğunu düşünüyordu. Hemen uzun kahverengi sakalını iki eliyle avuçladı. Sakalını kaybetmekten daha büyük horluk yok idi onun için.

Feshi, İvanay'a gizlice işaret etti. İvanay papazın zincirli gümüş hacına saldırıp aldı, derin kesesindeki paralı keseyi çıkardı. Sakalına dokunmadılar.- Ondan sonra köyde halkı bozarsan, sağ kalırım diye bekleme,- dedi Feshi.- Defol!

Canı uçan papaz geri dönüp Şomgatı'ya kaçtı.

Bak bana, doğru evine dön! - diye bağırdı Feshi.

Papaz gözden kaybolunca, Feshi ile İvanay dost-doğru Balıklı'ya yol aldılar. Köye girip vardığında ilk yer kreşin yeri idi. Kenar evlerinden birinin kapı dibinde oğlu yaşındaki biriyle karşılaştı. Gelip selam alınca, konuştular. Bu, Minnulla adındaki kişi Şomgatı papazının gelmesini bekliyordu.

-Çok isteyerek, özleyerek mi bekliyorsun onu?

-Oğlum. Çaresizlikten ne çare bekleriz. Onu görünce, diğerlerine haber gönderiyorum. Bizimkiler çatı arasından, ikonalarını alıp inerek kavşağa gelirler. Papaz gidince, tekrar çatı arasına çıkarırlar.

-Öyleyse, Rus dininde hırslılık yok, diyorsun?

-Olsa ne? Çaresizlikten mecbur ettiler. Verdikleri arazi için erzak almaktan depolarımızı boşalttılar. Güzel yer verdiler. Ona aldandık.

-Müslümanlığa geri dönmek ister misiniz?

-Gelmeyen nereye gitsin! Geçtiğimize pişmanız.

-AğaBey, öyleyse sen papazı bekleme. Biz o papazınızı geri gönderdik. Ben- kaçak Feshi. Duymuşsundur.

Bu sözleri duyunca Minnulla bir an kendini kaybetti. Ama Rus'a iyiye çalışıp ta, kendi dinini bırakmayı istemeyince, çeşitli hayaller kurmaya alışan bu yaşlı gerçekten de sevindi:

-Buyurun, öyleyse yiğitler, papaza diye hazırladığımız sığırmız var. Yemek için oturursunuz, acıkmışsınızdır. - diye, onları evine götürdü.

O, Rus dininden iki haftalığına olsa da kurtardığımız için teşekkür ederim size!- diye sevincini içine sığdıramayınca, misafirlerine ikramda bulundu. Feshiler giderken arabalarına da yemekler doldurdu. Feshilere helal rızıktı bu.

Feshi de bu hilesiz yaşlıya inandı. Gerek olursa diye, karşılaştıkları yerlerini de bildirdiler.

41

İzi kayboldu diye, rahatlayan ulus töreleri, Feshi kaçak tekrar ortaya çıkınca, hazırlıklarına yeniden başladılar. Onun başı için belirlenen yüz tenke akça iki yüze çıktı. Yeniden kırları, ormanları aramaya başladılar. Feshi' nin yine birçok papazı korkutması Tatarlar arasında misyonerlik faaliyetlerinin aksamasına sebep oldu. Feshi, iki yıl boyunca kaçaklıkta gidip, izini kaybedip, istediği yerde yaşamak ustalığını öğrenmişti. Onun hassaslığı; ne zaman, Hangi çevrede korkunç bir olay olacak, tahmin edişi yaşlı kurdun hassaslığına denk olmuştu.

Feshi ile beraber giden yiğidin de İvanay olduğunu açıkladı töreler.

Günlerden bir gün, Balıklı köyü kreşini Minnulla ile konuşurken, tayin olduğu yerde belli damga ortaya çıktı. Cevap damgası bırakıp, Feshi ile İvanayı gözettiler. Cevap damgasına Minnulla kendi geldi. İkinci gün koşulu atla Minnulla ile Safıgulla hoca görüldü. Etraftan habersiz görününce, karşılaştıklarının hilesizliğine inanınca onların yanına gitti Feshi. Onlarda Minnulla ile İvanay' ın ikisini iki tarafa göz kulak olması için koydular. Birbirleri hakkında hiçbir şey bilmedikleri için, Safıgulla hoca ile söz uzun olmadı:

-Oğlum, senin buradan gitmen gerek!

Feshi' nin şaşkın bakışını görerek, hoca devam etti:

-Evet, oğlum gitmen gerek. Kendimizin Müslüman halkını Rus dininden kurtarman - mukaddes, muteber iştir. Bu davranışın ile çok töreyi ayağa kaldırdın, sıkıntıya soktun. Müslümanların ümitlerini sevindirdin, kanatlandırdın. Önce haçlı dinine duçar edilen

Minnulla da dertlendi. Yalnız burada İrinbur, Başkurt tarafındaki gibi başkaldıranlar olmaz.

-Hazret, ne başkaldırması? Morzalarda tomrukçuluğa karşı çıktılar ya.

-Doğru oğlum. Tomruk işi emir altındaki Tatarlar ile Morzaların ensesindeydi. Hıristiyanlar üstüne inince, onlar razı olmayınca, kargaşa çıkardılar. Artık bu vaziyete de insan alışmıştı. İrinbur - Cayık taraflarında ise Tatar - Başkurt topraklarını Ruslar ele geçirmeye başlamış, diyorlar. Orda buna başkaldırıyorlar. Rus dinine göçme meselesine gelirsek, bizim ilçe de böyle sert durur, inşallah!

-Halkı isyan etmiş olmasın hazret?

-Olmaz oğlum. Benim tecrübelerim boyunca, sen fedai bir kulsun. Kelimulla hazret de o fikirde. Senin yaşayacağın, geleceğin var. Böyle de sen çoğunu gördün, kendi hayatını kurma zamanın geldi. Ona göre, buradan daha uzaklara gidip, insan gibi gününü yaşamaya başla!

Bu sohbetten sonra Feshi derin düşüncelere daldı. Özenle bakmadı değil, baktı o. Ama istediğinin bir kısmını uyuşturamadı. Gitmek, nereye uzağa gidip gün görmeye başlamak gerekti. Hüneri var, dillerden mahrum değil, İvanay yardımıyla Çuvaşçayı da epeyce konuşmaya başlamıştı.

İvanay, Bu mahlûk yiğit de Feshinin izinden gidiyor. Ama Feshi' nin papazları korkutması ona yakışmıyor. Çünkü onun dedelerinden kalan din o - Rus dini. İvanay kendini o dinde olarak hesaplıyor.

İvanay' ın büyük bir hayali var. O da olursa, Mikluvşa dededen öç almak. Kız kardeşi Palaşa için öç almak istiyor o.

Onlar - ağaBeyli - kardeşli iki yetim - kişi elinde büyümüşler. Çocukluklarından beri yemek hakkı için Mikluvşa dedeye hizmet etmişler. Palaşa kız olup yetişince, Mikluvşa onu yaşlı bir Çuvaş'a verdi. Yaşlı olsa da sabır ederd belki, Palaşa. Ama Mikluvşa, onun düğün gecelerinden daha önceki gecede zorla ırzına geçmişti. Bu horluğa sabredemeyince, İvanay' ın tek sevdiği kardeşi Palaşa buzlu suya atlamış.

İvanay' ın kardeşi hakkındaki bu hikâyeyi ağlaya ağlaya, defalarca anlattığı oluyordu. Mikluvşa' nın yurdunu yakmaktı onun hayali. Feshi' nin de Mikluvşa'ya öcü vardı. O Mikluvşa dede, Zahide ile Feshi' yi yakalatmıştı.

Feshiler Yalçık'e gittiklerinde hava bozulmuştu. Gökte kara bulutlar, yağmur için toplanmışlardı. Ormanı karanlık bastı.

İvanay ise nihayet, eskiden beri hayal ettiği isteğini hayata geçireceğine sevine sevine, heyecanlanarak öne atladı. Palaşa' nın ruhu sevensin, onun için öç alıyorum, diye sevindi.

Yalçık'e ulaşınca, dinlenip yemek yiyelim, geceyi geçirelim diye, yoldan daha dışarda bir çeşme boyunda durdular. Birazdan yoldan kimdendir bir ses işitildi. Kenardan çıkıp, koyu piçen arasından gözeten Feshi üç atlı kişinin Yalçık'e doğru geçtiğini gördü. Bunlar Feshi' ye tanıdıklardı. Öndeki- köylüsü Şehabettin. Diğer ikisi Şeyhettin ve Gallemettin olsa gerekti. Feshi onların kendisini izlediğini biliyordu. "Sürekli o kazançlarında idi onlar " - diye düşündü.

Gece ortalarında Feshi ile İvanay Mikluvşa' nın karanlık - ağılını ateşe verdiler. Yurt çatısı ile merdivenli eşiğine de ateş bıraktılar. O arada uzun zamandır toplanan yağmur serpelemeye başladı.

Kuvvetlenen yangını görüp, yar altındaki çayırdaki Mikluvşa' nın evinin arkasında akşam dinlenmek için Şehabettin ile onun yiğitleri kurdukları barakalarından koşuşup çıktılar da otlanan atlarına atlayıp, yangının yanına koştular.

Öç alma hususunda İvanay tamamen kendini kaybetmişti. O, Feshi çok kez çağırsa da, kaçıp gitmek istemedi. Kuvvetlenen yalım dillerine göre lezzetlenmiş olsa gerek. O, birkaç anıya daldığı zaman çok hüznlendi.

Atlı yiğitler, acele edip, kapının önüne gelip girdiler de ateşe verenlere hücum ettiler. Başına inen topuz İvanay'ı ayaktan yere yığıdı. Feshi dışarıya sıçrayıp, sokağa çıktı ve kapının direğine saklandı. Bir atlı sokağa çıkmaya umutlandığında, onun başına Feshi' nin topuzu indi ve o yere yuvarlandı. Feshi hemen yığılan yiğidin atına atlayıp, kaçma fırsatına baktı. Onun arkasından biri kovaladı. Bağıra bağıra kovalayan Şehabettin idi. O epeyce arkada kalsa da, izlemeye devam etti. Seyrek düşen yıldırım ışığında birbirlerini gördüler onlar. Feshi hemen ormana ulaşınca, diğeri ormana gireni kovalamak istedi.

Ormana girince de kovalaması devam etti. Morzalara uzak olan bir alana gelip çıktılar. Bu – başka bir zamanda Feshi ile Zahide'yi ayının kovaladığı alandı.

İzleyiciler epeyce yakınlaştı, sonrasında, birisi tüfekten ateş etmeye başladı. Feshi‘ nin kulağının dibinden vızıldayarak kurşunlar geçti. Ama karanlıktan görünmüyordu, Feshi‘ ye değmedi. Ama böyle atışlardan Şehabettin’ in bir atışı epey düz oldu. Feshi‘ nin kürek kemiğine değmiş olsa gerek, sol kolu uyuşup, salınıp indi. Feshi yere yuvarlandı.

Şehabettin onun yanına gelip eğilince, Feshi var gücünü toplayıp, düşmanın göğsüne bıçağını batırdı ve şuurunu kaybetti.

Feshi çok yatmıştı, kendine geldiğinde gün ağarmış, ondan bir- iki adımda Şehabettin’ in ölü gövdesi yatıyordu. Kalkamayınca, uzun süre yattı. Feshi, atlarının gittiklerine dikkat etti. Onlar köye dönseler, köy halkı yiğitleri izlemeye çıkacaklardı. Demek, buradan hemen kaybolmak gerek. Feshi yağmur suyu toplanan Gölet’ e eğildi. Uzanıp su içerken, hali gider gibi oldu. O gücünü toplayıp, ayağa kalktı, orman içine, kuyuya girip daldı. Ona yemek gerekti. Çok kan kaybetsede, tekrar yıkılırsa o, oturmadı. Ağaçlara tutuna-tutuna, sürekli adımladı.

Bak hele, yalnız değil o artık! Zahide ile ikisi atlarını yan yana sürüp, rahat bir şekilde gidiyorlardı. O da değil, onlar el ele tutuşarak Batır köyüne yol almışlar. El ele tutuşanlar da tozlu yoldan atlayıveriyorlar. Köyün mescit minaresinde güneş ışıkları oynuyor. Bekle, Zahide' nin saç tokaları ışıltıyor değil mi? Kendi nerede peki neden görünmüyor? O da değil, neredendir Mitri geldi ve yılmayıp:

‘‘Kafanı dik tut’’- dedi

Evet, Feshinin yemek yemesi gerekti. Nihayet, dönüp gitti buradan. At kokusu, gübre kokusu çok kokarken aziz babası çökmüş, oğlunun yürüyüp gelmesini, kucağına alıp sığınmasını, ellerini sarmasını bekliyordu...

-Şimdi, babacığım, şimdi...

Dallarını genişletip yayılan hatıralı meşe ağacının dibi kuru, rahattı. Feshi buraya gelip yığıldığında yağmur durmuştu.

Daha değil, Safigulla hocanın da sesi yankılandı:

-Oğlum, seni buradan götürmek gerek!

-Şimdi hazret, şimdi...

Feshetdin‘ in canı teninden ayrıldığı anda onun bir yeri de ağrımıyor, o hafif ve rahattı.

